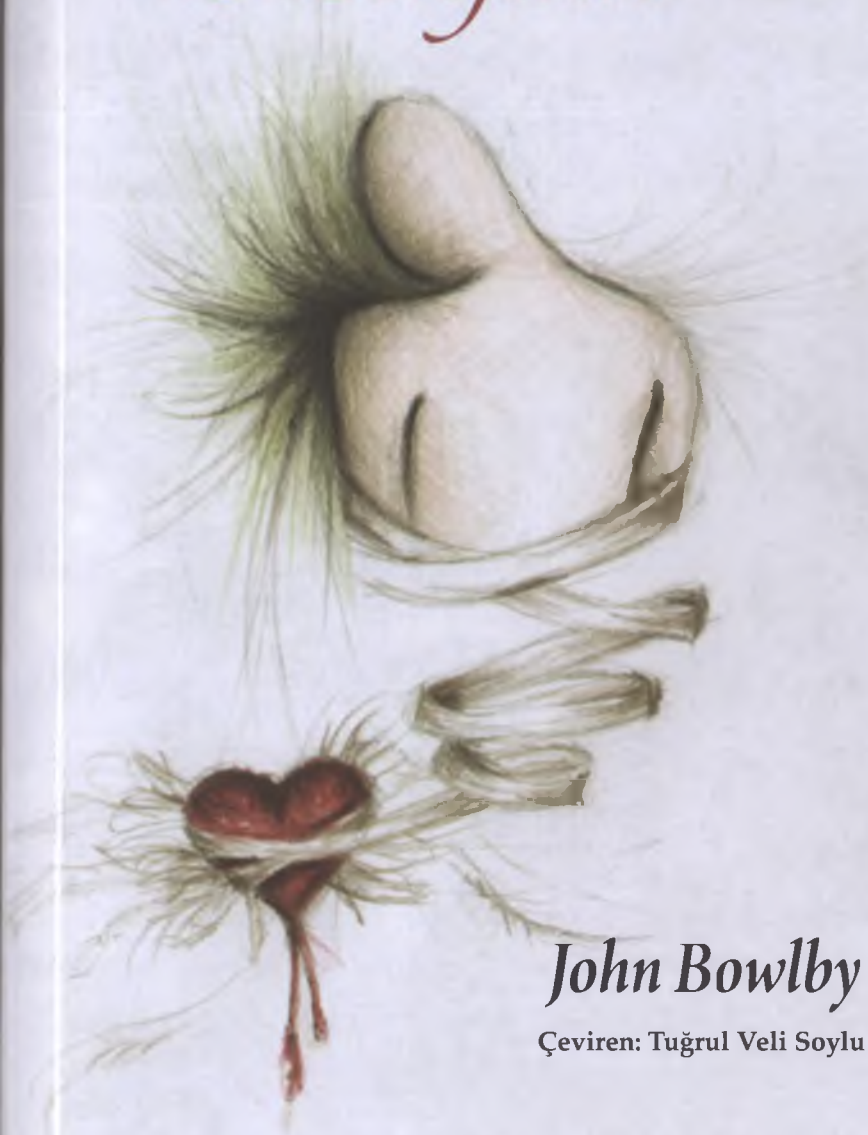

Bağlanma

John Bowlby

Çeviren: Tuğrul Veli Soylu

John Bowlby (1907-1990) üniversite eğitimini University of Cambridge ve University College Hospital London'da tamamladı. Tıp alanında gördüğü eğitimi tamamladıktan sonra, çocuk psikolojisi ve psikoanalizi üzerinde uzmanlaştı. 1946 yılında Tavistock Clinic ekibine dahil olan Bowlby, bu kurumda çalıştığı esnada hazırladığı müessir yayınlar ve yürüttüğü araştırmalar sayesinde insan duygu ve düşüncelerinin gelişimi ve çocuk tedavisi konuları üzerine kapsamlı katkılarda bulunma fırsatını elde etti.

Bowlby, Cambridge ve Leicester Üniversiteleri'nden fahri doktor ünvanını kazanmasının yanı sıra, Royal College of Psychiatrists, the British Pediatric Association ve The New York Academy of Medicine gibi bilimsel ve profesyonel kuruluşlar tarafından birçok ödüle layık görülmüştür.

PİNHAN YAYINCILIK

Litros Yolu, Fatih San. Sitesi No: 12/214-215

Topkapı/Zeytinburnu İstanbul

Tel: (0212) 259 27 60 Faks: (0212) 565 16 74

www.pinhanyayincilik.com

info@pinhanyayincilik.com

Sertifika No: 20913

John Bowlby

Attachment: Attachment and Loss

© John Bowlby, 1969

© Pinhan Yayıncılık, 2012

Türkçe çeviri © Tuğrul Veli Soylu, 2012

Genel Yayın Yönetmeni: Mahmut Sever

Birinci Basım: Şubat 2012

İkinci Basım: Kasım 2013

Editör: Adem Beyaz

Kapak İmajı: Zindy Nielsen

Kapak Tasarım: Umut Özçelik

Teknik Hazırlık, Baskı ve Cilt:

Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/197-203

Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 567 80 03

Sertifika No: 11931

Kataloglama Bilgisi

Bowlby, John / Attachment, Bağlanma

1. Psikoloji 2. İçgüdüsel Davranış 3. Bağlanma

Pinhan Yayıncılık: 25 Psikoloji Dizisi: 3

ISBN: 978-605-5302-05-4

BAĞLANMA

John Bowlby

Çeviren

Tuğrul Veli Soylu

İÇİNDEKİLER

BAĞLANMA.....	3
İçindekiler.....	5
Önsöz	9
Bağlanmanın Nörobiyolojisi Üzerine Çalışmalar	17
Referanslar	21
Giriş	25
Teşekkür	33
KISIM I GÖREV	37
BAKIŞ AÇISI.....	39
Mevcut yaklaşımın bazı nitelikleri	41
Motivasyon Teorileri.....	50
Freud'un teorileştirmesinde geribildirim kavramı üzerine notlar	59
AÇIKLANMASI GEREKEN GÖZLEMLER	61
KISIM II İÇGÜDÜSEL DAVRANIŞ.....	73
İÇGÜDÜSEL DAVRANIŞ: ALTERNATİF BİR MODEL.....	75
Giriş	75
Kontrol sistemlerinin birkaç prensibi	79
Kontrol sistemleri ve içgüdüsel davranış	83
Adaptasyon: sistem ve ortam	89
Literatür Üzerine Notlar	96
İNSANIN EVRİMSEL UYGULANABİLİRLİK ORTAMI.....	99
İÇGÜDÜSEL DAVRANIŞA ARACILIK EDEN DAVRANIŞ SİSTEMLERİ	107
Davranış Sistem Tipleri	107
Davranış sistemlerinin koordinasyonu	117
Bütünleşme ve kontrolün daha gelişmiş yöntemleri	123
İÇGÜDÜSEL DAVRANIŞIN NEDENİ	129

Davranış Sistemlerinin Aktivasyonu ve Sonlanması.....	129
Uyumsuz Davranış Sistemleri: eşzamanlı aktivasyonun sonuçları.....	142
Duyusal girdi ve değişimi.....	147
DEĞERLENDİRME VE SEÇME: HİS VE DUYGU.....	151
Giriş	151
Felsefi Problemler	153
Hissedilen Faaliyetler	157
Davranışın Duygusal Nedeni mi yoksa Hissi Nedeni mi?.....	164
His ve Duygunun İletişimsel Rolü.....	168
İÇGÜDÜSEL DAVRANIŞIN FONKSİYONU	173
Davranış sistemlerinin fonksiyonları ve aktivitenin diğer sonuçları.....	173
Terminoloji Problemleri.....	184
YAŞAM DÖNGÜSÜ BOYUNCA DAVRANIŞTAKİ DEĞİŞİKLİKLER	193
İÇGÜDÜSEL DAVRANIŞIN ONTOJENİSİ.....	199
Davranış sistemlerinin ontojenisi sırasında meydana gelen değişiklikler	199
Etkili uyarıcının alan kısıtlaması.....	202
Primitif davranış sistemleri detaylandırılması ve karmaşık sistemlerce değişimi	207
Fonksiyonel bütünlüklerde davranış sistemlerinin entegrasyonu	211
Gelişimin hassas dönemleri.....	216
Mühürleme	221
İçgüdüsel davranışın eski ve yeni teorilerinin karşılaştırılması.....	227
KISIM III BAĞLANMA DAVRANIŞI.....	231
ÇOCUĞUN ANNEYE BAĞLANMASI: BAĞLANMA DAVRANIŞI.....	233
Alternatif Teoriler.....	233
Bağlanma davranışı ve doğadaki yeri	237
İnsan olmayan primatlarda bağlanma davranışı	240
İnsanda Bağlanma Davranışı.....	256

BAĞLANMA DAVRANIŞININ DOĞASI VE FONKSİYONU	269
İkincil dürtü teorisi: köken ve mevcut durum	269
Mühürleme sorunu	279
Bağlanma Davranışının Fonksiyonu	283
Terminoloji üzerine bir not: “bağımlılık”	288
Bağlanma ve diğer sosyal davranış sistemleri.....	290
BAĞLANMA DAVRANIŞINA KONTROL SİSTEMLERİ	
YAKLAŞIMI	295
Giriş	295
Anne-çocuk etkileşiminde anne ve çocuğun rolleri.....	296
Bağlanma ve organizasyonuna aracılık eden davranış biçimleri	304
İki yaşındakilerin farklı durumlardaki tipik davranışı...	314
Bağlanma davranışına aracı sistemlerin aktivasyonu ve sona ermesi.....	319
KISIM IV İNSAN BAĞLANMASININ ONTOJENİSİ	325
BAĞLANMA DAVRANIŞININ ESASLARI.....	327
Bağlanma Davranışında Evreler.....	327
İnsan-Yenidoğanın Davranışsal Donanımı.....	331
İnsanlara ilk tepkiler.....	334
Doğa ve Çevre	360
BİR FİĞÜRE ODAKLANMA	363
Giriş	363
Farklı açılardan davranışa yönelen örüntüler	364
Bağlanma Davranışının Yöneldiği Figürler	368
Figür seçimini sağlayan işlemler	379
Duyarlı evreler ve yabancı korkusu	387
Spitz’in konumu: bir eleştiri	393
BAĞLANMA ÖRÜNTÜLERİ VE YARDIMCI KOŞULLAR ..	399
Çözülmesi gereken problemler	399
Bağlanma Örüntülerini Tanımlamak için Kriterler	402
İlk doğum gününde görülen bazı bağlanma örüntüleri...	404
Değişime Katkı Sağlayan İlk Yılın Koşulları.....	409
Örüntülerin Sürekliliği ve İstikrarı.....	417

BAĞLANMA DAVRANIŞININ ORGANİZASYONUNDA GELİŞİMLER	421

KISIM V ESKİ TARTIŞMALAR YENİ BULGULAR 431

BAĞLANMA ÖRÜNTÜLERİNDE İSTİKRAR VE DEĞİŞİM	433

Güvenle ya da anksiyete ile bağlanmış olarak değerlendirilen bebeklerin daha fazla bağlanması	433
Bağlanma Organizasyonu: değişkenlikten istikrara	437
Kavramsal perspektif almanın gelişimi	440

İTİRAZLAR, YANLIŞ YORUMLAR VE AÇIKLAMALAR	445

Organizasyonel kavram olarak bağlanma	445
Bağlanma-bakma: bir sosyal bağ tipi	450

REFERANSLAR.....	455

DİZİN.....	473

ÖNSÖZ

Uluslararası Psikanaliz Dergisi'nde [*International Journal of Psycho-Analysis*'de] erken çevresel şartların karakter gelişiminde nasıl etkili olabileceğine dair ilk makalesinin yayımlanmasından (1940) yirmi dokuz yıl sonra, 1969'da John Bowlby, kariyeri boyunca oluşturduğu gözlemler ve teorik kavramsallaştırmaları *Bağlanma* ve *Kaybetme* adı altında üç etkileyici kitapta bütünleştirdi. Temel cilt olan *Bağlanma* çığır açıcı nitelikteydi.

Bilimin başlıca sorularından biri, özellikle belirli erken dönem ontogenetik olayların, sonrasında her şeyde nasıl ve neden aşırı biçimde etkili olduğudur Bowlby, hem keşifsel teorik perspektif hem de test edilebilir deneysel metodolojinin, erken dönem sosyal çevrenin gelişimsel süreçlere şekil vermek için olgunlaştırıcı organizma ile etkileşim içinde olduğu oldukça belirli mekanizmaları gözlemlene, ölçme, değerlendirme için yaratılmış olabileceği biçimindeki temel problemleri sundu.

Fakat belki daha da önemlisi, özenle ele aldığı disiplinler arası perspektifin gelişimsel fenomen çalışmasına uygulanabileceği önerisiydi. Bilim spektrumunun ortak bilgi temeli, en güçlü modellerini ortaya koyacaktı: hem bebeğin başka bir insan varlığına ilk bağlanmasına aracı olan temel ontogenetik işlemler hem de bu işlemlerin yaşam döngüsünün daha geç noktalarında organizma gelişimine kalıcı bir şekilde etki ettiği temel psikobiyolojik mekanizmalar.

"Aslında Bowlby'nin ...kalkıştığı, biyolojideki son ilerlemeler ışığında psikanalitik teoriyi güncellemektir" (Ainsworth, 1969, s. 998). Bowlby'nin bugün literatürle uzaktan akraba olduğu gözükken birleşmenin sinerjistik potansiyelindeki derin anlayışı, parlak bir sezgi patlaması gibi görünmektedir fakat aslında iki çok önemli entelektüel tesirin, Charles Darwin ve Sigmund Freud'un, doğal bir çakışmasını sunmaktadır. Psikanaliz ve etolojiden (davranışsal biyoloji) gelen kavramların birbirine karışımı, biyolojik ve psikolojik alanlar arasında kurulabilen karşılıklı zengin bir diyalog ortaya koyarak dışsal ve içsel dünyada önemli olayların tanımını kolaylaştırmaktadır (bkz. Darwin'in *The Expression of Emotions*

in *Man and Animals* ve Freud'un *Project for a Scientific Psychology* eserleri).

Darwin ve Freud gözlemsel ve teorik merceklerini öncelikle (fakat özellikle değil) tamamen olgunlaşmış erişkin organizmaların uyumlu/adaptif ve uyumsuz/maladaptif işleyişleri üzerine odaklandıkları Bowlby, kliniksel gözlemcilerin ve deneysel bilim adamlarının devamlı gelişen organizmalar üzerinde yoğunlaşmaları gerektiğini savunur. Daha bilimsel bir şekilde olgunlaşmamış organizmanın önemli derecede kendi türünün olgun erişkin bir üyesiyle olan ilkel ilişkisiyle biçimlendiği temel ontogenetik mekanizmaların daha derinden incelenmesi çağrısında bulunur –ki bu da anne ile çocuk arasındaki bağlanma biçimleri ilişkisinin daha kapsamlı çalışmaları içindir. Bowlby bu gelişimsel süreçlerin belirli bir çevre ile doğuştan gelen benzersiz genetik donanımın bir etkileşiminin ürünü olduğunu ve çocuğun ortaya çıkan sosyal, psikolojik ve biyolojik kapasitesinin, annesiyle ilişkisinden ayrı anlaşılamayacağını ileri sürer.

Bağlanma araştırması, bu cildin ilk yayınlanışından sonra yaklaşık otuz yıl içerisinde etkisini doğrulayarak patladı fakat Bowlby'nin eseri dikkat çekmedi. Tekrar okunduğunda gelişimsel faaliyetlerin doğasındaki gizli içgörülerini açıklamayı ve yine incelenmesi gereken gelişimsel araştırma bölgelerini aydınlatmayı sürdürdü. Gerçekte Bowlby, ilişkisel olarak psikobiyolojik faaliyetlerle güdülenen bilinmeyen anne-çocuk alanını incelerken temel topografik işaretleri tespit eder –bağlanma ilişkisinin gelişen birey üzerinde anlık ve devamlı etkide bulunma biçiminin kapsayıcı bir modeli fenomenal merkez olmaktadır.

Bowlby'nin “bebekliğin sözcük öncesi döneminden itibaren insanın sosyal tepkilerinde geniş kapsamlı araştırma programı” için çağrıda bulunduktan sonra üstlenilen bağlanma teorisinin deneysel ve klinik incelemelerinin niteliği psikoloji, psikiyatri ve psikanalizde genellikle bir standart vazifesi gördü; bu alanın genişliği gelişimsel psikoloji, gelişimsel psikobiyoloji, gelişimsel nörokimya, çocuk psikolojisi ve psikanalize kadar uzanmaktadır. Ardındakiler, Bowlby'nin çalışmasına sadece psikonörobiyolojik bir bakış açısı uygulamaz aynı zamanda Bowlby'nin kartografi-

sinde¹ resmedilen bağlanma alanının hala incelenmemiş belirli bölgelerini disiplinler arası araştırma için kendisinin özgün reçete ve ayırmaları karşısında mevcut araştırmaları ölçümler.

Çoğu araştırmacı, bu ufuk açıcı cildin ikinci bölümünde ana hatları çizilen kavramlar üzerine odaklanır ki burada Bowlby, çocuğun birinci bağlanma figüründen ardışık ayrılma tepkileri - protesto, umutsuzluk ve kopma- üzerine temel makalelerini ayrıntılandırır ve Ainsworth'un bağlanma araştırması için başlıca deneysel paradigma olmuş, artarak gerilim üreten “yabancı ortam”ını ileri sürer.

Bowlby ayrıca bağlanma ilişkisinin temel dinamikleri olarak gördüklerine yönelir. Başlangıçta çocuğun etkileşim aramada aktif olması, annenin annelik davranışının çocuğun bağlanma davranışıyla karşılıklı olması ve bağlanma gelişiminin hem bebeğin işaretlerine cevaben annenin duyarlılığı hem de etkileşimin doğası ve miktarıyla ilgili olmasıdır. “Karşılıklı aktarım” olarak bağlanma dinamiklerini gösteren bir zemin, dinamik sistemler teorisindeki son ilerlemelerle mükemmel şekilde uyumlu bir kavramsal-laştırma hazırlar (Schoore, 1997b,; Lewis, 1995).

Bağlanma Davranışı adlı kısmın en başında Bowlby, temel özellikleriyle ilk modelini ortaya koyar. Bu, “özellikle annenin gidişi ya da korkutucu herhangi bir şeyle kolaylıkla aktive olan biyolojik fonksiyonlu içgüdüsel bir sosyal davranıştır ve sistemleri en etkili şekilde sonlandıran uyarıcılar annenin sesi, görünmesi veya dokunuşudur”. Bağlanmanın “öngörülebilir bir sonuç olarak anneye yakınlık gerektiren çok sayıda davranışsal sistemin aktivitesinin bir ürünü” olduğunu eklemesine rağmen ikinci ciltte (1973) bağlanma sisteminin amacını sadece bir yakınlık olarak değil duygusal olarak uygun ve duyarlı bir bağlanma figürüne erişim olarak yeniden tanımlamaya kalkışır.

Bu kavramın daha geniş açılımı, bugün çocuğun yüz ifadeleleriyle gösterdiği duygusal hallerini ortak bir şekilde düzenleme sırasında ilk bakıcının merkezi rolünü vurgulayan (Schoore, 1994, 1998a,) ve bağlanmayı diyardik duygu düzenlemesi (Sroufe, 1996)

¹ Yüzyılın sonunda konuyu genişçe gözden geçirmek için bkz. *Attachment Theory: Social, Development and Clinical Perspectives* (1995) ve *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications* (1999)

ve organizmalar arasındaki biyolojik eşzamanlılık düzenlemesi olarak tanımlayan etkileşimsel teorilerde görülmektedir.² Hızlı bir şekilde yüz yüze düzenlenmiş etkileşimlere psikobiyolojik olarak uyum sağlayan bakıcı (Field, 1985) sadece çocuğun olumsuz duygulanım durumlarını minimize etmez aynı zamanda olumlu duygulanım durumlarını maksimize eder (Schoore, 1994, 1996, 1998b). Bu “duygulanım eşzamanlılığının” yakın bireylerarası bağlamı (Feldman, Greenbaum ve Yirmiye, 1999) ve bireylerarası rezonansı (Schoore, 1997b,) bağlanma dinamiklerinin dışsal alanını gösterir.

Bowlby, içsel alana yoğunlaşır bunun yanında “fiziksel dünyanın, annenin ve diğer önemli kişilerin, kendisinin ve her bir etkileşimin davranış göstermesi beklenen” içsel çalışma modellerinin çocukta gelişen oluşumu üzerine yorumda bulunur. Bu formülasyon, “süreç-yönelimli” içsel çalışan modeller anlayışı içerisinde yorumlayıcı yükleme süreçleri sayesinde bireylerin ilişki uyumunu düzenleyen (Bretherton ve Munholland, 1999), duygulanım düzenleme stratejilerini (Kobak ve Sceery, 1988; Schoore, 1994) ve çevresel zorluklar karşısında temel düzenleme ve olumlu duygulanımın devamlılığı ile ilgili beklentileri (Sroufe, 1989) şifreleyen sunumlar olarak değerlendirilir. Mevcut psikobiyolojik modeller, duygu durumunu düzenlemeyi sağlayabilen, çocuğun anneye olan duygulanım diyalogunun sunumlarına başvurur (Polan ve Hofer, 1999).

İlginç biçimde Bowlby kitabın ilk sekiz bölümünde, içsel çalışma modellerini tanımlar ki bu bölümler içgüdüsel davranışa ayrılmıştır ve ileriki bölümlerde bağlanma üzerinde ortak bir bütünlük oluşturur. İlk kısımlardaki ana temalar içerisinde daha derinlikli bir yorum, bağlanma teorisi ve araştırmasının sınırını ortaya koyar. Bowlby, içsel model fonksiyonunu beyindeki “bilişsel haritalar” biçiminde görür ve “belirli hedeflere (bağlanmaya) nasıl ulaşılabilineceğine ilişkin tahmin yürütmeye yardım eden bilgiyi

² Senkronize etkileşimlerin gelişimi, çocuğun sağlıklı duygusal gelişiminde temeldir (Penman, Meares ve Milgrom, Friedman, 1983). Reite ve Capitanio (1985) duyguyu “sosyal bağlanmaları kolaylaştıran ya da onlara hizmet eden temel düzenleyici ya da motivasyonel sistemlerin bir belirtisi” olarak kavramsallaştırır (s. 248) ve temel bağlanma fonksiyonunun “organizmal bir düzeyde biyolojik ve davranışsal düzenleme ya da senkron geliştirmesi” olduğunu öne sürer (Wang, 1997, s. 235).

aktarma, biriktirme ve işleme” sağladığını varsayar. Dahası “her bireyin sahip olduğu iki çalışma modelinin sırasıyla organizmal model ve çevresel model olduğunu” açıklar. Bunun nedeni “duyu organları sayesinde bir organizmaya ulaşan olaylarla ilgili duyu verilerinin derhal değerlendirilmesi, düzenlenmesi ve yorumlanmasıdır... Aynısı, organizmanın içsel durumundan elde edilen duyu verileri için de geçerlidir”. Burada Bowlby, psikoloji ve biyolojiyi, zihin ve bedeni birbirlerine kenetleyebilen gelişimsel teorik bağlanma kavramı ihtiyacına işaret etmektedir.

Bu nedenle Bowlby, hem biyolojik hem de sosyal bağlanma unsurlarını içeren teorik bir çerçeve tanımlayarak “Görev” (Kısım I)’e başlar; bu, fonksiyonel özelliklerinin yanı sıra yapısal bir organizasyon açısından tanımlanması gereken bir alandır. Biyolojik araştırmacıların tamamının yaklaşımlarını izleyerek yaşam sisteminin yapı-fonksiyon ilişkilerini açıklamaya kalkışır fakat sistemin öncelikle kendisinin organize ettiği önemli ilk dönem düzeyler üzerine odaklanmak için gelişimsel biyolojinin perspektifiyle vizyonunu zenginleştirir. O yüzden kitabın biçimi, öncelikle içyapısal sistemin genel özelliklerini belirlemek ve sonra da bu sistemin bağlanma sürecindeki merkezi fonksiyonel rolünü tanımlamaktır.

Bowlby, üçüncü bölümü Freud’un (Freud, 1925) “Psikolojide güvenli görülen içgüdüler teorisinden başka acil bir ihtiyaç yok” sözüyle açar. Temelde Freud’un bilinçdışı faaliyetlerin biyolojisini açıklayacak bir modelin oluşumunu gerekli gördüğü düşüncesinin göstergesi olan “alternatif içgüdüsel davranış modeli” sunarak ihtiyacı karşılamaya çalışır. Bu amaçla Bowlby, bağlanmanın kendini korumayla ilgili içgüdüsel bir davranış olduğunu ve genetik donanım ile erken dönem çevrenin arasındaki etkileşimin bir ürünü olduğunu ileri sürerek başlar.

Ancak çok geçmeden merkezi olarak içgüdüsel davranışla ilgili biyolojik kontrol sisteminin detaylı ve “tümüyle amaç düzeltilmiş davranışsal yapı” olduğuna dair hiyerarşik biçimde organize olmuş bir tanımda bulunur. Bowlby ayrıca bu kontrol sisteminin nörobiyolojik işlemlerine göre bazı ipuçları verir; fonksiyonları, retiküler oluşumun önemli faaliyetlerinden kaynaklanan organizmanın “uyarılma durumuyla” ve orta beyin çekirdek ve limbik sistemin “organizmal haller ve durumların değerlendirme-

siyle ilişkili olması gerekir". Hatta anatomik konumu, alın lobları ile ilgili yorumda bulunur.

Bu kontrol sisteminin "içerisinde gelişimin meydana geldiği ortam tarafından bir dereceye kadar etkiye açık olduğunu" söyler. Daha belirli bir biçimde çocuğun "uygulanabilirlik ortamı ile etkileşiminde ve özellikle bu ortamdaki birincil figür yani anne ile etkileşiminde gelişir. Bunun yanında Bowlby'e göre, "bireysel gelişimin basitten başlayarak karmaşık olma sürecinde kontrolün artması, hiç şüphe yok ki büyük oranda merkezi sinir sisteminin gelişiminin bir sonucudur". Bu kontrol sisteminin olgunlaşmasındaki zamansal aralığın -dokuz-on sekiz ay- olduğunu ileri sürece kadar ileri gider.

Bir sonraki "Değerlendirme ve Seçme: Hissetme ve Duygular" bölümünde Bowlby, Darwin'in (Darwin, 1872) yüzde ve beden-deki ifade hareketlerinin anne ve çocuk arasındaki iletişimin ilk araçları olarak hizmet gördüğü gözlemini alıntılar. Bu temayı geliştirirken Bowlby, yüz ifadesi, tavır, ses tonu, psikolojik değişim, hareket hızı ve başlangıç hareketinin dikkat çekiciliğini vurgular. Bu tür girdiler, "mutlu ya da mutsuzluk değeri" açısından deneyimlenir ve farkında olmadığımızda bile aktif bir şekilde faal olabilir; bu şekilde duygu, hem davranışsal hem de psikolojik durumları izleme imkanı verir. Bu nedenle duygusal süreçler içgüdüsel bir davranış modelinin temelinde yatmaktadır.

İlerleyen bölümlerde Bowlby, anne çocuk bağlanma ilişkisinin "çok güçlü duyguları ya da hisleri, mutluluğu ya da tersini beraberinde getirdiği", çocuğun "stresle baş etme kapasitesi"nin belirli annelik davranışıyla ilişkili olduğu, ortak oluşturulmuş evrimsel uygulanabilirlik ortamından gelen içgüdüsel davranışın "türlerin hayatta kalması için hayati sonuçlara" sahip olduğu sonucuna varır. Ayrıca "bazı evrimsel eşiklerin geçildiği" süreçte çocuğun "aniden" anneden ayrılmayla baş etme kapasitesinin geliştiği otuz yaşının sonuna dek bağlanma sisteminin kolaylıkla aktive olduğunu öne sürer.

Bir sonraki soru; bu cildin yayınlanışından otuz yıl sonra, *decade of the brain** araştırması sonucunda Bowlby'nin temel

* decade of the brain: ABD başkanı George Bush tarafından başlatılan 1990-2000 arasında sürdürülen beyin araştırmalarından elde edilecek bilgiler ile

bağlanma yapıları nasıl dayanır? olacaktır. Bu yapılar gerçekten tam anlamıyla öngörülüydü. İçsel bağlanma çerçevesinin kuş bakışı perspektifi, sadece bağlanma faaliyetlerine aracılık eden temel beyin yapılarına değil aynı zamanda bu yapıların gelişen beyin içerisinde dinamik bir biçimde kendini nasıl organize ettiğinin görsellerine yakından bakmak için bugün dahi yoğunlaşma gerektirecek kadar genişlemiştir. Bowlby'nin nörobiyolojik kontrol sistemi çalışmaları bugün "duygusal beynin kıdemli yöneticisi" olarak adlandırılan (Joseph, 1996) ve "özellikle duygu ile ilgili davranış kontrolünün en yüksek düzeyine" aracılık ettiği görünen bir bölge olan orbitofrontal korteks ile ilişkilendirilebilir. (Bu kavramların ve referansların daha geniş açıklamaları için bakınız, Schore, 1994, 1996, 1997b, 1998a, 1999, a, b, c, d, e.)

Bowlby'nin *Bağlanma ve Kaybetme* eserinin yeni baskısının yayını, bağlanma teorisinin dayalı olduğu nöropsikobiyojik temeli inceleyebildiğimiz bir döneme denk gelmektedir. Çocuğun ilk ortamı ya da daha doğrusu çocuk ve anne tarafından paylaşılan ortak psikobiyojik ortamın, bilimde ilkel bir *terra incognita** sunduğu göz önüne alınırsa (Schore, 1994, s. 64) Bowlby'nin teorik çerçeve çalışmalarının sonraki jenerasyonu, erken sosyal ortam ve bağlanma deneyimlerinin gelişen beynin benzersiz mikrotopografisine nasıl farklı bir şekilde etki ettiğini ayrıntılı bir şekilde gösterecektir.

Bu tür çalışmalar, psikolojik ve biyolojik alanlar sunan beyin sistemlerinin ortak dinamik arayüzeyinde meydana gelen olaylar üzerine deneysel bir projektör yansıtacaktır. Bağlanma işleminin temelinde yatan sağ beyinden sağ beyne psikobiyojik etkileşimler, bedenselliğe dayalı hızlı hareket eder ve bunlar çocuğun gelişim ve uyum kapasitesi için önemlidir. Her iki üyede de beyin, davranışsal ve bedensel değişikliklerinin koşut zamanlı ölçümlerini gerektirir³.

kamu bilincini arttırma ve bilgilerin toplum üzerindeki etkisi üzerine birçok program, etkinlik ve konferans içeren proje.

* terra incognita: keşfedilmemiş bölge -çn.

³ Bebeğin bedensel durumlarının özerk ölçümlerinin, bağlanma fonksiyonlarının kapsamında bulunması gerekir ve olgunlaşmış merkezi ve özerk sinir sistemleri arasındaki etkileşimin gelişiminin, bağlanma yapıları araştırmalarında incelenmesi gerekir. Bu şekilde Bowlby'nin adlandırdığı bağlanma deneyimlerinin "yapı blokları"nı organize eden doğum öncesi ve doğum sonrası ol-

Bunun dışında uyumlu ve uyumsuz ebeveyn ortam etkilerine dair psikonörobiyolojik çalışmalar, sonradan biçimlenen psikopatolojilere ya da bunların riskine direnmeyi sağlayan psikobiyolojik mekanizmaların yanı sıra güvenli ve güvenli olmayan bir şekilde bağlanan bireylerin arasındaki beyin organizasyonlarındaki küçük önemli farklılıkları ortaya koyacaktır. Bu disiplinler arası gelişimsel çalışmalar, farklı sınıflardaki psikiyatrik rahatsızlıklarda düzenleyici kusurların kuşaklararası aktarım mekanizmalarını açıklayabilir ve ayrıca daha arı tedavi modelleri için bir temel olarak vazife görebilir. Bir anlamda insan deneyiminin ilkel köklerine dair yapılan bu derin çalışmalar, gerçek zamanlı olarak gelişen beyin-zihin-beden faaliyetlerini invazif olmayacak biçimde yansıtabilen metodolojilerdeki teknik ilerlemeler ve gelişimsel nörobiyolojideki teorik gelişmeleri bekliyordu.

Bağlanma teorisinin devam eden gelişimindeki temel bir figür olan Mary Main'in gözlemine göre; "şu anda alanımızın tarihindeki en heyecan verici anlardan birindeyiz. ...yakında erken dönem bağlanma deneyimlerindeki bireysel farklılıklar ile nörokimya ve beyin organizasyonundaki değişikliklerin arasındaki ilişkilerin haritasını çıkarmaya başlayacak bir konuma geleceğiz. Ayrıca bebek-bakıcı etkileşimiyle ilgili psikolojik düzenleyicilerin incelenmesi, hem klinik değerlendirme hem de müdahale için geniş kapsamlı içerik oluşturacaktır" (Mary Main, 1999, s. 881-882).

Çalışmasının anlamı üzerine son söz Bowlby'nin kendisinden gelsin. "Gerçek şu ki insan gelişiminin en az çalışılan evresi, bir çocuğun, onu en farklı şekilde insan haline getiren her şeyi elde ettiği evredir. Bu evre hala keşfedilmemiş bir kıtadır."

gunlaşmış limbik döngüleri bütünüyle anlamalıyız (Schorer a;). Sağ yarım kürenin sonradan gelişim parlamalarına yeniden girdiği (Thatcher, 1994) ve sonunda sonradan olgunlaşan sol ile bir etkileşim sistemi biçimlendirdiği (Schorer, 1994, b; Siegel, 1999) gerçeği doğrultusunda çocukluk ve erişkinliğin birbirini takip eden aşamalarında bağlanma sisteminin nörobiyolojik tekrar organizasyonları ve onların fonksiyonel ilintilerinin incelenmesi gerekir.

Bağlanmanın Nörobiyolojisi Üzerine Çalışmalar

Ainsworth'a göre (1967, s. 429) bağlanma, açık davranıştan daha fazlasıdır, içseldir, "bebeğin annesiyle etkileşimlerinin, deneyiminin bir sonucu olarak ve bu sırada sinir sisteminin içine eklenerek" var olur. Bowlby'nin önerisinin izinde, limbik sistem, bağlanma davranışının belirmesiyle ilgili gelişimsel değişikliklerin alanı olarak konumlandırılmıştı (Anders ve Zeanah, 1984). Gerçekte yedi ila on beş ay arası belirli bir periyodun, miyelinasyon ve özellikle hızlı bir şekilde gelişen limbik ve kortikal bağlantı bölgelerinin olgunlaşması için önemli olduğu görülmektedir (Kinney vd. 1998); insan serebral korteksinin limbik bölge, on beşinci ayda anatomik olgunlaşma gösterir (Rabinowicz, 1979). Bağlanma deneyimleri; bakıcı ve bebek arasındaki duygulanım senkronunun yüz yüze etkileşimi, doğrudan mühürleme etkisi, orbital alın korteksinin devre hattı, kortikolimbik bölgenin on iki aylıkken major olgunluk değişiminin başladığı ve ikinci yılın ortalarından sonuna gelişimin kritik periyodunun tamamlandığı bilinir. Bunun için gereken zaman dilimi, Bowlby'nin gelişimsel ortamın etkisine açık bir bağlanma kontrol sisteminin olgunlaşması için gerekenle aynıdır.

O nedenle ortak yaratılan evrimsel uygulanabilirlik ortamı, orbitofrontal kortekste düzenleyici sistemin deneyim-bağımlı olgunlaşması için gelişim kolaylaştırıcı ortama izomorfiktir. Aslında bu prefrontal sistem yüzselleşmeyi değerlendirir (Scalaidhe vd. 1997) ve hoş olmayan öfke ve üzüntülü surat ifadelerinin yanı sıra hoş dokunma, tat, koku (Francis vd. 1999) ve müziğe (Blair vd. 1999) olan yanıtları işler. Bu ayrıca amaç yönelimli davranışın motivasyonel kontrolünü dengeler (Tremblay ve Schultz, 1999), koşullar değişirken yanıtları doğrulamak için içe duyarlı ve dışa duyarlı alanları ve fonksiyonları esnek bir şekilde koordine eden yüksek bir kodlama düzeyi sağlar (Derryberry ve Tucker, 1992) ve duygusal yanıtları izler, ayarlar ve doğrular (Rolls, 1986).

Bu fonksiyonlar, beyin bu bölgesinin benzersiz anatomik özelliklerini yansıtır. Ventral ve medyal yarım küre yüzeylerde bulunmalarından dolayı bunlar, korteks ve subkorteksin kesiştiği bir kavuşma bölgesi olarak hareket eder. Bu nedenle orbitofrontal korteks, insular korteks, ön singulat, ve amigdaladaki birbirine bağlı limbik bölgelerin hiyerarşik dizisi olan "rostral limbik sistem" in en yüksek aşamasında konumlanmıştır (Schore, 1997a.). Limbik sistemin artık merkezi olarak "hızlı bir şekilde değişen ortama adapte olma" ve "yeni öğrenim organizasyonu" kapasitesi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Mesulam,

1998, s.1028). Bu dinamik, birinci ve ikinci yıla doğru gelişirken duygusal olarak odaklı limbik öğrenimin temelinde benzersiz ve hızlı hareket eden mühürleme işlemleri, bağlanmayla ilgili öğrenme mekanizması yatar. Hinde (1990, s. 62) “sosyal davranış gelişiminin sadece aktif ve değişken organizma ile aktif ve değişken ortam arasında süregelen diyalektik yönünden anlaşılabilmesine” dikkat çeker.

Fakat orbitofrontal sistem aynı zamanda özerk sinir sistemi ve uyarlama-üreten retiküler oluşum ile derinden bağlantılıdır ve bu tür doğrudan bağlantılarla sadece kortikal bir yapı olduğundan dolayı sosyal uyarıcıya özerk yanıtları düzenleyebilir (Zald ve Kim, 1996) ve “içgüdüsel davranışı” dengeleyebilir (Starkstein ve Robinson, 1997). Bu frontolimbik sistemin etkinliği o nedenle sosyal ve duygusal davranışların dengelenmesi, bedenin homeostatik düzenlemesi ve motivasyonel durumlar ve temelinde bağlanma süreçleri ile ilgili duygulanım-düzenleyici fonksiyonlar için önemlidir. Bu fonksiyonun esas yönü “etkiyi düzenleme girişiminin -mutsuz duyguları minimize etmek ve mutlu olanları maksimize etmek- insan motivasyonundaki güdüleyici güç” olduğunu ileri süren Westin (1997, s. 542) tarafından vurgulanmıştır.

Orbital prefrontal bölge özellikle sağ yarım küreye yayılmıştır ve bütün sağ beyin için bir yönetici kontrol fonksiyonu olarak hareket eder. Bilinçdışı işlemler için dominant olan, bu yarım küre sürekli bir temel üzerinde dışsal uyarıcıların duygusal belirginliğini hesaplar. Bu yanal sistem, algıların mutluluk-mutsuzluk derecesinin kalibrasyonuna uyumlu olumlu ya da olumsuz duygu değişimini aldığı bir “değer etiketleme” fonksiyonu ortaya koyar (Schore, 1998a, 1999). Ayrıca yüzsel ifadeler, mimikler, prozodi gibi sözel olmayan duygusal işaretler için bir sözlük olan “sözel olmayan duygulanım sözlüğü” içerir (Bowers, Bauer ve Heilman, 1993). Sağ kortikal yarım küre soldan daha fazla limbik ve subkortikal bölgelerle daha geniş karşılıklı bağlantılar içerdiğinden duygusal bilgiyi işlemek ve ifade etmek, psikobiyolojik durumları düzenlemek için dominanttır (Schore, 1994, 1998a, 1999; Spence, Shapiro ve Zaidel, 1996). Bu nedenle sağ yarım küre temelde Bowlby’nin bağlanma sistemlerinin sosyal ve biyolojik fonksiyonları olarak tanımlandığı şeyle ilişkilidir (Henry, 1993; Schore, 1994; Shapiro, Jammer ve Spence, 1997; Siegel, 1999).

EEG ve nörolojik görüntüleme kullanarak bu modeli doğrulayan Ryan, Kuhl ve Deci (1997, s. 719), “özerk-destekleyici ebeveynden kaynaklanan olumlu duygusal değişim, global, tonik duygusal modülasyonu içeren sağ yarımküre kortikal ve subkortikal sistemlerin ortak-

lığını içerir” sonucuna vardılar. Bowlby’nin bağlanma davranışının türlerin hayatta kalması için çok önemli olduğu iddiası doğrultusunda artık sağ yarımküre stres ve mücadelelerle baş etmeyi sürdürecektir organizmaya imkân veren ve yaşamı sürdürmeyi destekleyen hayati fonksiyonların kontrolü için merkezdir (Wittling ve Schweigher, 1993).

Geliştirilen bir grup çalışma bebeğin erken olgunlaşan (Geschwind ve Galaburda, 1987) sağ yarımküresinin özellikle erken sosyal deneyimlerden etkilendiğini göstermektedir (Schore, 1994, 1998b). Bu gelişimsel ilke, günümüzde Chiron vd. (1997) tarafından yapılan Tek Foton Emisyonlu Bilgisayarlı Tomografi (TFEBT/SPECT)* çalışmasıyla desteklenmiştir ki bu da sağ beyin yarımküresinin sözcük öncesi insan-bebeklerde özellikle yaşamın ilk üç yılında dominant olduğunu gösterir. Bu süreçte hakimiyetin sağ yarım küreden sol yarım küreye geçtiği bu ontogenetik değişim, Bowlby’nin üç yılın sonunda bağlanma sistemindeki azalmanın “olgunlaşma eşiği”nin “anı” geçilmesinden kaynaklandığı yorumunu açıklayabilir.

Mevcut nöropsikolojik çalışmalar, “bebeğin ... duygusal deneyimlerinin beyin ontojenisinin biçimlendirici düzeyleri sırasında sağ yarım kürede oransız biçimde biriktirildiğini ya da işlendiğini” (Semrud-Clikeman ve Hynd, 1990, s. 198), “bebeğin yaşamın ilk 2-3 yılı sırasında öncelikle yönetsel bellek sistemlerine itimat ettiğini” (Kandel, 1999, s. 513) ve sağ beyin “kendi geçmişinin serebral temsilini” ve duygusal olarak yüklü otobiyografik belleğin alt katmanını içerdiğini (Fink vd. 1996, s. 4275) göstermektedir. Bu bulgular, bağlanma ilişkisinin erken biçimlenen içsel çalışma modellerinin sağ yarım kürede ör-tülü yönetsel bellek sistemlerinde işlendiğini ya da depolandığını ileri sürer. Güvenli bir şekilde bağlanmış bireyde bu modeller “homeostatik bozulmalar sağda olacaktır” beklentisini kodlar (Pipp ve Harmon, 1987, s. 650).

Bu tür temsiller, yakın bağlamlara özgü olumlu ve olumsuz duygusal etkileşimlerle baş etmek için duygulanım düzenleyici stratejiler biçiminde bilişsel-duygusal etkileşimler (Barbas, 1995) ürettiği bilinen sağ orbifrontal sistem tarafından işlenir. Bu düzenleme sisteminin verimli faaliyetleri, duygusal ortamla ilgili subkortikal olarak işlenen bilgi (çocuğun öz duygusal ve bedensel durumunda eş zamanlı değişiklikler gibi) ile dışsal ortamla ilgili kortikal olarak işlenen bilginin (bağlanma nesnesinin duygusal yüzünden gelen görsel ve işitsel uyarıcı gibi) bü-

* SPECT: Single Photon Emission Computed Tomography -çn.

tünleşmesine imkan verir. Limbik sistemdeki duyuşal bilginin aktarımı gelen bilginin motivasyonel ve duyuşal durumlarla bütünleşmesine olanak verir ve bu durumdaki orbitofrontal sistem ortamsal ve organizmal modellerle bütünleşir.

“Duygu-bağıntılı öğrenme”de orbitofrontal kontrol sisteminin işleyişi (Rolls, Hornak, Wade ve McGrath, 1994) diğere insanlarla (birbirine bağılantılı bağlamlarda interaktif düzenleme) ve diğere insanlar olmadan (özerk bağlamlarda otoregölasyon) etkileşimler aracılığıyla duyuşal durumları esnek bir şekilde düzenleyebilme becerisi, kendini düzenleme merkezidir. Sosyal bağlama bağı bu dual düzenleme modları arasındaki uyumlu değışme kapasitesi, olgunlaşan biyolojik organizmanın ve erken dönem uyumlu sosyal ortamın güvenli bağlanma etkileşimleri geçmişinden çıkar.

Bağlanma davranışının, bugün organizmalar arasında biyolojik senkronizasyonu düzenleyen nörobiyolojik tabanlı biyodavranışsal sistemin sonucuna dayalı olduğı düşünölmektedir (Wang, 1997, s. 168). Bu nitelendirme, Bowlby tarafından otuz yıl önce karakterize edilen davranışsal kontrol sisteminin açık tam bir kopyası olan bir düzenleme sistemi yani orbitofrontal sistemi tanımlar. Oxford sözlüğü kontrolü, “düzenleyen ya da yönlendiren güç ya da eylem” biçiminde tanımlar. Bağlanma teorisi, bu tanımsal ciltte ilk defa ileri süröldüğü gibi temelde bir düzenleme teorisidir. Bağlanma bu nedenle psikobiyolojik olarak uyumlu organizmalar arasındaki senkronun interaktif düzenlemesi olarak kavramlaştırılabilir. Temelinde duygunun diyardik düzenlemesi, mühürleme, erişim sürecini öğrenme sürecinin yattığı bu bağlanma dinamiğı, Petrovich ve Gewirtz (1985) tarafından sıralı olarak bebek maternal uyarıcı ve davranış arasındaki senkron olarak tanımlanır (bkz. bağlanmanın nörokimya modelleri için, Schore, 1994).

Bu görsel, prozodik-işitsel ve dokunsal uyarıcılar duyulanım senkronu bağlamında bebeğın yüzü ve annenin yüzü arasında hızlı bir şekilde bir ileri bir geri iletilir ve bağlanma ilişkisinin içşel çalışma modellerinde örtölü-yöntemsel bellekte işlenir ve biriktirilir. Bu tür bilişşel-duyuşal temsiller, düzenleme stratejilerinin kodunu çözer ve böylece insan, stres tepkisi için dominant olan sağ yarım kürede stresli olumsuz değışen duygularla baş eder ve olumlu değışimleri sürdürür (Wittling, 1997).

Stres, etkileşimli bir ardışıklıkta senkronize olmayan bir oluşum olarak tanımlanır (Chapple, 1970). Yani ayrılma stresi esasen protesto, umutsuzluk ve bağlanma tepkisine sebep olan, bebeğın olgunlaşmamış

davranışsal ve psikolojik sistemlerinin annelik düzenleyicilerinin eksikliğidir. Bağlanmayla ilgili psikopatolojinin kusurlarıyla baş etme, verimsiz kortikolimbik kontrol sistemiyle ilişkili olan sosyal, davranışsal ve biyolojik fonksiyonların bozukluğunda ifade edilir (Schor, 1994, 1996, 1997b).

ALLAN N. SCHORE

UCLA, EKİM 1999

REFERANSLAR

- Ainsworth, M. D. S. (1967). *Infancy in Uganda: Infant Care and the Growth of Love*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- (1969). Object relations, dependency and attachment: A theoretical review of the infant-mother relationship. *Child Development*, 40, 969-1025.
- Barbas, H. (1995). Anatomic basis of cognitive-emotional interactions in the primate prefrontal cortex. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 19, 499-510.
- Bowers, D., Bauer, R. M., & Heilman, K.M. (1993). The nonverbal affect lexicon: Theoretical perspectives from neuropsychological studies of affect perception. *Neuropsychology*, 7, 433-44.
- Bowlby, J. (1940). The influence of early environment in the development of neurosis and neurotic character. *International Journal of Psycho-Analysis*, 1, 154-78.
- (1973). *Attachment and Loss*. Vol. 2. *Separation*. New York: Basic Books.
- Bretherton, I., & Munholland, K. A. (1999). Internal working models in attachment relationships: A construct revisited. In *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications*, J. Cassidy & P. R. Shaver, ed. (ss. 89-111). New York: Guilford Press.
- Cassidy, J., & Shaver, P. R. (1999). *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications*. New York: Guilford Press.
- Chiron, Jambaque I., Nabbout, R., Lounes, R., Syrota, A., & Dulac, O. (1997). The right brain hemisphere is dominant in human infants. *Brain*, 120, 1057-65.
- Darwin, C. (1872/1965). *The Expression of Emotion in Man and Animals*. Chicago: University of Chicago Press.
- Derryberry, D., & Tucker, D. M. (1992). Neural mechanisms of emotion. *Journal of Clinical and Consulting Psychology*, 60, 329-38.
- Fink, G. R., Markowitsch, H.J., Reinkemeier, M., Bruckbauer, T., Kessler, J., & Heiss, W-D. (1996). Cerebral representation of one's own past: Neural networks involved in autobiographical memory. *Journal of Neuroscience*, 16, 4275-82.
- Freud, S. (1895). Project for a scientific psychology. Standard Edition, c. 1.
- (1925). An autobiographical study. Standard Edition, c. 20.
- Geschwind, N., & Galaburda, A. M. (1987). *Cerebral Lateralization: Biological Mechanisms, Associations, and Pathology*. Boston: MIT Press.
- Goldberg, S., Muir, R., & Kerr, J. (1995). *Attachment Theory: Social, Developmental, and Clinical Perspectives*. Mahwah, N. J.: Analytic Press.
- Henry, J. P. (1993). Psychological and physiological responses to stress: The right hemisphere and the hypothalamo-pituitary-adrenal axis, an inquiry into

- problems of human bonding. *Integrative Physiological and Behavioral Science*, 28, 369-87.
- Joseph, R. (1996). *Neuropsychiatry, Neuropsychology, and Clinical Neuroscience*, Baltimore: Williams & Wilkins.
- Kandel, E. R. (1999). Biology and the future of psychoanalysis: A new intellectual framework for psychiatry revisited. *American Journal of Psychiatry*, 156, 505-24.
- Kobak, R. R. & Sceery, A. (1988). Attachment in late adolescence: Working models, affect regulation, and representations of self and others. *Child Development*, 59, 135-46.
- Lewis, M. D. (1995). Cognition-emotion feedback and the self-organization of developmental paths. *Human Development*, 38, 71-102.
- Main, M. (1999). Epilogue. Attachment theory: Eighteen points with suggestions for future studies. *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications içinde*, Cassidy & P.R. Shaver, ed.(ss.845-87). New York: Guilford Press.
- Pipp, S., & Harmon, R. J. (1987). Attachment as regulation: A commentary. *Child Development*, 58, 648-52.
- Price, J. L., Carmichael, S. T., & Drevets, W. C. (1996). Networks related to the orbital and medial prefrontal cortex; a substrate for emotional behavior? *Progress in Brain Research*, 107, 523-36.
- Rolls, E. T. (1986). Neural systems involved in emotion in primates. *Emotion: Theory, Research, and Practice*. İçinde, Cilt 3. R. Plutchik & H. Kellerman, ed. (ss. 125-43). Orlando: Academic Press.
- , Hornak J., Wade, D., ScMcGrath J. (1994). Emotion-related learning in patients with social and emotional changes associated with frontal lobe damage. *Journal of Neurology, Neurosurgery, and Psychiatry*, 57, 1518-24.
- Ryan, R. M., Kuhl, J., & Deci, E. L. (1997). Nature and autonomy: An organizational view of social and neurobiological aspects of self-regulation in behavior and development. *Development and Psychopathology*, 9, 701-28.
- Scalaidhe, S. P., Wilson, F. A. W., & Goldman-Rakic, P. S. (1997). Areal segregation of face-processing neurons in prefrontal cortex. *Science*, 278, 1135-38.
- Schore, A. N. (1994). *Affect Regulation and the Origin of the Self The Neurobiology of Emotional Development*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- . (1996). The experience-dependent maturation of a regulatory system in the orbital prefrontal cortex and the origin of developmental psychopathology. *Development and Psychopathology*, 8, 59-87
- . (1997a). A century after Freud's Project: Is a rapprochement between psychoanalysis and neurobiology at hand? *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 45, 841-67.
- . (1997b). Early organization of the nonlinear right brain and development of a predisposition to psychiatric disorders. *Development and Psychopathology*, 9, 595-631.
- . (1997c). Interdisciplinary developmental research as a source of clinical models. *The Neurobiological and Developmental Basis for Psychotherapeutic Intervention içinde*, M. Moskowitz, C. Monk, C. Kaye, & S. Ellman, ed. (ss. 1—71). Northvale, NJ: Jason Aronson.
- . (1998a). The experience-dependent maturation of an evaluative system in the cortex. *Brain and Values: Is a Biological Science of Values Possible? içinde* K. Pribram, ed. (ss. 337-58). Mahwah, NJ: Erlbaum.

- (1998b). Early shame experiences and infant brain development. *Shame: Interpersonal Behavior, Psychopathology, and Culture içinde*, P. Gilbert & B. Andrews, ed. (ss. 57-77). New York: Oxford University Press.
- (1999). Commentary on emotions: Neuro-psychoanalytic views. *Neuro-Psychoanalysis*, 1, 49-55.
- The self-organization of the right brain and the neurobiology of emotional development. *Emotion, Development, and Self-Organization içinde*, M. D. Lewis & I. Granic, eds. New York: Cambridge University Press.
- (in press b). Clinical implications of a psychoneurobiological model of projective identification. *Primitive Mental States*, cilt. 3: Pre- and Perinatal Influences on Personality Development içinde, S. Alhanati, ed. New York: ESF.
- (in press c). The right brain, the right mind, and psychoanalysis. *Neuro-Psychoanalysis*.
- (in press d). The right brain as die neurobiological substratum of Freud's dynamic unconscious. *Freud at the Millennium: The Evolution and Application of Psychoanalysis içinde*, D. Scharff & J. Scharff, ed.
- (in press e). Early trauma and the development of die right brain. *Infant Mental Health Journal*.
- Semrud-Clikeman, M., & Hynd, G. W. (1990). Right hemisphere dysfunction in nonverbal learning disabilities: Social, academic, and adaptive functioning in adults and children. *Psychological Bulletin*, 107, 196-209.
- Shapiro, D., Jamner, L. D., & Spence, S. (1997). Cerebral laterality, repressive coping, autonomic arousal, and human bonding. *Acta Physiologica Scandinavica* (Ek), 640, 60-64.
- Siegel, D.J. (1999). *The Developing Mind: Toward a Neurobiology of Interpersonal Experience*. New York: Guilford Press.
- Spence, S., Shapiro, D., & Zaidel, E. (1996). The role of die right hemisphere in die physiological and cognitive components of emotional processing. *Psychophysiology*, 33, 112-22.
- Sroufe, L. A. (1989). Relationships, self, and individual adaptation. *Relationship Disturbances in Early Childhood içinde*, A. J. Sameroff & R. N. Emde, ed. (ss. 70-94). New York: Basic Books.
- (1996). *Emotional Development: The Organization of Emotional Life in the Early Years*. New York: Cambridge University Press.
- Starkstein, S. E., & Robinson, R. G. (1997). Mechanism of disinhibition after brain lesions. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 185, 108-14.
- Thatcher, R. W. (1994). Cyclical cortical reorganization: Origins of human cognitive development. *Human Behavior and the Developing Brain içinde*, G. Dawson & K. W. Fischer, ed. (ss.232-66). New York: Guilford Press.
- Tremblay, L., & Schultz, W. (1999). Relative reward preference in primate orbitofrontal cortex. *Nature*, 398, 704-08.
- Wang, S. (1997). Traumatic stress and attachment. *Acta Physiologica Scandinavica* (E), 640, 164-69.
- Wittling, W., & Schweiger, E. (1993). Neuroendocrine brain asymmetry and physical complaints. *Neuropsychologia*, 31, 591-608.

GİRİŞ

Bu çalışmanın başladığı 1956'da neye girdiğimi anlamış değildim. O zamanlar konumun sınırı, küçük çocukların geçici anne kaybına nasıl tepki gösterdikleri üzerine bazı gözlemlerin teorik içeriğini ele almak gibi görünmekteydi. Bu gözlemler, meslektaşım James Robertson tarafından yapılmıştı, onunla birlikte bunları yayma hazırlıyorduk. Teorik anlamlarının irdelenmesi cazip görünmekteydi ve bu bizi kitabımızın ikinci kısmını şekillendirmeye yöneltti.

Olaylar, başka türlü ispat edilecekti. Teori araştırmamı geliştirirken, kaygısızca sürmeye hazırlamış olduğum tarlamın Freud'un altmış yıl önce ekip biçtiği tarladan geri kalmaması, onun karşılaştığı ve boğuştuğu aynı katı gereksizliklerin ve zorlu engellerin de meseleye dâhil olması üzerimdeki yükü gittikçe arttırmıştı – sevgi, nefret, anksiyete ve savunma, bağlanma ve kaybetme. Beni yanıltan, karışıklıkların Freud'un başlatıp analistlerin tamamladıklarına taban tabana zıt bir noktadan başlamış olmasıydı. Bildik bir manzara yeni bir bakış açısıyla bazen çok farklı görülebilir. İlk aşamada yanılmış olmamın yanı sıra süreç de sonradan yavaşlamıştı. Meslektaşlarımla çoğunlukla neyi denediğimi anlamakta zorlandıklarına inanıyorum. Bunun yanında düşüncemi tarihsel bir perspektife oturtmam konuyu aydınlatmama yardımcı olabilir.

1950'de Dünya Sağlık Örgütü evsiz çocukların ruh sağlığı üzerine benden tavsiyede bulunmamı istedi. Bu görev, çocuk bakımı ve çocuk psikiyatrisi alanındaki öncü çalışanlarla bir tanışma ve literatürü okuma fırsatı sağladı bana. Sonuç raporunun önsözünde yazdığım gibi (1951) karşılaştıklarımın arasında beni çarpan şey, "hem çocuk ruh sağlığının temelinde yatan prensiplerle hem de bu sağlığın sayesinde koruyucu olduğu pratiklerle ilgili büyük oranda fikir birliğinin oluşmasıydı". Bir ilkeyi formüle edip kanıt sunduğum raporun ilk kısmında: "Bebeğin ve küçük yaşta çocuğun hem tatmin olduğu hem de haz aldığı annesiyle (ya da sürekli vekil anne) sıcak, yakın ve devamlı bir ilişki deneyiminin olmasının, ruh sağlığı için gerekli olduğuna inanıldığı-

nı”yazdım. İkinci kısımda bu ilkeler ışığında ailelerinden ayrılan çocukların ruh sağlığının korunması için gereken önlemlerin ana hatlarını ortaya koydum.

Rapor uygun zamanda çıktı. Probleme dikkat çekmeyi sağladı, gelişmiş bakım yöntemlerine katkıda bulundu, tartışma ve araştırmaları canlandırdı. Ancak sadece belirli araştırmacıların dikkatini çektiğinden rapor, ciddi bir sınırlama içerisindeydi. Kanıtı gösterilen pek çok türdeki kötü etkinin annelik yoksunluğuna bağlanabilirliği ve bu kötü etkileri önleyebilen ve yatıştırabilen pratik önlemlerle ilgili pek çok şey söylenmişken kötü etkilerin ortaya çıkmasıyla ilgili süreçler hakkında gerçekten çok az şey konuşuldu. Bir şekilde psikiyatrik bozukluk üreten annelik yoksunluğu genel başlığı altındaki durumlar nasıl meydana gelmektedir? Hangi süreçler faaliyettedir? Neden bu şekilde meydana gelmek zorundadırlar? Sonucu etkileyen diğer değişkenler nedir ve buna nasıl etki ediyorlar? Bahsedilen sorunların tümü cevapsız kalmıştı ya da kalacaktı.

Bu yanıtsızlığın nedeni raporun yazılması gereken birkaç ay içinde muhtemelen ispatlamayı mümkün kılamayacak olan - kendime ve başkalarına ait- bilgisizlikti. Er ya da geç boşlukların dolacağını umut ediyordum fakat bunun ne zaman ve nasıl dolağını kestiremiyordum.

Aklımda meslektaşım James Robertson’ın yapmış olduğu gözlemlerle ciddi bir şekilde ilgilenmeye başlamak vardı. Sör Halley Stewart Trust’tan gelen küçük bir ödenek yardımıyla erken dönem çocuklukta anneden ayrılmanın kişilik gelişimi üzerindeki etkileri problemine sistematik bir araştırma tasarlamak amacıyla Robertson,1948’de bana katıldı. O dönemlerde büyük ölçüde bakir olan bir alanın geniş boyutlu keşfi sırasında bir grup çocuğun evden uzak kalma sürecini, öncesini ve sonrasını gözlemledi; bu çocukların çoğu, yaşamlarının ikinci ve üçüncü yıllarındaydılar ve sadece annelerinden ayrılmamışlardı aynı zamanda haftalık ya da aylık periyotlarda düzenli olmayan vekil annelerinin olduğu hastane, semtin çocuk yuvası gibi kurumlarda bakıldılar. Robertson, üzüntü ve acının yoğunluğundan derin bir şekilde etkilendiği bu çalışma sırasında, çocukların evden uzaktayken ve oraya döndükten sonra gösterdikleri bozukluğun boyutuna ve süresine tanık olmuştu. Yazdığı raporları okuyan ya da küçük bir

kızdan yaptığı filmi izleyen birinin etkilenmemiş olması mümkün değildi. Bununla birlikte o zamanlar bu gözlemlerin anlam ve önemiyle ilgili en ufak bir görüş birliği yoktu. Bazıları geçerliliklerine itiraz etti; bazıları tepkilerin oluştuğunu fark etti fakat onları neredeyse annelik figürü kaybından başka her şeye bağladılar; yine de bazıları kaybetmenin ilgili bir değişken olduğunu kabul etti fakat etkilerini azaltmanın çok zor olmadığını ve ayrıca sandığımızdan daha az patolojik sonuç doğurduğunu savundular.

Çalışma arkadaşlarım ve ben farklı bir görüşe sahiptik. Gözlemlerin geçerli olduğuna inanıyorduk; tüm kanıtlar, tek başına olmamasının yanında dominant bir değişken olarak anne figürünün kaybına işaret ediyordu ve deneyimlerimiz diğer koşullar uygun olduğunda bile genelde fark edilenden daha fazla üzüntü ve bozukluğun mevcut olduğu izlenimi bırakmaktaydı. Aslında genelde yaklaşık altı aylık küçük bir çocuk annesinden ayrıldığında ve yabancı bakımı altında olduğunda; karşı çıkma, umutsuzluk ve bağlanma tepkilerinin, temelde gelişimin oldukça yüksek bağımlılık ve savunmasızlık düzeyinde “maternal bakım eksikliğinden” kaynaklandığı görüşüne sahibiz. Deneysel gözlemlerden yola çıkarak “küçük çocuğun annesinin sevgisine ve varlığına duyduğu açlığın, yiyecek açlığı kadar büyük” olduğunu ve bu nedenden dolayı onun kaçınılmaz yokluğunun “güçlü bir kayıp ve kızgınlık duygusu” ürettiğini ileri sürdük. Özellikle belirli bir süreden sonra eve döndüklerinde sık sık görülen çocuğun anneye olan ilişkisinde büyük değişikliklerle ilgilendik; bir yandan “haftalar, aylar ya da yıllarca devam edebilen anneye şiddetli yapışma”; diğer yandan “geçici ya da sürekli olabilen bir sevgi nesnesi olarak annenin reddedilmesi”. Sonradan bağlanma olarak tanımladığımız ikinci durumun baskıya maruz kalan çocuğun annesine olan duygularının sonucu olduğunu savunmaktayız.

Bu nedenle anne figürü kaybının ya kendi başına ya da açık bir şekilde tespit edilebilen diğer koşullarla kombinasyon içerisinde psikopatolojiyle yakından ilgili tepkiler ve faaliyetler üretmeye muktedir olduğu sonucuna ulaştık. Bunun yanında tepki ve faaliyetlerin yaşamlarının erken dönemlerinde geçirdikleri ayrılıklardan dolayı daha ileri yaşlı rahatsız bireylerde aynı şekilde aktif olduğu bilinmektedir. Bu tepkiler, faaliyetler ve bozulma biçimlerinin arasında, bir yandan bağımlı ve histerik kişiliklerde olduğu

gibi birleşemediklerinde anksiyete, kızgınlık duyma ve başkalarına aşırı taleplerde bulunma eğilimi; diğer yandan şefkatsiz ve psikopat kişiliklerde olduğu gibi derin ilişkiler kurma kapasitesinde bir engel vardır. Başka bir deyişle bu, bize anneden uzakta oldukları dönemler sırasında ve sonrasında, tepkilerine şahit olduğumuz yabancı bir ortamda çocukları ve ayrıca izlenebilen kişilik faaliyetinde bu tür bir deneyim ve başka bir bozukluk arasındaki boşlukla bağlantı kurabilme kabiliyetimizi sağlayan savunma faaliyetlerinin etkilerini gözlemlediğimizde ortaya çıkar.

Doğal olarak deneysel verilerden gelen bu sonuçlar, önemli bir araştırma stratejisi kararına yönlendirdi. Amacımız, bu patolojik faaliyetlerin nasıl ortaya çıktığını ve geliştiğini anlamak olduğundan bundan sonra küçük çocukların annelerinden ayrılma deneyimlerini ve sonradan yeniden birleşme deneyimine nasıl tepki verdiğinin detaylı kayıtlarını birincil verimiz olarak almaya karar verdik. Bu tür verilerin daha büyük yaşlardaki deneklerin tedavilerinden elde edilen geleneksel türde verilere gerekli bir katkı ve oldukça net bir kazanç olduğuna inanmıştık. Bu kararın ve bazı orijinal verilerin altında yatan düşünce, 1952 ve 1954 arasında yayınlanan incelemelerde raporlandı; ve aynı dönemde bir film gösterildi.¹

Bu karar alındıktan sonra geçen yıllar boyunca çalışma arkadaşlarım ve ben önceden bütünleştirilmiş verileri incelemeye, ilave verilerin bütünleşmesi ve analizine, diğer kaynaklardan gelen verilerle bu verileri karşılaştırmaya ve teorik içeriklerini gözden geçirmeye çok zaman harcadık. Daha öncesinde bu çalışmanın sonuçlarından oluşan, Christoph Heinicke ve Ilse Westheimer'in belirlenmiş bir ortamda kısa bir ayrılık deneyimi esnasında ve sonrasında görülen tepkileri inceledikleri *Kısa Ayrılıklar* (Christoph Heinicke ve Ilse Westheimer, 1966) adlı bir cilt yayınlandı. Bu çalışmada sadece önceki çalışmalarda mümkün olandan daha sistematik bir biçimde gözlemlenmiş ve kaydedilmiş tepkilere yer verilmedi aynı zamanda ayrılmış çocukların davranışları, kendi evlerinde yaşayan ve ayrılmamış uyumlu örnek çocuklar ta-

¹ Alıntıların yapıldığı bu incelemeler aşağıda sıralanmıştır: Robertson ve Bowlby (1952); Bowlby, Robertson ve Rosenbluth (1952); Bowlby (1953); Robertson (1953); ve Ainsworth ve Bowlby (1954). Robertson'ın filmi (1952).

rafından gösterilen davranışlarla istatistiksel olarak karşılaştırıldı. Kendi sınırları içerisinde bu son çalışmanın bulguları, James Robertson'un bulgularının daha az sistematik fakat daha kapsayıcı olduğunu tasdik etti ve birtakım noktalarda bu bulguları kuvvetlendirdi.

1958 ve 1963 arasında yayınlanmış bir dizi makalede bu gözlemlerle ortaya çıkan bazı teorik problemleri kendim ele aldım. Mevcut üç cilt, aynı temeli kapsamaktadır ancak bunu daha titiz bir şekilde yapmaktadır. Ayrıca çok daha fazla ilave malzeme vardır.

Cilt I, ilk makale dizisindeki ele alınan temel problemlere ayrılmıştı; "Çocuğun doğası anneye bağlıdır" (1958). Gelişmiş bir teoriyi etkili bir şekilde sunmak için, ki Kısım III ve IV'te buna kalkışıldı, öncelikle içgüdüsel davranış problemini ve bunun en iyi nasıl kavramsallaştırılacağını ele almak gereklidir. Gerekli ve hayli uzun olan inceleme cildin Kısım II'sinde oluşturulmuştur. Öncesinde Kısım I'i biçimlendiren iki bölüm bulunmaktadır: İlki, öne sürdüğüm ve Freud'unkiler ile karşılaştırdığım bazı varsayımları sistematik bir şekilde düzenlemektedir; ikincisi, üzerine kurduğum ve doğruluklarını sağladığım deneysel gözlemleri yeniden gözden geçirir. Kısım I ve II'deki tüm bölümlerin amacı çalışmakta olduğum kavramları daha açık hale getirmek ve aydınlatmaktır, ondan sonra bu kavramlar tanıdık olmadıklarından dolayı pek çok klinisyene şaşırtıcı gelmiş ayrıca çalışmaya sempati kazandırmıştır.

Cilt II, *Ayrılma*, dizinin ikinci ve üçüncü makalelerinde ele alınan problemlere değinmektedir: "Ayrılma anksiyetesi" (*Ayrılma*, 1960a) ve "Ayrılma anksiyetesi: Literatüre eleştirel bir bakış" (*Ayrılma*, 1961a).

Üçüncü cilt, *Kaybetme*, sonraki makalelerde ele alınan problemlere yönelir: "Bebeklik ve erken dönem çocuklukta keder ve yas" (*Kaybetme*, 1960b); "Yas süreçleri" (*Kaybetme*, 1961b); ve "Patolojik yas ve çocukluk yası" (*Kaybetme*, 1963).

Bu araştırma boyunca referans çerçevem, psikanalistlerin çerçevesiydi. Bunun için birçok neden var. İlki, konu üzerine ilk düşüncem psikanalitik incelemeden -kendimin ve başkalarının- ilham almıştı. İkincisi, sınırlamalara rağmen psikanaliz günümüz

psikopatoloji teorilerinin en elverişlisi ve en kullanışlısı olarak durmaktadır. Üçüncüsü ve en önemlisi, şemamın tüm merkezi kavramları -nesne ilişkileri, ayrılma anksiyetesi, yas, savunma, travma, yaşamın erken dönemindeki duyarlı dönemler-psikanalitik düşüncenin sermayesiyken son zamanlara kadar diğer davranışsal disiplinler tarafından yetersiz ilgi gösterilmişti.

Araştırmaları sırasında Freud, pek çok farklı düşünce yolu izlemiş ve pek çok olası teorik yapı denemiştir. Öldükten sonra arkasında bıraktığı tutarsızlıklar ve belirsizlikler huzursuzluğa neden oldu ve derleyip toparlama girişimleri oluştu: Belirli teorileri ayıklandı ve değerlendirildi, geri kalanı bir kenara bırakıldı ve unutuldu. Bazı düşüncelerim, kurulmuş olan teorik geleneğe karşı olduğundan ve güçlü bir eleştiriyle karşılaştığından; düşüncelerimin çoğunun Freud'un düşündüğü ve yazdıklarına katıyen yabancı olmadığını göstermede birçok sıkıntı yaşadım. Buna karşılık, ben göstermeyi umarken şemamın bir dizi temel kavramı, aslında Freud tarafından açıklanmış görüldü.

İkinci Baskıya Önsöz

Bu çalışmanın yeniden gözden geçirilen baskısını hazırlamanın birincil nedeni, geçtiğimiz elli yıl boyunca insan dışındaki türlerin sosyal davranışlarını çalışan biyologların fikirlerinde önemli gelişmelerin olmasıdır. Bu gelişimler, Kısım II'de birkaç yerde, Bölüm 3'ün son iki kısmında, özgeci davranış üzerine olan Bölüm 8'in alt-kısımlarında ve Bölüm 9'un açılış paragrafında önemli değişiklikler gerektirdi.

Diğer neden, ilk baskıdan sonra bağlanma ile ilgili düşünceler, pek çok teorik tartışmanın merkezindeydi ve ayrıca en büyük ilgiyi çeken deneysel araştırma için rehberlik sağlamıştı. Bunun yanı sıra, uygun bir biçimde belirli teorik problemlerin açıklandığı ve bazı önemli araştırma bulgularının tanımlandığı iki yeni bölüm eklendiği görülmektedir. Alan sağlamak için, çocuk doğasının anneye bağlı olduğu üzerine daha önceki literatürü gözden geçiren Ek Bölüm çıkarıldı.

Kısım III'de birkaç değişiklik gerekiyordu, ayrıca en son bulguları dikkate almak için, Bölüm 11'deki insan olmayan primatlar alt başlığını yeniden gözden geçirme fırsatı yakalandı.

Kısım IV'de son yıllarda girilen insan yaşamının erken yılları üzerine yapılan yoğun araştırmaların bir sonucu olarak çok sayıda revizyon gerekmekteydi; ve Bölüm 18'de daha detaylı bir şekilde açıklanan yeni bulgulara dikkat çekildi.

Metinde bahsedilen pek çok yeni yayın, yeniden gözden geçirilen Kaynaklar bölümüne dâhil edildi. İndeksler ayrıca yeniden ele alındı.

TEŞEKKÜR

Bu kitap hazırlanırken birçok arkadaşımın ve meslektaşımın yardım aldım. Hepsine açık bir şekilde en içten teşekkürlerimi sunmak büyük bir keyif.

Aldığım veriler James Robertson'a ait olduğundan ona borcum büyük. Onun ilk gözlemleri, küçük çocukların geçici bir süre anne ilgisinden yoksun kaldıklarında nasıl davrandıklarına dair doğal çalışmalarının büyük potansiyeliyle beni etkiledi. Onun tanımlamalarındaki kararlı doğruluk kaygısı ve detaylara bitmez tükenmez ilgisi bana bulguları sunma ve ele almada sürekli yardımcı olmuştur. Christoph Heinicke ve Ilse Westheimer tarafından yapılan sistematik gözlemler çalışıyor olduğum ampirik temelli sağlamlaştırmada oldukça değerli olmuştur.

Bağlanma ve kaybetme problemleri üzerine Tavistock Clinic and Tavistock Institute of Human Relations'ta çalışan diğer meslektaşlarım tarafından bana sağlanan yardımdan dolayı çok minnettarım.

1954'te Tavistock'tan ayrıldıktan sonra Mary Salter Ainsworth ve ben yakın temasımızı sürdürdük. O hem Uganda'da hem de Baltimore, Maryland'de yapılan bağlanma davranışı gözlemlerini paylaşmada oldukça cömert olmakla kalmayıp bu kitabın taslak halinin çoğunu okudu ve özellikle Kısım III ve IV'te birçok düzeltme tavsiye etti.

Anthony Ambrose sıkıntılı noktaları açıklığa kavuşturmak için bana yardım etti ve metnin bazı kısımlarını iyileştirmede tavsiyelerde bulundu. Ayrıca Ciba Foundation'ın cömert katkılarıyla Londra'da yapılan Anne-Çocuk Etkileşimi üzerine Tavistock Seminerinin dört buluşmasını organize etmedeki yardımlarıyla paha biçilemez bir rol üstlendi. Bu toplantıların raporlarını bilen herhangi biri araştırmasını sunan ve tartışmalarda yer alan herkese borçlu olduğumu hemen fark edecektir.

Detaylandırılan teorik şema kısmen psikanalizden kısmen de etolojiden gelmektedir. Psikanalitik eğitimim için özellikle kendi analistim Joan Riviere'ye ve benim danışmanlarımdan biri olan Melanie Klein'a müteşekkirim. Konumum onlarınkinden çok

farklı olmasına rağmen, ilk ilişkiler ve kaybetmenin patojenik potansiyelini vurgulayarak psikanalizimin nesne ilişkileri yaklaşımında beni temellendirdikleri için onlara derinden minnettarım.

1951'de ayrılma problemleriyle ilgili düşüncemdeki duyarlı evrede Julian Huxley ilgimi etolojiye çekti ve beni Konrad Lorenz ve Niko Tinbergen'in yayınlanmış kitaplarıyla tanıştırdı. Üçüne de eğitimimi sürdürdükleri ve beni yüreklendirdikleri için minnettarım.

Etolojideki son bulgulardan ve kavramlardan faydalanmaya çalışırken Robert Hinde'ye bana verdiği zaman ve rehberlik için ifade edebileceğimden çok daha fazla borçluyum. Pek çok yıldır süren tartışmalardan ve taslaklarım üzerine yaptığı yorumlardan çok fazla ışık yakaladım, ayrıca paha biçilemez bulduğum *Hayvan Davranışı*'nın 1966'daki, ilk baskısını bana oldukça müşfik bir şekilde ödünç verdi. İfade ettiğim görüşlerden mesul olmasa da onun araştırmacı eleştirelliği ve cömert yardımı olmadan bu kitap ölçülemeyecek kadar zayıf kalacaktı.

Fikirlerime katkı sağlayan ve taslak kısımlara düzeltmeler öneren diğer kişiler; Gordon Bronson, David Hamburg, Dorothy Heard ve Arnold Tustin.

Metinlerin hazırlanmasında asistanım Dorothy Southern yorulmak bilmedi. Taslaklardaki çok kötü olan el yazımı örnek niteliğinde bir özenin yanında asla azalmayan bağlılık ve istekle daktilo etti. Her tür kütüphane yardımı Ann Sutherland tarafından hiç eksilmeyen bir verimlilikle sağlandı. Referans listesi ve diğer editöryel yardım için Rosamund Robson'a ve indeks için de Vivien Caplin'e teşekkürü borç bilirim.

Son olarak 1948'den beri Tavistock Çocuk Gelişimi Araştırma Birimi ve personelinin destekleyen pek çok gruba minnettarlığımı ifade ederim. National Health Service (Central Middlesex Group, Paddington Group Hospital Management Committees ve North West Metropolitan Regional Hospital Board) ve Sir Halley Stewart Trust, Paris'teki International Children's Centre, The Trustees of Elmgrant, Dünya Sağlık Örgütü'nün Avrupa Bölge Ofisi, Josiah Macy Jr. Foundation, Ford Foundation ve Foundation's Fund for Research in Psychiatry'den mâli yardım alındı. 1957-8'de Stanford, California'da Davranış Bilimlerinde

İleri Çalışmalar Merkezinden burs aldım ve böylelikle verilerin sunduğu bazı temel problemlerle ilgilenme imkanım oldu. 1963 Nisanından beri Medical Research Council'de External Scientific Staff'da yarı zamanlı olarak çalışmaktayım. Son bölümün revizyonuna Stanford Üniversitesinde Psikiyatri'de misafir Profesör-ken giriştim.

Yayınlanmış çalışmalardan alıntılar için yayıncılara, yazarlara ve aşağıda listelenen diğer çalışanlara teşekkür ederim. Bahsedilen tüm çalışmaların bibliyografik detayları cildin sonundaki kaynak listesinde verilmiştir.

A. M. Schrider, H. F. Harlow ve F. Stollnitz tarafından derlenen *Behavior of Non-human Primats* içinde, H. F. ve M. K. Harlow'un "The affectional systems" başlıklı yazısı; J. Z. Young'ın *A model of Brian*, Clarendon Press, Oxford; Hilaire Belloc'un *Cautionary Tales*'den Jim şiiri, Gerald Duckworth & Co. Ltd., London ve Alfred A. Knopf, Inc, New York; *British Medical Journal* editörü ve Profesör R. S. Illingworth'un "Crying in Infants and Children" yazısı; *International Journal of Psycho-Analysis* editörü ve profesör W. C. Lewis'in "Coital movements in the first year of life" başlıklı yazısı; *Merrill-Palmer Quarterly*'nin editörü ve Dr L. J. Yarrow'un "Research in dimensions of early maternal care" yazısı; Dr S. L. Washburn *Science* editörü, Dr P. C. Jay ve Bayan J. B. Lancaster'ın "Field studies of Old World monkeys and apes" (American Association for the Advancement of Science, 1965); M. E. Spiro'nun *Children of Kibutz*'un bir kısmı, Harward University Press, Cambridge; Melanie Klein yönetiminde Melanie Klein ve meslektaşlarından *Developments in Psycho-analysis* adı altında, Hogarth Pres Ltd., London; I. DeVore editörlüğündeki *Primate Behaviour*'da W. A. Mason'ın "The Social Developments of Monkeys and Apes" başlıklı yazısı, Holt, Rinehart & Winston, Inc. New York; *International Nursing Review* içerisinde International Council of Nurses ve Dr. Z. Micic "Psychological stres in children in hospital"; *Psychoanalitic Study of the Child* içerisinde O. Stevenson tarafından yazılan "First treasured possession" ve Anna Freud tarafından yazılan "Psychoanalysis and Education", International Universities Pres, Inc., New York; S. Langer'ın *An Essay on Human Feeling* yazısı, Johns Hopkins Press, Baltimore; C. Hayes'in *The Ape in Our House* yazısı, McIntosh & Otis, Inc., New

York; B. M. Foss editörlüğünde *Determinants of Infant Behaviour* Cilt. 2'de M. D. Ainsworth'ün "Development of Infant-Mother interaction among the Ganda" yazısı Methuen & Co. Ltd, London; D. W. Winnicott'nun *Collected Papers*'ından "Transitional Objects and Transitional Phenomena" yazısı, Tavistock Publication Ltd. London; Michael Balint'in *Primary Love and Psycho-analytic Technique* içerisinde Alice Balint tarafından yazılan "Love for the Mother and Mother Love", Tavistock Publication Ltd. London, ve Liveright Publishing Corporation, New York.

Sigmund Freud'un *The Complete Psychological Works* Standart Baskısından pasajların alıntılanmasına izin verdiği için Sigmund Freud Copyrights Ltd, Bayan Alix Starchey, Institute of Psycho-Analysis, Hogarth Press Ltd ve Basic Books Inc., New York'a teşekkürler.

Bu çalışmanın ikinci baskısı hazırlanırken sonuna kadar okuyup, yeni ve gözden geçirilmiş malzeme üzerinde yorumlarda bulunduğu için Mary Salter Ainsworth'e bir kez daha çok müteşekkirim; Dorothy Southern'a hiç eksilmeyen asistanlığı için ve Tavistock Kütüphanesinin kütüphaneci ve çalışanlarının sağladıkları daimi faydalar için teşekkürler.

Bölüm 11'in insan olmayan primat davranışı üzerine olan kısmını yeniden gözden geçirmedeki büyük yardımlarından dolayı Barbara Smuts'a teşekkürler.

Editöryel yardımları için indeksi yeniden gözden geçiren Molly Townsend'e müteşekkirim.

1979 Tinbergen Okumalarından üç paragrafı kullanmama izin verdiğinden dolayı Baillière Tindall ve *Hayvan Davranışı* editörüne minnettarım.

KISIM I

GÖREV

BAKIŞ AÇISI

Dikkate alınması gereken tüm faktörlerin sıra dışı anlaşılabilirliği, açık bir hale gelmek için bize sadece tek bir yol bırakmıştır. Önce bir bakış açısını sonra da bir diğer bakış açısını seçmek zorundayız ve uygulama sonuç verdikçe bunu malzeme üzerinden incelemeliyiz.

SIGMUND FREUD (1915b)¹

Neredeyse elli yıllık psikanalitik araştırma boyunca Freud, incelemesine başlamak için önce birini sonra bir başka bakış açısını denedi. Rüyalar, nevrotik hastaların semptomları, ilkel insanların davranışı, çalıştığı farklı veriler arasındaydı. Fakat açıklama için araştırmasında her durumu erken dönem çocukluk olaylarına götürmesine rağmen kendisi temel verilerini nadiren çocukların doğrudan gözlenmesi üzerine kurmuştu. Sonuç şudur; tarihsel olarak yeniden kurgulama faaliyetiyle ulaşılan erken dönem çocuklukla ilgili psikanalizin içerisindeki pek çok kavram, daha yaşlı deneklerden elde edilen verilere dayalıdır. Bu, çocuk analizinden elde edilen düşüncelere de sadık kalmaktadır: Ortaya çıkan olaylar ve süreçler, yaşamın önceden aşılması bir evresine aittir.

Bu çalışmanın başladığı bakış açısı farklıdır. Önsözde açıklanan nedenlerden dolayı küçük çocukların, annelerinin bulunması özellikle de bulunmaması durumunda onlara yönelik nasıl davrandıklarının gözlemi, kişilik gelişimini anlamamıza büyük katkı sağlayabilir. Küçük çocuklar yabancılar tarafından annesinden uzaklaştırıldığında genellikle buna büyük bir şiddetle yanıt ver-

¹ 'Repression' incelemesinin son paragrafından.

mekte ve sonra onunla yeniden buluştuklarında genellikle ya yoğun bir ayrılma anksiyetesi ya da olağandışı bir bağlanma göstermektedirler. Bu tür ya da diğer tür hatta her iki türün de birleştiği ilişki türlerinde bir değişiklikten sonra bireylerin farklı psikonevroz ve değişik biçimlerde duygusal bozukluk yaşamaları yaygın görülmektedir. Bir başlangıç noktası olarak bu gözlemleri seçme ve “uygulama sonuç verecek gibi görüldüğü sürece malzeme üzerinden inceleme” bakış açısını benimseme umut verici görünmektedir.

Bu başlangıç noktasının psikanalistlerin alışkın olduklarından çok farklı olmasından dolayı bunu daha kesin bir şekilde belirlemek ve benimseme nedenlerini değerlendirmek faydalı olabilir.

Psikanalitik teori, ontogenez açısından hem sağlıklı hem de patolojik unsurlarda kişilik fonksiyonlarını inceleme girişimidir. Bu teori bütünlüğü yaratırken sadece Freud değil onu takip eden neredeyse tüm analistler nihai sonuçtan geriye doğru çalışmışlardı. Birincil veri, analitik bir ortamda az çok gelişmiş bir kişilik ve önceki faaliyetlerin incelemesinden elde edilir; bu verilerden hareketle artık görüldenden önce gelen kişilik evrelerini yeniden düzenleme girişiminde bulunulurdu.

Burada girilen tavır, pek çok açıdan bu tutuma karşıttır: Belirli durumlardaki küçük çocukların nasıl davrandıklarına dair gözlemlerin birincil veri olarak kullanılmasıyla kişilik fonksiyonlarının belirli erken dönem evrelerini tanımlamak ve onlardan ileriye yönelik tahminlerde bulunmak için girişimde bulunulur. Özellikle amaç, çocukluğun erken döneminde düzenli olarak meydana gelen tepkinin belirli örüntülerini tanımlamak ve buna dayanarak benzer tepki örüntülerinin sonraki kişilik fonksiyonunda nasıl ayırt edilmesi gerektiğini belirlemektir. Perspektifteki değişim radikaldir. Bu, sadece sorun çıkaran herhangi bir sendrom ya da semptomu değil ayrıca kişilik gelişimi için potansiyel olarak patojenik olduğu düşünülen bir olay ya da deneyimi başlangıç noktası olarak almayı gerektirir.

Bu yüzden günümüzün psikanalitik teorisinin neredeyse tamamı klinik bir sendrom ya da semptomla başlarken -örneğin çalma, depresyon ya da şizofreni- ve gelişimlerine katkıda bulunduğu düşünülen olaylar ve faaliyetlerle ilgili hipotezler geliştiri-

rirken benimsenen perspektif, burada olay gruplamayla başlar - bebeklikte ve küçük yaştaki çocuklukta anne figürünün kaybı- ve bundan hareketle meydana gelen psikolojik ve psikopatolojik faaliyetleri izlemeye girişir. Aslında travmatik deneyimle hareket eder ve geleceğe dair çalışır.

Araştırma yöneliminde bu tür bir değişim psikiyatride hala beklenmedik bir değişimdir. Diğer taraftan fizyolojik tıpta bu çok önce meydana gelmiş ve alanın konuyu açıklamasına yardım edebilecek örnekler verilmişti. Bugün akciğerlerdeki kronik enfeksiyona patoloji çalışması uygulandığında bir araştırmacının, artık kronik enfeksiyonun tümünü gösteren bir grup durumla başlaması ve faaliyetteki infektif ajan ya da ajanları keşfetmeye girişmesi olası değildir. Buna sebep olan fizyolojik ve fizyopatolojik süreçleri çalışmak için belirli ajanlarla belki de tüberkül ya da aktinomikoz veyahut yeni tespit edilmiş virüslerle başlaması daha olasıdır. Böyle yaparak kronik infektif akciğer durumuyla ilgili olmayan pek çok şeyi keşfedebilir. Araştırmacı, sadece belirli akut enfeksiyonları ve alt-klinik koşulları aydınlatmakla kalmayıp akciğerlerin yanında diğer organların enfeksiyonlarının incelemek için seçtiği patojenik organizmanın çalışmasını ilgilendirdiği konusunda neredeyse emindir. Artık ilgi merkezi belirli bir klinik sendromda değildir; bunun yerine belirli bir patojenik ajanın manifold şekilleri olur.

Tartışılmakta olan etkilerin patojenik ajanı, altı aylık ve altı yaş arasındaki dönem sırasında anne figürünün kaybıdır. Bununla birlikte kullanılan temel gözlemleri dikkate almadan önce benimsenen yaklaşımın geleneksel olandan ayrıldığı biçimleri tanımlama ve karşılaştığı birkaç eleştiriyi ele alma faydalı olacaktır.

Mevcut yaklaşımın bazı nitelikleri

Daha önce farklılıkların birinden bahsetmiştik. Hastaların tedavisinde elde edilenler yerine gelen veriler, gerçek yaşam ortamında küçük çocukların davranışının gözlemleridir. Bugün bu veriler, bazen sadece bilimimize periferik bir ilgi olarak görülmektedir. Zaman zaman eleştiriler, doğası gereği davranışın doğrudan gözleminin sadece yüzeysel türde bir bilgi sağlayabildiğine ve psikanalitik tedavi sırasında elde edilen ruhsal fonksiyona neredeyse doğrudan erişime açık bir şekilde karşıt olduğuna işaret

eder. Sonuç olarak davranışın doğrudan gözlemi hastaların tedavisinde ulaşılan sonuçları doğruladığında ilgili olarak görülür, halbuki bu durum diğer yönelimlere işaret ettiğinde daha az önemli olarak bir kenara konulması gereken eğilimdir.

Bugün bu tür bir tutumun temelsiz önermelere dayalı olduğuna inanıyorum. İlk aşamada analitik seanslarda elde ettiğimiz verilere fazla önem vermemeliyiz. Ruhsal süreçlere doğrudan erişimimizin olması bir yana karmaşık serbest çağrışım ağı, geçmiş olayların bağlantıları, mevcut durumla ilgili yorumlar ve hastanın davranışları bize fayda sağlar. Bu farklı belirtileri anlamaya girişirken kaçınılmaz olarak tercih edilen şemamıza göre seçer düzenleriz. Onların arkasında hangi ruhsal faaliyetlerin yattığını çıkarmaya çalışırken kaçınılmaz bir şekilde gözlem dünyasından çıkıp teori dünyasına gireriz. Muayenehanede karşılaşılan ruhsal faaliyetlerin belirtileri, genellikle olağandışı bir şekilde zengin ve farklıyken her şeye rağmen yine de ruhsal faaliyetlerin doğrudan gözlemi için fırsat elde etmeden uzaktır.

Aslında karşıtı, gerçeğe muhtemelen daha yakındır. Zihin felsefecileri, bunun bir bireyin yaşamında “üzerinden sadece zihinsel düzeylerin geliştiği asıl doğuştan gelen donanımın” bebekteki algılanabilir “davranış örüntüleri” olduğunu ve sonradan bir his, bir duygulanım ya da bir fantezi biçiminde “içsel” olarak görülenin tüm ilgili davranış formları sıfır noktasına azaldığında ortaya çıkan bir “artık” olduğunu savunmuşlardır (Hampshire, 1962). İlişkili davranış kısıtlama kapasitesi yaşla arttığından daha küçük bireylerde bir bozuk paranın iki yüzü olan davranışlar ve zihinsel durumlar büyük olasılıkla daha belirgindir. Temin edilen gözlemler, vasıflı ve detaylıdır, o nedenle çok küçük bir çocuğun davranış kaydı, eş zamanlı zihinsel durumunun faydalı bir indeksi olarak görülebilir.

İkinci aşamada davranışın doğrudan gözleminin değerinden şüphelenenler, alışılmış bir şekilde elde edilen verinin zenginliğini ve farklılığını küçümserler. Küçük çocuklar, üzüntü ve anksiyeteye yöneltecek ortamlarda gözlemlendiklerinde -sevgi, nefret ve ikirciklilik; güvenlik, anksiyete ve yas; yer değiştirme, bölünme ve bastırma gibi- disiplinimizin merkezindeki kavramlarla ilgili veri elde etmek olasıdır. Annesinden uzak yabancı bir ortamda birkaç hafta geçiren bir çocuktaki kopma davranışı baş-

langıcının gözleminin, gerçekte meydana gelen bastırmayı gözlemlemede bulunabileceğimiz kadar yakın olduğu savunulacaktır.

Her iki veri sınıfının da özünde diğerinden daha iyi olmadığı gerçektir. Her ikisi de psikanalistlerin boğuştuğu problemlerle ilgilidir ve her birinin yaptığı katkının, diğeri tarafından yapılan katkıyla beraber görüldüğünde artması olasıdır. Dürbün vizyonu, ayrı ayrı kullanılan her iki gözün vizyonundan daha iyidir.

Benimsenen yaklaşımdaki diğer yol, diğer tür üyelerinin anenin yokluğu ya da varlığı durumlarına nasıl benzer yanıt verdiklerinin gözlemlerinden yoğunlukla yararlanan ve etologların onları açıklamak için geliştirdikleri geniş çaplı yeni kavramların kullanımını sağlayan geleneksel psikanalitik yaklaşımdan farklıdır.

Etolojinin değerinin artmasının ana nedeni, teorimizi kurarken bize denenecek geniş düzeyde yeni kavramlar sağlamasıdır. Bunların çoğu yakın sosyal ilişkilerin oluşumuyla ilişkilidir – ebeveynlerine bağlı çocuklar, çocuklara bağlı ebeveynler ve birbirlerine bağlı farklı cinsiyetteki (bazen de aynı cinsiyetteki) üyeler. Diğer kısmı, çatışma davranışı ve “yer değiştirme aktivitesi” ile ilgilidir; diğer kısım ya uyumsuz davranış örüntüleri ya da davranışın yöneldiği uygunsuz nesneler biçiminde patolojik takıntıların gelişimiyle tekrarlanır. Artık insanın çatışma ya da davranış patolojisi tekeline sahip olmadığını biliyoruz. Yuvasını kurmaya başlayan bir kanarya uygun yapı malzemesi yetersiz olduğunda sadece patolojik yuva yapma davranışı geliştirmeyecek aynı zamanda sonradan uygun malzeme edinmiş olsa bile bu tür bir davranış sürdürecektir. Bir kaz, köpek kulübesi arayabilir ve kulübe devrildiğinde üzülebilir. Bununla birlikte analistler insanı anlamaya çalışırken etolojik veri ve kavramlar hiç değilse bizimkilerle karşılaştırılabilir fenomenlerle ilişkilidir.

Yine de etolojinin kavramları, insan davranışı alanında denene dek bu kavramların bize nasıl faydalı olduklarını belirleyecek bir konuma sahip olamayacağız. Her etolog şunu bilir ki türlerle ilgili değerli bir bilgi, öneride bulunurken araştırma altındaki yeni türlerde aradığı şey olabilir ve bir türden diğerine anlam çıkarmak asla hoş görülmez. Kanarya ya da çiklet balığı bir yana insan ne bir maymun ne de bir beyaz sıçandır. İnsan belirli alışıl-

madık nitelikleriyle kendi başına bir türdür. O nedenle daha alt türlerin çalışmalarından elde edilen fikirlerin hiçbirisi ilgili olmayabilir. Yine de bu olanak dışı değil gibidir. Bebek besleme, çoğalma ve boşaltım alanlarında alt türlerle anatomik ve fizyolojik özellikler paylaşıyoruz ki onlarla uyum gösterdiğimiz davranışsal niteliklerin hiçbirini paylaşmamak gayet tuhaf olurdu. Bundan başka bu özellikleri en az değişmiş biçimde bulmayı beklediğimiz dönem erken çocukluk ve özellikle sözcük öncesi dönemdir. Erken yaşlardan gelen nevrotik eğilimler ve kişilik sapmalarının en azından bazıları bu biyopsikolojik süreçlerin gelişimindeki bozukluk nedeniyle anlaşılmış olamaz mı? Cevap “evet” de olsa “hayır” da olsa bu ihtimali inceleyecek sadece sağduyudur.

Freud'un Konumu

Buraya kadar benimsenen bakış açısının dört niteliği de tanımlandı -olası bir yaklaşım, patojen ve sekelleri üzerine odaklanma, küçük çocukları doğrudan gözlem ve bir hayvan verisinin kullanımı- ve her birini destekleyecek gerekçeler verildi. Birkaç psikanalist tarafından bu bakış açısı benimsendiğinden ve bazen bundan hareketle çalışmanın tehlikeli olabilen gelenekle ilişki koparma gösterdiği korkusu ifade edildiğinden, Freud'un konumunu görmek yararlıdır. Öncelikle dört niteliğin her biri hakkındaki Freud'un görüşleri tanımlanmakta ve sonra bu kitapta benimsenen konum değerlendirilmektedir.

Freud, 1920'deki yazısında retrospektif metodun önemli sınırlamalarını ele alır. Şöyle yazar:

Sonuçtan geriye doğru giden gelişimi izlediğimizde olaylar zinciri süreklilik gösterir ve *tamamen tatmin edici* hatta ayrıntılı bir içgörü elde ettiğimizi hissederiz. Fakat aksi yönde ilerlersek, analizden çıkan öncüllerden başlarsak ve sonuca kadar bunları izlemeye çalışırsak o zaman belirlenememiş olayların kaçınılmaz dizisinin etkilerini elde edemeyiz. Birden diğer sonucun mevcut olabileceğini ve ayrıca sonradan anlayıp açıklayabileceğimizi fark ederiz. Böylelikle sentezler analiz kadar tatmin edici olmazlar diğer bir deyişle öncül bilgilerden çıkarak sonucun önceden belli doğasına sahip olamayabiliriz.

Freud'un işaret ettiği bu sınırlamanın temel nedeni farklı etiyolojik faktörlerin göreceli dayanıklılığı hakkındaki bilgisizliğimizdir. Freud şu uyarıda bulunur:

Belirli bir sonuca varan etiyolojik faktörlerin tam bir bilgisine sahip olduğumuzu farz etsek bile ... güçlü ya da zayıf olduğunu ispatlayacak belirleyici faktörlerin hangileri olduğunu önceden asla bilemeyiz. Sonunda sadece başarılı olanın güçlü olması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu nedenle analiz hattını izlersek nedensellik zinciri kesinlikle her zaman fark edilebilir, oysaki sentez hattı boyunca bunu önceden görmek imkansızdır (Freud, 1920b, S.E, 18, s. 167-168).

Bu paragraf, araştırmanın geleneksel metodunda sınırlamaların ne olduğu konusunda Freud'un hiçbir şüphe duymadığını açıkça gösterir. Retrospektif metodun etiyolojik olması muhtemel faktör türlerini gösteren pek çok kanıt sağlamasına rağmen sadece tümünü tespit etmede başarısız olmakla kalmayıp aynı zamanda belirlenenlerin göreceli dayanıklılıklarını değerlendirecek bir konumda da değildir. Retrospektif ve muhtemel çalışmaların psikanalizdeki tamamlayıcı rolleri, gerçekte sadece tarihsel ve doğa bilimlerinin metodu bilgisinin diğer alanlardaki tamamlayıcı rolünün özel bir örneğidir.

Her tür tarihsel çalışma içerisinde retrospektif metot, belirli bir konuma sahipken ve büyük bir saygı görmesine rağmen metodun farklı faktörlerin nedensellik içerisinde oynadığı göreceli rolleri belirleme kabiliyeti zayıf görülür. Tarihsel metodun zayıf olduğu yerde doğal bilimlerinki güçlüdür. İyi bilindiği gibi bilimsel metot, problemimizi gözden geçirirken ilgilendiğimiz olayların nedenleriyle ilgili bir ya da daha fazla hipotez tasarlamamızı gerektirir ve böyle yaparak denenebilir tahminlerden sonuç çıkarılabilir. Bu tür tahminlerin doğruluğuna göre hipotezler ayakta kalır ya da yıkılır.

Psikanalizin, davranış bilimlerinden biri olarak tüm statülere erişebildiği konusunda hiç şüphe duyulmayabilir. Bu doğal bilimlerin metotlarına bağlı geleneksel metoda eklenmelidir. Tarihsel metot her zaman muayenehanenin birincil metodu olacakken (tıbbın tüm branşlarında olmaya devam ettiği gibi) araştırma amaçları için bu metot, hipotez metotları, çıkarımsal tahmin ve

testle arttırılabilir ve arttırılması gerekir. Bu kitabın malzemesi bu metodun uygulanmasında hazırlayıcı bir adım olarak sunulmaktadır. Başından sonuna kadar amacımız, olaylar ve çocuklar üzerindeki etkilere yoğunlaşmak ve teoriye kendisini sınanabilir tahminlere yöneltecek şekilde biçim vermek olmuştur. Bu tür tahminleri detaylı bir şekilde tasarlamak ve hatta birkaçını sınamak ilerisi için bir görevdir.

Ricman (1951) ve Ezriel (1951), tahmin ve testin istenirse hastanın tedavisi boyunca kullanılabilindiği üzerinde fikir birliğinde oldular fakat bu tür yöntemler önceki gelişim ile ilgili hipotezleri asla sınamaz. Bununla birlikte psikanalizin gelişimsel teorisini test etmek için bebek ve küçük çocukların doğrudan gözlemi temelinde yapılan ve genelde aynı metotla test edilen tahminler vazgeçilmezdir.

Bu metot kullanılırken gerçekten ona atfedilen etkilerin tümünün ona ait olduğunu ya da hiçbirisinin ona ait olmadığını görmek için önerilen etiyolojik bir faktör seçerek başlanması gereklidir. Bu, bize yaklaşımın ikinci niteliğini verir – belirli bir patojenik ajan ve onun sekellerini araştırma.

Freud'un bu konu üzerindeki görüşünü dikkate alırken genelde etiyolojik faktörler üzerindeki görüşleri ile burada inceleme için seçilmiş belirli faktörlerin rolü üzerindeki görüşleri arasındaki farkı ayırt etmek gereklidir. Genel konumla başlıyoruz.

Freud'un nevroz nedeni ve bozukluklara bağlı olan faktörler üzerindeki görüşlerini incelediğimizde her zaman travma kavramı üzerinde merkezileştiğini görürüz. Bu, son formülasyonda daha öncekiler kadar yoğundur ancak bir yandan da unutulma eğilimine sahiptir. O yüzden daha sonraki çalışmalarında, *Moses and Monotheism* (1939) ve *Outline* (1940), travma doğasını, bireyin özellikle incinebilir olduğu yaş çağını, travmatik olabilen olay türlerini ve gelişen ruhsallık üzerinde var gibi görünen etkileri ele almaya epey mesai ayırır.

Freud'un tezlerinin merkezinde travma doğası vardır. O, diğerlerinin yaptığı gibi birbirine bağlı iki tür faktörün olduğu sonucuna varır –olayın kendisi ve onu deneyimleyen bireyin konumu; diğer bir deyişle travma, etkileşimin fonksiyonudur. Bir deneyim, alışılmamış patolojik bir reaksiyon çağrıştırdığında Freud,

nedenin kişilik üzerindeki aşırı talepler olduğunu savunur; idare edebilmek yerine kişiliği daha büyük miktarda bir uyarılmaya maruz bırakarak böyle olduğunu varsayar.

Yapısal faktörler hususunda Freud, bireylerin bu tür talepleri karşılayabilecek boyutta değişmek zorunda olduklarını öne sürer, öyle ki “bazı şeyler bir durumun oluşumunda travma olarak hareket eder fakat diğer bir durumda hiçbir etkisi olmayacaktır” (S.E. 23, s. 73). Aynı zamanda insanın incinebilir olma eğiliminde olduğu ilk beş ya da altı yılda yaşamın özel bir evresinin varlığını savunur. Bunun nedeni, bu çağda “egonun zayıf, olgunlaşmamış ve direnmeye dayanıksız” olduğuna inanmasıdır. Sonuçta ego “sonradan kolaylıkla baş edebileceği işlerin üstesinden gelmede başarısızdır” ve bunun yerine bastırma ya da bölmeye başvurur. Freud buna “nevrozların sadece erken çocukluk döneminde edininilir” olması sebebiyle inanmaktadır (S.E. 23, s. 184-185).

Freud erken çocukluk döneminden bahsederken onun aklında birkaç yılın olduğunu unutmamak önemlidir; *Moses*’da ilk beş yıldan ve *Outline*’da ilk altı yıldan söz eder. Bu süre içerisindeki “iki ve dört yaş arasındaki dönemin çok önemli görüldüğüne” inanır (S.E. 23, s. 74). İlk ayların düşüncesinde özel bir konumu yoktur ve önemlerinin belirsiz olduğunu ifade eder: “Doğumdan sonra kavrayışın başladığı dönem kesin bir şekilde belirlenemez” şeklinde yazmıştır (S.E. 23, s. 74).

Bu, sonradan Freud’un genel etiyoloji teorisi olmuştur. Burada geliştirilen özel teori, buna yakından uyum gösterir. Anneden ayrılmanın Freud tarafından önerilen tanımlama içerisinde travmatik olabilmesi tartışmalıdır, özellikle bir çocuk yabancı insanlarla yabancı bir ortama getirildiğinde. Üstelik belirtilerin bunun travmatik olduğunu gösterdiği yaşam dönemi ile bilhassa savunmasız olan Freud’un varsaydığı çocukluk dönemi çıkarılır. Freud’un travma kavramına uygun anneden ayrılmayla ilgili görüşlerin nasıl geliştiğinin aşağıdaki kısa bir taslağı, bu kitabın ana tezinin hatlarını belirlemeye olanak sağlar.

Freud, travma kavramını nedensel koşullar ve psikolojik sonuçlar açısından tanımlar. Anneden ayrılma hususunda ilk yıllarda bunların her ikisi de uygun düşmektedir. Nedensel koşullara bakarsak yabancı bir ortamdaki ayrılmanın uzun bir süre zarfında

yoğun bir sıkıntı ürettiği bilinir; bu, Freud'un zihinsel aygıtlar aşırı boyutta uyarılmaya maruz kaldıklarında travmanın meydana geldiği hipoteziyle uyumludur. Sonuçlara gelince düzenli bir şekilde devam eden ayrılma üzüntüsüne neden olan psikolojik değişikliklerin bastırma, bölünme ve inkardan başka bir şey olmadığı ve bunların hiç şüphesiz Freud'un travmanın sonucu olarak farz ettiği savunma faaliyetleri olduğu söylenebilir –aslında bunlar Freud'un geliştirdiği kendi travma teorisini izah edecek faaliyetlerdir. Böylelikle bu, inceleme için seçilen etiyolojik ajanın basitçe Freud'un travmatik olarak algıladığı olay türünün belli bir örneği olduğu görülebilir. Sonuç olarak burada değerlendirilen nevroz teorisi, pek çok açıdan Freud tarafından geliştirilen travma teorisinin sadece bir varyantıdır.

Bununla birlikte anneden ayrılmanın Freud'un genel nevroz teorisiyle tam uyumlu olmasına ve bu ayrılma anksiyetesini, kaybetme ve yas tutmanın teorisini kurarken önemi gittikçe artan bir konuma yerleştirmesine rağmen sadece zaman zaman bir travma kaynağı olarak ilk yıllardaki ayrılma ya da kaybetme olayını ayırtırmasına dikkat edilmelidir. Freud travmatik olabilen olay türlerinden bahsederken sonraki yazdıklarında daha çok ihtiyatlıdır. Aslında onları tanımlamak için kullandığı terimler düşüncesinde onları tam olarak açıklamayacak kadar genel ve soyuttur. Örneğin *Moses and Monotheism*'de "Onlar, cinsel ve agresif bir doğanın etkileriyle ve kuşkusuz egonun aldığı ilk zararlar (narsisistik aşağılama) ilişkilidir" (S.E. 23, s. 74) der. Kabul edilmelidir ki ilk ayrılmanın egonun ilk zarar görmesi olarak anlaşılması çoğunlukla savunulan bir görüştür fakat erken ayrılmanın egoya zarar verebilmesinde hiç şüphe duyulmamasına rağmen bunun Freud'un görüşü olup olmadığı belirsizdir. O nedenle erken yaşlarda anneden ayrılma, Freud'un travmatik olay tanımına mükemmel biçimde uyarken özel bir travmatik olay sınıfı olarak buna yoğun bir şekilde ilgi gösterdiği söylenemez.

Burada benimsenen yaklaşımın üçüncü niteliği, davranışın doğrudan gözleminden elde edilen verinin kullanımıdır ve ilk iki nitelikle birlikte bu niteliğin ayrıca Freud'un görüşleriyle yakından benzeştiği görülür.

Öncelikle Freud'un nadiren doğrudan gözlem verisinden yararlanmasına rağmen uyguladığı bir iki seferde bu verilerin anah-

tar konumda olduklarından söz edilmelidir. Bunun örnekleri, *Beyond the Pleasure Principle* (Haz İlkesinin Ötesinde)'deki (S.E., 18, s. 14-16) üzerinde argümanlarının önemli bir kısmını kurduğu *cotton-reel* durumu ve *Inhibitions, Symptoms and Anxiety* (Ketlenmeler, Semptomlar ve Anksiyete)'de (1926) girdiği anksiyete teorisinin antogonize acı veren yeniden değerlendirmesidir. Orada anksiyete ile ilgili karmaşık ve çelişkili sonuçlarla karşılaştığında Freud, küçük çocukların yalnızken, karanlıktayken ve yabancılarla birlikteken nasıl davrandığını gözlemler; *terra firma*'yı arar ve bulur (S.E. 20, s. 136). Bu yeni formülasyon bütünüyle bu temele dayalıdır.

İkinci olarak bunu *Three Essays on the Theory of Sexuality* (Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme)'de (1905) bundan yirmi yıl önce bulmak ilginçtir. Freud, psikanaliz aracılığıyla araştırmaya tamamlayıcı olarak çocukların doğrudan gözlemini açık bir şekilde tavsiye etmişti.

Daha sonraki bir zamandan çocukluğa geri giden psikanalitik araştırma ile çocukların günümüze ait gözlemi birleşir ... Çocukların doğrudan gözleminde kolaylıkla yanlış anlaşılan veriler üzerinde çalışmanın dezavantajı mevcuttur; psikanaliz, uzun bir yoldan sonra çözümler bir tarafa sadece ulaşabildiği verilerle zor hale gelir. Fakat işbirliği ile iki metot sonuçlarında tatmin edici bir derecede kesinliğe erişebilir (S.E. 7, s. 201).

Burada benimsenen yaklaşımın dördüncü niteliği, hayvan çalışmalarının kullanımıdır. Hayvan davranış bilgisinin insanı anlamamızda yardım edip edemediğinden şüphelenen her kimse Freud'dan destek gelmediğini görebilir. Büyük bir kısmı sadece hayvan verilerinin anlamını yeniden gözden geçirmeye ayrılmış olan Romanes'in *Mental Evolution in Man*² incelemesine yakın bir

* cotton-reel: Kelime olarak karşılığı iplik makarasıdır. Freud bu kavramı çocuk analizinde çocuğun annesinin varlığı ve yokluğu üzerindeki kontrolünü sembolize eden bir oyun olarak kullanır. Bazı metinlerde Fort Da oyunu olarak da geçer. Çocuk iplik bağlanmış makarayı tutarken "gitti (Almanca'da Fort)" diye bağırarak makarayı fırlatır ve "buraya (Almanca'da Da)" diye bağırarak makarayı ipinden geri çeker. Böylelikle çocuk anksiyetesine egemen olabilir -çn.

² Freud tarafından imzalanmış bir kopya Colombia Universty, Collage of Physicians and Surgeons'da Freud Library'de bulunmaktadır. Özel bir yazışmada Bayan Anna Freud, babasının marjinal vurgularının muhtemelen

inceleme hazırladığı bilinmekle birlikte son çalışması *Outline*'da Freud "ruhsal bir aygıtın genel şematik resminin, zihinsel olarak insana benzeyen daha üstün hayvanlara da uygulanması gerekebilir" düşüncesini ifade eder. "Hayvan psikolojisi, burada sunulan ilginç problemle henüz ilgilenmemiştir" sonucuna varırken bir hayıflanma belirtisi görmek olasıdır (S.E. 23, s. 147).

Kabul edilmelidir ki hayvan davranışı çalışmaları, öncesinde Freud'un ilgilendiği yapı ve faaliyet türlerine ışık tutabilecek kadar ileri gitmemiştir. Henüz Freud'un *Outline*'ı yazdığı yıllarda yapılmış parlak hayvan davranışı çalışmalarının ve gelişmiş yeni kavramların, onun ilgisini arttırmayı ve dikkatini çekmeyi başarması zordu.

Motivasyon Teorileri

Şimdiye kadar ele alınan dört niteliğe ilişkin olarak bu kitapta benimsenen yaklaşım, pek çok psikanalist için bilinmedik ve henüz kullanılmamış olmasına rağmen Freud'un açık bir şekilde zorlanmadan gördüğü aynı yaklaşımdır. Yine de yaklaşımın, Freud'un yaklaşımından farklı olan belirli başka nitelikleri vardır. Bunların içindeki en farklı temel nitelik motivasyon teorisidir. Freud'un dürtü ve içgüdüye ilişkin geliştirdiği teoriler Psikanalitik metapsikolojinin temelinde olduğundan bir analist onlardan her uzaklaştığında bu genelde karışıklık ve hatta şaşkınlığa neden olur. Daha fazla ilerlemeden önce okuyucunun bir konum alması için yönlendirmeme izin verin. Bu noktada Rapaport ve Gill'in çalışması faydalı bir referans noktası sağlar.

"Psikanalitik metapsikolojiyi oluşturan varsayımların bütünlüğünü anlaşılır ve sistematik olarak açıklama girişimleri" içerisinde Rapaport ve Gill, belirli bakış açılarına göre varsayımları sınıflandırdılar. Beş tür bakış açısı belirlediler; burada psikolojik fenomenin psikanalitik açıklaması ne ise onun sunulmasını gerektiren her biri belirli bir türün önerilerini içermelidir. Beş bakış açısı ve her birinin bulunduğu önermeler aşağıda sıralanmıştır:

Dinamik: Bu bakış açısı, bir fenomenle ilişkili psikolojik güçler hakkında önermelerde bulunur.

1895'te yazdığı *Project for a Scientific Psychology*'de yapıldığını ortaya koymuştur (S.E. 1).

Ekonomik: Bu, bir fenomenle ilişkili psikolojik enerji hakkında önermelerde bulunur.

Yapısal: Bu, bir fenomenle ilgili kalıcı psikolojik konfigürasyonlar (yapılar) hakkında önermelerde bulunur.

Genetik: Bu, bir fenomenin gelişimi ve psikolojik kökeniyle ilgili önermelerde bulunur.

Uyumlayıcı: Bu, bir fenomenin çevreyle ilişkisiyle ilgili önermelerde bulunur.

Bugün yapısal, genetik ve uyumlayıcıda bir zorluk yoktur. Genetik ve uyumlayıcı türünün önermeleri bu kitabın tümünde bulunmaktadır ve bir savunma teorisinde pek çok yapısal tür olmalıdır. Benimsenmeyen bakış açısı, dinamik ve ekonomiktir. O nedenle psikolojik enerji ya da psikolojik güçler ile ilgili önermeler burada bulunmaz; enerjinin korunması, entropi, gücün yönelimi ve büyüklüğü gibi kavramların tümü eksiktir. Sonraki bölümlerde ortaya çıkan boşluğu doldurmak için bir girişimde bulunulmuştur. Bu arada bırakılan bakış açısının kökenleri ve konumları üzerinde kısaca duralım.

Boşalma arayan varsayımsal ruhsal enerjinin bir sonucu olarak davranışı resmeden ruhsal cihazların bir modeli psikanalitik çalışmasının başlangıcında Freud tarafından benimsenmiştir. Birkaç yıl sonra *Outline*'da "diğer doğal bilimler bizi beklemeye yönelttiklerinden ruhsal yaşamda bazı enerji türlerinin faaliyette olduğunu ... zannediyoruz". Fakat üzerinde düşünülen enerji, fiziksel enerjiden farklı bir türde olmaktadır ve o nedenle sinirsel ya da ruhsal enerji biçiminde isimlendirilmiştir (S.E. 23, s. 163-164). Fiziksel enerji önceden tahmin edilirken bu tür modeli diğer enerji türlerini dışarıda bırakan modellerden ayırt etmek gerekli olduğundan Freud tarafından tasavvur edilen modelden bundan sonra "ruhsal enerji modeli" olarak bahsedilir.

Zaman zaman ruhsal enerji modelinin detayları değişime uğramasına rağmen Freud bunu başka bir model için bırakmayı asla düşünmedi. Modeli bırakanların tümü bir avuç dolusu analistten fazlası değildi. Peki sonradan beni bunu yapmaya iten nedenler neydi?

Öncelikle Freud'un modelinin temelini hastalarla klinik çalışmasında değil fakat önceki hocalarından -Psikolog Brücke, Psi-

kiyatır Meynert ve Doktor Breuer- öğrendiği düşüncelerde yattığını unutmamak önemlidir. Bu düşünceler Fechner (Fechner, 1801-1887), Helmholtz (Helmholtz, 1821-1894) ve öncesinde Herbart (Herbart, 1776-1841) kaynaklıydı ve Jones'ın söylediği gibi Freud'un ilgi gösterdiği dönemde onlar zaten "hem tanınmış hem de öğrenimi sırasında özellikle bilim dünyasında geniş çaplı kabul görmüş kişilerdi" (Jones, 1953, s. 414). O nedenle ruhsal enerji modeli Freud tarafından psikanalize getirilmiş teorik bir modeldir: Hiçbir şekilde psikanalistlerin uygulamalarından elde ettiği bir model değildir³.

İkinci olarak model, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında fizik ve kimya verilerine paralelliği açısından psikoloji verisini kavramsallaştırma girişimi rolünü oynar. Özellikle fizikçilerin enerji kavramına verdiği anlamın kullanımı ve onun korunma prensibinden etkilenecek Helmholtz bilimin bütününde gerçek nedenlerin var olan bir tür "kudret" olarak düşünülmesi gerektiğini savunmuş ve bu tür düşünceleri fizyoloji çalışmalarına uygulamaya çalışmıştır. Uygun bir bilim açısından kavramlarını düzenlemeye istekli Freud'a göre Fechner tarafından bu kavramlarla inşa edilmiş bir modeli ödünç alır ve değerlendirir. Freud modelinin birincil niteliği a) artma, azalma, yer değiştirme ve boşalma becerisi olan ve elektrik şarjına benzer şekilde resmedilen ... bir niceliğin tüm özelliklerine sahip olan zihinsel fonksiyonlardaki bazı şeylerin -bir duygulanım kotası ya da uyarılma miktarı- ayırt ediliyor olması (Freud, 1894, S.E. 3 s. 60) ve b) zihinsel aygıtlar eylemsizlik prensibi ve istikrar prensibi gibi iki yakından ilgili prensip tarafından yönlendirilir olmasıdır. İlki, zihinsel aygıtların mevcut uyarılma niceliğinin mümkün olan en düşük düzeyde

³ Freud'un kendi yazdıklarının dışında Freud modelinin temellerine en iyi rehberler Bernfeld'in yazıları (1944, 1949); Jones'un biyografisinin ilk cildi (1953); özellikle Bölüm 17; Freud'un Fliess'e yazdığı mektuplar cildine Kris tarafından yazılan Giriş (Kris, 1954); ve Strachey (1962) tarafından yazılan bir yorum, "Freud'un temel hipotezlerinin ortaya çıkması" (S.E. 3, s. 62-68). Daha uzun bir tarihsel perspektif ise diğer konular arasında Herbart onun düşüncelerini anlatırken niceliksel biçimle sahip olduğu yüksek prestije vurgu yapan Whyte (1960) tarafından verilmiştir.

tutmaya çalışmasına ve ikincisi bunu sürekli hale getirme eğilimine işaret eder.⁴

Üçüncü ve en önemli olan ruhsal enerji modeli, Freud'un ve sonradan herkesin psikanalizin gerçekten 'merkezi olarak gördükleri kavramlarla -bilinçdışı zihinsel faaliyetlerin rolü, aktif bir şekilde onları bilinçdışı tutan bir faaliyet olarak baskılama, davranışın temel bir belirleyicisi olarak aktarım, çocukluk travmasındaki nevrozun kökeni- mantıksal olarak ilişkisizdir. Bu kavramlardan hiçbirinin ruhsal enerji modeliyle içe yönelik bir ilgisi yoktur ve bu model çıkarıldığında dördünün tamamı da bozulmamış ve değişmemiş kalır. Ruhsal enerji modeli, Freud'un dikkat çektiği veriyi açıklamak için olası bir modeldir: Bu kesinlikle gerekli değildir.

Vurgulanması gereken noktalar; öncelikle Freud'un ruhsal enerji modeli, psikanalizin dışında temellenmiştir ve ikincisi bunu öne sürmesindeki temel motif, psikolojisinin döneminde inandığı en bilimsel düşüncelere uyumlu olmasını sağlamaktır. Klinik gözlemlerinde hiçbir şey böyle bir model gerektirmez hatta öne sürülmez -erken dönem vaka çalışmalarının bir incelemesinin gösterdiği gibi. Hiç şüphe yok ki kısmen Freud'un yaşamı boyunca modele bağlı kalması ve kısmen de zorlamayla daha iyisinin elde edilememesi dolayısıyla pek çok analist bunu kullanmaya devam etti.

Bugün verinin yorumlanması için umut verici görülen bir modelin kullanımında bilimsel olmayan hiçbir şey yoktur ve o nedenle Freud'un modeli uygulanırken, kendisinin ya da başkasının kullanımında bilimselliğe aykırı bir şey olamaz. Bununla birlikte

⁴ Daha önceki günlerde eylemsizlik prensibi, Freud tarafından birincil görül-mekteydi ve dış kaynaklı bir uyarı alındığında sistemi yönettiği savunulmuş-tu. Bu boşalma süreci, sınır sisteminin birincil fonksiyonunu gösterir. Değiş-mezlik prensibi ikincil ve içsel kaynaklı (somatik) uyarılmayla ilgilenecek siste-me imkân vermesi için gerekli detaylandırma olarak görülür (Freud, Project for a Scientific Psychology, S.E. 1, s. 297)
Sonradan Freud'un bu iki prensiple ilgili düşüncesi değişim gerektirmemesi-ne rağmen revizyona uğradı. Son formülasyonda eylemsizlik prensibi birincil olarak kalır; bu, ölüm içgüdüsüne bağlanır ve Nirvana prensibi olarak yeni-den isimlendirilir. Süreklilik prensibi, ikincil olarak görülen, onun müjdecisi gibi, haz prensibiyle bir dereceye kadar yer değiştirir; haz prensibi, yaşam iç-güdüsünün eylemiyle Nirvana prensibinin modifikasyonunu temsil etmeyi sürdürür (bkz., editörün dipnotu, S.E 14, s. 121).

şimdiye kadar mevcut amaç için daha uygun bir alternatif olup olmayacağı sorusu ortaya çıkmıştır.

Psikanalitik hareketin kendi içinde hiç şüphesiz Freud'un modelini değiştirme ya da arıtma girişimleri mevcuttur. Bu girişimler arasında, bireyin diğer kişilerle ilişki ya da diğer kişilerin rollerini arama eğilimi üzerine yoğunlaşma ve bu eğilimi birincil prensip temsilcisi olarak ve o nedenle de ruhsal yaşamda boşalma (Nirvana) prensibi ve haz prensibini eşit önemde ya da onlara bir alternatif olarak görme bulunur. Ruhsal enerji modelinden farklı olarak bunun dikkate alınması gerekir. Nesne-ilişkisel modeller, hastaların analizleri sırasında elde edilen veriden ve klinik deneyimden oluşurlar. Aktarım malzemesinin önemi bir kez gerçekten fark edildi mi bu türdeki bazı modeller bizim üzerimizde uygulanmaya zorlanırlar; Freud'dan itibaren bu türdeki birkaç model, tatbik eden tüm analistlerin düşüncesinde mevcuttur. Bu yüzden sorun, bu tip modelin faydalı olup olmadığı değil ruhsal enerji modeline bir yardımcı ya da onun yedeği olarak kullanılıp kullanılmadığıdır.

Freud'dan sonraki nesne ilişkileri teorisine katkı sağlayan pek çok analistin muhtemelen en etkili dörtlüsü, Melanie Klein, Baliant, Winnicott ve Fairbairn olmuştur. Her birinin geliştirdiği teori versiyonlarında ortaklıklar bulunmasına rağmen bunlar birçok biçimde de farklılık gösterir. Mevcut amaçlar doğrultusunda aralarındaki en önemli fark, bir teorinin arı bir nesne ilişkisel teori olma ya da nesne ilişkisel kavramlarının ruhsal enerji kavramlarıyla birleştiği karma bir teori olma boyutudur. Dört teoriden Melanie Klein'in teorisi ölüm içgüdüsünün rolüne yaptığı vurgudan dolayı en karmaşık olanıdır ve Fairbairn'in teorisi de nesne ilişkisel olmayan kavramların tümünü⁵ açık bir şekilde reddettiğinden dolayı en arı olanıdır.

⁵ Teorilerin farklılaştığı ikinci nokta, bir çocuğun en savunmasız olduğu düşünülen yaşam dönemi ile ilişkilidir. Bu hususta Melanie Klein'in görüşünden Baliant'ın görüşüne bir değişim vardır. Melanie Klein'in teorisindeki önemli gelişim adımlarının neredeyse tamamı yaşamın ilk altı ayına ayrılmıştır. Fairbairn'in teorisinde ilk on iki aya ve Winnicott'da ilk on sekiz aya ayrılmıştır; Baliant'ın teorisinde yaşamın ilk birkaç yılın tamamının eşit önemi olduğu dikkate alınır.

Burada geliştirilen teori nesne ilişkileri teorisinden türetildiğinden dört İngiliz analistin çalışmalarına çok fazla borçludur. Yine de bu teori onlardan hiçbirinin konumunu benimsemez ve bazı noktalarda her birinden oldukça uzaklaşır. Daha doğrusu temelde dördünden de farklıdır: Yeni bir içgüdü teorisi kullanır.⁶ Freud'a alternatif bir içgüdü teorisinin yokluğu, inanıyorum ki, mevcut nesne ilişkileri teorisinin en büyük kusurunu oluşturmaktadır.

Kullanılan içgüdüsel davranış modeli, Freud'un ki gibi komşu disiplinlerden ithal edilmiştir ve ayrıca yine onun ki gibi zamanın bilimsel ikliminin bir yansımasıdır. Bu kısmen etiolojiden kısmen de *Davranışın Planı ve Yapısı*'ndaki (1960) Miller, Galanter ve Pribram ile *Beynin Bir Modeli*'nde (1964) Young tarafından öne sürülen modellerden oluşur. Ruhsal enerji ve onun boşalmasında temel kavramlar; davranış sistemleri ve kontrolleri, bilgi, olumsuz geribildirim ve homeostaz davranış biçimi kavramlarıdır. İçgüdüsel davranışın daha karmaşık biçimlerinin, türlere bağlı az çok esnek planların uygulamasından meydana geldiği görülür. Bir planın uygulanışı sanılmaktadır ki (ya içsel kaynaklardan ya da dışsal kaynaklardan veya ikisinin bir kombinasyonundan duyu organlarıyla elde edilen) belirli bir bilgi alınması üzerine başlar, yönelir ve (aynı biçimde dışsal, içsel ya da birleşmiş kaynaklardan gelen duyu organlarıyla alınan) *eylemin sonuçlarının* merkezini oluşturan daha ileri bilgi grubunun sürekli alınması ile sonunda yok olur. Planları ve uygulanmasını kontrol eden işaretleri belirlemede hem öğrenilmiş hem de öğrenilmemiş unsurlar kabul edilir. Tüm çalışmayı yapmak için gereken enerji konusunda, kuşkusuz fizik enerjisi dışında herhangi bir varsayım yoktur: Bu, geleneksel teoriden gelen modeli ayırıştıran unsurdur.⁷

Kısaca bunlar kullanılan modelin gerekli niteliklerinden bir kaçıdır. Bu cildin II. Kısımında (birkaç deneysel veri ilerdeki bölümde incelendikten sonra) model büyütüldü. Bunun yanında

⁶ "İçgüdü teorisi" terimi burada "dürtü teorisi" ya da "motivasyon teorisi" gibi terimlere tercih edilerek kullanılmıştır. Nedenleri Bölüm 3'te ve ilerdeki paragraflarda bulunmaktadır.

⁷ Mr James Strachey, bu kitapta geliştirilen teorinin, Freud'un teorisinden benim ve başkalarının sandığı kadar çok farklı olmadığı ihtimaline dikkatimi çekmişti (bu bölümün son kısmına bakınız).

ruhsal enerji modelinde mevcut ve yeni modelde kaçınılan ya da en azından azaldığını gösteren üç kusurun kısa bir anlatımı verilmektedir. Bunlar, teorinin eylemin sona ermesi ile ilgili üzerinde durduğu biçim, teorinin test edilebilirliği ve şimdiki biyoloji biliminde kullanılan kavramların ilişkisi ile alakalıdır.

Eski ve Yeni Modelleri Karşılaştırma

Eylem sadece başlamaz aynı zamanda sonlanır. Ruhsal enerjiyi kullanan bir modelde başlangıcın ruhsal enerjinin birikmesinden kaynaklandığı ve sonlanmanın bu enerjinin yok olmasından ileri geldiği düşünülmektedir. Bu nedenle bir performansın tekrarlanabilmesinden önce taze bir ruhsal enerji miktarı biriktirilmelidir. Bunun yanında birçok davranış kolayca bu şekilde açıklanamaz. Örneğin bir bebek annesini gördüğünde ağlamayı bırakır ve annesi kaybolduktan hemen sonra kaldığı yerden devam eder ve süreç birçok defa tekrarlanabilir. Böyle bir durumda ağlamanın kesilmesi ve kaldığı yerden devam etmesine, var olan ruhsal enerjinin önce düşüşü ve sonra da yükselişinin neden olduğunu farz etmek güçtür. Kuşların yuva yapımında benzer bir problem mevcuttur. Yuva tamamlandığında kuş, inşa etmeyi bırakır. Fakat eğer yuva sonradan kaldırılırsa çok geçmeden aynı performansı tekrarlar. Yinelerseniz tekrarlanmanın ani belirli bir enerji erişiminden kaynaklandığını söylemek kolay değildir. Diğer yandan davranış değişimi, çevredeki bir değişimden ortaya çıkan işaretlerden dolayı rahatlıkla her durumda anlaşılır. Sorun ilerde Bölüm 6'da ele alınacaktır.

Psikanalizin ruhsal enerji modelindeki ikinci kusur, diğer benzer modellerdeki gibi sınırlı derecede bir denenebilirlikte konumlanır. Popper'in savunduğu şekliyle (Popper, 1934) bilimsel bir teoriyi diğer türdeki teorilerden ayıran şey, bunun nasıl meydana geldiği değil bunun sadece bir kez yerine tekrar ve tekrar yapılabilir ve test edilebilir olmasıdır. Bir teori daha sık ve yoğun bir şekilde test edilip savunuldukça, kendisinin bilimsel statüsü artar; bu yaklaşımdan diğer unsurlar eşitken daha iyi test edilebilen bir teorinin bilimsel amaçlar için daha uygun olduğu sonucu çıkar. Fizikte enerji, iş görebilme açısından tanımlanır ve iş, metre-kilogram veya muadillerinde ölçülebilir. Fiziksel enerji teorisi o nedenle çıkarılan işle ilgili hükümlerin doğru mu yanlış mı oldu-

ğunu belirleyerek sınamaya dayandırılabilir ve çoğunlukla dayandırılmaktadır. Şimdiye dek hiç kuşkusuz test edilen pek çok hüküm geçerliliğini ispatlamıştır. Diğer yandan Freud'un ruhsal enerji teorisi için, tüm benzer teorilerde olduğu gibi benzer türde hiçbir test önerilmemiştir. Bu nedenle ruhsal enerji teorisi sınanmamıştır ve gözlemlenebilir şeyler açısından tanımlanana ve tercihen ölçülene dek yine de sınanmamış olarak görülmelidir. Bilimsel bir teori için bu ciddi bir kusurdur.

Modelin üçüncü kusuru ironik bir şekilde Freud'a onun asıl gücü gibi görünen şeyden kaynaklanır. Freud için ruhsal enerji modeli, çalışmasına başladığı dönemde mevcut fizik ve kimyada-kilere benzer terimler içerisinde psikoloji verisini kavramsallaştırma girişimiydi ve bu nedenle burada psikolojiyi bilimsel doğruluğa bağlamanın büyük üstünlüğüne sahip olma yatmaktaydı. Günümüzde bunun açık bir şekilde karşıt bir etkisi vardır. Fiziksel enerjiden farklı belirli enerji formları varlığını varsayan motivasyon modelleri biyologlar tarafından kabul görmez (Hinde, 1966); ayrıca canlı olmayan sistemlere uygulandığından entropi prensibinin canlı sistemlere uygulanması düşünülmaz. Oysaki bugünün biyoloji teorisinde fiziksel enerjinin faaliyeti imtiyazlı görülmektedir ve temel vurgu madde ve enerjiden bağımsız kavramlar olan organizasyon ve enformasyon kavramları ve kapalı değil açık bir sistem olarak canlı organizma üzerindedir. Psikanalizin günümüz bilimiyle bütünleşmesi şöyle dursun ruhsal enerji modeli sonuç olarak karşıt bir etkiye sahiptir; bu ise bir engeldir.

İddia edilmektedir ki bu kitapta kullanılan model bu kusurlara sahip değildir. Geribildirim kavramından istifade ederek eylemi başlatanlar kadar bir eylemi yok eden durumlara da oldukça dikkat gösterilmektedir. Gözlemlenebilir veri ile yakından ilgili olduklarından dolayı test edilebilirlerdir. Kontrol teorisi ve evrim teorisi açısından hareket ederek model, psikanalizi günümüz biyolojisinin temel korpusuna bağlar. Son olarak psikanalizin ilgilendiği verinin ruhsal enerji modeline göre daha basit ve daha tutarlı açıklamasını verebildiği ileri sürülmektedir.

Bunların büyük iddialar ve kolaylıkla kabul edilemeyebilir oldukları fark edilmektedir. Bunu söylemekteki amaç, bu yeni modelin neden kullanıldığı ve bunun yanında psikanalizin belirli temel metapsikolojik kavramlarının neden kullanılmadığını açıkla-

maktır. O yüzden Freud'un içgüdü teorisi, haz prensibi ve geleneksel savunma teorisi, ruhsal enerji modeline göre biçimlendiklerinden dolayı, devam ettikçe tatmin etmediği görülen pek çok söz konusu formülasyonların dışında kalan üç örnektir. Aynı zamanda açıktır ki en azından iki koşul gerçekleşmedikçe hiçbir analist bu tür bir teoriyi kabul etmez: İlki, açıklama getirmesi beklenen teorilere uyan veri ve ikincisi, en az eskiler kadar iyi olan yeni teorilerin alternatif olarak mevcut olması. Bunlar zorunlu koşullardır.

Bu türde çok sayıda ve geniş çaplı yeniden formülasyona kalkışan herhangi birinin sorunlarla karşılaşacağı açıktır. Bu noktada özellikle bir sorun okuyucunun dikkatini çekecektir. Psikanalizin doğumundan sonraki yetmiş yıl boyunca geleneksel model, zihinsel yaşamın neredeyse tüm yönlerine uygulanmaya çalışılmıştır ve sonuç olarak karşılaşılan pek çok problem için bugün az çok tatmin edici bir açıklama sağlanmıştır. O bakımdan besbelli ki hiçbir yeni teori bununla rekabet edemez. Başlangıçta her yeni teori, kaçınılmaz olarak sadece seçilmiş bölgelerdeki ilerleyişini gösterir – yeni bir siyasi partinin sadece birkaç seçim bölgesinde yarışabilmesi gibi. Kendini sınırlı bir bölgede kanıtlamadan önce teorinin uygulanışı genişletilebilir ve genel faydası sınanabilir. Burada geliştirilen teorinin ne kadar genişlikte uygulanabilir ve faydalı olduğunu ispat edecek olması, araştırma için bir sorundur. Bu arada okuyucu teoriyi çözmeye çalışma üzerinden değil bir noktaya kadar uygulandığı sınırlı alan içerisinde elde edilen başarı ölçüsünde sorgulamak ister. “Dikkate alınması gereken tüm faktörlerin sıra dışı anlaşılmazlığı, açık hale gelmesi için bize sadece tek bir yol bırakmıştır...”

Bu yönelme bölümünün sonuca varması için Freud'un bu yenilikleri nasıl karşılamayı beklediğini göz önünde bulundurmak faydalı olabilir. Onları kendisinin psikanaliz kavramlarına yabancı mı buldu yoksa yabancı fakat alternatif veri düzenleme biçimi olarak mı meşru gördü? Onun çalışmasının okunması cevabın ne olabileceğine dair küçük bir şüphe bırakır. Defalarca kuramların farazi konumlarını vurgular ve bilimsel kuramların diğer yaşayan canlılar gibi doğduğu, yaşadığı ve öldüğünü kabul eder. Şöyle yazmıştır:

Ampirik yorumlama üzerine kurulmuş bir bilim, gelişimi sırasında daha açık bir şekilde anlaşılması ya da ... başkalarıyla yer değiştirilmesi beklenen bulanık neredeyse hayal edilebilir temel kavramlar ile memnuniyetle yetinecektir. Bu fikirler, bilimin temeli olmasa da ki bu temel yalnızca gözlemdir ... tüm yapının en tepesindedir ve yer değiştirilebilir, ona zarar vermeden çıkartılabilir (S.E. 14, s. 77).

Kendisinin *Autobiographical Study* (1925) eserinde aynı şekilde psikanalizin spekülatif üst yapısından kaygısızca bahseder. “Yetersizlik anının kaybı ya da sıkıntısı olmadan terk edilebilir ya da değiştirilebilir herhangi bir kısmı ispat edilmiştir” (S.E 20, s. 32).

Sürekli kendimize yöneltmemiz gereken iki soru; veriler bu ya da şu kuram için ne kadar yeterlidir ve bunu en etkili şekildeki sınamadan nasıl geçirebiliriz? Umut edilmektedir ki burada geliştirilen teori incelenecek ve akıldaki bu sorularla değerlendirilecektir.

Freud’un teorileştirmesinde geribildirim kavramı üzerine notlar

Bir önceki dipnotta belirtildiği gibi bu kitapta geliştirilen motivasyon teorisinin bazı hususlarda benim ve başkalarının sandığı gibi Freud’un bazı fikirlerinden çok farklı olmaması mümkündür.

Son yıllarda, 1895’te yazılmış fakat yaşamında yayınlanmamış *Project for a Scientific Psychology*’de Freud tarafından sunulan nöropsikolojik modele yeniden canlanmış bir ilgi mevcuttur. Bir nöropsikolog olan Pribram (Pribram, 1962) bugünün standartlarına göre bile sofistike olan negatif geri bildirim içeren modelin pek çok niteliğine odaklanır. Strachey (1966) yeni çeviriye önsözünde Freud’un erken dönem düşünceleri ile modern kavramlar arasındaki benzerliklere dikkat çeker: Örneğin Freud’un algı mekanizması açıklamasında mekanizmanın çevreyle olan ilişkilerinde kusurların düzelmesi aracılığıyla geri bildirimin temel nosyonunun tanıtımı vardır (S.E 1, s. 292-293).

Project’teki mevcut düşünceler, Strachey’nin burada geliştirilen içgüdüsel davranış modelinin Freud’un modelinden, özellikle çevresel değişimin algılanmasıyla yok olan eylem kavramı, sandığımdan daha az farklı olduğuna inanmasını sağlamıştır:

Ne olursa olsun Freud *Project*'te "eylemin" dışarıdan gelen bir algının sonucu olarak başladığını, dışarıdan gelen yeni bir algıyla durdurulduğunu ve tekrardan dışarıdan gelen diğer bir algıyla başladığını söyleyecektir (Strachey, kişisel mektuplaşma).

Geribildirim düşüncesi, Freud'un amaç ve içgüdü kavramında ayrıca ayırt edilebilir. O, "Instincts and their vicissitudes" (1915a) adlı çalışmasında bu kavramları aşağıdaki gibi tanımlar:

İçgüdü amacı, her türlü tatminde vardır; sadece içgüdünün kökeninde uyarım düzeyini taşıyarak elde edilebilir... İçgüdü konusu, içgüdünün neyin ya da neyin sayesinde amacına ulaşabildiği ile ilgili bir şeydir (S.E 14, s. 122).

Nesneyle ilişkisi aracılığıyla temeldeki uyarılma durumunun kaldırılması geri bildirim açısından kolaylıkla anlaşılabilir; boşalma kavramına göre yabancıdır.

Freud'un kuramının bu noktalarında geri bildirim kavramını görmek oldukça ilginçtir, bu kavram her zaman bulanıktır ve genelde oldukça farklı tür kavramlar tarafından dışlanır. Sonuç olarak geribildirim kavramı psikanalitik teoride hiç kullanılmamıştır, örneğin Rapaport ve Gill (1959) tarafından sunulan meta-psikoloji açıklamasında bulunmamasıyla dikkat çeker.

Önceki jenerasyonun düşüncesindeki mevcut fikirleri incelerken her zaman var olandan fazlasını okuma tehlikesi vardır. Örneğin Prigam'ın "eylemsizlik, en sade biçimdeki homeostazdır" diyerek önerdiği gibi Freud'un eylemsizlik prensibini homeostaz prensibinin özel bir durumu olarak dikkate almanın akla uygun olup olmadığı şüphelidir. İki prensip arasında ciddi bir fark olduğu görülmektedir. Freud'un eylemsizlik prensibinde sifıra azalan olması uyarılma düzeyi için bir eğilim olarak düşünülürken homeostaz prensibi sadece belirli olumlu sınırlar arasında sürdürülmesi gereken düzeyler için bir eğilim olarak değil ayrıca temelde genetik faktörlerle kurulan sınırlar içerisinde ve hayatta kalma olasılığını maksimize eden düzeylerde faaliyet gösterme olarak algılanır. İlki fizik ve entropi açısından algılanır diğeri de biyoloji ve hayatta kalma açısından. Homeostaza benzeyen bir kavram olarak süreklilik prensibi, eylemsizlik prensibinden daha umut verici görünmektedir.

AÇIKLANMASI GEREKEN GÖZLEMLER

Bir çocuk -terkedilmiş- uyanarak aniden
Korkulu bakışları etrafındaki her şeyin üzerinde gezinen
Ve yalnız görülemeyeni gören
Aşkın gözlerinin buluşması

GEORGE ELLIOT

Ezelden beridir anneler ve şairler, annesinin kaybından dolayı çocuğun üzüntü duyduğunun farkındadırlar; fakat bilim düzensiz bir şekilde son elli yılda bunun farkına varmıştır

Bir kısmı Freud'a ait birkaç eski kaynaktan başka bebeğin ya da küçük çocuğun anneden ayrı kaldığında nasıl davrandığı ile ilgili hiçbir gözlem dizisi 1940'ların öncesine dek kayıtlı değildi. Sonrasında İkinci Dünya Savaşı sırasında Hampstead Nurseries'te yapılan ilk gözlemler, Dorothy Burlingham ve Anna Freud tarafından yayınlanmıştı (1942, 1944). Bu gözlemler sağlıklı ve ayrılıktan sonra savaş zamanı bir çocuk yuvasında oluşturulabilecek en iyi koşullarda bakılan doğumdan dört yaşa kadarki çocukları kapsar. Bunlar öncü çalışmalar olduklarından raporlamalar sistematik değildi ve yıllar boyunca hayli değişen tam bakım koşulları her zaman tanımlı olmadı. Bununla birlikte o kadar kayıt bugün özgün olarak bilinmektedir ve sunulan aydınlatıcı açıklamalar meşhurdur.

İkinci gözlem dizisi, bekâr annelerin bir cezaevinde büyüttükleri yüz çocuk üzerine René Spitz ve Katherine Wolf tarafından yapılmıştı (Spitz ve Wolf, 1946). Gözlemlenen on sekiz aylık birkaç bebeğin dışında bu dizideki gözlemler, yaşamlarının ilk on iki

ayı boyunca meydana gelen davranışlarla sınırlıydı. Altı ila sekiz aylık olana dek incelenen tüm bebekler kendi anneleri tarafından bakılmıştı. Sonra “kaçınılmaz dışsal nedenlerden ötürü”, “çocukların annelerini hiç görmediği ya da en fazla haftada bir gördüğü uygulamalı aralıksız üç aylık bir periyot süresince devam” eden bir ayrılma meydana geldi. Bu süre boyunca çocuk ya başka çocuğun annesi tarafından ya da hamileliğinin ileri dönemlerindeki bir kız tarafından bakıldı. Diğer türdeki pek çok çalışmadan farklı olarak bunda anne figürünün değişikliği dışında çocuğun bulunduğu ortam ayrılma boyunca önceki dönemle neredeyse aynı kaldı.

Bu iki erken dönem çalışmasından sonra başka çok sayıda çalışma yapıldı. 1948-1952 yıllarında Hampstead Nurseries kadrosunda bulunmuş olan meslektaşım James Robertson, genelde yaşları on sekiz ay ve dört yaş arasında değişen yuva ya da bir hastaneye gitmiş çok sayıda çocuğun bir kısmını haftada bir iki, bir kısmını da daha uzun periyotlarla gözlemledi. Mümkün mertebe sadece ayrı kalma sürecini değil aynı zamanda öncesini ve sonrasını da gözlemledi. Bazı gözlemlerini yazılı olarak kaydetti ve 1952 ve 1954¹ arasında bir film yayınladı. Robertson (1962) ayrıca hastane dönemi sırasında ve sonrasında küçük çocukların nasıl tepki verdiklerine dair ebeveynleri tarafından yapılan çok sayıdaki tarifi yayınladı: Bu çocukların çoğu annesi olmadan hastanede idi fakat birkaç örnekte anneleri de oradaydı.

Robertson’un gözlemlerinden sonra başka iki çalışma Tavistock Child Development Research Unit’de ilki Christoph Heinicke (1956) ve ikincisi Christoph Heinicke ve Ilse Westheimer (1966) tarafından yürütüldü. Her iki çalışmada çocuklar on üç ay ile üç yaş arasındaydı ve ayrılma yuvaya verildiklerinde meydana geldi; çoğu çocuk yaklaşık on beş günden sonra eve döndü fakat bir kaç daha uzun kaldı. Bu gözlemlerde az sayıda çocuk incelenmesine rağmen (ilkinde altı, ikincisinde on) çalışmalar, sistematik gözlem boyutu ve tasarımı nezdinde benzersizdir. Bunun dışında her ayrılan çocuk grubu için karşıt bir grup seçildi ve gözlemlendi: İlki bir günlük yuvada bulundukları ilk

¹ Robertson ve Bowlby (1952); Bowlby, Robertson ve Rosenbluth (1952); Bowlby (1953); ve Robertson (1953). Film, Robertson (1952).

hafta sırasında gözlemlenen oldukça iyi eşleşmiş bir çocuk grubuydu, ikincisi kendi evlerinde yaşarlarken gözlemlenen benzer şekilde eşleşmiş çocuk grubuydu. Heinicke ve Westheimer verilerini istatistiksel olarak işlediler ve ayrıca bireysel çocuk davranışını oldukça detaylı bir şekilde tanımladılar.

Geçtiğimiz on yılda çok sayıda çalışma yayınlandı. Örneğin Paris'te Jane Aubry (eskiden Roudinesco) ve meslektaşları, yaşamlarının ikinci yılında ve bir müddet sonra yuva bakımına alınan çok sayıda küçük çocuk gözlemlediler (Appell ve Roudinesco, 1951; David, Nicolas ve Roudinesco, 1952; Aubry 1955; Appell ve David, 1961). Sonra bu grubun üyeleri tatil kampında bir aylığına kalan dört ile yedi yaş arasındaki çocukları inceledi (David, Ancellin ve Appell, 1957).

Bir yuva ortamında çocuk incelemesinin sonuçları, *Brief Separations* (1966) kitabının ileriki bölümlerinde Heinicke ve Westheimer tarafından kendileri de dâhil olarak sistematik bir şekilde ele alındı. Sonuçlar arasında hemfikir oldukları temel nokta açıktır.

Hastanede kalma sırasında ve sonrasında çok sayıda küçük çocuğun davranış incelemesi ayrıca kaydedildi. Bazıları pedyatristlerce yapıldı. Örneğin; Birleşik Devletler'de Prugh (1953); İngiltere'de Illingworth ve Holt (1955); Yugoslavya'da Micic (1962); ve Polonya'da Bielicka ve Olecnowicz (1963). Bunlardan bazıları da psikologlarca yürütüldü. İskoçya'da Schaffer'in yaptığı 1 yaşın altındaki çocukların hem hastanede hem de eve döndüklerinde tepkilerini inceleyen (Schaffer, 1958; Schaffer ve Callender, 1959) ve Çekoslovakya'da Langmeier ve Matejcek tarafından yapılmış kapsamlı bir araştırma mevcuttur. Hastane literatürünün geniş bir incelemesi Vernon tarafından yayınlanmıştı (1965).

Çalışmaların konuları pek çok yönden farklılaşırlar. Örneğin; **yaş**, geldikleri ev, gittikleri enstitü ve orada aldıkları bakım şekli, **uzak** kaldıkları zaman süresinde farklılık gösterir. Sağlıklı ya da **hasta** olmalarında da farklılık gösterir.² Bununla birlikte tüm bu

² Robertson ve Schaffer tarafından gerçekleştirilen hastanedeki çocukların iki önemli incelemesinde hastalığın ateş, acı ve diğer niteliğinden kısa bir süreden fazla etkilenmiş bir çocuk çıkarılmıştı. Çocukların çoğu araştırma ya da minör bir çalışma için kabul edilmişlerdi.

varyasyonlara, gözlemcilerin farklı temel ve beklentilerine rağmen sonuçlarda olağanüstü bir benzerlik vardır. Bir çocuk altı aylık olur olmaz annesinden ayrılma durumuna belirli biçimlerde yanıt verme eğilimindedir. Burada sunulan teorik çalışmalar üzerine gözlemler temelde James Robertson'un gözlemlerine dayalı olduğundan verilen açıklamanın büyük kısmı onun çalışmasından sağlanmıştır.

Temel verisi, bakımın geleneksel biçimlerde olduğu yuva ya da hastane servislerinde sınırlı bir süre kalmış yaşamlarının ikinci ve üçüncü yıllarındaki çocukların davranış gözlemleridir. Bunun anlamı, çocuğun anne figürü, tüm ikincil figürlerin ilgisinden ve ayrıca tanıdık ortamdan çıktığı ve bunun yerine bir sürü tanınmadık insanla yabancı bir ortamda bakılmasıdır. İlave veriler, döndükten sonraki aylarda evindeki davranışının gözlemlerinden ve ebeveynlerden alınan raporlardan sağlanmıştır.

Belirlenmiş bir ortamda annesiyle makul bir güven ilişkisi kurmuş ve ondan önceden ayrılmamış on beş ile otuz ay arasındaki bir çocuk genellikle öngörülebilir bir davranış zinciri gösterecektir. Bu, annesine gösterdiği hangi davranışın dominant olduğuna göre üç evreye ayrılabilir. Bu üç evreyi Protesto, Umutsuzluk ve Kopma olarak tanımlarız. Bunlar ifade edilirken açık şekilde ayrışmaya uygun olmalarına rağmen, gerçekte her birinin bir sonrakiyle tümleştiği anlaşılmaktadır. Öyle ki bir çocuk bir evreden diğerine geçiş ya da iki evre arasında değişim aşamasında günler ya da haftalarca kalabilir.

Birinci evre, protesto evresi, hemen başlayabilir ya da gecikebilir. Birkaç saatten birkaç haftaya kadar sürebilir. Bu süreçte küçük çocuk anne kaybında kesin bir üzüntü gösterir ve sınırlı kaynaklarını tümüyle kullanarak onu geri almaya çalışır. Çoğu kez yüksek sesle ağlayacak, karyolasını sallayacak, kendini savuracak ve kayıp annesinin var olduğunu gösterebilecek herhangi bir görüntü ya da sese yönelik istekli bir arayışa geçecektir. Onun tüm davranışları, annesinin döneceği yönünde güçlü bir beklenti öne sürer. Bu arada bazı çocuklar bir bakıcıya umutsuz bir şekilde bağlanırken o kendisi için bir şeyler yapmayı öneren tüm alternatif figürleri reddedebilir.

Davranışı artan umutsuzluk izlenimi vermesine rağmen protestodan sonra gelen umutsuzluk evresi sırasında çocuğun kayıp annesiyle meşgul olduğu açıktır. Aktif fiziksel hareketler azalır ya da sonlanır ve monoton bir biçimde ya da aralıklı olarak ağlayabilir. Geri çekilir ve durgunlaşır, çevredeki insanlardan hiçbir talepte bulunmaz ve derin bir yas haline girer. Bu oldukça sessiz bir süreçtir ve bazen açıkça yanlış bir şekilde üzüntünün azaldığı sanılır.

Çocuk kendi ortamına daha fazla ilgi göstermesine rağmen Protesto ve umutsuzluğun nihayetinde ardından gelen kopma evresi genelde yeniden bulmanın işareti olarak karşılanır. Çocuk artık bakıcıları reddetmez ve gösterdikleri ilgiyi, getirdikleri yiyecek ve giysileri kabul eder hatta gülümseyip girişken olabilir. Bazılarına göre bu değişiklik tatmin edici görünür. Bununla birlikte annesi ziyaret ettiğinde bu yaşta normal görülen güçlü bağlanma davranış karakteristiğinin belirgin şekildeki yokluğundan dolayı her şeyin iyi olmadığı görülebilir. Annesini karşılamak bir yana onu zorlukla tanıyabilir; yapışmayı bırakıp uzakta ve ilgisiz kalabilir; gözyaşları yerine başka tarafa yönelmiş umutsuzluk vardır. Ona olan tüm ilgisini kaybetmiş gibi görünmektedir.

Hastanede ya da yuvada kalmaya devam edecek ve alışıldığı gibi bıraktığı her bir bakıcıya anlık şekilde bağlanma deneyimine sahip olacaktır, böylelikle temel anne kaybı deneyimi onun için tekrarlanacaktır. Sanki zamanla ne annelik ne de insanlarla temas onun için önemliymiş gibi davranacaktır. Sırayla biraz duygu ve güven verdiği birçok anne figürünü kaybederken bir dizi üzüntüden sonra geçen figürlere gittikçe kendini daha az teslim edecek ve zamanla kendini başkasına bağlamayı bırakacaktır. Gittikçe daha fazla benmerkezci olacak, arzularını ve duygularını insanlara yöneltmek yerine şeker, oyuncak ve yiyecek gibi maddi şeylerle meşgul olacaktır. Bir enstitü ya da bir hastanede yaşayan bu düzeye ulaşmış bir çocuk, bakıcılar değiştiğinde ya da ayrıldıklarında artık üzülmecektir. Ailesi geldiğinde ve ziyaret günü sırasında duygularını göstermeyi bırakacaktır. Getirdikleri hediyelere yoğun ilgileri olsa bile özel kişiler olarak onlara az ilgi gösterdiklerini fark etmeleri onların üzüntü duymalarına neden olabilir. Olağandışı durumlarına uyumlu ve neşeli, dışarıdan başkalarına

rahat ve korkusuz görüneceklerdir. Fakat bu sosyallik yüzeyseldir: Başkalarına ilgi göstermeleri uzun sürmez.

Bu evreyi gösterecek en iyi terimi bulmada bazı zorluklar yaşamaktayız. Önceki yazdıklarımızda “yadsıma” terimi kullanıldı. Bu zorluklara yol açmaktadır ve bununla birlikte sonradan daha tanımlayıcı “kopma” terimiyle yer değiştirilerek vazgeçilmiştir. “Geri çekilme” bir alternatiftir fakat amaç doğrultusunda iki dezavantajı vardır. İlk aşamada geri çekilmenin dünyadan çekilen aktif olmayan bir çocuk profili -genelde eldekine karşıt bir profil-sunma tehlikesi vardır. İkincisi psikanalitik yazılarda geri çekilme genellikle libido teorisi, geri çekilebilen bir enerji niceliği olarak içgüdü fikri ve kullanılmayan bir model ile ilişkilidir. “Kopma” terimi bu iki dezavantaja sahip olmamasının yanında “bağlanmanın” doğal bir karşıtıdır.

Hem görülebilen reaksiyon şiddeti hem de önceden bahsedilen pek çok değişkenle etki altında kalan belirli biçimler bellidir. Bu nedenle bir çocuk ne kadar izoleyse ve ne kadar karyolasına hapsedilmişse o kadar güçlü itiraz gösterir; ortama yabancılığı ne kadar azsa ve tek bir ikincil annenin bakımında ne kadar fazla kalırsa üzüntüsü o kadar azalır. Reaksiyon şiddetini düzenli ve etkili bir şekilde azalttığı görülen nitelikler, çok küçük bile olsa bir kardeşin varlığı (Heinicke ve Westheimer, 1966) ya da özellikle çocuğun önceden annesi varken onunla tanıştığı tek bir ikincil anne tarafından gösterilen ilgidir (Robertson ve Robertson, 1967).

Hem ayrılma sırasında hem de eve döndükten sonra artan huzursuzlukla sistemli olarak ilgili olduğu görülen değişken, çocuğun ayrılma süresinin uzunluğudur. Böyle bir ilişki Heinicke ve Westheimer’in çalışmasında göze çarpmaktadır ve gösterdikleri gibi neredeyse diğer tüm çalışanlar tarafından düzenli olarak yayınlanmıştır (a.g.e., s. 318-322).

Tanımlanan davranışı belirlerken en önemli değişkenin bilinen anne figürünün³ yokluğu olduğunun açık kanıtına rağmen bu görüş her zaman kabul görmedi. Bunun yerine diğer değişkenler sorumlu tutuldu. Öne sürülenler arasında; yabancı bir ortam, an-

³ Bu kitabın genelinde “annelik figürü” değil “anne”den söz edilmesine rağmen her durumda bahsedilen kişi, bir çocuğa annelik eden ve çocuğun bağlı olduğu kişidir. Şüphesiz pek çok çocuk için bu kişi onun doğal annesidir.

nenin durumu, çocuğun önceki annesiyle kurduğu ilişki türü vardır. O nedenle yayınlanmış pek çok çalışmada çocuğun sadece yabancı insanların bakımında olduğunun yanı sıra yabancı bir ortamda bulunduğuna dikkat çekilmiştir; sağlıklı çocuk yuvaya gönderildiğinde genelde bunun nedeni annesinin yeni bir bebek sahibi olmak için hastaneye gitmesidir; evdeki ilişkilerin tatmin edici olmamasından dolayı da pek çok çocuk yuvaya gitmiştir. Bununla birlikte davranış, anne kaybindan değil yabancı bir ortamdan ya da bir rakip beklentisi ve yahut annesiyle tatmin edici olmayan önceki ilişkisinden kaynaklı olamaz mı?

Bu karşı çıkışlar bir anlam ifade etmekteydi, ayrılmanın kendi başına önemli görülme durumu bozulmuştu. Bununla birlikte her bir değişken grubunun etkisine ilişkin sağlam kanıtlar vardır ve bu hiçbir durumda şüphe taşımaz. Bunun üzerinde duralım.

Çocukların yabancı insanların dışında ayrıca yabancı bir ortamla da karşılaşılıyor olmaları Robertson'un çalışmaları da dâhil pek çok çalışmada bulunmasına rağmen bazı çalışmalarda bulunmamaktadır. İlki önceden de bahsedilen Spitz ve Wolf'un çalışmasıdır. Spitz'in "anaklitik depresyon" sendromu olarak açıkladığı davranışa yönelen çocuklar, anne yokluğu boyunca aynı enstitüde kalmışlardı. Davranış üç ay içinde meydana geldiğinden çocuğu önceki durumları gibi bir duruma getirmek için sadece tek bir değişiklik gerekliydi – annenin dönüşü.

İki diğer rapor, ortam değişiminin etkileri ne olursa olsun temel değişkenin daima anne figürünün yokluğu olduğunu doğrular. İlki Helene Dutch (1919) tarafından yapılmış annesi çalıştığından dolayı dadılarla büyütülen küçük bir çocuğun raporudur. Sadece iki yaşındayken çocuğun ilk bakıcısı ayrılmıştı, ikincisi onun yerine geçmişti. Onun evde bulunması ve annesinin de her akşam evde olmasına rağmen tanıdığı bakıcının gidişinden sonra gösterdiği davranış örüntüye uyumludur. Onun gittiği gece bir hayli ağlamıştı ve uykusuzdu, annesinin onunla kalması için diretmişti. Sonraki gün yeni bakıcının onu beslemesini reddetti. Altını ıslattı ve kirletti. Ardından dört gece boyunca annesi onunla kaldı ve ona olan sevgisine inandırdı, gün boyunca davranışı dengesiz olmaya devam etti. Altıncı güne dek davranışının çoğu normale dönmemişti ve dokuzuncu güne dek kendine gelmiş görünmedi. Tanıdığı bakıcıyı özleyor olmasının açık belirtisine

rağmen bir daha asla onun ismini söylemedi ve bir şekilde yokluğundan bahsederken isteksiz göründü.

Benzer bir durum Spiro (1958) tarafından raporlanmıştır. Bu, İsrail kibutzunda büyümüş ve ebeveyni başka bir yerdeyken haftalarca orada yaşamış yaklaşık aynı yaşta başka bir erkek çocuğun davranışını açıklar. Bu vakada çocuk tanıdık bakıcı ve oyun arkadaşlarıyla birlikte tanıdık bir ortamda kalmıştı. Yine de aşağıda annesinin söylediklerinden çıkarıldığı gibi ebeveyninin yokluğuna çok üzülmekteydi.

Kibutza biraz önce döndük. Yokluğumuz Yaakov için çok acıliydi. Bakıcı bana onun birçok gece uyumadığını söyledi. Bir gece bekçi, onu başparmağı ağzında, kapımızın önünde otururken bulmuş. Benden bir hafta önce dönen babası eve geldiğinde Yaakov akşam evde kendisinden ayrılmasına izin vermedi ve o gittiğinde ağladı. Ben döndüğümde Yaakov beni fark etmedi ve babasına koştu. Artık akşam onu bıraktığımda daima şunu diyor: “Beni hiçbir zaman bırakmayacaksın, değil mi?” Tekrar yalnız kalmakla ilgili derin bir korku duyuyordu. Başparmağını emmeye başlamıştı... Uykuya dalana dek onunla kalmak zorundaydım.

Spiro, ayrıca aynı çocuğun babası sonradan seyahate çıktığında öfkeyle tepki verdiğini yayınlar. Yaakov, birkaç ay sonra annesine şunu der: “Babam Tel Aviv’e gitti. Tüm çocuklar babama kızacak.” Annesi onun babasına kızıp kızmadığını sorar ve o yanıt verir: “Tüm çocuklar babama kızacak.”⁴

Bu kanıt, ilgilendiğimiz davranış dizisinin basit bir ortam değişikliğine mal edilemeyeceğini göstermek için yeterlidir. Hiç kuşku yok ki yabancı bir ortam önemlidir fakat bir çocuk için daha önemli olan annesinin olup olmadığıdır. Bu sonuç, küçük bir çocuğun yabancı bir ortamda ancak annesiyle birlikteyken nasıl davrandığının gözlemleriyle sağlam bir şekilde desteklenir.

Aile tatili, anneye birlikteyken yabancı bir ortamda küçük çocuğun nasıl davrandığına dair anlatılara dayalı geniş bir dizi kanıt sağlar. Özellikle ikinci yıllarında birçok çocuğun ortamlarından dolayı zarar gördükleri doğrudur. Bununla birlikte bilindik anne

⁴ Bu raporun aktarımında doğru isimlerin kullanımından kaçınmak için birkaç küçük değişiklik yapıldı.

figürü var oldukça zararların ciddi ya da sürekli olması nadir görülür.⁵ Aksine pek çok küçük çocuk sunulan değişik ortamlara rağmen değil bilakis ortamların değişmesinden dolayı aile tatilinden hoşlanır.

Anne var oldukça yabancı ortamın rahatsız edici olmadığını destekleyen başka bir dizi kanıt da küçük çocukların hastanede nasıl davrandıkları gözleminden ortaya çıkar.

Bugün bir çocuk annesiyle birlikte hastaneye gittiğinde orada yalnız kalan tipik bir çocuk kadar bozuk davranış ya biraz gösterdiği ya da hiç göstermediğine dair hiçbir şüphe bırakmayan çok sayıda çalışma mevcuttur. İki yaşında küçük bir kızın olduğu böyle bir durum Robertson (1958) tarafından filme alınmıştı. Birçok başka rapor örneğin MacCarthy, Lindsay, Morris (1962) ve Micic (1962) gibi pedyatristlerden çıkmıştır. İkincisi annesi olmadan birkaç gün hastanede kalan bir çocuğun onunla orada bulunduğu gösterdiği davranıştaki dramatik değişimi kaydeder. Micic, aşağıdaki bronkopnömoni nedeniyle hastanede kalan on üç aylık küçük bir kızın hikâyesini verir:

Dzanlic, iyi beslenmiş ve iyi gelişmişti. Annesiz kabul edildi ve birkaç gün yalnız kaldı. Tüm bu zaman boyunca halsiz bir şekilde yattı ve yemek istemedi fakat uykusunda ağladı. Muayene sırasında direnmedi. Onu oturur konuma getirdim fakat hemen geri dönüp tekrar yattı.

Üçüncü gün annesi geldi. Annesini gördüğü an çocuk kalktı ve ağlamaya başladı. Sonra sakinleşti ve çok acıkmış bir hal aldı. Beslendikten sonra gülümsemeye ve oyun oynamaya başladı. Sonraki gün servise çıktığımda çocuğu tanıyamadım. Değişim tamamlanmıştı. Orada uykulu bir çocuğun yatmasını beklerken o annesinin kollarında gülümsüyordu. Psikolojik olarak bunalım geçirmiş ve sürekli uyumuş bir çocuğun bir gecede çok mutlu bir küçük kıza dönüşmesi anlaşılmazdı. Her şey onu mutlu ediyordu ve gülüyordu.

Hiçbir şans etkisinin olmadığı bu olağanüstü değişim, ebeveynlerce yazılmış ve Robertson tarafından birleştirilmiş (1962) pek çok benzer anlatımla doğrulanmıştır.

⁵ Ucko (1965) yazdığı bir raporda aile tatili boyunca üzülen küçük çocukların genelde doğumda asfaksi geçirmiş olan çocuklar olduklarını öne sürer.

Fagin'in, hastanede annelerinin refakat ettiği otuz çocuk ve (günlük ziyaretlere rağmen) hastanede yalnız kalan bunlara denk sayıdaki çocuk grubu üzerinde yapmış olduğu sistematik çalışması tamamen aynı sonuca işaret eder. Eve döndükten birkaç gün içinde hastanedeki tüm refakatsiz çocuklar, yabancı bir ortamda kısa bir ayrılma yaşayan küçük çocukların tipik tepkilerini gösterdiler: Artan yapışma, kısa bir ayrılma sırasında artan üzüntü, sfinkter kontrolünde bozulma. Refakat edilen çocuklar aksine bu bozuklukların hiçbirini göstermedi.

Bununla birlikte yabancı bir ortam elbette ki ayrılan çocuktaki üzüntünün birincil nedeni değildir. Annenin yokluğunda bunun üzüntüyü şiddetlendirdiği açıktır. Bu konu ikinci ciltte daha detaylı şekilde ele alınmıştır.

Annenin gebeliği ve yeni bebek beklentisi ancak minör faktörler olarak kabul edilebilir. İlk aşamada, yayınlanan vakalarda açıklandığı gibi anneleri hamile olmayan çocuklar, ayrı kaldıklarında tipik tepkilerini gösterirler. İkincisinde Heinicke ve Westheimer tarafından yayınlanan çalışmada yeni bir bebek sahibi olmak üzere olan annelerin on üç çocuğu ile hamile olmayan annelerin beş çocuğunun davranışlarının doğrudan bir karşılaştırmasını yapmak olasıdır. Ayrılımlarının ilk iki haftası sırasında bu iki gruptaki çocukların davranış biçimlerinin detaylı bir karşılaştırılması yapılırken aralarında hiçbir önemli fark görülmemiştir.

Son olarak, ayrılmadan önce anneyle endişelendirici bir ilişkisi olan çocukların olaydan olumsuz etkilendiğine dair hiçbir kanıt yoktur. Bahsedilen her çalışmada yoğun üzüntü duyan bazı çocuklar, anne çocuk arasındaki ilişkiler dâhil aile ilişkilerinin neredeyse mükemmel olduğu evlerden gelmektedirler. Bu konu üzerine en iyi belgelenen bulguların bir kısmı Heinicke ve Westheimer'in (1966) yaptığı çalışmalardan gelmektedir. Bu çalışmada deneyimli psikiyatr sosyal araştırmacı Ilse Westheimer, ayrılmadan hemen önce (ne zaman mümkün olursa), ayrılma sırasında ve çocuklar eve döndükten sonra ayrılan çocukların evlerine birçok ziyarette bulundu. Bu şekilde aileleri daha iyi öğrenmeye başladı ve çocuk ve anne arasındaki ilişkinin oldukça açık bir resmine sahip oldu. İlişkiler epey iyiden vasata değişmekteydi. Araştırmacılar, çocukların ayrılma sırasında ve sonrasında tepki verdikleri biçimlerde benzer farklılıklar bulmayı beklemiş olma-

rına rağmen bulgular aksi yöndeydi. Robertson ve Bowlby (1952) önceden ifade ettiği gibi bulunan bu tür bir bağlantı, ayrılma sırasındaki yıpranmanın olmamasının genelde önceden annesiyle çok tatmin edici bir ilişki yaşamayan çocuklarda görüldüğü görüşünü destekler ya da diğer bir deyişle daha şefkatli ilişki, ayrılma sırasında çocuğunun üzgünlük ifadesini arttırmaktadır.

Bu tatmin edici kanıt grubundan dolayı tanımlanan üzüntüyü belirlerken diğer değişkenler hangi rolü oynarsa oynasın, açık farkla en ağır olanın bir çocuğun annesini kaybetmesi olduğu sonucuna varmanın yerinde olduğuna inanıyoruz. Böyle olması birçok problem ortaya çıkarmıştır. Neden küçük bir çocuk basitçe annesinin kaybindan dolayı bu kadar üzgün olmaktadır? Neden eve döndükten sonra onu tekrar kaybetmekten bu kadar korkmaktadır? Hangi psikolojik faaliyet üzüntüsünü ve kopma fenomenini açıklar? Her şeyden önce bir çocuğu annesine bağlayan ilişkinin doğasını nasıl anlarız? Bunlar, bu ciltlerin yöneldiği problemlerdir. Fakat bunları açmadan önce, Freud tarafından kullanılan ve önerilen enerji modelinin yerine uygulanan içgüdüsel davranış modeline açıklama getirmek gerekir.

KISIM II

İÇGÜDÜSEL DAVRANIŞ

İÇGÜDÜSEL DAVRANIŞ: ALTERNATİF BİR MODEL

İçgüdülerin ayrımı ve sınıflandırılması için kesin sonuçlara psikolojik materyal üzerine çalışma temelinde ulaşıp ulaşılamayacağından yine de şüpheliyim. Bu çalışma daha çok kendini içgüdüsel yaşama ilişkin belirli varsayım materyaline uygulama çağrısı gibi görünmektedir ve bu varsayımlar diğer bilgi dallarından çıkarılıp psikolojiye devredilebilirse bu ilgi uyandıran bir şey olacaktır.

SIGMUND FREUD (1915a)

Psikoloji içerisinde üzerine sonradan devamını oluşturmanın olası olabildiği sağlam bir şekilde kurulmuş içgüdü teorisi için acil bir ihtiyaç yoktur. Hiçbir türde yoktur, ancak...

SIGMUND FREUD (1925)

Giriş

Yarım yüzyıl boyunca Freud, sağlam temelli bir içgüdü teorisi arayıp teoriyi bulma kabiliyetsizliğine hayıflandıktan sonra çarpıcı bir ilerleme kaydetti. Bu ilerlemeye pek çok disiplin katkıda bulundu. Uzun zamandır beklenen teorik atılım, analitik biyoloji ve kontrol teorisiyle başarıldı ki bu da temelinde uyumlayıcı, amaç-yönelimli davranışın olduğu temel prensipleri birlikte açıklamaktadır. İlerlemenin kullanımı, ampirik olarak üç bilime dayalıdır: Etoloji (zoologlar tarafından hayvan davranışlarının incelenmesi), deneysel psikoloji ve nörofizyoloji –Freud’un ilk aşkı. Bu üç di-

siplinin her biri kendine özgü temellere ve ayrıca farklı ilgi alanları, metotlar ve kavramlara sahiptir. O nedenle birkaç yıl boyunca aralarında küçük değişimlerin ve bazı yanlış anlaşılmaların olması şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte son zamanlarda kontrol sistemleri yaklaşımı ve birbirleriyle çalışma aşinalığı, her birinin nasıl benzersiz bir katkı yaptığını ve üç unsurun etkili bir şekilde nasıl birbirlerini tamamladığını göstermektedir. Eskiden bir zayıflık kaynağı olan, artık güç kaynağı olmuştur –ve sonunda birleşik davranış biliminin prensipleri ortaya çıkmaya başlamaktadır.

En basit hayvanların davranışları bile aşırı derecede karmaşıktır: Bir türden diğerine sistematik biçimde ve bir tür içerisinde üyeden üyeye daha az sistematik biçimde farklılaşır. Dahası erişkin bireyin davranışı yavruyken ki davranışından farklıdır ve mevsimden mevsime, günden güne, andan ana değişir. Yine de pek çok davranış düzenlemesi ve bu düzenlemelerin kesinliği oldukça dikkat çekicidir ve üye ve türlerin “içgüdüsel” ismini almış hayatta kalmasında önemli bir rol oynar. Özel bir nedensellik teorisini ima etmeyip sadece tanımlayıcı bir sıfat olarak kullanma koşuluyla içgüdüsel terimi değerli olmayı sürdürür. Sınırlamaları ve ayrıca “içgüdü” isminin yol açtığı sıkıntılar Bölüm 8’de tartışılmaktadır.

Geleneksel olarak içgüdü adı verilen davranışın dört temel niteliği vardır:

- Hemen hemen tüm tür üyelerinde (ya da bir cinsiyetin tüm üyelerinde) fark edilebilir şekilde benzer ve tahmin edilebilir bir örüntü izlerler;
- Tek bir uyarıcıya basit bir yanıt değil fakat genelde tahmin edilebilir bir yön izleyen davranış zinciridir;
- Olağan sonuçların kesinliği, bir üyenin korunması ya da türün sürekliliğine katkı sağlamada belirgin şekilde önemlidir;
- Bunu öğrenmek için tüm olağan fırsatlar yetersiz olduğunda ya da mevcut olmadığında bile bunun pek çok örneği gelişir.

Geçmişte bu davranış sınıfının tartışması, bunun herhangi bir örneğinin doğuştan ya da (öğrenme ya da diğer araçlarla) sonradan edinilmiş olma –faydasız- argümanı ile bozulmuştur. Bugün fark edilmiştir ki “doğuştan gelme karşısında sonradan edinme” antitezi gerçek dışıdır. Alanın genişlik ile çarpılan uzunluğun sonucu olması gibi her biyolojik karakter de morfolojik, fizyolojik

ya da davranışsal olsun çevreyle genetik donanımının etkileşiminin bir ürünüdür. Bunun yanında doğuştan ya da edinilmiş gibi terimler belirsiz kalmakta ve yeni bir terminoloji kullanılmaktadır.

Burada kullanılan terminoloji Hinde (1959) tarafından öne sürülmüştür. Gelişimine ortam değişikliklerinin az etki ettiği biyolojik bir karakter “çevresel olarak istikrarlı” olarak ve gelişimine bu tür değişiklikler oldukça çok etki ettiğinde ise “çevresel olarak değişken” biçiminde adlandırılır. Çevresel olarak istikrarlı karakter örnekleri, göz rengi, kolların biçimi gibi en yaygın morfolojik karakterleri, tansiyon ve vücut ısı gibi fizyolojik karakterler ve kuşların yuva yapması gibi davranışsal karakterleri içerir. Çevresel olarak değişken karakter örnekleri, vücut ağırlığı, semenderin ten rengi gibi morfolojik karakterler, bağışıklık tepkileri gibi fizyolojik karakterler, engelli atlama ve piyano çalma gibi davranışsal karakterlerdir. Verilen örnekler arasında -ki bunlar düşünülmüş uç örneklerdir- kuşkusuz birçok biyolojik karakter istikrar ve değişkenliğin ara derecelerinde konumlanmıştır. Çevresel istikrardan çevresel değişkenliğe geçiş gerçekte bir süreçtir; çoğunlukla doğuştan olarak tanımlanan karakterler istikrarlı bir sona sahiptir ve çoğunlukla edinilmiş olarak tanımlananlar değişken sona ve ara düzeylere sahiptir.

Geleneksel olarak içgüdüsel biçimde tanımlanan davranış çevresel olarak istikrarlıdır ya da en azından çevrenin içinde çoğunlukla türlerin yaşadığı alan içerisinde kaldığı sürece istikrarlıdır. Bununla birlikte öyle bir çevre içerisinde türlerin tüm üyelerinde tahmin edilebilir bir form görülür ve bu genelde “türler karakteristiği” biçiminde tanımlanır.

İnsanda mantıklı bir şekilde içgüdüsel olarak tanımlanabilen bir davranışın olup olmadığı bazen tartışılmaktadır. İnsan davranışının son derece değişken olduğu iddia edilir; bu, kültürden kültüre farklılık gösterir. Daha düşük türlerde benzer şekilde istikrarlı ve tahmin edilebilir bir örüntü bulunamaz. Bu görüşün sürdürülebilir olduğuna inanmıyorum. İnsan davranışı çok değişkendir, bu doğrudur fakat bir o kadar da değildir; kültürel farklılıkların büyük olmasından dolayı belirli topluluklar ayırt edilebilirler. Örneğin; belirgin değişkenliğe rağmen genelde yoğun bir şekilde motive olan, çiftleşmeye sebep olan, bebek ve küçük ço-

cukların bakımında ve küçüklerin ebeveynlerine bağlanmasındaki insan davranış örüntüleri, neredeyse tüm insan ırkında bulunmaktadır, en iyi ortak plan ifadeleri olarak ve belirgin biçimde hayatta kalma değeri taşıdıklarından dolayı içgüdüsel davranış örnekleri olarak görülürler. Yalnız insan değil tüm üstün türlerde vurgulanması gerektiğinden içgüdüsel davranış steryotipik bir hareket değildir fakat belirli bir ortamda belirli bir birey tarafından gerçekleştirilen idiyosinkratik bir performanstır –yine de bazı fark edilebilir örüntüleri izleyen ve birçok durumda birey ya da türlere faydasının tahmin edilebilir sonucuna götüren performanstır. Sadece insanlar değil aynı zamanda steryotipik hareket kavramına dayalı içgüdüsel davranış teorisinin tümüyle yetersiz olduğu kuşlar da dâhil tüm üst türleri içerir.

Geleneksel biçimde diğer türlerde içgüdü olarak adlandırılanın insan davranışındakiyle türdeş olduğu görüşüne şüpheyile yaklaşanların ellerinde ağır bir kanıtlama sorumluluğu vardır. İnsanın anatomik ve fizyolojik donanımı hususunda diğer türlerin yapısındaki süreklilik şüphe götürmezdir. Davranışsal donanım açısından yapının sürekliliği daha az belirgin olabilir fakat süreklilik tamamen ortadan kalkarsa insan evrimiyle ilgili tüm bildiklerimiz çelişkili olurdu. Bununla birlikte süreklilik kesintisinden çok daha muhtemel olan, insanın davranışsal donanımının temel yapısının insanötesi türlerinin yapısına benzediği fakat insan evrimi sürecinde aynı sonuçlara çok daha büyük araçlarla ulaşma imkânı veren özel modifikasyonlar geçirmeleriydi. Romalılar birkaç yoldan York’a ulaşabilmişlerdi; bugün binlerce seçim yapabiliriz. Antik Sanskrit dili sadece sınırlı ifade araçları sağlamıştır; bugünkü mirası ise şaşırtıcılık, görünüşte sınırsızlık, farklılık sağlar. Yine de her modern donanım yapısı durumunda ister yol ister dil olsun antik yapı üzerine kurulmuştur ve bununla birlikte antik yapıdan farklıdır. Önceki form terk edilmemiştir; modifiye edilmiş, karmaşıklaşmış ve arıtılmıştır fakat bu yine de örüntünün genelini belirler. Bu, insandaki içgüdüsel davranışın gelişmiş düşüncesidir. Temel yapısının, diğer hayvan türlerinde yaygın olan bazı prototip ya da prototiplerden elde edildiği varsayılır; çoğalmış ve belirli yönelimlerde oldukça karmaşıklaşmış oldukları kabul edilmektedir.

O zaman prototipik yapılar neye benziyor olabilir? Hangi türde sistemleri hayal edebiliriz; daha az karmaşık biçimlerde örneğin balıklardaki içgüdüsel davranışı, daha karmaşık biçimlerde kuş ve memeli davranış türünü ve çok daha karmaşık biçimlerde insandaki içgüdüsel davranışı açıklayabildiğimizi düşündüğümüz ne tür bir sistemdir? Prototipleri araştırmak, karşılaştırmalı anatomistin bir atın özel pelvis kemeri sorunuyla başladığı prototipik pelvis kemeri araştırmasına benzer.

İçgüdüsel davranışın prototipik yapılarını anlamamıza büyük katkı sağlamayı vadeden modeller, kontrol teorisiyle geliştirilen modellerdir. Bu, geçtiğimiz yirmi beş yılda hızla büyüyen bir bilgi kümesidir, mühendislikteki sayısız uygulamalardan farklıdır, fizyolojinin problemlerine uygulandığında oldukça değerli olduğunu önceden kanıtlamıştır (Grodins, 1963). Bu tür bir teorisin, klinisyenin karşılaştığı karmaşık düzeyde davranışsal problemleri zaten çözebildiğini ya da bunu çok yakında yapacağını kabul etmek naif bir durum olabileceken basit hareketler analizindeki yararlılığı zaten kanıtlanmıştır ve daha karmaşık dizileri aydınlatmak için oldukça umut vadetmiştir.

Kontrol sistemleri teorisinden elde edilen fikirleri sunarken en basitinden daha karmaşığa sistemler üzerinde çalışabilmekteyiz. Bu, öncelikle bu sistem sınıfının temeli olan özellikleri tanıtmaya ve buna dayanarak basit ve kolaylıkla anlaşılır biçimde başlayan bir tasarımın gittikçe nasıl karmaşılaşabildiğini gösterme avantajına sahiptir böylelikle nihai sistem daha karmaşık olur ve ihtiyaçlara gittikçe daha iyi uyumlu sonuçlar elde eder. Fakat bu sunum modunun ayrıca bir dezavantajı da vardır. Bu, kuşkucu bir okuyucunun, çalışmaların insan davranışını anlamak için kendisine yardım edebileceği düşüncesini reddetme eğilimine girebildiği performanslarında ilk kez tanımlanan sistemlerin oldukça temel ve hayli kısıtlı olduğu anlamına gelir. Bununla birlikte diğer okuyucuların daha sabırlı olması beklenmektedir.

Kontrol sistemlerinin birkaç prensibi

O zaman öncelikle kontrol sistemleri olarak bilinen özel sistemlerin belirli temel niteliklerine bakalım. Başlayacağımız iki nitelik, çok eski maksatlılık problemi ve modern geribildirim kavramı ile ilgilidir.

Bir zamanlar hayvanlara maksatlılık atfetmek ya da maksatlılık kavramı üzerine insan davranış psikolojisini inşa etmek; kendini bir vitalist olarak deklare etmek ve saygıdeğer bilim adamları topluluğundan men edilmektir. Bir özgüdümlü füzenin kontrol edilmesindeki gibi çok yönlü kontrol sistemlerinin gelişimi bunu değiştirdi. Bugün geri bildirimi içine alan bir makinenin gerçekten hedef yönelimli olabildiği fark edilmiştir. Bu yüzden günümüzde maksatlılığı davranışa ve düşünmeye bağlamanın, teleolojik olarak değilse bile en azından teleonomik (Pittenrigh, 1958)¹ olarak sadece bir sağduyu değil bilakis her zaman olduğu gibi iyi bir bilim olduğu ortaya çıkar.

Bir makinenin maksatlı bir biçimde davranmasını sağlayan özel nitelik, çok yönlü araçlarla önceden kararlaştırılan bir amaca ulaşma anlamındaki geribildirimdir. Bu basitçe, performansın asıl sonuçlarının makinenin verdiği birincil bilgiyle karşılaştırdıkları düzenleyici merkez aygıtlara sürekli olarak geri raporlanması işlemidir; makinenin daha sonraki eylemi, sonradan bu karşılaştırmaların sonuçlarıyla belirlenir ve böylelikle performans sonuçları ilk bilgiye yakın hale gelir. Her bir tur zamanını kontrol etmek için elinde bir kronometreyle antrenman yapan 1 mili dört dakikada koşmaya kararlı bir atlet gibi makine sürekli kendi performans sonuçlarını kontrol eder ve daha sonraki eylemini bu sonuçların talimatlara uyduğu boyut üzerinde temellendirir.

Kontrol sisteminin en basit biçimi bir regülatördür, bunun amacı bazı koşulların devamlılığını sürdürmektir. Oda termostatu iyi bilinen bir örnektir, amacı odayı bir ısı ayarında tutmaktır. Bunu başarmak için sistem, davranışın asıl ısı ile ayarlanmış olanı karşılaştırma sonucuyla belirleniyor olmasına göre tasarlanmıştır. Bu karşılaştırmayı yapmak için sistem öncelikle başlangıç ayarı ve ikinci olarak da oda ısısının aslında ne olduğuyla ilgili sürekli bir bilgi gereklidir. Bu bilgi, bir termometreden, başlangıç ayarı ile karşılaştırılmasına uygun bir biçimde geri aktarılanların (geri bildirilen) okunuşundan elde edilir.

Bir regülatör, ısı belirlenmiş düzeyin altına indiğinde açmaktan ve bu düzeyin üstüne çıktığında kapatmaktan başka bir şey

¹ Bölüm 8'in sonunda Terminoloji Problemleri bölümünde "maksatlı" ve "teleonomik" terimleri daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

yapmayan sıradan bir oda termostadı gibi oldukça basit bir araç olabilir. Fakat bu tür basit bir araç, geniş kısıtlamalara sahiptir. Dış ısıda eğer ani bir düşüş olursa oda ısısı da aniden düşebilir ve sistemin ayarlaması zaman alacaktır ve eğer oda ısısı belirlenen ısıнын üstüne çıkarsa sistem ısıyı düşürecek araçlara sahip değildir. Bu kısıtlamaların üstesinden gelmek ve ısıyı bir ayara yakın tutan bir sistem sağlamak için birçok detaylandırma getirilebilir. Örneğin ısı yükseldiğinde termostat sadece ısıyı kapatmayıp soğutucuyu da açacaktır. Isı düştüğünde asıl ısıнын sadece bu ayarın altında olmasının yanında farkın büyüklüğünü de dikkate alacak ve fark arttıkça ısıyı daha da açacak ya da tam tersi şekilde hareket edecek biçimde tasarlanmıştır. İlaveten ısı farkının kesin büyüklüğünü değil farkın yükselip azalması oranını dikkate alacak biçimde kurulmuştur. Ek olarak ısıнын belirli bir seviyede tutulduğundan emin olmak için tüm mekanizma muhtemelen özdeş işlemler değil fakat analogi kullanarak ikinci ya da üçüncü defa tekrarlanacaktır. Örneğin; ısıtma düzenekleri, elektriğin yanı sıra yakıt tertibatı da içerebilir.

Bu detaylı oda termostatının anlatımının insan içgüdüsel davranışının anlatımıyla hiçbir ilgisi yokmuş gibi görülebilir. Bu benzetmeye iki nedenden dolayı açıklamanın bu düzeyinde yer verilmiştir; ilki, kontrol sistemlerinde² kullanıldığından kurulum (ya da talimat), belirli hedef ve geri bildirim kavramlarının dâhil olması; ikincisi sistemlerin birçok fizyolojik fonksiyonun temelindeki pek çok bağlantıyla tasarlandığının artık biliniyor olmasından dolayıdır. Örneğin kan şekerini sabit bir düzeyde tutmak için bugüne kadar tanımlanmış tüm öge türlerini kullanan bir kontrol sistemi çalışır (Goldman, 1960). Bu, canlı organizmaların tasarımlarında kontrol sistemi içermesinin yanında birçok hayati fonksiyonun tamamen onlara dayalı olduklarını gösterir.

² Kurulum ya da talimat ve belirli hedef, kontrol teorisinin bütünleşik parçaları olmalarına rağmen “kurulum” ve “belirli hedef” terim değildirler. Burada “kurulum” ve “talimat” olarak ifade edilmesinin nedeni kontrol sistemleri mühendislerinin çoğunlukla “komut sinyali” terimini kullanmaları ve burada “hedef” ve “belirli hedef” denmesinin nedeni çoğunlukla “denge düzeyi”ni kullanmalarıdır. Yürürlükteki terimlerin tercih nedenleri ilerideki kısımların bölümlerinde yani Davranış Sistem Tipleri (Bölüm 5) ve Terminoloji Problemlerinde (Bölüm 8) bulunacaktır.

Bununla birlikte bugüne kadar tanımlanmış tipte bir regülatör, nispeten statik tipte bir sistemdir ve içgüdüsel davranışın en basit biçimleri için bile zorlukla bir model sağlar. Bu sürekli sabit kurulumdaki sistemin faaliyetidir; tüm yapması gereken, ayarlandığı konuma mümkün olduğu kadar yakın, gerçek bir performans yakalamaktır. Amacımız için daha umut verici bir kontrol sistem tipi servomekanizmadır. Bu durumda kurulum tekrar tekrar ya da sürekli değişir ve sistemin görevi, kurulumun değiştiği her an kurulumla aynı performansı göstermektir. Bunun iyi bilinen örneği bir arabadaki hidrolik direksiyondur. Sürücü direksiyonu çevirecek ön tekerlekleri olmasını istediği konuma getirir ve servo ünitesinin tekerleklerin kurulum ile aynı konuma getirilmesini sağlama görevi vardır. Ünite ayrıca önce ayarlanmış ön tekerleklerin asıl konumunu karşılaştırır ve sonra da tutarsızlık ortadan kalkana kadar hareket eder ve asıl konumu, kurulu konum ile aynı olur. Şoför tekrar direksiyonu çevirdiğinde önceki kurulumu yenisiyle değiştirir servo ünitesi artık tekrar asıl konum ile isteneni karşılaştırma ve sonra da asıl istenenle aynı olacak biçimde hareket etme görevi edinmiştir.

Şimdiye kadar tartışılan kontrol sistemlerinde kurulumun, bir insan tarafından yapıldığı fark edilecektir. Termostat, kişi onu ayarlayana dek belirli bir ısıya ayarlı değildir aynen arabanın ön tekerlekleri gibi. Fakat kurulumların başka sistemden elde edilen kurulumlar olduğu bir kontrol sistemi tasarlamak mümkündür. Örneğin, çalışan bir uçaksavar silahın servo ünitesinin kurulumu, uçakları takip etme biçiminde tasarlanmış bir radar cihazından sağlanabilir ve izlemekle kalmayıp aynı zamanda uçağın bir sonraki konumunu tahmin etmek için uçağın nasıl hareket ediyor olduğu bilgisinden anlam çıkarır. Bu şekilde silah, ateşlendiğinde uçağı vurmasının muhtemel olduğu şekilde sürekli olarak hedefe tutunur. Bu sistem tipi, canlı organizmalarda da tekrarlanır. Uygun şekilde bağlantılı ve bütünleşmiş bu tür sistemlere sahip olmamızın, hareket eden tenis topunu vurmamızı sağladığını ve benzer şekilde bağlantılı sistemler bir şahinin uçan bir kuşu yakalamasına imkân verdiğini düşünmek için yeterli gerekçe mevcuttur. Bundan böyle topu (ya da uçağı) vurma veya kuşu yakalama amacı, sistemin belirli hedefi olarak adlandırılır.

Kontrol sistemleri ve içgüdüsel davranış

Bu noktada tasarımı detaylandırırken kontrol sistemi kavramı, muhtemelen içgüdüsel davranışın en basit biçimlerinden birine gerçek değerini vermek için sadece başlangıçtır. Uçan bir kuşun bir şahin tarafından yakalanması gerçekte içgüdüsel davranışın olağan kriterlerine uygundur: Her şahinde görülen hafif kambur duruş, fark edilebilir bir örüntüye uymaktadır; bu, öğrenme fırsatı olmadan ortaya çıkar ve açık bir hayati değere sahiptir. Bir kuşun olgunlaşması sırasında bu türün entegre edilmiş kontrol sistemlerinin nasıl gelişmeye başladığını anlamaktan çok uzakta olabilmemize rağmen bununla ilgili aslında açıklanamaz hiçbir şey yoktur – ya da hiç değilse karşılaştırılabilir karmaşıklıkta fizyolojik sistemin nasıl gelişeceği ile ilgili olan konudan ancak biraz daha anlaşılmalıdır. Bir türün beklenen olağan ortamında jenik eylemin, organizma ve ortamın sürekli değişen koşullardaki dokulara sağlanan kanı kontrol etmek için şaşırtıcı bir şekilde duyarlı ve çok yönlü unsurlarıyla birlikte bir kardiyovasküler sistemin gelişmesini sağlaması gibi sürekli değişen koşullarda belirli bir türde davranışı kontrol etmek için denk ya da daha üstün duyarlılık ve çok yönlülük unsurlarıyla birlikte davranışsal sistem geliştirmesini de sağladığını ileri sürebiliriz. Eğer içgüdüsel davranış belli bir tür ortamda faaliyet gösteren bütünleşik kontrol sistemlerinin bir sonucu olarak görülürse böylelikle özel hiçbir problem ortaya çıkmaz – yani fizyolojik sistemle ilgili olanlardan daha büyük olmayan problemler.

Bununla birlikte bir türdeki tüm üyelerin (sadece birkaç istisnaıyla) içgüdüsel davranışı, ortak genel bir plana uymasına rağmen bireyin aldığı belirli biçim kendine özgüdür ve gerçekte oldukça farklı olabilir. Örneğin ağaçlara alışlagelmiş biçimde yuva yapan bir kuş türü, hiç ağaç verilmediğinde kayalıklar üzerinde yuva yapabilir. Norveç'teki akbabalar da buna bir örnektir. Alışıldığı biçimde sürü içerisinde bir araya gelen memeliler, türünden çok uzakta beslendiklerinde sürü halinde yaşamayabilirler: Çiftçinin kızı tarafından büyütülen koyun tipik bir örnektir. Bu örneklemeler, (ağaçlara yuva yapma, tartışmasız sürü halinde yaşam gibi) çevresel olarak oldukça istikrarlı görülen davranış sisteminin yine de gelişimin olduğu ortam nedeniyle bir dereceye kadar etkiye nasıl açık olabildiğini gösterir. Aynısı, fizyolojik sis-

temler için de geçerli olacaktır. Örneğin embriyonik kardiyovasküler sistemin yetişkinlerde gelişen biçimi, bireyin küçük yaşlarda maruz kaldığı barometrik basınç ile kısmen belirleniyor olma özelliğine sahiptir. Genel çevresel istikrar içerisindeki sistemin ortamdaki değişikliklerden bir dereceye kadar etkilenmesi hiçbir şekilde çelişkili değildir.

Genelde içgüdüsel davranıştan sorumlu bir sistem tarafından alınan biçimin çevresel olarak stabil olmasına rağmen, ortam - özellikle olgunlaşmamış ortam-, doğada bulunandan oldukça ayrıldığında erişkinlikte alınan biçimin bir şekilde dikkate değer bir etki görmediği bir tür nadiren vardır. Hatta başka karıncaları iki kısma, dost ve düşmana ayıran ve onlara çok farklı bir şekilde davranan karıncalar hangisinin dost hangisinin düşman olduğunu öğrenmek zorundadırlar. Eğer deney aracılığıyla farklı bir türün kolonisinde yetiştirilirlerse diğer türe dost, kendi türünün üyelerine düşman olarak davranmaktadırlar. İçgüdüsel davranış kalıtsal değildir; kalıtsal olan, gelişimin meydana geldiği belirli bir ortama göre hem doğasının hem de biçimin kısmen farklı olduğu, burada davranış sistemi olarak ifade edilen belirli bir sistem türünü geliştirme potansiyelidir.

Uygulamada davranış sisteminin çevresel olarak istikrarlılığı ya da değişkenliği ölçüsünde türler arasında çok büyük farklılıkların olduğu görülür. Etobur ve yüksek primatlarda pek çoğu oldukça değişkendir fakat tek bir tür içerisinde bile iki davranış sistemi arasında bu yönde farklılıkların olması muhtemeldir. Maksimum hayatta kalma değişikliklerini sağlamak için değişkenlik ve istikrar arasında ince bir denge bulunmalıdır. Çevreye bağlı bir değişime izin vermeden şekillenen erişkinliği belirleyen davranışsal donanım tasarımının donanımın gerekli olduğu yaşam evriminin o anında hazır ve tamamlanmış olabilme avantajına sahiptir. Oysaki çevreye bağlı değişimlere imkan veren bir tasarım, donanımın gelişmesinin uzun sürmesiyle ve vaktinde hazır olmamasıyla sonuçlanabilir. Diğer bir deyişle çevreye göre değişime müsaa- de eden bir tasarımın, değiştirilebilirliğin bir kazın köpek kulübesi istemesi kadar garip bir sonuca yönelebilen gelişimin tuhaf dönüşüm riskine girmesine rağmen faaliyetinde genel bir amaca dayalı

donanımdan ve hatta sabit tasarım olabilenden³ daha iyi uyumlu ve daha etkili bir donanıma neden olması muhtemeldir. Herhangi bir durumda tasarım, çevreyle değişime müsaade etse de etmese de bunun tüm ve her çevreye uygun olacak kadar esnek bir sistem olmadığını hatırlamak önemlidir.

Anatomik ve fizyolojik donanım gibi davranışsal donanımın sadece belirtilen sınırlar içerisinde yer alan bir ortamda geliştiğinde ve faaliyet gösterdiğinde çoğalma ve hayatta kalmaya katkı sağlayabildiğinin fark edilmesi, hem içgüdüsel davranış hem de psikopatolojiyi anlamak için çok önemlidir. Bir balının anatomik donanımı, büyük okyanuslarda yaşam için elverişlidir fakat başka yerde kötü bir handikaptır. İneğin sindirim donanımı, verimli otlar bol olduğunda mükemmeldir fakat inek et ile beslendiğinde kullanışsızdır; aynı şekilde bir türün davranışsal donanımı, tek bir ortamda yaşamaya uygun olabilir ve başka bir ortamda verimsizlik ve ölüme yol açabilir. Hiçbir yuva oyuğu sağlamayan bir ortamda Baştankaralar üreyemezler; ışık kaynağının açık ateş olduğu bir ortamda gece kelekleri ölüme uçarlar. Böyle durumlarda donanımın oldukça başarısızlık göstermesinin nedeni, uyumlu olmadığı bir ortam içerisinde faaliyet gösterme ihtiyacı olmasıdır.

İnsan yapımı kontrol sistemleri konusunda yapı, faaliyet göstermek için içinde bulunduğu ortam türüyle ilgili açık varsayımlar ışığında tasarlanmıştır. Biyolojik sistemler durumunda yapı, evrimi sırasında sistemin gerçekte faaliyet gösteriyor olduğu ortam türüyle belirlendiği biçimi alır, bu hiç kuşkusuz, gerekli olmamasına rağmen, çoğunlukla gelecekte faaliyet göstermesi beklenen ortam ile aynı olan ortamdır. Bunun yanında her durumda ister insan yapımı olsun ister biyolojik olsun sistemin uyumlu olduğu belirli bir tür ortam vardır. Bu ortamı, sistemin “uygulanabilirlik ortamı” olarak adlandırmayı önermekteyim. Sadece uygulanabi-

³ Held (1965) bir hayvanın gelişimi sırasında bedensel gelişimin gerekliliğine ilaveten gözleri ve kulakları arasında mesafenin artmasını dikkate almak için duyuşal organizasyon ve ayrıca uzun kemikleri dikkate almak için motor organizasyon değişiminin olması zorunluluğuna işaret eder. Held'in deneyleri, bu tür değişimlerin hayvanların aktif hareketleriyle beraber gelişen duyuşal geri bildirimin bir sonucu olarak meydana geldiğini ileri sürer. Bu araçlarla meydana gelmese de bunun genetik olarak kodlanmış bilgi içerisindeki büyük yükselişinin gerekli olacağına işaret eder.

lirlik ortamında bir sistemin etkili bir şekilde çalışacağı düşünülmektedir. Diğer bir ortamda bu şekilde olması beklenemez. Bu tür durumlarda sistem aslında orta seviyede çalışabilir; diğerlerinde hiç işe yaramaz; ve diğerlerinde tekrar hayatta kalmak için en alışılmadık, en elverişsiz olan davranışa sebebiyet verir.

Uygulanabilirlik ortamının sadece her tür için değil aynı zamanda her türün her bir sistemi için var olduğunu; ve bu uygulanabilirlik ortamının birtakım değişiklikler açısından neredeyse zor tanımlanabiliyor olduğunu fark etmek önemlidir. Bir kedinin kardiyovasküler sistemi, oksijen ve karbondioksitin, basınç ve ısı'nın belli bir oranı içerisinde etkili bir şekilde çalışacaktır. Bir insanın ya da bir maymunun kardiyovasküler sistemi bu benzer değişiklikler dizisi içerisinde etkili bir şekilde çalışacaktır fakat muhtemelen kedi ile ilgili olanlarla özdeş olmayacaktır. Aynı şekilde bir türdeki annelik davranışından sorumlu davranışsal sistemler, sosyal ve fiziksel ortamın belirli bir dizisi içerisinde çalışacak ve onların dışına çıkmayacaktır. Bu diziler türden türe oldukça farklılık gösterirler.

Bir takım nedenlerden dolayı biyolojide adaptasyon kavramı zor bir kavramdır. Konu bir hayvanın davranışsal donanımıyla ilgili olduğunda özellikle zordur ve bu, insanın davranışsal donanımıyla ilgiliyse bu tür problemler iki kat daha zordur. Bunun ve “uygulanabilirlik ortamı” kavramının bu kitabın temel argümanı olmasından dolayı bu kısmın son bölümü ve bir sonrakinin tamamı bu terimleri tartışmaya ayrılmıştır.

Bir türün tüm içgüdüsel sistemi, kural olarak kendi uygulanabilirlik ortamı içerisinde bu türlerin üyelerinin hayatta kalmasını geliştirecek biçimde düzenlenmişken her sistem, ilgili ortamın belirli bir kısmı açısından farklıdır. Bazı davranış sistemleri, bir organizmayı belirli bir habitat türüne getirip orada tutunmasını sağlayacak kadar biçimlenmiştir. Diğerleri organizmayı özel yiyecekler yemeye yönlendirecek kadar ve yine diğerleri organizmayı kendi türünün diğer üyeleriyle özel bir ilişki içerisine sokacak kadar biçimlenmişlerdir. Zaman zaman ortamın ilgili kısmı, ışığın hareketli çakması gibi nispeten basit birkaç karakterin algılanmasıyla fark edilebilir. Bununla birlikte çoğu kez farkına varma örüntününün algılanmasını gerektirir. Bu tür durumlarda tek bir

organizmanın kendi MSS'inde* bu örüntünün bir kopyasına sahip olduğunu ve ortamdaki uyumlu örüntüyü algıladığında belirli bir biçimde ve ilgisiz bir örüntü algıladığında diğer türde reaksiyon göstermeye şekillendiğini farz etmek durumundayız.

Bazı durumlarda kanıtlar, örüntünün MSS içinde var olmaya başladıkları biçimin ortam değişiklikleri tarafından çok az etkilendiklerini öne sürer. Örneğin önceden hiç yeşilbaşlı ördek görmemiş olmasına rağmen bir yeşilbaş ördeğin yeşil kafasını fark etmesi ve karakteristik biçimde yanıt vermesi gibi. Diğer durumlarda belirli bir biçimde yanıt verilen örüntü çevresel olarak çok daha değişken olduğunda alınan biçim, yaşamın belirli bir kısmında bazen ortama özel duyarlılık gösterir. Sonuncusunda en iyi bilinen örneklerden biri, hareket eden bir nesneyi mühürleme sırasında küçük bir kazın edildiği örüntüdür. Mühürleme sürecinde bu nesnenin örüntüsünü bir kere öğrendikten sonra tehlike duyulduğunda (ve belirli diğer koşullarda) davranışı dramatik bir biçimde değişir; sonra ortamda yavru kaz örüntüyü algıladığında bunu takip eder. Örüntüyü algılayamadığında bu şekilde yapana dek araştırır. Bu niteliklerle sistemler tasarlamak mühendislerin becerisine yük olmasına rağmen kontrol teorisi ve tekniklerin ilerlemesi, tasarımlarını makul olasılık sınırları içerisine sokar.

Ortamlarının belirli özel kısımlarını fark etmelerini sağlayan donanımın sahip olmanın yanı sıra en primitif olanlar hariç tüm üyeler şemalar ya da planlar⁴ içerisinde dünyaları ile ilgili edindikleri bilgiyi kendilerinin organize etmesine imkân veren donanıma sahiptirler. Hatta laboratuvar fareleri ortamlarının daha genelleştirilmiş bilgisini yani fırsat verildiğinde iyi bir şekilde kullandıkları bilgiyi, elde etmeye yetecek zamana sahip olana dek labirenti koşturmayla çalışmayacaklardır. Köpek ve primatlar gibi daha gelişmiş memeliler, yaşamlarında çevre bölgedeki bir noktadan başlayıp belirli bir yere -bir ev ya da bir ağaç grubu- en hızlı biçimde gidebildikleri türde bölge bilgisi elde edebilirler. Piaget'nin ömrünü çalışmaya adanmış konu olan insanın yaşadığı dünyanın daha detaylı bir sunumunu inşa etme kapasitesi, diğer türlerin-

* MSS: Merkezi Sinir Sistemi (Central Nervous System).

⁴ Ne tek hücreliler ne de selenterelerin bu kapasiteye sahip olmadıkları görülse de böcekler buna sahip olduklarını şüphe görürmez bir şekilde gösterir. (Pantin, 1965).

kinden açık bir şekilde çok daha büyüktür –ve tahminsel doğruluklar bilimsel metodun keşif ve uygulamalarıyla son zamanlarda artış göstermiştir.

O halde belirli bir hedefin başarısı, bir hayvanın donanımlı olmasını gerektirir böylelikle ortamın belirli özel kısımlarını algılayabilir ve ister ilkel ister gelişmiş olsun mantıklı bir güvenilirlik derecesiyle belirli hedeflerden biriyle ilgili olayların önceden tahmin edilebildiği ortamın haritasını oluşturmak için bilgiyi kullanabilir. Ayrıca hayvanın daha efektör bir donanıma sahip olması gerekir.

Efektör donanım, sadece anatomik ve fizyolojik yapılardan değil aynı zamanda bir o kadar önemli uygulanabilirlik ortamı içerisindeki aktiviteleri organize eden ve yöneten kontrol sistemlerinden oluşur. Sadece bu tür donanımlı eylemde bulunarak bir hayvan, ister uzun ister kısa süreç olsun hayatta kalması ve çoğalmasını sağlayacak belirli ilişki türlerini bu ortamın belirli kısımlarına karşı korur.

Yavruların bakımındaki gibi hem birkaç geçici ilişki biçimine girmek hem de bölgeye sahip olmadaki gibi uzun bir süreç üzerinden bir ilişki sürdürmek açıkça hayvanın kullanım içerisinde bir ya da daha fazla hareket tekniğine -yürüme, koşma, yüzme, uçma- sahip olduğuna işaret eder. Bu genel amaç tekniklerine ek olarak daha özel türdeki davranış tekniği repertuarına sahip olduğunu gösterir, örneğin; ötme, düşmanı korkutma, bir yırtıcıya saldırma gibi. Son olarak bunun davranışsal sistem araçlarıyla kuşanıldığını ve içinde aktive oldukları düzenin, uygulanabilirlik ortamı içerisinde tüm performansın bir kural olarak bireyin ve/veya akrabalarının hayatta kalmasını destekleyen etkilere sahip olacak düzeyde organize olduğunu gösterir.

Bir çift kuşun kendi türlerinde çoğalmak için yöneldikleri davranış tipi ya da dizisi, bir içgüdüsel davranış teorisinin çözmek zorunda olduğu problem türünü gösterir. Aşağıdaki tüm davranışlar ve dahası, hedef başarmaksa gereklidir: Erkek, bölgeyi ve yuva yerini tespit eder; erkek bölgeye zorla giren erkekleri geri çevirir; erkek dişiye çeker ve kur yapar; erkek ve/veya dişi yuvayı (ya da yuvaları) inşa eder; çiftleşirler; dişi yumurtlar; erkek ve/veya dişi kuluçkaya yatar; çift yavruyu besler; çift yırtıcıları savuşturur. Bu

aktivitelerin her biri her kuş için çok sayıda hareket ve davranış dizisi gerektirir, ötmek ya da inşa etmek gibi kendisinde karmaşık olan her eylem ve her dizi, bölgedeki diğer yaşayanlara ve bölgenin özel koşullarına uyumlu olacak biçimde uygulanır ve her aktivitenin bütün performansın çoğunlukla başarılı bir sonuca yöneldiği böyle bir dizide ve anda gösterilmesi gereklidir. Tüm bunların organize edildiğini ne şekilde hayal edebiliriz? Davranışın bu amaçları kazanması için hangi organizasyonun prensipleri gereklidir?

Bu soruların cevapları, davranış sistemlerinin kendilerini düzenledikleri ve ayrıca bir davranış sistemi aktivitelerinin başkalarıyla uyuşabildiği çeşitli biçimler üzerinde düşünme gerektirir. Bununla birlikte bu problemlerin herhangi birinin tartışılmasından önce “adaptasyon, adapte olma, uygulanabilirlik ortamı” kavramlarını özellikle bir insana uygularken açıklığa kavuşturmak gereklidir.

Adaptasyon: sistem ve ortam

Adaptasyon ve Uygulanabilirlik Kavramları

Önceki kısımda her ortama ve ortamın tamamına uyum gösterecek kadar esnek olabilen herhangi bir sistemin olmadığı vurgulanmıştı. Bu, sistem yapısı dikkate alındığında faaliyet göstermek için içinde bulunduğu ortamın eş zamanlı olarak dikkate alınması gerektiği anlamına gelir. Bu ortam, sistemin uygulanabilirlik ortamı olarak adlandırılır. İnsan yapımı kontrol sisteminde uygulanabilirlik ortamı, içerisinde açık bir şekilde sistemin faaliyet göstermek için tasarlandığı ortamdır. Biyolojik sistem durumunda ise içerisinde sistemin derece derece geliştiği ortamdır. Bu ayrımdan dolayı insan yapımı sistemin uygulanabilirlik ortamından *tasarlanmış* uygulanabilirlik ortamı ve canlı organizmaların ortamından *evrimsel* uygulanabilirlik ortamı olarak bahsetmek bazen faydalı olur.

Şimdi biyolojik adaptasyon ve uygulanabilirliğin doğasına daha yakından bakalım.

Adaptasyon ve uygulanabilirlik kavramlarının probleme yol açmasının pek çok nedeni vardır. Bunlardan biri, sözcüklerin

kendisinin -adapte olma, adapte edilme, adaptasyon- bir anlamdan fazlasını taşımasıdır. İkincisi, biyolojik sistemlerde adapte olma durumuna alışılmadık anlamlarla ulaşılır, teleoloji hayaletiyile sürekli engellenen bir anlamdır. İnsanın biyolojik donanımının tartışılmasını içeren üçüncü neden modern insanın, kendisine uyması için ortamını olağandışı değiştirebilme yeteneğidir. Bu zorluklardan dolayı, birinci prensiple başlamak gereklidir.

Öncelikle adapte olma durumuna ikinci olarak da adapte olma sürecine bakalım.

Uygulanabilirlik düzeyini tanımlamak için üç terim gereklidir: (i) organize bir yapı; (ii) ulaşılması gereken belirli bir sonuç; (iii) içerisinde yapının sonuç elde etmesi için bir ortam. Organize yapı özel bir ortam içerisinde hareket ederken belirli bir sonuç elde edebildiğinde yapının ortama adapte olduğu söylenir. Böylece adapte olmanın özelliği yapıya ait olur; tanımı ise hem belirli bir sonuçtan hem de belirli bir ortamdan bahsetmeyi gerektirir.

Adapte olma süreci, yapı değişimine gönderme yapar. Bu tür değişimler bir iki farklı türde olabilir. İlki; bir yapı değiştirilebilir böylece farklı bir ortam da olsa aynı sonucu elde etmeye devam eder. İkincisi; bir yapı değiştirilebilir böylece aynı ya da benzer bir ortamda farklı bir sonuç elde eder.

Adaptasyon terimi sadece bir yapının (hem yeni bir ortama ve hem de yeni bir sonuca) adapte olmasını sağlayan değişim sürecinin yanında bazen de adapte olma durumuna işaret eder. Bununla birlikte karışıklıktan kurtulmak için ilkinin “evrimsel uygulanabilirlik ortamı” ikincisini “uygulanabilirlik” olarak adlandırmak daha doğrudur (Weiss, 1949). Bu noktalar, örneklerle daha açık hale getirilebilir.

İlk örnek, insan yapımı nesneler dünyasından alınmıştır. Belli bir küçüklükteki arabanın Londra sokaklarına iyi adapte olduğu söylenebilir. Bu şüphesiz mekanik bir yapı olarak belli bir şehir ortamında arabanın belirli bir sonuç elde ettiği yani taşımacılığa uygun olduğu anlamına gelir. Bunu, boyut, hız, hızlanma, frenleme, dönüş dairesi ve bunun gibi bir takım bağlantılı niteliklere sahip olduğu için bu şekilde yapabilmektedir. Niteliklerin her biri belirli alanlarda olmasının yanında ayrıca diğerleriyle belli bir

ilişki içerisindedir. Araba aslında özellikle Londra sokaklarına uygun tasarlanmıştır.

Bununla birlikte diğer ortamlara uygun olup olmadığı bilinmez. Londra sokaklarından fark edilebilir şekilde değişik olan her araba kullanma ortamı, yeni ve farklı bir soru ortaya atar. Araba otoban şartlarında, Alp Dağları yollarında, Kuzey Kutup dairelerinde, Sahra Çölü'nde kullanıma iyi adapte olmuş mu? Bu diğer ortamlarda uygun taşımacılığı sağlamak için araba açık bir şekilde Londra'da gerekli olmayan pek çok niteliğe ihtiyaç duyar ve bu ihtiyaçlar muhtemelen Londra'da gerekli olanla uyuşmaz. Bununla birlikte Londra sokaklarına iyi adapte olmuş bir model diğer bir iki ortamda başarısız olursa bu neredeyse hiç şaşırtıcı olmayacaktır. Daha geniş olduğunu gösterene dek arabanın uygulanabilirlik ortamının Londra sokaklarıyla sınırlı olduğu varsayılır.

Yine de arabanın yapısı bir iki farklı ortama uygun taşımacılık sağlaması için bunu mümkün kılan değişime hazır olabilir. Bu durumda yapı bir adaptasyon süreci yaşayacaktır böylelikle yeni ortama uyumlu olur ki sonradan bu yeni bir uygulanabilirlik ortamı olacaktır. Pek çok farklı yeni ortama uyum sağlamak için birçok farklı değişiklik (adaptasyonlar) açıkça olasıdır.

Şimdiye dek incelenen adaptasyonların tümü bir türe aittir yani yapı değişimi; bu, bir dizi farklı ortamda olsa bile sistemin aynı sonucu elde etmesine ve aktarıma imkân verir. Bunun yanında uygulanabilirliğin ortamla ilgili olmamasının yanı sıra sonuçla da ilgili olmaması nedeniyle arabanın oldukça farklı biçimlerdeki uygulanabilirliğini değiştirme olasıdır. Örneğin arabanın yapısı değiştirilebilir yani aktarım sağlamak yerine elektrik jeneratör grubu için güç sağlanır. Bu durumda muhtemelen hala asıl ortamındayken bile yapı, farklı bir sonuç elde etmek için adapte olacaktır.

Yeni bir ortama uygun değişim ile yeni bir sonuca uygun değişimin oldukça farklı türde değişimler olmasına rağmen her ikisi de alışıldığı şekilde adaptasyon olarak tanımlanır. Bu kolaylıkla karışıklığa yol açabilir.

Başka bir problem hatta problemin en büyüğü, eğer değişim faaliyet gösterdiği ortamda yapılmışsa, yapının bazen belirlenen sonucun daha verimli şekilde elde edilmesinde etkin olabileceği

gerçeğinden ortaya çıkar. Bu tür ortamsal değişimleri göstermek için adapte ve adaptasyon terimlerinin kullanımı daha büyük bir karmaşıklığa yol açacağından başka terimler de gereklidir. O yüzden bu şekilde yapılan bir ortam değişikliğinden bahsederken “modifiye” ve “modifikasyon” terimlerini kullanacağız böylelikle bir sistem daha verimli şekilde faaliyet gösterebilecektir. Bu, “adapte olma”, “adapte edilme” ve “adaptasyon” terimlerini sadece sistemin kendisinde meydana gelen değişikliklere bırakır.⁵

Bir sistemin adapte olması ve bir ortamın modifiye olması arasındaki fark, küçük bir araba ile örneklenebilir. Londra sokaklarının belli koşullarında bir arabanın patinaj yapmaya meyilli olduğunu varsayalım. Bu kusurun iki seçenekten biriyle üstesinden gelinecektir; ya arabada bir değişim yapılacaktır, mesela lastiklerde ya da ortamda bir değişim yapılacaktır, mesela yol yüzeyinde. Bunlardan ilki arabayı uyumlu hale getirme olarak, ikincisi ortamı modifiye etme olarak tanımlanır.

Şimdi biyolojik yapılara ve onların uygulanabilirlik ortamlarına bakalım.

Biyolojik Adaptasyon

Bitkilerin ve hayvanların oldukça karmaşık yapılar olmasının yanında şaşırtıcı bir kesinlikle her türdeki üyenin belirli bir ortamda -genelde ekolojik yaşam alanı olarak adlandırılır- yaşam için uygun oldukları uzun süredir ortadadır. Bundan başka birey üzerinde daha dikkatli bir şekilde çalışıldıkça ister morfolojik olsun ister psikolojik olsun ya da hayvanlarda davranışsal olsun adapte olmuş yapının neredeyse her detayı daha açık hale gelir o kadar ki bu bireyin ve akrabalarının yaşamı bu ortamda korunur. Bu tür çalışmaların en tanınmış örnekleri, herhangi bir orkide türünün detaylı çiçek yapısının belirli bir böcek türünü kendisine çektiği ve ardından aynı böceğin farklı çiçekleri ziyaret ettiği, her çiçeğin belli kısımlarıyla temas etmesi sırasında orkide tohumunun döllenmesinin başarıldığını gösteren Darwin’in çalışmalarıdır. Bu çalışmalar öncelikle, biyolojik yapının belirli bir ortam

⁵ ‘Adapte’ ve ‘modifiye’ terimlerinin seçiminde ve farklı biçimlerde kullanımında ayırım gözetmeden her iki sözcüğün her iki değişim türüne uyarlandığı yaygın kullanımı izlemediğim farkındayım.

içerisinde yaşamı sürdürme açısından dikkate alınmadıkça anlaşılmaz olduğunu; ikinci olarak, yaşamı sürdürmenin tüm biyolojik yapıların elde etmeye adapte olması sonucu olduğu fark edildiğinde bugüne dek güzel ya da acayip veya tuhaf olarak görülen biyolojik niteliklerin yeni bir anlam kazanmaya başladığını açık bir şekilde göstermiştir: Her niteliğin türler tarafından yerleşilen ortamda hayatta kalmak için katkıda bulunduğu ya da katkıda bulunuyor olduğu görülmüştür.

Darwin, bir çiçeğin kısımlarında geçerli olanın hayvan davranışları için de geçerli olduğundan emindi. *Türlerin Kökeni'nin* (1859) "İçgüdü" başlıklı bölümünde her türün kendine özgü davranış repertuarının kendi anatomi özellikleriyle aynı biçimde doğuştan geldiğinden bahseder ve "İçgüdülerin her türün iyiliği için bedensel yapı kadar önemli olduğunu" vurgular. Bu bölümde kullanılan terminolojiye çevrildiğinde bu, çevresel olarak istikrarlı davranış sistemlerinin her türün hayatta kalması için morfolojik yapılar kadar gerekli olduğu biçiminde ifade edilecektir.

Böylece Darwin ve varisleri, canlı bir organizmanın tüm yapılarının hayatta kalmaya ne az ne de fazla adapte olmasının nihai sonucu olan çığır açıcı bir farkındalığa ulaştılar. İnsan yapımı yapıların durumunda elde edilecek olan sonuç neredeyse sınırsız bir dizilimin sonucu olabilirken -aktarım, güç, eğlenme, saklanma ve bunun gibi- biyolojik yapılarda elde edilecek sonuç -yani hayatta kalma- uzun vadede her zaman aynıdır. O nedenle bitki ya da bir hayvan türünün belirli bir ortama uygulanabilirliği incelenirken söz konusu sorun, yapısının bu ortamda hayatta kalmayı elde edebilecek kadar olup olmadığıdır. Bu olduğunda tür üyelerinin bu ortama adapte olduğu söylenebilir; olamadığında ise adapte değildirler.

Darwin'e gelene dek ve hatta sonrasında da bu, bir bitki ya da hayvan yapısının nasıl bu kadar açık bir şekilde elde edilen sonuca ulaşmaya etkili bir şekilde adapte olduğunu anlamanın imkânsızlığını kanıtladı. Uzun süredir doğaüstü müdahale ya da teleolojik nedensellik teorileri sahnede ydi. Bugün, Darwin'in çözüm önerisinden bir yüzyıl sonra, problem çözümlenmiş görünmektedir. Bir biyolojik yapının uygulanabilirliği, morfolojik, fizyolojik ya da davranışsal olsun, belli bir ortamda daha iyi adapte olan

türlerin başarılı üremesini, dolayısıyla korunmasını sağlayan ve eşzamanlı olarak daha az adapte olan türlerin daha az başarılı üremesine ve dolayısıyla elenmesine yol açan doğal seleksiyonun sonucu olarak görülür.

Bu tür bir teorik bakış açısı hayvanların morfolojik ve fizyolojik donanımına uzun süredir uygulanıyor olmasına rağmen nispeten son dönemlerde sistematik biçimde davranışsal donanıma da uygulanmaktadır. Bu gelişim nedeniyle etologlara minnettarız. Darwin'in etolojinin kurucusu olarak kendisinin bulduğu her türün davranışsal repertuarının onun morfolojik ve fizyolojik karakteristikleri kadar eşsiz olduğu düşüncesini kabul eden etologlar, bu türlerin doğal ortamlarında üyelerin ve akrabaların hayatta kalmasına yönelik gösterdikleri katkıya ilişkin davranışsal donanımı anlamaya çabaladılar. Bu prensibi sürekli olarak izlemeleri, büyük ölçüde davranışı anlamlandırdıkları ayırt edici ve farklı katkılara bağlıdır. Bu kitabın temel tezi, insanın içgüdüsel davranışını anlayacaksa bu durumda aynı ilkenin sürekli olarak aynı şekilde izlenmesi gerektiridir.

Adapte Edilen Biyolojik Birim

1960'lar sırasında sosyal davranışın biyolojik çalışmalarında bir devrim meydana geldi. O zamana dek adapte edilen biyolojik birimin kimliği ile ilgili karışıklık vardı. Darwin'in "her türün yararına" tabiri, adapte olmuş tüm türleri öne sürer. Pek çok türün farklı üreyen bir grup popülasyon olarak var olduğunu fark ederek diğerleri, adaptasyon biriminin melez popülasyonu olduğunu öne sürdü (aslında bu kitabın ilk baskısında sunulmuştu). Son zamanlara dek çok tutulan, görüşle yakından ilişkili diğer bağlantı, içerisindeki bireylere çok da gerekli olmadığı halde bir bütün olarak gruba fayda getiren sosyal organizasyon gruplarının varlığına işaret etmektedir. Belli bir türdeki termit, karınca ve arı kolonileri en önemli örneklerdir. Ancak balık kümeleri ve memeli hayvan sürülerinin de genelde benzer özelliklere sahip oldukları düşünülmektedir. Sonuç olarak adaptasyon biriminin sosyal grubun kendisi olduğu inancı artmaktadır.

Bununla birlikte bu düşüncelerin tümü bugün gözden düşmüştür. Bu, Roland Fisher, Jack Haldane ve Sewall Wright tarafından 1930'larda geliştirilen ve Neo-Darwinci teori olarak bilinen doğal seleksiyonun genetik teorisinin bunlara uygulanması ve verilerin daha özenli incelenmesinin sonucudur.

Doğal seleksiyonun genetik teorisinin temel görüşü, tüm süreçte merkez birimin bireysel gen olması ve tüm evrimsel değişimin alternatif genler azalıp ölürken belirli genlerin zamanla çoğaldığı gerçeğinden kaynaklı olmasıdır. Pratikte bunun anlamı, farklı üreme süreçleri başarılı olmasına rağmen bireylerin azalan gen taşımalarının yanında çok sayıda belirli artan gen taşıyor olmalarıdır. Sonuç, belirli bir organizmanın uygulanabilirliği gelecek nesillere ortalama gen sayısından daha fazla katkıda bulunabilmesi açısından tanımlanır hale gelmesidir. Bu sadece bireysel yaşam sürdürme becerisi için değil aynı zamanda taşıdığı genlerin hayatta kalmasını geliştirme kapasitesi için de tasarlanmıştır. Bu genellikle yavruların çoğalma ve yaşamlarını sürdürmeyi geliştirme aracılığıyla yapılır. İlave ya da alternatif bir metot, aynı genleri taşıyor olması muhtemel diğer bir akrabanın hayatta kalmasını geliştirmede yatar.

Biyolojik uygulanabilirlik değerlendirildiğinde bireyin taşıdığı genlerin yaşamını sürdürmesi daima nihai bir kriter olmasına rağmen bazı yakın sonuçlar açısından organizma donanımının bir parçasının uygulanabilirliğini dikkate almak genelde uygundur. Bu nedenle belirli bir ortam içerisinde kardiyovasküler sistemin uygulanabilirliği genellikle sistemin bu koşullar altında bireyin kan akışını sürdürme verimliliği açısından ve immünolojik sistemin uygulanabilirliği bireyin hastalıktan korunmasına devam etmedeki etkinliği açısından dikkate alınır. Örneğin; davranışsal sistemlerle aynı şekilde beslenme davranışından sorumlu uygulanabilirlik sistemi, belirli bir ortamda beslenme davranışının bireyin gıda almasını sürdürme yeterliliği açısından dikkate alınabilir. (Bu nedenle kırlangıçların beslenme davranışı kanatlı böceklerin bol olduğu İngiliz yazına iyi adapte olmuştur fakat İngiliz kışına kötü adaptedir.) Bununla birlikte enfeksiyonsuz kan akışı ya da beslenme sonucu, herhangi bir durumda yaklaşık sonuçtan fazlası

değildir. Aynısı her içgüdüsel davranış sistemi için de geçerlidir. Besin alımı, kendini koruma, cinsel birliktelik ya da bölgesel koruma birey için sonucu ne olursa olsun elde edilecek nihai sonuç, daima bireyin taşıdığı genlerin hayatta kalmasıdır.

Literatür Üzerine Notlar

Bu bölümde veya Kısım II'nin sonraki bölümlerinde birkaç referans verilmiştir. Daha ileri okuma yapmak isteyenlere, aşağıdaki farklı görüşten kaynaklara ve seçilen açıklayıcı örneklerle bakmaları önerilir.

Biyolojik adaptasyon kavramı, *Analytical Biology* (1950)'de Somerhoff tarafından incelenmişti. Bu eser teleolojik düşüncüyü ortaya çıkaran fenomenin kontrol teorisine göre nasıl anlaşılabilirliğini göstermektedir.

Genel olarak biyolojide kontrol teorisinin uygulanışı için Bayliss'in *Living Control System* (1966), Grodins'in *Control Theory and Biological Systems* (1963) eserlerine ve Yovits ve Cameron tarafından düzenlenen *Self-organising Systems* (1960) üzerine sempozyuma; özellikle Goldman ve Bishop'ın makalelerine bakınız.

Davranış biliminde kontrol sistemleri yaklaşımının uygulanması için Young'ın bir homeostatın kontrol sistemi tanımlayabilecek bir mühendis olarak sinir sistemini tanımlamayı başardığı *A Model of the Brain* (1964) ve ayrıca McFarland'ın *Feedback Mechanisms in Animal Behaviour* (1971) çalışmasına bakınız.

Kontrol teorisi özellikle "plan" kavramından çıkarılan görüşlerin insan davranışına nasıl uygulanabildiğinin bir taslağı olarak Miller, Galanter ve Pribram tarafından hazırlanmış oldukça ilham verici *Plans and the Structure of Behaviour* (1960)'a bakın.

Doğal seleksiyonun genetik teorisi, Williams tarafından kendisinin *Adaptation and Natural Selection* (1966) çalışmasında açıklıkla anlatılır. Bu kitap hayvanlarda gözlemlenen birçok sosyal davranış formunun gen seleksiyonu açısından nasıl anlaşılabilirliğini gösterir ve onları açıklamak için grup seleksiyon teorisine başvurmayı gereksiz hale getirir. Yeni daha popüler bir açıklama Dawkins'in *Selfish Gene*'inde (1976) verilmiştir. Wilson'un *Sociobiology: The New Synthesis* (1975) eseri, insanın sosyal davranışı

üzerine bazı yorumlarının mantıksız olmasına rağmen kapsamlı ve en ilgi çekici olandır.

Etoloji ve karşılaştırmalı psikoloji ile ilgili çalışma ve görüşlerin bir bütünlük içerisinde sunulduğu Hinde'nin *Animal Behaviour*'ından alman bu ve sonraki bölümlerde pek çok fikir geliştirdi. Hayvan davranışı alanındaki örnekler, çoğunlukla Hinde'nin kitabından alınmıştır. Diğer kaynaklar, Tinbergen'in *Study of Instinct* (1951), Thorpe'un *Learning and Instinct in Animals* (1956, 2. baskı 1963) ve Hediger'in *Studies of the Psychology ve Behaviour of Captive Animals in Zoos and Circuses* (1955) adlı eserlerdir.

İNSANIN EVRİMSEL UYGULANABİLİRLİK ORTAMI

Önceki bölümde bir sistemden kendi uygulanabilirlik ortamı dışında verimli bir şekilde faaliyet göstermesi beklenemeyeceği vurgulandı. Bunun nedeni, insanların doğuştan sahip olabildikleri içgüdüsel davranışı -daha doğrusu içgüdüsel davranışa aracılık eden davranış sistemlerini- dikkate almaya başladığımızda ilk işin, içerisinde faaliyet göstermeye adapte oldukları ortamın doğasını dikkate almak olmasıdır. Bu olağandışı problemleri çıkarır.

İnsanın iki temel karakteristiği, çok yönlülüğü ve değişim kapasitesidir. Bu yetenekleri incelerken son binyılda aşırı doğal koşullar dâhil olmak için içerisinde yaşama ve üremeyi başardığı geniş ortamlara sahip oldu. Sadece bu değil neredeyse bilinçli bir şekilde tümüyle insan yapımı bir dizi yeni ortam yaratacak kadar bu koşulları değiştirdi. Ortama yapılan bu modifikasyonlar hiç şüphesiz türlerin dünya popülasyonunda büyük bir artışa yol açtı ve eş zamanlı olarak biyologların insanın evrimsel uygulanabilirlik ortamını tanımlama görevini çok daha zor hale getirdi.

Bu noktada problemimizin insanın içgüdüsel davranışını anlamak olduğunun anımsanması gerekir. Bu nedenle tüm itibarın insanın olağanüstü çok yönlülüğüne, yenilik kapasitesine ve ortamı modifiye etmedeki başarısına verilmesi gerekirken bu niteliklerin hiçbirisi şu andaki konumuz değildir. Bunun yerine insanın davranışsal repertuarının çevresel olarak istikrarlı unsurları ve tüm ihtimallerin geliştirildiği nispeten istikrarlı uygulanabilirlik ortamıyla ilgilenmekteyiz. O zaman bu ortamın doğasının olma ya da olmuş olma olasılığı nedir?

Doğal ortamındaki pek çok hayvan türü sadece sınırlı bir değişim göstermez ayrıca yavaş değişir. Sonuç olarak bugün her tür, davranışsal donanımın geliştirildiği ve içerisinde donanımın faaliyet göstermek için adapte olduğu bir ortamdan biraz daha farklı bir ortamda yaşamaktadır. Bu nedenle bugün bir türün yaşadığı ortamın evrimsel uygulanabilirlik ortamıyla ya aynı ya da yakın olduğunu varsaymak yerindedir. İnsan için ise bu böyle değildir. Öncelikle insanın yaşadığı ve ürettiği ortam alanı bugün muazzamdır. İkinci olarak ve daha önemlisi, insan ortamının çeşitlenme hızı özellikle son yüzyıldaki insan yapımı değişimdeki hız, doğal seleksiyonun gösterdiği hızdan çok daha üstündür. O nedenle uygarlaşmış ya da yarı uygarlaşmış insanın bugün yaşadığı ortamlardan hiçbirinin çevresel olarak istikrarlı davranış sistemlerinin geliştirdiği ve aslında insanın adapte olduğu ortama uymadığından emin olabiliriz.

Bu, dikkate alınması gereken insanın içgüdüsel donanımının uygulanabilirliği açısından ortamın geçmiş birkaç binyıllık değişikliklerin insanın bugün mücadele ettiği olağanüstü ortam çeşidine yol açana dek iki milyon yıldır yaşadığı ortam olduğu sonucuna çıkar.¹ Bu ortamın insanın evrimsel uygulanabilirlik ortamı olarak tanımı, bu tür bir ilkel ortamın günümüzdekinden bir şekilde daha iyi olduğu ya da antik insanın günümüzdekinden daha mutlu olduğu düşüncesini taşımaz. Bunun nedeni basitçe mantıklı sınırlar içerisinde tanımlanabilen insanın ilkel doğal ortamının neredeyse kesin bir şekilde insanın hala bugününde de olan davranışsal donanımın evrimi sırasında seçici ajanlar olarak hareket eden zorluklar ve tehlikeler sunan ortamdır. Bunun anlamı, insanın ilkel ortamının neredeyse kesin bir şekilde evrimsel uygulanabilirlik ortamı olduğudur. Eğer bu sonuç doğruysa günümüz insanının davranışsal donanımının belirli bir parçasının doğal uygulanabilirliğini incelemek için tek ilgili kriter, insanın ilkel ortamında popülasyonun hayatta kalmasına katkıda bulunabilme biçimi ve derecesidir.

¹ Tobias (1965) ilk insan türlerinin *Homo habilis* ortaya çıkmasını yaklaşık iki milyon yıl önce Buzul çağı'nın (Pleistosen) başlangıcına tarihlendirir. Tarımsal başlangıç günümüzden on bin yıl önce meydana geldikten sonra insanın modifiye edilen ortamlarda yaşadığı süreç, insanın var olduğu zamanın binde beşinden fazla değildir. Bu değişikliklerin, seçici baskıyı biraz kolaylaştırmasına rağmen günümüz insan türünün genotipleri pek çok açıdan tarım öncesi dönemdekilerle aynı olması biraz kuşkululu olabilir.

O zaman bugün insanın mücadele ettiği diğer sayısız ortama insanın davranışsal donanımının uygulanabilirliğinden ya da ek-sikliğinden ne çıkar? Gerekli olarak bu sorunun sorulması gerçekte bir dizi yeni ve farklı soruların ortaya çıkmasını sağlar –şehir caddelerinde taşımacılığa adapte olmuş küçük bir araba ayrıca bir dizi yeni ve farklı sorunlar ortaya çıkaran diğer sürüş ortamlarında taşıma için adapte olup olmadığı sorusu gibi. Aslında insan davranış donanımının tüm kısımları sadece insanın ilkel ortamlarına değil aynı zamanda günümüz ortamlarına da iyi adapte olmuş olabilir. Fakat bu şekilde olmayabilir de ve kesinlikle böyle olduğu varsayılmaz. Buna sadece araştırmalar cevap verebilir.

Bu noktada insandan başka diğer hayvan türlerinin de kendilerine uygun olması için ortamlarını değiştirdikleri ve insanın sonuçta çok da olağandışı olmadığı ileri sürülebilir. Böcekler ve kuşlar yuva yapar, tavşanlar oyuk kazar, kunduzlar derelere set kurar. Bununla birlikte içgüdüsel davranışların kendi sonuçları olan ortamsal değişiklikler, sınırlı derecelidir ve nispeten steryotipik biçimdedir. Sonuç olarak her tür ile modifiye edilen ortam arasında bir denge sağlanır. İnsanın ortamına yaptığı değişiklikler farklı bir karaktere sahiptir: Bunlardan hiçbiri içgüdüsel davranışın sonucu değildir; bilakis her yeni jenerasyon üyesinin yeniden ve bazen de zahmetle öğrendiği kültürel geleneğin sonucudur. Bunun yanında teknolojik inovasyon sayesinde pek çok kültürel geleneğin son yüzyılda hızla hareket eden değişikliklere maruz kalması çok daha önemli bir farklılıktır. Sonuç itibarıyla insan ve ortamı arasındaki ilişki, gittikçe istikrarsız olmaktadır.²

O nedenle argümanın sonucu, insanın mevcut davranışsal donanımının günümüzün birçok ortamına -özellikle de şehir ortamına- adapte olup olmadığı ile ilgili tüm sorular oldukça önemli olmasına rağmen bu kitap, tam anlamıyla bununla ilgili değildir; sadece geçmişte meydana gelen temel tepkilerle ilgilidir. Burada önemli olan, eğer insan davranış donanımı gerçekten insanın bir

² Bu, Vickers (1965)'in dikkat çektiği bir konudur. Vickers, teknolojik araçlarla oluşan ortam değişikliğinin bir nüfus patlamasına yol açtığına ve nüfus patlamasının çok daha ileri ve kapsamlı teknolojik değişimi talep ettiğine dikkat çeker. Geri bildirimin negatif olması ve sistemde istikrara yönelmesi şöyle dursun; bu geribildirim olumludur ve gittikçe istikrarsızlığa yol açmaktadır.

zamanlar yaşadığı ilkel ortamla uyumluysa, sadece yapısının anlaşılabilirdiği ortamla ilgili olmasıdır. Darwin'in böceklerin uygulanabilirlik ortamlarında neyi geliştirip ziyaret ettiklerini tanıyana dek bir orkide çiçeğinin yapısını anlamayı imkânsız görmüştür. Yani geliştirildiği ortamın bazı şeylerini tanıyana dek insanın içgüdüsel davranışını anlamanın imkânsız olduğu savunulmaktadır. Bunun bir resmini elde etmek için, en az modifiye edilmiş insan ortamlarında yaşayan insan topluluklarının antropolojik çalışmalarına, ilk insanlar üzerine arkeolojik çalışmalar ve yüksek primatların alan çalışmalarına dönmek gerekir.

Bugün hala dünya üzerinde birkaç insan sadece avcılık ve toplayıcılıkla yiyeceklerini elde etmektedir, hatta bu insanların çok az miktarda sosyal yaşamları vardır.³ Bununla birlikte var olan kanıtlar, istisnasız her iki cinsiyet ve tüm yaşlardaki insanların bireylerden oluşan küçük sosyal gruplarda yaşadığını göstermektedir. Bazı sosyal gruplar epey stabil iken diğerleri boyut ve bileşimde değişiklik gösterirler. Fakat daha büyük gruplar stabil olsa da olmasa da anne ve çocuk arasındaki bağ her zaman mevcuttur ve neredeyse değişmez.

Pek çok antropolog insanlığın ana ve temel sosyal biriminin çekirdek aile olduğunu öne sürer. Fox (1967) her insan toplumunda kadın ve küçüklerin daima olgun erkeklerle birlikte olmalarına rağmen beraber olunan erkeğin her zaman küçüklerin babaları ya da kadınların eşleri olmadıklarını; baba, amca ya da kardeş olabildiklerini ileri sürer. Bu ve diğer düşünce Fox'u insanlığın temel sosyal biriminin anne, annenin çocukları ve belki de annenin kızının çocukları olduğu düşüncesine götürür. Toplumların farklılaşma biçimi babaların bu birime bağlı olup olmasında ve olma derecesindedir: Babalar bazı toplumlarda bu birime sürekli ve yoğun şekilde, bazılarında -poligam toplumlarda- birkaç birime bağlıdır ve Batı Hint Adalarının serbest-köle toplumları gibi bazı toplumlarda da hiç de sıkı bağlı değildirler. Eğer Fox haklıysa insan sosyal yaşamının temelleri insanın insan olmanın en yakın akrabalarına önemli derecede benzemektedir.

³ Yaşam biçimleri Turnbull tarafından çok iyi bir şekilde incelenen Afrika yağmur ormanlarının pigme insanları bir istisnadır (1965).

Buna karşın insanın ilkel yaşam biçimi, daha yüksek primatların geniş alanlarda yaşayan türlerin yaşama biçimleri ile faydalı bir şekilde karşılaştırılabilir. İnsan ve insan olmayanlar arasındaki farklar açık bir şekilde mevcuttur; fakat bu kitabın amaçları için, benzerliklerin de aynı düzeyde önemli olduğu hatta ayrılıklardan çok daha önemli olduğu savunulmaktadır.

Bu, her iki cinsiyetten ve her yaşta üyeden oluşan sosyal gruplarda yaşayan ve insanı da içeren yüksek primatların geniş alanlarda yaşayan tüm türlerinin karakteristiğidir. Gruplar, birkaç aileden iki yüz üyeye kadar değişmektedir. Kadınlar ve olgunlaşmamış olanlar erişkin erkekler olmadan görülmezler (şempanzeler hariç) ve erişkin erkekler, nadiren kendi başlarına görülürler. Sosyal grup genellikle yıl boyunca stabil kalır. Bölünme ve zaman zaman yeniden yapılanma olabilmesine rağmen arada sırada bireylerin bir gruptan diğerine geçmesi meydana gelir. Birkaç istisnayla bireyler, diğer tanıdık bireylere yakınlık içerisinde tüm yaşamlarını geçirirler.

Sosyal grup, birkaç metre kareden bin ya da daha fazla metre kareye değişen bir boyutta oluşabilir ve bazı sınır çakışmaları olabilmesine rağmen her grup kendi sınırı içerisinde kalma eğilimindedir. İnsan olmayan primatlar için beslenme çoğunlukla vejetaryendir fakat et zaman zaman uygun olduğunda yenilir. İnsan, olağandışıdır çünkü et, onun beslenmesinin önemli bir kısmını oluşturur. Bununla birlikte etin beslenmenin yüzde yirmi beşten daha fazlasını oluşturduğu birkaç toplum da vardır ve pek çoğunda bu çok daha az porsiyonu meydana getirir. Eti de içeren hepçil bir beslenmenin avantajı, geçici kuraklık koşullarında bir türün hayatta kalmasını ve böylelikle yaşayabildiği ortam çeşitliliğini genişletmesini sağlar.

Neredeyse her hayvan türü, birçok potansiyel olarak tehlikeli yok edici üyeye ortamını paylaşır ve hayatta kalmak için bu türlerin korunma sağlayacak davranış sistemleriyle donanımlı olması gerekir. Toprakta yaşayan primatlar durumunda yok ediciler, büyük kediler (özellikle leoparlar),⁴ kurtlar ve yırtıcı kuşlardır. Bu yırtıcılardan korunmayı başarmada karada yaşayan primatın or-

⁴ İlkel insanın leoparlar tarafından avlanıp yendiğinin kanıtı için bkz. C. K. Brain (1970) *Doğa*, 225, 1112-1119.

ganize olmuş sosyal grup niteliği önemli bir rol oynar. Grup üyeleri tehdit altındayken, maymun olsun insan olsun kadınlar ve olgunlaşmamışlar geri çekilirken olgun erkekler yok ediciyi kovmak için birleşirler. Böylelikle sadece yalnız görülen bireylerin kurban gitmesi olasıdır. Kendini korumanın bu işbirlikçi tekniğini geliştirerek toprakta yaşayan primatlar, diğer primat türlerinin korunması için gerekli olan ağaçlar ve kayalıklar içeren bölgelerle sınırlanmak yerine pek çok farklı ortamda yayılmaya yeteneklidirler.

Toprakta yaşayan primatlarda cinsel ilişki fazlasıyla değişkendir. Babunlarda eş çiftlerin biçimlendiği süreçler olsa bile pek çok türde grup içerisinde epey rastgele cinsel ilişkide bulunma vardır. İnsan, kadının devamlı kabul edici olmasıyla ve her zaman olmasa da kadın erkek ilişkisini sürdürmeye dayalı bir aile yaşamının ve ensest tabusunun mevcudiyetiyle olağandışıdır. Bir kabileyi oluşturan komşu sosyal gruplar arasındaki egzogami insanda meydana gelmektedir. İnsan dışı türlerde ara sıra bir gruptan diğerine kadın ya da erkek değişiminin sonucu olarak benzer olaylar meydana gelir.

Özellikle insanın karakteristiği olarak düşündüğümüz davranışsal niteliklerin bazıları diğer toprakta yaşayan türlerde de yaygındır; diğer nitelikler de aralarındaki embriyonik biçimlerde bulunur. İnsanların yanı sıra genellikle alt insan türlerinde de bulunurlar: Grup üyeleri arasında iletişim araçları olarak hareket eden bağırış, tutum ve mimiklerin geniş repertuarı; araç kullanımı; ve sosyal grupların alışkanlık tiplerinin öğrenildiği uzun olgunlaşmamışlık süreci. Bunlar, alt insan türlerinde oldukça nadir görülürler: Yenecek hayvanları avlamak için birleşen erkek erişkinler ve araç kullanımı. İnsana özgü en göze çarpan nitelik ise konuşmadır. Diğer nitelikler, hasta üyelerin geçici ya da kalıcı yirmi dört saat boyunca kalabildiği özel bir merkezdir ve yiyecek paylaşma pratiği ile ilgilidir. Diğer primat türlerinde oldukça gelişmiş olan ve insanda cinsiyetler arasındaki, olgun ve olgunlaşmamış üyeler arasındaki rol ayrımı daha ileri götürülür.

Büyük kısmı Washburn ve DeVore'nin⁵ yayınlarına ve çalışmalarına dayalı olan bu küçük krokinin, tarım öncesi insanların ve insanla ilişkili toprakta yaşayan türlerin sosyal yaşamları hakkında oldukça doğru bir resim verdiğine inanılır. Onların tamamında organize olmuş sosyal grup, en azından önemli bir fonksiyon, yırtıcılardan korunma vazifesi görür: Hiçbir durumda yırtıcı tehdidi altındayken olandan daha belirgin grup organizasyonu ve rol ayrımı görülmez. Sonuç olarak olgunlaşmamışlar erişkin yaşamı için gereken becerileri öğrenirlerken korunan bir varoluşu yaşama imkanı sağlanır. Sosyal grubun ikinci fonksiyonu, elbette ki sonradan geliştirilen ortak avcılıkla yiyecek elde etmenin kolaylaşmasıdır.

Bu, insanın çevresel olarak stabil davranışsal donanımının incelendiği insanın evrimsel uygulanabilirlik ortamının bu resmine karşıttır. Bu donanımın büyük bir kısmının, her cinsiyet ve her yaş grubu türünün organize olmuş sosyal grup karakteristiğinde yer almasına imkan verecek kadar biçimlendiği savunulmaktadır.

Burada ana hatları çizilen “insanın evrimsel uygulanabilirlik ortamı” kavramı hiç şüphesiz Hartmann'ın “insanın alışılmış, beklenen ortamı” kavramının bir versiyonudur (Hartmann, 1939) fakat evrim teorisi açısından daha ayrıntılı tanımlanmıştır. Yeni terim organizmaların belli bir ortama adapte olmalarını çok daha anlaşılır hale getirmekle kalmaz aynı zamanda türlerin morfoloji, fizyoloji ya da davranışının tek bir niteliği olmadığı gerçeğinin anlaşılabilmesine ya da türlerin evrimsel uygulanabilirlik ortamı konusu dışında da mantıklı bir şekilde ele alınabildiğine dikkat çeker. İnsanın evrimsel uygulanabilirlik ortamıyla ilgili süreklilikten bahsedilirken insan davranışının meyilli olduğu aşırılıkların, bu ortamın doğası inkâr edildiğinde onlardan daha az anlaşılmaz olduğu savunulmaktadır. Çocuğu anneye bağlayan davranış sistemlerinin dikkate alındığı sonraki bölümlerde ilkel insanın yaşadığına inanılan ve bugünkü davranış donanımımızın gelişmiş olduğu ortama daha fazla ilgi gösterilecektir. Aynı doğrultuda kaybetme tepkileri de dikkate alınacaktır.

⁵ Washburn (ed.), *The Social Life of Early Man* (1961); DeVore (ed.), *Primate Behaviour: Field Studies of Monkeys and Apes* (1965); ayrıca bkz. Southwick (ed.), *Primate Social Behaviour* (1963).

Not: İlgüdüsel davranış modelinin detayları ile ilgilenmeyenler Kısım III “Bağlanma Davranışı”na ilerleyebilirler.

İÇGÜDÜSEL DAVRANIŞA ARACILIK

EDEN DAVRANIŞ SİSTEMLERİ

“Otuzlarda” bize birkaç deneysel inceleme dışında davranışı “bilimsel” olarak incelemenin herhangi bir yolu yokmuş gibi görünmekteydi... Bir hayvanı dürtmek bile ona bakmaktan muhakkak daha iyi olacaktı. Bundan da bir anekdot çıkmıştır: Kuş gözlemcilerinin yaptıkları. Yine de bunlar, etoloji öncülerinin yaptıklarıydı. Onlar zoraki davranış yerine doğal davranışı incelediler ve böylelikle ilk kez doğal davranış yapılarını ve kısımlarını görebildiler...

P.B. MEDAWAR (1967)

Davranış Sistem Tipleri

Şimdiye dek yazıdaki en üstün mevki, kontrol edilen davranışta geri bildirim aracılığıyla olası hale gelen bir karşılaştırma olan, ilk öğrenilenle mevcut performansın etkileri arasındaki farklılıkları dikkate almak için yapılandırılmış davranış sistemlerine verilmiştir: Bu tür sistemlere sadece hedef yönelimli ya da daha iyisi hedef düzeltimli terim uygulandı. Bunun en üst mevkide olmasının nedeni, iki katmanlı olmasıdır. Katmanlardan ilki, pek çok davranışın özellikle insanda bu niteliklere sahip sistemlerce yürütülmesidir. İkincisi, biyolojik bilimlerde bir devrime yol açmış olan bu sistemlerin temelinde yatan prensiplerin açıklamasıdır. Bununla birlikte tüm davranış sistemlerinin çok yönlülük düzeyinde olduğunu varsaymak hata olacaktır. Bunlardan bazıları çok

daha basittir ve hedef düzeltimli olanların eylem modunu daha derinden incelemeden önce diğerine bakmakta fayda vardır.

Sabit Eylem Örüntüleri

Etologlar tarafından en fazla önemsenen ve en basit sistem tipi olarak görülen, Sabit Eylem Örüntüsünü yöneten tiptir. Bu, farklı örneklerin karmaşıklık derecesinde ayrışmasına rağmen bir refleksten farklı olmayan biçimsel hareket örüntüsüdür. Bunun yanında sabit eylem örüntüsü bir bakıma refleksten kökensel olarak farklıdır: Refleksin aktivasyon eşiği değişmezken sabit eylem örüntüsünün eşiği organizmanın durumuna göre değişir. Bir yuva inşa ederken kanaryaların kullandığı kanat hareketleri ve sosyal etkileşim sırasında ortaya çıkan, türün diğer üyelerince öngörülebilir biçimde yanıtlanan kuş ve balığın birçok sosyal gösterisi buna örnektir. Adından da anlaşılacağı gibi sabit eylem örüntüleri oldukça steryotiptir ve başlar başlamaz ortamda meydana gelene bakmazsınız yönünü tamamlanmaya çevirir. Bundan hareketle sistem tipinin dış alıcılar (gözler, kulaklar, burun, dokunma reseptörleri) yoluyla ortamdan yardım ya da geribildirim olmadan faaliyet gösteren sabit eylem örüntüsünden sorumlu olduğu görüşü çıkarılabilir.

Sabit eylem örüntüsünden sorumlu sistem, iki prensip ile biçimlenecektir. Bunlardan ilki tümüyle MSS içindeki önceden ayarlanmış bir programa dayalı bir sistem içindir. Diğer kısmen önceden ayarlanmış bir programa dayalıdır fakat kısmen de bağımsızdır ve ayrıca kas sistemindeki duyu organlarından elde edilen biçime uygun olmasını sağlama ve davranış dizisi gelişimini uyarma vazifesi gören propriyoseptif geri bildirim yardımına dayalıdır. Bununla birlikte daha ileri bir araştırma olmadan bu düzenlemelerin hangisinin daha yaygın olduğunu bilmek imkânsızdır.

Sabit eylem örüntüleri, esnemek ve hapsiirmek gibi abartılı reflekslerden biraz daha az görülenlerden kuşlardaki belirli sosyal gösteriler gibi ayrıntılı bir ritüel izlenimi verenlere kadarki karmaşıklık düzeyinde değişebilirler. Kuşlara nazaran insanın da dâhil olduğu yüksek primatlar, bu konuda zayıf donanımlıdır. İnsan davranışı öğrencisine göre sabit eylem örüntüleri, yüz ifadelerini (Tomkins, 1962) kontrol etmede yaşam boyunca ve özellikle uy-

gun olan daha çok yönlü davranış tiplerinden sorumlu sistemlerden önce çocukluk döneminde önemli rol oynadığından dolayı ilgi çeker. Muhtemelen ilk kez meydana geldiklerinde aranma, sıkı sıkı tutunma, ağlama, gülme tüm sabit eylem örüntülerinin örneğidir ve tümü sosyal etkileşimin en erken evrelerinde önemli bir rol oynar. Sabit eylem örüntülerinin varlığı sadece merkezi olarak var olan (propriyoseptif geri bildirim ile ya da olmaksızın) bir programa dayalı bir sistem tarafından kontrol edilebilen hareketin olası karmaşıklığının uyarıcısı değildir; bu, aynı zamanda daha yüksek dereceli esneklik ve uygulanabilirlik sistemlerini dikkate alarak bir temel oluşturur.

Sabit eylem örüntüsünden daha esnek derecede olan davranış, sabit eylem örüntüsünün ortamdan gelen geribildirimle dayalı basit eylemler dizisiyle birleştiğinde oluşur. Yumurtasının yuvanın dışına yuvarlanan bir kazın gösterdiği davranış iyi bilinen bir örnektir. Kazın duruma gösterdiği davranış, iki kısma ayrılabilir. İlk kısımda kaz, gagasını yumurtanın üzerine yerleştirir ve yumurtayı yavaşça göğsüne doğru çeker, bunu bir kez yaptıktan sonra yumurta ortadan kalkmış olsa bile devam eder. Diğer kısımda, yumurtanın düzensiz hareketlerini dikkate alacak biçimde gagasını yanlara doğru hareket ettirerek yumurtadan gelen dokunsal uyarıcılara karşılık olarak oluşur ve yumurta ortadan kalktığında duraklar. Her iki kısmın bir birleşimi olan asıl davranış hantallığa rağmen yeterince sık tekrarlanırsa yumurtanın yuvaya geri dönmesiyle sonuçlanır.

Bu örnek, büyük ve birbirleriyle ilgili konuları tanııtma vazifesi görür. Konulardan ilki, davranışın yönelimliliği ve bunun başarımla biçimi; diğeri, hedefler problemidir. İçsel zorluklar dışında bunların her biri birtakım terminolojik problemler çıkartır.

Öngörülebilir Sonucun İki Türü

Ortaya çıkan ilk soru, kazın yumurta yuvarlama davranışının yani yumurtanın yuvaya dönüşünün mantıklı öngörülebilir sonucunu belirtmek için “amaç” teriminin kullanılıp kullanılmadığıdır. Aslında kullanılmamaşı için haklı nedenler vardır. Bu, hedefe ulaşma araçları ile bir Doğan’ın avını yakalama araçlarını karşılaştırarak kolaylıkla açıklanabilir.

Bir Doğan, avının üzerine alçalırken hareketleri sürekli olarak avın görünümünden etkilenir. Vizyon kullanarak Doğan, konumu, hızı, yönelimi ile avıninkileri neredeyse sürekli karşılaştırmasına ve buna göre uçuşunu modifiye etmesine imkân veren sürekli bilgi akışı sağlar. Alçalmayı kontrol eden davranışsal sistem böylelikle yönerge (avı yakalama) ve performans arasındaki farklılığı sürekli olarak hesaba katacak biçimde şekillenir. Yakalamanın az çok öngörülebilir sonucu bu farkın sıfıra düşmesinin doğal bir sonucudur.¹

Öte yandan kazın yumurta yuvarlamadan sorumlu ikili davranış sistemi oldukça farklı biçimde şekillenir. Hareketler, yuvanın görünümünden hiçbir şekilde etkilenmez, yumurta ve yuvanın konumu arasında farklılık hesaplanmaz. Bu aşamada az çok öngörülebilir sonuç, yumurtadan gelen ani dokunsal geribildirimle idare edilen alternatif bir eylemle birleşen sabit eylem faaliyetinden daha ayrıntılı bir şeyin sonucu değildir, kaz yuvasında otururken her ikisi de eylemin içerisinde vardır. Kaz yuvasından başka bir yerde otursaydı hiç kuşkusuz yumurta yuvaya değil başka bir yere ulaşacaktı.

Böylelikle her iki örnekte de davranışı az çok öngörülebilir bir sonuç izler fakat bunun yapılma nedenleri temelde çok farklıdır. Doğan'daki davranışın mantıken hedef yönelimli olduğu söylenebilir, Doğan'ın avına alçalma biçimi ve bir futbolcunun şut atma biçimi aynı prensiplerle işler. Diğer yandan kazların davranışına hedef yönelimli denmesi çok da uygun değildir. Bu aslında korku tüneline gözü bağlı yürümek için altı peni ödeyen lunaparktaki bir çocuğun davranışından daha fazla hedef yönelimli değildir. Duvarlardan gelen dokunsal geribildirim aracılığıyla yürüyüp ilerlerken çocuğun gittiği yerle ilgili hiçbir fikri ve amacı yoktur. Öyle olsa bile bir izleyici rahatlıkla sonucu tahmin edebilir – belki de karşısına güzel bir peri çıkabilir (ya da daha az hoş durumlar). Bu ve yumurta yuvarlama örneği, davranış hedef yönelimli olmasa bile sonucun oldukça tahmin edilebilir olduğunu gösterir.

Bu, zorunluluk olduğu için yönelimli olan davranış ile diğer davranış arasındaki kesin ayrımı gözetmekteyiz, bu noktada te-

¹ Verilen açıklama muhtemelen doğru olmasına rağmen doğanın performansı gerçekte eleştirel analize maruz kalmamıştır.

rimlerin doğru kullanımı önemlidir. Çözülmesi gereken ilk sorun, hedef yönelimli davranış sistemlerinin sonuçlarını göstermek için kullanılacak terimdir. İlk bakışta bu anlamda kullanılabilecek “hedef” kelimesinin dikkatli bir şekilde belirlenmiş olduğu görülebilir. Bununla birlikte bu kelimenin kullanılmaması için de iki önemli neden var görünmektedir. Biri, “hedef” kelimesinin eylemin yöneldiği zamansal olarak sınırlı bir sonu akla getirmektedir ki genelde bu anlamda psikologlar tarafından kullanılır. Aranan terimin bu tür zamansal olarak sınırlı sonlara uygulanabilir olması gerekliliğine rağmen zaman üzerinde genişleyen koşullara da uygulanabilmesi gerekir ve bu sınırlı amaçtan dolayı “hedef” sözcüğü çok da uygun değildir. Hedefi seçmemenin ikinci nedeni, halk dilinde ortamdaki bir nesneden bahsetmek için kullanılmasıdır ve bizim hiçbir zaman ilgilenmediğimiz bir anlamdan söz edilir. Gerekli olan, genel olarak hem bir hayvanın ortamının bir kısmı ile etkileşime geçmesi sayesinde meydana gelmiş olan zamansal sınırlı bir durumdan; örneğin avın yakalanması, hem de süreç boyunca devam eden bazı koşullardan; örneğin hayvan ve ortamının bir kısmı arasındaki belirli uzaklık ilişkisinden, bahsetmek için kullanılabilecek bir terimdir.

Bu nedenlerden dolayı Bölüm 8’de ayrıntılı bir şekilde incelenen “belirli hedef” terimini önermekteyim. Belirli hedef ya zamanla sınırlı bir olayı ya da yönerge ve performans arasındaki farklılıkları göz önünde bulundurmak için biçimlendirilmiş davranışsal sistemlerin eylemiyle oluşan devam etmekte olan bir koşulu gösterir. Bu tanımda, dikkat edilmelidir ki, belirli hedef, ortamdaki bir hedef değildir; ya hayvan ile ortamın ögesi veya ortamda bulunan bazı objeler arasındaki belirgin bir motor performans örneğin bir şarkı söyleme, ya da kısa veya uzun vadeli belirli bir ilişkinin kazanımıdır. Bu nedenle Doğan’ın alçalmasının belirli hedefi ava alçalmak değil bu avı ele geçirmektir. Aynı şekilde diğer davranışsal sistemlerin belirli hedefi, kendisi ve ortamdaki korkutucu obje arasında hayvan tarafından sürekli olarak belirli bir mesafenin korunması olabilir.

Belirli hedefler açısından biçimlenen davranışsal sistemleri açıklamak için “hedef yönelimli” sıfatı faydalı olmaktadır. Ayrıca “hedef düzeltimli ” daha iyi bir terimdir. Öncelikle bu, bazı sistemlerce kontrol edilen davranışın mevcut performans ve belirli

hedef arasında var olan farklılık üzerinden sürekli olarak doğrulanmasını vurgular. İkinci olarak okuyucunun bazı sistemlerin uzun zaman dilimlerine yayılan belirli hedeflerle ilişkili olabildiğini hatırlamasına yardım edebilir. Üçüncüsü de hedef düzeltimli olsa da olamasa da (bu bölümün devamına bakınız) mekânda tam olarak yönlenmiş ve o nedenle gerçekten yönelimli olan davranıştan farklı bir belirli hedefi başarmak için organize olan davranışı sürdürmeye yardım eder.

Belirli hedefin bir unsuru olan nesneden bahsetmek için “hedef nesne” terimine başvurmak faydalıdır.

Farklı biçimlenmiş davranış sistemlerinin yol açabildiği az çok öngörülebilir ve faydalı² sonuçların en azından iki türlü olduğu tartışma sırasında görülecektir: Belirli hedefler ve belirli hedef olmayanlar. Kitap açısından burada terimin uygun olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte her iki tür sonuçtan da görünürde “öngörülebilir” sonuçlar olarak söz edilebilir, bunlar tahminin çok sayıda koşula bağlı olduğunu ve eğer bunlar değişirse tahminin de bozulacağını fark edilmesini sağlar. “Öngörülebilir sonuç” teriminin bununla birlikte daima “şartlı öngörülebilir sonuç”un kısaltılmışı olarak okunması gerekir. Belirli hedef, önceden tahmin edilebilir sonucun bir türüdür.

Hedef Düzeltimli Davranış

Sonunda belli sonuçlar elde etmesinden önce pek çok farklı yanıtın kullanıldığı görüldüğünde basit bir organizma davranışının hedef düzeltimli olduğunu varsaymak kolaydır. Bununla birlikte önceden tahmin edilebilir sonuca ulaşmak, hedef düzeltimliliğin ölçütü değildir. Görüldüğü gibi böyle bir sonuç, pek çok başka biçimde elde edilebilir. Hedef düzeltimli bir sistemi karakterize eden öngörülebilir bir sonuca ulaşması değil belli bir süreçle bunu gerçekleştirmesidir: Sistem, rastgele olmayan bir yapı içerisinde ve hayvanın gittikçe daha yakın belirli hedefe girdiği biçimde, geniş steryotipik ya da değişken hareketler repertuarından eylemler seçer. Sürecin karmaşıklığı arttıkça davranış ekonomikliliği artar. Verimli hedef düzeltimli davranış değişken-

² Pek çok davranış biçimi, hiç de faydalı olmayan hayli düzenli sonuçlara sahiptir. Bu gerçek ve ilgili fonksiyon problemi Bölüm 8’de ele alınmaktadır.

dir; kullanılan davranış türünde gerekli değildir fakat ulaşılabilir amaçların belirlendiği çok sayıdaki başlama noktasında gereklidir (Hinde, 1966).

Beklenen biçimde hedef düzeltimli davranıştan sorumlu bir davranış sistemi, diğer davranıştan sorumlu olandan daha karmaşıktır. Hedef düzeltimli sistemin en önemli iki unsuru şunlardır: (a) belirli hedefe ilişkin yönerge alma ve biriktirmenin bir aracı ve (b) yönerge ile performans etkilerini ve uyum sağlamak için değişen performansı karşılaştırma aracı.

Bilgisayar döneminden önce en büyük zorluk, düzenlenen ve biriken içgüdüsel davranışı uygulamak için gereken detaylı yönerge türlerinin olası araçlarını canlandırmaktı ve sonra da gerekli yer ve zamanda kullanımı için uygun hale getirmektir. Kullanılan işlemler insanın faaliyette bulunmak için öğrendiği herhangi bir şeyden çok daha fazla karışık ve marifetli olduğu görülse bile biriktirilmesi ve uygun hale getirilmesiyle araçlar artık tümüyle hayal gücünün ötesinde değildir. Bunun yanında yönergelerin organizmaya ulaştığı biçimleri tahayyül etmek yine de zordur. Bilgisayarda yönergeler bunu besler. Organizmada yönergeler belli bir ortam içerisinde, bu ortamla hayvanın genetik donanımının etkileşiminin bir ürünü olan gelişimin sonucu ve ayrıca hem genel olarak epigenetik işlemlerin hem de öğrenim adı verilen tüm işlemlerin bileşkesi olarak var olmaya başladığı varsayılmalıdır.

Belirli hedef ile ilgili yönergeler, sadece bir tip bileşen açıklaması içerir. Örneğin bir şarkıcının belirli bir notayı devam ettirmesini sağlayan sistem, işitsel geribildirim kullanmak için düzenlenmiştir: Şarkıcının performans sonuçları, şarkıcının kendisi tarafından dinlenir ve performansı, performans ve yönerge arasındaki bir sapmayı düzelterek kadar kısmen sürekli olarak modifiye edilir. Buradaki vokal performansını yöneten sistemin, pes ve tiz gibi tek bir tanımlama tipi içeren bir yönerge gerektirdiği görülecektir.

Çoğunlukla belirli bir hedef ile ilgili yönergeler tek bir tanımlamadan daha fazlasını içerir. Örneğin Doğan'ın alçalma durumunda iki tip oluşur: (i) muhtemelen boyut, biçim ve hareket açılarından potansiyel avın tanımı ve (ii) yakınlık, yakalama gibi açı-

lardan av için gereken ilişki tanımı. Her tür tanım doğruluk derecesinde oldukça genelden tam kesinliğe değişir.

Belirli bir hedefe ulaşmak için bir hayvana gereken özgül yönergelere ek olarak daha başka ve daha genel gereksinimler vardır. Bu, hayvanın içinde yaşadığı ortam topografisinin şematik tasvirinin kendi kontrolünde olması gerektiği anlamına gelir. Bir hayvanın bilindik ortamının herhangi bir kısmından diğerine hızlı bir şekilde yolunu bulabilmesi, böyle bir bilişsel haritayla ilişkilidir. Bir babun grubunun güvenli bir yere hızlıca geri çekilmeleri buna bir örnektir.

Belli hedef düzeltimli sistemler, başarılı bir şekilde faaliyetlese oldukça kesin bir bilişsel haritadan bahsetmek gerekmesine rağmen harita ve hedef düzeltimli sistemler arasında birebir bir ilişki yoktur. Aksine lokomasyon gerektirmeyen hedef düzeltimli sistemler bir haritayı hesaba katmadan başarılı bir şekilde faaliyet gösterirlerken bu tür ilişki gerektiren daha basit bağlantılar üzerine kurulmuş davranışsal sistemler de vardır.

Zaman Üzerinde Uzamsal İlişkilerin Sürdürülmesi

İçgüdüsel davranışın eski tartışmaları, orgazm gibi dramatik ve zaman sınırlı sonucu olan diziler üzerinde yoğunlaşma ve nispeten uzun bir süre boyunca belirli bir mesafenin korunması gibi devam eden bir ilişkinin sonuç davranışını göz ardı etme eğilimindedir. Bunun yanında son davranış türünün pek çok hayvanın yaşamında sık ve önemli bir düzeyde olduğundan kuşku duyulmaz. Örnekler; haftalarca yumurtalara ve yuvaya yakınlığın sürdürüldüğü kuluçka davranışı, ortamın belirli bir kısmındaki yerleşimin aylar bazen yıllarca sürdürüldüğü bölgesel davranış, dakikalar ya da saatlerin sürdüğü bir hayvan ya da yırtıcı tehdidi arasında belirli bir mesafedeki uyarı davranışdır.³

Bu davranış türünün geçmişteki ihmalinin temel nedeni “dürtü” ya da “enerji boşalımı” gibi kavramlar açısından kolaylıkla anlaşılamamasıdır. Diğer yandan mevcut kavram grubu uygulandığında olası çözümleri görmek çok da zor değildir.

³ Hediger (1955) ya kendi tür üyelerinden ya da potansiyel yırtıcılardan az çok değişmez mesafede sürdürülen davranışın hayvanların yaşamlarında büyük rol oynadığının pek çok örneğini vermektedir.

Zamanla belirli bir mesafe korumaya sebep olan davranışsal sistemler, az ya da çok karmaşık bağlantılar üzerinde organize olacaklardır. Belli bir hedef nesneye yönelik harekete yol açan, hayvan ve nesne arasındaki mesafe her arttığında ortaya çıkan ve mesafe sıfır olduğunda kesilen bir sistem, basit versiyonun bir örneği olacaktır. Böyle bir sistem hiç kuşkusuz zaman zaman hedef nesneden farklı harekete yönelen bir ya da daha fazla sistem tarafından dengelenmedikçe kalıcı bir temasa yol açacaktır. O zaman sonuç, bir ya da başka bir sistemin itibar kazanması gibi bir tür osilasyon olabilir.

Daha az osilasyona yol açacak başka bir sistem, sadece hedef nesne açısından değil aynı zamanda nesne ile kesin bir mesafe açısından da (devamlı gerekmemesine rağmen) tanımlanmış belirli bir hedefi sürdürmek için organize olmuş bir sistem olacaktır. O halde belirli hedef bir denge noktası olacaktır.

Bölüm 13'te küçük çocuğun anneye yakınlığı korumasını açıklamak için daha basit bir sistem türü önerilmiştir.

Davranış Yönelimi

Belirli hedefler tartışmasında daha önceden bahsedilen ikinci temel konu olan davranışın yönelimliliğine değinilmişti. Hedef düzeltimli olan sistemler tarafından kontrol edilen lokomasyon gerektiren bir davranış şüphesiz ki hem mekan yönelimli olma hem de bir maksadı yani belirli bir hedefi olma anlamında doğası gereği yönelme gösterir. Belirli bir hedefi olmayan ve o nedenle bu anlama yönelmeyen davranışın, mekan yönelimli olabildiğinden bağımsız belirli hedef yönelimi problemini ele alma ihtiyacı vardır. "Yönelim" terimi basitçe organize olmuş davranışın uzamsal eksenini ifade eder ki bunun referans noktası çoğunlukla ortamın unsurları ve içindeki nesnelerdir.

Mekanda davranış ortaya çıkar çıkmaz davranışın tümü bir yönelime sahip olur. Bazı davranışların tamamen rastgele yönelimli olduğu görülür fakat bunlar çoğunlukla rastgele olmayan biçimde yönelimlidir. Buna ulaşabilmek için pek çok araç vardır, bunların da bazıları belirgindir.

Doğan'ın alçalışı ve hayvanın ortamın belirli bir kısmına ya da uzağına hareketini içeren, içerisinde belirli hedefin olduğu diğer

tüm hedef düzeltimli davranış durumunda yönelim, belirli hedefiyle performansın sürekli karşılaştırılmasından oluşur. Bu durumlarda sistem güvenilirliği özgüdümlü füzedeki gibi “yön tayini (homing) prensibi” üzerinden çalışır.

Diğer yakından ilgili durumlarda hayvanın kendisi hareket etmez fakat ya tüm bedeni ya da bir kısmı örneğin gözleri ortamdaki bir nesneye doğru çevrilir. Bu durumlarda sistem güvenilirliği bir uçağı hedefe kilitleme ve izlemeye ayarlı bir radar alıcısındaki gibi “izleme” prensibi üzerinden çalışabilir. Dilini sineğe doğru fırlatarak kurbağanın sineği yakalama biçimi, amaçlanan bir hareketle takip edilen izleme örneğidir. Buradaki yönelim, kurbağanın başını izleme hareketindeki sineğe doğru çevirmesiyle başarılıdır. Diğer yandan artık dilini kendisi ağzından dışarı çıkar-maz ve diğer biçime de yönelmez. Bu yönelim biçiminden sorumlu sistemler, nişan almış insanla aynı prensip üzerinde çalışır. Her durumda amaç, bir hedef düzeltimli izleme sistemi tarafından kontrol edilen hareketin bir sonucudur; dilin ve merminin devam eden hareketi basit sabit eylem tipli sistemin eylemiyle sonuçlanır.

Rastlantısal olmayan yönelimin diğer durumlarında, örneğin pek çok kuş göçündeki yönelim, belirli bir hedefle değil belirli sınır işaretleri, güneş ve yıldızlar gibi ortamdaki diğer öğelerle ilişkilidir. Bu yönelim biçiminden sorumlu sistemler, bir gemi seferindeki gibi “kılavuz” prensibi üzerinde faaliyet gösterirler ve bilişsel haritanın organizmasında bulunmaya bağlıdırlar. Kılavuz için kullanılan öğeler yuva yeri gibi sadece bu öngörülebilir sonucun uzamsal unsuru ile sabit bir ilişki kurduklarında bu prensip üzerinden yönelen davranış öngörülebilir sonucu sağlar. Bu durum, kılavuz aracılığıyla belirsiz yuva çukurunu bulan toprak kazıcı yaban arısı ile örneklenir. Yuvanın civarındaki işaret örüntüsünün değişmez kalması şartıyla yaban arısı, doğrudan yuvaya uçar ki bu da öngörülebilir sonucun önemli bir unsuru olur; deneyimler göstermiştir ki yaban arısının çukuru bulma yeteneği, yuva çukuru ve işaretler arasındaki uzamsal ilişkiyi bir kez öğrenmesinden ileri gelir. Eğer işaretlerin konumu değişmişse o zaman yaban arısı kaçınılmaz bir şekilde yuva deliğinden farklı bir noktaya uçar. Benzer türde bir sonuç, kılavuz kaptanlı bir gemi-

nin konumunu elde edecek şamandıralara ihtiyaç duymasında meydana gelir.⁴

Bu tanımlanandan başka prensipler üzerinde çalışan sistemler tarafından kontrol edilen başka yönelimli davranışın da var olduğuna şüphe yoktur. Bununla birlikte pek çok farklı araç göstermek için davranışın mekâna yönelebilmesi ve organize olabilmesi yani öngörülebilir sonuçlara ulaşabilme yeterince anlatılmıştır. Bilimsel disiplin katı bir şekilde olduğu gibi kalırken modern içgüdü teorisinin faydası, tüm ağırlığını yönelim, öngörülebilir sonuçlar ve belirli hedef gibi kritik davranış niteliklerine verebilmesidir.

Bu bölüm sonlanırken bir tür hareketin başlayacak ya da bitecek olma nedenleri ile ilgili henüz hiçbir şey söylenmemiş olmasına dikkat çekmek önemlidir. Bunun yerine biz sadece eylem örüntüleri ve örüntülenmiş hareketlerin mekana yönelmesi ve biçimlenmesi böylelikle öngörülebilir sonuçlara ulaşma araçlarıyla ilgilenmekteyiz. Sonraki bölümde bu tartışma bir zaman sürecinde bir takım davranışsal sistemin organize ve koordine olduğu prensiplere özel bir ilgiyle devam etmektedir. Daha sonra (Bölüm 6'da) sadece dikkat gösterilen davranış sistemlerinin aktivasyonu ve sona ermesini tartışacağız. Onları anlamak için şu ana kadar ele alınan konulardan farklı türde yeni konuların çıktığı görülmektedir.

Davranış sistemlerinin koordinasyonu

Davranış sistemlerinin pek çok tipi olduğu gibi aktivitelerinin koordine olabildiği çok sayıda biçim vardır.

Zamanla belirli bir biçimde değişmek zorunda kalan davranış organize etmenin en basit metodu muhtemelen bir davranış sisteminin her bir bağlantısının olduğu bir zincir aracılığıyla mümkün olur. Bu oluştuğunda davranış, bir davranış sisteminin hareketiyle üretilen etkilerden dolayı doğru sıralama içerisinde devam eder, merkezi geri bildirim olduğunda sistem sadece sonlanmaz aynı zamanda zincir içerisindeki bir sonraki sistemi aktive eder. Sonuç olarak bir aktivite durur diğeri başlar.

⁴ Kuşların hem yön tayini hem de göç sırasında uçuşlarını yönlendirdikleri ya da yönlendirebildikleri pek çok yöntem Schmidt-Koenig tarafından sınıflandırılmıştır (1965).

İlk aktiviteyle ortaya çıkan etkiler propriyoseptif duyu organları ya da eksteroseptif duyu organları tarafından ve yahut her ikisi tarafından birlikte kaydedilebilir. Propriyoseptif geribildirim bağımlı davranış dizisinin bir örneği yürümedir. Burada değişen eylemin ilk evresinin sonu Propriyoseptif olarak kaydedilir ve kontrol sistemine geri döndüğünde eş zamanlı bir şekilde eylemin ilk evresini engeller ve ikincisini başlatır. Diğer yandan daha karmaşık ve ilgi çekici içgüdü dizisi, dış alıcılardan bilhassa göz, kulak ve burundan gelen geri bildirimle bağlıdır. Etolojik literatürde buna pek çok örnek verilmiştir. Arayış içerisindeki bir bal arısının reaksiyonları, iyi bir örnekleme sağlar: Tepkiler zincirindeki bağlantılar modelleri kullanan deneysel çalışmalara göre tanımlanır.

Bir bal arısının bal toplaması, görsel olarak kontrol edilen davranış sistemiyle başlar; çoğu kez önemli bir uzaklıktan 1 cm'lik mesafeye erişene dek uçtuğu sarı ya da mavi renkli çiçek biçimi algısı üzerinden. Zincirin bir sonraki bağlantısı koku uyarıcıları tarafından kontrol edilir; arının bir çiçeğe karar verdiği ve biçimini incelediği belirli bir sınır içerisinde yayılan bir kokunun algısı üzerinden. Üçüncü bağlantı, dokunsal uyarıcı tarafından kontrol edilir; arının ağız kısmına girip ve emmeye başladığı belirli bir biçim yapısı üzerinden. Olağan bir şekilde zamanla nektar birikimi ortaya çıkar. Bu nedenle arının davranışsal donanımı, evrimsel uygulanabilirlik ortamı içerisinde bir davranış sisteminin eyleminden kaynaklanan davranışı nihai sonucun nektarı toplamak olduğu bir dizi adım içerisinde eş zamanlı olarak sistemi durduran ve bir sonrakini aktive eden bir duruma götürecek kadar organize edilmiştir.

Hayli karışık ve güzel bir şekilde adapte olmuş davranış dizisinin bugün bu tür basit zincirlerde organize olmuş sistemlerden ileri geldiği bilinmektedir. Oldukça organize olmuş sistemlerin başarısı olağanüstü olabilmesine rağmen böyle bir organizasyon katı sınırlamalara tabidir. Örneğin, zincir içerisindeki bir bağlantının eylemi eğer başarısız olursa bütün organizasyon amacıyla başarısız olur. Kimyasal bir sprey nedeniyle çiçeğin kokusu fark edilemez ise zincirdeki ikinci davranış sistemi aktive olmaz ve arı, çok yakınına geldiği balı bulamadan başka bir yere hareket eder. Böylelikle sadece ortam, evrimsel uygulanabilirlik ortamına tam

olarak uyduğunda zincir içindeki davranış sistemlerinin her biri sonuç üretir ve tüm organizasyon hayati değerde davranışa yol açar. Diğer zincirlerdeyken organizasyonun gücü en zayıf bağlantısının gücünden daha fazla değildir.

Bununla birlikte davranış sistemlerinin zincir bağlantılı organizasyonunun çok daha esnek yapılabılme biçimleri vardır. Örneğin, herhangi bir noktada zincir bir ya da daha fazla alternatif bağlantı kurabilir bu nedenle alternatif davranış sistemlerinin ilk grubunun aktivasyonu, zincirdeki amaca ulaşma sistemini aktive edecek sonuçlarda başarısız olduğunda grubun diğer sistemlerinden biri aktive olur. Bu şekilde aynı sonucun bir grup alternatif davranışla elde edildiği ortaya çıkar.

Zincir potansiyelleriyle ilgili hatırlanması gereken ilave bir nokta, zincirdeki belirli bir bağlantının karmaşık dereceli davranışsal bir sistem olabilmesidir. Bu yüzden zincirin kendisi hedef düzeltimli olmadan her zaman birbirlerine bağılıyken zincirdeki mevcut bireysel bağlantıların biri ya da tümü hedef düzeltimli sistem olabilir. Örneğin, birçok kuş türünde yuva yapma davranışının şu şekilde organize olması pek ihtimal dışı değildir: Bir yuva yapmak için gereken davranışın her bir evresi hedef düzeltimliyken bir davranış evresinden bir sonrakine geçiş zincir aracılığıyla olur. Böylelikle davranış dizisinin parçaları, bütün olmadığında bile hedef düzeltimli olabilir. Bu sayede önemli derecede adapte olmuş tahmin edilebilir sonuçlarla davranış dizileri zincir prensibi üzerinden organize olabilir.

Bununla birlikte zincir bağlantılı prensip üzerindeki sistemlerin organizasyonu kesinlikle canlılar tarafından kullanılan tek bir organizasyon prensibi değildir. Diğer prensip, birkaç davranış sisteminin tümünün ortak nedensel bir faktörü paylaşmasıdır. Bu tür bir nedensel faktör, belirli bir hormonun yapısındaki düzey ya da belirli bir nesnenin ortamdaki hali olabilir. Tinbergen (1951) bu organizasyon modundan hiyerarşik olarak bahsetmiştir. Davranış sistemlerini aktive edecek ya da sonlandıracak faktörlere önem verilmesi gerektiği anlaşıldıktan sonra tartışma bir sonraki bölüme ertelenmiştir.

Geliştiklerinde şimdiye kadar hiyerarşik olarak bahsedilenlerden çok daha fazla esneklik derecesi verebilme kabiliyetindeki

organizasyonun bu ve diğer modu, Tinbergen'in nedensel hiyerarşisinden tümüyle farklı bir hiyerarşik prensip üzerinde organize olmalarına rağmen gene de hiyerarşıktır. Takipçileri Miller, Galanter ve Pribram (1960) buna kolaylıkla plan hiyerarşisi adını verdiler.

İnsan davranışlarının organize olabildiği biçimler dikkate alındığında Miller ve meslektaşları, "plan" kavramını geliştirdiler. Hedef düzeltilimli genel davranış yapısı, ikincil yapıların hiyerarşisini meydana getirir (onlar bunu "sepet" olarak ifade ettiler). Modelde her bağlı yapının hedef düzeltilimli olarak algılanmasını önermelerine rağmen bu, ne onların kavramları için gereklidir ne de ampirik olarak görülür. Aslında önceki bölümde tanımlanan tiplerin bağlı yapıları, temel önerileriyle tutarlı olmaktadır. Bir plan hiyerarşisinin özgün niteliği, içerisinde pek çok sayıda ve pek çok türde bağlı yapıların bütünleştiği genel yapının hedef düzeltilimli olmasıdır.

Miller, Galanter ve Pribram'ın en büyük katkısı, bazı en karmaşık ve esnek davranış dizilerinin sistem hiyerarşisi aracılığıyla prensipte nasıl organize olabildiklerini göstermeleridir ki bunların en üstünü olan plan, her zaman hedef düzeltilimlidir; ayrıca buna bağlı yapıların da böyle olması olasıdır. Dahası plan kavramı öyledir ki çevresel olarak istikrarlı olan davranış gibi çevresel olarak değişken davranışa da kolaylıkla uygulanabilir ve oldukça karmaşık bir haritaya göre organize olan davranışın yanı sıra ortamın basit bir şema yönünde organize olmuş davranışına da uygulanabilir.

Bir plan hiyerarşisi açısından davranış organizasyonun ne anlama geldiğini örneklemek için öncelikle öğrenilmiş insan davranışını kullanmak uygundur. Alt insan davranış literatüründen bu organizasyon modunun ikinci örneği verilebilir.

Öğrenilmiş insan davranışından çıkan örnekleme, sabah olmasıyla her birimizin sürdürdüğü bir tür rutindir. Yataktan kalkma ve işe varma arasında hepimizin oldukça öngörülebilir şekilde davranması olasıdır. Bu bir tanım düzeyinde "işe başlama" olarak tanımlanabilir; daha az genel bir düzeyde yataktan kalkma, yıkanma, giyinme, kahvaltı etme, yola çıkma dizisi olarak tarif edilebilir. Bununla birlikte bu aktivitelerin her biri daha özgül olabi-

lir. Nihai analizde aktiviteler, en küçük kasın en son hareketi olarak spesifize edilebilirler.

Bugün gerçek yaşamda bizler genellikle sadece kalkıp işe gitme genel faaliyetiyle ya da en fazla temel aktiviteler ve gerekli olan aktivitelerle meşgulüz ve her gün az çok düzenli bir rutin izleriz. Fakat faaliyetin bir tepkiler zinciri olarak organize olduğunu önermek kesinlikle yanlış olacaktır. Öncelikle aktiviteler değişen sıra içerisinde bir başkasının arkasından gelebilir – örnek olarak giyinmeden önce kahvaltı etme. İkincisi; bir aktivitenin unsurları, genel planda değişiklik olmadan değişebilirler, örneğin bir kahvaltı büyük ya da küçük olabilir ve yahut tamamen atlanabilir. Bununla birlikte organizasyonun zincirden temel farkı, zincir durumunda tüm dizinin hedef düzeltimli olmadığı, plan durumunda tüm dizinin hedef düzeltimli olduğudur. Verilen örnekte planın belirli hedefi “işe varmadır”. O zaman bütün dizinin, uzun vadeli belirli hedefi başarmak için yapılanmış üst bir plan tarafından yönetildiği düşünülür. Üst plan her birinin sınırlı hedef belirlediği bir grup alt plandan oluşur. Her bir alt plan sırayla daha alt planlardan oluşur ve böylelikle davranışın en temel birimlerini kontrol eden en alt plana (ya da muhtemelen en basit tipli sisteme) kadar iner. İşe varmak için tüm üst plan uygulanmalıdır fakat bunu uygulamaya çalışan alt planlar ve diğer alt sistemler sınırlar içerisinde değişebilirler.

Bu türün hiyerarşik sisteminde her plan ve alt plan, eylem için bir yönerge seti olarak görülmelidir. Bir askeri operasyon durumundaki gibi üst plan sadece temel konuyu ve genel stratejiyi verir. O zaman alt düzeydeki her kumandandan üst plandaki kendi kısmını yerine getirmek için daha detaylı planlar yapması ve daha detaylı bilgiler çıkarması beklenir. Alt grupları detaylandırmayı bırakarak sadece üst plan basit ve anlaşılır olmakla kalmaz aynı zamanda daha detaylı planlar geliştirilebilir ve mevcut yerel koşulların bilgisiyle uygulanır. Plan hiyerarşisiyle birlikte daha kolay bir şekilde esnek hale gelebilir.

Bu tür organizasyonun baskın avantajı hiç şüphesiz şartlar uzun vadede değişse bile aynı belirli hedefin başarılabilmesidir. **Asıl** örneklememize dönersek bir sabah uyuya kalma, kirli bir tişört, kahvesizlik, kaçan otobüs ile karşılaşabiliriz; fakat birçok alternatif alt planlardan birini kullanarak her riskin üstesinden ge-

lebiliriz ve genel planı uygulayabiliriz. Yine de davranış bir plan hiyerarşisi olarak organize olduğunda bile ortam sapmalarının üstesinden gelinebildiği ölçüde bir sınır vardır. Ortam, üst plandan beklenenden çok fazla sapsa -giysisizlik ya da araçsızlık- plan uygulanamaz ve belirli hedefe ulaşılamaz.

Bir plan hiyerarşisi ilkesi üzerine organize olmuş ilk davranış örneği, nispeten karmaşık erişkin bir insanın öğrenilmiş davranışından çıkartılır ve davranışın hiyerarşik olarak planlanmış organizasyonunun çok ileri bir formunu sunar. İnsan düzeyinin altındaki hayvanlarda bu ayrıntılandırma düzeyi gibi herhangi bir dizinin olabilmesi mümkün değildir (büyük insansı maymunlardaki olasılık hariç). Bununla birlikte pek çok türde bazı davranışların bu prensip üzerinde organize olduğunun kanıtı mevcuttur.

Bir farenin labirentte koşması basit bir örnektir. Fareler, lokomotor koordinasyonlarını engelleyici biçimdeki spinal ya da serebral faaliyetlere maruz kalırlarken yine de oldukça yeni lokomotor hareketler kullanarak hatasız bir koşu yapabilirler. Böyle bir durumda labirenti koşmak için üst planının bozulmamış olduğu ve olağan lokomotor sistemlerin bir sıra içerisinde çalışmazken yeni bir tür lokomotor sistemin yaratılıp uygulanabildiği açıktır.

Mevcut kanıtlar, bazı türlerdeki belirli davranış dizileri sabit zincir içerisinde ve diğer türlerdeki davranış dizileri nedensel hiyerarşiler ya da plan hiyerarşileri aracılığıyla organize olurlarken birçok davranışın metot bileşimi kullanarak organize olduğunu şiddetle savunur. Metotların karşılıklı olarak uyumsuzluk göstermeleri bir yana açık bir şekilde birbirlerine tamamlayıcıdır. Üstelik yuva inşa etme gibi benzer davranışın bir tür içerisinde zincir, diğerinde nedensel hiyerarşi ve bir üçüncüsünde de plan hiyerarşisi olarak organize olamadığının ya da aynı davranışın bir türün olgunlaşmamış üyelerinde nedensel bir hiyerarşi ya da bir zincir olarak organize olamadığının ve erişkin üyelerde bir plan hiyerarşisi açısından yeniden organize olamadığının hiçbir nedeni yoktur.

Hiyerarşi organizasyonundan zincir organizasyonuna geçiş gerçekte hem poligenetik hem de ontogenetik davranış donanımı

gelişiminin dikkat çekici bir özelliğidir. Böceklerin biyolojik başarısı, çevresel olarak stabil, basit işaretlere yanıt veren, zincir içerisinde organize olmuş davranış sistemleri üzerinden görülür. Daha yüksek omurgalılarda davranış sistemleri, çevresel olarak çok daha fazla değişken, daha karmaşık işaretlere tepkiseldir ve bütünleşme sayesinde nedensel ve plan hiyerarşileri içermesi daha olasıdır. İnsanda bu eğilimler çok daha ileri bir seviyeye taşınır.

Bütünleşme ve kontrolün daha gelişmiş yöntemleri

Çalışma Modelleri

Bu kitabın başlarında, eğer hayvanın bir yerden başka bir yere hareket etmesi için gereken belirli bir hedefe ulaşmaksa ortamında sahip olmak zorunda olduğu bilişsel haritadan söz edilmişti. Açıkçası bu tür haritalar, yaban arısı yapısından çıkardığımız temel haritalardan eğitilmiş bir batılının gayet karmaşık dünya resmine kadar çok yönlülüğünün her düzeyini barındırabilirler. Dünyanın bilgisine ek olarak birey verimli planlar oluşturmak istiyorsa kendi kapasitesinin bilgisine ihtiyaç duyar.

Öncelikle insanın ortam bilgisine bakalım.

Bir harita, planlanmış olan her neyse seçilen hususlarının kodlanmış sunumudur. Seçim, kısmen ortamın oldukça karmaşık olmasından, kısmen duyu organlarımızın bize sadece bu sınırlı yönlerden bilgi sağlamasından ve kısmen de kullanılabilir olmak için bir haritanın belirli hedeflere ulaşmayla daha fazla ilgili olan ortamın bu hususları üzerinde yoğunlaşması gerektiğinden kaçınılmazdır.

Ortam bilgisinden bahsetmek için bir harita, sözcüğün topografinin sadece statik bir tasvirini hatırlatması nedeniyle yetersizdir. Bir hayvanın ihtiyaç duyduğu, ortamının çalışma modeline oldukça benzer bir şeydir. Beynin bu tür modeller sağladığı fikrini diğerleri arasında Young (1964) keşfetmiştir ve şöyle yazmıştır:

Bir mühendis, inşa etmeyi amaçladığı bir yapı modeli kurar, böylece bunu küçük ölçek üzerinde test edebilir. Benzer şekilde beyindeki düşünce modeli, bir araç, bir taklit dünya olan, bize en iyi şekilde uygun gelecek biçimde manipüle edebildiğimiz oyuncaktır.

oluşturur ve böylelikle gerçek dünyanın nasıl manipüle edildiği ortaya çıkar ki onu temsil ettiği düşünülür.

Beyindeki modelin kullanımı, burada bahsedilen belirli hedeflere nasıl ulaşılabilirdiği konusunda tahminde bulunmada yardımcı olan bilgiyi aktarma, biriktirme ve manipüle etmektir.

Beynin gerçekte “kafadaki küçük ölçekli deneyimleri, öyleymiş gibi, idare etmek için yapılabilen” modellere az çok değerlendirilme sağladığı nosyonu, davranışın özellikle insan davranışının karmaşasını anlamakla ilgilenen birini destekleyen bir nosyondur. Aşırı davranışçılıktaki kademelenmeye göre düşünce hayali görülebilmesine rağmen böyle olmaktan da uzaktır. Örneğin analog bilgisayarlara alışkın elektrik mühendislerine göre düşünce, açık bir olasılıktır. Bu durum, beyin ve davranış çalışmalarında bulunmuş, kendisi bir biyolog olan Young gibi araştırmacılar da geçerlidir. Düşünceyi dikkate alırken Young modellerin “genelde bireysel olarak tarif edilen yapınınakilere benzemeyen birim parçaları ve bileşenlerden oluştuğunu fakat tamamlanmış, işleyen bir model yapmak için birleştirilebildiğini” vurgular. Bunun yanında hipotezini geliştirir:

Beynin değişik hücreleri bu tür bileşen grubunu ve model yapmayı öğrenme sürecinde bunların birleşmesini sağlar. Her bileşenin karakteristiği temelde dendritik kol biçimiyle özgünleşmiştir.

Bu hipotezin kanıtı, ki onun kadar hassas, ahtapot ve kedilerin zeka ve davranış çalışmalarından gelmektedir.

Kanıtı incelemek isteyenler Young (1964) okumalıdır. Burada alınan konum, beynin ortamın çalışma modellerini oluşturduğunu varsaymanın kabul edilebilir olmasının yanında aynı zamanda insan davranışını böyle bir hipotez olmadan anlamamanın zor olduğudur –ki buna sahip olduğumuzda hiç şüphesiz kendi zihinsel işlemlerimiz bu tür introseptif bilgiyle bağdaşır. Sonraki bölümlerde özellikle Cilt II ve III’te hipotezin üzerinde sık sık duracağız.

Eğer bir organizma, çalışma modelini faydalı bir şekilde kullanıyorsa bir takım ölçütler gereklidir. Öncelikle model, elde edilebilir olan ya da elde edilebilir hale gelebilen bu tür verilere uygun kurulmalıdır. İkinci olarak model, farklı durumlarda işe yarıyorsa deneyimlilerin yanı sıra potansiyel gerçeklikleri kapsamaları için hayal gücüne dayanarak genişletilmelidir. Üçüncü olarak ister de-

neyimli bir dünyaya ya da ister potansiyel bir gerçekliğe uygulan-sın bir modelin içsel tutarlılığı test edilmelidir (ya da teknik dilde teori grubunun aksiyomlarına uygun olarak).⁵ Modelin yeterliliği arttıkça öngörülerin doğruluğu artar ve modelin kapsamı arttıkça öngörülerin uygulandığı durumun sayısı fazlalaşır.

Eğer birey belirli bir hedefe ulaşmak için bir plan hazırlıyorsa kendi ortamının bir tür çalışma modelinin yanında aynı zamanda kendi davranış becerileri ve potansiyellerinin işleyiş bilgisine de sahip olmalıdır. Araba ya da bisiklet kullanan birisi, ikisini de ya-pamayan birisine mevcut dizilişten çok daha büyük potansiyel planlar dizilişine sahiptir.

Her bireyin sahip olmak zorunda kaldığı iki çalışma modeli-nin ardından sırasıyla çevresel ve organizmal modellerden bahse-dilmektedir.

Her iki çalışma modeli de faydalı olmak için güncel kalmalı-dırlar. Bir kural olarak bu sadece küçük modifikasyonlarda de-vamlı bir besleme gerektirir, zorlukla fark edilebilen genellikle aşamalı bir süreç. Bununla birlikte zaman zaman ortamda ya da organizmada bazı majör değişimler meydana gelir: Evleniriz, be-bek sahibi oluruz veya işte terfi ederiz ya da daha az mutlu edici; bize yakın birisinin ayrılması ya da ölmesi, bir organı kaybetmek, ya da görme yetisini kaybetmek. O anda modelde radikal değişim gereklidir. Klinik kanıtlar, modelin gerekli revizyonlarını başar-manın daima kolay olmadığını ileri sürer. Genellikle tamamlanırlar fakat yavaşça ve çoğu kez kusurlu şekilde tamamlanırlar ve bazen de hiç tamamlanmazlar.

Burada gelişmiş biyolojik kontrol sisteminin gerekli kısımları olarak tanımlanan çevresel ve organizmal modeller, hiç şüphesiz yeni bir perspektif içerisinde görülen geleneksel psikanalitik teo-rinin “içsel dünyalarından” başka bir şey değildir. Geleneksel teo-ride olduğu gibi gelişmiş teoride pek çok psikopatolojinin az çok yetersiz ya da kusurlu olan modellerden kaynaklı olduğu düşü-nülür. Bu tür yetersizlikler pek çok türde olabilir; örneğin tümü-yle eski ya da sadece yarısı güncellendiğinden diğer yarısı eski kalır ya da tümüyle tutarsız ve karışık olmasından dolayı bir model

⁵ Burada ve Kısım II'de Profesör Arnold Tustin'in yardımlarından dolayı ken-disine minnettarım.

kullanışsız olabilir. Ayrılma ya da kaybetmenin patolojik sekelleri bu terimlerle anlaşılabilir (bakınız, Cilt II ve III).

Psikopatolojide oldukça önem arz eden çevresel ve organizmal modellerin daha ileri bir özelliği vardır. Yansıtma, oldukça bilinçli olduğumuz pek çok zihinsel sürecin; yenileme ve sürdürme, içsel tutarlılık için kontrol etme ya da belirli bir hedefe ulaşmak için yeni bir plan kullanma, model inşa etmeyle ilgili süreçler olduğunu ileri sürer. Bu tür süreçlerin tümünün her zaman bilinçli olması için kesin gereklilik olmamasına rağmen bir kısmının kimi zaman bu şekilde olması gerekir. Özellikle bir model zaman zaman bilinçli olmaktan gelen belirli faydalara maruz kalmadıkça modellerin yenileme, genişleme ve kontrolünün kötü yapılması ya da hiç yapılmaması olası görünmektedir.⁶ Bu konular ilerde Bölüm 7’de ele alınacaktır.

Dil

Dil, insanın davranış donanımının özel ve benzersiz bir niteliğidir. Sağladığı belirgin fayda, her birimizin kendimiz için çevresel ve organik modeller inşa etmek zorunda kalmak yerine başkaları tarafından oluşturulan modelleri de kullanabilmektir. Diğer faydası iletişimin bağımsızlığından dolayı daha az belirgin olmasına rağmen daha önce kalkma ve işe gitme rutiniyle örneklenen biçimde planlar, alt planlar ve daha alt planlar aracılığıyla her bireyin kendi davranışını organize etmek için dili anlamlandırmasıdır. Eğer bu herhangi bir karmaşıklık barındırıyorsa öncelikle yeni bir eylem planı sözcükler üzerinden tasarlanır ve sonra kelime olarak yazılabilir. Dahası sözel açıklamalar, aynı zamanda bireylerin ortak çevresel modelini ve her katılımcının ortak yetenek modellerini kullanan müşterek bir planı birlikte oluşturmak ve uygulamak için birleşebildikleri araçlardır. Bu nedenle dile sahip olma, şaşırtıcı sürede geçilecek plan hiyerarşisindeki davranış sistemlerinin organizasyonuna imkân verir.

Davranış sistemleri, dil aracılığıyla hiyerarşik olarak organize olur ve çok yönlü organizma ve ortam modellerinden yararlanır.

⁶ MacKay (1966) “bilinç deneyiminin metaorganize aktivite olarak adlandırılmaya uygun olduğu” düşüncesini ele alır –davranışsal organize sisteminin kendisi üzerinde içsel eylem organizasyonu... Bilinçlilik uyumu bu temel üzerinde metaorganize sistemin bütünlüşmesine yansımaktır.

bilir, sonuçlar değişkenlikleri içerisinde çok yönlüdür. Sonuçta terimin esnemesiyle insanın birçok davranışı içgüdüsel olarak ifade edilemez. Yine de pek çok erişkin erkek ve kadının davranışı öğrenilmiş kompleks hiyerarşik bütünlüklerde organize olduklarından daha basit değil çevresel olarak daha stabil ya da zincir bağlantılı sistemler içerisinde mevcut olduğu sonucu çıkarılmaz. Şüphesiz tersi daha olasıdır. Freud'un kendisi bir nörofizyolog olduğu zamandan beri nörofizyologlar daha yüksek türlerin tutucu merkezi sinir sisteminde hangi koruyucu bağların oluştuğunu vurgular. Atıl hale gelmiş ilk tasarımların nöral donanımı bir kenara, daha yüksek türlerin nöral donanımı daha önceki tüm tasarım niteliklerini kendi içerisine dahil eder ve sonra bunu modifiye olmuş yeni sistemlere ekler ve bazen de geçmiş aktivitelere engel olur; bu şekilde daha kompleks ve detaylı davranış mümkün hale gelir. Eğer ilk ve basit nöral donanım versiyonları, gelişmiş tasarımın nöral donanımının bütünlük kısmı olursa bunun, aynı şekilde davranışsal donanıma uygulanması daha olasıdır. Bildiğimiz en gelişmiş davranışsal donanımda bile önceki tasarım özellikleri önemli bir rol oynamamışsa gerçekte bu oldukça gariptir.

Aslında insanın erken dönem çocukluğunda çalışma dizisindeki çoğu davranış sisteminin basit olduğu ve zincir biçiminde bütünlüklerini düşünmek için sağlam nedenler vardır. Gelişim ilerlerken hedef düzeltimli sistemler daha açık hale gelir ve çevresel ve organik modeller karmaşılaşır ve bütünlükler plan hiyerarşileri olarak organize olurlar. Dilsel beceri çok geçmeden organizasyonun daha yeterli olması ve hiyerarşik düzeyde genişlemesi için modeller sağlar, küçük çocuklar (ve ayrıca daha büyükler), nispeten daha basit biçimdeki organize olmuş davranışa hızlıca yönelirler. Çünkü yaşamlarının erken dönemlerinde daha fazla psikopatoloji meydana geldiğinin kanıtı mevcut olduğundan insanın davranışsal donanımının ontogenezi, psikanalistler için ilgi uyandırıcıdır. Sonraki bölümlerde bu tartışma konusuna devam edilmiştir.

Şu ana kadar tartışma öncelikle içgüdüsel davranış birimlerini dikkate alabilen kontrol sistem türlerinin tanımı ve ikinci olarak gerçek yaşamda gözlemlenen kompleks ve amaçlı davranış dizisi

öretmek amacıyla organize olabilen bu tür kontrol sistemlerinin ilkeleri ile sınırlı kalmıştır. Bugün bir hayvanı herhangi bir anda bir biçimden başka bir biçimde davranmaya yönelttiği bilinen koşulların birazını ya da diğer bir deyişle birkaç belirli davranışın temelinde yatan bilinen nedensel koşulları daha sistematik olarak dikkate alma dönemidir. Bu tartışma görülecektir ki tekrardan bizi davranış organizasyonuna geri götürür. İçgüdüsel davranışın başladığı biçim ile bunun organize olduğu biçim aslında birbirine yakından bağlıdır.

İÇGÜDÜSEL DAVRANIŞIN NEDENİ

Davranış Sistemlerinin Aktivasyonu ve Sonlanması

Başlama ve Durma: Nedensel Faktör Sınıfları

Mevcut açıklama düzeyinde erişkin bir hayvan çok büyük fakat zincir ve hiyerarşiler içerisinde organize olan sınırlı sayıdaki davranış sistemlerini içeren karmaşık bir davranışsal donanımına sahip olarak ya da ikisinin bir karışımı olarak resmedilir ki bu, aktive olduklarında genellikle birey ve/veya türlerin hayatta kalmasını destekleyen her büyük ya da küçük karmaşıklıkta davranışsal sonuçlara yol açar. Belli bir bireyde sistemlerin aldığı kesin formlar, her zamanki gibi gen eyleminin ve ortamının bir ürünüdür, türler ve sisteme bağlıdır. Aldıkları biçimler, çevresel olarak az çok stabildir. Ayrıca daha stabil davranış sistemleri içgüdüsel davranıştan sorumludur. Hayvanlar, çevresel olarak değişken ve öğrenme gelişiminde büyük rol oynayan başka donanımlara da sahiptirler (burada ilgimiz olmamasına rağmen). Bu farklı donanım dikkate alındığında karşımıza çıkan soru bunun bir kısmının neden bir anda eylem içerisinde ve diğer kısmının başka bir eylem içerisinde olduğudur.

Fark edilecek olan ilk şey, bir hayvan yaşadıkça davranış donanımının bir ya da diğer kısmı eylem içerisinde olmaya bağlıdır. Hayvansal yaşam davranıştır, hatta bu sadece uyku davranışı olsa bile. Psikologlar olarak görevimiz yaşamın bilmecesini çözmek olmadığından bir hayvanın neden davrandığını aynı zamanda belirli bir biçimde davranış gösterirken bir anda diğerinin yerine neden o şekilde davrandığını ve belirli bir davranış biçimi sergi-

lerken bazen diğerlerinden neden daha şiddetli davranış sergilediğini açıklamayı istemiyoruz.

Fizyolojik sistemlerin aktiviteleri üzerinde düşünmek problem üzerine bir yaklaşımdır. Pek çok fizyolojik sistem sürekli eşzamanlı aktivite içerisinde. Kardiyovasküler, solunum ve boşaltım sistemleri devamlı olarak çalışmaktadır. Sindirim ve çoğalma faaliyetlerinde daha epizodiktirler, aktiviteleri genellikle diğer psikolojik sistemlerinkilerle uyumsuz değildir ve böylelikle onlarla eşzamanlı faaliyet içerisinde olabilir. Diğer bir deyişle fizyolojik sistemler, eylem içerisinde diğerleriyle bütün olabilir: Birinin başlaması için diğerinin durma problemi yoktur.

Bununla birlikte herhangi bir fizyolojik sistem içerisinde oluşan aktiviteleri dikkate almaya başladığımızda başlama ve durma sorunları ortaya çıkar: Bunun nedeni, bir aktivite genelde diğerleriyle bağdaşmaz. Örneğin, Sherrington karşılıklı ketleme prensibini ortaya koyduktan sonra bir kol uzatıldığında sadece gerici kasların kasılmadığı aynı zamanda bükücü kasların da kasılmasının engellendiği fark edilmiştir. O nedenle uzanmayı kontrol eden mekanizma iki sinyal gönderir, biri gerici kası aktive eder diğeri bükücü kası etkisizleştirir. Bükülme gerektiğinde karşı çift işaret gönderilir. Analog türde iki taraflı bir aktivite kardiyovasküler sistemde de meydana gelir. Kas yorgunluğu sırasında kaslara kan temini kan damarlarının genişlemesiyle artar. Çünkü kan hacmi sınırlıdır. İç organlara kan temini, iç organsal kan damarlarının kasılmasıyla düşer. Ağır bir yemekten sonra konum tersine döner. Bunun yanında herhangi bir fizyolojik aktivite örüntüsü sadece epizodik olarak oluşur, örüntü aktivitesinin var olma nedeni genellikle diğerlerinin aktivitesiyle bağdaşmaz.

Davranış sistemlerinin aktivitesi aynı nedenlerle benzer şekilde epizodiktir. Aynı anda iki şeyi yapma olasılığına rağmen eş zamanlı olarak sınırlı sayıdan fazlası olası değildir ve seyrek olmayan bir düzeyde tek biçimde davranmak diğerindeki davranışla uyumsuz. Bazen iki tür davranış, aynı efektörlerle rekabete girer; bir kuş eş zamanlı olarak bir yuva inşa edip yiyecek arayamaz. Bazen iki tür davranış farklı türde ortam gerektirir; tavşan otlayıp aynı zamanda bir yuvada saklanamaz. Bazen iki tür davranış zıt sonuçlara yönelir; diğer yaratığa saldırmak, korunmayla uyumlu değildir. Bununla birlikte tekrar tekrar tek biçimde davranmak

farklı biçimlerde davranmamayı gerektirir. Bu, davranış sistemlerinin işleyişini anlamak için neden bir sistemin harekete geçip diğerinin durduğunu açıklamak gerektiği anlamına gelir. Ayrıca bir sistemin ötekine tercihen bir eylemi seçmesinin nasıl ortaya çıktığını ve iki ya da daha fazla sistemin aynı anda harekete geçtiklerinde neyin meydana geldiğini bilmek gereklidir.

Neden diğerinin yerine bir davranış sisteminin aktive olduğunu belirlemede en az beş nedensel faktör sınıfı faaliyet halindedir. Bazıları nispeten belirli davranış sistemlerine özeldir, diğerleri daha geneldir. En belirli olan, davranış sistemlerinin MSS içerisinde organize olma biçimi ve ortamdaki belirli objelerin varlığı ve yokluğudur. Hormonların, aynı zamanda davranış üzerindeki etkileri oldukça belirgindir. En az belirleyici faktör MSS'nin aktivitesinin mevcut konumudur ve o andaki total uyarı etkisidir. Bir kural olarak beş faktör sınıfının tamamı birlikte hareket ederler. Ayrıca her faktör sınıfı, diğerlerinin tümüyle etkileşim içerisinde olduğundan nedensel koşulların niteliği bir İran halısı kadar karışıktır.

Bazı davranış teorisi okulları, sınırlı sayıdaki oldukça genel dürtü kavramını tercih eder; öte yandan Hinde (1966) güçlü bir şekilde buna karşı çıkmıştır. Onun düşüncesi, burada benimsenen konumdur; nedenler Kısım 8'in ikinci yarısında gösterilmiştir.

Belirli Nedensel Faktörlerin Roller

Oldukça belirli etkilere sahip nedensel faktörler tarafından oynanan rolleri dikkate alırken hormonların rolüyle başlayalım. Kuşlar ve memelilerde yüksek düzeydeki bir kaç cinsellik hormonu, kan akışı ve belirli tipik türde cinsel davranış ile beraber olma eğilimindeyken aynı zamanda diğer türlerdeki davranışlarla birlikte olmamalarıyla dikkat çeker.

Örneğin üç dikenli balığın iki cinsiyetinde de yüksek düzeyde erkek cinsellik hormonunun varlığı aşağıdaki tüm aktivitelerin olasılığını artırır:

Dövüşme:	ısıрма
	tehdit etme
	kaçma

Yuva kurma: biriktirme

yapıştırma

delme

Kur yapma:

zikzak dansı

lider olma vs.

Çok sayıdaki başka aktivitenin eş zamanlı olarak yapılma ihtimali azdır, ya MSS üzerinde kendi hormonunun doğrudan eylemi nedeniyle ya da üç dikenli balığın dövüşmek, yuva yapmak veya onlarla ilgilenmek için kur yapmakla çok meşgul olmasından dolayı. Diğer dikenli balıklarla sürü içerisinde yüzme ve yeni bölgelere göç etme daha az olasılık içerir.

Araştırma göstermiştir ki bu türün her iki cinsiyetteki üyeleri eril (ve ayrıca dişil) davranışı ortaya çıkarabilen davranış sistemleriyle ve aktifliğinin büyük kısmının hormon düzeyiyle belirlendiği belirli sistem gruplarıyla donanımlıdır. Yine de herhangi bir anda belirli bir erkeklik hormonuyla yoğunluğu artmış olması pek çok eril aktivitenin sadece biri ya da ikisi gerçekte yerine getirilir ki bu da aynı zamanda hormon düzeyinden başka nedensel faktörlerin de faaliyette olduğunu gösterir. Bu ve benzer örneklerde belirli bir önem taşıyan başka nedensel faktörler çevresel olanlardır. O yüzden başka erkeğin varlığı, dövüşme davranışına yönelme olasılığını ortaya çıkarır, oysaki olgun dişi varlığı kur yapma olasılığını arttırır. Bu, belirli bir parça davranış sergilemenin ne yalnız hormon düzeyiyle ne de yalnız çevresel uyarıcılarla¹ olduğunu ancak beraberlik içerisinde her iki eylemle belirlendiğini gösterir (ve beraberlikte sadece birbiriyle değil aynı zamanda diğer faktörlerle).

Bu örnekte dikkat edilmesi gereken hormonun ve çevresel uyarıcıların rollerinin birbirinden farklı olmasıdır: Hormon düzeyi çok sayıdaki davranış sisteminin yoğunluğunu arttırırken (diğerlerini azaltır), ortamsal uyarıcı belirli sistemleri aktive etmeye eğilimlidir. Bu yüzden nedenlerin hiyerarşik bir organizasyonu vardır ve hormon bunda daha yüksek bir noktada hareket eder. Diğer durumlarda, göreceğimiz gibi, hormon ve ortamın rolleri

¹ 'Çevresel uyarıcılar' terimi bir takım sorular barındırır; bu bölümün sonundaki tartışmaya bakınız.

tersine çevrilebilir; örneğin ortamdan gelen uyarıcı, hormon düzeyini büyük ölçüde belirleyebilir.

Çevresel faktörlerin rolünü daha derinden incelemeden önce nedensel hiyerarşi aracılığıyla davranış organizasyonunu kısaca incelemek faydalı olabilir, öncelikle Tinbergen (1951) bir prensibe dikkat çekmiştir.

Biraz önce verilen dikenli balık örneğinde nedensel hiyerarşide yüksek bir noktada hareket eden nedensel faktör hormon düzeyidir. Sonraki örnekte “üst” nedensel faktör farklı bir türdür: Bu, MSS’nin belirli bir kısmındaki bir uyarımadır.

Zarar görmemiş bir hayvanın (tavuk) beyin sapına elektriksel uyarı uygulayarak yapılan deneyler sayesinde von Holst ve von St Paul (1963) oldukça geniş olan fakat gıdıklama, ötme, gagalama, kaçma, kuluçkaya yatma, beslenme, hareketsiz durma gibi sınırlı sayıdaki davranışsal birimin davranışsal repertuarı oluşturma biçimlerini analiz ettiler. Bu birimlerin her birinin ayrı meydana gelmesinin yanında çoğu pek çok farklı kısım ve çok daha karmaşık diziler olarak oluştu. Örneğin oturma, uyumanın ya da kuluçkaya yatmanın bir parçası olabilir ve sadece oturma olarak da oluşabilir; gıdıklama yumurtlamanın yanı sıra başarılı bir kaçış olabilir. Etrafa bakınma, ayağa kalkma ya da koşma pek çok farklı davranış dizisinin parçası olarak ortaya çıkabilir. Diğerleriyle birlikte bu bulgular, yazarları tavukta davranışın basit birimden, birimlerin karmaşık dizi düzeyine sıralanarak bütünleştiği en az üç düzeyin olduğu sonucuna götürdü. Bu entegrasyonun bazı nitelikleri zincirler aracılığıyla organize olabilmıştır fakat herhangi bir organize zincir dizisinin, hiyerarşik anlamda çeşitli olasılıktaki zincir bağlantılı dizilerin icra edilmesi gerektiğini belirleyen başka bir organizasyondan sonra geldiği açıktır. Bu yüksek kontrol sistemi olmadığında, davranışsal birim Q, her zaman P’den ve arkasındaki R’den önce gelmek zorundadır. Oysa gözlemler göstermiştir ki birim Q aslında diğer pek çok bağlamda ortaya çıkabilir.

Bu deney dizisinin gösterdiği davranışın nedensel organizasyonundaki diğer nitelik, belirli türlerde çevresel uyarıcılar tarafından oynanan önemli roldür. Bu nedenle basit davranış dizisinin gösterildiği biçimde tavuğun beynini uyarmak olasıdır fakat daha karmaşık düzeydeki diziler (en azından mevcut) yalnızca

elektrik uyarıcılarla meydana gelemmezler. Örneğin bir rakip horozun ya da düşmanın üzerine saldırdığı sergilenecekse en azından uygun cansız bir manken gereklidir. Bu, davranış sistemlerinin belirli ortamlara nasıl uyumlu tasarlandığını ve buradaki durumda ortam “doğru” uyarıcıyı sağlamadıkça bir sistemin neden olduğu davranışın nasıl ortaya çıkmayabileceğini gösterir.

Öte yandan başka durumlarda hormon düzeyi ve/veya MSS durumu, öyle ki aktivitenin ortamdan gelen doğru uyarıcının yokluğunda bile ortaya çıkmasını sağlayabilir. Bu, vakum aktiviteler denilen aktivitelere yol açar. Lorenz’in ortaya koyduğu örnek, bir tabaktaki tüm yiyecekleri elde eden fakat yine de zaman zaman orada hiçbir sinek olmasa bile bir sineği takip etme, yakalama ve yutma hava hareketlerini yapan bir sığırcıktır.

Davranışsal sistemlerin MSS içerisinde organize oldukları biçim tarafından oynanan role önceki bölümde değinildi. Sistemler, propriyoseptif ya da eksteroseptif geribildirim ile zincir biçiminde organize olduklarında bir tür davranış sona erdiren işaretler, genelde zincirde sonraki sistemi aktive edenlerle aynıdır. MSS’nin organize olduğu biçim, başka araçlarla farklı sistemlerin önceliklerine etki edebilir. Bu yüzden bir tür davranış her meydana geldiğinde tekrar meydana gelme olasılığı ya yükselir ya da düşer ve değişim kısa vadede tek bir yönde, daha uzun vadede karşıt yönde olabilir. Örneğin bir erkek boşalmayla çiftleştikten sonra tekrar çiftleşme olasılığı genellikle oldukça azalır. Ancak daha uzun bir periyottan sonra yükselebilir. Kural olarak bir tür davranış performansı sergilenen davranış olasılığına bir ya da diğer yönde etki eder. Erişkin olduktan sonra bir yaprakbiti bir süreliğine uçar ve sonra yumurtlamak için yerleşir. Araştırma göstermiştir ki başlangıçta yaprakbitine uygun bir yaprak sağlansa bile yerleşme eğiliminde değildir sadece uçma eğilimindedir. Bir süre uçtuktan sonra uçmaya daha az yerleşmeye daha çok meyilli hale gelir; aslında ne kadar uzun uçarsa yerleşme eğilimi artacak ve daha uzun yerleşik kalacaktır. Bu nedenle uçma aktivitesi yerleşme eşliğini düşürür.

Farklı faktör sınıfları, hormonlar, MSS nitelikleri ve çevresel uyarıcının, hayvanın başkasından ziyade tek biçimde davranmasını düzenlemeye yönelik sadece ortaklaşa katkıda bulunmadıklarını aynı zamanda faktör sınıflarının birbirlerini sürekli etkiledikle-

rini önceden söylemiştik. Hormon üretimi çevresel uyarıcılarla ve MSS'deki otonom işlevlerden etkilenir; davranış, hormonlar ve MSS'deki diğer değişiklikler tarafından başlatıldığından dolayı karşı karşıya gelen çevresel uyarıcılar hayvanı yeni çevresel koşullar içerisine sokar; MSS'deki davranış sistemlerinin nasıl organize olmaya başladığı kısmen karşılaşılan belirli çevresel uyarıcılarca kısmen de gelişim sırasında meydana gelen hormon düzeylerince belirlenir.

Hormonlar iki farklı biçimde hareket ederek davranışa etki eder: Bazen bir hormon, bazı davranış sistemlerini daha tepkisel, bazılarını da daha az tepkisel hale getirerek MSS'nin belirli kısım ya da kısımlarına doğrudan hareket eder; bazen belirli periferik organlar üzerinde hareket eder örneğin; bir ten bölgesinde bir tür duyu sinir ucu üzerinde, yani çevreden gelen belirli bir uyarıcıyla -hayvan gibi- bölgeyi daha hassas hale getirerek. Bu karmaşık ara bağlantıları örneklemek için iki örnek verilebilir. İlki kanaryaların yuva yapma ve yumurtlama, ikincisi farenin annelik davranışdır.

Dişi bir kanaryayı yuva yapma ve yumurtlamaya iten nedensel faktörler, Hinde (1965b) tarafından yapılan sistematik bir araştırma konusu olmuştu. Ortamdaki değişiklikler (artan ışık ve/veya yükselen ısı), diğer pek çok kuş türünde olduğu gibi dişi kanaryanın bir erkekle çiftleşmesine sebep olacak şekilde endokrin düzeyinde değişikliklere neden olur. Sonra erkekten gelen uyarıcı, dişiye östrojen üretimini hızlandırır ve bu onun yuva kurmasına neden olur. Ondan sonra dişinin içerisinde oturmaya meyilli olduğu kısmen bir yuva kurmanın varlığı, davranışında önemli ve ilave nedensel bir rol oynarken erkeğin varlığı büyük önem taşımaya devam eder. Önceden meydana gelen endokrin değişimlerinden dolayı dişinin göğsü tüysüz ve damarlı olur, yuvasında otururken ulaştığı dokunsal uyarıcılara daha hassastır. Yuva kabından gelen bu dokunsal uyarıcı en azından davranış üzerinde üç farklı etkiye sahiptir. Böyle uyarıcılar doğrudan doğruya onun yuva yapma hareketlerinin kesinliğine etki eder. Kısa vadede onun yuvaya ziyaret sıklığına ve seçtiği yuva materyalinin doğasına etki eder. Bu ayrıca uzun vadede başka bir şey yapmadan önce yumurtlama ile sonuçlanan endokrin değişikliklerine neden olur.

Üreme işlevinin bir sonraki aşamasında yuva ve yumurtadan gelip dişiye ulaşan uyarıcı, kuluçka davranışına etki ederek rol oynar.

Bu davranış dizisi içerisinde birkaç hafta uygulanan başarılı davranış sistemleri önce aktif sonra etkisiz hale gelir. Bazı sistemlerin aktivasyonuna genellikle endokrin düzeyleri ve bazılarında da genellikle çevresel uyarıcılar sebep olur, buna ilaveten endokrin düzeyinin kendisi çoğunlukla çevresel uyarıcının bir sonucudur ve ortamdan alınan belli bir uyarım, eylemlerin ya da artan hassasiyetin bir sonucudur, bunun nedeni ise önceki endokrin düzeyidir. Bahsedilen etkileşim serilerinin karmaşık olmalarına rağmen bu tanım aslında gerçekte olanların fazla basitleştirilmiş versiyonlarıdır.

Hormon düzeyi, çevresel uyarıcılar ve MSS içerisindeki organizasyon arasında karşılaştırılabilir bir tür karmaşık etkileşim serilerinin bugün daha düşük memeli davranışlarında ayrıca nedensel roller oynadıkları bilinmektedir. Laboratuvar faresinin üreme davranışını çalışan bir grup araştırmacıdan Beach (1965) bir öncüydu ve cinsel davranış anlayışına oldukça katkıda bulundu. Yakın zamanda Rosenblatt (1965) annelik davranışını ortaya çıkaran bazı nedensel faktörleri daha derinden analiz etti. Özellikle bir annenin davranışının nasıl değişim gösterdiğini böylelikle yavrularının gelişiminin her evresinde annenin davranışının onlara nasıl uyum gösterdiğini ortaya çıkarmakla ilgilendi.

Faredeki annelik davranışı üç temel öğeye sahiptir: Yuva yapma, bakım ve kavuşma. Yaklaşık dört haftalık bir periyotta bu öğelerin bir ya da daha fazlası görülür, ondan sonra artık görülmez. Tüm annelik davranış döngüsü her birindeki davranış detaylarının farklılaştığı dört evreye bölünür. Bu dört evre:

- i. Küçük bir yuva yapımının görülebildiği hamileliğin son günleri;
- ii. Annelik davranışının tüm unsurlarının gösterildiği ve annenin yavrularıyla neredeyse tüm etkileşiminin ortaya çıktığı doğumla başlayan üç-dört gün;
- iii. Annelik davranışının tüm repertuarının çoğunlukla annenin inisiyatifleriyle tüm gücüyle sergilenmeye devam ettiği bakım dönemi; ilk on beş günün kalan günleri;

iv. Annenin yavrularla etkileşim girişimlerini gittikçe bıraktığı ve sonunda bütünüyle kaybolana dek sürekli azalttığı yuva yapma, kavuşma ve bakım süreci doğumdan üç dört hafta sonrası.

Süreçlerin olağan seyrinde bu annelik davranışının evreleri, yavruların koşullarına uygun gelecek şekilde senkronize edilir. İkinci haftanın sonuna dek yavrular görmezler ve duymazlar ve temelde temas uyarımlara güvenirlir. Oldukça önceden emeklemelerine rağmen ikinci haftanın sonuna dek yürüyemezler. İki haftalık olduklarında yavrular çok daha fazla bağımsız olurlar. Yuvayı terk etmeye başlarlar, ayrıca emmeye başlarlar ve diğer yavrularla sosyal etkileşime girerler. Dört hafta sonra kendilerine bakabilirler.

Bugün annelik davranış döngüsünü analiz ederken annelik hali ve annelik davranışı arasındaki farkı ortaya koymak faydalıdır. Annelik davranışının belirli bir kısmı çevreden gelen uyarıcılara oldukça hassastır; örneğin yuva bozulduğunda yuva inşası bir an önce başlar. Bir yavru uzaklaştığında bulunup getirilir. Buna rağmen bu tür davranışlar sadece anne burada “annelik hali” olarak bahsedilen belirli bir durum içerisindeyken meydana gelir.² Bunun anlamı, belirli nedensel faktörlerin hiyerarşik organizasyonda daha üst bir noktada faaliyet göstermesi ve o nedenle annelik halini belirliyor olmasıdır. Diğer nedensel koşullar grubu daha düşük bir düzeyde faaliyet gösterir ve o yüzden gösterilen özel davranışı belirler.

Araştırmacıların cevaplamaya kalktığı sorular: Anne farenin geliştirdiği annelik halini açıklayacak nedensel faktörler nelerdir? Annelik halindeki sonradan gelen değişiklikler ve yok olmayı açıklayacak nedensel faktörler nelerdir? Bu değişiklikler annede çevresel uyarıcılara bakmaksızın ne ölçüde hormonal değişimler nedeniyle meydana gelmektedir ve yavrular büyürken ve daha aktifleşirken yavruardan ne ölçüde uyarıcı gelmektedir? Bu sorulara cevap vermek için yavruların anneye kaldığı ya da döngünün farklı evrelerinde gün aşırı götürülen çeşitli yaşlardaki test yav-

² Rosenblatt “annelik modu” terimini kullanır fakat bir kural olarak “mod” terimi “annelik halinin” günleri ve haftalarından çok daha kısa süren bir durumu ifade etmesi için kullanılmaktadır.

ularının annelik döngüsünün farklı evrelerinde annelerine bıraktığı bir dizi deney yürütüldü.

Çıkarılan temel sonuçlar aşağıdakilerdir:

- a) Yeni doğan deney yavruları verilse bile hala gebe olan dişiler ilgilenmediler ya da geri almadılar ve zorla yuva inşa ettiler. Oysa doğumdan sonra bunların tümünü derhal yaptılar. Bu göstermektedir ki yavruardan gelen uyarıcılar annelik halinin başlangıcının temel nedeni olamaz. Nedensel faktör kendi doğum süreci sırasında meydana gelen pelvik sorunlarından bazı propriyoseptif geri bildirimler olabilir veya muhtemelen daha olası olan plasental hormonlar kesildiğinde doğum sonrası aniden meydana gelen hormonal dengede bir değişim olabilir, fakat her iki faktör de bir rol oynayacaktır.
- b) Annelik halinin hızlı bir şekilde zayıflamasıyla yavrular doğumdan sonraki birkaç gün içerisinde anneden ayrılırlarsa yavruardan gelen uyarıcılar açık bir şekilde o günlerde annelik halinin devamında muhtemelen hormon düzeylerinin devamlılığını sağlayarak önemli rol oynarlar.
- c) Döngünün sonraki evrelerinde benzer zamanda yavruların gitmesi annelik hali üzerinde çok az etki ettiğinden birkaç gün sonraki hormon düzeylerinin yavruardan gelen uyarıcılara daha az bağlı olduğu görülmektedir. Buna rağmen doğumdan dokuz ya da daha fazla gün sonra anneden uzaklaştıkları görülmüştür, annelik hali yavrularla birlikte olunan döneme göre çok daha kolaylıkla zayıflar; bu şunu göstermektedir ki annelik döngüsü yavruardan gelen uyarıcılara bir dereceye kadar dayalı olduğu için devam eder.
- d) Döngünün son evresinde annelik hali değiştirilemez bir şekilde azalır ve bu anne oldukça yaşlı olsa bile meydana gelir ve aktif yavrular deneme amacıyla daha küçük olanlarla yer değiştirirler. Bu şunu göstermektedir ki döngünün bu evresinin başlaması gittikçe aktifleşen yavruardan gelen uyarıcıların değişmesiyle sadece hafif bir şekilde etkilenir ve muhtemelen annedeki otonom içsel değişikliklerden kaynaklanmaktadır.

Böylece bir kez daha hormonal düzeydeki tüm olasılıklar içinde bir hayvanda meydana gelen değişimin, ortamdan gelen ve hormonal düzey üzerinde etkisi olan uyarım alması sonucu davranışta değişikliklere yol açtığı -örneğin yavruların bakımı ve bu-

nun tekrarı- davranışını belki de hassasiyetini ve böylelikle de aldığı uyarım türünü etkilediği görülmüştür. Bir içgüdüsel davranış dizisi daha layıkıyla analiz edildikçe mevcut bu tür interaktif döngüler daha da belirginleşir. Daha düşük memelilerde ortaya çıktıklarından zamanla yüksek memelilerde, primatlarda ve insanda tespit edileceği beklenmelidir.

Bu bölüm boyunca davranışın sadece başlamadığı aynı zamanda sonlandığı vurgulandı, hiç bir eylem sonsuza dek sürmez. Davranışın kesilmesine neden olan faktörler açık bir şekilde başlamasına neden olanlar kadar karmaşıktır. Faredeki annelik davranışının tüm potansiyeli hormon düzeyi belli bir düzey aşağı düştüğünde ya da en azından hormon dengesi değiştiğinde yok olur. Yuvanın tamamlandığına dair bir uyarım alındığında kanarya yuva yapmayı durdurur – yuva ortadan kaldırıldığında hemen yeniden başlar. Bir köpeğin beslenme davranışı karnında doyurucu yiyecekler varsa ve çok geçmeden kan dolaşımında emilim sağlanmışsa durur. O yüzden farklı türlerde farklı türdeki davranışlar değişik şekillerdeki farklı faktör sınıflarıyla yok olurlar – bu örneklerde sırasıyla hormon düzeyi, eksteroseptif uyarım ve interoseptif uyarım sınıflarıyla yok olmuşlardır. Sonlanma tükenmiş kurulu mekanizma ya da bitmiş fiziksel enerji nedeniyle değildir, belirli bir sinyalden ileri gelir. Bir futbol maçı, düdük çalındığında biter, futbolcuların enerjisi tükendiğinde değil. Arabaların akışı durur çünkü kırmızı ışıkla karşılaşır, yakıt bittiğinden değildir. Davranış sistemleri de böyledir.

Bir dizi davranışın sonlanmasından sorumlu sinyaller genellikle etologlar tarafından “tamamlayıcı uyarı” olarak adlandırılırlar, oluşturma ya da başlama uyarıcılarının karşısı olarak daha çok “sonlandırıcı uyarı” adını kullandılar. Önceden verilen örneklerin gösterdiği gibi sonlandırıcı uyarının, davranış başlatanlar ve bunu yönlendirenler kadar pek çok farklı türü vardır. Her durumda işaretler, üç duyu organının herhangi biri -eksteroseptif, interoseptif ve propriyoseptif- ve bazen de bir kerede bir duyu organ sınıfından daha fazlası yoluyla ilgili davranış sistemleri tarafından alınır.

Bazen bir davranış dizisini sonlandıran uyarıcı, bir hayvan belirli bir eylem gösterdiğinde ya da gösterdiğinden dolayı alınır. Tamamlayıcı eylem olarak bilinen bu eylem, öngörülebilir sonu-

cun zaman sınırlı bir olay olduğu sistemler için kolaylıkla tanımlanabilir. Orgazm iyi bilinen bir örnektir. Öngörülebilir sonucun zamanla tanımlanabilirliğe uzanan bir durum olduğu sistemler için -örneğin belirli bir bölgedeki konum- herhangi bir tamamlayıcı eylem tanımlamak mümkün değildir ve kavram uygulanmaz.

Hedef düzeltimli davranış sistemlerinde davranış belirli bir amaca götüren mesela yönelme uyarısı ile davranış dizisini bir sona getiren mesela sonlanma uyarısı arasında dikkatle ayırma bulunmak gereklidir. Her iki uyarıcı sınıfının aynı kaynaktan çıkmaları muhtemel olduğundan yani hedef-nesne, kolaylıkla şaşırılır. Bir örnek, farkı netleştirmemize yardım edecektir. Hareketli bir nesneyi takip ederken bir kaz yavrusu nesneden gelen görsel ve/veya işitsel uyarıcı olarak yön tayini üzerinden yönelir. Bununla birlikte davranış sonlandıran uyarıcı başka bir türde yani dokunsal olabilir. Eğer yavru kaz korkarsa sadece belirli bir tür dokunsal uyarıcı aldığında izleme davranışını durdurur. Bu durumda hedef nesneden gelen dokunsal uyarıcı bunu durdururken aynı hedef nesneden gelen görsel ve işitsel uyarıcı davranışa yönlendirir.

Sonlandırıcı uyarı, önleyici uyarıdan farklı olmak durumundadır. Davranış sisteminin aktif olması için gererken tüm nedensel faktörler mevcuttur fakat aslında eş zamanlı olarak önleyici uyarı mevcut olduğundan dolayı etkisizdirler. Sonlandırma uyarısı davranış dizisine bir son getirirken engelleyici uyarı onun başlamasını engeller.

O nedenle bir davranış sistemi birbirinden tamamen farklı iki nedenden dolayı etkisiz olabilir.

- i. Kendi aktivasyonu için gerekli nedensel faktörlerin tümü mevcut değildir ya da aynı noktada sonlanmasına yol açan nedensel faktörler mevcuttur.
- ii. Gerekli aktive edici faktörler mevcuttur ve sonlandırıcı faktörler yoktur fakat etkisi olan aktive edici faktörleri engelleyen ayrıca bir önleyici uyarıcı vardır.

Bu tür engelleyici uyarıcılar genellikle aktivite eşiğinde olan diğer davranış sistemini ortaya çıkarır. Bu durum, uyumsuz davranış sistemleri eş zamanlı olarak aktive olduklarında ne olacağı

sorusunu ortaya atar –bu ise bölümün bir sonraki kısmının konusudur.

Bilimsel Olmayan Nedensel Faktörlerin Roller

Davranış üzerinde bilimsel olandan daha genel bir etkiye sahip nedensel faktörlerle ilgili bugüne dek çok az şey söylenmiştir. Söz konusu faktörler MSS'nin uyarılma durumudur ve hayvanın alıyor olduğu uyarıcının total düzeyi ve/veya biçimlendirilmesidir. Beklendiği gibi ikisi birbiriyle yakından ilgilidirler.

Bu genel faktörlerin davranış üzerinde sahip olduğu etkileri başlıca belirlersek; a) bir uyarıcının hiç yanıtlanıp yanıtlanmaması b) görünen duyuşal ayrımın derecesi c) tepki verme hızı d) yanıtın düzenli ya da düzensiz olması. Bu faktörlerin aktive olmuş ve olmamış davranış sistemleri üzerinde çok fazla etkisinin olduğunun bir kanıtı yoktur.

Kanıtlar göstermektedir ki belirli bir uyarıcıya bir davranışla yanıt verilmişse memeli korteksinin bir uyarılma durumunda olması gerekir (EEG'de ölçüldüğü gibi) ve ayrıca korteksin durumu büyük ölçüde beyin sapı retiküler oluşumunun durumuyla belirlenir ki bu da ardından duyuşal moda bakmaksızın hayvan tarafından alınan tüm uyarıcılardan oldukça etkilenir. Belirli bir eşişe kadar uyarıcı arttıkça, duyu organları aracılığıyla hayvanın aldığı uyarıcı büyür ve davranışını daha çok etkiler: Duyuşal ayrımlar gelişir ve reaksiyon zamanı kısalır. Bununla birlikte belirli bir düzeyin üstünde verimlilik azalabilir ve deneysel bir durumda total uyarıcılar oldukça artar, davranış tamamıyla düzensiz hale gelir. Aynı durum uyarıcı çok zayıfladığında ortaya çıkar, tıpkı duyuşal yoksunluk deneylerindeki gibi. Bu bulgular, en üstte duyarlılık ve verimliliğin olduğu duyuşal girdinin bir optimum düzeyinin var olduğunu güçlü bir şekilde öne sürer. Bu optimum düzey farklı türdeki davranış sistemleri için farklı olabilir.

Bazı araştırmacılar bu bulguları, en önemli değişkenin bir hayvanın aldığı uyarıcının total niceliği olduğu biçiminde yorumladılar, “genel aktivasyon düzeyi” ve “genel dürtü” kavramlarını kullanışlı kavramlar olarak kabul ettiler. Önceden de gördüğümüz gibi Hinde (1966) söz konusu sonuçlara değinmektedir. O, duyuşal yoksunluk deneylerinin sadece azalan uyarıcı niceliği ol-

madığını, biçimlendirmenin de oldukça azaldığını vurgular. Aynı durum muhtemelen duyusal etkilerin aşırı yüklendiği deneylerde de geçerlidir: Hayvan aşırı uyarıcıya maruz bırakıldığında hayvanın model tanımlaması başarısız olabilir. Hinde bütünlenmiş davranışın muhtemelen sadece niceliksel faktörlerden çok örüntülenmiş duyusal girdiler arasındaki düzenli ilişkilere dayalı olduğu görüşünü savunur – nöropsikolojik deney sonuçlarıyla desteklenmiş bir görüş (Pribram, 1967).

Uyumsuz Davranış Sistemleri: eşzamanlı aktivasyonun sonuçları

Önceki bölümde davranış sistemlerinin bir seferde sadece birinin aktif olma eğiliminde olduğunu üstü kapalı bir şekilde ileri sürüldü. Bununla birlikte bir sistemden fazlasının aynı anda aktif olması kesinlikle nadirdir. Burada iki ya da daha fazla sistem aynı anda aktive olduklarında ortaya çıkan bazı davranışları ele alıyoruz.

Bir davranışsal sistem aktivasyonunun yol açtığı davranış, başka sistem aktivasyonunun yol açtığı davranışla oldukça uyumlu olabilir ya da oldukça uyumsuz olabilir ve yahut bazı kısımlar uyumsuz olabilirken birinin bazı kısımları diğerinkilerle uyumlu olabilir. O nedenle iki sistem aynı anda aktive olduğunda ortaya çıkan davranış türünün sonuçlarının oldukça çeşitli olması şaşırtıcı değildir. Bazen her iki davranış örüntüsünün unsurları da sergilenir, bazen de sadece birininki sergilenir ya da hiçbirininki sergilenmez. Bazı durumlarda sonuçlanan davranış duruma mükemmel bir şekilde uygundur diğer durumlarda tam tersidir. Aslında bazı durumlarda da iki uyumsuz davranış sistemi eş zamanlı olarak aktive olduklarında ortaya çıkan davranış patolojiyi akla getiren bir türdedir.

Sunumu basitleştirmek için bu bölümde yeni bir terminoloji kullanılmaktadır. Meydana gelen davranış oldukça belirgin olmasına rağmen belli bir davranış sisteminin aktif olduğuna inandıracak gerekçeler mevcut olduğunda bir hayvanın belli bir türde eğitime örneğin kaçma eğilimine sahip olduğu söylenebilir.

Bu tür bir davranış zorlukla fark ediliyorsa belli bir davranış türüne bir eğilim ileri sürmek dikkat edilmesi gereken metodolo-

jik problemleri ortaya çıkarır. Böyle bir eğilimin olduğunun söylenebileceğini nasıl anlıyoruz? Genellikle bunda sorumlu olan davranış mevcut olmadığında bile mantıklı bir şekilde davranış sisteminin aktif olduğunu çıkarmamızı sağlayan kanıt nedir? Metodolojik problem, hiç şüphesiz bir kişinin açık davranışı tek bir tür olsa bile diğer tür motivasyonun mevcut olduğunu savunan psikanalistler için bilindiktir.

İki disiplinin, etoloji ve psikanaliz, aynı metodolojik sorunla karşılaştıklarında aynı cevabı vermeleri alakasız olmadıklarını gösterir. Davranış hayvanda da insanda da ortaya çıksa, gizli eğilimin var olduğu anlamını çıkartacak temel neden, kendisini rastlantısal ve tamamlanmamış davranış dizisinde açığa çıkarma eğilimidir. Bazen böyle bir davranış ya da böyle bir davranışın parçası dominant bir davranışla eş zamanlı olarak oluşur ve zayıf bir dalgalanma ile sonuçlanır. Diğer zamanda gizli eğilim anlaşılabilir çünkü dominant davranış tamamlandıktan sonra diğer türün kısa bir dizisi görülür. Diğer durumlarda gizli eğilimi ifade eden davranış dominant davranış komut almadan önce kısaca görülebilir. Hem etologlar hem de psikanalistler için içerik kazandıran ve bilimsel ilerlemeye götüren bu tür davranış detayları dikkat çekicidir.

Psikanalistler, gerçekten gizli eğilimlerle ilgili çıkarımda bulunmada ilave bir veri sınıfı kullanırlar. Veri sınıfı etologlar için uygun değildir. Bu, hasta tarafından hazırlanmış kendisinin duygu ve düşüncelerinin raporundan oluşur. Düşünceler ve duyguların mevcut teorik şemada yerleştiği konum sonraki kısımda açıklandığından daha derin ele almış ertelenmiştir.

Bugün psikanalistlerin etologlarla paylaştıkları davranışsal verilere dönmek için, iki eğilimin eş zamanlı olarak mevcut olup fakat birbirleriyle bir derecede uyumsuz oldukları sonucuna ulaşabilen pek çok davranış tipinden birkaçı aşağıda tarif edilmiştir.

Her İki Eğilimin Sergilenmesinden Elde Edilen Davranış Dizisi

Alternatif davranış. Bazı durumlarda her iki eğilimden elde edilen davranış, bir tür davranışın diğer tür davranışı izlemesi biçiminde sergilenir. Sonuç elverişsiz olacakmış gibi gözükmesine

rağmen hiçbir suretle böyle bir zorunluluk yoktur. Örneğin pek çok türde saldırı, cinsel ve kaçma davranışının karmaşık bir sırası olduğu görüldüğünden balık ve kuşun kur davranışlarında pek çok bu tip durum vardır. Örneğin erkek bir İspinoz kur yapmaya saldırganlaşarak başlar sonra yavaş yavaş dişinin hâkimiyetine girer ve sanki ondan korkuyormuş gibi davranır. Bundan sonra ondan kaçma ve cinsel ilişkiye girme eğilimi arasında bir çatışma vardır ve davranışı biri ve diğerinin ifadeleri arasında gidip gelir. Bununla birlikte çiftleşme genellikle başarılır.

Niyet hareketleri, birleşik davranış ve uzlaşma davranışı. Bir hayvan sık olmamakla birlikte bir çatışma durumundayken eğilimlerinden birini tümüyle ifade edemeyebilir, bununla birlikte bu eğilime ait tamamlanmamış bir davranış gösterir. Örneğin kalma ve uçuş arasında bir çatışmadayken bir kuş aslında böyle bir davranışta bulunmadan defalarca havalanma davranışı sergileyebilir. Bu, “niyet hareketi” biçiminde adlandırılır.

Niyet hareketleri, insanoğlunun da dahil olduğu memelilerde yaygındır. Verdikleri önemli ipuçları ile diğer insanların güdülerini ve muhtemel davranışını yargılarız.

Zaman zaman çatışmacı iki davranışsal eğilimden elde edilen niyet hareketleri birlikte var olabilir ve her ikisinin bir bileşimi olan bir davranışla sonuçlanabilir. Bazen de her iki eğilime mahsus niyet hareketi ya da diğer davranışsal unsur kendi başına sergilenir.

Sadece Bir Eğilimin Sergilenmesinden Elde Edilen Davranışsal Dizi

Çatışmanın en yaygın sonucu muhtemelen gösterilen davranışın tümüyle bir eğilimden elde edildiği ve diğerlerinden oluşmadığıdır. Diğer bir deyişle ikinci eğilimin ifadesi tamamen ketlenmiştir. Örneğin sessizce yemlenen küçük bir kuş, bir Şahin belirdiğinde saklanmak için kaçır. Yemlemeye neden faktörlerin yine de mevcut olduğu ve küçük kuşun Şahin yokken yemlemeye devam edeceğini farz edebileceğimizden yemleme davranışı ketlenmesine rağmen eğilimin sürdüğü sonucuna varmak doğru görünmektedir. Bu tür bir sonuç gerçekte olağan olduğundan çok sık görülür ve büyük olasılıkla iki tür çelişkili eğilimden birine ket

vurulmasının gerçekleştiği çok fazla farklı biçim vardır – bilinçli düşünme ve karar vermek için farkında olmadığımız otomatik süreçlerden. Pek çok davranışsal sistem birbiriyle uyumsuz olduklarından muhtemelen pek çok hayvan için bir ya da daha fazla sistemin ketlenmiş olduğu durum, olağan gibi görünmektedir.

Bu tür durumlarda davranışsal sonuç genellikle anlaşılır ve açık bir yaşam değeri olmasına rağmen bunun olmadığı başka durumlar da vardır. Örneğin rakip bir eğilimin ketlenmesi istikrarsız ya da faydasız olabilir ve fonksiyonel olmayan türde alternatif bir davranışla sonuçlanabilir. Diğer sonuç, psikanalistler için “yer değiştirme” etologlar için “yeniden yönlendirme” olarak bilinen davranış türü olabilir. Burada çekişen eğilimleriyle benimsenen birey, doğru ifadenin iki eğilimden biri olduğu bir davranış dizisi sergiler fakat davranışı ortaya çıkaran objeden başka bir objeye doğru yönlendirir. Dominant bir hayvanın daha alt bir hayvanı tehdit edip ve sonrasında hem saldırı hem de kaçma davranışı göstermesi bilindik bir örnektir. Alt derecedeki hayvan sonradan saldırganlık gösterebilir fakat dominant hayvana yönelik davranmaz, daha düşük düzeyde bir hayvana yönelir. Alt derecedeki hayvana bu tür yeniden saldırganlık yönelimi yaban hayatta primat gruplarında sık sık gözlemlenir ve hiç şüphesiz insan gruplarında oldukça yaygındır.

İnsanların eğilimli oldukları ancak daha düşük düzeydeki hayvanlarla giderilmeyen özel bir yeniden yönelen davranış, davranışın yeniden yöneldiği nesne sembolik olduğunda meydana gelir. Örnekler, asıl nesnenin şekline yönelen saldırganlık ve bayrak ya da ilahi gibi ulusal bir sembole yönelen bağlanma davranışlarıdır.

Çatışmacı Değil Diğer Eğilimlerden Çıkan Sergilenmiş Davranış Dizisi

Bazen hem sola hem sağa dönme gibi iki eğilim var olduğunda birbirlerini iptal ederler ve herhangi bir sonuç olarak davranış ortaya çıkmaz.

Bununla birlikte sık olmayacak bir şekilde her iki eğilimden de gilmeyen davranış sergilenmesine rağmen hayvan bazen oldukça farklı davranır. Örneğin iki martı arasında bir kavga sırasında biri hem diğerine saldırma hem de uçup gitme eğilimine sahiptir ve

bir kuş aniden gagasıyla tüylerini düzeltmeye ya da yuva yapmaya başlayabilir. Böyle bir davranış duruma tümüyle alakasız görülebilir ve etologlar tarafından “yer değiştirme aktivitesi” olarak adlandırılır.

Görünüşe bakılırsa bu ilgisiz davranışın nasıl ortaya çıktığı tartışma konusudur ve olmaya devam etmektedir. Yer değiştirme aktivitesinin normal bir bağlam içerisinde aynı davranışı üretenlerden farklı faktörler tarafından ortaya çıktığı bir fikirdi; ve ifade edilmeyen çatışan eğilimlerin birinden (ya da ikisinden) gelen enerjide “patlama” nosyonu mevcuttur. Bugün bu tip açıklamadan ve bunun türediği enerji modelinden vazgeçilmiştir. Birçok alternatif incelenmektedir.

Bir açıklama, çoğu yer değiştirme aktivitesinin otlama ya da gagalama gibi hayvanların sık sık gösterdikleri ve kolaylıkla edindikleri aktiviteler olduğu gerçeğinden elde edilir. Bir diğeri yer değiştirme aktivitesi olarak meydana gelir, ileri sürülmüştür ki normal bir şekilde aktive olan nedensel faktörlerden dolayı davranışsal sistem pek çok zaman mevcuttur fakat çok uzun süreçte devam etmez, davranışın kendisi ketlenir çünkü diğer aktiviteler öncelik kazanırlar. İki tür öncelikli aktivite birbirlerini dışlar ise birbirleriyle çatışma içerisinde olsalar bile önceden ketlenen davranış bir şansa sahiptir; ketlenmemiş hale gelir.

Pek çok deneysel kanıt disinhibisyon hipotezini destekler. Kuşlarda yaygın bir yer değiştirme aktivitesi tüylerini düzeltmektir. Bunun meydana geldiği çatışma durumlarından biri, bir martının her iki eğilime de sahipken hem kuluçkaya yatması hem de tehlikeli bazı şeylerden kaçmasıdır. Deneyler, iki eğilim dengedeysen hangi koşulların yer değiştirme davranışı gagalama gibi bir biçimde davranmasına yol açtığını belirleme amacını taşır. Örneğin hem kuluçkaya yatma hem kaçma eğilimi güçlüdür ya da her ikisi de zayıftır, öyle ki onlar birbirlerini tamamıyla dışlar. Ayrıca gagasıyla tüylerini düzeltme olağan davranışı gibi bir yer değiştirme davranışının yağmur sırasında ve sonrasında daha sık meydana gelmesi, olağan gaga davranışı sırasındaki gibi aynı dışsal faktörler tarafından etkilendiğini gösterir.

Pek çok yer değiştirme aktivitesinin disinhibisyon nedeniyle olduğu görülürken diğerlerinin çatışma durumunda uyarıcı olan

otonom aktivitenin yan ürününü olduğu görülmektedir. Örneğin bir kuşun saldırma ve kaçma eğilimleri arasında kaldığı bölgesel dövüş sırasında kuş aniden su içmeye başlayabilir. İddia edilmektedir ki bu, korku tepkileriyle ilgili bir otonom aktivite olarak boğaz kuruluğunun bir sonucu olabilir.

Diğer açıklamalar, yer değiştirme aktivitelerin varlığının açıklanmasıyla geliştirilmiştir. Anlaşılan o ki farklı yer değiştirme aktivite tipleri, farklı biçimlerde sebep olmaktadır.

Tamamen bağlam dışında ortaya çıkan ve bunun yanında etolojinin yer değiştirme aktivitelerine benzeyen aktiviteler hiç şüphesiz insan nevrozunda yaygındır. Varlıklarının kabulü gerçekte Freud'un, psişik enerjinin borular kullanılarak ve birinden diğerine geçilebildiği biçiminde resmedildiği içgüdü teorisini geliştirilmesini sağlayan birincil nedenlerden biriydi —su analogisi. Yer değiştirme aktiviteleri ile ilgili etologların değişen görüşleri sadece etologların, teori oluşturlarken psikanalistlerin karşılaştıklarına benzer problemlerle mücadele etmelerinin yanında psişik enerjiye dayalı teorilerden başka teorileri ayrıntılandırıdıklarını ve klinisyenler tarafından dikkate alınmak için uygun olduklarını gösterdiklerinden oldukça ilginçtir.

Aynısı gerileme için de söylenebilir, şöyle ki erişkin davranışı çatışmayla ya da başka bir biçimde engellendiğinde erişkin çocuksu davranışa döner. Bu tür davranışın insanlarda olduğu gibi hayvanlarda kolaylıkla olduğu bugün iyi bilinmektedir. Bunu açıklamak için etologlar, iki çeşit teorinin üzerinde durdular. İlki hayvanlar bir problemle karşılaştıklarında immatürite döneminde başarı gösterdiği çözüm biçimine dönmektedir. İkincisi gerilemenin, yer değiştirme aktivitesinin özel bir biçimi olmasıdır: Erişkin davranış örüntüsü, çocuksu örüntüyü dışlasa da daima potansiyel olarak aktiftir ve sıra bekler. Bu her iki açıklamanın hatta diğerlerinin gerileyici davranışın her durumunu açıklamak için gerekli olduğu ihtimal dışı değildir.

Duyusal girdi ve değişimi

Şimdiye dek bölüm boyunca, içgüdüsel davranışı aktive etmede ve sonlandırmada rol oynayan çevresel olaylardan söz ederken “çevresel uyarıcı” terimi kullanıldı. Bununla birlikte uyarıcı kav-

ramı, basit bir kavram değildir. Bir hayvanda davranışa uyarıcı olarak hareket eden durumlar belki de başkaları tarafından fark edilmezler. Birey tarafından tehlikeli olarak görülen durumlar başkaları tarafından önemsiz olarak davranılır. O zaman uyarıcı nedir ve ortamda meydana gelenlerle nasıl bir ilişkisi vardır?

Geçtiğimiz yirmi yıl boyunca nörofizyologlar tarafından yapılan araştırmalar, duysal girdinin MSS'nin aktivitesi tarafından düzenlenme ve değişme biçimine dikkat çektiler. İlk alındığında çevresel bir durumdan elde edilen duysal girdi değerlendirilir. Önemli olmadığı yargısına varılırsa boşa çıkar. Eğer aksi düşünülürse güçlendirilir, yerinde görülürse (ve içeriklikte çok baskın değilse) eylemin önemli olduğu belirlenir; uygun mesajlar motor bölgelere iletilir.

Bu tür duysal girdilerin değerlendirilmesi ve düzenlenmesi, beynin duysal bölgelerinin majör ve beceri gerektiren aktivitele-ridir. Bir kez karar verildiğinde duysal girdinin zayıflaması ve güçlenmesi, efferent mesajlar aracılığıyla gerçekleşir ve beynin duysal bölgelerinden hem kendi duyu organlarına hem de efferent sistemler üzerinde bulunan sinir düğümlerine giden özel efferent sinirleriyle taşınır; duyu organının ya da sinir düğümünün an be an tepkiselliği böylelikle kontrol edilir (Livingstone, 1959).³

Deneyisel kanıtlar, alıcının düzenlenme durumunun sinir sisteminin bir ya da pek çok düzeyinde yürütüldüğünü ileri sürmüştür. Örneğin göz kamaştırıcı bir flaş, göz bebeklerinin küçülmesine ve göz kapaklarının kapanmasına yol açar. Ayrıca yüzünü çevirmeye ve kaçırmaya neden olur. Aksine çekici bir kadının görünüşü, karşıt yanıtlar dizisine yol açabilir. Her durumda bazı tepkiler refleks olarak, diğerleri de sabit eylemler olarak ve yine diğerleri muhtemelen planlar olarak organize olur ve tepki kontrolü ya çevresel ya da daha merkezi şekilde uygulanır.

İster birincil düzenlenmemiş girdi olsun ister sonraki düzenlenmiş girdi olsun girdiyi değerlendirme beceri gerektiren bir iş- tir. Önceki deneyimler tarafından kurulan standartlar ya da, be- ceri gerektiren bilgiyi yeniden kazanma işi olan ilgili görünen ön-

³ Duyusal girdi ve işleminin merkezi savunma kontrolü teorisinin önemi Cilt III'te ele alınmıştır.

ceden birikmiş diğer bilgi açısından girdiyi yorumlamak ve sonra da nihai yorumu uygulanan eylem açısından değerlendirmek gerekir. Bu tür değerlendirme ve yargılama MSS'nin pek çok düzeyinde, bazı örneklerde sadece bir düzeyde, diğerlerinde sırayla birkaçında yürütüldüğü olası görünmektedir. Faaliyetlere girilen düzey arttıkça, belirli hedefli planlar olarak organize edilen davranışı içeren seçilebilir davranış daha da ayrışır. Böyle planlar yapmak hiç şüphesiz ortam ve organizma modellerine başvuru gerektirir (bakınız, Kısım 5).

İnsanda çok sık olmayan bir şekilde yargılama ve değerlendirme süreçleri bilinçlidir ve yorumlanan girdi “ilginç” ya da “ilginç olmayan”, “hoş” ya da “tatsız”, “tatmin edici” ya da “moral bozucu” gibi değerler açısından deneyimlenir. Bu, duygular ve hisler üzerinde düşünmeye yol açar.

DEĞERLENDİRME VE SEÇME:

HİS VE DUYGU

Yüz ve bedendeki ifade hareketleri, kökeni ne olursa olsun, sağlığımız için çok büyük öneme sahiptirler. Onlar anne ve çocuk arasındaki iletişimin ilk araçları olarak hizmet ederler; çocuk onaylanmaya gülümser ve bu, çocuğa doğru yolda devam etme cesareti verir ya da onaylanmamaya kaşlarını çatar. İfade hareketleri söylediğimiz sözcüklere canlılık ve enerji verir. Onlar, başkalarının düşünce ve niyetlerinin sözcüklere göre çok daha fazlasını açığa çıkarır ki sözcükler tahrif edilmiş de olabilir... Bu sonuçlar, neredeyse tüm duygular ve onların dış belirtileri arasında var olan yakın ilişkiden çıkar.

CHARLES DARWIN (1872)

Giriş

Kliniksel süreçlerde duygular, hisler ve duygulanımdan sanki davranışın nedeniymiş gibi bahsedilmesi olağandır. Bu, şu aşamada onları ele almamız için bir nedendir. Diğer, her iyi klinisyenin hastalarıyla iletişim kurmak için his ve duygu dilini kullanmasıdır –herkesin günlük yaşamlarında başkalarıyla iletişimlerinde yaptığı gibi. Hem klinisyen hem de başka okuyucular o nedenle gelişmiş içgüdüsel davranış teorisinde duygu ve hislerin bulunduğu yeri anlamada sabırsız olabilirler.

Kısaca edinilen bakış açısı, duygulanım, his ve duygu olarak ifade edilenlerin (daha çok rastgele) tümünün ya da en azından

çoğunun, bireyin ya harekete geçmek için kendi organizmal durumları ve dürtüleri ya da içinde kendisini bulduğu bir dizi çevresel durumun sezgisel değerlendirmelerin evreleri olduğudur. Bu değerlendirme işlemleri çoğunlukla, fakat her zaman değil, hisler ya da daha iyi bir terminoloji kullanımıyla hissedilenler olarak deneyimleniyor olmanın özel niteliğidir. Bir birey genelde bu faaliyetlerin farkında olduğundan bunlar, bireye kendi durumları, dürtüleri ve hallerine ilişkin gözetim hizmeti sunar. Aynı zamanda yüz ifadeleri, beden duruşu ve başlangıç hareketleriyle birlikte geliştiğinden beraberindekilere değerli bilgi sağlar.

Bu değerlendirme faaliyetleri düşünülmüş olsa da olmasa da bu tezin ana kısmı, öncelikle dikkat gerektiren his ve duygudan çok faaliyetlerin değerlendirilmesidir. Değerlendirme işlemlerinin her zaman hissedilmediği gerçeği, muğlâklığı anlayabilmek için bir ipucu sağlar fakat kliniksel olarak “bilinçsiz his” kavramı işlevsizdir.

Değerlendirme süreçlerinin o nedenle üç rolü varmış gibi görünmektedir. İlki, davranma eğilimlerini içeren değişim ortamları ve organizmal durumları değerlendirme; şöyle ki, hissedilse de hissedilmese de (bilinçli ya da bilinçsiz) işlemler davranış kontrolünde çok önemli bir rol oynarlar. İkincisi, sezgili olma biçiminde bireye gözetim hizmeti sağlar. Üçüncüsü başkalarıyla iletişim kurma yardımı sağlar.

Birinci ve üçüncü roller, bilinçli olma işlemleri gerektirmez. İkincisi hiç şüphesiz gerektirir.

Duygulanım, his ve duygu ortak düşünülmesine rağmen sanki ayrık varlık gibi olmaları savunulan görüşün nitelikleri arasındadır, onları bu şekilde düşünmek oldukça uygunsuzdur. Bir “duygulanım”, “his” ya da “duygudan” bir atom ya da portakal gibi bahsetmek kırmızılık ya da karelikten bahsetmek kadar uygunsuzdur. Bunun yerine his, davranışla zaman zaman bağlantılı olan belirli işlemlerin sahip olduğu bir özellik olarak görülür. Bunun yanında his ve duyguyu somutlaştıran herhangi bir tabir uygunsuz sayılır.

Bu tezi geliştirmeden önce açık bir terminoloji iyi olacaktır. Geleneksel olarak “duygulanım” geniş çaplı hissetme deneyimini belirtmek için kullanılır –sevgi, korku ve öfkenin yanı sıra mem-

nuniyet, endişe ve üzüntü hissetme. Ayrıca “his” kelimesi de çoğu kez bu geniş alanda kullanılmaktadır. Diğer taraftan “duygu” her zaman daha sınırlayıcı bir biçimde kullanılır: Kural olarak bu, doğası gereği değişik şekillerdeki eylem biçimleriyle bağlantılı olan sevmeye, nefret etmeye, korkmaya ya da acıkma gibi duygulanım ve hislerle sınırlıdır.

Bunun yanında “his” kelimesi her zaman genel amaçlı bir terim olarak kullanılır. Hem “duygulanıma” hem de “duyguya” tercih edilir çünkü kendisi gibi tam aynı anlama sahip (hissetmek) fiilden gelen, üç kelime içerisinde tektir. “Duygulanım” terimi sadece geleneksel teori tartışmasında kullanılır; “duygu” kelimesi yukarıdakilerden hareketle kısıtlı bir anlamda kullanılır.

Ayrıca bugüne dek his farkındalığını dâhil etmeye kalkışan bir açıklama benimsemiş içgüdüsel davranışın açık davranışsal açıklamasından hareket ettiğimizde bize sıkıntı veren bazı felsefi problemler üzerinde kısaca durarak başlayalım.

Felsefi Problemler

Langer (1967) şöyle yazmıştır:

Hisler olarak adlandırılan bazı şeylerin hayvansal bir organizmayı düzenleyen fiziksel (aslında elektrokimyasal) oluşumlar içerisine nasıl girdiği biyoloji bilimleri felsefesindeki can sıkıcı sorudur. Bizimle alakalı dünyada ve görünürde kendimizde de değişikliklerin etkilerini hissettiğimiz ve bu tür değişikliklerin tümünün fiziksel olarak tanımlanabilir olduğu fakat onları hissetmemizin bu şekilde tanımlanamadığı gerçeği, özgün bir felsefi tartışma ortaya koyar.

Bu tartışmada pek çok cevap mevcuttur. Çoğu, iki temel düşünce okulunun varyantlarıyla sınıflandırılır: Zihinselciler (mentalist) ve gölgegörüngücüler (epifenomenalistler).

Descartes’tan gelen ve sadece hümanistlerin değil aynı zamanda Hughlings Jackson ve Freud’un (Jones, 1955) dahil olduğu nörofizyolojistleri çeken Zihinselci okul, iki farklı varlığın -beden ve akıl- birbirleriyle eşit statüde olduklarını varsayar ki bunlar ölçülemez biçimde birbirlerini kullanırlar. Buna karşın bilim adamlarını çeken ve gerçekçi olarak övünen gölgegörüngücü, sadece fiziksel dünyayı gerçek olarak görür. Bir gölgegörüngücüye göre düşünceler ve hisler yaşamın tiyatrosunda gerçek bir rol oynama-

yan gölgelerden başka bir şey değildir; belki de bilimsel ilgilerin değil estetik ilgilerin.

Bugünlerde bu cevapların herhangi biriyle ikna olunmaktadır. “Makinedeki Hayalet dogması” gibi zihinselci felsefeyi hicvederek Ryle (1949) bunun, insan bedeni ve insan zihninin aynı mantık kategorisine ait olduğu varsayımına dayalı kategorik bir hatadan kaynaklı olduğunu ileri sürer; farklı türde olmalarına rağmen her ikisi de mevcuttur. “Descartes’ın yayınladığı akıl teorisindeki mantıksal biçimlendirme... o ve Galileo’nun kurduğu fizikteki biçimlendirmenin özü aynıydı.” Sonuç olarak Descartes düşünceleri fizikte kullanılanlara karşılık gelen terim ve tabirlerle ancak sadece negatif biçimde tanımlama eğilimindeydi. Bu yüzden “düşünceler uzayda değildirler, devinim değildirler, maddenin değişimleri değildirler, açık gözleme uygun değildirler. Düşünceler, mekanizma parçaları değildir, daha doğrusu olmayan bir mekanizmanın parçalarıdır” (Ryle, *aynı eser*).

Mantıksal yanılgıya dayalı zihinselci bakış, ampirik problemlere uygulandığında aralarında sadece Freud farklı sonuçlara ulaştı; böylece insan yaşamındaki his ve duygu doğru yerini buldu fakat sınanabilir bir form içerisindeki formüle edilen hipotezlerin metodolojik problemi çözülmemiştir. O nedenle fiziksel bilime benzer hiçbir zihin bilimi oluşmadı. Gölgegörüngücülerin sonuçları farklı bir biçimde olsa da eşit olarak kontrol edilmişlerdir ki onlar genellikle aşırı davranışçılık bayrağı altında ilerler. Doğrudur, test edilebilir hipotezler tasarlanmıştır, ancak ödenen maliyet çok yüksektir. İnsan deneyiminin tüm heyecan verici erişimleri sınırları yıkmıştır; dahası sunulan teorik şemanın günlük yaşamlarını sürdüren sıradan insanlarla meşgul olan klinisyenler ve diğerleri için çok işe yaramadığı görülmüştür.

Hiç kuşkusuz araştırmalarında davranışçı stratejiyi benimseyenlerin tamamının gölgegörüngücüler oldukları fark edilecektir. Bunun aksine pek çoğu, birkaç yıl önce J. S. Haldane (1936) tarafından yayınlanana benzer bir görüş ortaya koydular. Şu an için bugüne dek onlarla ilişkili gerçeklerin, bilimsel düşüncenin tutarlı bir sistemini yapmak için diğer biyolojik materyal ile davranışsal çalışmaların nasıl birleştirdiklerini anlayamadığımızdan belirgin şekilde önemli olsalar da hisler, anlama, bilinç kontrolü ve benzerleriyle uğraşmıyoruz. Devam etmektedirler ki bu günlerde, bu

problemleri çözme zamanı gelmiştir. Bu arada alanın “çözüm sanatının” erişiminin ötesine geçtiği görünmektedir.

Hiç şüphe yok ki ölçülü bir konumda olmasına rağmen ister psikiyatr ister nörolog olsun klinisyenler bunu uygulanamaz görürler. Her gün bir klinisyen her bir hastanın özel deneyim barındıran anlatılarıyla ilgilenmek zorundadır –midesinde duyduğu acı, bir kolunda uyuşma hissetmesi, ailesi, patronu ve kız arkadaşıyla ilgili düşünceler ve hisler. Kişisel deneyimin özel dedektifinden gelen bu tür açıklamalar hekimlik uygulamasının parçası ve bölümüdür.

O zaman bir klinisyen bazı bakış açılarını benimsemek zorundaydı bu hangisi olmalıdır? O, özel ile kamu, objektif ile sübjektif, his ile fizik, zihin ile beden ilişkisini nasıl resmedecektir?

Burada, bir alan içerisinde parça parça yayılmış olmanın gerektirdiği çekinceyle birlikte benimsenen bakış açısı Langer’ın konu hakkındaki son kitabında (1967) iyi bir şekilde ifade edilmiştir. Langer, istemli kas kontrolünü anlamak için ilgili bir nörologun bazı düşüncelerinden ipuçları almıştır. “Bu, büyük ölçüde ilgili olacağımız hissiyle desteklenecektir” diye yazmıştır Gooddy (1949) “duyusal semptomlar için hastaların ‘çalıştığımda ve hareket ettirdiğimde elimi tuhaf hissediyorum’ şeklindeki istemli hareket disfonksiyonu şikayeti oldukça yaygındır”. Bunun üzerinde düşünen Gooddy, “his”, “görünüm”, “uyuşma”, “beceriksiz”, “ağır”, “acı”, “gergin” sözcüklerinin doğal kullanımının, motor disfonksiyondan ne çıktığını tanımlamak olduğunu belirtir. Daha sonra Gooddy, “nöropsikolojik durumların nasıl hislerin üstesinden gelebildiğine” dair sıkıntılı soruyu sorar.

Bu noktada Langer, “hissetmenin” bir fiil olduğunu ve “hissedilenin” ne olduğunu söylemek için bir “hissin” aldatıcı olabileceğini belirtir: “Genellikle bir his olarak tanımlanan fenomen, organizmanın bir şeyler hissetmesidir, yani bir şeylerin hissedilmesidir. Hissedilen, organizma içerisindeki... bir faaliyettir.” Bu, Langer’in temel önerisine çıkar: “*Hissediyor olmak faaliyetin kendisinin bir evresidir*” sonucuna varır.

“Evre” ile Langer, edinilen bir şey olmadan içerisinde bazı şeylerin meydana gelebildiği pek çok moddan birinin aynı za-

manda ona eklendiği ya da çıkarıldığını kasteder. Bir örnek olarak demirin ısınıp soğumasını verir.

Demir, yüksek bir derecede ısıtıldığında kırmızıya döner; fakat kırmızılığı, demir ısıtılmadığında kaybolmak zorunda olan yeni bir varoluş biçimi değildir. Bu yüksek ısıdaki demirin kendisinin bir evresidir.

Bunun bir sonucu -yani bundan metafiziksel olarak farklı yeni bir varlık- yerine fizyolojik bir işlemin evresi olarak görülür, fiziksel paradoks ve ruhsal yok oluş.

Langer'in ardından gelen soru, artık fiziksel bir işlemin nasıl fiziksel bir sistem içerisinde fiziksel olmayan bazı şeyleri değiştirebildiği değil, hissediyor olma evresinin nasıl elde edildiği ve işlemin nasıl tekrardan hissedilmeyen evrelere geçtiğidir.

Eğer Langer'in görüşleri probleme yaklaşan sağlam bir bakış açısı gibi görünüyorsa bu bizi yalnızca yerleşik soruya cevap verebiliyor olmaktan uzaklaştırır. Gerçekten hissediyor olma evresi nasıl ortaya çıkar? Henüz bu soru cevaplandırılmaz olmasına¹ rağmen hem daha cevaplandırılabilir hem de tezimizle daha doğrudan ilgili başka bir soru mevcuttur. Genelde hissediyor olma evresine erişen faaliyetler ne tür faaliyetlerdir?

¹ Bugün için çözülemez olmasına rağmen problem günün birinde incelenebilir. Bir elektrik mühendisi olan Tustin, tarihsel bir paralelliğe işaret eder:

Bir kaç on yıl geçmemiştir ki bir adam ilk kez bir dinamo oluşturan demir, bakır ve pamuk parçalarını belirli bir biçimde birleştirdi ve bu özel mekanik obje döndürüldüğünde yeni bir fenomen alanı ortaya çıktı. Daha önce söylediğimiz gibi dinamo elektrik gücüyle çalışmaktadır. Nadiren görünen ve asla önceden başka bir yerde fark edilmeyen elektriksel fenomenler ortaya çıkmıştır. Bugün mekanik kısımların belirli yapıları ve elektriksel fenomen alanı arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğunu biliyoruz ve bu mekanik kısımların kendisi kısmen mekanikten daha öncelikli elektriksel olarak anlaşılmalıdır. Böylece nihayetinde iki alan birleşmiştir.

Elektriksel fenomenin, mekanik kısımların belli bir yapısı düzenekçi kavrama tekabül eden beynin tür değerlendirmesinde gerçeklik düzeyimizde, dolayısıyla evrimde, artık ihmal edilemeyecek biçimde etkileşim gösterene dek tanınmamış olması, farklı türde bir fenomenle nadir bir bağlantı kurulup ve bunun biyolojik tanıma çevrilmesi akla yatkın mıdır? Eğer bu spekülasyon gerçeğe benzemesi için yapılmalıysa böyle bir açıklamanın günümüz fizik kavramları açısından bütünüyle yapılamamasına rağmen hasta incelemesinin bu fenomenin anlamını kısmen verebildiği umuduna zemin hazırlayacaktır (Tustin 1953).

Hissedilen Faaliyetler

Önceki bölümün sonunda duyu organları yoluyla bir organizmaya ulaşan çevresel durumlarla ilgili duyusal verinin hemen değerlendirilip düzenlendiğine ve yorumlandığına dikkat çekildi. Sadece eylem için uygun olanlar belirlenebilir. Bu durum organizmanın içsel bölgesinden elde edilen duyusal verinin doğruluğu için de geçerlidir. Dahası eylem için genel uygunluk belirlenir belirlenmez koordine eylem meydana gelmeden önce birçoğu değerlendirmeye maruz kalabilir; ki bu özellikle çevresel durum ve farklı türlerin organizma eylemleri üzerindeki muhtemel etkileri içerir. Ayrıca koordine eylem başladıktan sonra bile değerlendirme işlemleri kesilmez. Öncelikle eylemin kendi gelişimi izlenir ve sonunda eylemin sonuçları değerlendirilir ve ilerisi için referans görülür.

Bu değerlendirme işlemlerinden her birinin hissedilme evresine ulaşabildiği görülmektedir ve onları tek tek dikkate almamız gerekir. Aynı zamanda tüm değerlendirme süreçlerinin aslında hissedilmediğinin altı çizilmelidir. Tüm bu olanlarla birlikte değerlendirme bir kontrol sistemi faaliyetinin bütünleşik bir parçasıyken, hissedilen belli bir değerlendirme işlemi farklı bir soru olsa da olmasa da, sistem karmaşılaştıkça daha fazla değerlendirmeden geçtiği sürekli akılda tutulmalıdır. Bir an görünüp bir an kaybolan bir yunus grubu gibi bazı değerlendirme işlemleri evre değiştirebilir, farkındalık eşiğimiz bazen aktif olarak üstteyken bazen de düşer. Morina balığı gibi başkalarında da olağandışı bir durum dikkat çekene dek devamlı altta kalmayı sürdürür.

Her tür değerlendirme işleminin farklı herhangi bir düzeyde yürütülebiliyor olması, güç bir açıklamadır. Bu yüzden duyusal girdi, sadece kabaca ayırt edilebilir ve yorumlanabilir. Sadece kabaca ayrıştığı hissedilir. Bunun aksine girdi, iyi bir şekilde ayırt edilebilir ve yorumlanabilir. Onun yüksek düzeyde ayrıştığı hissedilir. Bundan başka bazı davranış dizileri özellikle refleksler ya da sabit eylem örüntüleri gibi organize olanlar bir kere başladı mı daha fazla değerlendirme olmadan devam edebilirler. Bununla birlikte dikkat, öncelikle ayırt edici ve farklılaştırıcı bir biçimde organize olan davranışa gösterilir.

Bu problemlerle ilgili bir takım kanıtlar, nörofizyologlar tarafından son yirmi yılda beynin belirli bir bölgesine kusursuz bir şekilde yerleşmiş mikro elektrotları kaydetme ve ablasyon, ayrıca cerrahi operasyonlar sırasında insanınkinin de dahil olduğu beynin kısımlarına doğrudan uyarım teknikleri kullanarak toplanmıştır. Bu ve diğer biçimlerde çok daha uygun serebral organizasyon ve aktivite resmi elde edilir; ve davranış organizasyonundaki belirli rolde, orta beyin çekirdeği ve limbik sistemin organizmal hal ve durumların değerlendirilmesinde açıklığa kavuşur (MacLean, 1960). Hissetme ve duygu teorisi için bu çalışmanın önemi Arnold tarafından daha detaylı bir şekilde açıklanmıştır (1960). İki ciltlik eseri *Emotion and Personality*, ayrıca psikolojik literatürün kapsamlı bir değerlendirmesini içerir. Bu bölüm için Arnold'un çalışmasına ve değerlendirme² teriminin girişine oldukça borçluyum.

Duyusal Girdinin Değerlendirme ve Yorumlanması

Duyusal girdi iki ana sınıfa ayrılır; organizmanın durumuyla ilgili olanlar ve çevresel durumla ilgili olanlar. Faydalı olması için her iki sınıfın girdisi yorumlanmalı ve değerlendirilmelidir. Ortamdaki değişiklikten elde edilen girdiyle başlıyoruz.

Mesajlar alımı başlar başlamaz değerlendirilir ve düzenlenir (önceki bölümde gördünüz). Anlamsız olmadığı varsayılarak sonra yorumlanır. Tek başına alınan duysal girdi yetersizdir; bir yandan aşırıdır ve ilgili olan kısımlar için taranmalıdır, diğer yandan yetersizdir ve organizmanın bellek deposundan gelen uyumlu bilgi ile tamamlanmalıdır. Sadece bu araçlarla ortamdan elde edilen ham duysal girdi, uzay mekan sürekliliğinde nesnelerin birbirleriyle etkileştiği algıya dönüşür. Kuşların ve bitkilerin ortam-

² Arnold, fikirlerini kontrol teorisi açısından sunmamasına rağmen çoğu bu yöne kolaylıkla çekilebilir. Konumundaki en ciddi kusur, fonksiyon ve belirli hedef arasında fark ortaya koymamasıdır (sonraki bölüme bakınız). Sonuç olarak onun bazı formülleri teleoloji'ye göre kusurludur. Ayrıca ben, beslenme ve çiftleşme gibi uygun nesne olmadan bile uyandırılan "içgüdüler" ile öfke ve kaçma gibi sadece değerlendirilen bir nesneden sonra uyarılan içgüdüler arasındaki onun dikkat çektiği farkı faydalı görmemekteyim. Tüm bu davranışların aktivasyonu önceki bölümde tartışılan beş nedensel faktörün çeşitli kombinasyonu ile üretildiği savunulmaktadır ve Arnold tarafından önerilen sınıflandırma oldukça keyfi görünmektedir.

ları ve görünümleriyle ilgili büyük bilgi deposu nedeniyle deneyimli doğa bilimci, bir acemiden çok daha fazla bilir. Bilindiği üzere “ona daha çok verilecek”.*

Organizmadan sağlanan duyuşal girdi, karşılaştırılabilir seçme ve ekleme süreçlerinden geçer. Sıcak, soğuk, açlık hissetme ham duyumlar değildir fakat var olma sürecinde değerlendirilen belirli duyuşal girdi evreleridir. Bazen bu tür değerlendirmeler hatalıdır. İlk olarak çok sıcak diye değerlendirilen, sonradan ve doğru şekilde çok soğuk olarak değerlendirilebilir.

Arnold, sık bir şekilde ister ortamdan ister organizmadan gel-sin yorumlanan ve değerlendirilen girdinin doğası gereği güzel ya da fena, hoş ya da çirkin, sevimli ya da sevimsiz olarak değer açısından deneyimlendiğine işaret eder. Kötüyken organizma kökenli yorumlanan girdi acı olarak deneyimlenir ve aynıysa bazen dış kökenli bir girdi için de doğrudur, örneğin acı dolu yüksek ses.

Seyrek bir şekilde olmasa da bir his değerlendirmesi, bazı nitelikleri ortamdaki kişi ya da nesneye bağlar -hoş bir adam, pis bir koku. Diğer zamanlarda dışsal bağlama yapılmaz fakat referans organizmanın kendisinin bir durumunadır- “her kısmı beni eğlendirdi”.

Memnun edici ve üzücü, güzel ve çirkinlik içerisindeki kaba ve kolay türde bir girdi, içsel ayar değerleri ve standartlarla karşılaştırılan girdinin bir sonucudur. Bu standartların bazıları yaşam boyunca değişmez kalabilir; daha çok organizmanın mevcut durumunu yansıtacak düzenli biçimde değişirler. Bu nedenle acıttığımızda hoş olarak sınıflanan kokusal girdi tok iken hoşla gitmeyebilir. Standartta benzer değişiklikler ısıyla ilgili girdi değerlendirmesinde sıcak ya da soğuk bir anda bulunmamıza göre ortaya çıkar.

Bu geçici ve düzenli değişimler dikkate alındığında duyuşal girdiye uygulanan pek çok ayar değeri muhtemelen gelişim sırasında çevresel olarak stabildir ve birbirlerine makul benzerlik gösterirler. Diğerleri açık bir şekilde çevresel olarak değişkendir, de-

* Yazar İncil’de birçok yerde geçen “Ben size diyorum ki, kimin var ise ona verilecektir; ve kendisinde olmayandan, elindeki de alınacaktır” Luka 19:26 cümlesinden alıntı yapmaktadır. Daha fazlası için bkz. Markos 4:25, Matta 25:29 Kitab-ı Mukaddes, 1997 -çn.

neyimle kısmen belirlenmiş olan ortam. O zaman onlara edinilmiş beğeni adı verilir.

Yorumlanan girdi güzel ya da çirkin olarak değerlendirildikten sonra genellikle arkasından belirli türde davranışlar gelir. Güzel olarak değerlendirilenin sürdürülmesi ya da devam ettirilmesi olasıdır; çirkin olarak değerlendirilenin azaltılması ve kaçınılması daha muhtemeldir.

Bu yüzden değerlendirme iki temel adımın farklılaşabildiği karmaşık bir süreçtir: a) yaşamı boyunca organizma içerisinde geliştirilen standartlarla birlikte karşılaştırılan girdi; b) önceden yapılan karşılaştırma sonuçlarına uygun diğer biçimlere tercihen belirli genel davranış biçimleri seçme.

Pek çok temel standart karşılaştırmaları kullandığından ve karşılaştırmayı izleyen daha basit yaklaşma ve geri çekilme davranışları çevresel olarak stabil olduklarından dolayı bu davranışın çoğu, içgüdüsel olarak sınıflandırılabilir. Hiç kuşkusuz çoğu, güzel olarak sınıflananın bir hayvan için avantajlı olana uyma eğilimi ya da tam tersini gösterdiğinden türlerin hayatta kalmasını desteklemesi muhtemel bir türdür. Bununla birlikte bunlar sadece istatistiksel olasılıklardır ve belirli bir tür davranışın hayatta kalma değeri sorunu farklıdır ve kendisinin önemli bir sorunudur ki bu konu bir sonraki bölümde ele alınmıştır.

Organizma kökenli duyusal girdinin pek çok türü vardır. Bazıları yorumlandığında ve değerlendirildiğinde arzu uyandırır – örneğin kalın giysi arzusu, temiz hava arzusu, yemek arzusu, karşı cinsiyete arzu. Bunun en iyi nasıl kavramsallaştırıldığı aşağıda ele alınmıştır.

Kişilerin ve Nesnelerin Daha Arı Değerlendirilmeleri: Duygu

Yorumlanan çevresel kökenli duyusal girdi sadece memnun edici-kötü, güzel-çirkin gibi kaba kategorilere ayrılmasının yanında kısımları daha arı bir şekilde sınıflandırılır. İçgüdüsel davranışa aracı olan birçok davranış sisteminin potansiyel olarak aktivasyon uyarısını veren kategoriler içinde yorumlanan girdi türleri, tartışmamızın özel ilgisidir. (Bir sistemin gerçekte aktive olup olmaması diğer faktörlere yani hormon düzeyleri, organizmal kökenli işaretlere bağlıdır.) Bu tür kategorileştirmeler meydana gel-

diğinde süjenin duygu deneyimlemesi olasıdır –tehlike, anksiyete, öfke, açlık, şehvet, üzüntü, suçluluk ya da davranışsal sistemin aktive olmasına dayalı başka karşılaştırılabilir hisler.

Girdi değerlendirme ve davranış aktivasyonunun işlem dizisinde, duygusal hissetmenin deneyimlenmeye başlandığı kesin bir noktadan emin olmak çok kolay değildir. James ve Lange’ın duygunun sadece davranış başladıktan sonra deneyimlendiği ve basitçe istemli kaslar ve iç organlardan gelen geribildirim bir sonucu olduğu görüşünü geliştirdikten sonra bu, büyük bir tartışma konusu olmuştur.

Davranış başlayınca duygunun daha yoğun deneyimlendiğine dair herhangi bir kuşku olmayabilir: Kaçarken korku hissedebiliriz; karşı cinse bir istek uyandığında oldukça öfke duyabiliriz; geç kalmış bir öğün hazırlarken açlık duyabiliriz. İstemli kaslardan gelen (muhtemelen iç organlardan gelmese de) geribildirim hissedilen duyguyu arttırdığına dair bir şüphe duyulmayabilir: Saldırgan bir tutum, cesareti artırıyor gibi görülebilir. Henüz bu tür bir kanıtın konuya pek faydası yoktur. Bunun nedeni, duygusal hissetmenin davranışsal aktivasyonun oldukça başında ya da gerçekte davranışsal aktivasyona bir alternatif olarak deneyimlenmesi olabilir (Pribram, 1967).³ Örneğin birçok davranış sınıfını ortaya çıkarmaya uygun olan bir kişiyi, nesneyi ya da durumu kategorize etme sürecinin kendisinin duygusal olarak deneyimlenmesi olasıdır ki bu durumda birincil değerlendirme sonuçlarına göre duygusal girdiyi merkezi olarak düzenleme işlemleri muhtemelen oldukça deneyimlenmiş olacaktır.

Bu görüş, önceki eylem ortaya çıkarılsa bile potansiyel davranışımız açısından çevremizi kategorize etme eğiliminde olduğumuz kanısının arkasındadır örneğin saldırgan kadın, korkutucu köpek, lezzetli yemek, nefret dolu adam, sevimli bebek. Ayrıca seçilen davranış sınıfı başlangıçta sadece geniş anlamda belirlenir. Bu nedenle birisi bizi öfkeliendirdikten sonra aslında bununla ilgili ne yapılacağını uzun süre düşünmemiz iyi olabilir. Seyrek olmasa da pek çok alternatif plan düzenlenir ve potansiyel sonuçları tasarlınır (ortam ve organizma modellerine dayanarak) ve her pla-

³ Pribram, duygu (emotion) sözcüğünün “dışarı çıkma” ya da “uzaklaşma” anlamına gelen Latince *emovere* sözcüğünden geldiğine dikkat çeker.

nın sonuçları değerlendirilir. Bundan sonra belirli bir plan faaliyete geçer. Yine de öfke hisleri başlangıçtan beri deneyimlenmektedir.

Belirli bir davranış sınıfını ortaya çıkarma uygunluğu açısından ortamın kısımlarını kategorize etme işlemi, uygun duygu tarafından renklenmiş olarak deneyimlediği hipotezi, ayrıca rüyalarla desteklenir. Duygusal olarak renklenmiş rüyalar daima eylemle ilgilidirler fakat rüya gören aslında aktif değildir. Sadece duygusal hissetme çok güçlü olduğunda rüya gören, rüyanın gerçekliği temsil etmesi için uygun olan eylemin ortaya çıkmasından ya da başlamasından sorumludur.

Duygusal hislerin uyku sırasında deneyimlenebilmesi, duygusal his evresine sahip tüm süreçlerin ortamda meydana gelmediğini hatırlatır. Aşağıda dikkat çekildiği gibi organizma kökenli duyusal girdi yorumlandığında arzuyu arttırabilir. Bir başka deyişle bu, organizma kökenli duyusal girdi, çevresel kökenli duyusal girdinin aynı kategorize edilebildiği biçimle içgüdüsel davranışa aracılık eden bir davranış sistemini aktive etmeye uygun olarak kategorize edilebilir. Ve ayrıca aynı biçimdeki bu tür aktivasyon ve kategorizasyon işlemleri genellikle yorumlanan girdinin sınıflandırıldığı kategoriye dayanarak birçok duygu açısından deneyimlenir.

Mevcut Davranış Gelişiminin Değerlendirilmesi

Davranışsal sistem aktive olur olmaz ortaya çıkan davranış dizisinin gelişimi genellikle gözlenebilir ve davranış bir plan olarak organize olduğunda bu her zaman böyledir. Hissetme gelişimin düzenli, aksak ya da durmuş olarak değerlendirilmesine göre çeşitlenir. Hissetme nitelikleri, bir dizi üzerinde her şey iyi gittiğinde memnuniyet verici bir canlılıktan, kötü gittiğine hoşnutsuzluk, bir duraklama getirildiğinde tamamen engellemeye kadar değişir.

Sadece genel aktivite gelişimi görülmez aynı zamanda her bir parçası da görülmelidir. Bu, Gooddy'nin önceden bahsettikleriyle örneklenmiştir. Hastaların yakındığı duyusal semptomlar -duygusuz, beceriksiz, inatçı- istemli kaslardan gelen duyusal geri bildirimin birçok biçimlerde anormal olduklarını gösterir. Bunun

aksine istemli kas sistemi iyi performans gösterdiğinde genellikle fiziksel bir rahatlama hissine sahip oluruz.

Davranış Sonuçlarını Değerlendirme

Sonunda belirli davranış sonuçları izlenir ve değerlendirilir.

Davranışın herhangi bir parçasının sonuçları (bir sonraki bölüme bakınız) pek çok türdedir ve tümünün izlenmesi olası değildir. Bilhassa uzun süreli etkiler fark edilmeyebilir. Hissetme evresine sahip, kısa süreli, izlenenlerin en azından ikisini ayırt etmek olasıdır.

Birinci tür, davranışa sebep olan organizmanın kendi durumundan ve/veya ortamdaki bazı ani değişikliklerden bahseder. Bu tür değişiklikler her zamanki gibi değerlendirilmesinden önce yorumlanması gereken duyusal girdiyle belirlenir. Sonuçlar uygulandığında değerlendirme süreçleri genellikle tatmin etme açısından deneyimlenir; sıkıntılı, sevimli-sevimsiz, iyi-kötü.

Kısa vadeli sonuçların ikinci türü belirli bir hedefin başarılp başarılmadığından bahseder. Bu sonuçları değerlendirme tatmin edici-moral bozucu biçiminde deneyimlenir.

Kısa süreli sonuçların iki türü arasındaki ayrım biri tarafından “memnunum, en üst noktadayım fakat görünüm hayal kırıklığıydı” söylemiyle örneklenebilir.

Hem davranışsal süreçlerin hem de sonuçların düzenli izlenmesi, eğer organizma öğreniyorsa hiç kuskusuz gereklidir. Bu büyük ve tartışmalı bir alandır ve burada tartışma konusu değildir. Bununla birlikte çok daha güçlü bir değerlendirme sürecinin hissedildiği ve daha hevesle bazı davranış sonuçlarının memnun edici ve sıkıntılı olarak deneyimlendiği, ortaya çıkan öğrenmenin muhtemelen daha hızlı ve daha ısrarlı olmasından söz edilebilir. Duygulanımsal bağların oluşumu genelde yoğun bir şekilde memnun edici olarak deneyimlendiğinden bağların genelde hızlı bir şekilde gelişmesi, bir kere kuruldu mu uzun sürme eğiliminde olması şaşırtıcı değildir. Hamburg (1963) şunu öne sürer; “onları öğrenmek kolay, unutmak zordur”.

Davranışın Duygusal Nedeni mi yoksa Hissi Nedeni mi?

Duygulanım, hissetme ve duygunun bir şekilde davranışın nedeni olduğu yani bizim hareket etmemizi sağlayan düşünce geniş-tir. Pek çok günlük konuşma cümlesine yerleşmiştir - vatanseverlik onu “filanca” davranışa yöneltir, o bunu kıskançlık-tan yaptı- ve psikanalitik düşüncenin de oldukça derinindedir (Freud’un son dönem çalışmalarında bu fikri terk etmiş olmasına rağmen).⁴ Bu geçerli bir düşünce midir? Eğer öyleyse anlamı nedir?

Burada sunulan görüş doğru iz üzerindeyse, kırmızılığın kız-gınken demirin bir evresi olmasına benzer biçimde hissetme de değerlendirme sürecinin bir evresidir. Problemimizi dikkate alırken öncelikle hissetme ve bir evre olan faaliyetler arasındaki ayırımı koymalıyız. Faaliyetlerle başlamak daha kolaydır.

Açıkçası, belirli bir davranış sınıfının nedenselliğinde değerlendirilen duygusal girdi (ister çevresel ister organizma kökenli ya da daha sık görülen ikisinin bileşimi olsun) ve buna uygun bir davranış sınıfı seçme faaliyetleri önemli bağlantılardır. Ağlayan bir bebeğin rahatlaması gibi bir davranış dizisinin nedenselliğinde bebeği rahatlaması gereken bir şey olarak değerlendirmek, gerekli bir adımdır. Bu değerlendirmeye çeşitli alternatifler vardır; örneğin ağlayan bir bebek aldırılmaması gereken ya da bağırılması gereken bir şey olarak değerlendirilebilir. Değerlendirilen duygusal girdi nedensellikte benzer bir rol oynar örneğin sıcak bir görü-

⁴ Değerli bir incelemede Rapaport (1953) Freud’un duygulanım teorisinin gelişiminde üç evre tanımladı. İlk evrede boşalma (katarsis) kavramı merkez-deyken duygulanım ruhsal bir enerji niteliğiyle eşit görülür (daha sonra dürtü-yük olarak kavramsallaştırıldı): Buradaki duygulanım, ortaya çıkan davranışta açıkça nedensel bir rol üstlenir. İkinci evrede dürtü-yükün serbest kalmasına dürtü-eylem tarafından direnç gösterildiğinde güvenli değer fonksiyonun yardımıyla duygulanım, davranışa alternatif olarak algılanır (Rapaport). *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*’de (1926) geliştirilen üçüncü evrede duygulanım “ego fonksiyonları” olarak düşünülür ve böylelikle artık güvenli değer değildir fakat ego tarafından uyarı olarak kullanılır. Kavram, bu bölümde geliştirilene benzerdir.

Psikanaliz teori hiç şüphesiz dürtüler ve enerji düzeyleri açısından formüle edilmesini sürdürmektedir ve Freud’un duygulanım üzerine değişen görüşlerine rağmen teori yine de bazen duygulanımı bastırılabilen, boşaltabilen ya da serbest bırakabilen bir şey olarak düşünülür. Sonuç olarak duygulanımın kliniksel çerçevede bir dürtü gücü biçiminde oluşuyor görülmesi şaşılacak bir şey değildir.

nümden ani bir şekilde elini uzaklaştırma biçimindeki oldukça basit bir tepki gibi.

Bununla birlikte duyusal girdiyi yorumlama ve değerlendirme faaliyetlerine, ortaya çıkan davranışı üretmede tartışmasız nedensel bir rol tayin edildiği sonucunu çıkarırız. Önceden tartışılan diğer nedensel faktörler gibi gereklidirler fakat yeterli değildirler.⁵

Böyle bir değerlendirmenin evresi olarak deneyimlenen hislerin nedensel bir role atanmasının gerekip gerekmediği, çok daha zor bir konudur. Verilen örnekte bebeğin “rahatlatılmaya uygun” olarak değerlendirildiği bir anda bebek için sempati pekâlâ deneyimlenebilir (kızgınlık ya da öfkenin aksine). Yine de sempatinin davranışı ortaya çıkarmada gerekli olup olmadığı açık değildir. Örneğin ağlayan bebek karşısında bazı annelerde davranışın belirli bir his olmadan da ortaya çıkması söz konusu olabilir. Eğer sorun orada bırakılmışsa hissetme ve duygunun az nedensel rolü olduğu ya da hiçbir nedensel rolü olmadığı belirlenecektir.

Gene de bir anne ağlayan bebeğine yoğun bir sempati besleyebilir ve dışarıdan bir gözlemciye göre onu rahatlatma biçimi bunu yansıtıyor gibi görünebilir. Örneğin anne bebeği adına zahmete katlanıyor gibi görünebilir. Eğer bu doğru bir tahmin ise bu etkinin nasıl değerlendirilmesi gerekir?

Hissetme, ilgi ve bilinçlilik birlikte hareket eder. Bunun yanında karşılaştığımız soru, çok daha büyük olanın bir yönüdür; yani ne yaptığından hissî bir şekilde farkında olan bir kişinin kendi sürecine bir şeyler ekleyip ekmediği ve eğer öyleyse ne eklediğidir. Bunu tartışmak bu cildin sınırlarını aşmamıza neden olacaktır. Bununla birlikte temin edilen hissin çok şiddetli olmadığı, canlı hissin yoğun uyarı durumuyla, arıtılmış algısal ayrımla, davranış planlaması dikkate alınmasıyla (iyi değerlendirilmesine gerek olmadan) ve iyi görünen sonuçların öğrenimiyle başladığı oldukça belirgin görünmektedir. Bu nedenle değerlendirme faaliyetlerinin hissedilip hissedilmemesi, muhtemelen ortaya çıkan davranışlar için dikkate değer bir sonuçtur. Özellikle eğer orada

⁵ Değerlendirme faaliyetlerinin nedensel faktörleri, Tomkins’in iki ciltlik çalışması *Affect, Imagery, Consciousness* (1962-1963)’da güdüyü “bir yanıtın geribildirimi” olarak tanımlayarak “duygulanımın birincil güdüsel sistemi oluşturduğu varsayımına çıkarır.

yeniden bir değerlendirme, değerlendirme standartlarının ve çevresel, organizma modellerinin modifikasyonu varsa ve gelecek davranışta değişiklikler varsa hissedilenler özel bir önem taşıyor gibi görünmektedirler. Neyi nasıl hissettiğinden duygusal olarak farkında olan hastada terapötik değişiklik beklendikten sonra bu sıradan kliniksel bir durumdur.

Ancak hissetmenin kendi başına mevcut davranışta nedensel bir rol oynadığı yine de söylenemez. Eğer benimsenen görüş doğruysa, gittikçe ayrışan değerlendirme ve yeniden değerlendirme süreçlerinin sadece bilinçli hissetmeye neden olan durumlarda meydana gelebildiği sonucu çıkarılabilir, bu sonuç, demirle ilgili belirli manipülasyonların sadece kırmızılığın ortaya çıktığı koşullarda olası olduğu duruma benzerlik gösterebilir. Eğer böyleyse hissetme kırmızılıktan daha fazla nedensel bir rol oynamamaktadır.

Problem bu noktada bırakılmalıdır. Hissetmenin değerlendirme süreçleri hiç şüphesiz nedensel rol oynayan bir evre olabilir. Hissetmenin biçimi ve ölçüsü, açıklanmamış olarak duran bir rol oynar.

Yine de “vatanseverlik onu filanca davranışa yöneltti” ve “kıskançlık yüzünden yaptı” gibi açıklamalarla kalmaktayız. O zaman onların nasıl anlaşılması gerekir?

Bu soru Ryle tarafından incelenmiştir (1949). Çözümü, “kıskançlık Tom’un filan davranışına yol açtı” gibi bir açıklama, Tom’un filan davranmasının nedenini tanımlamaz fakat sadece halk dilinde bunu yapma “nedeni” olarak adlandırılabilir.

Bir amaç ve neden arasındaki farkı gösterirken Ryle, bir taşın bir cam tabakasını kırma örneğini kullanır. “Böyle bir oluşumun açıklandığını söylemek için en fazla iki farklı duyu vardır” der Ryle. “Cam neden kırıldı?” sorusuna cevabında “biri ya cama taş attığından” ya da “cam kırılğan olduğundan” cevabını verebilir. Bu cevaplardan sadece ilki bir nedenden söz eder, bununla birlikte bu durumda verilen açıklama bir olay açısındandır yani taş cama vurur ki bu da camın kırılmasına etki nedeni olarak durur. Aksine ikinci cevap durumunda hiçbir olaydan bahsedilmez ve verilen bir neden yoktur. İkinci cevap sadece “camla ilgili genel varsayımsal bir konum” ileri sürer, yani eğer oldukça sağlam vu-

rulursa cam parçalanacaktır ve bu tür şeyler esneklik, buharlaşma ya da sağlamlık göstermeyecektir. Koşulsal bir durum olarak bu hiç kuşku yok ki bize camın belirli bir anda parçalara dağılmasının neden meydana geldiği ile ilgili hiçbir şey söylemez. Bunun yerine bize belirli özel durumlarda bunun meydana gelme olasılığını söyleyecektir. Bu nedenle bazı gerekçeler vermesine rağmen tam olarak bir neden vermez.

“Tom kıskanç olduğundan küçük kardeşini ısırıldı” açıklaması mantıksal olarak “kırılğan olduğundan cam kırıldı” açıklamasına denktir ve aslında bir neden vermez. Ryle, “kıskançlığı” yatkın bir sıfat olduğuna işaret eder: Eğer belirli koşullar elde edilirse bir anlam taşır örneğin anne Tom ile değil küçük kardeşiyle ilgileniyorsa Tom’un, küçük kardeşine bir şekilde saldırması olası olacaktır ve muhtemelen memnun bir şekilde oynamayacak ve kardeşini sevmeyecektir. Açıklama bize aslında bu ısırtığa yol açan olaylarla ilgili hiçbir şey söylemez; söylediği şey belirli koşullarda bir eylemin olasılığıdır.

Bu tür yanlış anlamalar kliniksel teori için önemli olduğundan bu kitapta savunulan teori yapısının içerisine Tom ve küçük kardeşiyle ilgili açıklama koymak faydalı olabilir. Tom’da küçük kardeşine saldırma ve onu ısırma ile sonuçlanan bir davranış sisteminin aktive olduğu biçimdeki belirli koşulları değerlendirme eğiliminin olduğu söylenebilir. Dahası bu değerlendirme ve sistemin bu şekilde aktive olmasına yol açan koşullar en azından kabaca belirlenebilir. Belki de bir yandan annesinin Tom ile değil küçük kardeşiyle ilgilendiği bir durum diğer yanda Tom’un belirli organizma durumlarının bir kombinasyonunu kapsar, örneğin babadan gelen bir ters cevap, yorgunluk ya da açlık gibi belirlenebilir koşullarla ortaya çıkarlar. Bu koşulların belli kombinasyonları elde edildiğinde belli bir değerlendirme yapılacağı, belli bir davranış sisteminin aktive olacağı ve Tom’un ısıracağı öngörülmektedir.

O zaman teorinin bu yapısı içerisinde asıl açıklamada kıskanç kelimesi ne anlama gelir? Bir nitelik sıfatı olarak “kıskançlık” bağlamda Tom’un davranışından bahsetmez fakat Tom’un durumları belirli biçimlerde değerlendirmesine ve o yüzden kabaca tanımlanan biçimde hareket etmesine yol açan biçimlerin Tom’da

bulunduğunu varsayar. “Tom kıskanç olduğundan kardeşini ısır-
dı” demek, basitçe tam doğru olmayan bir konuşma dökümüdür.

Eksik olmasına rağmen yine de oldukça elverişlidir. Çünkü bu, önceki paragrafın teknik laflarına zahmetli bir şekilde açıklama getirmeye gerek duymadan Tom ve davranışıyla ilgili iletişim sağlayacak tanık sağlar. Bölümün sonunda hislerin konuşulan dildeki muazzam elverişliliğine döneceğiz. Bunu yapmadan önce hissetmenin anlamlı rolünü inceleyelim – bu rol, bu bölümde incelediğimiz konuların aksine, daha kolay ve daha az tartışmalı, en önemli ve tek roldür.

His ve Duygunun İletişimsel Rolü

Günlük yaşamımızda arkadaşlarımızın nasıl hissettiğini ve ayrıca azalan güvene rağmen tanıdıkların ve yabancıların nasıl hissettiklerini bir dereceye kadar anlatabilmeyi olağan karşılarız. Bunu yaparken yüzsel ifade, duruş, ses tonu, psikolojik değişimler, hareket temposu, başlangıç eylemine ve meydana gelen duruma ilişkin her şeye dikkat ederiz. Arkadaşlarımızla deneyim sahibi olduğumuz hissi güçlendikçe ve durum daha belirgin hale geldikçe neyin devam ettiğini belirlemede daha emin oluruz.

Hiç şüphe yok ki bazı gözlemciler, başkalarından çok daha fazla haklı çıkarlar ve bazı konulara başkalarından çok daha kolay hüküm verirler. Hiç şüphe yok ki her gözlemci ya ifade belirsiz olduğundan ya da durum yanlış anlaşıldığından veyahut ta kasıtlı aldatmadan dolayı sık sık yanılırlar. Yine de birçok gözlemci için yanlışlar, genellikle başarı ile karşılaştırılanların muhtemelen birkaçıdır.⁶

⁶ Duygusal ifade gözlemcilerinin hemfikir olmadıkları ve gözlemlerin ümitsizce yanlış olduğunu gösteriyor gibi görünen deneylerin açık kusurları Hebb (1946b) ve Arnold (1960) tarafından ele alındı. Gözlemcilerin alışılmadık subjelerin fotoğrafları ve kısa filmleri ile sınırlama içeren kusurları sosyal bir bağlam olmadan görülmektedir. Hebb's duygusal ifadelerin cevap verebilmedeki değişiklikleri yansıttığından teşhisin birisindeki davranış değişikliği biçimini gözlemleme fırsatı gerektirdiğine işaret eder. Bu düşünceleri dikkate alarak Hamburg ve meslektaşları (1958), bağımsız gözlemcilerle dört gün boyunca devam eden ve her birinin üç saat sürdüğü seanslar sırasında, hastalara gösterdikleri duygulanım oranı sorulduğunda en yüksek uzlaşma düzeyinin elde edildiğini gösterdiler. Eğitimli gözlemciler, duygulanımın herhangi bir durumda ve duygulanım düzeyine hakim olduğu üzerinde uzlaştılar. Uz-

O zaman başarı kriterimiz nedir? Burada bir zorluk vardır çünkü bazılarına his atfederken iki açıklamanın birini ya da her ikisini de yapıyoruz. Bir taraftan davranışı ile ilgili bir tahminde bulunabiliriz diğer yandan da onun hangi histen ve nasıl farkında olduğunu düşündüğümüzü açıklayabiliriz. Bazı nedenlerle bütün olay davranışın tahmin edilmesidir; bazı nedenlerle ise bir kişinin kendisini nasıl hissettiğinin ya da nasıl davranacağını farkında olup olmadığı da ayrıca önemlidir.

Kısmen doğrudan denenebilir alan içerisinde ve kısmen de ihmal edilme eğiliminde olduğundan (etologlar hariç) bir davranış tahmini olarak hissetmeyle başlayalım.

Hissetmeyi tanımlamak genellikle sonraki davranışla ilgili tahmin yapmaktır. Böylece bir kişiyi (ya da bir hayvanı) arzulu, öfkeli ya da korkmuş olarak tanımlamak, yaklaşan dakikalar içinde belirli davranışın diğer türden çok daha olası olduğunu tahmin etmektir – düşünülen durum her zaman değişmez.

Hissetmenin tanımlayıcı kelimeleri, işaret ettikleri tahmin tiplerine göre kolaylıkla gruplandırılır. “Arzulu”, “öfkeli” ve “korkak” her durumdaki tahmin kısa vadeli, oldukça kesin ve eldeki durumla sınırlı olduklarından birbirlerine bağlıdırlar. Bu tür sözcükler genellikle gösterilen duygular olarak sınıflandırılır. Bunun aksi, gösterilen haller olarak sınıflandırılan kelimelerdir; örneğin “sevinçli”, “keyifsiz” ya da “umutsuz”, “neşeli”, “emin” ya da “sakin”. Bir duygu hali bir kişiye (ya da bir hayvana) bağlandığında tahmin bir duygu durumundakinden daha geneldir; daha uzun bir süreyle -belki de sadece bir gün fakat muhtemelen bir hafta ya da daha uzun- karşılaşılabilen çeşitli durumların herhangi birinde gösterilmesi olası yanıt tiplerinden bahsetmektedir. Bazı durumlarda hal sözcükleri zamanın daha uzun periyotlarında bir kişinin tahmin edilen davranış biçimini adlandırmak için kullanılır; o zaman mizacından bahsediyor olarak dikkate alınırlar.

Hissi gösteren sözcüklerin davranış tahmini olması, onların sadece insanlar değil hayvanlarda da kesin bir bilimsellik içerisinde kullanıldıkları anlamına gelir. Aslında vazgeçilemez bir döküman sağlar aksi halde sözü uzatan, hantal ve yetersiz tanım-

laşmalarının büyük kısmı özellikle duygulanım yönündeki değişim üzerindedir.

lamalar olacaktır. Hebb (1946b) bu noktayı vurgulayan ilk kişiydi. Farklı biçimlerde tanımlanan hayvan hallerinin karşılaştırıldığı şempanze çalışmalarında bir gözlemci “açıkça duygunun antropomorfik kavramlarını” kullanırken iyi davranış tahminleri elde edildiği görüldü; oysaki daha detaylı nesnel tanımlama girişimleri sadece tahmin için faydasız olan belirli bir dizi eylem verdi.

Duyguyu değerlendirmede ve tahminlerde bulunmada kullanılan ipuçları çeşitli davranış sınıflarından gelmektedir. Bazıları, gülme, ağlama gibi belirli sosyal işaretlerdir. Diğerleri benzer bir türün amaçsal eylemleri ya da psikolojik değişikliklerdir (bakınız Bölüm 6). Hebb, bir duyguyu diğerinden ayırt etme bilimizin, kendi hislerimizin bilinçli farkındalığından değil duygusal davranış gösteren diğer insanların gözlemlerinden elde edildiğini inandırıcı bir şekilde savunur; sadece bunu yaptıktan sonra kendimize göre öğrenilen kategorileri uygulamaya başlarız.

Arkadaşlarındaki bireysel sezgilerin davranışlarının tahmini olduklarını ifade eden his hiç kuşkusuz onlara yönelik nasıl davranacağımıza karar verdiğimizde kullanılır. Aynısı diğer tür özellikle primat üyeleri için de geçerlidir. Bir hayvan, insan ya da yarı insanın akılcı bir şekilde başkasının durumunu değerlendirmede doğru olması onun sosyal yaşama katılabilmesine bağlıdır. Aksi takdirde zararsız hayvana saldıracak gibi ya da kızgın bir hayvana da saldırmayacakmış gibi davranır. Çoğu bireyin doğru tahminde bulunurken makul bir seviyede yetenek geliştirmesi, kısmen geliştirmesi doğuştan bir eğilim olduğundan kısmen de hataların çok geçmeden ortaya çıkıp onlardan birçok ders alma fırsatı olduğundandır. Kliniksel çalışmada açıkça ifade edilen duygu ve hislerin öngörü değeri nettir. Bu, ayrıca onun nasıl hissettiğinin özellikle durumu nasıl değerlendirdiği ve neyi yapmaktan hoşlandığı yönündeki hasta raporunun değeridir.

Hisseden birey için ne hissettiği kendisini ve dünyayı nasıl değerlendirdiğinin, belirli durumları nasıl değerlendirdiğinin ve ne tür davranışların zaman zaman onda aktive olduğunun bir yansımasıdır. Böylelikle duruma göre hissetme, davranışsal durumunu izleme görevi sağlar (ayrıca psikolojik düzeyinkini de yapar). Bunların hepsine önem verebilir ve ifade edebilir, yapabildiği kadarıyla doğal olarak bir hissetme dili benimseyecektir. Bu, his-

setme dilinin kliniksel çalışmada neden oldukça değerli olduğuna dair bir ipucu vermektedir.

Bir hasta bizimle birlikteyken yapmaya motive olduğu şeyleri gerçekten yapması beklenilmedik bir şeydir. Eşine kırgın olabilir fakat ona saldırdığını görmeyi beklemeyiz. Annesini özlediği bir anı yeniden yaşıyor olabilir fakat biz onu ararken görmeyiz. Başka hastayı kıskanıyor olabilir fakat odadan diğer hastayı çıkarmaya çalıştığına tanık olmayız. Diğer bir deyişle bu tür davranış dizisine aracılık eden davranış sistemleri serbest kalmaz. Yine de bir aktivasyon durumundadırlar ve bundan dolayı izlenebilirler. Bunun yanında hislerinden içgörüsü olan bir hasta karısına öfke duyduğunu, annesi için üzüldüğünü ya da diğer hastayı kıskandığını söyleyebilir. Eğer hiçbir içgörüyü sahip değilse nasıl davrandığına ve ne söylediğine dikkat çekerek davranış sistemlerinin neyi aktive ettiğini anlayabiliriz ve çıkarımlarımızı bildirebiliriz – yine onun nasıl hissettiğinden ya da onun durumu nasıl değerlendirildiğinden veyahut hangi davranış sistemlerinin aktive olduğunu fark ettiği düşüncesinden nasıl şüphelendiğimiz açısından.

Bu nedenle hissetmenin dili aktivasyona açık bir davranışa yol açsa da ya da ketleme nedeniyle aktive olan davranış başlangıç aşamasında kalmış olsa da bir durumun değerlendirildiği biçim ile ve aktive durumdaki davranış sistemleri ile ilgili konuşmak için zorunlu bir araçtır.

Bunun yanında hissetme dilinin belirli tehlikeleri vardır. Durumların nasıl değerlendirildiğinin ve hangi davranışların aktive olduğunun göstergesi olarak görülmek yerine hislerin somut hale gelmesi birincil tehlikedir. Ayrıca hastanın öfkeli, üzüntülü ya da kıskanç olduğuna dair kabulün yeterli olduğunu varsayma ve hastanın hangi durumu değerlendirdiğini ya da hastanın o anda neye eğilimli olduğunu -örneğin belirli biçimlerde karsının canını yakma ya da belirli yerlerde ve zamanlarda annesini arama veyahut hastayı odadan dışarı çıkarma- tam olarak belirlemeyi ihmal etme gibi terapist ve hasta tehlikesi mevcuttur. Hissetme dili, hissetmenin belirli türde eylem gerektirdiğini fark etmeye bir engel olduğunda en iyisi, geçici bir süre davranış dilini bırakma ya da değiştirmedir.

Bu bölümde değinilen konular, insan doğasını özellikle onun daha karmaşık ve gelişmiş kısımlarını anlamak için açık bir şekilde temeldir. Verilen açıklama bir taslaktan daha fazla olmamasına rağmen, gerçek yaşam sorunlarından uzak görülebilen benimse-nen içgüdüsel davranış modelinin, üzerine günden güne daha anlamlık ilgi kuramının inşa edildiği bir temel olarak kullanmak için kabiliyetli olduğunu göstermeye yeterli olacağı umut edilmektedir.

İÇGÜDÜSEL DAVRANIŞIN FONKSİYONU

Düzenekçiler (mechanists), dirimselcilerin (vitalists) teleolojilerini bilimsel olarak sterillik ve fiziksel bilimi anlamsızlaştırma açısından reddetmelerinde hiç kuşkusuz haklıdır. Buna rağmen vital fenomenlerin, teleolojik kavramların uygulanışına uyumlu hale getirildiği ve olumlu bir şekilde onları kullanmaya çağırdıkları, canlı cansız maddeler arasında gerçek ayrımlara işaret ettikleri görülen benzersiz davranış fark etmeyerek elde ettikleri her şeyi bozdular...

G. SOMMERHOFF (1950)

Davranış sistemlerinin fonksiyonları ve aktivitenin diğer sonuçları

Nedenden farklı fonksiyon

Bu bölümler boyunca türlerin evrimsel uygulanabilirlik ortamı içerisindeki içgüdüsel davranışın genellikle bireyin ya da türlerin belli bir hayatta kalma biçimine katkı sağlayan etkilere sahip olduğu vurgulanmaktadır. Beslenme, güvenlik ve üreme; her biri hayati bir gereksinimdir ve her biri kendi özel ve verimli davranış sistemleri tarafından kullanılır. İçgüdüsel davranış, öngörülebilir bir sonuca ulaşmaya organize edilmiştir ve bunu daha basite indirgemeye çalışan bütün girişimler konuyu geçiştirmiş olur. Yine de teleolojik türdeki teorilere tuzağa düşmemek için dikkatlice ilerlemek gerekir. Aslında teorinin görevi “dirimselcilerin ilgisinin

düzenekçilerin kesin bilimsel dilinde nasıl ifade edileceğini keşfetmektir” (Sommerhoff, 1950).

Teleolojik teori, ister fizyolojik ister davranışsal olsun sadece aktif biyolojik sistemin türlerin uygulanabilirlik ortamı içerisinde genellikle türler için değerli olan öngörülebilir bir sonuç meydana getirme eğiliminde olduğunu kabul eden bir teori değil aynı zamanda sonucun bir şekilde, buna neden olan fizyolojik reaksiyonun ya da davranışın mevcut nedeninin kendisi olduğunu varsayarak bu sonuca erişimini açıklayan bir teoridir. “Kuşların, gelecek yavrulara yer olması için bir yuva inşa etmesi” kuşun gelecek yavruları için bir yer edinmeye ihtiyaç duyduğu ve böyle bir ihtiyacın yuva kurmaya neden olduğu anlamını taşıyan teleolojik bir açıklamadır. Ve böyle bir teorinin “finalistik neden” yapısından dolayı geleceğin bugünü belirlediği varsayımını gerektirdiğinden teori, bilim alanının dışındadır. Gene de bir kuşun gelecek yavrularına yer sağlamak için bir yuva inşa edeceğini söylemek tabi ki bilim dışı değildir –aslında güdümlü silahın düşman uçağı yok etmek için hedeflenip ateş ettiğini söylemekten daha bilim dışı değildir. Bulmaca, daima öngörülebilir ve faydalı sonuçlara sahip bir eylemin nasıl gerçekçi bilimle uyumlu terimler içerisinde anlaşılır nedenlerin sonucu olabildiğini anlamak olmuştur.

Sır, eylemin mevcut nedenlerinde değil, ajanın -hayvan ya da yok edici- oluşum şeklinde yatar. Ajanın özel bir biçimde şekillenme ve bunun kendi uygulanabilirlik ortamı içerisinde faaliyet gösterme şartıyla özgün ve öngörülebilir sonucun hareket haline geçtikten sonra gelmesi olasıdır. İnsan yapımı sistemde bu özgün sonuç, sistemin yapmayı tasarladığı şeydir. Diğer bir sonuç, ki pek çok olabilirler, az çok tesadüfidir.

Biyolojide bir sistemin ulaşmak için tasarlanmış gibi görüldüğü bu sonuç, genellikle sistemin fonksiyonu olarak ifade edilir. Bu nedenle dokulara kan akışını sürdürmek kardiyovasküler sistemin bir fonksiyonudur. Yumurtalar ve gelecek yavrular için kuluçkaya yatacak uygun bir yer sağlamak, yuva kurmadan sorumlu davranış sistemlerinin fonksiyonudur. Aynı şekilde bir uçağı yok etmek, güdümlü uçaksavar silahının fonksiyonudur. Bir sistemin fonksiyonu, onun biçimlenme şeklini belirler.

Sistem var olur var olmaz aktif ya da inaktif olabilir. Davranışsal sistemleri aktive eden bazı faktör türleri Bölüm 6'da değerlendirildi –hormon düzeyleri, MSS'nin düzenleme ve otonom eylemi ve belirli türdeki çevresel uyarıcılar. Bunların hiçbirisi, dikkat çekicidir ki, sistem fonksiyonlarını içermez (belirli biçimlerde sistemin fonksiyonuyla ilgili olmalarının tesadüf olmamasına rağmen). Güdümlü silahı aktive eden faktör türleri, bir uçağın sınırlar içerisinde olması gibi çevresel uyarıcılar ve çeşitli anahtarlara basmadır. Bir kez daha tekrarlırsak nedensel faktörler, tekrardan bununla ilgili özel biçimlerde olsalar bile sistem fonksiyonu içermezler.

Bu nedenle anlık sistem aktivasyonun nedeni tektir; bu sistemin fonksiyonu tamamen farklıdır. Fonksiyonlar, bir sistemin yapılma biçiminden ortaya çıkan özel sonuçlardır; nedenler sistemin herhangi bir gereklilik üzerinden aktif ya da pasif olmasını sağlayan faktörlerdir.

Bu ayrım içgüdüsel davranış problemine uygulandığında davranış nedenlerinin belirli davranış sistemini aktive eden faktörler oldukları görülür; hâlbuki bu davranış fonksiyonu sistemin yapısından elde edilir ki bunu evrimsel uygulanabilirlik ortamında eylem halindeyken genellikle hayatta kalmayı destekleyen bir sonuç izler.

Eğer psikopatolojik teori, tamamen deneysel veriye uygun bir şekilde uygulamanın kendi fonksiyonunu yerine getirmek ve aynı zamanda kesin bilimsel bir form içinde teoriyi formüle etmekse hiçbir şey davranışın nedeni ve fonksiyonları arasındaki ayrımı devam ettirmesi ve dikkatli bir şekilde sürdürmesinden daha önemli değildir. Yine de olması gerekenden çok daha fazla karmaşıktırlar.

Fonksiyonun bir sistemin yapısından geldiğini ve anlık aktivite nedenleriyle baş edecek hiçbir şeyin olmadığını fark etmek büyük bir ilerlemeyken bu, yine de canlı organizmalar içerisinde bu tür yaratıcı yapıların nasıl var olduğunu anlama problemini ortaya çıkarır.

İnsan yapımı sistemler söz konusu olduğunda bu gerçek bir problem değildir. Eylemin olağan sonucu düşman uçağının yok edilmesi olduğundan güdümlü silahın kurulduğu biçim, sistemi

son zamanlarda anlaşılan belirli prensiplere uygun kuran yetenekli mühendisler açısından anlaşılırdır. Eylemlerinin öngörülebilir sonucunun tamamlanmış yuva olduğundan bir hayvanın, kuş diyelim, yuva kurma biçimi muhtemelen daha zor anlaşılırdır. Yine de önceden bahsedildiği gibi aktive olduğunda yuva yapma ile sonuçlanan bir hayvandaki davranış sistemlerinin varlığı, iyi ayarlı kan akışı ile sonuçlanan aynı hayvandaki fizyolojik sistemlerin varoluşunun yaratacağından daha büyük problem yaratmaz. Şuna güvenle inanılır ki her birinin varlığı evrim açısından anlaşılabilir. Ortamlarında fonksiyonlarını çok daha etkili bir şekilde yerine getiren fizyolojik ve davranış sistemleri geliştiren bu organizmalar, türlerin daha iyi hayatta kalmasıyla meşguldür ve sistemleri daha az etkili organizmalardan çok daha fazla yavruya sahiptirler. Davranış sistemlerinin bu mevcut yapısı, evrim sürecinde ve bu türlerin uygulanabilirlik ortamında, bu sistemlerin daha etkili değişimini belirleyen tür genlerinin gen havuzuna dâhil edilen doğal seleksiyonun sahip olduğu bir ürün olarak düşünülür; oysaki genler, ortam kaybedilmiş olduğundan dolayı daha az verimli olan değişimlerden sorumludur.

O nedenle biyolojik sistemde bir sistem fonksiyonu, onun gelişmesini sağlayan sistem aktivitesinin sonucudur ve türlerin donanımı içerisinde kalma sürekliliğini sağlar.

Aktive olduğunda hiç şüphesiz bir sistemin fonksiyonel sonuçlara ek olarak pek çok sonuca sahip olması muhtemeldir. Elbette ki tüm sonuçlar fonksiyonel olarak görülemezler. Güdümlü silahın yüksek ses çıkarması olasıdır fakat hiç kimse bu sonuca ulaşmaya ilişkin tasarlanmış olduğunu düşünmez. Aynı şekilde bir davranış sistemi, bizim gelişmekte olduğuna inanmamızın yanında pek çok sonuca sahip olmak için sınırlıdır. Örneğin değerlendirme sırasında bununla donanmış hayvanlara verilen seçici avantaj, özel bir sonuçtur. Böylelikle bir kuş yumurtaları için kuluçkaya yattığında sonuç, uzun bir süre yiyecek olmadan devam edebilmesidir; göç ettiklerinde sonuç yorgun bir şekilde varabilmelelidir. Açıkçası kuluçkaya ya da göçe yönlendiren davranış sistemleri bu sonuçlardan dolayı evrim sürecinde olumlu seçim geçirmemişler, hatta durum tamamen bunun aksi olmuştur. Her iki durumda da diğer sonucun, söz konusu davranış sisteminin yiyecek yoksunluğu ya da yorgunluk gibi kötü sonuçlara sahip olma-

sına rağmen, olumlu olarak seçilmesi biçiminde avantajlı olduğunu kabul ederiz.

Öngörülebilir Sonuçtan Çıkan Ayırt Edici Fonksiyon

Bir davranış sisteminin bazı aktivite sonuçlarının pek çok kez kötü olduğu gerçeği, patolojinin anlaşılması için büyük önem taşır. Bununla birlikte tartışılmakta olan bir takım nedenlerden dolayı çok daha önemli olan, bazı bireylerde bir davranış sisteminin aktivitesinin kendi fonksiyonel sonucunu bazen ya da hiç izlemeyebilmesidir. Örnekleri çok fazla aramaya gerek yok. Bir bebek sahte memeyi emerken gıda alımı gerçekleşmez; bir erkek başka bir erkekle ilişkiye girdiğinde gebelik sonucu ortaya çıkmaz. Her iki durumda davranış sisteminin aktif olması ve hem sonuç davranışının hem de öngörülebilir sonucun türe oldukça yakından uyum göstermesine rağmen olağan fonksiyonel sonuç noksanıdır. Bebeğin emme durumundaki fonksiyonel sonucun sadece bazı zamanlarda bulunmuyor olması muhtemeldir: Diğer zamanlarda bir meme ve gıda ürünleri emer. Kabul edilmiş bir homoseksüellik durumunda fonksiyonel sonuç hiçbir zaman mevcut değildir. (Heteroseksüel ilişkiler içerisinde uygulanan gebelikten korunma hiç kuşkusuz fonksiyonel sonuçlardan kaçınmak için tasarlanmış fakat tersine çevrilebilir bir plandır.)

Dikkat edilmesi gereken nokta *bireyde* bir davranış sistemi aktif olur, daha çok ya da daha az öngörülebilir tipte bir sonuca ulaşır ve sonra etkinliğini yitirir, hiçbirisinin sistem fonksiyonu ile bir ilişkisi yoktur. Böylelikle bireysel icracıda içgüdüsel davranış, fonksiyondan tamamen bağımsızdır. Bu Freud tarafından sürekli vurgulanan bir noktadır. Diğer yandan *bireyler popülasyonunda* konum farklıdır. Pek çok bireyde bazen ya da çoğu zaman davranış sistemleri, fonksiyonları tatmin edici olmadan aktif olabilmesine rağmen popülasyon yaşamını sürdürdükçe bazı bireylerde hiç değilse bazen fonksiyonları tatmin edici olmalıdır. Bazı bireylerin açlık çekmesine ve bazılarının da farklı nedenlerden ötürü çoğalamamalarına rağmen yeterince beslenemezler ve popülasyonun devamı için yavrulayamazlar. Bu nedenle adaptasyonla birlikte bir fonksiyonun anlamı, bireyler popülasyonunun davranış incelemesini gerektirir ve eğer çalışma birimi sadece birey ise bu, imkânsız hale gelir.

O halde davranış sistemin aktivitesinin öngörülebilir bir sonucu ile tatmin edici olabilen ya da olamayan fonksiyon arasında net bir ayırım ortaya konulabilir. Öngörülebilir sonuç belirli bir bireyde belirli bir sistemin özelliğidir. Fonksiyon, bireyler popülasyonunda bu sistemin bir özelliğidir. Oysaki bir popülasyon hayatta kalıyorsa bir sistemin öngörülebilir sonucunun yeterli sayıda bireyde tatmin edici fonksiyonla uyumlu olması gerekir. Bireyin hayatta kalmasında ise bu, önemli olmayabilir.

Bir davranışsal sistem aktivitesinin, arkasından fonksiyonel sonucun gelmediği öngörülebilir sonuca ulaşabilmesinin iki temel nedeni vardır:

- a) Sistemin kendisi fonksiyonel olarak etkili bir düzen içerisindeyken yani fonksiyonel sonuçlar elde etme kabiliyetine sahipken mevcut ortam, evrimsel uygulanabilirlik ortamından büyük ya da küçük oranda farklılaşır böylelikle fonksiyon tatmin edici olma gerekliliğine uymaz.

Acıkmış bir bebeğe emmesi için bir emzik verilmesi bir örnektir. Gıda alımı sonucunun çıkmama nedeni, emmeden sorumlu olan sisteme ilgili hiçbir şeye sahip olmamasıdır. Çünkü emilen özel nesne yiyecek içermez. Diğer bir örnek iki erkek kedinin beklenmedik bir şekilde birbirleriyle karşılaşmasıdır; örneğin ikisi de aynı anda aynı noktadan farklı yöne devam ederler. Hayvanlar başkalarının mevcudiyetinden tehlike hissettiklerinde ortaya çıkan olağan bölgesel kavgalar temelde tehdit ve aldatmadan oluşur ve zarar verici bir sonuç oluşmaz. İstatistiksel olarak nadir görülen ani karşılaşma durumunda kavgalar acımasızca ve zarar verici olabilir.

- b) İkinci neden nispeten devamlılık nedeniyle ilkinde göre çok daha fazla ciddidir; davranış sisteminin kendisi fonksiyonel olarak verimli bir dizide olmadığında hatta evrimsel uygulanabilirlik ortamında bile fonksiyonel sonuca asla ulaşılmaz (ya da çok nadiren ulaşılır). Bu daha ileri bir tartışmayı gerektirir.

Gelişim sırasında hayvanın farklı biyolojik donanımının herhangi bir niteliğinin tatmin edici bir şekilde gelişmemesinin pek çok nedeni vardır. Anatomik yapılar deforme olmuş ya da kaybedilmiş olabilir. Fizyolojik sistemler zayıf çalışma düzeyinde olabilir ya da duyma veya görme örneklerindeki gibi hiç çalışmayabilir. Zaman zaman bir ya da daha fazla genin başarısızlıktan so-

rumlu olmasına rağmen, genelde embriyo ortamının bazı anomalileri –bir virüs, bir kimyasal, mekanik bir travma ve benzeri– nedendir. Bu, muhtemelen davranış sistemlerinin gelişimindeki başarısızlıkla aynı durumdur. Genler bazı başarısızlık biçimleri ve durumlarına daha iyi bir açıklama getirirken davranışsal sisteme adapte olanların dışında olgunlaşmamış bir üyenin ortam anomalileri muhtemelen pek çoğunun nedeni olmaktadır.

Bölüm 3'te bu, yüksek omurgalılarda pek çok davranış sisteminin bir ölçüde ortamsal olarak değişken olduğu vurgulanmıştı yani erişkinlikte aldıkları biçim, erişkinliğin geliştiği ortam türünü bir dereceye kadar değiştirir. Bunun avantajı sonunda sistem tarafından alınması gereken biçimin gelişim sırasında bireyin kendini bulduğu belirli ortama adapte olabilmesine bir ölçüde açık olmasıdır. Bunun yanında bu tür bir esneklik bedelsiz değildir. Ortam, gelişim sırasında belirli sınırlar içerisinde kalma koşuluyla davranış sisteminin nihai biçimi daha uyumlu olabilir yani o kadar ki aktive olduklarında genellikle fonksiyonel bir sonuç alabilirler. Fakat gelişimin gerçekleştiği ortam bu sınırların dışına çıkarsa sistem tarafından alınan biçim daha uyumsuz olabilir yani öyle ki aktive olduğunda çoğu kez ya da sürekli fonksiyonel bir neticeye ulaşamaz. Bugün hayvan davranışı literatüründe sayısız örnek mevcuttur –fonksiyonel olarak verimsiz bir biçim almış motor örüntüler, fonksiyonel olarak verimli bir sonuç getirecek davranış, tatmin edici olması gereken fonksiyon için verimsiz olan, davranışın yöneldiği nesneler ve benzeri. Gelişim sırasında her tür durumda davranış sistemi belirli bir öngörülebilir sonuca erişmesi için organize olmaktadır fakat bu sonuç sistem fonksiyonun asla tatmin edici olmadığı bir tür haline gelir.

Omurgalılarda muhtemelen uygun ortam manipülasyonundan dolayı gelişimde fonksiyonel olarak verimsiz bir yapıya dönüşen neredeyse hiç bir davranış sistemi yoktur. Sistemler, hareket, yuva yapma, kur yapma, ebeveynsel davranıştan mesuldürler, tümü fonksiyonel sonuçların nadiren ya da hiçbir zaman aktivasyon izlemedikleri bir biçimde geliştikleri kayda geçmiştir. Bazı davranış sistemleri, örneğin beslenmeden sorumlu olanlar, birey hayatta kalırsa, mantık olarak etkili fonksiyonel düzen içerisinde olması gerekirken diğerleri yani cinsel ve ebeveynsel davranıştan sorumlu olanlar gerekmez. Bu, muhtemelen pek çok psikopatolojinin

cinsel ve ebeveynsel davranıştan sorumlu olan davranış sistemleriyle ilgili olmasının yegâne nedenidir: Psikiyatr görmeden önce hayatı bir fonksiyonla daha doğrudan bir ilgi kurulur kurulmaz birey ölür. Başka ve daha az önemli neden fonksiyonel olarak verimli bir türün cinsel ve ebeveynsel davranışının her durumda belirli biçimlerde organize olmuş çok sayıdaki davranış sisteminin bir ürünü olduğudur. Ve bu davranış sistemlerinin gelişim ve organizasyonunun büyük kısmı, birey olgunlaşmamışken ortaya çıktığından atipik ortamın uyumlu bir çizgideki gelişimden başka bir yere yönelebileceği çok sayıda fırsat vardır. Sonuç, erişkinin çalışan bir düzende ve oldukça belirli öngörülebilir sonuca ulaşma yeteneğinde olmasına rağmen tatmin edici sistem fonksiyonu becerisi olmayan bir sistemle donanmış olmasıdır.

Çalışan fakat fonksiyonel olarak verimsiz bir düzeydeki bir sistem, daha doğrusu sistemler bütünü örneği, homoseksüelliği doğrulanmış bir erişkindeki seksüel davranıştan sorumlu bütünlüktür. Böyle bir durumda davranışın tüm unsurları verimli bir şekilde uygulanabilir fakat yöneldikleri nesneler uygunsuz olduğundan dolayı çoğalmanın fonksiyonel sonucu ortaya çıkamaz. Bütünlük aynı cinsiyetten bir partnerle cinsel orgazm gibi sadece öngörülebilir bir sonuca sahip değildir aynı zamanda sonuca ulaşılacak kadar organize durumdadır. Bunu fonksiyon olarak verimsiz hale getiren, sistemin bazı nedenlerden dolayı bir biçimde fonksiyona ilgisiz bir öngörülebilir sonuç geliştirmesidir. Bir radar ve güdümlü uçaksavar silahı tasarımında bozulma olması benzer bir hatadır. Bu, silahın etkili bir şekilde ateş almasına fakat nişan alamamasına yol açabilir böylelikle daima dost uçağı vuracaktır ve asla düşmanı vuramaz. Bu örnekler açık bir şekilde, öngörülebilir sonuç ve fonksiyon arasındaki ayrımın kritik bir ayrım olduğunu göstermektedir. Genellikle yapı, öngörülebilir sonuca ulaşıldığında fonksiyon en azından bazen tatmin edici fakat hataların ortaya çıkabildiği durumdadır –özellikle yapı çevresel olarak değişken olduğunda. İşler haldeki gelişimsel sürecin bir kısmı ve yanlış olabilen biçimler Bölüm 10’da ele alınacaktır.

Tüm bunların sonucu, belirli bir bireyde herhangi bir davranış sisteminin aktivitesi, türlerin ya da bireyin hayatta kalmasını desteklemeyecek pek çok sonuca sahip olabilmesi ve hatta biri ya da ikisinin çıkarlarına karşıt olabilmeleridir. Ya mevcut ortam, türle-

rin evrimsel uygulanabilirlik ortamından önemli derecede farklılaştığından ya da gelişim sırasında sistemin kendisinin uyumsuz bir biçim aldığından, sistemin olağan fonksiyonu yerine getirilmemiş olarak kalır. Bununla birlikte birey popülasyonun parçası olduğundan dolayı türlerin hayatta kalması olasıdır. Popülasyondaki bazı bireylerin ortamının, hem gelişim sürecinde hem de mevcut durumda türlerin adapte oldukları ortama uyum göstermeleri koşuluyla önemli miktardaki bireyde davranışsal sistemin aktivitesi uygun fonksiyonel sonuçlara sahip olacaktır. Sonuç olarak türler devam eder ve davranışsal sistemleri geliştirecek potansiyel, jenik donanım içerisinde sunulur.

Özgecil Davranış

Psikoloji tarihinde özgecil davranışın varoluşu bazen bir problem olarak görülmektedir; pek çok psikanalitik formül, bireylerin doğaları gereği sadece bencilce sonuçlara çabaladıklarını ve sadece sosyal baskı, onaylanmaya mecbur kaldıklarında özgecil olduklarını ileri sürer. İçgüdüsel davranışa biyolojik bir yaklaşım, bu görüşün yanlış olduğunu gösterir. Bir sistem fonksiyonunu dikkate almaya yönelik kriter, birey tarafından taşınan genlerin hayatta kalması olarak algılandığında çok daha fazla davranışın bir özgecil fonksiyona sahip olması şaşırtıcı değildir. Aksine biyolojik bakış açısından hareketle özgecil fonksiyona sahip davranış, daha egoist görünen davranış fonksiyonundan biraz daha kolay anlaşılmaktadır.

İçgüdüsel davranışın görünürdeki iki karşıt örüntüsüne bakalım. Kimi içgüdüsel davranışlar gıda alımı ve iyi beslenmeyi gerçekleştirecek kadar biçimlendirilmiştir böylelikle sadece bir birey için değer fonksiyonu tatmin edici görülebilir. Bununla birlikte böyle olması olası değildir çünkü bireyin iyi beslenmesini sağlayan davranışın aynı zamanda bireyin er ya da geç taşıdığı genlerin hayatta kalmasına imkân vermesi olasıdır. Davranışın öncelikle sadece bireyin hayatta kalması açısından anlaşılır görülebilmesine rağmen yansıtma göstermektedir ki bu genin hayatta kalması açısından daha az anlaşılır değildir.

Buna karşın uygulayana faydası olmamasına rağmen genelde diğer bireylere açık fayda fonksiyonunu sağlayacak biçimde düzenlenmiş başka bir içgüdüsel davranış vardır. Ebeveynlerin ço-

cuklarına yönelik ilgi davranışı bir örnektir. Diğer örnekler, bireylerin çocuklardan başka akrabalar özellikle kardeşler, yeğenler bazen de kuzenlere yönelik yardımcı davranışlar içerir. Her durumda davranış, genin hayatta kalması açısından kolaylıkla anlaşılabilir. Çocuklar, her ebeveynin yarım genini taşırlar ve ortalama olarak kardeşler genin yarısına sahiptirler. İlk kuzenlerde genelde gen oranı ortalama bir çeyrektir. Her durumda yardımcı ya daha yaşlı ve bu nedenle yardım edilen bireyden yabancı ya da geçici olarak daha uygun bir durumdadır. Öyle ki gereken özveri belirli bir oranda verilen faydadan daha azdır. Steril ve yaşamlarını kraliçeye ve onun yavrularına bakmakla geçiren işçi arıların ömür boyunca davranışları gibi bir aşırı durumun aynı şekilde açıklanması gerekir. Partenogenez ile çoğalan dişi işçi arılar, baktıkları yavruların sahibi kraliçe ile genetik olarak aynıdırlar. Bu, onların ilgi davranışının biyolojik olarak bir ebeveynin davranışına denk olduğu anlamına gelir.*

Böylelikle genin hayatta kalması, içgüdüsel davranış fonksiyonunun ölçülmesi yönünden doğru bir kriter olarak kabul edildiğinde, bazı eskiden gelen problemler ortadan kalkar. Bazı içgüdüsel davranışlardan sadece akrabaya yönelik doğrudan ve hemen fayda fonksiyonuna sahip olması beklenir; içgüdüsel davranışın diğer formlarının bireyin hayatta kalmasına doğrudan fayda, genin hayatta kalmasına ise sadece dolaylı bir fayda fonksiyonuna sahip olması, daha az anlaşılır değildir. İster “bencil” ister “özgeci” olarak sınıflandırılınsın nihai fonksiyon aynıdır.

Bu, özgeci davranışın bencil davranış kadar derin bir kökenden geldiği ve ikisinin arasındaki ayrımın gerçek olmasına rağmen temel olmadığı anlamına gelir.

* Bir hayvanın akrabası olmamasına rağmen başka bir hayvana yardım etmesinin ayrıca nedenleri vardır. İnsandan başka türlerde tür yardımları iki biçimde görülürler. İlki, bir hayvan yavrularından başka hayvanlara ebeveynsel ilgi yönelttiğinde ortaya çıkar. Bu, sanki yanlışmış gibi yanlış yönlendirilmiş davranışın sonucu olarak anlaşılabilir. Diğer biçim sadece uzun süreli dostluk ilişkisine sahip bireyler arasında meydana gelir ve bu karşılıklı özgecilik prensibi temelinde doğal seleksiyonun genetik teorisi açısından açıklanabilir. Bir dosta gösterilen yardımın zaman zaman karşılıklı olması şartıyla özgeci bir şekilde davranma eğilimi doğal seleksiyonla desteklenecektir. Bu hiç kuşkusuz insanoğlunda görülmesine rağmen bilinçli hesaplama gerekli değildir.

Sistem Fonksiyonu Nasıl Belirlenir

Şu ana kadar her davranış sistemi fonksiyonunun kesin gözüyle bakılabilecek kadar açık olduğunu söyledik. Hiç kimse, yemenin -ya da kuluçkaya yatmanın, göçün- fonksiyonunun ne olduğunu sorma zahmetine girmez. Yine de fonksiyonlarının örtük kaldığı uzun süredir bilinen çok sayıda davranış sistemi vardır. Dikkat çekici olan kuş ve memeli pek çok türün bölgesel davranışlarıdır. Hiç kimse bu tür bir davranışın bizim içgüdüsel dediğimiz genel sınıfta yer almasından şüphe etmez, yine de bu adı bir türe vermenin net avantajı (ya da avantajları) açık değildir. Bu, fonksiyon doğasının konunun öğrencileri tarafından henüz kabul edilmemesine rağmen içgüdüsel davranışın güvenli bir şekilde hayatta kalmaya yardımcı belli bir fonksiyona (ya da fonksiyonlara) sahip olduğu sanılan günümüz biyoloji düşüncesinin karakteristiğidir.

İçgüdüsel davranışın belirli bir kısmının hangi fonksiyonu olduğunu kesin bir şekilde belirleme işi önemli olabilir. Öncelikle türlerin evrimsel uygulanabilirlik ortamında donanımlı bireylerin donanımlı olmayanlardan çok daha fazla yavruya sahip olduğu tespit edilmelidir ve ikinci olarak böyle davranmalarının nedeninin keşfedilmesi gerekir. Gereken araştırma ideal olarak vahşi doğada yürütülür. Türlerin belirli üyeleri olağan biçimde davranmadıklarından prosedür, deneysel bir şekilde araya karışmak, ondan sonra müdahale edilmeyen üyelerin hayatta kalma oranlarını ve üreme başarısını karşılaştırmaktır. Son yıllarda Tinbergen (mesela 1963), martıların üreme davranışlarındaki belirli ayrıntılar üzerinde bu tür deneyler gerçekleştirdi. Bu tür deneyler olmadan ilgilendiğimiz türlerde ya da en azından yakın alakalı türlerde içgüdüsel davranışın bir kısmının genel sonuçlarıyla ilgili bir tartışma, faydasız bir kurgu olma eğilimindedir.

12. bölümde öncelikle anne figürü ile yakınlığı sürdürmeyi sağlayan çocuk davranışının (buna bağlanma davranışı denir) bir içgüdüsel davranış örneği olduğu ve ikinci olarak da onun fonksiyonunun az ele alındığı ve yine de uzlaşma sağlanması gereken bir konu olduğu ileri sürülmüştür. Bugüne dek klinik çevrede az dikkat edilmiş olan bir hipotez geliştirilmiştir.

Terminoloji Problemleri

Mademki içgüdüsel davranışın alternatif teorisinin ana hatları çizilmekte bazı geleneksel terimlerin kullanışlılığını ya da tersini kısaca ele almanın vaktidir.

Bölüm 3'ün girişinde "içgüdüsel" kelimesinin betimleyici bir şekilde sıfat olarak kullanılmasının faydalı olduğu söylendi fakat isim olarak "içgüdü" kullanıldığında zorluklarla karşılaşıldı. Neden böyle olduğuna bakalım.

Geliştirilen içgüdüsel davranış teorisi, ya zincirde ya da hiyerarşide veyahut ikisinin bir karışımında bütünleşen belli bir davranış sistemi ortamı içerisinde aktivasyonun bir sonucunun olduğu bir tür davranış olarak görülür; her davranış sistemi ve her davranış sistemi bütünlüğünün, bir kural olarak aktive olundığında hayatta kalma değerine sahip bir sonuca ulaşacak kadar biçimlenmiş olduğu düşünülür. Substantif bir isim olan "içgüdü" bugün hangi varlığa uygun gelmektedir? Bu, davranışın kendisine mi uygundur? Yoksa davranışsal sistemine mi? Ve yahut davranışsal sistemi aktive eden nedensel koşullara mı? Onun önceden öngörülebilir sonucuna mı? Ya da belki de bunu yerine getiren fonksiyona mı?

Gerçek şudur ki tanınmış araştırmacılar içgüdü terimini bütün bu farklı şeylere uygulamışlardır. Bir uçta "başını çevirme" gibi nispeten sabit eylem örüntüleri ve daha uzun bir içgüdüsel davranış dizisinin sonunda meydana gelen "av kovalama" gibi hareketleri ifade etmek için kullanılmıştır. Diğer uçta terim nedensel faktörler olarak görülen yaşam ya da ölüm gibi genel durumlara yönelen enerjileri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bazen "yuva yapma içgüdü" ve "cinsel içgüdü"deki gibi içgüdüsel davranış dizisinin öngörülebilir sonucunu ya da "üreme içgüdü"ndeki gibi biyolojik fonksiyonu ifade eder. Zaman zaman terim "korkma içgüdü"ndeki gibi genellikle davranışı beraberinde getiren bir duyguyu ifade etmede kullanılır.

Çok açıktır ki, bu farklı ve karmaşık kullanım yalnızca kafa karışıklığına yol açar. Fakat yine de bazı standart kullanımların kabul edilip edilmediği sorulabilir. Gerçekte bunun olamamasının iki nedeni vardır. İlki; pek çok farklı biçimde kullanılan terim ko-

laylıkla yeniden tanımlanamaz ve yeniden kesin bir anlama oturtulamaz. İkincisi her karmaşıklık düzeyinin davranış sistemlerindeki bütünleşme oluşumu, sınır çizmeyi ve karmaşıklık içerisindeki bu sınırın altında tüm bütünleşmelere içgüdü deme ve bu sınırın üstündeki tüm bütünleşmelere dememe kararını oldukça zorlaştırmaktadır. Bu tür bir uygulama, organizasyonel karmaşıklık düzeyleri açısından endüstriyel ilişkiyi iki gruba bölme ve daha az karmaşık olanlara özel bir ad verme işine benzer. İşin zorluğu vurguya ihtiyaç duymaz fakat asıl soru, neyin kullanımı bunun yapılmasının sonucu olacaktır.

Davranış sistemlerinin belirli bütünlüklerine kriter seçmek ve onlara içgüdü demek, faydalı bir amaca hizmet etmez. Bununla birlikte bu, sistemlerin bütünleşmesiyle oluşan sistemlerin genelde kendi nedensel koşullarına sahip oldukları ve bu koşulların kullanışlı bir şekilde “dürtü” olarak anlaşıldığı konusundaki yaygın yanlış sanıyı devam ettirecektir.

Altıncı bölümde kanaryalarda yuva yapmaya yönelten davranış sistemini aktive eden etkileşimli çeşitli faktörlerin bir açıklaması verildi ve bu araştırma, bugün önem verilmekte olan eğilime bir örnek sağlar. Kanaryaların yuva yapması, yuvaya taşıdığı ve içinde otururken inşa ettiği materyal bütünlüğü içerisinde analiz edilebilir. Bu aktiviteler aşağı yukarı birlikte değişim gösterdiğinden tamamının “yuva yapma dürtüsü” ile idare edildiği savunulmaktadır. Onlara neden olan faktörlerin analizi, aslında üç unsurun da belli nedensel faktörleri paylaştığını gösterir; tamamı östrojen düzeyinin tesiri altındadır ve tümü yuvadan gelen uyarıcıyla ketlenirler. Yine de üç aktivite arasındaki korelasyon kesin değildir; her biri kendisine özel nedensel faktörlere sahiptir ve aktivitelerin meydana geldiği zincir muhtemelen, her aktivite performansı ile birlikte oluşan kendini bastırma etkisinden ileri gelir. Tek başına bir yuva yapma dürtüsü kavramı, açıkça yetersizdir. Aynı şekilde her aktivite, diğerinin bağımsızlığını bir dereceye kadar değiştiren çok sayıdaki bileşen hareketlerin her biri içerisinde analiz edilebildiğinden yuva yapma aktivitesinin her bir unsuru için ayrı bir dürtü varsaymak doğru olacaktır.

İçgüdüsel davranışa etki eden nedensel faktörlere dürtü kavramının daha az faydalı olduğunu daha iyi anlamaya başladığımız doğrudur. Eylemin kaynağı bilinmedikçe özel bir gücün bir sonraki davranışı tetiklediği belki de bunu sadece başlatma değil aynı zamanda esrarengiz dahası faydalı bir şekilde yönlendirdiğini de varsaymak kolay belki de kaçınılmazdır. Fakat davranışın, davranış sisteminin aktivasyonunun bir sonucu olduğuna ve aktivasyonun tanımlanan biçimlerde neden olduğuna inanmada haklıysak gizem yok olur ve dürtüleri varsayma ihtiyacı ortadan kalkar. Ne mühendisler güdümlü bir silahın davranışını açıklamak için özel bir “uçaksavar-vurma dürtüsünü” varsayma, ne de fizyologlar kardiyovasküler sistemin eylemini açıklamak için “kan akışı dürtüsünü” varsayma ihtiyacı duyarlar.

Bununla birlikte bir varlık olarak ne içgüdü kavramı ne de dürtü kavramı kullanılmaktadır.

Tanımlayıcı “içgüdüsel davranış” terimi faydalı durmakta, bununla birlikte genellikle ortamda oldukça istikrarlı olan sistemler tarafından kontrol edilen ve türlerin hayatta kalması için çok önemli olan evrimsel uygulanabilirlik ortamının sonuçlarının oluştuğu davranışa basit ve kaba biçimde bakmaktadır. Aynı zamanda “içgüdüsel” sadece tanımsal olarak kullanıldığında bunun beraberinde iki ilişkili tehlikeye yol açtığı fark edilmelidir. İlki, her tür içgüdüsel davranışın tek bir tipinin bir davranış sistemi tarafından kontrol edildiğini sanma riskidir; ikincisi, içgüdüsel davranış ve davranışın diğer tüm türleri arasında yanlış bir ayrışma yaratma riskidir. Geleneksel biçimde içgüdüsel olarak tanımlanan davranışın pek çok farklı tipte sistemler tarafından kontrol edildiği ve bu sistemlerin en stabilden en değişkene, türlerin hayatta kalması için en gerekli olanlardan sadece marjinal katkı sağlayanlara, bir süreklilik dizisinde yattığı doğrudur. Bunun yanında içgüdüsel davranış olarak adlandırılanla adlandırılmayan arasında bir ayrılma noktası olmayabilir.

Belli bir psikanalitik teori kurarken (örneğin Schur 1960a ve b) “içgüdüsel” ve “içgüdü” sıfatları özel bir biçimde kullanılmaktadır. İçgüdüsel terimi burada içgüdüsel denen davranış türü için kullanılır ve “içgüdü” terimi, içgüdüsel davranış aracılığıyla

boşalmış olduğu düşünülen postulat bir “ruhsal dürtü enerjisi”ne uygulanır. Günümüzde geliştirilen teoride hiçbir ruhsal dürtü enerjisi varsayılmadığından içgüdümlü sıfatı hiç kullanılmaz¹; içgüdüsel sıfatı hem belli türde davranışlardan hem de sorumlu oldukları davranış sistemlerinden bahsederken kullanılır.

İçgüdüsel davranış ve dikkate alınması gereken psikopatoloji ele alınırken çok sayıda başka terim kullanılır. Bunlar ihtiyaç, arzu, amaç, niyet ve daha birçokları gibi terimler içerir. Her birinin mevcut şema içerisine nasıl yerleştiği ve öngörülebilir sonuç, belirli hedef ve fonksiyonel sonuç gibi kavramlarla nasıl ilişki kurdukları, sorulabilir.

Belirli bir içgüdüsel davranış teorisine bağlanmaktan kaçınmak ve davranış sistemlerinin görünüşte amaca yönelik kullanımını göstermek için bazen ihtiyaç ya da ihtiyaç sistemi terimi kullanılır. Bu tatmin edici bir terim değildir çünkü kolaylıkla hayatta kalmak için gereken bir şeyler olarak kabul edilir –hayati bir ihtiyaç- ve akabinde bunun teleolojik düşünmeye yol açabilmesi ilave bir karmaşıklılıktır. Bu sıkıntılara daha dikkatli bir şekilde bakalım.

Bu bölümde çevresel olarak stabil davranış sistemlerinden herhangi birinin belirli bir tür hayvandaki varlığı, genelde türler için hayati değeri olan bir sonuca sahip bu sistemin aktivitesi sayesinde ortaya çıkar. Yeme davranışından sorumlu sistemler, genelde gıda alımı sonucuna ulaşırlar. Çiftleşme davranışından sorumlu sistemler genelde üreme sonucuna ulaşırlar. Bu sistemlerin aktiviteleri biyolojik bir ihtiyacı oldukça sade ve genel bir şekilde yerine getirirken o zaman neden ihtiyaç sistemleri terimini kullanmayalım?

Bunu yapmamak için en azından üç neden mevcuttur. İlki, her durumda söz konusu davranışsal sistemin aktivitesinin diğer tüm türlerin sonuçlarına sahip olabilmesidir. Belli bir bireyde açık bir şekilde gıda alımıyla bağlantılı sistem, temel sonuç olarak parmak

¹ Anksiyete ve hüznün üzerine daha önce yayınlanmış çalışmalarda “içgüdümlü tepki sistemleri” aslında içgüdüsel davranıştan sorumlu olan davranış sistemlerinden bahsetmek için kullanılmıştı. Yukarıda verilen nedenlerden dolayı terminoloji Cilt II ve III'te ortaya çıkan bu materyalin yenilenmiş versiyonlarında değiştirilmiştir.

ya da çubuk emmeye yol açabilir.² Diğer bireyde açık bir şekilde çiftleşmeyle bağlantılı sistem temel sonuç olarak fetiş ya da aynı cinsiyetten bir bireye yönelmeye yol açabilir. Bu tür örneklerde sistemin aktivitesi, herhangi bir hayatta kalma değerine sahip değildir. Sisteme bir ihtiyaç sistemi demek, kafa karıştırıcıdır ve karışıklık, zorluğu karşılaması açısından, yeni ihtiyaçlar, mesela emme, varsaymakla daha da kötü hale gelir. İkinci olarak önceden de söylendiği gibi biyolojik fonksiyonların yine de bulanık olduğu birçok türde karakteristik davranış sistemleri mevcuttur. Her davranış sistemi bir ihtiyaç sistemi olarak adlandırıldığında bunun anlaşılması zordur, çünkü ihtiyaç terimi, sistemin faydalılığının belirgin olduğunu gösterme eğilimindedir. Son olarak “ihtiyaç sistemi” terimi, ihtiyacın sistemi aktive ederken bir tür neden-sonuç rol oynadığı varsayımına -teleoloji yanlılığına- kolaylıkla yönelebilir.

“İhtiyaç” teriminin yerinde bir kullanımı da türlerin hayatta kalma ihtiyaçlarından söz etmeyle sınırlamaktır. Eğer türler canlılığını sürdürecektse bir hayvanın yemek, sıcaklık, yuva yapma, bir eş ve benzeri gibi ihtiyaçları olduğu söylenebilir. Açıkçası bu ihtiyaçlardan hiçbirisi bir davranış sistemi değildir ve ayrıca bir davranış sistemi aktivasyonuna neden olmaz. Diğer yandan pek çok davranış sistemi bu ihtiyaçların biri ya da başkalarını karşılama fonksiyonuna sahiptir. Bu nedenden ötürü, türler canlılığını sürdürecektse bu fonksiyonlar sağlanmalıdır ki, belirli davranış sistemleri gelişebilsin. İhtiyaçlar bununla birlikte içgüdüsel davranışın nedenleri değildir. Yapmakta olduğumuz, davranış sistemlerinin yerine getirmek zorunda olduğu fonksiyonları belirlemektir. Böylelikle altında davranış sistemlerinin geliştiği seleksiyon baskısını oluşturur.

İçgüdüsel davranışın nedenleri, ihtiyaçlar olmadığı gibi istek ve arzular da neden değildir. İstek ve arzu terimleri önceden eylem içerisinde ya da en azından eylem için tetikte olan insandaki davranış sistemi ya da sistemler bütünlüğünün belirli hedefinin farkındalığından söz eder. “Yiyecek istiyorum” ya da “yiyecek ar-

² Bununla birlikte bazı emme davranışları aslında beslenme dışı davranıştır; bkz. Bölüm 13 ve 14.

zuluyorum” açıklamaları, muhtemelen sadece başlangıçta belirli hedef aktive olduğunda gıda alımına sahip olunan ve bu şekilde olmasının farkında olunan davranış sistemlerinin bir bütünlüğüne işaret eder. Bu tür raporlar genellikle güvenilirdir fakat psikanalistler bunun daima böyle olmadığını iyi bilirler. Bir suje gerçekten şu anda aktif olan bir davranış sisteminin belirli hedefini yanlış tanımlayabilir ve bu tür yanlış tanımlama, ilkiyle bağdaşmayan bir belirli hedefe sahip aktif sistem tarafından yapılan müdahalenin sonucu olabilir. Bu, bilinçsiz istek kavramına götürür.

İsteğin bilinçsiz olduğunu söylemek, bunun söylendiği kişide herhangi bir belirli hedefe sahip olan bir davranış sisteminin ve sistemler bütünlüğünün aktif olduğuna fakat kişinin bunu fark etmediğine işaret eder.

“İstek” terimi bir davranış sisteminin belirli hedefine atıfta bulunurken “karar” terimi genellikle belirli hedef doğrultusunda bazı düzeylere atıfta bulunur. Bir şey yapmaya karar verdim dediğimde bu, genellikle bir şeyin davranışına yol gösteren planın bir parçası olduğuna işaret eder (bu nokta Miller, Galanter ve Pribram tarafından ayrıntılandırılmıştır, 1960).

Bu bölümde “belirli hedef” alt kategorisiyle birlikte “öngörülebilir sonuç”tan söz etmek için çok sayıda farklı terim kullanılmıştır. Bunlar “amaç”, “gaye” ve basitçe “hedef” kavramlarını içerir. Hedefin eksikliği önceden ele alınmıştır (bkz. Bölüm 5).

“Amaç” ve “gaye” ile ilgili zorluk, her ikisinin de teleolojik nedenselliğin izlerini taşıma eğiliminde olmalarıdır. Daha ciddi bir zorluk ise her ikisinin de alışıldığı üzere bir sistemin öngörülebilir sonuç ve fonksiyonu arasındaki farkın ayırt edilemediği biçimlerde kullanılmasıdır ki bu, vahim bir kafa karışıklığıdır. Bu nedenden ötürü her ikisi de günümüz çalışmalarında kullanılmaz. İngilizce “amaç” genelde her iki anlamda da kullanılmasına rağmen Freud içgüdünün amacını tanımlarken bazı problemlerin farkındadır. Örneğin “Instincts and their vicissitudes (1915a)”de bir yanda sonlandırma uyarısı ve diğer yanda fonksiyon arasında temel ayrımı tanımladı ve burada kullanılan terminolojide amaç teriminin kullanımını “söz konusu davranış sisteminin sonlandırıcı koşullarını aramak” olarak sınırladı.

Diğer teknik terimler, burada ifade edilen öngörülebilir sonuç ya da belirli hedeften bahsetmek için ileri sürülmüştür. Sommerhoff'un "odak koşulu", yumurta yuvarlama gibi çok basit davranış tiplerinin öngörülebilir sonucu dışarıda kalabilmesine rağmen öngörülebilir sonuca oldukça yakın ortak sınırdır. Mittelstaedt tarafından ileri sürülen ve Hinde tarafından kullanılan belirli hedefin belirli tiplerinden söz eden Almanca bir terim olan *sollwert*, "olmalı" durumun ya da bir sistemin ulaşmaya ve/veya sürdürmeye ayarlı olmasıdır. Terimin dezavantajı, bir uzvun konumu veya bir nota söylenişi gibi sadece tek türde unsur açıklaması gerektiren belirli hedefler, erişim için yönergeler ileri sürülmesidir ve iki veya daha fazla unsur açıklaması gerektiren daha karmaşık belirli hedefler ve erişim için yönergelere uygulanması çok da kolay olmayabilir. 'Sollwert' teriminin diğer olası dezavantajı "olması gerekli" durumun, muhtemelen durumun hayatta kalmaya katkı sağlayan bir norm olduğunu işaret etmede yanlış anlaşılabilinmesidir. Gerçekte tekrar tekrar vurgulandığı gibi bir davranış sisteminin belirli hedef ya da *sollwert*'i özellikle bir bireyde atipik olmaya hatta hayatta kalmaya karşıt olabilir.

Bu bölümlerde "amaçlı" sıfatı, bazen belirli bir hedefe sahip bir sistemi tanımlamak için kullanılmıştır. Bunun yanında teleolojik nedensellik biçiminde yorumlanacağı riskini -kardeş sıfat "maksatlı" ile daha da büyüyen bir riski- beraberinde getirir. Bu itirazları karşılamak için Pittendrigh (1958) "teleonomik" terimini önerdi. Bu, uygulanabilirlik ortamında aktive olduğunda öngörülebilir sonuca ulaşacak kadar biçimlenmiş canlı ya da mekanik bir sistemi belirtmek için kullanılmaktadır. Bununla birlikte bu bölümlerle ilgili tüm davranış sistemleri teleonomik olarak ifade edilebilir.

Bir kez daha belirli hedef kavramına dönersek diğer kontrol sistemlerinininki gibi bir davranış sisteminin belirli hedefinin iki temel tipte olabileceğine dikkat edilmelidir. Belirli hedefin birinci tipi, bazı değişkenlerin belli bir değerde korunmasıdır. Böylelikle bazı basit organizmalar, belirli hedef olarak belli bir ısı sınırı içerisinde bir ortamda organizmayı sürdürme görevine sahip davranış sistemleriyle donanımlıdırlar. Bu tür davranış sistemlerinin görevi

asla bitmez; performanslarında zirve ya da dramatik durum yoktur. Sıkıcı rutin bir görevdir. Belirli hedefin diğer tipi, zamanın sınırlı olduğu ve meydana geldikten hemen sonra aktivitenin kesilmesinin ortaya çıktığı bir durumdur. Cinsel birleşme açık bir örnektir. Diğer örnek ise avın yakalanmasıdır. Bazı davranış sistemleri için belirli hedef bu uçlar arasında bir yerde yatmaktadır.

İnsanda orgazm gibi sınırlı belirli hedefleri olan davranış sistemlerine aşırı önem verme ve ortamda nesneye yakınlık ya da ulaşılabilirlik gibi belirlenen hedefleri sürdüren sistemlere az dikkat gösterme eğilimi bulunmaktadır. Bağlanma davranışının, devamlı bir belirli hedefe sahip davranış sisteminin aktivitesinin bir sonucu olduğu düşünülmektedir ki bunun açıklaması, belirlenmiş farklı bireyle belirli bir tür ilişkidir.

YAŞAM DÖNGÜSÜ BOYUNCA DAVRANIŞTAKİ DEĞİŞİKLİKLER

Bireyin davranışsal gelişiminin, birbirinden farklı iki şekilde dikkate alınması gerekir:

- a. aktif kullanımdaki davranışsal donanım kısımlarının, yaşam döngüsünün bir evresinden diğerine değiştiği biçim,
- b. bu donanımın her parçasının kendisinin de aldığı belirli formu almaya başladığı biçim.

Her iki tema da psikanalistler için oldukça merak uyandırıcıdır. İlkine bu bölümde sadece kısa bir şekilde değinildi fakat Bölüm 12'nin sonunda yeniden ele alınmıştır. Davranış sistemlerinin ontojenisiyle ilgili olan ikincisi çok daha karmaşıktır ve önem arz eder, bir sonraki bölümde ele alınmıştır.

Bireyin ve nihayetinde genlerin hayatta kalmasını sağlamak için bir hayvanın yaşam döngüsünün her aşamasındaki içgüdüsel davranış sistemlerinin uygun bir şekilde dengelenmiş bir repertuarıyla donanmış olması gerekir. Sadece bir erişkinin donanımlı olması değil, yavru bir hayvanın da dengeli ve verimli donanıma sahip olması gerekir. Bu muhtemelen erişkinden pek çok hususta farklıdır. Ayrıca aralarında sadece en basit türlerin hayatta kalması az çok bireylerin işbirliğine dayalı olduğundan bir bireyin donanımının büyük kısmı genellikle farklı yaş ya da cinsiyetteki diğer bireylerinkine tamamlayıcıdır. Yavruların erişkinlere bağlanmasına aracılık eden davranış örüntüleri, erişkinlerin yavrulara gösterdiği ilgiye aracılık eden davranışa tamamlayıcıdır; aynı şekilde bireydeki erişkin eril davranışa aracı sistemler diğerindeki

erişkin dişil davranışa aracı olanlara tamamlayıcıdır. Bu, içgüdüsel davranışın tek bir birey açısından asla anlaşılır olmadığını fakat az ya da çok sayıdaki işbirlikçi bireyler açısından anlaşılır olduğunu yeniden vurgular.

Her tür kuş ve memelide yaşam döngüsünün olgunlaşmamış evresi boyunca faal olan davranışsal donanımın belirli kısımları, erişkinlik evresi boyunca faal olan belirli kısımlardan farklıdır. Bu farklılıklar iki temel türdedir:

- i. Aynı biyolojik fonksiyon hem olgunlaşmamış hem de erişkinde yerine getirilir fakat bunu yerine getiren davranışsal sistemler aynı değildir. Yeni doğan ve olgunlaşmış memeliler tarafından kullanılan farklı gıda alımı araçları açık bir örnektir. Küçükken emme, daha ileri yaşlarda ısırma ve çiğneme.
- ii. Yavru ve erişkinlerde yerine getirilen biyolojik fonksiyonlar farklıdır. Yeni doğan organizmalar genelde korumasız olduklarından çoğunlukla bir ebeveyne yakınlık besleyen davranış gibi riski minimize etmesi muhtemel davranış üreten davranışsal donanıma sahiptirler. Öte yandan yeni doğan organizmalar başarılı bir şekilde üremeye uygun olmadıklarından yavruya ilgi gösterme ve üremeye yönelten davranış sadece tamamlanmamış biçimde görülür ya da hiç görülmez.

Hiç şüphesiz yaşam döngüsünün belirli bir evresinde belirli bir davranış türünün bulunmamasının, pek çok farklı temel durumdan birini yansıtabiliyor olduğu unutulmamalıdır. Öncelikle davranış sistemlerinin sinir substratı, davranışın geliştirilememesinden ve bu nedenle koşullar ne olursa olsun sistemlerin aktif olmamasından sorumludur. İkinci ve karşıt olan durum, davranış sistemlerinin sinir substratının tümüyle geliştiği fakat onları aktive etmek için gereken bazı nedensel faktörlerin bulunmasından dolayı sistemlerin pasif konumda olduğu durumdur. Üçüncü durum, davranışsal donanımın sadece kısmen geliştiği ya da nedensel faktörlerin sadece bazı öge sistemler için mevcut olduğu, öyle ki davranış parçalarının görünür olmasına rağmen tüm fonksiyonel örüntünün yine de mevcut olmadığı durumdur. İkinci ve üçüncü durumlar, genellikle farkına varılandan daha sık meydana gelirler.

Hormon düzeyinde yapay değişiklikler gerektiren deneyler şunu göstermiştir ki pek çok omurgalı türünde hem eril hem de dişil davranıştan sorumlu davranış sistemleri her iki cinsiyetin üyelerinde bütün ya da en azından potansiyel bir formda mevcuttur. Böylelikle evcil bir tavuğa testosteron enjekte edildiğinde tam bir eril davranışı sergileyecektir, benzer şekilde erkek bir fare doğumda hadım edilip ve devamında östrojen enjekte edildiğinde tam olarak dişil davranış gösterecektir. Bu bulgular, karşı cinse uygun davranış sistemlerinin bu hayvanlarda potansiyel olarak bulunduğunu ve olayların sıradan gidişatında sistemlerin çoğunlukla ya da tümüyle inaktif olma nedeninin hormon düzeylerinin, aktivasyon için gerekenin dışına çıkmış olduğunu açığa çıkarır.¹

Yaşam döngüsünün farklı evrelerinde gösterilen seyrek olmayan davranış değişiklikleri, hormon dengesinin değişikliklerinden ileri gelir. İnsanda eril ve dişil davranışlardan sorumlu davranış sistemlerinin ergenlikten önce her iki cinsiyette de var olduğunun ve ergenlikten sonra aktif olanlardan biri ya da diğerinin ilerleme ihtimalinin büyük kısmının hormon düzeylerindeki değişikliklerden kaynaklandığının kanıtları mevcuttur. Benzer şekilde anlaşılmıştır ki hormon düzeyindeki değişikliklerin -kendisinin devam etmesine rağmen bundan sorumlu olan davranış sistemlerinin artık kolaylıkla aktive olmadıkları durumlar yaratarak- immatür davranışın yok olmasında kısmen rolü vardır.

Yaşam döngüsü sırasında bazı davranış değişiklikleri hormon düzeyi ya da dengesindeki değişikliklerden kaynaklanırken diğer değişiklikler yeni bir davranış sisteminin olgunlaşması ve aktivasyonunun daha önceden aktive olmuş bir sisteme üstünlük sağlamasından ileri gelir. Örneğin emmeden sorumlu davranış sistemi bebeklikten sonra uzun bir süre devam eder fakat daha az sıklıkta aktive olur. Bunun nedeni, ısırma ve çiğnemedi sorumlu davranış

¹ Eril ya da dişil memelileri hem eril hem dişil davranış göstermeye yönelten bazı koşullar Levine (1966) tarafından açıklanmıştır. Doğuma yakın dönemdeki mevcut hormon düzeylerinin oldukça etkili olduğu görülmektedir -duyarlı evre örneğine bakınız-. Örneğin dişi bir maymuna doğumdan kısa bir süre önce testosteron verilip bir daha tekrarlanmamışsa bile sonraki davranış tipik bir şekilde erkeksidir.

nış sistemlerinin işlevsel olmaları ve pek çok bireyde emmeden sorumlu sistemden daha kolay aktive olmaları olabilir.

İmmatürlerin davranış sistemlerinin özellikli niteliklerinin erişkin yaşamda daha az sıklıkta aktive olmasının nedeni ne olursa olsun, sistemlerin kendilerini sürdürdüğüne çokça kanıt vardır. Temelde üç tür durumda aktif olurlar. İlki erişkin örüntüler etkisiz çıktığında ya da uyumsuzluk durumlarında altüst olduğunda juvenil örüntüler sık görülürler. İkinci olarak bazen erişkin bir hasta ya da güçsüzlük durumunda görülür. İmmatür sistemin aktivasyonu, bu tür nedenlerinden dolayı “regresif” olarak adlandırılır. Üçüncüsü, bir erişkinin davranış sistem niteliğinin bütününe yaşamın daha önceki evreden alınan belki de temelde farklı bir fonksiyona hizmet eden bir unsuru içerdiği görülebilir. Erkeğin dişiye beslediği kuşların besleme kur davranışı açık bir örnektir. Horozun davranışı tipik bir erişkinin yavruyu besleme davranışırken tavuğunki tipik bir ebeveyn tarafından beslenen yavru davranışdır. Burada biri erişkin diğeri juvenil olmak üzere yavrunun beslenmesine hizmet eden iki davranış örüntüsü, üremeye hizmet eden bir davranış dizinine dâhil olur. Psikanalistler, bazı benzerliklerin erişkin insanın cinsel değişimlerinde meydana geldiğini uzun süredir kabul etmektedirler.

Pek çok memeli türünde yaşam döngüsünün bir aşamasından diğerine sergilenen davranıştaki değişiklikler, davranışlar ortamdaki farklılıklara rağmen dikkat çekecek biçimde düzenli ve öngörülebilir şekilde meydana gelir. O nedenle çevresel olarak yüksek düzeyde stabildirler. Bunun yanında ortamın bağımsızlığı asla tam değildir. Örneğin batılı ülkelerin insan popülasyonunda büyük ihtimalle bireyde cinsiyet hormon dengesinin değiştiği yaşa tesir eden bazı ortamsal etkiler nedeniyle geçtiğimiz yüzyıl boyunca ergenlik kayda değer şekilde gelişti. Yine de çevresel faktör getirisi üzerine bilinen, çok azdır: Beslenmede bir değişiklik makul bir öneriydi fakat değişimin sosyal ortamdaki bir değişiklik nedeniyle olma olasılığının ihmal edilmemesi gerekir. Bununla birlikte tüm memelilerde değişikliklerin yaşam döngüsü sırasında aktif kullanımdaki davranış sistemlerinde meydana geldiği gidişattaki çeşitlemeler, çok azdır ve bir davranış sistemi ve sistem bü-

tünlüğünün üyenin yetiştiği ortamın sorumluluğunu alabildiği biçimin muazzam çeşitlemeleri karşılaştırıldığında diğerine göre daha az önemlidir. Gelişim sırasında insanın davranış sistemleri tarafından alınan biçimdeki uyumsuz değişiklikler, aslında psiko-patolojinin olduğu niteliklidir. Bu tür varyasyonlardan mesul faaliyetleri daha iyi anlamak, Freud insanın cinsel davranış geliştirme biçiminin ergenlikten önceki yılların olaylarına bağlı olduğunu kabul ettiğinden beri psikanalistlerin temel konusudur. Bu faaliyetler bir sonraki bölümün temel konusudur.

İÇGÜDÜSEL DAVRANIŞIN ONTOJENİSİ

Adaptasyonun üstesinden gelecek tek bilimsel yol, her durum için gerçekler elde etmektir. Sadece gerçekler bilindikten sonra belirli bir fenomenin uygulanabilirliğinin ne kadarının ırsi evrimsel ön düzenlemelerden ne kadarının doğrudan düzenli etkileşimden ileri geldiğini söylemek olasıdır. Oran, çok fazla ve öngörülemez biçimde türden türe, fonksiyondan fonksiyona, birimden birime değişir.

PAUL WEISS (1949)

Davranış sistemlerinin ontojenisi sırasında meydana gelen değişiklikler

Bazı daha düşük hayvan türlerinde Venüs gibi bireyin yaşamında öncelikle görünüm ile ilgili üzerine davranış sistemleri neredeyse mükemmel biçimdedir, daha yüksek türdekiler ilk bakışta genellikle daha ilkel bir form almıştır ve o nedenle daha karmaşık gelişim süreci geçirmişlerdir. Yeni doğan kuşlar ve memeliler, gıda alımı gibi hayati bir fonksiyonu hemen yerine getirmeye kabiliyetli birkaç davranış sistemiyle donanmış olmalarına rağmen, öncelikle bunları verimsiz şekilde yerine getirme eğilimindedirler. Bundan başka öncelikle kendilerini belli eden diğer pek çok sistem, kusurdan sorumlu olmasının yanında aynı zamanda genellikle sonrasında bunu izleyecek fonksiyonel sonuçların bulunmamlarıyla dikkat çekecek kadar kötü organize edilirler. Bunun yanında bir kuş ya da memeli gelişirken, davranış sistemleri bütün hale ge-

lir ve aktivasyonlarının fonksiyonel sonuçları kural olarak düzenli ve verimli devam etmeye başlar.

Yeni doğan kuş ve memelilerin davranış donanımı sadece kapsam olarak sınırlı değil aynı zamanda biçimde de basittir ve memeli olmayanlarda bu durum insan-bebeğe göre daha geçerlidir. Yine de iki yaşındaki insan-çocuk zaten konuşuyordur ve kısa bir süre sonra davranışı düzenleme ve kontrol etmenin aracı olarak dili kullanabilir. Böylece ömrünün bu kısa bölümü boyunca içerisindeki etkin davranış sistemlerinin çok yönlülüğü bütün olarak kabulünden ortaya çıkar. Pek çok faaliyet, bu dönüşümden sorumludur.

Bu bölümde yüksek omurgalıların davranış gelişimine aracılık eden daha önemli birkaç faaliyetin ana hatları gösterilmiş, insan-da ortaya çıktığı görülenlerle bağlantılar oluşturulmuştur.¹

Öncelikle yüksek türlerin immatür üyelerinde görünen içgüdüsel davranışın erişkinlerde bulunanlardan farklı olduğu üç temel biçimi vardır:

- a) Biçimdeki karakteristiğe rağmen ortamdaki nesnelere yönelen bir eylem, erişkinlerde eylemin yöneldiklerinden daha değişik ya da daha farklıdır; genellikle çok daha geniş yelpazede nesnelere yönelir.
- b) Bebeklikte fonksiyonel olan davranış sistemleri, yapıda basit olma ve gelişim sırasında daha karmaşık yapıdaki sistemlerle yer değiştirme eğilimindedir. O yüzden yenidoğanda emme gibi refleksiften biraz daha üstte olan davranış, geribildirimle düzenlenmiş ve belki de belirli hedeflere ulaşmak için organize olmuş davranışla yer değiştirir.
- c) Sonradan fonksiyonel sonuçlarıyla karmaşık davranış dizisinin parçaları olarak görülen eylemler öncelikle sadece fonksiyon olmayan parçalar olarak çıkarlar.

Bu farklılıkların her biri, yenidoğanda ya fonksiyonunu verimsiz bir şekilde yerine getirdiği ya da tamamıyla görevini yapamadığı için içgüdüsel davranışa neden olabilir. Bunun dışında her biri, davranışın patolojik yapısının gelişebildiği bir kaynak olabilir.

¹ Örnekler içeren devamının büyük kısmı, davranış gelişimi prensiplerinin kapsamlı bir tartışmasının bulunduğu Hinde'nin *Animal Behaviour* (1970) çalışmasından alınmıştır.

O nedenle yenidoğanlarda, içgüdüsel davranışın her bir karakteristiğinin psikanalitik teorinin uzun süredir merkezinde yer alıyor olduğunu görmek şaşırtıcı değildir. Gelenek içerisinde bu üç nitelik aşağıdaki önermelerde yansıtılmıştır:

- a) içgüdüsel davranışın yöneldiği nesne ve bunu sonlandıran özel bir bağlantı “ki bu bir içgüdüyle ilgili en değişken şeydir” (Freud, 1915a, S.E. 14, s. 122);
- b) immatürde davranış temelde haz prensibine bağlıdır; sağlıklı gelişim sırasında haz prensibini düzenleme, gittikçe gerçeklik prensibini düzenlemeye daha fazla yer vermektedir;
- c) içgüdüsel davranış, çok sayıda unsurdan (parça-içgüdüler) meydana gelir ki bunlar gelişim sırasında bütünlükler içerisinde organize olurlar; bu bütünlüklerin aldığı biçim çok fazla değişkenlik gösterebilir.

Bu nedenle sadece insanda değil diğer türlerde de büyük değişikliklerin genelde davranış sistemlerinin ontojenisi boyunca meydana geldiği görülür. Bazı türlerde ve bazı davranış sistemleri için bu değişiklikler çevresel olarak stabildir; şöyle ki onların yönü, gelişimleri sırasında karşılaşılan ortam değişikliklerinden çok fazla etkilenmez. Diğer türlerde ve başka davranış sistemleri için değişiklikler çevresel olarak değişkendir ve erişkinlikte aldıkları biçim çevresel değişikliklerden çok fazla etkilenirler. Bu tür durumlarda ortamda değişime hassas oldukları dönem çoğunlukla sadece sınırlı bir süreçtir, “kritik evre” ya da “hassas dönem” olarak adlandırılır. Farklı davranış sistemleri için hassas dönemler yaşam döngüsü içerisinde farklı noktalardaki farklı türlerde meydana gelirler. Bununla birlikte bir kural olarak bu noktalar nispeten yaşamın ilk dönemlerinde meydana gelir ve bazı örneklerde sistemin kendisi fonksiyonel olmasından önce meydana gelir.

Erişkin içgüdüsel davranışının aldığı biçimin büyük bir kısmı belirlendiği yaşamın erken aşamalarındaki hassas dönemlerin varlığı, Freud’un dikkat çektiği başka bir içgüdüsel davranışın karakteristiğidir. Psikanalitik gelenekte bu, libidinal organizasyonda takıntı ve evre kavramları içerisinde sunulur.

Modern içgüdü teorisi, kabul edilmektedir ki insan üzerindeki psikanalitik çalışmalardan çıkarılan çok sayıda klasik kavramın hayvanlarda yapılan deney ve gözlemlerden elde edilen benzer

kavramlarla uyum sağlamasına her ikisinin de açıklığa kavuşması ve sağlamlaşması için imkân verir.

Etkili uyarıcının alan kısıtlanması

Tüm kuş ve memeli türlerinin yavruları baştan itibaren iyi uygulanan ve türlerin karakteristiği olan belirli sayıda tam eylemler sergilerler. Kuşlarda gagalama, tüy yalama, memelilerde emme ve işeme hatta tüm av yakalama hareketleri -kokarcadaki gibi- bunların örnekleridir. Bu tür hareketler ön uygulama olmadan, normal fonksiyonel bağlamda belirirler. İnsanda yenidoğanın arama, emme ve ağlama davranışları ve daha ileri yaşlarda sergilenen gülme ve yürüme örüntüleri vardır. Ayrıca sarılma ve pelvik itiş gibi erişkin eril ve dişil cinsel davranışların bazı detaylı unsurları bu kategoriye girer. Bu tür hareketlerin, motor yapılara nazaran nispeten gelişim sırasında ortam değişikliklerinden daha az etkilenen ve yaşam döngüsünün belirli bir evresinde yanıt vermeye biçimlendirilmiş her ne nedensel faktör olursa olsun aktif edilmeye hazır davranış sistemlerinin ifadeleri olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bazıları Freud'un öge duygusu kavramına uymaktadır.

Bu tür hareketler organizedir ve mümkün olan en uygun anda uygulamak için hazırdırlar ki bu da motor yapıda onların öğrenimden bağımsız olduklarını gösterir. Görünüşte olağan fonksiyonel sonuçları izleseler de izlemeseler de bu tümüyle farklı bir sorundur. Eylem örüntüsü için yönelinen nesne ya da hedef başkasıdır.

Fonksiyonel sonuç, sadece bir eylem uygun bir amaca yöneldiğinde arkadan gelir. Örneğin, yeni yumurtadan çıkan civciv, yerde yayılan yemleri gagalıyorsa gıda alımı ortaya çıkar. Fakat odun yongası ya da tebeşir gibi yere yayılmış başka cansız nesneleri gagalama ortaya çıkmışsa özdeş hareketler civcivin hiçbir gıda değeri almaması ile sonuçlanır. Benzer biçimde yeni doğmuş bir insan-bebek, uygun şekilli bir nesneyi emebilir ve besin alır ya da almaz. Bu nedenle gagalama ya da emmeden sorumlu davranış sistemleri hazırdırlar ve gerekli nedensel faktörlerin mevcut olduğu anda -olağan fonksiyonel sonuçların çıkıp çıkmadığına bakmaksızın- aktif olurlar.

İmmatürde bir davranış sistemini aktive edebilen uyarıcı dizisi oldukça geniş olmasına rağmen sonsuz değildir. Baştan itibaren uyarıcılar kategorilere bölünme ve birçok farklı tipte yanıtı açma eğilimindedir. Bu, Schneirla'nın (1959, 1965) yavru hayvanların pek çok tepkisinin, alınan uyarının öncelikle basit bir şekilde şiddetindeki niceliksel farklarla belirlendiğini ileri sürmesine neden oldu. Schneirla yavru hayvanların nöral etkilerinin büyüklük dizisinde nicel olarak düşük, düzenli ve sınırlı olduğu herhangi bir uyarıcı kaynağına vücutlarının uzantıları ya da tamamıyla yaklaşma ve nöral girdilerin üstün, düzensiz ve geniş alanlar olanlarından uzaklaşma eğiliminde olduklarına işaret eder. Bu tür ayrımların kaba ve kolay olmasına rağmen yavru hayvanın ortamın potansiyel olarak tehlikeli kısmından uzaklaştığı ve potansiyel olarak güvenli kısma yakınlaştığından dolayı sonuç çoğunlukla fonksiyoneldir. Pek çok daha düşük omurgalıların gözlemi, Schneirla'nın genellemesini desteklerken uygulanabilirlik ölçüsü bilinmeyen olarak kalır. Pek çok yüksek omurgalı araştırmacısı, ortaya çıkan belirli bir davranışın belirli ontojeninin en azından bir kısmının erken bir düzeyinden ayrıca uyarıcı örüntüsüyle geldiğine inanır.²

Verilen örnekler, yüksek omurgalılarda immatür ya da naif bir hayvanda davranış sistemini aktive etmede uyarıcı etki alanının nasıl çok geniş olduğunu gösterir. Bunun yanında deneyimle birlikte kısıtlama gelir. Birkaç gün içerisinde civciv yemleri gagalamayı ve yenilemeyenleri dikkate almamayı öğrenir. Bir insan-bebek acıktığında süt veren memeyi tercih etmektedir. Etkili uyarıcı yelpazesinde pek çok sınırlama örneği verilebilir. Pek çok türdeki yavru kuş, öncelikle geniş çaptaki görsel uyarıcıları takip ederek tepki verirler fakat birkaç gün içerisinde önceden takip ettikleri bir nesneyi sadece gördüklerinde bu şekilde davranırlar.

² Bronson (1965) tarafından incelenmiş olan bebekte yönelme ve savunma reaksiyonlarını içeren bütün beden hareketinin koordinasyonuna, retiküler sistem ve beyin sapının motor çekirdeği ile aracılık edildiğinin kanıtı mevcuttur. MSS'nin bu düzeyindeki ağlar aktif oldukça duyuşal ayırım yoğunluk değişikliğine kapanır. Örüntünün değişikliğine tepki neokortikal sistemlerin katkısını gerektirir. Bu katkının insanı da içeren bazı memeli türlerinin ilk dönemleri boyunca marjinal önemi olduğu Schneirla'nın genellemesine uyumaktadır. Fakat bu, ortaya çıktığında örüntü değişikliklerine yanıtların mutlaka öğrenmenin bir ürünü olduğu görüşünü desteklemez.

Birkaç haftalık bir insan-bebek açık bir zemin üzerindeki iki nokta olan görsel bir uyarıcıya gülümseyerek yanıt verebilir. Üç dört aylıkken gerçek bir insan yüzü gerekir ve beş aylıkken etkili bir uyarıcı, tanıdık bir kişinin yüzüyle sınırlanabilir. Genellikle sınırlandırılmış olan etkili uyarıcı alanı “alışkanlıklar nedeniyle içgüdü ketlemesi kanunu” olarak bunu ifade eden William James (1890) ile tanınmıştır.

Öncelikle etkili uyarıcı alanının oldukça sınırlanmış olduğu ve ikincisi belli bir tepkinin kural olarak fonksiyonel bir şekilde uygun uyarıcıya bağlı olduğu faaliyetler nelerdir?

Bu tür bir faaliyet, ergin bir bireyin duyuşal girdiyi ayırma becerisindeki gelişmedir. Görü ve işitimi ayırt edilmedikçe geniş çaplı görsel veya işitsel uyarıcılar benzermiş gibi davranılabilir. Oysa bazı türdeki ilerlemeler psikolojik gelişimden kaynaklanıyor gibi görülür ve öğrenmeye yorulamaz, diğer türler deneyime bağımlıdır; o zaman ilerlemeden “kavramsal öğrenme” ya da “maruz kalarak öğrenme” olarak bahsedilir.³ Örneğin memelilerde daire ya da kare gibi görsel biçimi algılama ve tepki verme becerisinin, hayvanların öncelikle ayrı biçimlerde deneyim edinmiş olmasına bağlı olduğuna dair kanıtlar mevcuttur. Bazı durumlarda tanıdıklık kendisi için yeterlidir –hayvan herhangi bir geleneksel ödülle ödüllendirilmek zorunda değildir. Diğer örneklerde görsel deneyim tek başına ilerlemiş ayrımı izlemek için yetersizdir. Yavru bir kedinin görsel yönelimli etkili bir davranış geliştirmesi için sadece ortamın görsel deneyimine sahip olması yetmez ayrıca bu ortamda aktif bir şekilde hareket etme şansına sahip olması gerekir.

Uyarıcı ayrıştırıcı ayrışmaz çok sayıda faaliyet, belirli bir tepkiye bağlı uyarıcı dizisinin sınırlanmasına yol açabilir. Pekişme ve alışkanlığın karşıt faaliyetleri nedeniyle bir tepkiyi izleyen sonuçlar sınırlamaya aracılık etmede büyük bir rol oynayabilirler. Bu nedenle civcivler yakaladıktan sonra yutmayla sonuçlanan objeleri

³ Sluckin (1965) “kavramsal öğrenme” teriminin belirsiz olduğunu ve farklı türdeki süreçlerden de bahsedebildiğine işaret eder. Bu nedenden ötürü “maruz kalarak öğrenme” terimini savunur. Drever’den gelen ilk öneri şöyledir; “Bu, maruz kalınan ortamın organizması aracılığıyla belirgin bir kavramsal kaydı ifade eder.” Etkiler, hayvanın uyarıcının özelliklerini öğrendiğinden ve herhangi bir biçimlenmiş uyarıcı-tepki bağlantısına sahip olmamasından dolayı ortaya çıkmaktadır.

gagalamaya devam eder ve yutamadıklarını gagalamayı bırakır. Yavru İspinozlar farklı türdeki tohumlar arasında önce sınırlı bir tercih gösterirler fakat deneyim edindikten sonra çoğunlukla etkili bir şekilde soyabildikleri türleri alırlar.

Örüntü davranış olarak adlandırılan farklı bir sınıftaki faaliyetler, yaklaşılacak tanıdık objelerin ve kaçınılan tanıdık olmayan objelerin sonuçlarıdır. İki jenerasyon deneysel psikologların temel kaynağı olan pekiştirme ve alışkanlık faaliyetlerinden farklı olarak alışılmışlık-alışılmamışlık ikililiğinin önemi çoğunlukla Hebb (1964b) çalışmasının bir sonucu olarak nispeten son zamanlarda anlaşılmıştır.

Pek çok türdeki yavruların gelişiminde yaklaşım davranışı ilk dönemlerde sergilenir ve kaçınma ve uzaklaşma davranışlarından önce gelir. Sonuç olarak belirli bir geniş alanda yer alması şartıyla yavru bir hayvanın erken maruz kaldığı bir uyarıcı, yaklaşma eğilimindedir. Bunun yanında bu evre sadece sınırlı bir süre devam eder ve iki yakın alakalı faaliyetlerce sonlandırılır. Bir yanda ortam deneyimi, hayvanın tanıdığı öğrenmesine ve bunu yabancıdan ayırtmasına imkân verir. Öte yandan kaçınma ve uzaklaşma tepkileri daha kolay bir şekilde ortaya çıkar ve özellikle uyarıcının yabancı olarak tanınmasına neden olur. Pek çok türde saldırgan tepki, yaklaşmaya göre daha geç olgunlaşan ve özellikle yabancı olarak tanımlanan uyarıcıyla ortaya çıkan uzaklaşma tepkisine benzeyen bir gelişim süreci izler.

O nedenle bu faaliyetlerle farklı tepkilerin ayrı olgunlaşma oranlarına sahip olması ve hayvanın tanıdık ve yabancıyı ayırt etmeyi öğrenmesine rağmen yaklaşma davranışı gösteren uyarıcıya, tanıdıkla sınırlı kalma eğilimindeyken; diğer uyarıcıya, geri çekilme ve/veya saldırganlık eğilimindedirler (Alışılmış olan ile alışılmamış olmanın arasındaki dengeyi inceleme eğilimindedir).

Bu iki faaliyet temelde basit olmalarına rağmen hayvan davranışlarının organize olma biçimi üzerindeki etkileri geniş kapsamdadır. Diğer taraftan hayvan, evrimsel uygulanabilirlik ortamında yetiştiğinde sonuçlanan davranış organizasyonu, dost olan hayvanlarla ve güvenli olan yerlerle yakınlığı sürdürme ve ayrıca yok edicilerden ve diğer tehlikelerden uzak kalma eğilimindedir. Bu etkileri olarak sonuç organizasyonu hayatta kalma değerine sahip

olur. Bir hayvan evrimsel uygulanabilirlik ortamından başka bir ortamda yetiştiğinde sonuçlanan davranış organizasyonu çok farklı olabilir. Bu bazen biçimsiz bazen de hayatta kalmaya karşıt-
tır.

Atipik bir ortamda büyümeyi izleyen olağandışı ve genelde uygun olmayan tipte davranış organizasyonu alışılmadık hayvan dostluklarıyla ilgili literatürle örneklendirilir. Farklı türdeki yavru hayvanlar birlikte büyüdüklerinde doğada “kalıtsal düşmanlar” olan kedi ve fare gibi türler de bile dostluk oluşabilir. Olağandışı bir diğer organizasyon, oldukça sınırlı bir ortamda büyüyen hayvanlarda görülür. Bu tür hayvanlar, genellikle davranışlarından fark edilmezler, tüm nesnelere ya yakınlaşma ya da uzaklaşma eğilimindedirler. Örneğin, sınırlı bir ortamda büyüyen iki yaşındaki şempanzelere yapılan deneyler göstermiştir ki farklı nesneleri incelememişler ve el sürmemişlerdir, büyüdükleri ortam sınırlandırıldıkça daha fazla ürkekleşmişlerdir. Diğer taraftan sınırlı koşullarda büyüyen köpek yavrularının olduğu bir dizi deneyden yeni olan her şeye tehlikeli derecede yaklaştıkları sonucu çıktı. Her iki durumda da sonuç davranışın farkı anlaşılmıyordu ve buna bağlı olarak hayatta kalmaya çok iyi adapte değildi.

Belirli davranış sistemleri ile bağlantılı pek çok belirli uyarıcıya, bir kısıtlama işlemiyle yani geniş kapsamlı ve potansiyel olarak etkili bir uyarıcıyı çok daha dar bir alana sokarak ulaşılır. Bununla birlikte zaman zaman bu tür bağlamlara ters bir işlemle yani dar bir alanı daha geniş hale getirerek ulaşılır. Sahip olduğu deneyimin öncesine kıyasla normal canlı bebek deneyiminden sonra faredeki annelik davranışının daha kolay ve daha fazla türde bebeksi uyarıcıyla -mesela ölü bebekler- ortaya çıkma biçimi, buna bir örnektir.

Potansiyel olarak ortaya çıkan uyarıcı kısıtlamasının (ya da genişlemesinin) meydana gelebildiği yaşam döngüsü süreçleri genelde kısadır. Hassas dönemler ve etkileri üzerine olan bölümlere bakınız.

Primitif davranış sistemleri detaylandırılması ve karmaşık sistemlerce değişimi

Yeni doğan bebeklerde bazı davranış sistemleri vardır. Özellikle hiç aktif olmayan üremeye aracı sistemler ve çok daha sık şekilde aktif olup ancak fonksiyonel bir sonuca ulaşmada yeterli derecede organize olmayanlar. Ontojenileri bir sonraki bölümde açıklanmaktadır. Burada sadece başlangıçtan itibaren fonksiyonel olan sistemlerin gelişimiyle ilgilenmekteyiz.

Bölüm 5'te davranış sistemlerinin organize olabildiği pek çok farklı biçimin -en basit sabit eylem örüntülerinden sorumlu tipten en ayrıntılı hedef yönelimli sonuçlardan sorumlu tiplere kadar açıklaması verilmiştir. Ergin hayvaninkilerle karşılaştırıldığında yeni doğan memelilerde fonksiyonel davranış sistemleri çok daha basit olma eğilimindedir. Gelişim sürecinde daha karmaşık tipteki davranış sistemleri faal olur ve öncelikle basit tipteki bir sistemle çok daha az kullanılan bir fonksiyon sonradan daha karmaşık tipte bir sistem tarafından kullanılır.

Yaşamın erken dönemlerinde meydana gelen sistem değişikliğine bir örnek, yavru kazlarda görülür. İlk yirmi dört saatte izleme davranışı herhangi bir hareketli nesneyle ortaya çıkar. Bununla birlikte bir iki gün sonra sadece tanıdık nesneyle harekete geçmesinin yanında aynı zamanda nesne yokken de yavru kaz tanıdık nesne arayacaktır. Basit bir hedef düzeltimli sistem olarak doğuştan organize olmuş bu tür davranışlar, hızlı bir şekilde bir planın parçası olarak yeniden organize olurlar. Benzer şekilde bebek maymunların bağlanma davranışı, basit bir refleksif sarılmadan ayrıca bir planın unsurları olarak organize olan karmaşık sonuçlu izleme ve tırmanmaya gelişir.

Basit bir sistemden daha karmaşık hatta organize bir sisteme kontrol değişimi genellikle basit sistemin daha karmaşık sistem içerisine dâhil olmasından kaynaklanır. Öyle dâhil olmaktadır ki basit sistemin aktivasyonu öncekinden daha farklı kontrol altına alınır. (Daha geniş ya da daha dar bir alandan) temel uyarıcı alındığında aktive olmak yerine aktivasyona belirli özel koşulların elde edildiği zamana dek ket vurulur. Bu tür durumların farkındalığı pasif olarak beklenebilir ya da tamamıyla farklı fakat

uygun türde bir davranış tarafından aktif bir şekilde düzenleniyor olabilir; örneğin yavru kazın arama davranışı gibi.

Erişkin etobur ve primatlarda davranışın bazen basit plan hiyerarşileri açısından biçimlendirilmiş olduğu görülmektedir. Örneğin, aslanların avlanma ya da yırtıcılar karşısında bir grup babun maymunun korunma formasyonunu değiştirme biçimleri, en kolay bu varsayım üzerinden anlaşılabilir. Yine de bu tür karmaşık organize davranış biçimleri nispeten yalnızca ergin hayvanlar tarafından sergilenir; yavru aslanlar ve yavru babun maymunları bu çeşit bir organizasyonun altından kalkamazlar.

Basit bir uyarıcı-tepki tipinden hedef düzeltimli tipe davranış kontrol eden sistem tipindeki değişim, çoğu kez deneme yanılma ile yönetilen davranıştan iç görü ile yöneltilen davranışa olan değişim olarak da bahsedilir. Bundan Piaget, duyu-motor anlayış temelinde organize olan davranıştan sembolik ve yerleşik düşünceler üzerinde temellenmiş organize davranışa bir değişim olarak bahseder. Piaget, gelişim sırasında bu adımla neyi amaçladığına örnek vermek gerekirse şunu yazmıştır (1947): Duyu-motor anlayışı, tüm resimlerin kaynaşma ve bütünü anlamak için gereken devamlılık vizyonu olmadan ardı sıra izlenen bir slow-motion film gibi hareket eder. Oysaki daha gelişmiş bir organizasyon modu, uygun hızda gösterilen bir film gibidir.

İnsanoğlundaki psikolojik gelişim, sadece basit sistemlerin yerini hedef düzeltimli sistemlere bırakmasıyla değil aynı zamanda bireyin benimsenen belirli hedeflerden gittikçe daha farkında olmasıyla, onlara ulaşmada daha karmaşık planlar geliştirmesiyle ve bir planı diğeriyle ilişkilendirme, planlar arasındaki uyumsuzluğu keşfetme ve öncelik açısından onları düzenleme becerisinin artmasıyla karakterize edilir. Psikanalitik terminolojide bu değişimler id'in egoyla değişimiyle tanımlanır.

Bu tür gelişimde ilk adım, McGraw (1943) tarafından çalışılan süreç olan çocuğun yaşamının ilk iki üç yılında çiş kontrolüne etki eden sistem tiplerinde yer alan değişimle örneklenir. İnsan yaşamının ilk yılları sırasında çiş miktarının boşalımı, ilk altı ay boyunca geniş çaplı uyarıcıya hassas, ikinci altı ay boyunca daha sınırlı bir alana kısıtlanmış olan bir refleks mekanizmayla kontrol edilir. İkinci yılın ilk aylarında performans refleks mekanizmanın

otomatikliğini kaybeder. Bununla birlikte bebek hem kendi hareketinin hem de bunun sonuçlarının farkında değildir. Kısa bir süre için performansında öngörülebilir ve daha kooperatif olabilir. Bu evre devam eder ve bunun yanında pek çok çocuk bir süre için özellikle kooperatif bir biçimde bulunmazlar. Son olarak ikinci yılın sonuna doğru genellikle kontrol daha karmaşık bir davranış sistemine, çocuğun hem durumunu hem de şartlarını dikkate almaya organize olmuş bir sisteme geçer. Bu evrede boşalım genellikle daha uygun bir ortamda kendini bulup konumlandırana dek ket vurulur. Bu tür bir davranış açıktır ki belirli bir hedefe ulaşmak için biçimlendirilmiştir -yani bir kaba işeme- ve basit bir esas planın temeli üzerinde organize olur. Planın uygulanmasında gerekli davranışsal ardışıklığın bir evresinden diğer evresine geçiş yani lazımlık arama evresinden lazımlığa oturma evresine geçiş bilginin geri bildirim işlemine bağlıdır. İlk evredeki başarı, lazımlık arama, daha çok çocuğun aile yaşam yeri ile ilgili yeterli bilişsel planına sahip olmasına bağlıdır.

Böylelikle örüntülenmemiş geniş boyutlu uyarıcıya doğuştan hassas basit bir tepki, bir plan hiyerarşisi olarak organize olan ve özel algılara hassas davranış sistemi içerisine dâhil edilmiş olur.

İnanılmaktadır ki gittikçe karmaşıklaşan bir sürü sistem insanın bağlanma davranışına aracılık etmektedir. İlk aylarda bu tür davranışlar refleksif ve izleme hareketlerinden oluşurken ikinci ve üçüncü yıllarda belirli hedefler ve planlar açısından organize olurlar. Bu planlar gittikçe daha karmaşık biçimlerde organize olurlar ve nihayetinde çocuğun bağlandığı anne figürünün davranış sistemleri ve belirli hedefleri değiştirmenin tek bir belirli hedef abildiği alt planlar içerir. Bu temalar Kısım 4'ün ana fikrinden gelmektedir.

İnsanoğlunun başarılı bir şekilde tek bir fonksiyonu yerine getirmeye uğraştığı sistemlerin gittikçe karmaşıklaşmasının bir diğer örneği gıda alımına yönelten davranışta bulunmaktır. Yenidoğanlarda gıda alımı, basit sabit eylem örüntülerinin bir zinciri olarak organize olan davranışın bir sonucudur -eşleme, emme, yutkunma- çoğunlukla yenidoğanın içsel durumu belirli bir türdeyse nispeten bilimsel olmayan çevresel uyarıcıyla aktive olurlar. Birkaç ay sonra sadece dış koşulların beklenen belirli bir örüntüye -meme, biberon ya da kaşıkla hazır olan anneye- uydu-

ğu düşünüldüğünde beslenme davranışı görülür. İkinci yılla birlikte pek çok yeni türde davranış gıda alımı -gıdayı kavrama, ağza taşıma, ısırma, çiğneme- desteğiyle sağlanmaktadır ve farklı türler arasındaki bağlantı, zincirden ziyade daha çok bir plan olarak organize olur. Bir çocuk erişkinliğe geçtiğinde plan daha karmaşık olur ve bunun uygulandığı zaman dilimi daha da genişler; yiyecek alma, hazırlama, pişirme gibi. Sonunda gelişmemiş toplulukların erişkinlerinde bile gıda alımı, uygulamada bir tarım yılını kapsayabilen ve alt planlar olarak sürme, biçme, toplama ve pişirme teknikleri dizilimini içerebilen üst planda bir doruk noktası olur.

Bu nedenle bebeklik ve çocukluk sırasında insanlar, en basit planlardan daha karmaşık biçimde davranışlarını biçimlendiremezlerken ergenlik ve erişkinlikte davranış ayrıntılı plan hiyerarşisi temelinde alışıldığı şekilde biçimlenir. Kullanılan davranışsal organizasyonların karmaşıklığında bu muazzam gelişim hiç şüphesiz insanın sembol kullanımının özellikle dil kapasitesinin artmasıyla olası hale gelir.

Bunun nedeni insan gelişimi sırasında bir fonksiyonu yerine getirmek için uygulanan davranışın, organizasyon içerisinde basit ve sterotipten, insanın içgüdüsel davranış göstermediğini söylemenin alışıldık olduğu, karmaşık ve değişkene geçmesidir. Başka bir şekilde ifade edersek içgüdüsel davranıştan sorumlu sistemler genellikle çok yönlü sistemlere katılırlar böylelikle içgüdüsel davranışın beklenen tipik ve tanınabilir örüntüleri, belirli bir hedefe ulaşmak üzereyken artık görülmez.

Basitten daha karmaşık sistemlere geçiş sırasında kontrol gelişimi hiç şüphesiz geniş ölçüde merkezi sinir sisteminin gelişiminin bir sonucudur. Bronson (1965) yaşamın ilk yıllarında insan beyninin farklı kısımlarının davranışsal kapasitesi ve gelişim düzeyi üzerine bilinenler ile her yaşta faaliyet gösteren davranış sistemlerinin artan çok yönlülüğü hakkında bilinenleri karşılaştırdığında insan gelişimi sırasında beyin ve davranış yapısının birbirini yakından takip ettiğini ileri sürer.

Doğumdan sonra ilk aylar boyunca bebeğin neokorteksi, az gelişmiştir ve buna uygun olarak davranışlar sadece refleksif ve izleme düzeyindedir. Üçüncü ay sırasında muhtemelen neokorteksin bazı kısımları fonksiyonel olmaktadır ve o durumda

tepkiler örüntüye duyarlı olup kısa bir süre için gecikebilirler. Örneğin annesi ona yemek hazırlarken üç aylık bir bebek beklemekten memnun olabilir, fakat bazen de ilk haftalarda bunu yapmaz. Yine de yaşamının ilk iki yılı boyunca neokorteksteki olgun bölgelerin gelişimi, birincil yansıtma alanlarının ve karşılaştırıldığında bilişsel süreçlerinin oldukça gerisinden gelir ve planlar nispeten ilkel bir düzeyin ötesine geçmez.

Hatta ikinci doğum gününe kadar prefrontal loblar çok az gelişmiş durumdadır. Kanıtlar ileri sürmektedir ki beynin bu kısımları birey ani tepkilere ket vurmaktaysa gereklidir böylelikle yakın çevrede bulunmayan faktörlere dayalı bir eylem planı tamamlanabilir. Buna uygun olarak sadece okul öncesi dönemin sonuna doğru pek çok çocuğun, orada ve o anda bulunmayan faktörlere büyük önem veren bir seçim yapabildikleri görülmektedir.

Bu yüzden çocukluk yılları boyunca gelişebilen davranış sistemlerinin çok yönlülüğünün tam olarak beynin gelişim düzeyiyle sınırlı olduğu açık gibi görünmektedir. Gerekli nöral donanım olmadan davranışsal donanım olgunlaşamaz ve bu olgunlaşana dek davranış, gerçeklik prensibinden çok haz prensibine uyumlu kalır.

Ontojeni sırasında basit davranışsal sistemlerin, bir plan hiyerarşisi içeren gittikçe daha karmaşık olanlarla değişimi kuraldır. Uygulanabilirlik ve verimlilik açısından avantajları açıktır. Fazlası da tehlikelidir. Bir sistemin diğeriyle tekrar değişimi, meydana gelecek kusurlu bir değişim ve tam tersi olmak yerine daha az verim ve uyum gösterecek davranış sistemi sonucu için sayısız fırsat sağlar.

Fonksiyonel bütünlüklerde davranış sistemlerinin entegrasyonu

Şimdiye dek baştan beri fonksiyonel olan ve ontojeni sırasında aynı fonksiyonu yerine getirmeye devam eden daha karmaşık sistemlere dönüşen sistemlere değindik. Bunun yanında diğer sistemler fonksiyonel bir durumda başlamazlar ve sadece diğer sistemlere entegre olduklarında fonksiyonel olurlar. İlk aktive olduklarında her unsur sadece bir izole eyleme ya da uygunsuz bir

bağlamda ve yahut dizide yanlış bir yerde meydana gelen bir eyleme neden olurlar.

Bir sincabın fındık saklama davranışı buna örnektir. Bu, kazma, fındığı biriktirme, burnuyla fındığı itme, üzerini örtme ve tepinmeyi içeren karmaşık bir dizidir. Davranışın her bir kısmı belirli bir yaşta meydana gelmesi ve pratik gerektirmemesine rağmen dizinin bir bütün olarak verimli olması için genellikle bir kaç pratik gereklidir. Örneğin tecrübesiz bir hayvan bir delik kazabilir ve bir fındık saklayabilir fakat örtme hareketlerini yanlış yerde yapabilir. Sadece pratikle birlikte uygulanan dizi olağan fonksiyonel sonuçları izler.

Yavru hayvanlarda hiçbir fonksiyonel sonucu olmayacak kadar uygunsuz biçimde yerine getirilen içgüdüsel davranışın oluşması, üreme davranışının gelişiminde de örneklenir. Yavru bir kuşken bir 'baştankara' tek tük üreme davranış parçası –yarı örtme parçaları, yuva yapma ve çiftleşme davranışı– gösterir, fakat bu parçalar erişkinde görüldüğü bağlamdan oldukça ayrı bağlamlarda ortaya çıkar. Pek çok türde ve her iki cinste yavru memeliler genellikle vajinadaki meni yoluna bakmaksızın uygunsuz şekilde birbirlerinin üzerine çıkarlar. Bugün çok sayıda olan primat çalışmalarına psikanalistler özel ilgi göstermektedirler.

Alyanaklı maymunlarda (rhesus) cinsel erginliğe dört yaşını aşmadan ulaşılmaz. Bununla birlikte cinsel davranış parçaları daha önceki haftalardan itibaren görülür. Yavru erkeklerde penil ereksiyonları yaklaşık altı haftalıktan itibaren bir grup bebekte görülmüştür ve özellikle yavru anne tarafından yetiştirilmişse meydana gelmektedir. Pelvik dürtüsü, ilk defa biraz daha sonra görülür ve iki hayvan tırmanma pozisyonundayken gereksizdir. Sık sık olmasa da dürtünün yöneldiği hayvan yavrunun annesidir.

Ereksiyon ve dürtü, şempanze bebeklerde görülür. Hem alyanaklı maymunlarda hem de şempanzelerde genel heyecan düzeyinin yüksek olduğu durumlarda ortaya çıkabilir. Örneğin; kısa bir ayrılıktan sonra beslenme zamanında yabancılar mevcutken ve hayvan fiziksel olarak kısıtlıyken tekrar birleşme. Konuyu incelemesinde Mason (1965), çeşitli unsurların (erkek çiftleşme davranışlarının) ontojeninin farklı düzeylerinde görüldüğünü ve de-

neyimin ortaya çıkan koşullara farklı açılardan ilgili olduğu sonucuna ulaşır.

Gözlemler, fonksiyonel olmayan cinsel davranış parçalarının pek çok primat türünde belki de hepsinde meydana geldiğini ve genelde öncelikle ebeveyne yöneldiğini açıklar. İnsan bebek ve çocukluğunda aktif olan ve Freud'un dikkat çektiği "öge cinsel duygular" bu nedenle insan ile sınırlı değildir; muhtemelen tüm memeli çocuk cinselliğinde kuraldır.

Çocuklarda cinsel davranışın fonksiyonel olmayan öğelerinin sistematik gözlemi kolaylıkla yerine getirilemez. Bununla birlikte son dönemde Lewis (1965) sekiz on aylık arası bebeklerde başlayan pelvik dürtüsü hareketleri üzerine rapor yayınladı:

Sadece maksimum güvenlik koşullarında... açık bir haz anında, muhtemelen annenin göğsünde rahatlamış yatarken, çocuk anneyi kucaklar. Kollarını onun boynuna atar, çenesine burnunu sürter, yaklaşık bir iki saniye sıklıkta dönen pelvik dürtüsüne başlar. Bu çok uzun sürmez (10-15 saniye). Genellikle beraberinde ereksiyon olmaz... ve orgazmı akla getirecek herhangi bir şeyle sonuçlanmaz... Bu, erkeklerle kısıtlı değildir. Üç kızı olan bir anne, bunu tüm kızlarında da gözlemlemişti... Teması yakın tutarken gittikçe zayıflamayla birlikte düşer... (fakat) bu üç yaşın üzerindeki çocuklarda gözlemlenmektedir... Çocuk battaniye ya da yastıkla rahat bir karın teması içindeyken zaman zaman dürtü görülse de beslenme, giyinme ya da aktif oyun ile bağlantılı olarak meydana gelmez.

Birlikte oynayan iki ya da üç yaşındaki çocukları gözlemleyen herhangi biri, erkek ve kız çocuğunun büyük bir heyecanla tipik erişkin cinsel ilişki konumlarına geldikleri anları fark eder. Bir parçasını sergiledikleri ergenlik sonrası davranış dizisinin en belirsiz belirli hedef düşüncesinden fazlasına sahip olmadıkları açıktır.

İmmatürlerde, ancak sonucun fonksiyonel olduğu verimsiz organize bir dizide meydana gelen içgüdüsel davranışın tipik konularından diğer bir örnek de küçük kızların hatta bazen de oğlanların annelik davranışdır. Uzun bir süre boyunca üç yaşında bir çocuk, oyuncak bebeğe hatta gerçek bir bebeğe tipik annelik şeklinde davranış gösterebilir. Sonra bazı şeyler onun dikkatini çeker, annelik davranışı birden bire sonlanır ve uzun bir süreliğine oyuncak ya da bebek terk edilir.

İçgüdüsel davranışın erken ortaya çıkan parçaları normal fonksiyonel sonuçlarıyla bütün diziler içerisinde entegre olduğu işlemler muhtemelen çok çeşitli hale gelirler. Önceden de ele aldığımız gibi kısıtlı olması için bir davranış sistemini aktive eden, sonlandıran ve onu idare eden uyarıcı nesneler, bir türdür. İlginç bir diğer örnek de başlangıçta diğerinden farklı olan bir kural olarak anne tavuğa doğru gelen yeni yumurtadan çıkmış civcivdeki bir takım tepkidir. Deney, yumurtadan çıktıktan sonraki birkaç gün içinde (a) hareketli bir nesneyi izleyeceğini (b) bu tehlikeli olduğunda güvenli bir sığınağa saklanacağını ve (c) soğuk olduğunda sıcaklık arayacağını gösterir. Yapay koşullarda bu davranış sistemlerinin her birini farklı nesnelere, -örneğin bir karton kutuya, bir çuval içerisinde güvenli bir sığınağa, bir radyatör sıcaklığına- yönelten tavuğun bu şekilde gelişme olasılığına rağmen doğal ortamda bu üçünün tümü de anne tavukta birleşir.

Fonksiyon olarak entegre olmuş olan davranışsal parçalara yol açan, yakından alakalı bu tür işlemler, davranışın bazı bölümlerinin bir ya da daha fazla zincir içerisindeki bir birimde olmasından sorumlu bir davranış sistemine yol açanlardır.

Diğer türde bir faaliyet nedensel bir hiyerarşi içerisinde bir davranış parçasına entegre olandır. Bu, davranış örüntüsü ve hayvanın içsel durumu arasındaki nedensel ilişkide aşağıdaki değişim meydana gelebilir.

Bir hayvan acıktığında beslenme davranışının kolaylıkla ortaya çıkacağı varsayılabilir. Ne kadar acıkılmışsa davranışın da o kadar kolay çıkacağı düşünülebilir. Bununla birlikte her zaman, en azından yavrularda böyle olacak diye de bir şey yoktur. Örneğin aslında acıkmadan da yavru bir baştankaranın, galamaya başlaması olasıdır; acıktığında ebeveyninden besin dilenir. Benzer şekilde deneyler, köpek yavrularındaki emme davranışının öncelikle açlık ve gıda alımından bağımsız olduğunu ileri sürer. Gelişimin sonraki aşamasında galamama ve emmenin açlık durumunda en kolay şekilde olduğu ortaya çıkmaktadır ve bu suretle gıda alımına katkı sağlayan diğer davranışla birlikte nedensel hiyerarşi açısından organize sistem içerisinde girer.

Eğer hayvan açlık gibi uygun bir fizyolojik konumdayken bir deneyim etkisi belirli bir tepkinin ortaya çıkmasıysa diğer etki

tam karşıtı olabilir. Bu nedenle erkek kedinin cinsel davranıştı (a) androjen düzeyi yüksek (b) çiftleşme deneyimine sahip olmanın iki koşulunu karşıladığında öncelikle fonksiyonel bir dizi içerisinde organize olur. Organize olur olmaz cinsel davranış androjen düzeyi düşse de sonradan sergilenebilir. En azından erkek kedinin cinsel davranışının organize olma biçiminin zincir bağlantılı sistemden hedef düzeltimli sisteme geçmesi olasıdır. Bu şekilde olsa da olmasa da bu tür bir değişim yüksek memelilerde oldukça yaygındır. Yeni davranış sisteminin sadece daha fazla verimli olması değil aynı zamanda bunun ortaya çıkması için başlangıçta gereken koşullardan bir derece otonomi elde etmesi olasıdır.

Bu örnekler davranış gelişiminin çok genel bir prensibini belirtirler. Bu prensip, bir davranış dizisi organize olur olmaz, fonksiyonel olmayan bağlantılar üzerinde gelişmiş de olsa ve öncelikle geliştiğı dışsal uyarıcı ve/veya içsel koşullar ortadan kalmış da olsa ortaya çıkma ve devam etme eğilimidir. Davranışın belirli bir kısmının aldığı kesin biçim ve içerisinde ilk defa organize olduğu dizi, bu nedenle gelecek için çok önem taşır.

İnsanın muazzam karmaşık davranış sistemleri geliştirme ve öğrenme kapasitesi nedeniyle içgüdüsel davranışın bireyden bireye farklılık gösteren esnek davranış dizisi içerisinde görülmesi olağandır. Dolayısıyla insan tamamlayıcı bir duruma ulaşma deneyimi kazandığında buna yol açan davranışın belirli bir hedef ve bir plan hiyerarşisi açısından yeniden organize olması olasıdır. Cinsel davranışta ortaya çıkan budur.

Cinsel ilişki ve orgazmın deneyimlenmesinden önce insanın cinsel davranışının çoğunlukla bir zincir biçiminde organize olduğu görülür. Deneyimden sonra belirli bir hedef ile plan olarak yeniden organize edilir. Bu tür yeniden organizasyonlar, sistemin tahmin edilebilir bir sonuca ulaşmada daha verimli olmasından sorumlu olduğu davranış dizisine yol açmasına rağmen dezavantajlı olabilir. Örneğin; tamamlayıcı durum ve eylem önceden sezildiğinde birey ara adımları atlayıp aceleyle onları arayışa geçebilir. Deneyimlenen memnuniyet beklenenden çok daha az olabilir.

Oysaki deneyimle içgüdüsel davranış sistemi tamamlayıcı durum (ya da eylem), çoğu kez ya da her zaman önceden sezilir. Ayrıca davranış uygulanmaya başlamadan önce fonksiyonu sezilse

de sezilmese de az çok bellidir. Hayvanların durumunda bu büyük ihtimalle gerçekleşmez. İnsan söz konusu olduğunda bu bazen geçerlidir fakat muhtemelen çoğunlukla değildir. Örneğin cinsel davranışın fonksiyonel sonuçları, hiç şüphesiz cinsel ilişki gerçekleşmeden önce bilinmesine rağmen açık olmayabilir. Yemek yemenin fonksiyonel sonuçlarının erişkinler için bile kusurlu anlaşılması olasıdır ve bağlanma davranışının fonksiyonel sonuçları ki sonraki bölümlerde ele alındı, karmaşık döngüde bile oldukça bilinmez kalır.

İnsanda bazen fonksiyonun bilinmesi, iki tür anormal davranışa yol açabilir. Biri, davranış gösterilir fakat aynı zamanda arkasından gelen fonksiyonel sonuçları bile bile engellemek, mesela gebelikten korunarak cinsel ilişki, besleyici olmayan gıda yeme. Diğeri, içgüdüsel davranışı ortaya koymadan fonksiyonları yerine getirme yani suni dölleme, tüple beslenme.

Gelişimin hassas dönemleri

Pek çok türdeki kuş ya da memeli erişkinin davranışsal donanımı tarafından alınan biçimin, büyük oranda büyüdükleri ortama bağlı olduğunu önceden yeterince açıkladık. Bazı türlerdeki bazı sistemler için ortamın hassasiyet derecesi, yaşam döngüsü sırasında nispeten çok az değişebilir; muhtemelen daha sık olarak ortama duyulan hassasiyet, diğerinden ziyade tek bir evrede daha büyür ve bazen bir davranış sistemi bir evrede daha fazla duyarlıdır ve sonra böyle olmayı bırakır.

Davranış donanımının gelişiminde duyarlı dönemlerin en bilinen örnekleri, bir sistemi aktive eden ya da sonlandıran uyarıcının kesin ve geri döndürülemez bir şekilde sınırlı olduğu durumlardır. Diğer örnekler motor örüntüler ve belirli hedeflerle alınan biçimlerle ilgilidir.

Bu bölümün başlarında yavru hayvanlarda, tanıdık olarak tanımlanan uyarıcının yakın davranmayı ve yabancı olarak tanımlanan uyarıcının kaçınmayı çağrıştırma eğiliminin olduğu belirtilmişti. Yavru ördek ve kazlarda izleme davranışının gelişimi sırasında bunun özel bir durumu meydana gelir. Yumurtadan çıktıktan sonraki saatler içerisinde yavru kuşlar, ilk algıladıkları hareketli herhangi bir nesneyi takip ederler. Aynı zamanda diğerlerini

bırakıp sadece önceden izlediği nesneyi takip ettiği bir duruma hızlıca ulaşırlar. Bu tanımayı öğrenme ve sonra izleme, “mühürleme” olarak bilinir. Yavru memelilerde benzer şeyler meydana gelir. Bu bulgular, çocuğun anneye bağlanması tartışması ile oldukça alakalı olduğundan bir sonraki kısmın bölümleri bu konuya ayrılmıştır.

Diğer davranış sistemlerinin potansiyel olarak yöneldiği nesne dizisi de, yaşam döngüsünün belirli diğer evrelerinde kesin ve görünürde geri dönülemez kısıtlamaya maruz kalabilir.

Psikanalistlerin büyük ilgi gösterdiği bir örnek de, cinsel davranışın yöneldiği nesnelerin seçim şeklidir. Cinsel davranışın dizisinin tamamı, belirli bir yaşa ulaşmadan önce genellikle kuşlar ve memelilerde görülmez (bu tür davranışın genellikle ayrı parçaları olmasına rağmen). Bununla birlikte bu tür davranışın sonradan birey tarafından yöneltildiği nesneler dizisi, birey cinsel olgunluğa ulaşmadan çok önce belirlenmiştir. Bir hayvan farklı türdeki hayvanlarla büyüdüğünde ki genelde bu meydana gelir ve bu türlerin üyelerine yönelik cinsel davranışın tamamını yöneltmeye başladığında bunu açık bir şekilde göstermektedir; bir insanın evinde büyüyen hayvanlardaki cinsel davranış, bazen erkek ve kadınlara yönelebilir.

Farklı türlerdeki bu tür cinsel nesnelerin doğasının belirlenme ya da büyük etki altında kalma sırasında immatür gelişiminin evreleri üzerine net bilgi yine de azdır. Bu nedenden dolayı yavru yeşilbaş ördekleriyle yapılan son deneyler ilginçtir. Schutz (1965a), erkek erişkin yeşilbaşların doğrudan cinsel davranış yönelttikleri kuş türünden, yaklaşık üç haftalıkken başlayıp sekiz aylıkken sonlanan yaşam süreçlerinde, yani tam bir cinsel davranış dizisi ortaya çıkmadan uzun süre önce, oldukça etkilendiklerini bulmuştur. Kendi türlerinden üvey anne ya da üvey kardeşlerle büyüdülerinde beklendiği gibi erkek yeşilbaşlar daima kendi türlerinin dişileriyle çiftleşirler, kendi türlerinden kuşlarla ve akraba olsalar da birkaç farklı türle büyüdülerinde de aynısı geçerlidir. Bununla birlikte sadece akraba türlerle büyüdülerinde kuşların üçte ikisi diğer türlerin dişisiyle çiftleşir. Yine de onlarla tam bir ilişki olmayan kuşlarla mesela tavuk ya da yaban ördeği ile büyüdülerinde erkek yeşilbaşların cinsel tercihleri diğer türlerin üyelerine yönelmez.

Bu bulgular göstermektedir ki yeşilbaşlı ördeklerdeki cinsel tercihler, kendi türünün kuşlarından başlama eğilimlidir; yakın akraba türlerin kuşlarına çevresel olarak yönelmesi çevresel olarak hayli değişkendir; fakat alakasız türlerin kuşlarına yönelik çevresel olarak asla yönelmemesi yeteri derecede istikrarlıdır.

Schutz'un diğer bulgusu; diğer türden bir üvey anneyle büyümenin, üvey kardeşlerle büyümeye göre bu türün dişini tercihe yönelmeyi daha olası hale getirmesidir. Bunun yanında birlikte büyüyen kuşların birbirleriyle çiftleşmeleri nadirdir. İlk haftalarda oluşan cinsel tercihin genelde tür üyeleri için olduğu ve özellikle bunun herhangi bir birey için olmadığı açıktır.

Schutz (1965b) ayrıca yeşilbaşlı bir ördeğin homoseksüel bir partner seçimine yönelmesinin koşullarını açıklar. Her iki cinsiyetin kuşlarıyla büyüdüklerinde erkek yeşilbaşlar dişi seçerler. Sadece erkeklerden oluşan bir grupta yetmiş beş günden az olmadan büyüdüklerinde homoseksüel çiftler oluşmaktadır ve bundan sonra dişilerle ilgilenilmemektedir. Çiftlerin iki üyesinin de her zaman eril rolü almasına ve cinsel ilişkinin asla olmadığı gerçeğine rağmen bu devam etmektedir.

Bir tercih oluşur oluşmaz cinsel davranışın yöneldiği nesne sınıfındaki istikrar aslında pek çok türde yaygındır. Cinsel eylem ve fonksiyonel sonuçlar için uygunsuzluğa rağmen tercih edilen bir cinsel obje sınıfı oluştuktan sonra, uygun sınıf üyeleri mevcut olsa bile, uygun bir sınıfa geçiş olağan değildir. İnsanlarda fetişist erkek tipik bir örnektir.

Annelik davranışının yönelebildiği objeler memelilerin ve kuşların pek çok türünde de çevresel olarak değişkendir. Yuvalarında görülen yavru bir guguk kuşuna bakmak için küçük kuşların gösterdiği adanmışlık en bilinen örnektir. Pek çok kuş türü, yabancı bir türün yavrusuna üvey ebeveyn olarak hareket edecektir. Başka türde bir yavruya üvey anne davranışı gösteren dişi memeliler için sayısız anekdot vardır. Bununla birlikte pek çok durumda annelik davranışının ters yönelimi esnektir, bu demek oluyor ki farklı bir türün yavrusuna bakma deneyimi bu türün yavrusu için kalıcı bir tercihle sonuçlanmaz.

Ayrıca memelilerin belli türlerinde yavruya yöneltilen annelik davranışının pek çok göstergesi, yeni bir doğumdan kısa bir süre

sonra keskin bir şekilde sınırlanır. Çobanlar, kuzusunu kaybeden bir dişi koyunun başka bir dişi koyunun öksüz kalmış kuzusunu evlat edinmesini sağlamaya çalıştıklarından bu gerçeği yıllardan beri bilirler. Koyun kaybettiği kuzu üzerinde o kadar sabitlenmiştir ki çoban öksüz kuzuya annelik etmesi için onu güçlkle ikna eder. Annelik davranışının yöneldiği nesnelerin aniden sınırlanması, Hersher, Moore ve Richmond (1958) tarafından yayınlanan bir deneyde dikkat çekici bir şekilde örneklenmiştir. İkiz keçiler doğduklarından kısa bir süre sonra ikizlerden biri sürekli anneye kalırken diğeri dişi bir keçiye iki saatliğine bırakılmış ve sonra anneye geri verilmiştir. Dişi keçi onunla kalan ikize annelik etmeye başlarken diğeri ikiz ile herhangi bir şey yapmayı reddeder. Annelik davranışının yöneldiği objelerin sınırlanması, bu türlerde doğumdan sonra birkaç saat içinde meydana gelir.

Motor örüntülerin aldığı formlar ve fonksiyonel (ya da fonksiyonel olmayan) dizilere entegre oldukları biçimlerin, bazı durumlarda duyarlı evreden geçtikleri bilinir. Küçük bir kafeste yalnız büyüyen pek çok hayvanın örüntülenmiş motor hareket karakteristiği buna örnektir. Uyumsuzluğa rağmen oluşur oluşmaz koşullar evrimsel uygulanabilirlik ortamına çekilse bile sürdürme eğilimindedirler. Oluştuklarında benzer motor hareketleri sürdürme, kas koordinasyonu gerektiren oyunları oynayan herkese tanıdık gelir. Bir kişi tenis ya da benzer bir oyunda belirli bir vuruş biçimi kazanmışsa o zamandan sonra gelişmiş biçimi lehine bu versiyonu terk etmek oldukça zor olacaktır ve sürekli olarak ilk elde edilen versiyona gerileme durumundadır.

Çevresel olarak hem istikrarlı hem de değişken davranıştan türeyen ve Hinde'yi herhangi bir tepki performansının, *ipso facto** tepkinin sonradan da gösterilme ihtimalini arttırdığı sonucuna yönelten, budur.

Cinsel davranışın yöneldiği obje sınıfının ergenlikten önce meydana gelen duyarlı evreyi en azından bazı türlerde nasıl geçirme eğiliminde olduklarını önceden açıklamıştık. Primatlarda cinsel davranışın motor örüntülerinin ayrıca duyarlı bir gelişim evresi geçirdiklerinin açık kanıtı mevcuttur. Ardından Harlow ve meslektaşları, uzun bir deney serisinde tümüyle evrimsel uygulama-

* ipso facto: kendiliğinden -çn.

nabilirlik ortamından farklı bir takım değişik sosyal ortamlarda alyanaklı maymunlar yetiştirdiler, Harlow şu sonuca ulaşmıştı:

Wisconsin laboratuvarlarından elde edilen gözlemsel verilerin bütünü, heteroseksüel davranışın ilk deneyimden oldukça etkilendiği ve infantların verimli infant-infant duygusal ilişkileri biçimlendirmede başarısızlığının yeterli erişkin heteroseksüel davranışı geciktirdiği ya da yok ettiğine işaret eder (Harlow ve Harlow, 1965).

Önceki yayınlarında (mesela 1962) Harlow ve Harlow, yavru bir maymunun anneye hiçbir annelik deneyim yaşamamış olsa bile, yaşlılarıyla birlikte oyun deneyimi edinmesi şartıyla davranışın, normal olarak geliştiğini belirtmelerine rağmen en son bulgular, oldukça bireysel farklılıkların mevcut olduğunu ve bu şekildeki tüm maymunların ergen ve erişkin olarak heteroseksüel biçimde normal olmadıklarını gösterir. Kişisel yazışmalarında Harlow şunları yazmıştır: “Erken sosyalleşme süreçlerinde ikame maymun annelerin yeterli olmadığına artık oldukça inanmış durumdayım.”

Harlow ve Harlow alyanaklı maymunlarda erkek cinsel davranışın dişi cinsel davranışa göre çevresel olarak daha değişken olduğunu yayınladı. Bu tür bir ayırım daha belirgin şekilde şempanzeler için de yayınlanmıştı. Primatlardaki erkek cinsel davranış gelişimi üzerine karşılaştırmalı çalışmasında Mason (1965a) gözlemlerini şu şekilde belirtir:

Erişkin çiftleşme örüntülerinde bu tepkilerin entegrasyonu şempanzelere göre maymunlarda daha önceden meydana gelir. Eğer erkek bir maymun yeterli sosyal temas sağlarsa (ancak başka değil) benzer koşullar altında şempanzelerde görüldüğü üzere gelişmezken maymunlarda erişkin cinsel örüntü karakteristiği ergenliğin ardından gelişir... Diğer bir deyişle şempanzeler bu tür bir öğrenme becerisine sahipken ergenlikle erişkin örüntüye ulaşamayan maymunun sonradan ulaşması mümkün değildir... Ergenliğe dek sosyal öğrenme fırsatlarının kesildiği erkek maymunun, (içindeki) hayli şakacı ve saldırgan eğilimlerinin varlığıyla cinsel adaptasyonu büyük ihtimalle engellenmiştir.

Mason'ın son cümlesi cinsel ve ebeveynlik davranışını içeren sosyal davranış uyumlu olursa belirli tepkilere ket vurulması ya

da en azından kısıtlanması gerektiğine dikkat çeker. Örneğin; bir erkekte yırtıcılara ve bazen de ergen ve erişkin erkeklere yöneldiğinde uyumlu olan şiddetli saldırgan davranışın, dişilere ve yavrulara yöneldiğinde uyumsuz olması olasıdır. Benzer şekilde bağlanma davranışı ve ebeveynlik davranışı, uyumlularsa uygun zamanda sergilenmek zorundadır. Uyumlu bir sosyal rol göstermesi için erişkin bir memeli, gerçekte çeşitli sosyal tepkiler göstermesinde oldukça ayırt edici olmalı ve arasında iyi bir denge sürdürmelidir.

Hassas dönemler, tam anlamıyla insan olmayan primatların erişkin sosyal tepkilerinin gelişiminde mevcut olabilirler. Onların uygun bir şekilde gelişmesi ve belirsiz kalması isteniyorsa aynı şekilde koşullar ve deneyimler bebeklik, çocukluk ve ergenlikte gereklidir.⁴ Bu, insanlar için daha doğrudur. İnsan gelişimindeki hassas dönemlerin varlığı olasılıktan daha fazla gibi görünmektedir. Onlar hakkında çok daha fazlası bilinene dek çocuğun büyüdüğü sosyal ortam, (büyükbaba, büyükanne ve sınırlı sayıdaki diğer bilinen akrabalarından oluşan sosyal bir ortamda baba, anne ve kardeşlerden meydana gelen) evrimsel uygulanabilirlik ortamından sapması arttıkça uyumsuz sosyal davranış örüntüleri geliştirme riskinin de artacağını varsaymak ve dikkat etmek mantıklıdır.

Mühürleme

Terimin Kullanımı

Mühürlemenin insan-bebekte meydana gelip gelmediği sık soruldukları terimin ne anlama geldiği ve bunun günümüzde nasıl uygulandığı da açık hale gelecektir.

“Mühürleme” terimi bugün iki farklı biçimde kullanılmaktadır. Her ikisi de Lorenz’in kaz ve ördek yavruları üzerine öncü çalışmasından gelmektedir (Lorenz, 1935). Birinin kullanımı diğerinin genişidir.

⁴ Örneğin erişkin alyanak maymunlar başka bir laboratuvar da izole büyütülürken yeni davranış gözlemleri, Harlow’un onların heteroseksüel davranışlarında majör bozukluk gösterdikleri bulgusunu doğrulamaz. Ne araştırmacı Meier (1965) ne de Harlow bulgular da uyuma eksikliğini hesaplama olasılığını görmüştür.

Dar kullanımda terim, Lorenz'in mühürleme ile ilgili orijinal fikrine sıkı sıkıya bağlıdır. Önceki çalışmalarında Lorenz pek çok kuş türünde bağlanma davranışının belirli bir obje ya da obje sınıfı üzerine hızlı bir şekilde odaklanıyor olduğuna ayrıca işlem sayesinde meydana geldiğinde benzersiz niteliklere sahip olduğuna dikkat çeker: "Mühürleme, kendisini temelde bir öğrenme işleminden ayıran çok sayıda niteliklere sahiptir. Diğer hayvanın psikolojisinde, en azından memelide bunun bir benzeri yoktur" (Lorenz, 1935). Lorenz'in mühürlemeye katkı sağladığı dört farklı özellik şunlardır: (1) yaşam döngüsünün sadece kısa ve önemli bir döneminde oluşur, (2) geri dönüşsüzdür, (3) bireysellik üstü öğrenilmektedir, (4) organizmanın repertuarında yani cinsel partner seçiminde henüz gelişmemiş davranış örüntülerini etkiler. Lorenz, ayrıca mühürlemeyi hareket eden bir objeyi izleme aktivitesi sırasında yavru bir kuşa meydana gelen öğrenme olarak tanımlamıştır.

Lorenz'in bu iddialarda bulunmasından beri geçen otuz yılda durum değişti. Bir yandan Lorenz'in dikkat gösterdiği fenomenin daha detaylı bilgisi, ne kritik periyodun ne de geri dönüşsüzlüğünün zannedildiği kadar açık olmadığını ve ayrıca yavru, izlemeyle meşgul olmadığında bile aynı türde öğrenmenin meydana geldiğini göstermektedir; örneğin sabit bir örüntüye maruz kalındığında olduğu gibi. Diğer yandan tümüyle Lorenz'in kendi çalışması sayesinde bugün mühürlemenin ayırt edici olduğu düşünülen bazı niteliklerinin, memelilerde öğrenmeyi içeren öğrenmenin diğer pek çok durumuna bir dereceye kadar uygulanıyor olduğu fark edilmiştir. O yüzden öncelikle siyah ya da beyazın bir kontrast olduğunu gösteren şey, gri tonları serisinin derecelenmiş olduğu inceleme üzerinde bulunur.

Bu perspektif değişiklikleri mühürleme terimini daha genel bir anlam ihtiyacına götürür. Böyle kullanıldığında mühürleme başta her ne faaliyet gösterirse gösterebilir memeli ya da yavru bir kuşun bağlanma davranışının, tercihli ve sabit biçimde bir (ya da daha fazla) ayırt edici figüre yönelmiş olması anlamına gelir. Genişlemeyle ayrıca tercihen belirli objelere yönelmesi gereken diğer davranış biçimlerine neden olan işlemlerden bahsetmek için kullanılabilir, örneğin annelik davranışının belirli yavruya, cinsel

davranışın belirli eşe (ya da eşlere) yönelmesi gibi. Bateson (1966)'dan aktarırsak:

Pek çok tepkinin, ilk alınan uyarıcıyla sınırlı olmasına rağmen kuşlarda sosyal tercihlerin gelişimi oldukça dikkat çekici bir örnek ortaya koyar; hatta öyle ki gerçekte diğer tercih ve alışkanlıkların gerektirdiği işlemler, buna benzeşenler tarafından sınıflandırılır. Sosyal tercihlerin belirli objeler sınıfıyla sınırlanan işlemlerden genellikle “mühürleme” olarak söz edilir.

Terimin alanına sokulmuş olan diğer türdeki davranış, hayvanın belirli bir habitat ya da yuva tercihinin gelişimidir (Thorpe, 1956).

1960'ların sonunda terimin hangi kullanımının daha iyi olduğunu sormak, dar ya da geniş, neredeyse akademik hale geldi. Konuda standart görüşlere sahip yazarlar, Sluckin (1965) ve Bateson (1966) terimi genel anlamıyla kullandılar. Gerçek şu ki başlangıçta bazı hipotezlerin yanlış anlaşılmasına rağmen Lorenz'in dikkat çektiği fenomen, çarpıcılığını korumuştur ve işlemler ne olursa olsun Lorenz'in öne sürdüğü terimin kendisi sürekli hale gelmiştir.

Genel anlamda kullanıldığında terim daima şunları içerir: (a) açık bir şekilde tanımlanmış tercihin gelişimi, (b) genellikle yaşam döngüsünün sınırlı bir evresinde ve oldukça hızlı gelişen bir tercih, (c) şekillenir şekillenmez bir dereceye kadar sabit kalan bir tercih. Tercih edilen figürle bilimsel olarak elde dileyen tepkiler pek çok türde olabilir ve bireysel olgunluk olarak değişebilirken tamamı bir yakınlaşma değişikliğidir (ara sıra yakınlaşma-saldırı içerir).

Bununla birlikte bu temel anlamların ötesinde mevcut kullanım daha belirsiz hale gelir. Farklı türlerdeki fenomenin altında yatan işlemlerin tümünün tek bir tür olduğu ya da türden türe, diziden diziye, sınıftan sınıfa ayrıldığı özellikle açık değildir. Hinde'nin sürekli vurguladığı gibi bu, ilk reptillerin zamanından çok önce bir yanda kuşlar diğer yanda memelilerin gruplara ayrılmasına yol açan evrim çizgisinden dolayı önemlidir. O nedenle hiçbir bağlanma davranışı olmadığından hayvan krallığının her yüksek kolu birbirinden bağımsız olarak bağlanma davranışı geliştirdiği anlaşılmaktadır. Sonuç davranışın formları dikkate değer bi-

çimde benzer gözüксе de bu benzeşme sadece yöndeşik bir evrim nedeniyledir. O nedenle temelde oldukça farklı faaliyetler gizlenmiş olabilir.

O zaman kuşlarda meydana gelenlerle neden ilgileniyoruz? Bunun nedeni geçtiğimiz on yıl boyunca yapılan kapsamlı deneysel çalışmaların sonucu olarak genişleyen yayınlar ve yeniden oluşturulan sorulardır. Amaçlar doğrultusunda aslında mühürleme teriminin mevcut anlamı, kuşlardaki bağlanma davranışı çalışmalarının sonucundan gelen anlamdır.

Kuşlarda Mühürleme

Aşağıdaki parça Sluckin (1965), Bateson (1966) ve büyük kısmı da Hinde (1961, 1963, 1966)'nin incelemelerinden alınmıştır.

- i. Yumurtadan çıktıktan kısa bir süre içinde pek çok toprağa yuva yapan kuş türü, sahip oldukları deneyimin nesnesi için açık bir tercih gösterirler, ondan sonra onunla görsel ve işitsel teması sürdürme eğilimindedirler. Bu genellikle sadece ona yaklaşma, yakın durma ve hareket ettiğinde izleme değil ayrıca o yokken onu aramayı da gerektirir. Bu, aynı zamanda tercih edilen nesnenin bulunması ya da bulunmamasına göre ötme değişikliğini de içerir. Tercih edilen nesnenin yokluğunda yavru kuş, endişeli bir şekilde öter fakat nesne bulunduğunda sonlanır ve yerini memnuniyet ötmesine bırakır. Bu nedenle davranış çeşitliliği, kuşun mühürlemede bulunmasında etkilenebilir.
- ii. Yavru kuşların, doğası gereği geniş çaplı görsel ve işitsel uyarıcı obje grubuna mühürlenmeye açık olmasına rağmen bazıları diğerlerinden çok daha etkili bir şekilde mühürlenmiş olabilir. Böylelikle hareket halinde ve dikkat çekici bir örüntüye sahip olan şeyleri mühürleme genellikle daha hızlıdır ve hareketsiz ya da küçük örüntüdeki şeylerden daha uzun sürer. Dahası vaklamak gibi aynı anda işitsel bir uyarıcıya maruz kalmak, en azından bazı türlerde görsel uyarıcının etkinliğini daha da artırır. Böylelikle başlangıçtan bu yana yavru bir kuş başkalarına göre bazı nesnelere mühürlemede bulunmaya çok daha eğilimlidir.

- iii. Lorenz'in mühürleme sürecinin neredeyse bir anda meydana geldiğini ve belki de tek denemeli öğrenme örneği olduğunu ileri sürse de bugün kuşun objeye maruz kalması uzadıkça bu nesne tercihinde bulunması güçlenmektedir.
- iv. Mühürleme süreci "kavramsal öğrenme" ya da "maruz bırakılarak öğrenme" olarak bilinen öğrenme biçimleriyle birçok özellik paylaşıyor gibi görünmektedir, "her iki durumda da uyarıcıya cevap verme, herhangi bir ödülle ilişkisinden bağımsız olarak bu uyarıcının önceki deneyiminden etkilenmiştir" (Hinde, 1966). Bu görüş hem Hinde'yi hem de Sluckin'i "mühürlemenin, ister klasik ister enstrümantal olsun bunun, bağlantılı ve zorlayıcı olmayan en azından şartlandırma olarak aynı biçimde olmayan (Sluckin, 1965)" diğer öğrenme formlarından farklı olduğu üzerine Lorenz ile hemfikirdirler.⁵
- v. Tercih edilen nesne niteliklerini öğrenmenin çok kolaylıkla yapıldığı hassas bir dönem vardır. Öğrenmenin bir kısmı maksimum hassasiyet döneminin hem önce hem de sonrasında meydana gelebildiğinden Lorenz'in ani başlangıç ve sonlu kritik dönem önerisi, özellikle de sonla ilgili kısım, biraz değişime ihtiyaç duymaktadır.
- vi. Kuşlarda mühürleme meydana gelmeden önce hassas evrenin başlangıç döneminde yumurtadan çıktıktan sonra deneyimden çok fazla etkilenmez. Bu, evrenin başlangıcının çevresel olarak stabil olan gelişimsel süreçlerden kaynaklandığı anlamına gelir.
- vii. Mühürlemenin zayıflamaya hazır olduğu dönemi çok daha değişkendir. Buna tesir eden koşullar ve etki eden süreçler yine de tartışma konusudur.

Pek çok açıklama göstermektedir ki eğer yavru bir kuş tekdüze bir ortamda izole bir şekilde tutulursa mühürlenmemiş kalır ve yine de mühürleme gerçekleşebilir. Oysaki bir nesneye mühürle-

⁵ Bateson'ın (1966) Sluckin ve Hinde ile tümüyle aynı fikirde olmadıklarından söz etmek gerekir. Onların öne sürdüklerinden biraz daha farklı olarak bağlantılı öğrenme ve maruz kalarak öğrenmeye dikkat çeker. Bununla birlikte bu araştırmacıların hiçbiri, Moltz (1960) tarafından ileri sürülen bir nesneyi mühürleme, düşük bir kaygı durumuyla bir yavrunun nesne ile ilişki içerisine girmesinden kaynaklandığı görüşüne katılmamışlardır. Sluckin'in işaret ettiği gibi (1965) böyle bir açıklama ne gereklidir ne de eksiklidir ve öğrenmenin tamamının zorlanması ya da dürtü azalmasıyla ilişkilendirilmesi gerektiğine inananlara çekici gelmesi olasıdır.

me olur olmaz başka bir şeye mühürleme gittikçe zorlaşır. O nedenle bir kuşu izole tutmak hassas periyodu uzatabilir (süresiz olmamasına rağmen) fakat mühürleme meydana gelir gelmez hassas dönem sonlanır. Burada olup biten her şey için 'mühürlemenin sonucu olarak mühürlenebilirliğin sonlandığından' fazlasını söylemeye gerek yoktur.

Bateson (1966) bu görüşü kabul etme eğiliminde olsa da görünen o ki en azından bazı türlerde ikinci işlem, biricisinden bağımsız faaliyettedir. Hinde (1963, 1966) tarafından ileri sürülen ikinci faaliyet korku ya da kaçış tepkilerinin kolaylıkla ortaya çıktığı yaşla artmakta, ardından alışmış olabildikleriyle de düşmektedir.

Bu böyle olsa da olmasa da şuna hiç şüphe yok ki bir kuş mühürlemeyi gerçekleştirdikten sonra karşılaştığı tüm diğer nesnelere korkuyla karşılık verir. Bu şekilde bir karşılık verilebilecekse herhangi yeni bir nesneden kaçınır ki maruz kalma süresi kısalmaya ve mühürleme gerçekleşmez. Bunun dışında asıl mühürleme güçlendikçe yeni bir şeyden kaçınma ısrarı artar.

Yavru bir hayvan yeni bir objenin önünde zorla tutulursa korku tepkisine kısmen ya da tümüyle alışma meydana gelebilir. Bu gibi durumlarda yeni objeye yaklaşma ve hatta izleme zamanla oluşabilir ve hatta ilk nesneye tercih edilebilir. Olup olmaması muhtemelen pek çok faktöre bağlıdır ki asıl mühürlemenin gücünün en önemlisi olması olasıdır. Ancak bazen birincil olarak yeni bir nesne tercih edilebilir. Mühürlemenin geri dönüşlü olduğu bazı koşulların mevcudiyeti açıktır.

viii. Lorenz'in mühürlemenin geri dönüşsüz olduğunu iddia ederek durumu abarttığından hiç şüphe yok. Tercihinin stabilitesi yüksek ya da düşük ve pek çok faktöre bağlı olabilir; hayvan türleri, bir yavrunun mühürleme nesnesine maruz kaldığı zamanın uzunluğu, dikkate alınmış olan davranış yani mühürlemeden sonraki günler ya da haftalar içinde hayvanın yavru bağlanma davranışı mı yoksa sonraki aylar yıllar içinde cinsel davranışı mı olduğu bu faktörler arasında sayılabilir. Her zaman geri dönüşsüz olmasa da tercihler kesin oluşur oluşmaz, beklenenden çok daha stabil olma eğilimindedir; en dikkate değer örnek, uzun bir süre boyunca mühürlenmiş nesnenin

yokluğunda tercihler üzerinde güçlü bir şekilde ısrar edilmesi olarak bilinir.

Yine de bir açıklamanın gerektirdiği alan, bireyin öğrenme farklılıklarıyla türün öğrenme farklılıkları arasındaki ilişkidir. İlk formülasyonunda Lorenz şunu öne sürmektedir; mühürleme, hem birey üstüdür yani nesne sınıfının karakteristiğini belirli bir bireyselinkinden ziyade bir türün karakteristiği olarak öğrenme hem de organizma repertuarındaki henüz gelişmemiş davranış örüntülerini etkiler, örneğin cinsel davranışın sonradan yöneleceği nesne sınıfını öğrenme. Bugün birçok türde her iki faaliyetin de olabildiğinin bazı kanıtları mevcuttur. Yine de yavru bir kuş ebeveynin karakteristiğini öğrenirken ve bunu izlerken öğrenmenin belirli bir ebeveyn kuştan geldiğinden ve bireyüstü bir anlamı olmadığından hiç şüphe yoktur. (Hinde'nin (1963) işaret ettiği gibi ebeveynini başkalarından ayırt etmeyi başaramayan yavru bir kuş, yabancı bir ebeveyn ona saldırabileceği için çok geçmeden başını belaya sokacaktır.)

Memelilerde mühürleme konusuna ve insanda benzer bir şeyin meydana gelip gelmediği sorusuna sonraki bölümlerde özellikle Bölüm 12'de değinilecektir.

İçgüdüsel davranışın eski ve yeni teorilerinin karşılaştırılması

Birçok davranışçı bilim adamının bugün içgüdüsel davranışa bakma biçimleri, yüz yüze kaldıkları bazı problemler ve öne sürdükleri bazı kavramlara bu ve önceki bölümlerde açıklama getirildi. Bu açıklama sırasında bugünün içgüdü teorisinin, geleneksel psikanalitik teorisinin uğraştığı aynı problemlerle uğraşıyor olduğunu ve psikanalistlerin birkaç vakada geliştirdikleri düşüncelerle aynı ve diğer durumlarda da yakından alakalı farklılıkların olduğunu gösteren pek çok durum mevcuttur. Olsa da olmasa da yeni düşünceler, eskisinden daha açıklayıcı bir güç ortaya koyacaktır. Ne psikanalistlerin ampirik verilerini ne de verilerden kolaylıkla çıkarılan genelleştirmeleri ihmal ettikleri söylenemez. Bu sadece, somut farklılıkların iki kavramsal sistem arasında var olduğu daha soyut bir metapsikolojik düzeydedir.

Ana hatları çizilen teori önceden bahsedildiği gibi *Türlerin Kökeni*'nde Darwin tarafından belirlenen teorinin açık bir devamıdır. İlgüdüsel davranış, belirli koşullarla aktive olan ve başka koşullarla sona eren davranış yapılarının sonucu olarak görülür. Karmaşık davranış dizileri, davranışsal birimlerin dizisel aktivasyonu ve sona ermesinin gereği olarak kabul edilir. Bir üst davranışsal yapı tarafından kontrol edilen dizisel görünümde olmaları bir zincir, bir nedensel hiyerarşi, bir plan hiyerarşisi ya da tümünün bütünlüğü olarak organizedirler. Bu açılardan teori, Freud'un öğe duyguları ileri sürdüğü, içgüdünün amacını (yani içgüdüsel davranışı sonlandıran koşulları) ve fonksiyonunu ayırt ettiği ve belirli türdeki içgüdüsel davranışın yöneldiği objelerin nasıl değişiklik gösterdiğini açıkladığı *Three Essays on the Theory of Sexuality* (1905) ve 'Instinct ve their vicissitudes' (1915) gibi çalışmalarında geliştirilmiş düşüncelerini de içerir.

Bunun yanında yeni düşüncelerin, Freud'un geliştirdiği bazı düşüncelerin antitezi olduğu görülmektedir. Birincisi, akış halindeki psişik enerjidir ve farklı kanallar aracılığıyla boşalabilirler. Diğerleri Freud'un belirli davranış biçimlerini oldukça genelleştirilmiş güçler, yaşam ve ölüm içgüdüleri, olarak anlamaya çalıştığı *Beyond the Pleasure Principle* (1920a) ve sonraki çalışmalarında oluşturulmuş olanlardır. Freud'un sonraki teorileri organizmanın, gelişim sırasında daha kademeli bir şekilde biçimli hale gelen -id, bırakın ego olsun- biçimlenmemiş enerji kuantumuyla yaşamının başladığını düşünürken Freud'un daha önceki düşünceleriyle uyumlu olan bugünün teorisi, organizmanın öğrenme ve entegrasyon süreci, taklit ve sonuç davranışının müthiş çeşitlilik ve esneklik gösterdiği sembol kullanımlarıyla gelişim sırasında oldukça karmaşık hale gelen çok fakat sınırlı sayıdaki biçimlenmiş davranış sistemiyle (ki bazıları doğumda potansiyel olarak aktiftirler ve bazıları da sonradan aktif olurlar) başlayıp geliştiği biçiminde düşünür. Ayrıca adapte olup olmadığı, pek çok ve farklı ontojeni değişimini etkinleştirir.

İleri sürülen teori sisteminde, içgüdüsel davranışın maruz kaldığı tuhaf ve genelde uyumsuz sapmaları anlamak için genel amaçlı bir ruhsal enerji hipotezine ihtiyaç duyulduğu inancı gereksiz olduğu düşüncesiyle reddedilir. Davranışsal yapı aktive olduğunda fiziksel enerji hiç şüphesiz kullanılmaktadır; fakat me-

kanik kontrol sisteminin davranışına açıklama getirmek için bunu varsaymak gerekirken bir hayvanın davranışını açıklamak için ruhsal enerjiyi varsaymak daha büyük bir gereklilik değildir. Uyumsuz davranışın ve diğer davranışlar için sanki ikame gibi görünen davranışın varlığı, hiçbirinin bir kanaldan diğerine yönlendirilebilen ruhsal enerji nosyonunu çağrıştırmadığı birçok biçimde açıklanabilir. Benzer şekilde davranışın bir kısmının yoğunluğundaki değişiklikler, şu anda aktive olan koşullardaki değişikliklere ve aktive olmuş davranış sistemlerinin gelişimsel durumuna atfedilebilir ancak ruhsal enerjinin artan baskısına atfedilemez. Freud'un *icgüdü* olarak oldukça talihsiz bir şekilde yanlış çevrilmiş *Trieb* kavramından o nedenle vazgeçilmiştir, hiç şüphesiz *ekonomik* yaklaşımı da gereksiz kılar.

Bilimsel teorinin değeri, kapsadığı fenomen dizisi açısından yargılanabilir olması, yapısının içsel tutarlılığı, yapabildiği tahminlerinin doğruluğu ve onları sınamanın uygulanabilirliğidir. Bu kriterlerin her birinden yeni tip teorinin çıktığı savunulmuştur. Özellikle etoloji ve karşılaştırmalı psikolojiden çıkarılan gözlemsel deneysel metotlar, gelişmiş kavramlarla bugün bebekliğin konuşma öncesi döneminden başlayan insanın sosyal tepkileri üzerine kapsamlı bir araştırma programına kalkışmak olasıdır. Bu şekilde insanın içgüdüsel davranışına aracılık eden davranış sistemleri repertuarı kataloglanabilir ve her birinin gelişim modu saptanabilir. Her sistemin, onu aktive eden ve sona erdiren koşulların doğasını keşfetmek için bazı bireylerde sistemlerin neden olağandışı nesnelerle aktive oldukları ve sona erdikleri incelenebilir. Ya çok düşük ya da çok yüksekte olan anormal yoğunluk düzeylerinde belirli bir davranış belirtisine ve böyle bir durumun sürekliliğine yol açan koşullar incelenebilir. İki ya da daha fazla uyumsuz sistem aniden aktive olduklarında ortaya çıkan uyuşmazlığı ve uyuşmazlığın düzeltildiği modları incelemek, diğer ilgi çekici konulardır. Son olarak uyuşmazlığı düzenleyen gelişim süreçleri boyunca hassas dönemleri ve bireydeki düzenleme modunun dominant olmasına yol açan koşulları incelemek özel bir ilgi alanıdır.

Bu küçük taslak bile kapsamlı bir programı tarif etmektedir. Klinisyenler, değerlendirmelerinde ve sonraki incelemelerden çıkan yeniden oluşturulan önceki gelişim evrelerinin geleneksel araştırma metodu ile olan ilişkiyi algılama biçimlerinde aynı fi-

kirde olmayacaklardır. Bunun yanında bu yeni yaklaşımın meyveleri henüz görülmeye başlandığından belki de muhtemel değerini yargılama girişimi için henüz erkendir. Yaklaşım, erken duygusal gelişim incelemelerine daha kesin kavramlar ve daha özenli metotlar uygulayarak değerlendirilebilir alternatif teorik formüller ışığında niceliğinin arttığı güvenilir verinin elde edilebilir olduğu bir dönemin başlıyor olabilmesi umudunu beraberinde getirmektedir.

KISIM III

BAĞLANMA DAVRANIŞI

ÇOCUĞUN ANNEYE BAĞLANMASI:

BAĞLANMA DAVRANIŞI

Yeni olarak beni çarpan iki gerçekten bahsederek başlıyorum: Babasına bağlı bir kadının gücü sadece anneye eşit güçle bağlanmanın mirasını üstlenir ve bu ilk evre beklenmedik derecede uzun bir süre devam etmektedir. Anneye bu ilk bağlanma küresindeki her şeyin analizde yakalanması benim için çok zor görünmektedir.

SIGMUND FREUD (1931)

Alternatif Teoriler

Bir çocuğun anne figüründen ayrılma ya da onu kaybetme tepkisinin anlamı, onu bu figüre bağlayan ilişkinin anlamında yatar. Psikanalitik metinlerde bu konunun ele alınması nesne ilişkileri açısından yürütülmüştür.¹ Bu nedenle geleneksel teorisinin herhangi bir tanımında nesne ilişkileri terminolojisi sık sık kullanılmalıdır. Bununla birlikte yeni bir teori sunumunda bağlanma ya da bağlanma figürü gibi terimler tercih edilmektedir.

Uzun süredir psikanalistler, çocuğun ilk insan ilişkisini tanımlarken kişiliğin temel taşı olduğu konusunda hemfikirdirler fakat bu ilişkinin doğası ve temeli üzerine henüz bir fikir birliği yoktur. Hiç şüphe yok ki bunun nedeni önemli farklılıkların kesinliği ve duyguların sık sık şiddetlenmesidir. On iki ay içerisinde neredey-

¹ Bu terminoloji, bir içgüdü objesinin "içgüdü'nün amacına ulaşabilmesi sağlayan ya da ilgili şey" (Freud, 1915a, S.E. 14, s. 122) olarak tanımlandığı Freud'un içgüdü teorisinden alınmıştır.

se tüm bebeklerin anne figürüne² çok güçlü bir bağ geliştirdikleri ampirik gerçeği üzerinde herkesin hemfikir olmasının bugün kabul edilebilirliğine rağmen bunun hangi hızda meydana geldiği, sürdürülme sürecinin ne olduğu, ne kadar süre devam ettiği ya da hangi fonksiyonun bunu yerine getirdiği üzerine bir fikir birliği oluşmamıştır.

Burada sunulan Harlow'un ilk yazıları ve görüşlerinin ilk versiyonlarının yayınlandığı 1958'e dek (Bowlby, 1958) çocuğun bağlanması doğası ve temeli ile ilgili dört ana teori, psikanalitik ve diğer psikolojik literatürde bulunmaktaydı. Bunlar:

- i. Çocuğun özellikle yiyecek ve sıcaklık gibi giderilmesi gereken bir takım fizyolojik ihtiyaçları vardır. Bebek, bir insan figürüne özellikle anneye ilgili ve bağlı olduğundan dolayı bu annenin bebeğin fizyolojik ihtiyaçlarını gidermesinin ve bebeğin zamanla annesinin doyum kaynağı olduğunu öğrenmesinin sonucudur. Ben buna, Öğrenme Teorisinden elde edilen bir terim olan İkincil İtki Teorisi demekteyim. Buna ayrıca nesne ilişkilerinin sahte sevgi teorisi denmektedir.
- ii. Bebeklerde içsel olarak kendilerini insan memesine bağlama, onu emme ve oral yoldan sahip olma eğilimi vardır. Memeye bağlanan bebek zamanla bir annenin var olduğunu ve ona ilgişi olduğunu öğrenir. Buna Birincil Emilen Nesne teorisi demeyi öneriyorum.³
- iii. Bebeklerin insana yapışma ve temasta bulunma yerleşik eğilimleri vardır. Bu anlamda yiyecek ve sıcaklık ihtiyacı olarak birincil ihtiyaç olan yiyecekten bağımsız bir nesne ihtiyacı da vardır. Bu terim için Birincil Nesne Yapışması teorisi önerilmektedir.

² Bu kitabın genelinde çoğunlukla anneden bahsedilip anne figüründen bahsedilmemesine rağmen her tür durumda anlaşılması gereken kişi, doğal anneden ziyade çocuğa annelik eden ve çocuğun bağlanmış olduğu kişidir.

³ Bu adlandırmada "birincil" ve "ikincil" terimleri, tepkinin otonom şekilde gelişmesi ya da öğrenme işlemiyle daha ilkel sistemlerden elde edilmesi ile ilgilidir ve genelde bu anlamda kullanılacaktır. Terimler ne tepkinin ortaya çıktığı yaşam periyoduna ne de Freud tarafından varsayılan birincil ve ikincil süreçlere referans verir.

iv. Bebekler, rahimden çıkarılmalarına kızarlar ve oraya dönmeye çabalarlar. Bu, Birincil Rahme Dönüş Arzusu olarak ifade edilir.

Bu dört teoriden en geniş ve güçlü şekilde savunulmuş olanı ikincil dürtü teorisi olmuştur. Freud'dan itibaren tamamı olmasına rağmen birçok psikanalitik yazısının temelinde bu yatar. Bu öğrenme kuramcılarının yaygın bir varsayımı olmuştur. Örnek açıklamalar aşağıdaki verilmiştir:

Sevgi, tatmin edilen beslenme ihtiyacına bağlanmadaki temele sahiptir (Freud, 1940 S.E, 28, s. 188).

Beslenme deneyimi çocuğun başkalarıyla olmaktan hoşlanmayı öğrenme nedeni olabilir (Dollard ve Miller, 1950).

1958 yılına ait bu konu ile ilgili makalem, 1958'e kadar psikanalitik literatürün gözden geçirilmesini içermektedir ve bu inceleme bazı ilavelerle bu cildin ilk baskısına ek bölüm olarak yayınlandı. Başka incelemeler için özellikle öğrenme teorisi literatürü üzerinde duran Maccoby ve Masters'a (1970) bakınız.

Burada geliştirilmiş olan hipotezler aşağıda sıralananlardan farklıdır ve önceden taslağı çizilen içgüdüsel davranış teorisi üzerine kurulmuştur. Çocuğun anneye bağlanması öngörülebilir sonuç olarak anneye yakınlık duyan bir takım davranış sistemlerinin aktivitesinin ürünü olduğu varsayılır. İnsan-çocukta bu sistemlerin ontojenisi yavaş ve karmaşık olduğundan ve gelişim oranı çocuktan çocuğa oldukça değiştiğinden yaşamın ilk yılı boyunca ilerleme ile ilgili hiçbir basit açıklama yapılamaz. Bunun yanında çocuk ikinci yılına girer girmez mobil hale gelir ve neredeyse sürekli tipik bir bağlanma davranışı gösterir. Bu yaşa kadar pek çok çocukta ilgili davranış sistemlerinin bütünlüğü kolaylıkla aktive olur, özellikle annenin gidişi ya da korkutucu herhangi bir şeyle. Sistemlere çok etkili biçimde son veren uyarıcı annenin sesi, görünüşü ve dokunuşudur. Çocuk üçüncü yaş gününe ulaşana dek sistemler çok kolay bir şekilde aktive olmaya devam eder. O zamandan sonra birçok çocukta aktive olma kolaylığı düşer ve anneye yakınlık kurma aciliyetini azaltan değişiklikler yaşanır. Erge ve erişkin yaşamı boyunca yine de davranışın yöneldiği figürlerin değişimini içeren pek çok değişiklik meydana gelir.

Bağlanma davranışı, çiftleşme davranışı ve ebeveynlik davranışı ile eşit öneme sahip bir sosyal davranış sınıfı olarak görülmektedir. Bugüne dek çok önem verilmeyen kendisine özel ve tek bir biyolojik fonksiyona sahip olduğu savunulmaktadır.

Bu formülasyonda “ihtiyaç” ve “dürtüler”den hiç bahsedilmediği görülecektir. Bunun yerine bağlanma davranışının, belirli davranış sistemleri aktive olduğunda ortaya çıktığı düşünülmektedir. Davranış sistemlerinin kendilerini evrimsel uygulanabilirlik ortamıyla ve özellikle bu ortamdaki temel figürle yani anneyle etkileşimin bir sonucu olarak bebekte geliştirdiklerine inanılır. Yemek ve beslenmenin gelişimde küçük bir rolden fazlasını oynamadığı savunulur.

Literatürdeki dört ana teoriden birincil nesneyi emme ve birincil nesneye yapışma teorileri, bugün önerilmekte olan hipoteze en uygun olanlardır; her bir varsayım, belirli niteliklere sahip objelere belirli bir biçimde davranma otonom eğilimi varsayar. Mevcut hipotezlerin ortak hiçbir şeyi olmadığı teoriler ikincil dürtü ve birincil rahme dönüş teorileridir; birincisi tartışılmaktadır, ikincisi hem gereksiz hem de biyolojik olarak mantıksız görülmür.

Önerilen hipotezler, 1958’de tarafımdan ilerletilerek gelişim göstermişlerdir. Temel değişim, kontrol teorisinin daha iyi anlaşılmasından ve içgüdüsel davranışı kontrol eden davranış sistemlerinin alabildiği karmaşık biçimlerin tanınmasından kaynaklanmaktadır. Hipotezin günümüz versiyonunda bağlanmadan sorumlu davranış sistemlerinin gelişimindeki bazı düzeylerde anneyle yakınlaşmanın belirli bir hedef olduğu varsayılmaktadır. Teorinin daha önceki versiyonlarında beş davranış örüntüsü –emme, yapışma, izleme, ağlama ve gülümseme– bağlanmaya katkıda bulunanlar olarak tanımlanmaktadır. Yeni versiyonda bu aynı beş örüntünün hala çok önem arz ettiği savunulmaktadır fakat dokuz on sekiz aylık arasındaki dönemde onların genellikle çok daha karmaşık hedef düzeltimli sistemlere dâhil oldukları varsayılır. Bu sistemler, oldukça organize dirler ve çocuğun annesine yakınlaşmayı sürdürme eğilimini aktive ederler.

Teorinin bir önceki versiyonu, öge içgüdüsel tepkiler teorisi olarak tanımlanır. Yeni versiyon, bağlanma davranışının bir kontrol teorisi olarak tanımlanabilir.

Bu teori daha detaylı bir şekilde tanımlamadan önce dayandığı bazı kanıtlarla (bakınız, Bölüm 12 ve 13) bebeklerde görülen bağlanma davranışını diğer türlerin yavrularında görülenle karşılaştırmak ve bu tür bir davranışın doğal tarihinden bilinenleri düşündürmek faydalıdır.

Bağlanma davranışı ve doğadaki yeri

Yazın kırdaki yavrularıyla anne hayvanlardan başka tanıdık manzara yoktur. Tarlalarda inek ve buzağılar, kısırak ve tayarlar, koyun ve kuzular; gölet ve ırmaklarda ördek ve yavru ördekler, kuğular ve yavruları. Bu manzara çok tanıdık ve öyle tanıdık ki sık sık sorulan sorular kuzu ve koyunun birlikte kalacak olması ve küçük bir yavru ördek grubunun anneleriyle kalacak olmasını kabul ederiz: Bu hayvanların birbirleriyle topluluk içerisinde kalmalarının nedenleri nelerdir? Bu şekilde hangi fonksiyon yerine getirilir?

Söz edilen türlerde, birkaç saat içinde özgürce hareket edebilmesine yetecek bir gelişim düzeyinde doğan yavrular, ve her durumda anne nereye hareket ederse etsin yavrunun genelde onu takip ettiği gözlemlenmiştir. Etobur, kemirgen ve insanı da içeren diğer türlerde yenidoğanın gelişimi çok az ilerlemiştir. Bu türlerde yavru mobilite kazanmadan önce haftalar hatta aylar geçebilir fakat kazandıktan sonra anne hayvanın yakınında kalma eğilimi belirgindir. Kabul edilmelidir ki yavru hayvanın uzaklaştığı ve o zaman annenin yakınlığı yeniden düzenleyecek biçimde davranabildiği zamanlar vardır; fakat yakınlığı yeniden düzenleyecek birincil ajan yine kendisini yalnız bulan yavrunun kendisidir.

Tanımlanan davranış türü iki temel nitelikle karakterize edilir. İlki, diğer hayvana yakınlığı sürdürme ve bozulduğunda yeniden oluşturmaktır. İkincisi, diğer hayvanın özgünlüğüdür. Yumurtadan çıktıklarında ya da doğdukları birkaç saat içinde bir ebeveyn kendi yavrusunu diğerlerinden ayırabilir ve sonrasında sadece ona ebeveynlik yapacaktır. Çok geçmeden yavrular sırayla kendi ebeveynlerini diğer erişkinlerden ayırt etmeye başlarlar ve ondan

sonra davranış belirli bir biçimde ebeveynlere yönelir. Bu nedenle hem ebeveyn hem de yavru birbirlerine diğer hayvanlara davranışları biçimden farklı biçimde davranırlar. O halde bireysel tanıma ve oldukça farklılaşmış davranış kuşlar ve memelilerin ebeveyn yavru ilişkisinde kuraldır.

Doğal olarak içgüdüsel davranışın diğer formlarına göre gelişimin olağan örüntüsü istenen sonucu vermeyebilir. Özellikle yavru hayvan annesinden başka bir hayvanda hatta bazı cansız objede bile yakınlık arayabilir. Fakat doğal koşullarda bu tür anomalili gelişimler nadirdir ve bu noktada bizim için önemli bir engel teşkil etmezler.

Pek çok türde, yavru tarafından gösterilen, yavru ve annenin birbirine yakın kalmasına neden olan ve annenin birbirine yakın kalmasıyla sonuçlanan davranış türünden daha fazlası mevcut değildir. Örneğin, bir yavrunun sesi anneyi kendisine çeker ve lokomotor hareketleri ona götürür. Her iki davranış türü ve diğerleri de aynı sonuca yani yakınlığa ulaştığından tümünü kapsayan genel bir terim vermek faydalı olacaktır. Bu yüzden “bağlanma davranışı” kullanılmaktadır. Yakınlıkla sonuçlanan bir çocuksu davranış biçimi, bağlanma davranışının bir unsuru olarak görülebilir. Bu tip terminoloji oluşmuş bir etolojik geleneği izler. Birkaç farklı türde davranış çoğunlukla aynı sonuca ulaşıyorsa (ya da en azından aynı sonuca katkı sağlıyorsa) genellikle tek bir kategoride toplanırlar ve bu sonuçla ilgili adlandırılırlar. Yuva yapma davranışı ve çiftleşme davranışı iki iyi bilinen örnektir.

Çocukların bağlanma davranışına karşıt olan ebeveyn davranışı, “bakıcılık davranışı” olarak adlandırılır ve Bölüm 13’de daha detaylı ele alınmıştır.

Bağlanma davranışı ve ayrıca bakıcılık davranışı, genelde yumurtadan çıktıktan kısa bir süre sonra ayrılıp yere yuva yapan kuşlarda yaygındır. Her iki davranış biçimi memelilerin tüm türlerinde mevcuttur. Gelişimde bazı aksilikler olmadıkça bağlanma davranışı başlangıçta daima anneye yönelir. Gelişme sırasında babaların önemli bir rol oynadığı türlerde babaya da doğrudan yönelmeye başlayabilirler. İnsanlarda farklı birkaç kişiye yönelme olabilir (bakınız, Bölüm 15).

Yaşam döngüsünde bağlanma davranışının gösterildiği oran, türden türe çok farklılık gösterir. Bir kural olarak gerekli olmadığı halde tam bir cinsel olgunluğa ulaşana dek ergenliği devam eder. Pek çok kuş türünde bağlanma davranışının sona erdiği evre, her iki cinsiyet için aynıdır, örneğin yavrunun çiftleşmeye hazır olması ki bu ilk kışın sonudur ya da kaz ve kuğulardaki gibi iki ya da üçüncü kışın sonudur. Diğer yandan pek çok memeli türünde cinsiyetler arasında belirgin bir fark vardır. Toynaklı türlerin (koyun, geyik, öküzler gibi) dişilerinde anneye bağlanma erişkin bir yaşa gelene dek devam edebilir. Sonuç olarak bir koyun ya da geyik sürüsü büyükanne büyükbabayı izleyen anneyi izleyen yavrulardan oluşur. Aksine bu türlerin yavru erkekleri ergenliğe ulaştıklarında annelerinden koparlar. Ondan sonra daha yaşlı erkeklerle bağlanmış olurlar ve her yıl birkaç hafta süren azgınlık dönemi dışında tüm yaşamlarını onlarla geçirirler.

Maymunlarda ve insansı maymunlarda bağlanma davranışı ilk dönemler ve çocukluk boyunca güçlü bir şekilde sergilenir fakat ergenlik boyunca anneye olan bağ zayıflama gösterir. Geçmişte bunun sonradan kesildiği varsayılmasına rağmen son kanıtlar göstermektedir ki en azından bazı türlerde bağ, erişkin yaşamına kadar sürmektedir. Böylelikle aynı anneye sahip olanların tümü hayvanların alt grubunu oluşturur. Sade'in (1965) alyanaklı maymunlar ve Goodall'ın (1965) şempanze incelemelerini gözden geçiren Washburn, Jay ve Lancaster (1965) bu yakın alt grupların ister istemez yeni doğan bebekle annenin yakın ilişkisi ile belirlendiğine işaret eder ki bu da zaman ve jenerasyon aracılığıyla sürer ve kardeşler arasında yakın ilişki kurulmasını sağlar. Onlar, anne ve yavruları arasındaki bu sürekli sosyal ilişki örüntüsünün primatların diğer türlerinde de görülebileceğini ifade ederler.

İnsanlarda bebekler oldukça immatür doğduklarından ve yaş geliştiklerinden bağlanma davranışının belirmesinin bu kadar süre aldığı başka bir tür yoktur. Muhtemelen bunun tek nedeni, son yıllara dek çocuğun anneye yönelik davranışının, pek çok hayvan türünde görülen aynı genel davranış kategorisine ait olarak kabul edilmiyor gibi görünmesidir. Diğer muhtemel sebep, sadece son yirmi yıldır hayvanlarda bağlanma davranışının sistematik bir çalışma konusu olmasıdır. Nedenler ne olursa olsun ço-

cuğun anneye bağlanması bugün tartışılmaz olduğu düşünülen pek çok hayvan türünde yaygın görülen davranışın insan versiyonudur. Bağlanmanın doğası bu perspektifte incelenmektedir.

Yine de ihtiyatlı olmak gerekir. Eninde sonunda kuşlar ve memelilerin başı çektiği hayvan evriminin iki doğrultusu da ilk reptil günlerinden beri farklılaşmaktadır. O nedenle bağlanma davranışının bağımsız olarak iki grupta gelişmekte olduğu neredeyse kesindir. Bu ve kuşlarda beyin yapısının memelilerden farklı olduğu gerçeği, bağlanma davranışına aracılık eden davranışsal mekanizmaların farklı biçimde iki gruba ayrılmasından daha olası görünmektedir. Bunun yanında burada kullanılan kuş davranışıyla ilgili bilinenden farklı bir argümanın anolojiden gelen bir argümandan daha fazlası olmadığı kabul edilmelidir. Diğer taraftan yavru memelilerin bağlanma davranışıyla ilgili bilinenlerden gelen argüman çok daha iyi bir konuma sahiptir. Emin olabildiğimiz insan olmayan primatlarda hangi davranış görülürse görülsün insanda geçerli olan ile gerçekten benzer olması olasıdır.

Çocukta bağlanma davranışının gelişimi ve zamanla değişim süreci aslında yine de yetersiz bir şekilde belgelenmiştir. Bunun kısmen ama en önemli nedeni insanın durumunu gösterecek geniş bir perspektif sağlamak için tartışma, maymun, babun ve büyük insansı maymundaki bağlanma davranışı hakkında bilinenlerle başlar.

İnsan olmayan primatlarda bağlanma davranışı

Doğumda ya da kısa bir süre sonra tüm primat bebekler, insan hariç, annelerine yapışırlar. Çocukluğun ilk dönemleri boyunca hem anneye doğrudan fiziksel temastadırlar ya da ondan birkaç metre uzaktadırlar. Anne bebeğin ona yakın olmasını devam ettirir ve ona karşılık verir. Çocuk büyürken anneye doğrudan temas kurduğu günlük pay azalır ve gezintilerin uzaklığı artar. Fakat onunla uyumaya ve en küçük bir uyarıda onun yanına koşmaya devam eder. Daha yüksek türlerde anneye bağlanmanın ergenliğe kadar var olduğu ve bazı türlerde de bağın erişkin yaşamda zayıflamış biçimde devam etmesi olasıdır.

Dişi yavrular erkeklerden daha az aktif ve maceracıdır. Ergenlikleri boyunca dişilerin bir grubun merkezinde erişkin erkeklerle

yakın bulunması olasıdır. Oysaki erişkin erkekler çevrede ya da kendi başlarına bulunabilirler.

Dört primat türünün yavrularında bağlanma davranışı süreçlerinin tanımları aşağıdadır; iki Eski Dünya maymunu, alyanaklı şebek, babun, iki büyük insansı maymun, şempanze ve goril. Bu seçimin nedenleri:

- a. Dört türün tamamı özellikle babun ve goril karasal bir yaşama uyumludur.
- b. Yeni alan çalışmaları bugün dördü için de uygundur.
- c. İki tür için, alyanak ve şempanze, deneysel veriler ayrıca uygundur.

Kısaltma uğruna aşağıdaki tanımların çoğu niteliksiz açıklamalar biçimindedir. Aynı türdeki farklı hayvanlar arasında hatırı sayılır davranış çeşitliliği olmasının yanında bir türün sosyal bir gruptaki tipik davranışının aynı türün farklı grubunda tipik davranışından bazı konularda ayrılabilirdiği unutulmamalıdır. Gruplar arasındaki bu farklılıkların bazıları, her birinin yaşadığı habitatteki farklılıklarla açıklanır. Bazılarının da grup içerisindeki bir hayvanla başlayan yenilikten kaynaklanıyor olduğu ve sosyal gelenekle grubunda başkalarına geçtiği görülmektedir.

Alyanaklı Maymunlarda Bağlanma Davranışı

Alyanaklı maymunlar oldukça doğal koşullarda gözlemlenmişlerdir ve pek çok laboratuvar gözlemi ve deney konusu olmuşlardır.⁴ Pek çoğu köylerde ve işlenmiş topraklarda yaşamasına rağmen bazılarının da hala ormanda yaşadığı Kuzey Hindistan boyunca yaygındırlar. Karasal türden çok ağaçsı bir tür olsa da günlerin çoğunu yerde geçirirler, geceleri çatıya ya da ağacın tepelerine çıkarlar. Her iki cinsiyetten de erişkinler, olgun olmayanlar ve yavrular karşılaştırıldığında gruplar uzun süre stabildirler ve

⁴ Davranış tanımları için bkz. Southwick, Beg ve Kuzey Hindistan'daki alyanak maymunları üzerine Siddiqi (1965), Koford (1963a ve b) ve Porto Riko'nun küçük bir adası üzerindeki yarı vahşi bir koloniyi inceleyen Sade (1965), küçük sosyal gruplar halinde (erişkin bir erkek, üç ya da dört erişkin dişi ve yavrular) tutsak yaşayan maymunlar üzerine Hinde ve meslektaşları (1964, 1967), atipik koşullarda yavru maymunların büyüme sonuçları üzerine Harlow ve meslektaşları tarafından yapılan çok sayıdaki yayın (Harlow, 1961; Harlow ve Harlow, 1965).

belirli, oldukça sınırlı bir lokalitede günlerini gecelerini geçirirler. Takımların büyüklükleri yaklaşık on beşten yüzlere kadar değişir.

Alyanaklı maymunlar yaklaşık dördüncü yıllarında ergenliğe ulaşırlar, yaklaşık altıncı yılda tam ergin hale gelirler ve o nedenle bir yirmi yıl daha yaşayabilirler. Doğada yavru bir alyanaklı maymun yaklaşık üçüncü yılına gelinceye dek annesine yakınlığını sürdürür. Bu yaşta pek çok erkek annesini bırakır ve grubun üstün erişkinleriyle ilişki içerisinde olur ya da diğer gruba geçer (Koford, 1963a). Dişilerin anneleriyle nispeten daha uzun kaldığı düşünülmektedir. Yüksek mevkideki dişilerin yavruları bazen anneleriyle kalır; erişkinliğe geçiş ile birlikte bu ayrıcalıklı yavruların grupta dominant konum üstlenmesi olasıdır.

Hinde ve meslektaşları tutulan küçük hayvan gruplarında yaşamın ilk iki buçuk yılı boyunca bebek-anne etkileşiminin detaylı açıklamasını verdiler (Hinde, Rowell ve Spencer-Booth, 1964; Hinde ve Spencer-Booth, 1967).

Doğar doğmaz bazı yavrular hemen annelerinin kürküne yapışırlar ve annelerine tırmanmaya çalışırlar. Bunun yanında diğer yavrular önce esnek kolları ve bacaklarını kaldırır ve sonra sadece anneleri tarafından destek görürler. Birkaç saat geçene dek hiçbir yavru meme almaz, en uzun aralık yaklaşık dokuz saattir. Bulunur bulunmaz zamanın küçük bir kısmı emmeyle geçse de meme uzun süre kavranır.

Yaşamının ilk bir iki haftası boyunca yavru annesiyle alt karın temasını sürdürür, günün tüm zamanını el, ayak ve ağzıyla annesine tutunarak ve tüm geceyi ona tutunarak geçirir. Ondan sonra yavrular, gündüz vaktinde annelerinden uzaklaşmaya başlarlar; fakat bu uzaklaşmaların hiçbirisi altı haftalık olana dek bir iki adım mesafesini geçmez, bu aslında annenin her istediğinde yavrusunu almak için gereken yakınlıktır. O zamandan sonra uzaklaşmalar daha öteye uzanır ve daha uzun sürer. Bununla birlikte on haftalık olana dek gündüz vaktinin yarısını annesinden uzakta geçiremez ve ilk doğum gününden sonra oran % 70'in üzerine çıkar.

İkinci yıl boyunca yavrular gündüzlerinin çoğunu annesinin gözü önünde fakat fiziksel temassız geçirmelerine rağmen yine de pek çoğu günün önemli bir kısmında –genellikle yüzde on yirmi arası– ve tüm gece boyunca anneleriyle temas halindedirler. An-

cak ikinci doğum gününden sonra gün içerisindeki fiziksel temas süresi önemsiz hale gelir.

Teması kesme ve sürdürme girişimi kısmen anneden kısmen de yavrusundan ileri gelir ve yavru büyürken dengeler karmaşık biçimde değişir. İlk birkaç hafta boyunca yavrular bazen “görünüşte cesur bir tavırla” keşfetmeye çıkarlar ve anneleri genellikle onları engeller. İlk iki aylıktan sonra denge değişmeye başlar. Anne daha az kısıtlar ve ara sıra vurmaya, reddetmeye başlar: “Bu andan itibaren yavru, annesiyle yakınlığı sürdürmede artan bir rol oynamaya başlar. Bunun yanında anne önemli bir rol almaya devam eder; muhtemelen sessizce otururken ve tehdit yokken çok yakınlaşmaktan kaçınır fakat hareket ettiğinde ve tehlike olduğunda hızla temas kurar.

Anne herhangi bir mesafeyi alırken bebek, genellikle elleri ve ayaklarıyla annesinin kürkünü ve ağzıyla da memesini sıkıca kavrayarak karın altında seyahat eder. İlk iki hafta boyunca bazen anneler elleriyle biraz destek olurlar. Bebekler bu taşıma pozisyonunu benimsemeyi ve ayrıca annesinin sırtında ya da omzundayken annesinin eliyle hafif bir dokunuşuna uygun yanıt vermeyi hızlıca öğrenirler ki bu da annenin hareket ediyor olmasının bir işareti olarak görülebilir. Üç-dört haftaya ulaştıktan sonra yavrular ara sıra annelerinin sırtına binerler.

Bebeğin annesinden ilk ayrılmasından sonraki haftalar boyunca eğer o bir yerde durmuş ve annesi de uzaktaysa genelde onu izler ve zar zor emekliyor olsa bile yine de onu izlemeye çalışacaktır.

Bu ilk izleme girişimleri genelde aktif bir şekilde anne tarafından özendirilir ki anne, yavaş ve tereddütle hareket eder, tekrar tekrar bebeğine dönüp bakar hatta gelmesini cesaretlendirmek için onu çekiştirir.

Annenin çok hızlı ya da aniden hareket etmesi gerektiğinde bebek “bağırır” ve anne ona sarılarak cevap verir. Annesinden uzaklaştığı başka bir durumda yavru, kısa ve yüksek bir ciyıklama sesi çıkarabilir ve bu da annesinin onu hemen almasını sağlar. Annesini kaybeden bir yavru uzun bir süre dudaklarını uzatarak annesini çağırır ve bu başka bir dişinin onu almasına yol açabilir. Bebek annesi yokken ani bir huzursuzluk meydana geldiğinde

hemen başkasına koşar; bebek alt karın konumuna tırmanır ve memeyi alır. Bu tür davranış yıllarca devam eder.

İki buçuk üç yıldan sonra genç yavrular çoğunlukla annelerinden uzak hareket ederler. Bağıın yine de sürdüğünün ve erişkin sosyal ilişkileri belirlemede büyük bir rol oynadığının kanıtları oluşmaktadır. Pek çok yıl boyunca sistematik olarak gözlemlenmiş ve bireylerin aile geçmişinin bilindiği yarı vahşi bir kolonide her grupta, her iki cinsten çok sayıda erişkin hayvan ve bir başkasına yakın bebekler ve yavrulardan oluşan stabil alt grupların olmasının yanı sıra her bir alt gruptaki üyelerin tümünün oldukça yaşlı bir dişinin çocukları ve torunları olabildiği görülmüştür (Sade, 1965).⁵

Babunlarda Bağlanma Davranışı

Aşağı yukarı bir alyanaklı maymunun iki katı boyutundaki Güney Afrika babunları da Ekvator'un güneyinde çok yaygın görüldüğü Afrika'nın çeşitli bölgelerinde doğal habitatlarında gözlemlenmiştir. Bazı gruplar ormanlık bölgelerde yaşarlar fakat bazıları da açık savanlarda bulunurlar. Her iki durumda da günlerinin çoğunu yerde, yırtıcılardan korunmak ve uyumak için kayalık ve ağaçlarda geçirirler. Alyanaklı maymunlar gibi her iki cinsiyetten erişkinler, yavru ve gençlerden oluşan stabil gruplarda yaşarlar. Gruplar boyut olarak bir düzine üyeden yüze kadar değişir. Bitişik grupların bölgelerine taşmalar olmasına rağmen her grup sınırlı bir alanı tutar. Gruplar arası ilişkiler dostçadır.⁶

Genç babunlarda olgunlaşma oranı, alyanaklı maymunlarından çok daha azdır. Ergenliğe yaklaşık dört yaşlarında ulaşılır ve dişi yaklaşık altıncı yılında doğum yapar. Bununla birlikte er-

⁵ Erkek yavruların (yarı kardeş) başkalarına, dişilerin (yarı kardeş) birbirlerine yakın kalmaları belirgin bir eğilim gibi görülmektedir. Ergen ve erişkin yaşamda eriller annelerini bırakma eğilimindeyken dişiller bırakmama eğiliminde olduklarına göre çeşitli jenerasyonlarda akraba alt grubu her zaman erillerden çok yüksek dişi oranı içermektedir.

⁶ *Primate Behaviour*'da (ed. DeVore, 1965) Hall ve DeVore tarafından yazılan iki ek makaleye ve serbest babunlardaki anne bebek ilişkileri üzerine DeVore(1963) tarafından yazılan makaleye bakınız. Son dönem çalışmalar için Altmann ve diğerlerine (1977) ve Altmann'ın (1980) anne ve bebekler üzerine kitabına bakınız.

kek, dişiye göre çok daha büyük boyutlara ulaşsa da dokuz-on yılla dek tümüyle gelişmiş sayılmaz.

Yavru bir babun yaşamının ilk yılı boyunca annesiyle yakın temas ve ilişki içerisinde kalır, ancak ikinci ve üçüncü yıllarında bazı kesilmeler meydana gelir. Ondan sonra erkek ve dişinin gelişimi birbirinden ayrılır.

Neredeyse yaşamının ilk ayının tümünde bebek bir babun tam olarak ayanaklı maymun gibi annesin alt karın konumundan yapışık biçimde geçirir. Yaklaşık beş haftalıktan sonra yavru annesinden ara sıra ayrı kalır ve bu, annesinin sırtına binmeye başladığı çağdır. Yaklaşık dört aylıkken anneden ayrılmalar daha sık hale gelir ve ondan yaklaşık yirmi metre kadar uzaklaşabilir. Bu ayrıca anneye jokey biçimine binmenin yaygın olduğu çağdır (koşarken ya da tırmanırken ve yavru karna tırmanırken hariç) ve akranlarla sosyal oyun başlar. Altı aylıktan itibaren akranlarla oyun artar ve yavru bir babunun zamanı ve enerjisinin daha büyük bir kısmını almaya başlar. Bununla birlikte yaklaşık on iki aya dek annesine oldukça yakın durur ve daima onunla uyur. Ona daha az biner ve daha çok onu yürüyerek izler.

Yavru babunun yaşamının ikinci yılı çoğunlukla akranlarla birlikte geçer ve annesiyle şiddetli çatışma periyotları görülür. Emzirmeye devam ettikçe normal cinsel döngüsüne geçemez fakat yavrusu bir yılı geçtiğinde ve emzirme kesildiğinde döngüler ve çiftleşme kaldığı yerden devam eder. Bu dönemde anne, bebeğin meme alma ve sırta çıkma girişimlerini gece de dâhil reddeder. Bu tür retlerin “bebeği, annesinin kollarındayken, ağzında memeyi tutarken, ağaçta uyumak için sırta çıkarken olduğundan çok daha kaygılı hale getiriyor gibi görüldüğünü” DeVore yayınlamıştır. Cinsellik artışı dindiğinde bir anne genelde bebeğini tekrar kabul eder. Bu retlere rağmen anne ya da yavru tehlike anında birbirlerine koşarlar ve yavrunun akranlarıyla ya da erişkin erkeklerle sorunları olduğunda anne onu korumaya çalışır.

İkinci yılın sonuna dek annenin yeni bir bebeğinin olması olasıdır fakat büyük olan zamanını onun yanında geçirmeye ve geceleri sık sık onunla uyumaya devam eder. Tehlike anında iki yaşındayken yine de annesine koşar, eğer tanıdık bir erişkin dişi yakınsa ona da koşabilir.

Dördüncü yılına kadar ergen dişiler, erişkin dişilere katılma ve erişkin olarak davranma eğilimindedirler. Erkekler dört ya da beş yılında olgunluğa girerler, bu süre zarfında diğer babun gruplarına ilgi göstermeye başlarlar. Tamamen geliştikten sonra pek çok erkek diğer gruba geçer ve anneye olan bağlarını keserler. Bunun aksine dişi bir babun yaşamı boyunca annesiyle bazı durumlarda kardeşleriyle de (anneden) yakın bir ilişki sürdürmeye devam eder.

Şempanzelerde Bağlanma Davranışı

Şempanzeler doğal habitatları olan Orta Afrika'nın ormanlık bölgelerinde ve dağlıklarında gözlemlenmiştir. Uzun süredir laboratuvar çalışmalarında denek olarak bulunmaktadır. Arboreal hareketlerde becerikli olduklarından ve ağaçlarda uyuduklarından elli metreden daha fazla uzağa gittiklerinde genellikle orada kalırlar. Pek çok primat çalışmalarından farklı olarak şempanzeler stabil sosyal gruplarda birbirlerine yakın durmazlar. Bunun yerine üyelerin sürekli değişen geçici alt gruplara ayrılmış altmış seksen hayvanlık tek bir sosyal gruba ait olduklarına inanılır. Her alt grup hayvanların yaş, cinsiyet ve sayılarından oluşabilir fakat iki tür alt grup özellikle yaygındır. Biri çok sayıda erkekten, diğeri dişilerle yavrulardan oluşur.⁷

Şempanzeler alyanaklı maymun ve babunlara göre çok daha yavaş olgunlaşırlar. Pusey (1978) tarafından yapılan Tanzanya'daki gözlemler göstermiştir ki dişi şempanzeler ergenliğe yaklaşık dokuz yaşlarında geçerler ve ilk kez iki üç yıldan sonra gebe kalırlar. Erkekler de cinsel olgunluğa dokuz yaşlarında girerler ancak tam bir gelişime daha ileriki yaşlarda ulaşırlar. Hayvanlar genellikle başkalarıyla birlikte olmalarına rağmen birliktelikler, tek stabil sosyal birimin anne ile onun bebeği yavrularının olduğu sonucuna uygundur. Goodall (1975) anne, yavrusu ve kardeşler arasındaki yakın ilişkinin var olduğunu ve yaşam boyunca sürdüğünü pek çok vakada yayınlamıştır.

⁷ Doğadaki şempanze türleri için bkz., Goodall (1965, 1975), Reynolds ve Reynolds (1965) ve Pusey (1978); tutsaklıktaki sosyal davranış türleri için bkz., Yerkes'in *Chimpanzees: A Laboratory Colony* (1943) ve diğer Yerkes yayınları ve ayrıca Mason (1965b).

Tüm diğer yavru primatlar gibi bebek şempanze de tüm bebekliğini annesine yakın bir biçimde geçirir. İlk dört ay boyunca annesine karın konumunda yapışır ve sadece ara sıra ondan ayrı görülür, genellikle onun yanında oturmaktadır. Ondan birkaç metreden fazla uzaklaşmaya kalkıştığında annesi onu geri çeker ve yakında bir yırtıcı gördüğünde ona daha da sarılır.

Yaklaşık altı sekiz aylıkken yavru karın bölgesinden çok annenin sırtında jokey konumunda dolaşır ve aslında anneye yapışmadığı zaman artar. Dönemin sonuna kadar günün %25 kadarı onunla fiziksel temassız geçer. Genelde akranlarıyla oynar fakat annesinin görüş alanının dışında değildir. Sık sık annesinin kucağına ya da yanına geri dönüp oturmak için oynamayı bırakır. Anne ayrılmak üzereyken yavrusuna dokunmak için uzanarak onun dikkatini çeker, mimik yapar ya da ağaca tırmandığında ağaç gövdesini hafifçe tıkrdatır. Bebek hemen itaat eder ve taşıma pozisyonunu alır.

Üç yaşına gelene dek sonraki on sekiz ay anneden ayrı aktivitelerde ve akranlarla oynamada artış görülür ve genç şempanzeler günlerinin %75-90'ı kadar anneleriyle fiziksel temas kurmaz. Yine de hızlı hareket etmedikçe jokey konumunda taşınmaya ve onunla uyumaya devam eder.

Dört ve yedi yılları arasında yavrular süten kesilir, beslenme, dolaşma ve uyku için annesinden bağımsız, akranlarıyla geçirdiği zamanın artmış olmasına rağmen yavru bir hayvan annesiyle vakit geçirmeye ve onunla dolaşmaya devam eder. Örneğin Gombe Stream Reserve'deki çalışmasında Pusey (1978), anneleriyle birlikte yaşayan dört dişi yavrunun her birinin zamanlarının en azından beşte dördünün annesiyle birlikte geçirdiklerini ve sadece ilk östrüstan sonra annesiyle daha az ve erişkin erkeklerle daha fazla zaman geçirmeye başladığını gözlemledi. Benzer şekilde ergenliğe ulaşana dek erkekler en azından zamanlarının yarısını anneleriyle geçiriyor ve her biri ölene dek onlarla buluşmaya devam ediyordu. Bağımsızlığın arttığı bu yıllar boyunca ayrılma ve dönme girişimleri genç hayvanlarla çiftleşme gibi görünmektedir; bir annenin yavrusundan vazgeçme ya da geri çevirmeye dair hiçbir işaret gözlemlenmemiştir.

Gorillerde Bağlanma Davranışı

Goriller şempanzeler gibi tropik yağmur ormanlarına ve Orta Afrika'nın ormanlık tepelerine yerleşmişlerdir ve son yıllarda sistematik alan araştırmalarının konusu olmaktadır. Hayvanlar çoğunlukla ağaçta uyumaları ve yavruların ağaçlarda oynamalarına rağmen geri kalan zamanın çoğunda goriller neredeyse tümüyle yerdedirler. Birkaç erişkin erkek bir kenara, cinsiyet ve yaşlardan oluşan sosyal gruplarda yaşarlar, bir gruptaki sayıları yarım düzineden yaklaşık otuza kadar uzanır. Grupların üyeleri yıllık periyotlar üzerinden stabil değildir, bazı gruplar diğerlerinden daha fazladır. Erkekler de dişiler de ergenlikte ya da sonraki dönemlerde doğdukları gruptan ayrılabilirler. Goril grupları arasındaki karşılaşmalar her zaman barışçıl değildir; dişilerine saldıran ve yavrularını öldüren yalnız ya da diğer gruplardan çıkan erkekler gözlemlenmiştir. Farklı şempanze toplulukları arasındaki ilişkiler hayli düşmancadır.⁸

Biyolojik deliller göstermektedir ki goriller ve şempanzeler insanın en yakın akrabalarıdır.

Gorillerin olgunlaşma düzeyleri, biraz daha önce gerçekleşse de şempanzelerinkiyile neredeyse aynıdır. Yavruların anneleriyle ilişki süreci şempanzelerde görülenle çok benzerdir.

Yaşamın ilk iki üç ayı boyunca yavru goriller, annelerinin tüylerine sınıksız sarılma gücüne sahip değildirler ve annelerinin kollarından destek alırlar. Bununla birlikte üç aya kadar etkili bir şekilde tırmanıp annenin sırtına binmeye başlayabilir. Üçten altı aylığa kadar ki süreçte yavru hayvan, zaman zaman annesinin yanında yerdedir ve sonra yavaş yavaş başka yerlere yürüyerek onu izlemeye cesaret eder. Bununla birlikte annesi onu çekmeden önce bir bebeğin üç dört metre mesafe uzaklaşmasına nadiren izin verilir. Yaklaşık sekiz aylık olana dek annesinin hareket etmek üzere olduğunu ve bu nedenle annesi tarafından alınmak zorunda olduğunu fark etmez. Bu dönemden sonra konum ve davranışın farkında olduğu açıktır ve ilk işaret hareketiyle geriye koşar ve tırmanır.

⁸ Doğadaki goril çeşitleri için Schaller'in (1963, 1965) yayınlarına ve Fossey'in (1979) ve Harcourt (1979) son çalışmalarına bakınız.

İlk yılın tamamlanmasıyla birlikte yavrular, grup dinlenirken diğer hayvanların arasında dolaşabilir ve kısa süreliğine annesinden ayrılabilir. Ayrıca zamanını kucağı yerine annesinin yanına oturarak geçirmeye başlar. On sekiz aylığa ulaştıktan sonra anneler genelde onları taşımaya gönülsüzdürler.

Ayaklarında yeni adımlayan bir bebekle yavaşça yürüyen bir dişi sık rastlanan bir görünümdür (bazen bir ya da her iki eliyle kalça tüylerine sarılarak). Bununla birlikte ilk tehlike görünümünde ya da ani hareket başlangıcında tüm yavrular yaklaşık üç yaşına kadar annelerine koşarlar ya da tırmanırlar (Schaller, 1965).

Bebeklerin üç yaşından yedi yaşına kadar anneleriyle etkileşimi şempanzelerde görüldüğü gibi değildir. Yavru artık taşınmaz ve kendi kendine beslenir ve uyur. Günlerin çoğunu diğer yavrularla geçirir. Yine de annesiyle ilişki devam eder hatta diğer bebek doğduktan sonra bile bebeğe göre daha az ilgi görmesine rağmen sürer. Olgunluğa yaklaşıldığında ve yavru gidip gelmekten sorumlu olduğunda annesiyle olan ilgisi daha az yakın hale gelir. Sekizinci yaşıyla birlikte neredeyse tüm yavrular zamanlarını çoğunu diğer erişkin hayvanlarla geçirir.

Yavru Maymunlar ve İnsansı Maymunların Gruplarındaki Diğer Hayvanlarla Olan İlişkileri

Bebeklik dönemi boyunca (babunlar ve alyanaklılarda bir yaşına kadar, büyük insansı maymunlarda üç yaşına kadar) yavrular annelerinin dışındaki diğer erişkinlerle çok daha az zaman geçirirler. Ondan uzaktayken diğer bebek ve yavrularla oynuyor olması daha olasıdır. Sık sık erişkin dişiler kendi yavrusu olmadan annelik edecek bir bebek ararlar ve bazen sahip olmada başarılı olurlar. Pek çok türde bu durum, yavrusunu sonradan geri alan anne tarafından hoş karşılanmaz.⁹ Bunun yanında Hint Langur maymunu, yavrusunu koruması için diğer erişkin dişilere müsaade eder. Schaller (1965) iki bebek gorilin annelerinden başka dişilerle güçlü bağ kurduklarını nasıl gözlemlediği anlatır: Altı aylıkken biri bir ila bir buçuk saat teyzesiyle zaman geçirirken diğeri ikinci

⁹ Alyanaklı dişi "teyzelerin" izinsiz davranışı, Hinde'nin çalışmasında konu olmuştur (1965a). Bebeklerin anneleri, teyzelerin yavrusunu çalmasından korumak için oldukça sınırlayıcı olmaktadır.

yılında altı aydan fazla bir süre zamanın çoğunu bir dişi ve küçük bir bebekle, gündüzleri yalnızca ara sıra ve nihayet geceleri annesine dönerek zaman geçirmektedir.

Pek çok türde erişkin erkekler bebekli annelere büyük ilgi göstermektedirler, yalnızca onlara yakın kalmak için yavruları taşıyan anneleri isteyerek kabul etmenin yanı sıra özellikle onları korumak için de arkalarında durabilirler. Bununla birlikte bir kural olarak erişkin erkekler asla yavruları taşımazlar ya da nadiren taşırlar. Japon şebeği (bir tür alyanaklı maymun) buna bir örnektir. Bu türlerin birkaç grubunda yüksek dereceli erişkin erkekler, anne yeni bir bebek doğurduktan sonra bir yaşındaki bebeği benimserler. Sınırlı bir süreyle davranışları emzirme eksikliği dışında bir annenin bebeğe yönelik davranışına oldukça benzerdir (Itani, 1963). Bu ebeveynsel davranış tipi yavrulara ya ilgisiz ya da düşman olan Hint alyanaklı maymunları tarafından gösterilmez.

Birçok türde yavrular büyürken erişkin erkeklerle ilişkisi artar fakat bunun meydana geldiği yaş oldukça değişken gibi görünmektedir. Savan babunları arasında yavrusu olan bir anne, genellikle belirli bir erkekle (bazen de iki) ilişki halindedir. Yavrusunun bu erkeğe bağlı olması olasıdır ve ilişki genelde annenin diğer bebeği doğurmasından sonra da devam eder (Altmann, 1980). O nedenle ikinci yılında yavru babunların tehlike gördüklerinde anne yerine erişkin bir erkeğe koşmaya başlamaları sürpriz değildir. Bebek goriller dominant bir erkekten etkilenirler ve grup dinlenirken genelde ona yakın otururlar ya da oynarlar. Bazen ona tırmanır ve hatta kendilerini yukarı çekerler. Oyun çok gürültülü olmadıkça erkek, dikkate değer derecede hoşgörülüdür. Bazen yavru goriller erişkin bir erkek topluluğu ararlar ve onların peşinden gitmek için grubu bırakacaklardır. Bu cana yakın ilişkilerden şempanzeler için bahsedilmez. Bununla birlikte ergen olduklarında her iki cinsiyetteki şempanzeler genelde olgun erkeklerle ilişkidirler. Bu türlerin tamamında grup içerisindeki çiftleşme rastgele olduğundan gözlemciler şimdiye dek hangi erkeğin bebeğin babası olduğunun hiçbir şekilde bilinmediğini varsaymışlardır. Fakat son araştırmalar göstermiştir ki hiç değilse bazı türlerde erkekler bazı bebeklerle diğerlerinden daha fazla zaman geçirmektedirler ve genellikle bu bebekler erkeğin çiftleştiği gebeli-

ğin meydana gelmesinin daha olası olduğu dişinin yavrularıdır (Berenstein ve diğerleri, 1982; Altmann, 1980).

İlişkide Bebek ve Annenin Roller

Söylenenlerden yola çıkarsak yavrunun ilk ayları sırasında tüm insan olmayan primat türleri annelerinin yavrularını onlara yakın kalmasını sağlamada büyük rol oynadıkları açıktır. Eğer yavru annesini etkili bir şekilde kavrayamıyorsa annesi ona destek verir. Eğer uzakta dolaşıyorsa onu geri çeker. Bir şahin yukarısında uçarsa ya da bir insan çok fazla yaklaşırsa annesi onu kucaklar. O nedenle yavru çok uzağa gitmek istese bile bunu yapmasına asla izin verilmez.

Fakat tüm kanıtlar yavrunun çok fazla uzağa gitmek istemediği yönündedir. Pek çok farklı türdeki maymun ve insansı maymunların yavrularının olduğu gibi, bir yavru annesinden ne zaman uzağa götürülse bu görülmektedir. Bir yavrunun insan evinde yetiştiği pek çok durumda biyolojik açıklama yeterlidir. Rowell'in (1965) yavru babunu, Bolwig (1963) yavru patas maymunu (özellikle babununkine benzer olgunlaşma düzeyiyle karasal bir tür), Kellogg ve Kellogg'un (1933) ve Hayes'in yavru şempanzesi ve Martini'nin (1955) yavru gorili iyi örneklerdir. Bir yavrunun deneysel aldatma üzerinden yetiştirildiği vakaların en bilinen yayınları Harlow ve meslektaşlarınınkilerdir (Harlow 1961; Harlow ve Harlow, 1965).

Yavru bir primata üvey anne baba olarak davranan tüm cesur bilim adamları, yavruların yapışma yoğunluğunu ve ısrarını kanıtladılar. Rowell, izlediği yavru bir babun hakkında şunları yazmıştır (beş haftalıktan on bir haftalığa kadar): "Yüksek bir ses ya da ani bir hareket uyarısı algıladığında bana doğru koştu ve kollarıma ümitsizce sıkı sıkı sarıldı." Yavruya sahip olduğu on günden sonra şunu yazdı: "Gözü önünden ayrılmama izin vermiyordu ve model ya da giysiyi reddediyordu ama bana daha şiddetli sarılıyordu." Bolwig'in birkaç gündür ilgilendiği yavru patas maymunu ile ilgili şunları yazmıştır; özellikle "eline verdiğim bir objeye sıkıca sarıldı ve kaldırıldığında çığlıklar atarak itiraz etti" ve "sonunda neredeyse bozulmaz olana dek bağlanma hızla daha yakın hale geldi". Hayes üç yaşına dek büyüttüğü dişi şempanze Viki'nin çok iyi yürüdüğü dört aylıkken "yatağına gittiği andan

geceleyin örtüsüne sarmalanana dek bir saatlik kestirmeleri dışında ona bir bebek gibi yapıştığını” anlatır. Tüm açıklamalar benzer pasajları içermektedir.

Bebekle Annenin Ayrılması

Bağlanma davranışı başka bir bireyde yakınlık arama ve sürdürme olarak tanımlanmaktadır. Bu yayınlar tüm yavru primat türlerinin en yüksek kararlılıkla objeye yapışmasında herhangi bir şüpheye yer bırakmazken yine de kendilerini bağladıkları belli bir bireyden ne kadar sonra kendini ayırmaya başladıkları üzerine düşünülmesi gerekmektedir.

Harlow bir alyanaklı maymunun, yaşamın ilk ya da ikinci haftasında belli bir anneye bağlanmayı öğrendiğine inanmaktadır (Harlow ve Harlow, 1965). Hinde (kişisel yazışmalarında) bu görüşü onaylar: Doğumdan birkaç gün içinde bir alyanaklı bebeğin tercihen başka maymunlara değil annesine yöneldiğine dikkat çeker. Örneğin ilk haftanın sonunda annesini kısa bir süreliğine bırakabilir ve başka bir dişiye yönelebilir; fakat hemen geri döner ve annesine yönelir. Kanıtlar insan olmayan primatların doğumda belirli bir derece örüntü vizyona sahip olduklarını ileri sürdükleri için (Fantz, 1965) bireyi bu kadar hemen fark etme kapasitesi bugün çok şaşırtıcı değildir.

İnsan üvey ebeveyn yayınları, bu bağlantıda ayrıca ilginçtir.

Bolwig’in küçük patas maymunu beş ila on dört gün arasındaki dönemdeyken gelişinden kısa bir süre sonra ev üyelerini ayırmaya başlamıştır. Gelişinden sadece üç gün sonra temelde Bayan Bolwig tarafından ilgilenilen maymunun, Dr. Bolwig ile kaldığında kapıya onun arkasından koştuğu, çığlık attığı ve ancak Bayan Bolwig dönüp onu aldığı anda ağlamayı kestiği ortaya çıkmıştır.

İlerleyen günlerde bağlanma kızımın bana geçti ve nereye gidersem gideyim onu omuzlarımda taşımak zorundaymışım gibi çok güçlü hale geldi... üç buçuk aylık döneme geçtiklerinde ailenin diğer üyelerine bırakıldığında çok fazla sorun olacaktır.

Beş ayın sonunda maymun diğer insanlarla ve kendi türünden diğer maymunlarla daha fazla vakit geçiriyor olmasına rağmen Dr. Bolwig tercihi özellikle strese girdiği anlarda devam etmektedir. Bu aynı tercihin, Dr. Bolwig’in bir ara bulunmamasına rağmen

men dört ay sonrasına göre (dokuz aylık olduğunda) daha az olmadığı tekrar görülmüştür.

Rowell'in babunu, Rowell ona üvey anne olduğunda yaklaşık beş haftalık. İlk hafta sırasında küçük babun tanıdık insanları yabancılardan ayırt edip birincil bakıcısını fark edebiliyordu. Öncelikle aç olmaması koşuluyla bakıcı maketi ve giysisiyle yalnız kaldığında hoşnuttu. Bununla birlikte on gün sonra "artık görüşünün dışına çıkmama izin vermiyordu... hareket ettiğimi gördüğünde ya da gözüne çarptığımda mankenden atlayıp bana koşuyordu" diye yazmıştır.

Bu yayınlar Eski Dünya maymunun bazı türlerindeki bağlanma davranışının bir hafta civarında, özellikle belirli bir biçimde tercih edilen bireye doğru yönelmeye başladığına ve bir kez yönelir yönelmez tercihin çok güçlü ve dayanıklı olduğuna hiç şüphe bırakmamıştır.

Daha düşük düzeydeki olgunlaşmaya uygun olarak şempanze bebeklerin bakıcıları konusunda açık bir tercih göstermede daha yavaş oldukları görülmektedir. Bununla birlikte gelişir gelişmez tercih, maymun türlerindeki daha güçsüz değildir. Hayes'in açıklamaları, Viki'nin birlikte olduğu kişi ile ilgili kaygılanmaya başlamadan önce Viki'nin üç aylık olduğunu öne sürer. Dahası bu yaş civarlarında tercihi yanlış olmaktadır. Örneğin Hayes, daha dört aylık olmamışken Viki'nin bir partiye nasıl katıldığını ve misafirleri sırayla nasıl incelediğini ve üvey annesinin yanında olmak için nasıl çekildiğini anlatır. Misafirler bitişikteki odaya gittiklerinde Viki, kasıtsız bir şekilde başka bir bayanın elbisesinden yakalamıştır fakat kafasını kaldırıp bakarak yanlışını gördüğünde kısa bir süre ağlayıp hemen üvey annesine tırmanışa geçmiştir.¹⁰

Bağlanma Davranışının Şiddetinde Değişiklikler

Doğadaki primat bebekler ile ilgili her açıklamada, en düşük uyarıda bile annesinden uzakta bir yavrunun annesine koşacağı ve zaten yanındaysa daha sıkıca sarılacağı anlatıldı. Bu anlarda başa-

¹⁰ Yerkes'in açıklamaları ayrıca yavru şempanzelerin ayırt edici hale gelmelerinden önce birkaç aylık olduklarını ileri sürer. Anneleri tarafından büyütülmüş ikizler yaklaşık beş aylık olana dek sosyal bir obje olarak başka birini tanıyor görünmemektedirler (Tomilin ve Yerkes, 1935).

rısızlık olmadan sergilenen bağlanma davranışı, hem neden hem de fonksiyonu anlamamız için önem taşır.

Bağlanma davranışının gösterilmesine ya da daha şiddetli gösterilmesine yol açan bazı diğer koşullar, insan üvey ebeveyn tarafından büyütülen yavrularla ilgili açıklamalarda yayınlanmıştır. Rowell yavru bir babun acıktığında teması sürdürmede ısrarcı olduğunu ve bırakılırsa sürekli olarak bağırdığını yazar. Hem Rowell hem de Bolwig yavrunun yaşı küçükse ve inceleme eğilimindeyse bakıcının ayrıldığına dair en ufak işareti hemen nasıl fark edildiğini ve küçük hayvanı nasıl hızlı bir şekilde tırmanma durumuna getirdiğini açıklar. Kısa bir ayrılık aynı etkiye sahiptir. Bolwig küçük patas maymununun içerisinde kendi türünden maymunlarla birkaç saat geçirdiği bir kafesten çıkarıldığında şunları kaydetmiştir;

Bana tırmandı ve günün geri kalanı için gözden uzak bir yere ayrılmamı reddetti. Akşam uykudayken küçük bir çığlıkla uyandı ve kavramasını bıraktırmaya çalıştığımda tüm korku işaretlerini göstererek bana yapıştı.

Bağlanma Davranışının Zayıflaması

Doğadaki yavru primatların bağlanma davranışı açıklamalarında, gelişirlerken anneleriyle geçirdikleri zamanın nasıl azaldığı ve akranlarıyla ve sonra da diğer erişkinlerle nasıl arttığı, değişimin temelde nasıl kendi girişimlerinin sonucu olduğu anlatılmıştır. Annenin değişim geçirme boyutu, türden türe farklılık göstermektedir. Bir babun anne, özellikle başka bir bebeğe sahip olmak üzereyse on aylığa ulaşan yavrusuna sonradan birçok terslemede bulunur. Ayrıca alyanaklı anne de tersleme gösterir. Ne şempanze ne de gorilde bunun çok fazla yapıldığı görünmez.

Bununla birlikte eldeki bu tür kanıtlardan, annelik terslemesi az olsa ya da hiç olmasa bile, belirli bir yaştan sonra bağlanma davranışının hem yoğunluğu hem de ortaya çıkma sıklığının azaldığı açıktır. Büyük ihtimalle birçok farklı süreç faaliyet halindedir. Muhtemelen biri, bağlanma davranışının kendisine aracılık eden davranış sistemlerince alınan biçimdeki değişimdir. Diğeri de merak ve keşfetme davranışının artışı ve Harlow (1961) ve diğer araştırmacıların önemle belirttiği etkileridir.

Bolwig'in patas maymununda ortaya çıktığı gibi bağlanma davranışının zayıflamasına ilişkin açıklaması aydınlatıcıdır. İlk günlerden itibaren maymunun nasıl meraklı olduğunu ve ellere ve yüzlere bakmaktan hoşlandığını canlı bir biçimde anlatır. İlk günden bugüne cansız nesneleri inceleme ilgisi durmadan düşer ve evdeki ikinci ayın sonuna kadar mobilyalar üzerinde tırmanmaya çok zaman harcamıştır. Yaklaşık dört aylıkken çağrıldığında gelmeyi reddedip bir öğrenci kalabalığıyla çok daha fazla eğlenmektedir; bu tür reddedişler gittikçe daha fazla olmaktadır. Bolwig, yavru maymunların oyun ve keşfetme ilgisinin “bağlanma evresine bir karşıt olarak geliştiği ve saatler ilerledikçe aktivite sırasında gittikçe dominant olduğu” sonucuna varır.

Bağlanma davranışının zayıflama düzeyi, hiç şüphesiz pek çok değişkenin etkisi altındadır. Biri korkutucu olayların sıklığı; tüm açıklamalar tehlike anında bebeklerin hatta daha büyük yavruların hemen annelerinin yakınına gittikleri konusunda mutabıktırlar. Diğerleri çok erken bir yaşta zorunlu ayrılık sıklığıdır. Bolwig bakıcının onu disipline etmede ısrarcı olduktan sonra (daha iyi hüküm karşısında) küçük patas maymunu tarafından gösterilen şiddetli yapışmayı açıklar. Örneğin; evin dışına ya da bir kafese koyarak. “Uğraştığım her seferde... maymunun gelişiminde bir engel olarak sonuçlanmaktaydı. Daha yapışmacı, yaramaz ve zorluydu.”

Olayların doğal sürecinde anneye yönelik bağlanma davranışı insan olmayan primatlarda gittikçe azalmasına rağmen tamamen yok olmamaktadır. Bununla birlikte bunun erişkin yaşamdaki rolü üzerine alan çalışmalarından istikrarlı sonuç olarak çıkarılan çok az kanıt vardır ve aynısı tutsak bir şekilde büyütülen hayvanlar için de geçerlidir.

Bu yayınlarda bahsedilen tümünün insanlar tarafından yetiştirildiği maymun ve insansı maymunlar bebekken hayvanat bahçesine ya da laboratuvar kolonilerine yerleştirilmiştir. Bu tür hayvanlarla olan genel deneyim, kendi türlerinin üyeleriyle yeterli düzeyde sosyal olmalarına rağmen onların doğal ortamda yetişen hayvanlara göre insanlara çok daha fazla ilgi göstermeye devam etmeleridir. Dahası bunlardan bazıları insanlar tarafından cinsel istismara ve cinsel davranışa maruz kalmaktadır. Bebeklik boyunca

ca bağlama davranışının yöneldiği figürün doğası, çok sayıda uzun vadeli etkilere sahiptir.

İnsanda Bağlanma Davranışı

İnsan olmayan primatlarda görülen benzerlikler ve farklılıklar

İlk bakışta insandaki bağlanma davranışı ile insan olmayan primatlardaki bağlanma davranışı arasında keskin bir ayrım varmış gibi görünmektedir. İnsan olmayan primatlarda bebeğin anneye yapışması doğumdan itibaren ya da hemen sonrasında görülürken insanda bebek annesinin çok yavaş farkına varır ve sadece mobil olduktan sonra beraberlik aradığı vurgulanabilir. Farkın gerçek olmasına rağmen öneminin kolaylıkla abartıldığına inanıyorum.

Öncelikle büyük insansı maymunların, gorillerin en azından birinde doğmuş bebeğin kendi ağırlığını taşıması için yeterince güçlü olmadığını ve iki üç ay annenin buna destek olduğunu görmekteyiz. İkinci olarak en basit insan toplulukları özellikle avcı ve toplayıcılarda bebeğin karyola ya da çocuk arabasında taşınmayıp sırtta anne tarafından taşındığı hatırlanmalıdır. Bu nedenle goril ve insandaki bebek anne ilişkilerinin farkı çok büyük değildir. Gerçekte en düşük primattan batılı bir insana devam eden süreç ayırt edilebilir. Primat takımının en az gelişmiş üyelerinde, örneğin lemur ve marmoset, yavrular doğumdan itibaren yapışmak için her yolu dener. Ne olursa olsun annesinden destek almaz. Babun ve alyanaklı maymun gibi daha gelişmiş Eski Dünya maymunlarında yapışmanın yapılması gerekir fakat yaşamın ilk günlerinde anne biraz yardımda bulunur. En gelişmişlerde, goril ve insanda bebek yapışmaya devam eder fakat kendisine uzun süre taşıyacak gücü yoktur. Sonuç itibarıyla birkaç aylığına bebek sadece annenin kendi eylemleriyle anneye yakın tutulur fakat bu anne ve bebeğin gerçekleştirdiği yakınlıktır. Daha ekonomi nitelikli gelişen insan topluluklarında özellikle batılı toplumlarda bebekler günün pek çok saatinde ve gece boyunca anneleriyle temasta değildir.

Teması koruma girişiminde bulunan bebekten teması koruma girişiminde bulunan anneye, dengedeki bu evrimsel geçiş önemli sonuçlar doğurur. Bu, bir alyanaklı maymunun annesini diğer

maymunlardan (ve cansız nesnelerden) ayırt etmeyi öğrenmeden önce güçlü bir şekilde yapışırken; insan bebeğinin annesine hem yapışıp hem de ona doğru yönelmeden önce annesini diğer kişilerden (ya da nesnelerden) ayırabilmesidir. Bu insandaki bağlanma davranışının başlangıcını belirleme kriterinin ne olduğuna karar vermede küçük bir zorluğa yol açar.

İlk yılda Bağlanma Davranışının Gelişimi

Yaklaşık üç aylık pek çok bebekten oluşan bir grubun diğer insanlarla karşılaştırıldığında anneye çok farklı tepki verdiği yönde sağlam kanıtlar mevcuttur. Annesini gördüğünde bu yaştaki bir bebek gülümseyecek, daha kolay sesler çıkaracak ve başkasına baktığından çok daha uzun süre annesini gözleriyle takip edecektir. Bunun yanında kavramsal ayırım mevcuttur. Yine de bebeğin annesini fark etmekle kalmayıp ayrıca ona yakınlık sürdüreceği biçimde davranma eğiliminde olduğu kanıtlanana dek bağlanma davranışının var olduğunu kolaylıkla söyleyemeyiz.

Yakınlığı koruma davranışı anne odadan ayrıldıktan sonra çok açık biçimde görülmektedir. Bebek ağlar ya da ağlayıp onun peşinden gitmeye çalışır. Ainsworth (1963, 1967) bir grup Afrikalı bebekte ağlama ve peşinden gitmeye çalışmanın on beşten on yedi haftalığa kadar sırasıyla meydana geldiğini ve her iki davranış türünün altı aylıkta çok yaygın olduğunu yayınladı. Neredeyse bu bebeklerin tümü, emekler emeklemez giden annelerini izlemeye kalkışmışlardır.¹¹

Bu çalışmada Ainsworth, Uganda'daki genellikle sabah çalışmasından sonra dinlendikleri öğleden sonra bir kaç saat için annelerini ziyaret ederek Ganda kabilesinin çocuklarını gözlemliyordu ve sık sık ziyaretçi kabul ediyordu. Bu saatte uyanan bir bebek ya kucakta tutulmaktaydı ya da emeklemesi için serbestti. Çok sayıda erişkin daima mevcut olduğundan anneye farklı tepkiler ve bağlanma davranışı kolaylıkla gözlemlenmişti. Yirmi yedi

¹¹ Yedi buçuk aylık beyaz Amerikalı çocuklarla karşılaştırılan Ganda çocukları örneğinde emeklemek için ortalama yaş, yirmi beş haftadır (Gessel, 1940). Bu ve diğer hususlarda Ganda bebeklerinin motor gelişimi Kafkas çocuklarıyla karşılaştırıldığında çok daha ileridedir (Géber, 1956).

bebekli¹² yirmi beş anneye ziyaretler yaklaşık yedi aylık bir periyotta iki haftalık aralıkla yapıldı. Çalışmanın sonuna doğru iki en küçük bebek sadece altı aylıktı fakat çoğu on ila on beş aylık arasına varmıştı. Dördünün dışında hepsi bağlanma davranışı gösteriyordu.

Ainsworth'un bulguları, Ganda çocuklarının küçük bir azınlığı dışındaki herkeste bağlanma davranışının altı aylıken açık bir şekilde mevcut olduğu ve sadece anne odadan ayrıldığında çocuğun ağlamasıyla değil aynı zamanda gülümseme, kollarına atlama, sevinç çığlığı atma ile dönüşünü kutlayarak gösterdiklerini açıklamıştır. Ağlama, çocuk yalnız ya da yabancılarla bırakıldığında meydana gelmesi daha olasıydı fakat bu yaşta her seferinde meydana gelmedi. Sonraki üç ay boyunca bebek altıncı aydan dokuzuncu aya geçerken tüm bu davranışlar daha düzenli bir şekilde ve anneye bağlanma sanki daha güçlü ya da daha pekişmiş gibi daha enerjik görünür. Bu yaştaki çocuklar odadan çıkan annelerini takip ettiler ve annenin bulunmayışından sonra öncelikle anneyi karşıladılar ardından mümkün olan en kısa sürede anneye doğru emeklediler.

Tüm davranış örüntüleri ilk yılın son çeyreği ve ikinci yıl boyunca devam etti. Dokuz aylık bir çocuk, annesi odadan çıktığında onu daha etkili bir şekilde izledi ve o dönemde ağlamaları azaldı. Anneye yapışma, bilhassa dokuz aylıktan sonra özellikle de çocuk bir tehlike algıladığında yani bir yabancı varlığında belirgin hale gelir.

Bağlanma davranışı, bu çocukların ayrıca diğer tanıdık erişkinlere yönelme olarak da görülmesine rağmen, anneye yönelme neredeyse her zaman daha önce, güçlü ve tutarlıdır. Babasının eve düzenli geldiği altı ve dokuz aylar arasında bir çocuk, babası belirdiğinde onu neşeye karşılayacaktır. Fakat ayrılan tanıdık bir erişkinin (anneden başkası) edimsel izlenişi dokuz aylıktan sonra ya dek gözlemlenmemiştir. O andan sonra eğer annesi mevcut değilse yanında olan tanıdık erişkini izleme eğilimi olmuştur.

Ainsworth tarafından incelenen Ganda çocuklarının yirmi yedide yirmi üçü açık bir şekilde bağlanma davranışı gösterdi. Göz-

¹² Bir başka bebek gözlemlenmişti fakat çalışmanın sonunda üç buçuk aylık olduğundan vaka, özetin dışında tutulmuştur.

lemeler sona erdiğinde dört bebekte hiçbir tür bağlanma davranışı görülmedi. Bu dört çocuğun yaşları sekiz buçuk aylık (ikizler), on bir aylık, on iki aylıktı. Geciken gelişimin olası nedenleri Bölüm 15'te ele alınmıştır.

Ainsworth'un gözlemlediği gibi Ganda'da bağlanma davranışının geliştiği yaş ile Schaffer ve Emerson'un (1964a) İskoç çocuklarının gelişiminde buldukları yaş benzerlik göstermektedir. Çalışmaları doğumdan on iki aylığa kadar altmış bebeği kapsamaktaydı. Bilgi, dört haftalık aralıklarla ebeveynlerden elde edildi. Bağlanmanın kriteri, anne tarafından bırakılmaya verilen tepkilerle sınırlı kalmıştı; yedi olası durum tanımlandı, örneğin odada yalnız kalma, gece karyolada kalma ve karşı çıkma yoğunluğu puanlandı. İlk elden gözlemler sınırlıydı ve karşılama tepkileri dikkate alınmadı.

İskoç araştırmasında altı aylık bebeklerin üçte biri ve dokuz aylıkların dörtte üçü bağlanma davranışı gösteriyordu. Ganda vakasında birkaç bebek bunu göstermede yavaş kalmıştı; ikisinde ise çocuklar on iki aylıkken hala bağlanma göstermemişlerdi.

Görünür değer dikkate alındığında Schaffer ve Emerson'un bulguları, İskoç çocukların Ganda çocuklarına göre bağlanma davranışı geliştirmede biraz daha yavaş kaldıklarını öne sürmektedir. Bu, doğru olabilir ve Ganda'nın oldukça ilerlemiş motor gelişimine de paraleldir. Bu tür farklılıkların yayınlandığı alternatif bir açıklama, iki çalışmada kullanılan gözlem metotları ve farklı bağlanma kriterlerinin bir sonucudur. Kendi gözlemini yapması ve hazır bulunmasıyla Ainsworth'ün önceki bağlanma işaretlerini kaydetmesi beklenebilirken, anne raporlarına dayanan Schaffer ve Emerson bu şekilde yapılmış raporlara sahip olması beklenemezdi.¹³ Bununla birlikte iki rapor da pek çok bulgu üzerinde hemfikir olabilmektedirler. Bunlar, bağlanma davranışının farklı çocuklar tarafından ilk kez gösterildiği -dört aylık öncesinden on iki aylık sonrasına- geniş yaş aralığını içerir. Bu geniş bireysel değişimin asla unutulmaması gerekir; bunun olası nedenleri Bölüm 15'te ele alınmıştır.

¹³ Bağlanma davranışının daha önceki ve daha az tutarlı örneklerinin Schaffer ve Emerson tarafından bilinmemesi olasıdır, ilk yayınlandığında maksimum yoğunlukta ya da yakın olan anne tarafından yalnız bırakıldığında karşı çıkma bulgularıyla ileri sürülmüştür.

Ayrıca bağlanma davranışının anneden farklı figürlere yönelme sıklığı üzerine fikir birliği vardır. Schaffer ve Emerson, çocukların ilk kez bağlanma davranışı göstermesinden sonraki ay boyunca çocukların dörtte birinin bunu ailenin diğer üyelerine yönelttiğini ve on sekiz aylığa ulaşana dek zamanla birkaçının dışında hepsinin en az bir başka figüre ve çoğunlukla da birkaç kişiye bağlandıklarını gördüler. Baba, bağlanma davranışının gerçekleştiği figürler içerisinde en sık görülenidir. Sık görülme açısından bir sonraki, daha büyük çocuklardır; “sadece annenin rutin ilgi aktivitelerini zaman zaman üstlenebilen daha büyük kardeşlerin yanında aynı zamanda anaokulu çocukları”. Schaffer ve Emerson bağlanma davranışı diğer figüre de yöneldiğinde anneye bağlanmanın daha az yoğun olduğuna dair belirginlik olmadığını görmüştür. Aksine bağlanmanın ilk aylarında bir çocuğun bağlandığı figür sayısı arttıkça muhtemelen birincil figür olduğundan anneye bağlanmanın yoğunluğu artar.

Her iki çalışma da çocuklar arasındaki gelişim hızındaki büyük değişim ile birlikte bir çocuktaki bağlanma davranışının gösterdiği yoğunluk ve sürekliliği günden güne saatten saate büyük değişiklik gösterdiğini yayınlamışlardır. Kısa süreli değişimden sorumlu değişkenler iki türdedir; organizmal ve çevresel. Ainsworth, organizmal olanları, ağlama ve izlemenin artmasına sebep olarak açlık, yorgunluk, hastalık ve mutsuzluğu sıralar. Schaffer ve Emerson aynı şekilde yorgunluk, hastalık ve acıyı sıralar. Çevresel faktörler konusunda her iki çalışma da çocuk tehlike durumundayken bağlanma davranışının daha yoğun olduğundan söz eder. Ainsworth özellikle bu tür gözlemlere oldukça önem vermişti çünkü beyaz tenli bir yabancı olarak özellikle tehlike uyandırmaktaydı. Ganda çocuklarından hiçbirisi kırk haftalıktan önce korku göstermedi fakat sonraki haftalarda hemen hemen hepsinin gösterdiği gözlemlendi: “Bu (dördüncü) çeyrekte ilk defa karşılaştığım çocuklar benden dehşete düşmüş gibi görünmekteydi... Bu bağlamda korku içerisinde yapışma fark edilmektedir.” Schaffer ve Emerson tarafından bahsedilen bir diğer nokta,

bağlanma yoğunluğunun annenin bulunmamasından sonra kısa bir sürede artış göstermesidir.¹⁴

Kısa sürede insan bebeklerdeki bağlanma yoğunluğunu etkileyenler olarak yayınlanan tüm değişkenlerin, maymun ve insansı maymun bebeklerinde kısa dönemde yoğunluğa etki eden faktörlerle aynı oldukları fark edilecektir.

Bir bebeğin annesinden aldığı ilgi türünün bağlanma davranışının gelişme biçimini belirlemede büyük bir rol oynadığını gösterecek çok fazla kanıt olmasına rağmen bebeğin kendisinin etkileşime girdiği derece ve aldığı etki biçimi asla unutulmamalıdır. Hem Ainsworth hem de Schaffer insan bebeğin aktif rolüne dikkat çeken birkaç gözlemciden ikisidir.

Ganda gözlemlerini yeniden incelediğinde Ainsworth (1963) şunları yazmıştır:

Bağlanma davranışının beni özellikle çarpan niteliği, bebeğin etkileşim ararken kendisinin inisiyatif kullandığı boyuttur. En az iki aylıktan başlayıp ilk yılından sonra artarak ilerleyerek bu bebekler etkileşim sırasında hiç de çok pasif değildirler ve aktif olarak alıcıdırlar.

Schaffer (1963) aynı şekilde İskoç bebekler üzerine şunları yazmıştır:

Çocuklar genelde ısrarlı taleplerle ailenin davranışını kabul ediyor gibi görünmektedir, görüştüğümüz bir grup anne, onların arzu ettiklerinden çok daha fazla yanıt vermede zorlandıklarını söyledi...

Asla kolaylıkla boş verilemeyen ağlamayı bir kenara koyarsak, bir bebek genelde ısrarlı bir şekilde bağırır ve bakıldığında annesine ya da arkadaşına yönelir ve gülümser. Sonra anneyi karşılar ve ona yaklaşır, binlerce dikkat çekici biçimde onun ilgisini arar. Bu biçimlerle sadece akranlarından gelen tepkileri çağırıştırır, aynı zamanda bazılarını zorlayıp bazılarını zorlamayarak

¹⁴ Schaffer ve Emerson onların bazı yoğunluk dalgalanmalarına yol açan faktörleri tespit edilemediğini ve "bazılarının doğada kendiliğinden oluştuğunu" yayınladılar. Bununla birlikte daha sık ve ilk elden gözlemin, aylık görüşmelerde anneler tarafından bildirilmeyen durumları ortaya çıkarması pek olası değildir.

tepkilerini sürdürür ve şekillendirir (Rheingold, 1966). Bir bebek ve anne arasında adım adım gelişen etkileşim örüntüsü, sadece birbirlerine olan katkılarının, özellikle sırayla birinin diğerinin davranışını etkilediği biçimin bir sonucu olarak anlaşılabilir. Bu konu Bölüm 16'da ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

İnsanda Bağlanma Davranışının Ardındaki Süreç

Yaşamın ilk yılı boyunca bağlanma davranışının gelişimi, oldukça iyi bir şekilde tarihlendirilmiştir. Sonraki yıllarda geçilen süreçler yeterince iyi değildir. İkinci ve üçüncü yılın çoğunda bağlanma davranışının hem daha az yoğunlukta olduğunu hem de ilk yılın sonuna göre daha az sıklık gösterdiğini güçlü bir şekilde öne süren bir bilgi mevcuttur. Bebeğin algısal alanda ve dünya genelindeki olayları anlama becerisine yükselme, bağlanma davranışını sağlayan koşullarda değişime yol açar.

Değişim, çocuğun bırakılma olasılığından gittikçe farkında olmasındadır. İlk yıl boyunca bebek, özellikle karyolasına koyulduğunda ve bir süre sonra annesi görünüşten kaybolduktan sonra itiraz eder. Sonrasında, oyalanmakta olan çocuk annesi onu bıraktığında annesinin gittiğini fark etmeye başlar ve sonra itiraz eder. Bununla birlikte annesinin bulunduğu yere şiddetle bağırır: Zamanının çoğunu onu izleyerek ya da eğer görüş dışındaysa onun hareketlerinden çıkan sesleri dinleyerek geçirir. On bir ya da on ikinci aylar boyunca onun davranışlarına dikkat ederek annenin olası gidişini önceden tahmin edebilir ve o gitmeden itiraz etmeye başlayabilir. Bunun olacağı bilindiğinden pek çok iki yıllık ebeveyn haykırmasından kaçınmak için son dakikaya dek hazırladıklarını saklar.

Bağlanma davranışı birçok çocuk tarafından neredeyse üçüncü yılın sonuna dek çok güçlü ve düzenli bir şekilde sergilenir. Sonra bir değişim meydana gelir. Bu, kreş öğretmenlerinin ortak deneyimleriyle gayet iyi örneklendirilmiştir. Çocukların çoğu yaklaşık iki yıl dokuz aya ulaşana dek kreşe verildiklerinde annelerinden ayrılmalarına üzürlüler. Ağlamaları kısa bir süre devam etmesine rağmen yine de sessiz ve pasiftirler ve daima -annelerinin onlarla kalmasını istedikleri ortamda davrandıklarının aksine- öğretmenlerden ilgi isterler. Bununla birlikte çocuklar üçüncü doğum günlerine ulaştıktan sonra annelerinin geçici bir süre olmayışını çok

daha iyi kabul edebilirler ve diğer çocuklarla birlikte oyunla meşgul olabilirler. Pek çok çocukta değişimin neredeyse aniden meydana geldiği görülmektedir bu yaşta bazı olgunluk eşikleri geçildiği ileri sürülmektedir.

Temel değişim, üçüncü doğum gününden sonra birçok çocuğun bir akraba ya da okul öğretmeni gibi ikinci derecedeki bağlanma figürleriyle güven hissedecek yabancı bir yerde bulunabilmesidir. Böyle olsa da güvenlik duygusu koşulludur. Öncelikle ikincil figür tanıdık kişilerden tercihen annesiyle birlikteyken tanıdıklarından olmalıdır. İkinci olarak çocuk sağlıklı olmalıdır ve tehlike algılamamalıdır. Üçüncüsü, annesinin nerede olduğunun farkında ve onunla kısa sürede yeniden temas kurabileceğinden emin olmalıdır. Bu koşulların yokluğunda oldukça “anneci” olması ve olmaya devam etmesi ya da başka davranış huzursuzluğu göstermesi mümkündür.

Yaşla birlikte gelen güven artışı, Murphy ve meslektaşları tarafından yapılan iki buçuk ila beş buçuk yaşları arasındaki çocukların bir oyun seansı çağrısına verdikleri farklı biçimdeki tepkilerin açıklanması ile çok iyi ortaya konulmuştur. Bir çocuğun ailesine yapılan ön ziyaret sırasında araştırmacıların birkaç gün sonra seansa çocukları arabayla almak için tekrar aramaları için bir plan yapıldı. Çocuklar kendi başlarına gitmeye cesaretlendirilip annelerinin de gelmesine hiç bir engel konulmamasına rağmen çocuk itiraz eder ya da anne bunu tercih eder. Annelerin aşına olmasına rağmen araştırmacılar çocuklara ön ziyaretler sırasındaki buluşma dışında yabancıydı.

Beklendiği gibi araştırmacılar çocukları merkeze götürmek için evlerine uğradıklarında pek çoğu anneleri gelmedikçe gitmeyi reddetti. Reddetme yaşla oldukça ilişkilidir. On yedi çocuktan dört ve beş yaşlarındaki ikisi dışında hepsi annenin güvence ve teşvikini kabul ettiler ve araştırmacılarla yalnız çıkmaya razı oldular. Sadece iki ve üç yaşlarında 15 kişilik azınlık bir grup bu şekilde yaptı.¹⁵ Birçok çocuğun annesinin gelmesinde ısrar etmesinin yanında ilk seans boyunca onun yanına oturarak, eteğine yapışarak, elini tutarak ve onu çekerek fiziksel temasın sürmesinden emin oldular. Bu destek sayesinde sonraki dersler boyunca daha

¹⁵ Murphy tam sayılar ve korelasyon katsayısı vermez.

fazla güven duydular. Buna karşın daha büyük çocukların önemli bir kısmı ilk seansa kendi başlarına mutlu bir şekilde gittiler ve çok geçmeden ya da hemen getirilen oyuncak ya da testlerle eğlenmeye başladılar. Dört buçuk yaşından büyük olanların hiçbiri daha küçük çocuğa özgü yapışma davranışı göstermedi. Bu farklılıkları göstermek için Murphy, her çocuğun bir takım belirgin davranışlarının canlı şemasını verir.

Bu çalışmada Murphy'nin tanımladığı çocukların tamamı yetenekli sanatkâr ve profesyonel beyaz ailelerden oluşmaktaydı ve çoğu eski Amerika stoğundan gelmekteydi. Yetiştirme tarzları muhafazakâr ve katı eğilimliydi. Bunun yanında ana kuzusu değillerdi ve atipik olduklarını varsaymak için hiçbir neden yoktu.

İngiliz çocuklar da farklı değildir. İngiltere'nin iç kısımlarında dört yaşındaki 700 çocuk örneğinde bağlanma davranışının ortaya çıkışı ve oranı, Newson ve Newson (1966, 1968) tarafından iyi bir şekilde kaydedilmiştir. Dört yaşındaki bir bebek hiç ihtiyaçlarının karşılanmasını isteyerek eteğinize yapıştı mı diye sorulduğunda annelerin %16'sı "sık sık", %47'si bazen cevabını verdi. Annelerin kalan %30'luk dilimi "asla" cevabını vermesine rağmen bazı durumlarda bu arzu edilen düşünce gibi görünmektedir. Genellikle yapışma davranışına düşkün olmayan bir çocuğun bunun göstermesi için yaygın nedenler, rahatsız ve küçük kardeşini kıskanıyor olmasıdır. Neredeyse tüm anneler kendilerini çocukların taleplerine karşı duyarlı olarak tanımlamalarına rağmen sadece dörtte biri istemeyerek yanıtladıklarını iddia etti. Bu bağlamda Newsonlar annelerle görüşmelerinde tekrarlanan ana fikirden ne çıkardıklarını da yazmışlardır yani bir çocuğun kendi amaçlarına ulaşmak için, başarılı bir şekilde, kullandığı güç. Bu, bir gerçektir; Newsonlar, pek çok ebeveynin fark etmeye başladığını fakat çocuk bakım kitaplarında çok nadir uyarıldıklarını belirtirler.

Bu nedenle üçüncü doğum gününden sonra pek çok çocuk önceki haline göre çok daha az ısrarcı ve daha seyrek bağlanma davranışı göstermelerine rağmen yine de önemli bir kısım davranış devam eder. Dahası zayıflamasına rağmen dört yaşındakilerde görülenden çok farklı türde olmayan bir bağlanma davranışı anaokulu boyunca sürmektedir. Ayrıldıklarında beş altı yaşlarında hatta daha büyük çocuklar, ebeveynlerinin ellerini tutmaktan hatta sıkılmaktan hoşlanırlar ve eğer ebeveyn bunu reddederse sinir-

lenirler. Başkalarıyla oynarlarken herhangi bir şey kötü giderse önce ebeveynlerine ya da ikincil ebeveynlerine dönerler. Eğer hafif bir korkudan fazlaysa hemen temas ararlar. Böylelikle sıradan bir çocuğun gecikme sürecinde bağlanma davranışı, bütün hayatında dominant bir aşama olarak devam eder.

Ergenlik boyunca bir çocuğun ebeveynine bağlanması değişir. Diğer erişkinler, ebeveynlere eşit ya da daha büyük bir önem addebilirler ve akranlara karşı olan cinsel çekim resmi büyümeye başlar. Bireysel değişimin sonucu olarak önceden büyük olan daha da büyük hale gelir. Bir uçta, kendilerini ebeveynlerinden ayıran erişkinler, diğerinde yoğun bir şekilde bağlı kalanlar ve başkalarına bağlanma davranışı yöneltmede isteksiz ya da başarısız olanlardır; uçlar arasında ebeveynlere bağlanmayı sürdüren ancak ve başkalarına bağlanmayı da çok önemli gören büyük bir erişkin kesim bulunur. Birçok birey için ebeveynle bağlanma erişkin yaşamda devam eder ve davranışı sayısız biçimde etkiler. Pek çok toplumda kız çocuğun anneye bağlanması, erkek çocuğun anneye bağlanmasından daha açıktır. Young ve Willmott'un (1957) gösterdiği gibi batılı kentli toplumda bile erişkin kız ve anne arasındaki bağ sosyal yaşamda büyük rol oynar.

Son olarak bağlanma davranışının artık eski jenerasyona hatta aynı jenerasyona doğrudan yönelebildiği yaşlılık çağında daha genç jenerasyon üyelerine yönelmeye başlayabilir.

Ergen ve erişkin yaşam boyunca bağlanma davranışının kapsamı genellikle aileden çok aile dışından kişilere ayrıca gruplara ve topluluklara yönelmektedir. Bir okul ya da üniversite, çalışma grubu, dinsel ya da politik grup, pek çok insan için ikincil derece pek çok insan için de birincil derece bir bağlanma figürü oluşturabilir. Bu tür durumlarda olası görülmektedir ki bir gruba bağlanmanın gelişimi, en azından başlangıçta, grup içerisinde önemli bir konumda olan bir kişiye bağlanmaya aracılık eder. Böylelikle birçok yurttaşın devletine bağlanması, önceden kral ya da başkana olan bağlanmaya dayanır ve bunun türevidir.

Erişkin yaşamdaki bağlanma davranışının, çocukluktaki bağlanma davranışının açık devamı olması, erişkin bağlanma davranışının kolaylıkla edinilir olmasına yol açan koşullarla ortaya çıkar. Hastalıkta ve afette erişkinler başkalarından talepkar olurlar;

ani tehlike ve felaket durumlarında bir kişi elbette tanıdığı ve güvendiği başkasında yakınlık arayacaktır. Bu tür koşullarda bağlanma davranışının artışı doğal olarak herkes tarafından fark edilir.¹⁶ O nedenle “gerileyici” sözünün erişkin yaşamdaki bağlanma davranışının her göstergesine yorumlanır olması tamamen yanıltıcıdır ki genelde terimin patolojik çağrışım ya da en azından sakıncalılık içerdiği psikanalitik yazında bu şekildedir (örneğin Benedek, 1956). Erişkin yaşamda bağlanma davranışını gerileyici kavramı ile adlandırmak, insan yaşamında beşikten mezara oynadığı hayati rolü gerçekten görmezlikten gelmektir.

Bağlanmaya aracılık eden davranış biçimleri

Bu konunun daha önceki ele alınışında (Bowlby, 1958) bağlanma davranışına yol açan beş tepki sıralanmıştı. İkisi, ağlama ve gülümseme, anneyi bebeğe götürme ve ona yakınlığı sürdürme eğilimidir. Diğer ikisi, izleme ve yapışma, bebeğin anneye gitmesi ve ona yakınlığını koruması etkisine sahiptir. Beşincinin rolü, emme, daha zor kategorize edilir ve daha yakın inceleme gerektirir. Altıncısı bağırma ayrıca önemlidir; dört ay sonra her zaman bir bebek kısa keskin bağrışlarla annesine seslenecektir ve sonra hiç kuşkusuz onu ismiyle çağırır.

Bu tepkiler ve niteliklerle oynanan roller, kolaylıkla gelişimleriyle birlikte ele alınabilir, daha ileri ele alma, sonraki bölümlere ertelenmiştir.

Annenin bir keşif kaynağı üssü olarak kullanımı

Yaşamın ilk yılı boyunca bağlanma davranışının gelişimini tanımlamak için iki temel kriter kullanılmaktadır: Anne ayrıldığında ağlama ve izleme ve döndüğünde karşılama ve yakınlaşma. Diğer kriterler, genelde dördüncü ayda gözlemlenen anneye farklı gülümseme, anneye hareket etme ve çocuk tehlike duyduğunda anneye yapışmadır. Daha ileri bir belirti bağlanan çocuğun annesinin varlığında ve yokluğunda davrandığı farklı biçimlerdir.

Ganda bebekleri çalışmasında Ainsworth (1967) bir bebeğin nasıl anneye her zaman yakın kalmadığından bahseder, kısa bir

¹⁶ R.S.Weiss erişkin yaşamda çok sayıda bağlanma çalışması yapmıştır. Bulguları yeniden gözden geçirmek için bakınız Weiss (1982).

süre sonra bebek emeklemektedir. Buna karşın annesinden uzakta diğer nesneleri ve insanları keşfederek küçük gezintiler yapar. Eğer bunu yapmaya müsaade edilirse görüş dışına bile çıkabilir. Bununla birlikte kendini rahatlatmak için sanki annesi oradaymış gibi zaman zaman ona döner. Eğer şu iki koşul meydana gelirse bu tür bir güvenli keşif gezisi aniden sonlanabilir: (a) bir çocuk korktuğunda ya da acı duyduğunda; (b) anne uzaklaştığında. O zaman büyük küçük endişe işaretleriyle mümkün olan en kısa sürede anneye döner aksi takdirde savunmasız bir şekilde ağlar. Ainsworth'un bu davranış örüntüsünü gözlemlediği en küçük Ganda bebeği yirmi sekiz haftalıktı. Sekiz ay sonra çoğunluk bunu göstermiştir.

Bu yaştan sonra bir çocuk, yokluğunda nasıl davrandığı ile karşılaştırıldığında annesinin varlığında çok farklı davranır. Bu fark özellikle çocuk yabancı bir kişi ya da yabancı bir ortamla karşılaştığında görülür. Annesiyle birlikte bulunan pek çok çocuk açık bir şekilde keşfetmeye daha emin ve daha hazırdır. Yokluğunda çok daha fazla ürkektir ve sık sık endişeye kapılır. On iki aylık çocuklardaki bu reaksiyonları gösteren deneyler Ainsworth ve Witting (1969) ile Rheingold (1969) tarafından yayınlanmıştır. Bu çalışmaların her birindeki sonuçlar açık ve dramatiktir. Bu konuya ayrıca Bölüm 16'da ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir.

Hissetme

Bağlanma davranışından başka hiçbir davranış formu, daha güçlü bir hisle bir araya gelemmez. Onun yöneldiği figürler sevilir ve ortaya çıkışı neşeye karşlanır.

Bir çocuk, birincil bağlanma figürünün tartışmasız bir şekilde yanındaysa ya da kolaylıkla ulaşım alanındaysa güven hisseder. Kaybetme korkusu anksiyete yaratır ve gerçekten kaybetmek üzücüdür. Dahası her ikisinin de öfke uyandırması olasıdır. Tüm bu konular bu çalışmanın ikinci ve üçüncü ciltlerinde daha derinlemesine incelenmiştir.

BAĞLANMA DAVRANIŞININ DOĞASI VE FONKSİYONU

Bilirsin, en azından biliyor olmalısın
Sana sıkça söylediğim için
Çocuklara asla izin verilmediğini
Kalabalıkta dadılarından ayrılmaya

Bu Jim'in özel zaafıydı
O fırsatını bulduğunda kaçardı
Ve bu uğursuz günde
Elini bıraktı ve kaçtı
Bir metre bile gitmemişti - Bang!
Açık çenesiyle bir aslan sıçradı
Ve aç bir şekilde yemeye başladı
Oğlanı, ayağından başlayarak

* * *

Kendine hakim iradeli babası
Tüm çocukların etrafında toplanmalarını istedi
James'in felaketli sonu için
Ve her zaman dadının elinden tutmalarını
Daha kötü bir şey bulunacağının korkusuyla
‘Jim’ HILAIRE BELLOC

İkincil dürtü teorisi: köken ve mevcut durum

Son bölümde -alyanaklı maymundan insana- beş primat türünün yaşam döngülerindeki bağlanma davranışı ile alınan sürecin bir taslağı verilmişti. Şimdiki görev bu davranış türünün doğasını

ve onu kontrol eden faktörleri en iyi nasıl anlayacağımızı düşünmektir.

Bugüne dek ikincil dürtü teorisi genişçe bir kesim tarafından savunulmuştur. Bu nedenle bu teorinin kökeni ve mevcut durumunu dikkate alarak başlamak faydalı olacaktır.¹

İkincil dürtü teorisi, türün diğer üyeleriyle birlikte olmaktan hoşlanmanın onlar tarafından beslenir olmanın bir sonucu olduğunu savunur. Dollard ve Miller (1950) bunu şu şekilde ifade ederler: "...muhtemelen beslenme deneyimi çocuğun başkalarıyla olmaktan hoşlanmayı öğrenme fırsatı olabilir. Bu, sosyalliğin temelini oluşturabilir." Ya da Freud'un ortaya koyduğu gibi "yeni doğmuş bir bebeğin annesinin var olduğunu algılamak istemesinin nedeni, sadece onun geciktirmeden tüm ihtiyaçlarını karşıladığını deneyimle önceden bildiğindendir" (1926, *S.E.*, 20, s. 137) ve sonra daha belirgin biçimde "sevgi, tatmin edilmiş beslenme ihtiyacı açısından bağlanmada bir kökene sahiptir" (1940, *S.E.*, 23, s. 188).

Bu teori tipi ile ilgili dikkat edilecek ilk şey, gözlem ya da deneyimden değil bir varsayımdan çıktığıdır. Hull, sadece sınırlı sayıda birincil dürtü olduğunu -yeme, sıvı, sıcaklık ve cinsellik- ve diğer tüm davranışların bir öğrenme süreciyle elde edildiğini benimsemiştir. Freud aynı varsayıma önem verir. Her iki tip teori - öğrenme teorisi ve psikanaliz- o nedenle temel varsayımın daha detaylı bir tartışması olmadan haklı olduğu inancıyla oluşmuştur. Alanda başka teori olmadığından ikincil dürtü teorisi sanki apaçık bir gerçekmiş gibi görüldüğü bir zamanda ortaya çıktı.

Lorenz'in mühürleme üzerine ilk çalışmalarıyla teorinin doğruluğundan ilk kez ciddi bir şekilde şüphe edildi. 1935'te yayınlanmasına rağmen bulguları 1950'den önce çok az bilinmektedir ve sadece 20 yıl içinde psikolojik düşünceye derinden etki etmiştir. Olası şüpheden başka gösterdiği, örnekler ve kazlarda yavru hayvanların bir yiyecek ya da geleneksel bir ödül almadan bağlanma davranışı geliştirebilmeleridir. Yumurtadan çıktıktan sonraki saatlerde bu yavrular anne kuş, bir insan, lastik bir balon ya da karton kutu olarak gördükleri hareket eden bir nesneyi izleme

¹ Bu teori tipinin psikanalitik ve sosyal öğrenme versiyonlarının kapsamlı ve güncel açıklaması için bakınız Maccoby ve Masters (1970).

eğilimindedirler. Belirli bir nesneyi bir kez izledi mi nesneyi başkalarına tercih etmeye başlarlar ve sonra bir süre başka bir şey izlemezler. İzlenen nesne karakteristiklerini öğrenme süreci mühürleme olarak bilinmektedir (bakınız, Bölüm 10).

Lorenz'in deneyleri bir kez daha tekrarlandı ve bulgular değişti, memelilerde ve insanda bağlanma davranışının karşılaştırılabilir biçimde kendisini geliştirip geliştirmedeği üzerine düşünmek doğaldı. Bugün böyle olduğuna dair tatmin edici kanıtlar mevcuttur. İkincil dürtü teorisini tercih etmeye devam edenler gelecekte teorilerinin ciddiye alınmasını istiyorlarsa bazı inandırıcı kanıtlar sunmalıdırlar.

İnsandan başka diğer memelilerde de bağlanma davranışının gelişebildiği ve geleneksel yiyecek, sıcaklık ve cinsellik ödülleriyle hiçbirini sağlamayan bir objeye yönelebildiğinin açık kanıtı sadece Gine domuzu, köpek, koyun ve ayanaklı maymun için uygundur (bakınız, Cairns'ın yaptığı inceleme, 1966a).

Bir deney serisinde Shipley (1963) doğumundan sonraki dört saat içerisinde izole edilen Gine domuzlarının düz beyaz ahşap bir objenin hareketine onu takip ederek yanıt verdiğini gösterir. Yanıtlar, sadece yakınlaşma değil aynı zamanda çok sayıdaki diğer tipik sosyal tepkileri de içerir, örneğin koklamak, yalamak ve temas arama. Diğer deneyde bebek Gine domuzları tamamen karanlıkta beş gün boyunca anneleriyle kalmıştı. Sonra anneleri uzaklaştırılıp ışığa ve hareketli bir modele maruz bırakıldılar. Onlar bir kez daha modele yaklaşarak, izleyerek ve başka sosyal tepkilerle karşılık verdiler. Karanlıkta büyümüş olmalarından dolayı anneden kaynaklı görsel genelleme olasılığı yoktur. Yakınlaşma, modelle temas kurmadan önce olduğundan anneyle önceki temasın etkisi engellenmiş olacaktır.

Scott ve arkadaşlarının yavru köpeklerle olan deneyleri (Scott tarafından incelenen, 1963) çok daha az özenli olmasına rağmen sonuçlar etkileyicidir. İki ya da üç haftalıkken deney başlayana dek yavru köpekler insandan tümüyle izole bir şekilde ışıkta anne ve kardeşleriyle kaldılar. Sorulan sorular, kimseyi görmeyen ya da biri tarafından beslenilmeyen bir yavru köpeğin birine yaklaşıp onu izleyip izlemeyeceği ve bu meydana gelirse hangi yaş ve koşullarda olacaktır.

Bir deneyde farklı yaşlardaki yavru köpekler oturan ve aktif olmayan bir insana maruz bırakıldılar. Maruz bırakılma bir hafta boyunca her gün 10 dakikaydı. Üç ya da beş haftalıkken ilk defa bir insana maruz bırakılan yavruların tümü, hemen yaklaşıp onunla tam bir on dakika geçirdi. Büyük olup da ilk kez maruz kalanlar daha fazla korktular ve ilk kez maruz kalan dört haftalıklardan hiçbiri yaklaşmadı. Böylelikle ilk emeklemeden sonraki haftalarda, aktif ve ona yiyecek çağrıştıracak bir neden olmamasına rağmen yavru köpek bir insana yakınlaşacaktır.

Başka bir deneyde Scott'ın arkadaşlarından biri (Fisher) üç haftalık olduktan sonra onları tamamen izole tuttu ve mekanik araçlarla beslenmelerini sağladı. Her gün, kısa bir süreliğine onları dışarı bıraktı ve yürüyen bir adama tepkilerini gözlemlendi. Hepsi adamı izledi. Yavru grubunun hiçbir ödül almamalarının yanında insan temasıyla deneyimleri oldukça acıydı ki izlemeye kalkıştıkları her an cezalandırıldılar. Birkaç hafta sonra deneklerin cezalandırılması durdu. Yavruların ondan kaçmaları hemen kesildi ve dahası yaklaşmalarının düzenli okşama ve şefkat ile ödüllendirildiği yavrular kontrol edilenlere göre adamlarla daha fazla zaman harcadılar.

Cairn'in kuzularla olan deneyleri benzer sonuçlar vermiştir (Cairns, 1966a ve b; Cairns ve Johnson, 1965). Bir kuzu yaklaşık altı haftalıktan itibaren izole tutuldu, aynı zamanda çalışan bir televizyonla görsel ve işitsel temas içerisindeydiler. Kuzu sadece sette yakınlık kurmadı aynı zamanda dokuz haftalık bir kapatılmadan sonra kuzu setten ayrıldığında hemen onu aradı ve bulunduğu ona yakınlıktı. Diğer deneylerde kuzular, bir köpekle görsel, işitsel ve kokusal temas ile büyüdüler. Bazı durumlarda çiftlerin tel bir perde aracılığıyla birbirleriyle etkileşimleri engellendi. Birkaç hafta sonra tekrar kuzu köpeğe bir bağlanma figürü olarak davrandı, ayrılma sırasında sızlandı ve onu aradı. Bulduğunda her yerde ona eşlik etti. Böylelikle kuzularda bağlanma fiziksel bir etkileşim olmadan ve bir nesneye görsel ve işitsel çok fazla maruz kalmadan gelişebilmektedir.

Dahası kuzular, yavru köpekler gibi eşlerinden cezalandırıcı davranış almalarına rağmen bu tür bağlanmalar geliştirebilirler. Bir kuzu ve bir köpek hareketleri üzerinde bir sınırlama olmadan bir kafeste birlikte tutulurlarsa köpek ısırabilir, pençe atabilir ya

da kötü davranabilir. Buna rağmen ikili ayrıldıklarında kuzu, hemen köpek eşini arayıp ona yaklaşacaktır. Bu bulgulardan hiçbiri ikincil dürtü teorisi ile uyumlu değildir.

Aynı şekilde Harlow'un alyanaklı maymunlarla olan deneyleri, ikincil dürtü teorisini desteklemez. Yavru maymunların doğumda anneden ayrıldıkları bir dizi deneyde ya telden yapılmış ya da yumuşak bir kumaşla kaplanmış silindire benzer model anneler tedarik edilmişti. Beslenme her iki modele de yerleştirilmiş bir şişeden yapılmaktaydı. Bu, yiyecek ve yapışmaya uygun herhangi bir şeyin etkilerinin yapılması gereken ayrı değerlendirmelerine imkân vermektedir. Tüm deneyler şunu göstermektedir ki yiyeceklerin aksine "temas rahatlığı" bağlanma davranışına yol açmaktadır.

Bir deneyde sekiz yavru maymun kumaş bir model ve metal bir model tercihiyle büyütülmüştü. Dört yavru, kumaş modelden (istenildiğinde) ve diğer dördü tel modelden beslenmiştir. Yavruların her modelde harcadıkları zaman ölçülmüştür. Sonuçlar göstermektedir ki modelin yiyecek sağlamasına bakmaksızın yavrular hızlı bir şekilde zamanlarını kumaş modelde harcamaya başlamaktadırlar. İlk gruptaki yavrular kumaş modele tırmanmak için günün ortalama on beş saatini harcarken, diğer grupta hiçbir yavru, tel modelle yirmi dört saatin bir iki saatinden fazla zaman geçirmemiştir. Tel modelden yiyecek alan bazı yavrular, kumaş modele sıkı sıkı tutunmayı sürdürürken memenin üzerine eğilip emmeyi becerebildiler. Harlow ve Zimmermann (1959) şu sonuca ulaştılar:

Bu veriler, temas rahatlığının vekil anneye (yani modele) şefkat tepkiselliği geliştirmede kritik öneme sahip bir değişken olduğunu ve ilginin önemsiz bir rol oynuyor görünmesini açıklamaktadır. Yaşının ilerlemesi ve emzirilerek beslenen bir bebeğin öğrenme imkânıyla bebek, dürtü duyarlı teoriden hareketle öngördüğümüz gibi anneye daha duyarlı davranamaz. Bunun yerine emzirmeyen kumaş anneye gittikçe daha duyarlı olur. Bu bulgular şefkat gelişiminin dürtü azaltma teorisi ile tam bir uyumsuzluk içerisinde.

Harlow'un diğer deneyleri, özellikle onları beslemeyen kumaş bir modelle yetiştirilen yavru maymun davranışlarıyla onları besleyen tel modelle yetiştiren diğer yavrular arasında yapılan bir karşı-

laştırma, bu sonucu destekler. İki aşamalı deney, (1) tehlike anında ve (2) yabancı bir ortama konulduğunda yavru maymunun davranışını ele alır.

Beslemeyen kumaş modelle yetiştirilen yavru bir maymun tehlike anında birdenbire modeli arar ve ona yapışır (vahşi bir maymunun benzer koşullarda birden annesini arayıp ona yapışması gibi). Böyle yaparak yavru daha az korkar ve ondan sonra tehlikeli objeyi incelemeye bile başlayabilir. Benzer bir deney, tel modelde emzirilerek büyütülen bir yavru ile yapıldığında davranışı oldukça farklıdır; modeli aramaz ve korkmuş bir şekilde kalır ve incelemede bulunmaz.

İkinci deneyde yavru bir maymun, çeşitli oyuncakların (6 cm'lik küpler) olduğu yabancı bir test odasına yerleştirir. Kumaş model mevcut olduğu sürece yavru maymun, zaman zaman dönüp modeli bir üs olarak kullanarak oyuncakları inceler. Bunun yanında model yokluğunda yavrular,

test odasında bir taraftan diğer tarafa koşullar ve kendilerini yüzükoyun fırlatıp başlarını ve bedenlerini sıkıca kavrayarak endişe çığılgı attılar... Tel annenin varlığı, hiç anne olmamasından daha fazla güvence vermez. Doğumdan itibaren sadece tel bir annenin baktığı bilinen maymunlar üzerindeki kontrol testleri, bu maymunların bile onun için hiçbir şefkat beslemediklerini, varlığından hiçbir rahatlık duymadıklarını ortaya çıkarmıştır (Harlow, 1961).

Bu deneylerin her ikisinde de tipik bağlanma davranışı, beslemeyen kumaş modele yönelmiştir. Oysaki bu tür hiçbir davranış, besleyen tel modele yönelmemiştir.

Harlow'un alyanaklı maymunlar için bulguları Rowell'in yetiştirdiği bebek babun deneyimiyle uyumludur. Babun bir şişeden beslenmiştir; ayrıca emmek için bir mankeni ve istediğinde yapışmak için bakıcısı vardır. Bu koşullarda şişe sadece babun açken ilgi çekicidir. O anlarda babun, bunu vahşice elinde tutacaktır. Diğer tüm zamanlarda davranışı manken ya da bakıcı anneye yönelmektedir: "Zaman zaman dudaklarını şekillendirmesine rağmen şişeye benzer ölçüdeki diğer objeden daha fazla ilgi çekmediği görülmüştür" (Rowell, 1965).

Harlow'un deneyimlerinde beslenmenin sahipmiş gibi görüldüğü tek etki, kumaş modeli diğerine göre biraz daha çekici yap-

masıdır. Bu nedenle besleyenin yeşil beslemeyenin sarımsı olduğu her ikisi de kumaş olan modellerde seçim istendiğinde bebek besleyen model üzerinde daha fazla zaman geçirir. Kırk günlükken beslemeyen modelde günün yaklaşık sekiz saati geçiriyorken besleyen modelde günün yaklaşık on bir saati geçer. Ancak bu sınırlı tercih azalır öyle ki dört ayda iki modele tamamen aynı davranılır (Harlow, 1961).

Nasıl ki Fisher yavru köpeklerin cezaya rağmen daha ısrarcı bir şekilde izlediklerini görmüş ve Cairns kuzularda aynısını bulmuştur aynı şekilde Harlow da bebek maymunun ceza karşısında daha yoğun bir şekilde yapıştığını görmüştür. Bu deneydeki kumaş modele sıkıştırılmış havayla bir patlama oluşturan püskürtücü memeler eklenmiştir. Maymunlarda güçlü bir kaçınılmalı uyarıcı olduğu bilinen bir zil olası patlamada bebeği uyaran şartlı uyarıcı olarak vazife görmektedir. Yavru maymunlar beklemeyi kısa sürede öğrenmiş olmalarına rağmen kaçamak bir eylemde bulunmak yerine tam karşıtını yaptılar. Artan bir güçle modele sarıldılar ve böylelikle yüzden ve karından maksimum duyarlılıkla bir patlamaya maruz kaldılar (Harlow, 1961; Rosenblum ve Harlow, 1963). Yüksek yoğunluktaki bağlanma davranışı ayrıca annelerinin oldukça kötü davrandığı yavru maymunlar tarafından da gösterilmişti (Seay, Alexander ve Harlow, 1964). Bu paradoksal davranış hiç şüphesiz, uyarıcı bir şeyle ortaya çıkan bağlanma davranışının varlığının kaçınılmaz sonucudur. Bu husus bir sonraki bölümde daha detaylı ele alınacaktır.

İnsanın Durumu

Tüm bu deneyler yarı insan memeliler için ikincil dürtü teorisini etkili bir şekilde ortadan kaldırıyor gibi görünmesine rağmen yine de insanın durumunu karışık bırakırlar. Kaçınılmaz şekilde insan için kanıtlar yetersizdir. Bununla birlikte çok sayıda gözlem insanda bağlanma davranışına neden olan faktörlerin, memeli akrabalarınınkinden çok da farklı olmadıklarını ileri sürer.

Öncelikle insan-bebeğin, kendi ağırlığını taşımasına imkân veren yapışma kapasitesiyle doğduğu iyi bilinmektedir; bu, Freud'un gözlemleyip "doyumsuzluk içgüdü" olarak tanımladığı kapasitedir (Freud, 1905, S.E.7, s. 180). İkinci olarak bebekler insan topluluğunda eğlenirler. Yaşamın ilk günlerinde bile bebek-

ler, kucağa alınma, konuşulma ya da kucaklanma gibi sosyal etkileşimle sakinleşirler ve kısa bir süre sonra insanların dolanıp durmasını izleyerek eğleniyor gibi görünürler. Üçüncüsü bebeklerdeki bebeleme ve gülümseme tepkileri sadece sosyal biçimde bir yetişkin tarafından karşılık verildiğinde yani bebeğe biraz dikkat gösterildiğinde yoğunluğu artar (Brackbill, 1958; Rheingold, Gewirtz ve Ross, 1959) Koşulların oldukça yardımcı olabilmesine rağmen ne yiyecek ne de diğer bedensel ihtiyaçlar gereklidir. Böylelikle insan-bebeğin sosyal uyarıcılara kolay bir şekilde tepki verdiği ve sosyal etkileşime hızlı bir şekilde tutunduğunun açık kanıtları mevcuttur (daha detaylı inceleme içi bakınız, Bölüm 14).

İnsan-bebeklerin sosyal uyarıcılara tepki verme eğilimleri o kadar güçlüdür ki aslında kendi yaşıtı ya da daha küçük bebeklere de sık sık bağlanmaktadır. Diğer çocuk ayrıldığında izleyip karşı çıkarlar, döndüklerinde karşılayıp yakınlaşırlar. Bu tip bağlanma Schaffer ve Emerson tarafından yayınlanmıştır (1964a). Ayrıca bir toplama kampında bulunmuş ve yaşamları boyunca süren birlikteliğe ve sadece aralarında devam eden arkadaşlığa sahip olan, yaşları üç ila dört arasında altı çocuğun anlatıldığı Anna Freud ve Sophie Dann'ın (1951) çalışma konusunu şekillendirmişlerdir. Yazarlar “çocukların olumlu duygularının özellikle kendi gruplarında merkezileştiğini... herhangi bir şey ya da bir başkası ile değil birbirleriyle fazlasıyla ilgilendiklerini” vurgulamaktadırlar.

Bir çocuğun aynı yaşta ya da sadece daha küçük olana bağlanabilmesi, bağlanma davranışının gelişebildiğini ve bebeğin psikolojik ihtiyaçlarını hiçbir şekilde karşılamayan bir figüre yönelebileceğini açık hale getirir. Aynısı, bağlanma figürü bir erişkinen de geçerlidir. Schaffer ve Emerson'ın inceledikleri 60 İskoç çocuğun birincil ya da ortak birincil bağlanma figürleri olarak değerlendirilen kişilerin beşte birinden fazlası, birçok yönden çocuğun fiziksel bakımına asgari ölçüde bile katılmamıştı. Bu, bağlanmaların gelişebildiğini göstermektedir ve onlar, biçimlendirdiği bireylerin fiziksel tatminle hiçbir şekilde ilişkisi olmadığında bile bağlanmanın görüldüğü sonucuna varmışlardır. Bu araştırmacıların bulduğu değişkenler, çocukların bağlanmış olduğu figürlerin bir kişinin çocuğa tepki verme hızı ve bu çocukla girdiği etkileşimin yoğunluğu olduğunu çok açık bir şekilde belirlemiştir.

Bu tür bulgulara güven, çocuğun ayrım gerektiren herhangi bir iş performansını ya da motor becerisini artırmanın pek çok etkili yollarından birinin, başka bir insanın karşılama tepkisiyle onu ödüllendirmek olduğunu gösteren son deneysel çalışmanın sonuçlarıyla daha da artmıştır. Bower (1966), iki haftalık ve daha büyük bebeklerde ce-ee şeklinden önce beliren bir erişkinin basitçe pekiştirici ajan olduğu edimsel koşullama tekniklerini uygulayarak görsel dünyalarını incelemenin nasıl mümkün olduğunu açıklar. Stevenson (1965) her doğru yanıt bir sosyal onaylama parçasıyla ödüllendirildiğinde çocuğun basit işlerdeki becerilerinin arttığına dair birçok çalışmada bulunmuştur.²

Var olan kanıtlar insandaki bağlanma davranışının gelişebildiği görüşünü güçlü bir şekilde desteklediği gibi diğer türlerde de geleneksel yiyecek ve sıcaklık ödülleri olmadan gelişebildiğini destekler. Bunun anlamı, eğer ikincil dürtü teorisi yakından ilgili türler için savunulamaz olduğunda insan vakasında sürdürülmesi için yeni ve zorlayıcı olumlu kanıtlar gereklidir ve bunun için hiçbir işaret yok gibi görünmektedir.³ O zaman neden ikincil dürtü teorisi devam etmektedir?

Psikanalistlerin terk etmeye isteksiz olmalarının birçok nedeni arasında teorinin bir kısmının nevrotik ve psikotik türlerde çok sık tekrarlanan oral semptomları açıklamak zorunda olmasıdır.

² Bu sonuçlardan etkilenen çok sayıdaki öğrenme teorisini, bağlanma davranış gelişiminin bağlanma figüründen gelen sosyal destek sayesinde bebeğin sosyal tepkilerinin tümüyle edimsel koşullama açısından açıklanabilir olduğu sonucuna vardılar (Gewirtz, 1961). Bu görüşün burada ileri sürülen görüşü yalanlayacak hiçbir şeyi olmasa da her partnerin partnerliğe getirdiği güçlü kalıtsal eğilimlere çok az ilgi gösterme eğiliminde olduğu savunulmaktadır. Kalıtsal eğilimler görmezden gelindiğinde Ainsworth (1973) her davranış sisteminin potansiyel olarak uygulama üzerinde çok yoğun etkilerle birlikte çevresel olarak sınırsız derecede değişken görüleceği bir tehlike olduğunu işaret eder.

³ Son dönemlerinde Murphy (1964), yenilenmiş bir ikincil dürtü teorisi geliştirmiştir fakat bunu destekleyecek hiçbir yeni kanıt göstermemiştir. Bu nedenle eleştirel konumum sırasında daha önce de ifade edildiği gibi (Bowlby, 1958) Murphy yiyeceğin sadece önemli bir ödül olamayabileceğini kabul eder. Yine de bebeğin bağlanma davranışının sadece anne figürünün onu memnun ettiğini, koruduğunu ve beslediğini öğrendiğinden geliştiğini varsayar: "Yapışma ve izleme davranışı bağlanma meydana getirmez; onlar bebeğin memnun eden, koruyan ve ihtiyacını karşılayan anne figürüne güven ifadesidir." Bu durumda bunların hiçbirini yapmayan küçük çocuklara ya da erişkinlere yönelik bağlanma çok zor gelişecektir.

İkincil dürtü teorisinin temelinde bu tür semptomlar nesne ilişkilerinin değil oral olan daha önceki bir evreye basitçe gerilemeler olarak kolaylıkla açıklanmaktadır. Bu açıklama artık kabul görmüyorsa sunulan alternatif nedir? Bu probleme yaklaşabilmek için üç yol vardır. İlk aşamada yemekten bağımsız şekilde geliştiği varsayımı üzerine kurulu olmasına rağmen gelişmiş bağlanma davranışı emmeden bağımsız bir şekilde gelişmez –bu, bir sonraki bölümün tamamında ele alınan bir paradokstur. Bununla birlikte gerileme teorisi tümüyle göz ardı edilemez. İkinci konumda sembolik ikame aracılığıyla oral semptomlar, bazen hasta tarafından bir kişiyle olan ilişkisinin karşılığı olarak görülebilir, çünkü kişi parça bütünü temsil eder. Üçüncü aşamada pek çok durumda bir oral aktivitenin bir yer değiştirme aktivitesi olarak sınıflandırılması muhtemel görünmektedir yani diğeri engellendiğinde harekete geçen ve bağlamın dışında meydana geldiği görünen aktivite. Bu tür aktivitelerin çatışma durumlarında ortaya çıkabildiği olası biçimler Bölüm 6’da ele alınmaktadır. Varsayılan işlemler sembolik ötesi düzeyde olduklarından insan yaşamındaki rollerini kısaca ele almak faydalı olacaktır.

İnsanoğluyla ilgili çalışmalarda yüzeysel olarak benzer ikame-lerin ayrıca sembolik ötesi düzeyde de meydana gelebildiğini hayal etmenin zor olabildiği aralarındaki sembolik eşitlik sayesinde bir aktivitenin diğerinin yerine geçtiğini görmeye oldukça alışkı-nız. Burada iki örnek mevcuttur. Gözden düşen çocuğun başparmağını emmesi; anneden ayrı kalan çocuğun çok fazla yemesi. Bu tür durumlarda bir bütün ya da en azından meme ve süt olarak annenin sembolik varlığını parmak ve yiyecek biçiminde düşünmek olasıdır. Alternatifi bu tür aktiviteleri sembolik ötesi düzeyde faaliyet gösteren psikolojik süreçlerle üretilen ikameler olarak görmektir; bu, örneğin kavga eden martıların yuva kurma davranışının temelinde yatar; diğer bir deyişle çocuğun annesine bağlanması engellendiğinde emme ya da aşırı yeme, sembolik olmayan bağlam dışı aktivite olarak gelişir. Bu tür şeylerin insan olmayan primatlarda kesin olarak meydana gelmesi dikkate değerdir. Hem alyanaklı maymun hem de şempanze yavruları aşırı otoerotik emme göstermek için yapışacak anneleri olmadan büyürler. Nissen, parmak emmenin anneleriyle büyüyen şempanze yavrularında görülmemesine rağmen izole büyüyenlerin yüzde

sekseninde meydana geldiğini yayınlamıştır. Alyanaklı maymunlar için de aynısı geçerlidir. Harlow'un laboratuvarında ergin ve dişi bir alyanaklı maymun, alıştığı biçimde kendi memesini erkeği de kendi penisini emer. Her ikisi de izole şekilde büyümüştür. Bu vakalarda tümünü oral semptomlar biçiminde tanımladıklarımız, yavrunun anne figüre bağlanmaktan yoksun olmalarının sonucu olarak ve açık bir şekilde sembolik ötesi görünen faaliyetler aracılığıyla gelişmiştir. Bu durum insan bebeklerdeki oral-semptomlar için de geçerli olmayabilir mi?

Anne Freud ve Sophie Dann'ın toplama kampından gelen altı çocuk üzerine olan gözlemleri şunu ileri sürer: "Peter, Ruth, John ve Leah, hepsi kronik parmak emicisidir." Yazarlar tümü için "obje hayal kırıklığını kanıtlamıştır" gerçeğine atıfta bulunurlar. Şöyle devam ederler:

Aşırı emmenin nesne ilişkilerinin istikrarsızlığı ile doğrudan ilişkili olduğu; çocukların Bulldogs Bank'tan* ayrıldıklarını fark etmelerine bağlı olarak gündüz vakti emmenin tümünde yaygın hale gelmesiyle bir kez daha yıl sonunda doğrulandı. Bu oral tatmin ısrarı... çocukların ortamla ilişkisine göre dalgalanmaktadır...

Eğer bu ikame tipi insan-bebeklerde meydana gelebiliyorsa, her ne nedenle olursa olsun tüm nesne ilişkileri zorlaştığında daha büyük bir sujede meydana gelen, en azından oral semptomların bazılarını açıklayan sembolik ötesi bir düzeyde ortaya çıkan bir faaliyet olamaz mı?

Oral semptomlara bu bakma biçiminin kabul edilebilir olup olmadığını sadece daha derinlemesine araştırmalar gösterecektir. Önerilen bağlanma davranışı teorisi, ikincil dürtü teorisine dayalı oral semptomların geleneksel açıklamalarına makul bir alternatif olabildiğini göstermek için burada açıklanmıştır.

Mühürleme sorunu

İkincil dürtü teorisi terk edilip Lorenz ve ondan etkilenenlerin çalışmasında yeni bir teoriye dair ipuçları arandığında bağlanma

* Bulldogs Bank; toplama kampında yaşamış ve ailesini kaybeden çocuklar için Anna Freud ve arkadaşlarının kurduğu yetimhane -çn.

davranışının insanda gelişme biçiminin mühürlemeye bağlı olup olmadığı sorunu ortaya çıktı.

Mühürleme ile ilgili daha önceki açıklamalarında Lorenz (1935), onun bir türünün de memelilerde oluştuğunu kesin bir şekilde reddetti. Bununla birlikte zamanla bakış açısı değişti. Bir yandan mühürleme kavramı genişledi (bakınız, Bölüm 10). Diğer yandan insan olmayan memelilerin -en azından birkaç tür- üzerinde yapılan deneysel çalışmalar, gelişimin verimli karşılaştırma yapmak için yumurtadan çıkıp yuvadan ayrılan kuşlarınkine yeterince benzediğini göstermektedir. Bunun yanında Hinde'nin (1961, 1963) karşıt uyarıda bulunduğu⁴ kolay olmayan varsayımlar yapılması şartıyla mühürlemeye benzer herhangi bir şeyin insanda meydana gelip gelmediği üzerinde düşünmek faydalıdır. Bu, bu türde bir şeyin insan olmayan memelilerde meydana gelip gelmediği öncelikli sorusunu ortaya çıkarır.

İnsan olmayan memeliler

Bağlanma davranışının pek çok memeli türündeki gelişme biçiminin yumurtadan çıkan kuşlardaki gelişme biçimine benzer olduğunu göstermek için daha önceki bölümde söylenenler yeterlidir. Bu nedenle öncelikle uygun bir şekilde anneye yönelen pek çok tepki, çok çeşitli nesnelerle de ortaya çıkabilir. Genellikle temas, hareket ve annesel çağrı gibi belirli kavramsal niteliklerin öğretici ve pekiştirici özelliklerine maruz kalmadan dolayı kısa bir süre sonra etkili nesnelerde daralan bir düşme oluşur. Bağlanma figürünün bireysel karakteristiği öğrenilir öğrenilmez tepkiler kısmen ya da tamamen buna yönelir. Dahası bir figür seçilir seçilmez bu figür tercihi stabil kalma eğilimindedir ve bağlanma davranışının tanıdık figürden yeni ve yabancı figüre yönelmesi oldukça zordur. Bunun temel nedeni, kuşlardaki gibi memelilerde de yabancı bir figüre olan reaksiyonun hayvan büyürken gittikçe artan korku ve geri çekilme reaksiyonu olma olasılığıdır.

⁴ Kuşlarla memelileri karşılaştırdığı faydalı incelemesinde Hinde "benzerliğin, benzer mekanizmalar değil sadece benzer seçici güçlerin sonucu olabildiği" uyarısında bulunur (1961). Başka bir yerde şöyle devam eder: "Problemleri tek bir durum içerisinde görmek diğer durumdaki problemleri aydınlatabilir fakat bu, cevap sağlamaz. Her durumu daha detaylı bir şekilde kendi içinde analiz etmek zorundayız".

Hayvanlar erginleşirken bağlanmanın geliştireceği sınırlı olasılıkta korku tepkilerinin rolü önceden bahsettiğimiz gibi Scott'un yavru köpeklerle olan deneylerinde çok iyi örneklenmiştir (Scott, 1963). Beş haftalığı geçmemek şartıyla bir yavru köpek ilk kez bir insanla karşılaştığında ona yakınlaşmıştı. Bunun aksine yedi haftalıkken maruz kalan yavru köpekler deneyin ilk iki günü boyunca uzak kalmışlar ve sonraki günlerde yaklaşmışlardı. İlk kez dokuz haftalıkken maruz kalan diğerleri ilk üç gün çekingendirler. On dört haftalıkken ilk kez maruz kalan diğerleri deney haftasının her gününde uzak kalmışlardır. Scott (1963) sadece özenli ve devamlı bir tedaviyle son gruptaki yavruların korkularının üstesinden geldiklerini yazar. Yine de sonraki yaşamlarında insanlardan ürkme devam etmiştir.⁵

Harlow ve arkadaşlarının alyanaklı maymunlardan çıkardıkları bulgular aynı yöndedir. Altı yedi haftalıktan önceki maymunlar hafif görsel olarak uyarılmış korku tepkileri gösterir Harlow ve Zimmermann (1959). Bunun yanında bu yaşa kadar bebek yeni bir hayvana ya da bir nesneye kolaylıkla yakınlaşacaktır, o andan sonra geri çekilmenin gittikçe artması olasıdır. Böylelikle yaşamın ilk üç ayında sosyal izolasyonda tutulan bir bebek, kendi ortamında kalan diğer maymunlarla daha farklı ortamlara hareket etme konusunda oldukça rahatsızlık gösterirler ve yemeyebilirler. Yine de bu yavrular sonraki haftalarda bir derece iyileşme gösterirler ve bir ya da iki ay sonra diğer yavru maymunlarla oldukça aktif bir şekilde oyun oynamaya başlarlar (Griffin ve Harlow, 1966). Yaşamın ilk altı haftası sosyal izolasyonda tutulanlar bu iyileşmeyi göstermezler. İzole hayvanlar altı haftalık olmadıkça farklı ortamlara alındığında çömelme, sarılma ve sallanmadan biraz daha fazlasını yapar ve en az iki üç yıl böyle devam eder (Mason ve Sponholz, 1963). Davranışlarındaki bu bozukluğun hiç şüphesiz diğer maymunların da dâhil olduğu tamamen yenilik korkusundan kaynaklandığı görülmektedir.

⁵ Fuller ve Clark'ın (1966a ve b) daha sonraki deney dizisinde önceden izole edilmiş yavrulara sosyal testten önce küçük dozda klorpromazin verildiğinde yabancı duruma korku tepkileri azalacaktır. Sonuç olarak üç haftalıktan beş haftalığa kadar izole tutulan yavru köpekler, ilaç almamışlarla karşılaştırıldığında yeni duruma çok daha az korkuyla tepki verdiler. İkinci grubun deneye yaklaştığı gibi isteksiz değillerdi ve bağlanma biçimlendirmeye başlamışlardı.

Bu nedenle hem yavru köpekler hem de alyanaklı maymunlarda bağlanmanın kolaylıkla gelişebildiği süreç sınırlıdır. Evre geçildikten sonra onların yeni objeye bağlanmaları yine olası olmasına rağmen gittikçe daha zor hale gelir.

Bu hususta, diğer pek çoklarında da olduğu gibi bağlanma davranışının gelişiminde memeliler ve kuşlar arasında oldukça açık bir benzerlik vardır. Aslında benzerliklerin kalıtsal genel mekanizmaların değil yöndeşik evrimin sonucu olduğu dikkate alındığında benzerlik derecesi, olağanüstüdür. Hiç şüphe yok ki Hinde'nin (1961) işaret ettiği gibi bu, karşılaşılan hayatta kalma probleminin hayvanlar aleminin her türünde aynı olduğu gerçeğinin bir sonucudur.

İnsandaki Mühürleme

Şu ana dek gördüğümüz kadarıyla insan bebeklerdeki bağlanma davranışının gelişimi çok daha yavaş olmasına rağmen insan olmayan memelilerde görülenle benzer olduğu ilerideki bölümlerde görülecektir. Pek çok kanıt, bu sonucu ve hiçbir şeyin bunu yalanlamadığını destekler.

İnsanlardaki bağlanma davranışının gelişiminin mevcut bilgisi, kuşlardaki mühürleme bilgisini tanımlamak için Bölüm 10'da kullandığımız aynı sekiz başlık altında kısaca özetlenebilir:

- i. İnsan bebeklerdeki her tür sosyal tepki, öncelikle çok çeşitli uyarıcılarla ve sonra daha dar çeşitte uyarıcıyla harekete geçer. Birkaç ay geçtikten sonra bir ya da birkaç bireyden gelen uyarıcıyla sınırlanır.
- ii. Diğerlerine göre çok daha fazla uyarıcı türünü belirlemek için sosyal olarak yanıt verecek belirli eğilimlerin kanıtları mevcuttur.
- iii. Bir bireyle sosyal etkileşim deneyimi arttıkça bebeğin o bireye bağlanması daha da güçlenecektir.
- iv. Farklı yüzleri ayırt etmeyi öğrenmenin, genelde dikkatle bakma ve dinleme süreçlerini izlediği gerçeği, maruz kalma öğreniminin önemli bir rol oynayabildiğini ileri sürer.
- v. Pek çok bebekte tercih edilen figüre bağlanma davranışı yaşamın ilk yılında gelişir. Hassas bir dönem yani bağlanma davranışının kolaylıkla geliştiği bir yıl var gibi görünmektedir.

- vi. Hassas evrenin yaklaşık altı haftalıktan önce başlaması olası değildir. Birkaç hafta sonra olabilir.
- vii. Yaklaşık altı ay hatta daha çok sekiz dokuz aydan sonra bebeklerin yabancı figürlere küçükken verdiklerinden daha güçlü korkuyla tepki vermesi olasıdır. Bu tür korku tepkilerinin artan sıklığı ve gücü nedeniyle yeni bir figüre bağlanmanın gelişimi ilk yılın sonuna doğru ve sonrasında gittikçe zor hale gelir.
- viii. Bir çocuk belirli bir figüre çok güçlü bir şekilde bağlanır bağlanmaz o figürü diğerlerine tercih etme ve bu tür tercihler de ayrılmaya karşı çıkma eğilimindedir.

Tüm bu açıklamaları destekleyen kanıtlar bir sonraki bölümde sunulmuştur.

Bununla birlikte şu ana kadar bildiklerimize göre insan bebekte bağlanma davranışının geliştiği ve ayırıcı figür üzerine odaklandığı biçim, diğer memelilerde ve mühürleme başlığına uygun bir şekilde dâhil olan kuşlarda gelişen biçime -terimin mevcut genel anlamda kullanılması koşuluyla- oldukça benzemektedir. Aslında aksini iddia etmek, insan ve diğer türler arasında tamamen asılsız bir boşluk yaratmak olacaktır.

Bağlanma Davranışının Fonksiyonu

Bölüm 8’de belirli bir davranış türünün nedenleri ve davranışın yerine getirdiği fonksiyon arasında keskin bir ayrım çizilmişti. Davranış sisteminin yapısı dikkate alındığında bunun aktive olmasına neden olan değişkenler, hormon düzeyi ve ortamdan gelen belirli türde uyarıcıları içerir. Davranışın yerine getirdiği fonksiyon diğer bir deyişle onun hayatta kalmasını sağlayan paydanın aranmasıdır. Erkek çiftleşme davranışı buna bir örnek olarak verilebilir; genel nedenleri arasında androjen düzeyi ve dişinin varlığı bulunurken, fonksiyonu çoğalmayı sağlayan kısımdır.

Geleneksel tartışma içerisinde çocuğun anneye bağlanmasının nedeni ve fonksiyonu açık bir şekilde ayırt edilmemiştir. Sonuç olarak bağlanma fonksiyonunun ne olabildiğinin sistematik bir karşılığı yoktur. Bağlanmanın aklıktan elde edilen ikincil dürtü teorisinin bir sonucu olduğuna inananlar, tartışılmamasına rağmen bebeği yiyecek ihtiyacına yakın tutmasından dolayı bağlanmanın işe yaradığını varsayıyor gibi görünmektedirler.

Ayrıca Freud'un savunduğu çocuğun annesine bağlanma fonksiyonunun temelde yiyecek ihtiyacını giderme olduğu kolaylıkla varsayılabilmesine rağmen Freud'un konumu bir parça farklıdır. Problemin ilk sistematik tartışmasında (*Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, 1926) aşağıdakileri savunur: Bir bebeğin karşılaştığı temel tehlike, fiziksel araçların, tatmin edilmemiş fizyolojik ihtiyaçtan kaynaklanan aşırı uyarıcının varlığıyla normalin dışına çıkabilmesidir. Bu tehlike, bebeğin yalnızlıkla mücadelesinde savunmasız olmasıdır. Bunun yanında anne bu tehlikeyi sonlandırabilir. Dolayısıyla annenin gecikmeden tüm ihtiyaçları tatmin ettiği deneyimini bildiğinden bebek, annenin varlığını algılamak ister. Bu argümanın sonucunda bebeği anneye bağlayan ikincil dürtüyle tatmin edilen fonksiyonun, annenin varlığı sağlanarak "kullanılmayı gerektiren uyarı miktarındaki birikmeyle" bozulmasından kaynaklı fiziksel araçları koruma fonksiyonu olduğu ortaya çıkmaktadır (S.E. 20, s. 137). Bu görüşe göre yiyecek aşırı uyarıcı miktarını hazırlamaya yardım ettiğinden önemlidir.

Tüm kanıtlar, savunulan hangi biçim olursa olsun çocuk bağlanmasının ikincil dürtü teorisinin yanlış olduğunu ve memelilerde bile yiyeceğin bağlanma davranışının gelişimi ve devamında sadece marjinal bir rol oynadığını ileri sürer, çocuğun anneye bağlanma fonksiyonunun yeniden üzerine düşünülmesi gerekir.

Önceden önerdiğim görüş bağlanma davranışı fonksiyonunun yok edicilerden korunma olduğuydu (Bowlby, 1964).⁶ Son yıllarda geliştirilen diğer teori, bunun bebeğin hayatta kalması için gereken çeşitli aktiviteleri anneden öğrenmesi için fırsat sağladığıdır. İkinci öneri bazen tartışmada ileri sürülmektedir ve Murphy (1964)⁷ tarafından yazılan bir incelemede vurgulandığı görülmektedir.

Bugün bu iki öneri birbirleriyle gelişmemektedir, ayrıca her ikisi de akla yakındır. Eğer yırtıcılarla ilgisi varsa bebeğin bağlanma davranışı hiç şüphesiz onun güvenliğine katkı sağlar. Dahası annesiyle birlikte olan bebek hayatta kalmasına faydalı aktiviteler ve diğer şeyler öğrenmek için iyi bir konumdadır. Bu so-

⁶ Bu hipotez ayrıca King (1966) tarafından geliştirilmiştir.

⁷ Murphy şöyle yazmıştır: ...anne sadece beslenme ve diğer bedensel ihtiyaçları karşılamaz... aynı zamanda belirli ego fonksiyonlarının gelişimini de destekler...

nuçların her biri bağlanma davranışının bir sonucu ve de faydalı bir sonuç olduğundan neden her ikisinin de muhtemel fonksiyonlar olduğunu kabul edemiyoruz?

Soruyu bu şekilde hazırlamak bir probleminden kaçmaktır. Bölüm 8'de tartışıldığı gibi belirli bir parça davranışın biyolojik fonksiyonu performansın sahip olabileceği uygun bir sonuç değildir. Biyolojik fonksiyon daha dar bir şekilde tanımlanmıştır; bu, evrim sürecinde söz konusu davranışa yol açan sonucun, bir türün biyolojik donanımına dâhil olmasıdır. Bu tür özümseme, davranışın ona sahip olanlara sunduğu bazı avantajların (hayatta kalma ve farklı üreme başarısı açısından) bir sonucu olarak meydana gelir. Söz konusu davranış hazır bir geliştirme yeteneğiyle doğan bireyler, yetersiz olanlara göre daha çok yavru bıraktıklarından ve kalıtım sayesinde yavruların çok olması olası olduğundan neredeyse türün (ya da bir kısım popülasyonun) tüm üyelerinin davranış geliştirme becerisine sahip oldukları bir zaman gelecektir. Bu davranışın biyolojik fonksiyonunu belirlemek için sorulması gereken soru; davranış geliştirme becerisiyle donanmış bireylerde, bu beceride yetersiz olanların başarılarına göre daha fazla doğurma başarısına neden olduğu düşünülen davranışın tam olarak avantajı nedir? sorusudur.

Bağlanma davranışında birinin emin olması için çok az kanıt bulunmaktadır. O zaman hangi argümanlar fikrin yanında ve karşısındadır?

Bağlanma davranışının en önemli avantajının bebeğin hayatta kalması için gereken çeşitli aktiviteleri anneden öğrenme fırsatı sağladığı düşüncesi ilk bakışta umut verici görünmektedir. Gelişmiş türlerin yavruları özellikle memeliler esnek bir davranış donanımıyla doğarlar. Gelişim sırasında bu donanım öğrenme süreçleriyle detaylandırılır ve çoğu annenin yaptıklarını taklit ederek ve annenin doğrudan davranış yönelttiği yiyecek maddeleri gibi aynı nesnelere davranış yönelterek öğrenilir. Bu nedenle bir yavru hayvanın annesine yakın kalmasının sonucunun ondan gelen pek çok faydalı şeyi öğrenme fırsatı elde etmesi olduğundan şüphe yoktur.

Yine de aradığımız asıl avantajın bu olduğunu ihtimal dışı bırakan iki neden vardır. Öncelikle neden bağlanma davranış pek

çok memeli türünde olduğu gibi öğrenme tamamlandıktan uzun bir süre sonra erişkin yaşamda da devam etmektedir? Bundan başka neden bu özellikle dişilerde sürmektedir? İkincisi neden bağlanma davranışı bir hayvan tehlike algıladığında yüksek yoğunlukta ortaya çıkmaktadır? Öğrenme fırsatını ortadan kaldıran bir fonksiyon teorisinin bu sorulara hiçbir cevabı yok gibi görünmektedir.

Bir hayvana bağlanma davranışıyla verilen en önemli avantajın yırtıcılardan korunma olduğu önerisi, tüm doğa bilimcileri için tanıdık, psikologlar ve psikanalistler için neredeyse bilinmez olan bir sorgulama hattı ortaya koyar. Yine de tüm hayvan türlerinde saldırıdan kaynaklı ölüm tehlikesinin açıktan gelen ölüm tehlikesi kadar büyük olduğundan hiç şüphe yoktur. Tüm hayvanlar, bitki, hayvan ya da her ikisinin de yırtıcılarıdır. Bununla birlikte hayatta kalmak için her tür hayvan, kendi yiyecek ihtiyacını elde etmeyi ve bazı hayvan türlerinin yiyecek ihtiyacının bir parçası olmadan önce üremeyi becermelidir. Bu nedenle yırtıcılardan koruyan davranış donanımı, beslenme ya da üremeye neden olan donanımınkine denk öneme sahiptir. Doğanın bu temel gerçeği umulanın aksine bir laboratuarda ya da bir şehir ortamında unutulmuştur.

Yırtıcılardan korunma, üç temel gerçeğe desteklenen bağlanma davranışının en olası fonksiyonudur. Öncelikle pek çok kuş ve memeli türünün gözlemlerinden elde edilen, izole hayvanın türün diğerleriyle birlikte yaşamış bir hayvana göre bir yırtıcı tarafından saldırılma ve yakalanma olasılığının çok daha fazla olduğuna dair sağlam kanıtlar vardır. İkinci olarak bağlanma davranışı, yaş boyut ve durum nedeniyle özellikle yırtıcılara karşı savunmasız olan örneğin yavrular, hamile dişiler, hasta hayvanlarda kolaylıkla ve şiddetle ortaya çıkar. Üçüncü olarak bağlanma davranışı tehlike durumlarında yüksek yoğunlukta ortaya çıkar ki bu durumlar genelde bir yırtıcının ya hissedildiği ya da şüphelenildiği durumlardır. Diğer hiçbir teori bu gerçeklere uygun değildir.

Cezalandırma arttıkça çocuğun cezalandırıcı figüre bağlanmasının daha güçlü olduğunu algıladığı paradoksal bulgu, ki başka bir teori üzerinden açıklanması çok zordur, bağlanma davranışı fonksiyonunun yırtıcılardan korunma olduğu görüşüyle uyumludur. Bu, dominant bir erkek bir yırtıcı ya da başka bir tehlike his-

settiğinde genelde gözdağı verdiği hatta tehlike noktasına dikkatsizce yaklaşan bir yavruya saldırdığı önemli gözlemiyle anlaşılmıştır (Hall ve DeVore, 1965; Kawamura, 1963). Dominant erkek davranışı, yavruyu korkutarak yavrunun bağlanma davranışını ortaya çıkarır. Sonuç olarak yavru, erişkin bir hayvanın, sık sık onu korkutan erkeğin yakınlığını arar ve böylelikle yaparak yavru kendisini tehlikeden uzaklaştırır.⁸

Bu argümanlar oldukça etkili olmasına rağmen bir miktar şüphe, yarı insan primatlar üzerine yapılan alan çalışmalarında geçerliliğini gölgeliyor gibi görünmektedir. Sadece zaman zaman maymunlar üzerine saldırılar gözlemlenmiştir, şempanze ve gorillerde neredeyse hiç gözlemlenmemiştir. Aslında Eden bahçesinde yaşayan iki büyük insansı maymun türünün düşmanlıktan muaf oldukları bile ileri sürüldü. Bunun gerçek olup olmadığı oldukça belirsizdir. Washburn ve arkadaşları bunu sorgular. Problemi tartışırken (Washburn, Jay ve Lancaster, 1965) şunları yazmışlardır:

Primatlar arasındaki yırtıcı-av ilişkisi konusu üzerinde çalışmak zordur. Bir kartalın saldırması gibi nadir olaylar (Haddow, 1952...) primatların hayatta kalmasında çok önemli olabilir fakat bu tür saldırılar, insan gözlemcilerin bulunması hem avcıyı hem avı rahatsız ettiğinden dolayı nadiren gözlemlenmektedir. Primatlar üzerindeki avcılığın öneminin vurgulanmayışı bu gözlem zorluklarından ve bugün bile açık alan primat çalışmasının pek çoğunun avcılarının insanlar tarafından azaltılıp yok edildiği bölgelerde yapıldığı gerçeğinden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Pek çok avcı gece aktiftir ve yine de bir maymun ya da insansı maymunun geceye özgü davranış çalışmaları yetersizdir.⁹

⁸ Kummer, henüz olgun olmadan annesinden ayrılan yavru maymunun davranışını tanımlamıştır. Bir grup erişkin tarafından ciddi biçimde tehlike altındayken yavru bir maymun daima daha üst dereceden uygun hayvanı genellikle dominant bir erkeği arar. Bu aynı hayvan genellikle ilk aşamada tehdit edenlerden biriye yavrunun yaklaştığı hayvanın onun korkusunu ortaya çıkaran tek hayvan olduğu sık bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Chance tarafından alıntılanmıştır, 1959).

⁹ Primatlar üzerinde avlanma ölçümünün metodolojik problemleri daha detaylı ele alındığında Washburn (1968) etkili ölçme biçiminin potansiyel avcı davranışlarını çalışmak olduğu sonucuna varır. Langur maymunlarında yapılan açık alan çalışmalarına rağmen hiçbir gözlemci leoparların onlar üzerindeki saldırılarını yayınlamadı. Bunun yanında Schaller (1967) gerçekleştirdiği son çalışmasında göstermiştir ki leopar saldırılarının yüzde yirmi yedisi le-

Konu burada bırakılmalıdır. Sonuçta bağlanma davranışının fonksiyonu için geliştirilen pek çok öneri ortaya atılmıştır, en olası görünen yırtıcılardan korunmadır. Bunu takip eden varsayılmakta olan bu fonksiyondur.

Terminoloji üzerine bir not: “bağımlılık”

İkincil dürtü teorisini savunan psikanalistler ve psikologlar tarafından uzun bir süredir yaygın şekilde kullanılmalarına rağmen bu açıklamada “bağımlılık” ve “bağımlı olma” terimlerinden çekinildiği görülecektir. Terimler, çocuğun fizyolojik tatmin kaynağı olarak annesine bağımlı olduğundan dolayı annesiyle bağılı olduğu düşüncesinden elde edilmektedir. Bununla birlikte neredeyse tamamen yanlış olan bir teoriden elde edildiklerini bir kenara bırakırsak bu terimlerin kullanılmaması için başka pek çok güçlü neden vardır.

Bir anne figürüne bağımlı olmak ve ona bağılı olmak çok farklı şeylerdir. Bu nedenle yaşamın ilk haftalarında bebek annesinin bakımına hiç şüphesiz bağımlıdır fakat henüz ona bağılı değildir. Diğer taraftan sonradan yabancılar tarafından bakılan iki ya da üç yaşında bir çocuk, o anda annesine bağımlı olmamasına rağmen güçlü bir şekilde ona bağılı olmaya devam ettiğinin açık kanıtını gösterebilir.

Mantık olarak “bağımlılık” sözcüğü bir bireyin varoluşu için başkasına bağılı olma ölçüsüne atıfta bulunur ve fonksiyonel bir söyleme sahiptir. Oysaki burada kullanıldığı gibi bağlanma bir davranış biçimine atıfta bulunur ve sadece tanımlayıcıdır. Bu farklı anlamların sonucu olarak bağımlılığın doğumda maksimum olup olgunluğa ulaşana dek sabit bir şekilde azalırken bağlanmanın doğumda hiç olmayıp bebek altı ayı geçene dek güçlü bir şekilde belirgin olmadığını görmekteyiz. Kelimeler, eşanlamlılıktan uzaktırlar.

Bu mantık handikaplarına rağmen bağımlılık davranışı gibi bir terimin sadece pek çok psikologun bağımlılık terimine alışkın olduğundan bağlanma davranışı yerine kullanılmaya devam edile-

oparların bu maymunları yemiş olduğu yönünde kanıtlar içerir. Avlanmanın primatların hem morfoloji hem de davranışlarını belirlemede temel faktör olduğunun kanıtları Washborn tarafından da ele alınmıştır.

ceği iddia edilebilir. Fakat öncekinden çok daha fazla yük getirdiğinden kullanmamak için başka nedenler de vardır. Bağımlılık teriminin değer içeriği bağlanma teriminin ilettiklerinin yanında iletmeyi tasarladıklarına tamamen karşıttır.

Bir kişinin bağımlı olması onun bağımsız olmasından daha az iyi olması genel bir yargıdır; aslında kişisel ilişkilerde birine bağımlı demek genelde oldukça küçük düşürücüdür. Fakat birine bağlı demek küçük düşürücülükten uzaktır. Aksine aile üyelerinin birbirine bağlı olmaları pek çokları için takdire değer görülmektedir. Diğer taraftan bir kişinin kişisel ilişkilerinde kopmuş olması genelde takdirden çok daha aşağıda görülür. Böylelikle kişisel ilişkilerdeki bağımlılık, bir geride kalma ya da kaçınma durumuyken bağlanma genelde değer verme durumudur.

Bu nedenlerden dolayı bahsedilen, yakınlığı sürdüren davranış olduğunda bağımlılık ve bağımlılık ihtiyacı teriminin devam eden kullanımından yalnızca karışıklık çıkar. İkincil dürtü teorisine inanmalarına rağmen hem Sigmund Freud hem Anna Freud'un bağlanma terimini kullanmaları boşuna değildir (Freud, 1931; Burlingham ve Freud, 1944).

Kullanılan diğer terimler “nesne yükü” ve “yakınlık”tır.

“Yük”ün iki sakıncası vardır. İlk ve temel olanı Freud'un enerji teorisinden elde edilmiş olmasıdır. Sıkıntıları Bölüm 1'de ele alınmıştı. İkincisi, bağlanma davranışının yöneldiği nesneler ile cinsel davranışın yöneldiği nesneler arasındaki farklılıkların tartışılması için elverişli olmamasıdır. Konu sonradan bu bölüm içerisinde ele alınmıştır.

Murray (1938) tarafından ileri sürülen “Yakınlık”: “Bu başlık altında tüm arkadaşlık ve iyi niyet ve başkalarıyla birlikte bir şeyler yapma arzu göstergeleri sınıflandırılmıştır.” Gerçekte bu bağlanmadan çok daha geniş bir kavramdır ve bir ya da birkaç belirli figüre yönelen davranışı kapsadığı söylenemez ki bu da bağlanma davranışının ayırıcı özelliğidir. Murray'in kendisi ilave bir ihtiyaç varsayarak bu ayrımı -ilgi/sevgi arama olarak- tanımlar. Murray'in tasarısındaki bağımlılığın yakınlık ya da ilgi arama füz-yonundan meydana geldiği düşünülür.

Yakınlığın diğer sakıncası ihtiyaçlar açısından kavramsallaştırılmasıdır, belirsizlikler Bölüm 8'de ele alınmıştır. Terim

Murray'in orijinal anlamında kullanılmaya devam eder (örn. Schachter, 1959), bağlanmanın alternatifi olarak açık şekilde uygunsuzdur.

Bağlanma ve diğer sosyal davranış sistemleri

Bu ve önceki bölümde çocuğun annesine bağlanması cinsel ya da başka bir tür sosyal davranışa herhangi bir gönderme olmadan ele alınmıştır. Oysaki bağlanma, kendi içsel organizasyon biçimine sahip ve kendi fonksiyonuna hizmet eden bir davranış sistemi olarak sunulmaktadır. Dahası cinsel davranış hiç ele alınmadığından (bakınız, Bölüm 10) farklı bir ontojeni ve hiç şüphesiz farklı bir fonksiyona sahip, bağlanma davranışından farklı bir davranış sistemi olarak bahsedilmektedir. Bunun, yeni tasarıda bağlanma ve cinsellik arasında hiçbir bağlantının olmadığı anlamına mı geldiği sorulabilir. Eğer öyleyse bu, Freud'un en büyük katkılarından birini inkâr etmez mi?

Bu sorunun kısa cevabı, farklı davranış sistemleri olarak görülmelerine rağmen bağlanma davranışı ve cinsel davranışın olağandışı yakın bağlantıları olduğuna inanılmasıdır. Bununla birlikte gelişen Freud'un teorisini açıklayacak klinik fenomeni açık bir şekilde kabul eden yeni tasarısı onların farklı açıklamalarını sunar.

Çocuk cinselliğine ilişkin Freud teorilerinin bazı kısımları, genelde (muhtemelen daima) çocukluk sırasında meydana gelen cinsel sapmayı tespit eden bulguları açıklaması için geliştirildi. Bölüm 10'da cinsel davranış organizasyonunun atipik gelişimine neden olabilen, ters gidebilen ve aynı şekilde insandaki anormal gelişimden sorumlu olan, bugün pek çok yavru hayvanda yaygın olduğu bilinen çok sayıdaki gelişimsel süreçten referans verilmiştir.

Psikanalitik teorinin çocuk cinselliği ile ilgili diğer kısımları, erişkinen bireyin cinsel davranışının şekillenme sonucunun bireyin küçükken anne ve/veya babaya yönelik davranışlarının aldığı biçimden çok fazla etkilendiğini açıklamak için geliştirilmiştir. Geleneksel psikanalitik teoride bu tür bir bağlantının varlığı, iki davranış biçiminin, çocuk ve erişkin, basitçe tek bir libidinal gücün farklı ifadeleri oldukları temelinde açıklanır. Bu görüşte bağlantı ve etkinin doğruluğu kabul edilmiştir; açıklama gerektiren

ise iki davranış biçimi arasındaki farklardır. Yeni teoride farklı olarak doğruluğu kabul edilen iki davranış biçimi arasındaki farklılıklar ve açıklama gerektiren aralarındaki bağlantıdır.

Bağlanma davranışı ve cinsel davranışı kavramsal olarak ayrı tutmanın akıllıca olmasının üç temel nedeni vardır. İlki, iki sistemin aktivasyonu birbirinden bağımsız olarak farklılık gösterir. İkincisi, her birinin yöneldiği obje sınıfı oldukça farklı olabilir. Üçüncüsü her birinin gelişimindeki duyarlı evrelerin farklı yaşlarda meydana gelmesi olasıdır. Nedenleri sırayla inceleyelim.

Tümüyle fonksiyonel bağlanma davranışı daima yaşam döngüsünün başlarında olgunlaşır ve kısa süre içerisinde yoğun düzeyde aktive olur. Oysaki erişkinlikte bağlanma davranışı, düşük yoğunluk düzeyinde aktif olur ya da bazı türlerde neredeyse hiç aktif olmazlar. Buna karşın cinsel davranış geç olgunlaşır ve olgunlaşmamış görülürken genelde parçalı ve fonksiyonel olmayan biçimdedir.

Bağlanma davranışı ve cinsel davranışın yaşam döngüsü boyunca aktif olduğu farklı biçimlerin dramatik bir örneği toynaklılarda görülmektedir. Bir kuzu yavruyken annesini izler ve eğer dişiye böyle yapmaya devam eder. Sonuç olarak önceden bahsedildiği gibi bir koyun sürüsü büyük büyükannelerini izleyen büyükanneler, büyükannelerini izleyen anneler, annelerini izleyen kuzulardan oluşur. Bu şekilde sürü, tümünün en yaşlısı tarafından idare edilir. Dişi koyunlarda ve pek çok akraba türlerin dişilerinde bağlanma davranışı doğumdan ölüme çok güçlü bir şekilde belirgin kalır. Bu varlıklardaki cinsel davranış aksine epizodiktir. Olgunluğa yaklaşırlarken yavru erkekler dişi sürüsünden ayrılırlar ve bekârlar grubuna katılırlar. Sadece yılda bir iki kez azgınlık döneminde erkekler dişi sürüye hücum edip kur yaparlar ve çiftleşmeler meydana gelir. Sonra erkekler tekrar ayrılırlar ve her iki cinsiyetin üyeleri bir dahaki azgınlık dönemine dek cinsel olarak aktif olmayan bir yaşama devam ederler. Böylelikle asıl bağlanma ve cinsel davranış örüntüleri farklı olmasının yanında çoğunda aktif oldukları yaşam döngüsünün dönemleri de oldukça farklıdır.

Tekrarlarsak bu farklı davranış örüntülerinin yöneldiği nesneler sınıfı bazı durumlarda oldukça farklı olabilirler. Örneğin, bağ-

lanma davranışının tümünü bir insana yönlendiren ördek yavrusu yine de tüm cinsel davranışlarını kendi türünden kuşlara yönlendirebilir. Bunun nedenleri, öncelikle her iki davranışın da ortaya çıkmasını sağlayan uyarıcı dizisi oldukça farklı olabilmesi ve ikincisi; her dizinin daraltılmış olduğu duyarlı periyotların da farklı olabilmesidir. Yavru ördeklerle yapılan deneyler, cinsel davranış için duyarlı evre üç - sekiz hafta arasıyken izleme için duyarlı evrenin hayatının yaklaşık ilk kırk sekiz saati olduğunu göstermektedir (bakınız, Bölüm 10). Memeliler için yetersizlik açık olmasına rağmen cinsel figür seçmenin duyarlı evresi, bağlanma figürünün seçiminden daha sonra olması olasılık dışı görünmemektedir. İnsanda fetiş seçimi ile ilgili hasta raporları genelde üçüncü doğum günü civarındaki bir periyodu merkez aldığı yani bir bağlanma figürü seçiminin duyarlı evresinden en az iki yıl sonra olduğu görülmektedir.

Böyle olsa da olmasa da insan olmayan primatlarla yapılan deneysel çalışmalar, Harlow'u diğer türlerdeki gibi onlarda da bağlanma ve cinsel davranışın gayet başka sistemler olarak görüldüğü sonucuna çıkartır.

Çalışmalarının son bir incelemesinde Harlow ve Harlow (1965), beş şefkat sistemi ayırımında bulunur.¹⁰

Eşgüdümlü ve kurucu sosyal ilişkilerde bir türdeki (primat) çeşitli üyeleri birbirine bağlayan... her sistem kendi olgunlaşma düzeyleriyle gelişir ve belirli tepki örüntülerini üreten ve kontrol eden temel değişkenlerde farklılaşır. Genelde olgunlaşma düzeyleri çıkarılır... Bu beş şefkat sistemi gelişim sırasına göre: (1) çocuğu anneye bağlayan bebek-anne şefkat sistemi [burada bağlanma davranışı adı verilmiştir]; (2) anne-bebek ya da annelik şefkat sistemi; (3) bebekler ve çocukların birbiriyle ilişkili oldukları ve birbirleri için sürekli şefkat geliştirdikleri bebek-bebek, yaşıtlar ya da akran şefkat sistemi... (4) ergen cinselliğinde doruğa yükselen ve son olarak da erişkinlerde davranışları üremeye yönelten cinsel ve heteroseksüel şefkat sistemi; ve (5) erişkin erkeklerin bebek, çocuk ve belirli sosyal grupla-

¹⁰ Bu kitapta kullanılan terminolojide her bir şefkat sistemi, sosyal olarak yönlendirilmiş belirli bir tür içgüdüsel davranışa aracı davranış sistemler bütünüdür.

rın diğer üyelerine yönelik olumlu tepki verme açısından genişçe tanımlanan ebeveynlik şefkat sistemidir.

Bu sistemleri birbirlerinden ayırmak için Harlow tarafından öne sürülen nedenlerin, önceden burada verilenlerle aynı oldukları görülecektir yani “her sistem kendi olgunlaşma düzeyleriyle gelişir ve belirli tepki örüntülerini üreten ve kontrol eden temel değişkenlerde farklılaşır”. Onları bu sonuçlara çıkartan deneysel ispatlar, bilimsel çalışmaları içerisinde yer almıştır.

Bu nedenle diğer hayvan sınıf ve takımlarının yanı sıra primatlarda da bağlanma davranışı ve cinsel davranış niteliklerinin ayrı olduğuna dair sağlam kanıtlar vardır. Hiçbirisinin insanın bir istisna olduğunu varsaymak için nedenleri yoktur. Yine de her iki sistem de farklı olmasına rağmen birbirlerinin gelişimine etki ettiği ve çarpıttığına dair sağlam kanıtlar vardır. Bu, insanda olduğu gibi diğer türlerde de meydana gelmektedir.

Bağlanma davranışı, çok sayıda parça örüntülerden oluşmaktadır ve cinsel davranış için de aynısı geçerlidir. Bazı unsurlar paylaşılmaktadır. Onlar bu nedenle biri diğerinden daha tipik olmasına rağmen her iki davranış türündeki elementler olarak görülürler. Örneğin; bazı ördek türlerinde kur sırasında görülen tipik hareketler yumurtadan yeni çıkmış yavrularda da görülmektedir ki bu durumda hareketler, ne olursa olsun izleme tepkisini ortaya çıkaran nesneye doğrudan yönelir (Fabricius, 1962). İnsandaki yapışma ve öpüşme, her iki davranış tipinde yaygın örüntü örnekleridir.

Bağlanma davranışı ve cinsel davranış arasındaki bağlantının diğer kanıtlarını Andrew yayınlamıştır (1964). Çeşitli türlerde yavru erkek kuşlara ve yavru erkek Gine domuzlarına cinsel gelişimi hızlandırmak için testosteron verildiğinde bağlanma davranışının önceden mühürlendiği objeye yönelik cinsel davranış gösterirler. Benzer şekilde verilmiş fakat henüz mühürlemede bulunmamış kontrol hayvanları benzer objeler sunulduğunda hiçbir cinsel davranış göstermemişlerdir. Olası açıklama, bu türlerde bağlanma davranışı ve cinsel davranış, oluşturan ve kontrol eden belirli mekanizmaları paylaşıyor olmalarıdır.

Bağlanma ve cinsel davranışın belirli unsurları ve nedensel mekanizmaları paylaşımlarının yanında ebeveynlik davranışının

da onlardan bazılarını almış olması mümkün olabilir. Önceden bahsedilen kuşlardaki cinsel davranış ve ebeveynlik davranışı arasındaki çakışma örneği, kur yapma amaçlı beslemedir; horoz ve tavuğun yavrulara davranış biçimi ile horozun tavuğa davranış biçimi aynıdır. Tavuk bir davranış göstererek horozdan dilenirken yavru sadece ebeveynlerinden yiyecek dilenir (Hinde 1966).

İnsanda bağlanma davranışı, cinsel davranış ve ebeveynlik davranışı arasındaki çakışmalar olağandır. Örneğin bir bireyin cinsel partnerine partneri bir ebeveynmiş gibi davranması olağandışı değildir ve partner ardından bir ebeveynlik davranışı benimseyerek karşılık verebilir. Çocuk rolüne bürünen partnerin davranışının olası açıklaması şudur; bu partnerdeki bağlanma davranışının erişkin yaşamda sürdürülmesinin yanında -ki bu olağandır- bazı nedenlerden dolayı küçük bir çocukta olduğu gibi davranışın kolaylıkla ortaya çıkmaya devam etmesi -ki bu olağan değildir-.

Açıkçası tüm bu çakışmaları ve bir davranış sınıfının diğerine etkilerini çözmek için büyük bir araştırma çabası gereklidir. Farklı sistemler olarak bağlanma davranışının, cinsel davranışın ve ebeveynsel davranışın psikanalitik görüşün meyvelerini hiçbir şekilde tehlikeye atmadığını göstermeyi umduğumuzu yeterince söyledik.

BAĞLANMA DAVRANIŞINA KONTROL SİSTEMLERİ YAKLAŞIMI

Özgür gitmeliler
Balıklar gibi denizdeki
Ya da yıldızlar gibi gökteki
Sen beklerken
Kıyıda onların tesadüfen tekrar geleceklerini
FRANCES CORNFORD

Giriş

İkincil dürtü teorisinin tipi açısından bağlanma davranışının gerçekleri hantal ve katı görülmektedir. Buna karşın kontrol tipli teori açısından ise ilginç bir meydan okuma ortaya koyar. Aslında bu tür bir yaklaşım uygulandığında olası çözümlerin açık sonuçlarını görmek çok da zor değildir.

Bölüm 5'te artan içgüdüsel davranışın bir hayvanda belirli nitelikli bir ortamla belirli türde uzun süreli bir ilişki sağladığı vurgulanmıştı. Örneğin kuluçka davranışı ki bu bir haftalık periyot boyunca yumurtalara ve kuluçkaya yakınlığı devam ettirerek ortaya çıkar ve bölgesel davranışlar; aylar, bazen yıllar boyunca belirli bir kısım ortam içerisinde konumu devam ettirerek meydana gelir. Bu, öngörülebilir sonuca sahip davranışın az çok karmaşık bağlantılar üzerinde organize olabileceğini gösterir. Örneğin daha az karmaşık bir versiyon, belirli bir hedef nesneye yönelik hareketin hedef nesneyle olan mesafesini muhtemelen gittikçe daha bü-

yütecek kadar organize olacaktır. Bu bölümün temel önerisi bağlanma davranışının bu şekilde organize olduğudur.

Üstteki bilgi, kuşkusuz önerilmekte olan teorenin yalın bir iskeletinden fazlası değildir. Daha detaylı görünen davranışı açıklamak gerekir. İlk aşamada bağlanma davranışının bir çocuk tarafından gösterilen yoğunluğu günden güne, saatten saate hatta dakikadan dakikaya değişir. O nedenle bağlanma davranışını aktive eden ya da sonlandıran, aktive olduğunda yoğunluğunu değiştiren koşulları incelemek gerekmektedir. İkinci olarak bağlanma davranışına aracılık eden sistemlerin organize olduğu bebeklik ve çocukluk boyunca büyük değişiklikler meydana gelir. Bununla birlikte bu konuları tartışmadan önce annenin rolünün partner olarak dikkate alınması gerekir. Anne ya da çocuğun hareketleriyle mesafenin gittikçe artabilmesinin yanında aynı şekilde azalan mesafe de her ikisinin hareketleriyle oluşur.

Anne-çocuk etkileşiminde anne ve çocuğun rolleri

Çeşitli davranış sınıflarının sonucu olarak etkileşim

Anne ve onun bir iki yaşındaki çocuğunun birbirlerine nasıl davrandıklarını gözlemleyen biri pek çok farklı örüntü gösterdiklerini fark edecektir. Her iki partnerin de bazı davranışları çift arasındaki yakınlığı sürdürme ya da arttırma etkisine sahipken çoğunluğu tamamen diğer türdedir. Bazıları yakınlık konusunda ilgisizdir; anne yemek yapar ya da dikiş diker; çocuk topla oynar ya da annesinin çantasını boşaltır. Diğer davranış yakınlığı sürdürmeye karşıttır. Anne başka odaya gider ya da çocuk merdiven tırmanmaya bırakılır. Tekrarlarsak diğer davranış yakınlık aramanın reddi olabilir; ara sıra, daha çok nadiren, birbirlerine mesafe koyacak biçimdeki hareketle ilgili hem anne hem çocuk oldukça kızgınlık ve öfke duyabilirler. Bununla birlikte yakınlığı sürdürme iki partnerin sahip olduğu davranışın pek çok sonuçlarından biridir.

Yine de sıradan bir günde ikisinin arasındaki mesafenin belli bir üst sınırı geçmesi pek olası değildir. Böyle bir durum ortaya çıktığında ikiliden birinin mesafeyi azaltacak biçimde hareket etmesi olasıdır. Bazen ilk adımı atan anne olur -çocuğun nerede ol-

duğunu görmek için seslenir ya da gider- bazen de çocuk ya anneye geri koşarak ya da ağlayarak girişimde bulunabilir.

Böylelikle anne-çocuk çifti arasında dinamik bir denge vardır. Her ikisinden de gelen pek çok ilgisiz ve biraz rekabetçi biraz da uyumsuz ya da karşıt davranışa rağmen aralarındaki mesafe bir kural olarak belirli stabil sınırlar içerisinde sürdürülür. Bunun nasıl ortaya çıktığını anlamak için aşağıdaki dört tür davranışın sonucu olarak ikisi arasındaki uzamsal ilişkiyi dikkate almak faydalıdır:

- a. çocuğun bağlanma davranışı
- b. çocuğun bağlanmaya karşıt davranışı, özellikle keşfetme davranışı ve oyun
- c. annenin ilgi davranışı
- d. annenin ebeveynsel ilgiye karşıt davranışı

(a) ya da (c)'de sınıflandırılan davranış biçimleri fonksiyon hususunda homojendirler; (b) ya da (d)'de sınıflandırılanlar heterojendirler.

Bu dört sınıfın her birinin davranış yoğunluğunda anbean büyük değişimler olur ve herhangi bir sınıftaki davranış bir süreliğine bütünüyle yok olabilir. Üstelik her davranış sınıfının diğerlerinin varlığı ya da yokluğundan etkilenmesi olasıdır. Çünkü bir davranış sınıfının sonuçlarının diğer üç sınıf davranışı ortaya çıkarması ya da ket vurması olasıdır. Böylelikle anne çağırdığında çocuğun bağlanma davranışının ortaya çıkması ve keşfetme davranışına ket vurulması olasıdır. Aksine bir çocuk çok uzağı keşfe çıktığında annenin ilgi davranışının ortaya çıkması olasıdır. Anne ne yapıyor olursa olsun ket vurulur. Mutlu bir çiftte bu dört davranış sınıfı meydana gelir ve birlikte uyum içinde gelişirler. Fakat uyumsuzluk riski hep vardır.

Bu analiz, çocuğun bağlanma davranışının dört ayrı davranış sınıfından yalnızca biri olduğunu gösterir -ikisi çocuğa özgü; ikisi anneyi telafi etmeye çalışan anne-çocuk etkileşimi. Bağlanma davranışını daha detaylı ele almadan önce diğer üç sınıfa kısaca bakmak faydalı olacaktır. Çocuğun anneden uzaklaşmasıyla bağlanma davranışının antitezi olan davranış sınıfına başlayalım.

Keşfetme Davranışı ve Oyun

Geçtiğimiz on yıl boyunca Piaget tarafından savunulan görüş genişçe kabul görmekteydi: Keşfetme ve inceleme, beslenme ve çiftleşme sınıfları farklı ve önemli bir davranış sınıfını oluşturmaktadırlar.

Keşfetme davranışı temelde üç biçim alır. Öncelikle uyarıcı nesneyi işleyecek duyu organlarını daha iyi bir konuma getiren ve uygun eylem için kas ve kalp damar sistemini uyaran beden ve başın yönelme tepkisi. İkinci olarak uyarıcı nesneye bedensel yaklaşım ki bu da tüm duyu organlarının bununla ilgili daha fazla ve daha iyi bilgi edinmesini sağlar. Üçüncüsü manipüle ederek ya da başka biçimlerde deneyerek nesnenin incelenmesi. Bu tür davranışlar tüm kuş ve memeli türlerinde özellikle belirli türlerde kuşlar içinde karga ve memelilerde primatlarda yaygındır. Yavrular bu davranışı yaşlılardan daha fazla gösterirler.¹

Keşfetme davranışı, yeni ve/veya karmaşık, genelde birbirine uyumlu karakteristikleri olan uyarıcıyla ortaya çıkar. İster maymun ister fare ya da gergedan olsun bir hayvanın kafesine bırakılan yeni bir nesne er geç incelenip araştırılır. Bir süre sonra ilgi azalır, “yenilik zamanla kaybolur” Fakat her yeni obje yeni ilgi uyandırır ve bir süreden sonra tekrar yeni tanışılan eski hale gelir.

Bir hayvan, uğraşılarının karşılığı oynayacak yeni bir nesne ya da bakılacak yeni bir görüntüden fazlası olmadığında uzun bir süre itici düzeyler ya da açma kapakları ile uğraşabilir. Dahası hem yiyecek hem de yeni bir şey birlikte sunulduğunda genellikle yeniyi inceleme -hayvan aç olduğunda bile- beslenmenin yerine geçer.

İnsanlar özellikle küçük yaştakiler aynı şekilde davranır. Her anne bebeğin değişen bir görüntü izlemekten hoşlandığını bilir ve Rheingold'un (1963a) deneysel olarak gösterdiği gibi bir bebek dört aylıkken bile davranışının sonucu kısa bir film gösterimiye tekrar tekrar küçük topa dokunmayı öğrenir. Her anne bebeğinin yeni bir şey ya da yeni birisinin görünüm alanına girdiğinde ye-

¹ Hayvanlarda ve insanda keşfetme davranışı üzerine yapılan deneysel çalışmaların faydalı bir incelemesi Berlyne'nin *Conflict, Arousal and Curiosity* (1960) Bölüm 4, 5 ve 6'da bulunmaktadır. Ayrıca bakınız, Flavell'in *The Developmental Psychology of Jean Piaget* (1963).

meği hemen keseceğini bilir. Bu, insan-çocuğun üzerindeki yenilik etkisidir. Doğrusu “yeni oyuncak almış bir çocuk gibi” tabiri, ortamın bir ögesindeki merkezi çekimin kendisini ifade eder.

Keşfetme davranışı bu nedenle beslenme ya da cinsel davranışın uzantısı değildir. Bunun yerine kendi başına bir davranış sınıfıdır. En iyi şekilde, ortamdan gelen bilginin özel fonksiyonu doğrultusunda gelişen bir grup davranış tarafından aracılık edildiği biçimde algılanır. Diğer davranış sistemleri gibi bu sistemler belirli karakteristik niteliklere sahip uyarıcıyla aktive olurlar ve diğer karakteristik niteliklere sahip uyarıcıyla sonlanırlar. Bu durumda aktivasyon yenilikten, sonlanma aşinalıktan kaynaklanır. Bu, yeniyi tanıdığa dönüştüren keşfetme davranışının özel niteliğidir ve bu süreçle aktive eden uyarıcıyı sonlandıran uyarıcıya çevirir.

Keşfetme davranışının paradoksal niteliği, keşfetmeyi ortaya çıkaran neredeyse aynı özelliğin uyarı ve ayrıca uzaklaşma ortaya çıkarmasıdır. Bunun nedeni, ilgili yakınlaşma ve uyarılı uzaklaşmanın genelde bir hayvan ya da bir çocuk tarafından ya eşzamanlı ya da hızla arka arkaya gelecek biçimde gösterilmesidir. Kural olarak ikisinin arasındaki denge uyarıdan ilgiye geçer. Öncelikle tamamen yabancı bir şey sadece uzaklaşma ortaya çıkarır. Ardından mesafeden hareketle -genelde yoğun ve uzatılmış- bir denetleme gelir. Sonra er ya da geç objenin sabit kalması ve ürkütücü ses ve görüntünün çıkmaması koşuluyla -önce ihtiyatla sonra daha güvenle- objeye yaklaşılması ve incelenmesi olasıdır. Pek çok varlıkta bu tür bir süreç, bir dostun önünde hızlanır ve özellikle yavrularda bu, annenin önünde ivme kazanır.

Akranlarla oyun, keşfetmenin genişlemesi ve cansız nesnelerle oyunun başlaması olarak görülür. Harlow ve Harlow (1965) yavru maymunlar yazısının insan-çocuklara muhtemelen aynı şekilde uygulanabileceğini yazmıştır:

Nesne keşfi ve sosyal keşfetmenin ortaya çıkardığı değişkenler şüphesiz benzer türdedir... Hareketli fiziksel nesneler maymuna, etkileşimli tepki verme olanağı sağlar fakat hareketsiz fiziksel nesneler, bebek primatlara sosyal partner ya da partnerlerle olan temasla elde edilebilen muazzam bir uyarıcı geri bildirim olanağı verebilir... Oyun düzeyi muhtemelen fiziksel objelerin oldukça kar-

maşık kullanımını içeren bireysel aktivite olarak başlar... Bu bireysel oyun örüntüleri... sonradan ortaya çıkan çok yönlü ve karmaşık etkileşimli oyun tepkilerinin şüphesiz öncülleridir.

Annesinden uzak kalmasına rağmen bir çocuğun keşfetme davranışı ve oyun, bağlanma davranışına karşıttır. Aksine annenin çocuğa yönelik ilgi göstermesiyle annenin annelik davranışı bağlanma davranışı ile karşılıklıdır.

Annelik Bakımı

İnsan dâhil tüm memelilerde annelik davranışı diğer türlerinden daha fazladır. Birçok türde başlangıç olarak emzirmek, yuva kurma ve geri almayı ayırt etmek faydalıdır. Yavrunun hayatta kalıp kalmaması her tür için önemlidir fakat mevcut hedefler doğrultusunda geri alma özel bir ilgidir.

Geri alma bir ebeveyn davranışı olarak yavrunun yuvanın, annenin ya da her ikisinin yakınına getirildiği öngörülebilir sonuç biçiminde tanımlanabilir. Kemirgenler ve etoburlar ağızlarını kullanırlar, primatlar ellerini ve kollarını kullanır. Ayrıca pek çok türde hayvan, bağlanma davranışının uygulanmasıyla yavruları kendilerine doğru getirme etkisine sahip karakteristik bir sesleniş kullanır –genelde oldukça yumuşak, düşük bir ses.²

İnsanlarda geri alma davranışı pek çok başlık altında toplanmaktadır; “annelik”, “annelik bakımı” ve “besleme” bunlar arasındadır. Bazı bağlamlarda daha genel bir terim olan “annelik bakımı” tercih edilir, diğerlerinde geri alma daha iyidir. Özellikle geri alma, pek çok annelik davranışının çocuk ve anne arasındaki mesafeyi azaltmayla ve bebeğin annesiyle olan fiziksel temasını yakın tutmayla ilgili olduğu gerçeğine dikkat çeker. Diğer terimler kullanıldığında bu önemli gerçek kolaylıkla gözden kaybolabilir.

Primat annenin geri alma davranışı, bebeği onun kollarına getirir ve onu orada tutar. Yavrunun bağlanma davranışına benzer bir sonuca sahip olmasıyla bu, benzer koşullarda muhtemelen en iyi anlaşılandır –yani öngörülebilir sonucun bebeğe yakınlığın sürmesi olduğu çok sayıdaki davranış sistemi tarafından aracılık

² Memelilerde annelik davranışının incelenmesi için bkz., Rheingold (1963b).

edildiği için böyledir. Sistemleri aktive eden ve sonlandıran koşullar çalışılabilir. Aktivasyona etki eden organik değişkenler arasında annenin hormon düzeyleri belirli bir rol oynar. Bebeğin bulunduğu yer ve davranışı, çevresel değişkenler arasındadır. Örneğin; bir bebek belirli bir mesafenin ötesine geçtiğinde ya da ağladığında bir annenin harekete geçmesi muhtemeldir. Anne bir uyarı anındayken ya da yavrusunun başkaları tarafından taşındığını gördüğünde onu geri almak için hızla ve üstün bir gayretle harekete geçer. Sadece bebek onun güvenli bir şekilde kollarındayken bu davranış tipi sona erer. Diğer zamanlarda özellikle bebek, etraftaki diğer tanınan bireylerle rahat bir şekilde oynarken bir anne onun bir şeyler yapmasına izin verebilir. Yine de onu geri alma eğilimi tamamen durağan değildir; gözünü onun üzerinden ayırmaması, herhangi bir ağlamaya karşın tetikte ve en küçük uyarıda harekete geçmeye hazır olması olasıdır.

Annelik geri alma davranışının öngörülebilir sonucu çocuğun bağlanma davranışına benzer olduğundan benzer süreçler geri alma davranışının ve bağlanma davranışının yöneldiği figürlerin seçimine neden olur. Bir bebeğin bağlanma davranışı belirli bir anne figürüne yönelmeye başladığıyla aynı biçimde annenin geri alma davranışı belirli bir bebeğe yönelmeye başlar. Kanıtlar göstermektedir ki memelilerin tüm türlerinde bebeğin kabulü doğum günü ya da saatleri içerisinde meydana gelir ve tanınır tanınmaz belli bir bebeğe annelik yapılır.

Annenin geri alma davranışının çocuğun bağlanma davranışına benzemesindeki üçüncü husus, onu biyolojik fonksiyonundadır. Bir anne için bebeğe yakın kalmak ve uyarı konumunda onu almak açık bir şekilde koruyucu bir fonksiyona hizmet eder. Doğada bir bebeğin korunduğu temel tehlike muhtemelen yırtıcılardan gelendir. Diğer tehlikeler, yüksekten düşme ve boğulmadır.

Annelik geri alma davranışı, insan dışı türlerde pek çok temel formda görülmekteyken insan-annelerde de belirgindir. İlkel toplumlarda bir annenin bebeğinin yanında ve neredeyse daima onun görme ve duyma menzili içerisinde kalması muhtemeldir. Annenin uyarısı ya da bebeğin gerginliği hemen eylemi ortaya çıkaracaktır. Daha gelişmiş toplumlarda görüntü daha karmaşıktır çünkü kısmen sık olmasa da bir anne günün daha uzun ya da daha kısa kısmı için yerini dolduracak birini atar. Buna rağmen pek

çok anne bebeklerine ve küçük çocuklarına yakın olmak için güçlü bir çekim deneyimlemektedir. Buna karşı koyması ya da dayanması kişisel, kültürel ve ekonomik yüzlerce değişkene bağlıdır.

Çocuk Bakımına Karşı Annelik Davranışı

Bir anne çocuğuna ilgi gösterirken başka biçimlerde de davranır. Bu başka biçimlerin bazıları doğal olarak ilgi göstermeyle uyuşmaz olmasa da bazıları az ya da daha çok derecede onunla rekabet eder. Bununla birlikte diğer davranış türleri, ilgiye oldukça karşıttır ve doğal olarak onunla uyuşmaz.

Bebek bakımıyla bir dereceye kadar uyuşan davranış, tüm genel ev işlerini içerir. Aslında bunların çoğu genellikle kısa zamanda bırakılabilir ve annelikle oldukça tutarlıdır. Diğer aktivitelerden daha zor vazgeçilir. Kontrol edilemeyenlerin bazıları diğer aile üyelerinin özellikle eş ve diğer küçük çocukların talepleridir. O nedenle kaçınılmaz şekilde bir anne çatışma deneyimler ve bebeğe ilgi göstermekten sıkıntı duyabilir.

Her şeye rağmen bir annenin sadece çocuk bakımı enerjisi ve zamanıyla rekabete giren aktiviteleri, doğal olarak ilgiyle uyuşmayan davranıştan oldukça farklı bir kategoridedir. Onlar bebekle temastan ya da bağışılarından hoşlanmazlar, annenin ondan uzaklaşmasına yol açabilirler. Olağan bir annede uzaklaşma davranışı zaman zaman meydana gelmesine rağmen sıklaşması ve devam etmesi olası değildir ve hızlı bir şekilde olaylar bunu gerektirdiğinde ilgi davranışıyla yer değiştirirler. Diğer yandan duygusal olarak dengesiz bir annede ilgiyle çatışabilir.

O nedenle nasıl ki bir bebeğin bağlanma davranışı keşfetme davranışı ve oyunla dengelenirken aynı şekilde annenin geri alma davranışı bir takım rekabetçi ve birkaç uyumsuz aktiviteyle dengelenir.

Bu, çocuğun bağlanma davranışıyla uyum içerisindeki anne çocuk etkileşimini düzenleyen çocuk ve annenin çeşitli davranış sınıflarının kısa incelemesini tamamlar.

Tüm bu etkileşimin, ister mutluluk ister tersi olsun, en güçlü duygu ve hislerle beraber olduğu hatırlanmaktadır. İkili arasındaki etkileşim saat gibi işler, her kısım diğer birlikteliklerde ve özellikle başkalarının şefkat ifadelerinde yoğun mutluluk gösterir. Di-

ğer taraftan etkileşim sürekli bir çatışmaya yol açıyorsa her iki tarafın da özellikle diğeri reddedildiğinde bazen yoğun anksiyete ya da mutsuzluk göstermesi olasıdır.

Bölüm 7’de oluşturulan teori açısından şekillendirildiğinde bu, davranış sonuçlarının hem anne hem çocuk tarafından karşıt olarak değerlendirildiği içsel standartların bağlanmanın gelişimini çok güçlü bir şekilde destekleme niteliğinde olduğunu söylemek anlamına gelir: Uzaklık ve reddetme ifadesi her ikisi için de ters ve üzücü olarak hissedilir ve değerlendirilirken yakınlık ve şefkat için değişim her ikisi için de memnun edici olarak değerlendirilir ve hissedilir. Diğerleri hariç davranış sonuçları, insanda muhtemelen başlangıçtan daha düzgün çevresel olarak daha stabil değerlendirme standartlarıdır. O kadar stabildirler ki bebeklerin annelerini sevmesi ve annelerinin bebekleri sevmesi insan doğasına özgü olarak görülür. Sonuç olarak bireylerin gelişimi sırasında bu standartlar normdan oldukça farklıdırlar. Zaman zaman yaptıkları gibi tümü, patolojik olarak koşulu değerlendirme eğilimindedir.

Yakınlığı Sürdürme Sorumluluğundaki Değişim

Tüm yüksek primat türlerinde bebeklik ve çocukluk sırasında anne ve yavru arasındaki yakınlığı sürdürme sorumluluğu gittikçe artan şekilde anneden yavruya geçer.

İnsan dâhil bu türlerin tamamında başlangıçta bebeğin bağlanma davranışı yoktur ya da çok yetersizdir. Ya kavramak için yeterince güçlü değildir ya da hareketli değildir ve mobil olduğunda bile ihtiyatsız bir şekilde uzağa gidebilir. Sonuç olarak anneye yakınlığı sürdürmeye temelde annenin kendi davranışıyla ulaşıldığı bir çocukluk evresi vardır. Öncelikle bebeği kendisinde tutar; hem insan olmayan türlerde hem de ilkel insanda sağlanan bir koşuldur; daha gelişmiş insan toplumlarında bu evre, annelerin bebeklerini bir beşikte yatırdıkları ya da beşiğe bağladıkları süreçle gösterilir. Her iki durumda da anne bebeğin sorumluluğunu tamamıyla alır ve kendi yerini doldurması için birini tayin etmeden bebekten uzağa gitmesi pek olası değildir.

Sonraki evre, -alyanaklı maymunlarda bir iki hafta sonra, gorillerde bir iki ay sonra, insanda altıncı aydan sonra- yavrunun

mobil olduğu evredir. Tüm bu türlerde yavru çoğunlukla anne figürüne çok güçlü yakınlık sürdürme eğilimi göstermesine rağmen bunu istikrarlı bir şekilde yapma kabiliyeti düşüktür. Annesi durağan olduğunda anne için kabul edilebilir sınırın ötesine gidebilmesinin sonuçlarıyla birlikte sadece keşfe yönelmez aynı zamanda ayırım ve yargı olmadan bunu yapar. Anne yürürken bebeğin onu izleme kapasitesi yine de oldukça yetersizdir. Bu nedenle evre boyunca yakınlık, bebeğinki kadar ya da biraz daha fazla annenin davranışıyla devam eder. İnsanda bu evre yaklaşık üçüncü yılın sonuna dek sürer. Bu iki buçuk yıl boyunca (altı aydan üç yaşına kadar) bağlanma davranışı gücüne rağmen devamlı olarak etkili değildir.

Sonraki evrede denge değişir. Artık bebeğin bağlanma davranışı çok daha etkili olmaktadır ve yakınlığın gerekli olup olmadığı yargısı değerlendirilir. Yakınlık anne de olduğu kadar bebek tarafından da sürdürülmektedir. Aslında arada sırada anne, reddedip ve kendisinden uzaklaşması için cesaretlendirebilir. Yine de ilk aşamada uyarı gerektiğinde çocuğunu arar ve onu sıkıca kavrar. Çift yabancı bölgeye her girdiklerinde anne tedbir amacıyla meraklı olmadığından emin olmak için yavrusunun gözlerini kapalı tutar. İnsanda bu geçici evre birkaç yıl devam eder, zamanın uzunluğu ailenin yaşadığı koşullara dayalıdır. Örneğin modern şehir toplumunda çok az çocuğa on yaşına gelmeden önce kendi başlarına evden uzaklaşmalarına izin verilir.

Bu geçici evre, belli belirsiz bir şekilde bebeğin neredeyse tümüyle büyümesiyle annenin yakınlık sürdürmeyi bıraktığı son evreye geçer. O andan sonra acil koşullar hariç anne basit bir rol oynamaya başlar.

Bağlanma ve organizasyonuna aracılık eden davranış biçimleri

İnsanda bağlanmaya; yaklaşma, izleme ve aramada kullanıldığı gibi en açık olanların ağlama ve çağırma, bebeleme ve gülümseme, yapışma, beslenme dışı emme ve lokomasyonun olduğu pek çok farklı türdeki davranışla aracılık edilir. Erken gelişim evresinden hareketle her biri, öngörülebilir bir sonuç olarak anneye yakınlık duyar. Sonra her biri bir ya da daha fazla üstün ve genelde hedef yönelimli sistemler içerisinde organize olurlar.

Bağlanma davranışının tüm formları uzayda belirli bir nesneye yoğunlukla özel bir bağlanma figürüne yönelme eğilimindedir. Onların bu doğrultuya girmesi için bebeğin bu figüre doğru yönelmesi gereklidir; bebek bunu çeşitli biçimlerde yapar. Örneğin altı aylığa kadar pek çok bebek zaten anneyi diğer figürlerden ayırmada ve görsel, işitsel olarak hareketlerini izlemede usta olmuştur. Bu sayede bebek, annenin gittiği yerin bilgisini daha iyi tutar. Böylece bağlanma davranışı biçimi ya da biçimleri ne olursa olsun aktive olurlar ve ona doğru yönelirler. Yönelme davranışı böylelikle bağlanma davranışı için temel bir gereksinimdir (hiç şüphesiz davranışın birçok diğer türü için böyledir).

Bağlanmayı sağlayan bazı belirli davranış biçimleri iki temel sınıfta gruplandırılabilir:

- i. sinyalleme davranışı; anneyi çocuğa getiren etki.
- ii. yaklaşma davranışı; çocuğu anneye getiren etki.

Sinyalleme Davranışı

Ağlama, gülümseme ve bebeleme ve sonradan da çağırma ve belirli mimiklerin tamamı sosyal sinyaller olarak kolaylıkla sınıflandırılabilir ve tümü öngörülebilir bir sonuç olarak annenin çocuğa yakınlığını arttırmaktadır. Yine de her bir tür sinyalin çıktığı koşullar ve her birinin annelik davranışının farklı unsurlarına sahip olduğu etkiler oldukça farklıdır. Sinyalleme davranışının tek bir biçimi bile -ağlama- farklı türlere sahiptir. Her tür, farklı koşullar grubuyla çıkar, diğerlerinden epey farklı bir etkiye sahiptir. Bu nedenle yakın inceleme, bağlanma davranışının farklı sinyalleme unsurlarının değiştirilebilirlikten uzak olduğunu ortaya çıkarır. Bunun yerine her birinin diğerlerine göre ayırt edici ve tamamlayıcı olduğu görülmüştür.

Ağlamak, oldukça farklı koşullarla ortaya çıkar ve çeşitli farklı biçimlerden birini alır.³ Örnekler, açlıktan ağlama ve acıdan ağlamadır. Açlıktan ağlama yavaş bir şekilde gelişir. İlk duyulduğunda düşük yoğunlukta ve düzensizdir. Zaman ilerledikçe ekspiratuar ağlama inspiratuar ısılıkla değişerek daha yüksek gü-

³ Bilgilerim Wolff'un on dört ailenin bebeklerinde ağlamanın doğal tarihi çalışmasından (Wolff, 1969) ve meslektaşım Dr. Anthony Ambrose ile kişisel yazışmalardan elde edilmiştir.

rültülü ve ritmik hale gelir. Öte yandan acı kaynaklı ağlama, başlangıçtan itibaren yüksektir. Ani uzun ve güçlü ilk ağlamayı soluksuzluk nedeniyle uzun süreli keskin bir sessizlik izler, sonunda buna dayanamaz ve kısa soluk alıp vermeyi ekspiratuar öksürükler izler.

Ağlamanın her iki türünün de annenin davranışını ancak farklı şekillerde etkilemesi olasıdır. Wolff, acı tipli ağlamanın anneyi çocuğa aceleyle getirmesi için tüm uyarıcılar arasında en güçlüsü olduğunu görmüştür. Buna karşın daha düşük yoğunlukta başlayan bir ağlamaya göre tepkisinin daha sakince olması yüksek ihtimaldir. Bir yandan bebeği için acil harekete geçmeye hazırlanırken diğer yandan onu sallamaya ya da beslemeye hazırlanır.

Gülümseme ve bebeleme, ağlamanın meydana geldiğinden oldukça farklı koşullarda meydana gelir ve oldukça farklı türde etkilere sahiptirler.⁴

Doğumdan itibaren etkili olan ağlamadan farklı olarak ne gülümseme ne de bebeleme, dört hafta geçene dek annenin davranışına etkilidir. Ayrıca ağlamadan farklı gülümseme ve bebeleme, bir bebek uyanıkken ve memnunken yani aç, yalnız ve acı içerisinde değilken ortaya çıkar. Son olarak ağlama anneyi bebeğini koruma, besleme ve rahatlatmaya yöneltirken gülümseme ve bebeleme çok farklı türde bir davranış ortaya çıkartır. Bebeği gülümsediği ve bebelediğinde anne buna karşılık gülümseyecek, onunla konuşacak onu okşayıp sevecek ve belki de onu alacaktır. Tümünde iki partner de başkalarının önünde sevinç ifade ediyor gibi görünürler ve etki, devam eden sosyal etkileşimlerden biridir. Annelik davranışının bu en önemli unsurunu tanımlayacak bir terim bulmak kolay değildir. Belki de “annelik sevgi davranışı” uygun olacaktır.

Bebeğin gülümsemesi, anne davranışı üzerinde hemen bir etkiye sahip olmasının yanında muhtemelen bunun üzerinde uzun vadeli bir etki de ortaya koyar. Ambrose (1960) bebeğin ilk sosyal gülümsemesini görmenin bir anne üzerindeki heyecanlandırıcı etkilerini ve bunun anneyi o andan sonra bebeği karşısında nasıl

⁴ Gülümseme ve bebelemenin erken gelişimi için bakınız, Wolff (1963). Gülümsemenin annelik davranışı üzerindeki etkilerini incelemek için bakınız, Ambrose (1960).

daha tepkisel hale getirdiğini tanımlamıştır. Anne yorulduğunda ve bebeğine sinirlendiğinde gülümsemesi onu sakinleştirir; beslediğinde ya da onunla ilgilendiğinde gülümsemesi bir ödül ve teşviktir. Katı bilimsel sözlerle bebeğin gülümsemesi, gelecekte annenin bebeğin sinyallerine hemen ve devam etmesini destekleyecek biçimde tepki verme olasılığını arttıracak kadar anneye etki eder. Bebeğin hoşnut bebelemesini duymak muhtemelen aynı uzun vadeli etkiye sahiptir.

Başlangıçta ne ağlama, ne gülümseme ne de bebeleme hedef düzeltimlidir. Aslında bir sinyal ortaya çıkar ve partner tarafından ya cevap verilir ya da verilmez. Partner tarafından yanıtlandığında ağlama ve gülümseme genelde kesilir. Bu nedenle iyi bilindiği gibi bebeğin ağlamasını durdurmanın yolu, onu almak, sallamak ve hatta onunla konuşmaktır. Daha az bilinen, bir bebek alındığında ayrıca gülümsemeyi de durdurmaktadır (Ambrose, 1960).

Bebeleme oldukça farklı bağlantılar üzerinde organize olur. Bir bebeğin bebelemesi, anne tarafından yapılan karşı bebelemeyi ve az çok uzun değişim zincirini ortaya çıkartır. Bununla birlikte burada tekrarlısak bebeği alma bunu durdurma eğilimine sahiptir.

Bir sinyale cevap verilmediğinde sonuç davranış değişir. Bazı örneklerde örneğin ağlama sinyal, uzun bir süreliğine çıkmaya devam edebilir. Diğer örneklerde bunu durdurabilir ya da farklı bir sinyalle değiştirilebilir. Örneğin gülümseme cevaplandırılmaz ise belirsiz bir şekilde sonlanır; nadiren ağlama ile yer değiştirir. Benzer şekilde annesine seslenmeye başlayan daha büyük bir çocuk eğer annesi gelmezse ağlamaya başlayabilir.

Şu ana kadar dikkate alınanlardan farklı türde ve oldukça ilginç olan sinyal, bebeğin anneye annenin bebeğe yaklaştığı emekleyen ve yürüyen çocukta meydana gelen ve annenin bebeğin karyolasının yanında ortaya çıktığı yaklaşık altı aylık⁵ bir bebekte görülebilen *kollarını kaldırma davranış*ıdır. Anne tarafından bu davranış her zaman alınma isteği olarak yorumlanır ve genellikle ona göre tepki verir.

⁵ Bir bebekte bu tepkinin ilk ortaya çıkışı, on dört haftalık kadar erken, otuz yedi haftalık kadar da geç olabilir (Shirley, 1933).

İnsanda kollarını kaldırma davranış biçimi, maymunun annesinin böğrüne kollarını uzatma hareketine benzer ki bu anneye yapışmaya yönelen dizinin bir parçası olarak insan olmayan primat bebekte de meydana gelir. Bunun yanında insan bebeklerin kollarını kaldırma davranışı sinyal fonksiyonuna hizmet eden ritüelleşmiş homolog bir davranış olması ihtimal dışı görünmektedir.

Yine de sinyalleme davranışının bir biçimi olarak en iyi anlaşıldığı görülen fakat başlangıçtan itibaren hedef düzeltimli olan diğer davranış biçimi, annenin dikkatini çekme ve tutma çabasıdır. Shirley (1933) tarafından çalışılan otuz üç bebek arasında bu davranış biçimini ilk sergileyen otuz iki haftalık ve bebeklerin yarısı bundan iki hafta sonra davranışı gösterdiler.

Yaklaşık sekiz aylıktan sonra bebekler ve küçük çocukların ebeveynlerin dikkatini çekme ve bunu elde edene dek mutsuz olma yoğunluğu iyi bilinmektedir ve bazen de büyük bir öfke kaynağıdır. Aslında bazen diğer bağlanma davranışıyla aynı biçimde küçük çocukların bezdirici bir niteliği ve mümkün olan en kısa sürede tedavi edilmesi gerekenlerden biri olarak görülür. Bağlanma davranışının tamamlayıcı bir parçası olarak nitelendirildiğinde anlaşılır hale gelir ve o zaman daha anlayışlı biçimde algılanabilir. İnsanın evrimsel uygulanabilirlik ortamında üç dört yaşının altında bir çocuğun annesinin onun nerede ve ne yapıyor olduğunu bilmesi gerektiği ve tehdit edici tehlikenin arasına girmeye hazır olması açık bir şekilde önemlidir; “Mesaj alındı” sinyali gelene dek bebeğin nerede olduğuna ve hangi aktiviteleri yaptığı duyurusunu annenin alması ve böyle yapmaya devam etmesi o nedenle uyumludur.

Yaklaşma Davranışı

Bebeği anneye getiren ve onu orada tutan en iyi bilinen iki davranış örneği, ilk olarak arama ve izlemeyi içeren, lokomosyon araçları ne olursa olsun her durumda uygun olan kendisine yaklaşmadır. İkincisi de yapışmadır. Çok kolaylıkla tanımlanamayan üçüncüsü de beslenme dışı emme ve memeyi kavramadır.

Anneye yaklaşma ve onu izleme, genellikle insan-çocuk, mobil olur olmaz belirgin hale gelir. Dahası kısa bir zaman içinde ve ilk

yılın son çeyreğini geçmeden bu davranış, hedef düzeltimli bir temel üzerinde organize olur. Bu, annesinin konumunu değiştirmesi gerektiği anlamına gelir ve çocuğun kendi hareketlerinin yönelimi ona göre değişir. Üstelik çocuğun bilişsel aygıtları, arayıp nesnelerin yokluğunu algılamaya başladığı bir konuma, Piaget'nin yaklaşık dokuz ayda başladığını savunduğu evreye erişir erişmez çocuğun görebildiği duyabildiği annesine yaklaşması ve/veya izlemesinin yanı sıra olmadığında tanıdık yerlerde onu araması beklenebilir.

Çocuğun belirli hedefi olan anneye yakınlığa ulaşmak için kendi tasarrufundaki lokomotor becerilere başvurması olasıdır. Emekleyecek, sürünecek, yürüyecek ya da koşacaktır. Eğer lokomotor donanımında oldukça noksansa, örneğin talidomidin sonucu olarak, yine de sonunda ulaşacaktır, bu yuvarlanma anlamına gelse bile (Décarie, 1969). Bu gözlemler, ilgili davranışsal sistemlerin hedef düzeltimli olmasının yanında bir plan doğrultusunda organize olduğuna işaret eder; genel amaç sabittir, bunu elde edecek teknikler esnektir.

İnsan-bebek yapışmada maymun kuzenlerine göre çok daha az adapte olmuşlardır. Buna karşın doğumdan sonra tırmanabilirler. Sonraki dört hafta boyunca bunu gittikçe etkili bir şekilde yapabilirler. Otuz günlükken McGraw (1943) bir bebeğin yarım dakikalığına bir çubuktan kollarıyla kendini sarkıtılabildiğini görmüştür. Sonradan Batılı ülkelerde beceri zayıflar, gerçi bu kısmen kullanmamanın bir sonucu olabilir. Yaklaşık on sekiz aylıktan sonra o ana kadar daha karmaşık bir hat üzerinde organize olmasına rağmen beceri tekrar düzelir.

İlk haftalar ve sonrasında bir bebekte yapışmayı ortaya çıkaran koşullar; çıplak olma örneğin annesinin dizleri üzerinde giysisiz olma ve “g” değişimine maruz kalma örneğin annesi zıpladığında ya da tökezleme esnasına oluşur.⁶ Sonra sıkıca özellikle tehlike anında yapışırlar. Örneğin bir yabancıнын kollarındaki dokuz aylık bebek oldukça sıkı sarılacaktır. Eğer annesi onu yabancı bir ortama indirmeye çalışırsa onu indirirken oldukça zorlanacaktır (Rheingold, kişisel yazışmalar).

⁶ Çıplaklık niteliğini ortaya çıkarmaya dikkatimi çektiği için kızım Mary'ye minnettarım.

Bir zamanlar insan-bebeğin yapışmasının insanların ağaçlarda yaşadığı günlerin kalıntısı olduğu sanılmasına rağmen gerçekte bunun tüm maymunlarda ve insansı maymunlarda görülen yapışmanın bebeğin insan versiyonundan başka bir şey olmadığı ve daha az etkili bir şekilde aynı fonksiyona hizmet ettiği konusunda şüphelenmek için hiçbir neden yoktur. Organizasyon açısından yapışmanın başlangıçta oldukça basit refleks tepkisi olduğu görülmektedir. Sadece sonradan hedef düzeltimli hale gelir.

Emme, genellikle yiyecek yutmanın bir aracı olarak düşünülmesine rağmen daha ayrıntılı bir fonksiyona sahiptir. Tüm primat bebekler, zamanının çoğunda hiçbir yiyecek elde edememelerine rağmen insan ve insan olmayanlar gibi zamanın büyük kısmını meme ya da meme benzeri bir nesneyi kavrayarak ve/veya emerek geçirir. İnsan bebeklerde başparmak ya da emzik emme oldukça yaygındır. Anne olmadan büyüyen maymun bebeklerde bu genel durumdur. Bununla birlikte bir anneyle büyüdüklerinde yavru maymunun kavradığı ya da emdiği annenin memesidir. Sonuç olarak doğal koşullarda beslenme dışı emme ve memeyi kavramanın başlıca neticesi, bebeğin annesiyle yakın teması korumasıdır. Bu, bir alyanaklı yavrunun koşan ya da tırmanan annesine yapışırken genelde sadece iki eli ve iki ayağının yanı sıra ağzıyla annesinin bir ya da iki memesini sıkıca kavramasının da -gerçekte beş noktadan tutunur- olağan bağlanma olduğuna işaret eden Hinde, Rowell ve Spencer-Booth (1964) tarafından vurgulanmıştır. O nedenle bu tür koşullarda memeyi sıkıca kavrama yapışma gibi aynı fonksiyonu yerine getirir.

Bu tür gözlemler primatlarda memeyi kavrama ve emmenin iki ayrı fonksiyonu olduğunu göstermiştir. Biri beslenme ikincisi bağlanmadır. Bu fonksiyonların her biri kendi başına önem taşır. Beslenmenin bir şekilde birincil öneme sahip olduğu ve bağlanmanın sadece ikincil olduğunu varsaymak yanlış olacaktır. Aslında beslenmedekine göre beslenme dışı emmeye çok daha fazla zaman harcanır.

Emmenin iki ayrı fonksiyonu olduğu düşüncesinde bu davranışın iki biçiminde kullanılan hareketlerin farklı olduğunu, Rowell'in (1965) dikkat çektiği bir nokta olan, beslenme dışı emme hareketlerinin beslenmeyle ilgili emmeninkilerden daha yüzeysel olduğunu keşfetmek şaşırtıcı değildir. Annelerinin bü-

yüttüğü yavru babunda aslında emmenin iki biçiminden bağlanma ile ilgili emmenin bir emziğe yönelirken beslenmeyle ilgili emmenin her zaman biberona yöneldiği kolaylıkla ayırt edilmektedir. Acıktığında bebek babun daima şişeyi emmiştir, tehlike anında ise her zaman emziği emer; sağlanan yiyecek, sağlanan güvenliğe göre çok daha az değere sahiptir ve tabii ki tersi de geçerlidir. Korktuğunda emziği emme, bebek babunu hızlıca rahatlatmış ve memnun hale getirmiştir.

Bu bulgular, insan-bebek tarafından beslenme dışı emmede geçirilen zamanın dikkate alınmasına yol açar. İlkel toplumlarda bir bebeğin beslenme dışı emmesi genellikle annenin göğsüne yönelir. Diğer toplumlarda genellikle yalancı meme, başparmak ya da emziğe yönelir. Bununla birlikte yönelilen nesne ne olursa olsun beslenme dışı emmeyle meşgul olabilen bebeğin meşgul olmayan bebeğe göre daha memnun ve daha rahat olması olasıdır. Dahası maymunlarda olduğu gibi özellikle üzgün ya da korku içerisindeyken insan-bebek beslenme dışı emmeyle meşgul olur. Bu bulgular insan-bebeklerin beslenme dışı emmesi kendi başına bir aktivite olduğu ve beslenmeyle ilgili emmeden ayrıldığı, insanın evrimsel uygulanabilirlik ortamında beslenme dışı emmenin bağlanma davranışının bütünleyici bir parçası olduğu ve öngörülebilir bir sonuç olarak anneye yakınlık doğurduğu sonuçlarından oluşur.

Burada, anne figürüne bağlanmaya aracılık eden temel davranış biçimlerinden bazılarının küçük taslağını bitiriyoruz. Ontojeniye değinen sonraki bölümlerde bu formlar ve diğerleri daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Bağlanma Davranışının Yoğunluğu

Bağlanmaya aracılık eden davranışın pek çok biçimi ve dizisinden dolayı basit bir yoğunluk ölçütü yoktur. Bunun yerine bağlanmaya aracılık eden her davranış biçimi yoğunlukta değişebilir ve genel yoğunluk artarken farklı ve daha çok davranış biçimleri harekete geçmeye başlayabilir. O yüzden genel bağlanma yoğunluğu düşük olduğunda ortaya çıkan davranış biçimleri gülümseme, rahatlatıcı lokomasyon ve yapışmadır. Bağlanma yoğunluğu yüksek olduğunda ortaya çıkması olası davranış biçimle-

ri, hızlı lokomasyon ve yapışmadır. Ağlama, genellikle yoğunluk yüksek olduğunda ve bazen de düşük olduğunda görülür.

Bağlanmaya Aracılık Eden Davranış Sistemlerinin Organizasyonu

Bölüm 5'in bir kısmında davranışsal sistemlerin organize olduğu farklı biçimlerin temelinde yatan bazı prensipler açıklanmıştı. Hedef düzeltilimli olanların ve olmayanların arasında temel bir ayrım yatar. Evrimsel uygulanabilirlik ortamında aktive olduklarında her iki tür de genelde belirli ve öngörülebilir sonuca yönelirken bunu oldukça farklı biçimlerde yaparlar. Hedef düzeltilimli bir sistemde sistem, belirli hedef ve performans arasındaki farklılıkları sürekli dikkate alacak kadar biçimlendiğinden öngörülebilir sonuç aktivasyonu izler. Doğanın alçalması bir örnektir. Diğer sistemlerde belirli hedef ve bunun yanında farklılık tahmini yoktur. Bunun yerine öngörülebilir sonuç, belirli bir ortamda belirli bir dizi içerisinde uygulanan belirli eylemlerin basit bir neticesidir. Bir kazın yumurta yuvarlama davranışıyla yuvaya yumurta getirmesi bu tip sisteme bir örnektir.

Bağlanmaya aracılık eden sistemlerde bazıları hedef düzeltilimli sistemler olarak diğerleri de daha basit bağlantılar üzerinde organize olurlar. Gelişim açısından daha önceki sistemler elbette hedef düzeltilimli değildir fakat sonradan çocuklukta özellikle ilk yıldan sonra hedef düzeltilimli sistemler, gelişir ve sonunda dominant bir rol oynamaya başlarlar.

Öngörülebilir bir sonuç olarak anneye yakınlaşmayı doğuran fakat hedef düzeltilimli olmayan iki davranış sistemi örneğine bakalım. Bir bebek dört aylıkken ya da kısa süreli yokluğundan sonra annesini gördüğünde gülümsemesi olasıdır. Buna karşılık annesinin daha da yakınlaşması, gülümsemesi ve onunla konuşması hatta onu okşaması ve çekip alması olasıdır. Böylelikle bebeğin gülümsemesinin öngörülebilir sonucu annesine daha da yakınlaşmasıdır; fakat bu sonuca ulaşırken annesinin gelip gelmediğini duruma göre düzenli bir biçimde gülümsemenin değişme eğilimi olmadığı ortaya çıkmıştır. Bunun yerine bu yaştaki bebeğin gülümsemesinin, temelde annesinin yüzünün görünümüyle (profil değil tüm yüzü) uygulanan bir sabit eylem örüntüsü olduğu, sos-

yal etkileşimle şiddetlendiği ve kucağa alındığında sonlandığı görülür.

Genelde aktive olduğunda yakınlaşmaya yol açan fakat hedef düzeltimli olmayan ikinci sistem örneği, ağlamadır. Yavru bebek evrimsel uygulanabilirlik ortamında ağladığında yani tepkisel bir annenin duyabildiği bir alanda öngörülebilir sonuç annenin ona yönelmesidir. Bununla birlikte burada tekrarlırsak ilk aylarda annenin uzakta yakında olması, gelmesi gitmesine göre ağlamanın hedef düzeltimli bir sistemde meydana gelebilecek kadar değişme eğiliminin olmadığı görülmektedir.

Yaklaşık sekiz aydan özellikle ilk doğum gününden sonra bağlanmaya aracılık eden daha karmaşık sistemlerin varlığı gittikçe belirgin hale gelir. Çocuk sık sık annesini yakından izler, annesi varken oyundan memnundur fakat annesi nereye giderse gitsin izlemede ısrar eder. Bu tür koşullarda çocuğun davranışı, annesinin görünürde ve onunla temas içerisinde oldukça etkisiz kalan fakat bu koşullar değiştiğinde aktive olan bir sistemle yürütüldüğü varsayılarak anlaşılabilir. Aktive olur olmaz çocuğun tekrar annesinin görünümünü ve temasına girdiği ana dek uygun hedef düzeltimiyle yakınlaşma devam eder. Bunun üzerine sistem sonlanır.

Bağlanmaya aracı olan diğer hedef düzeltimli davranış tipi, çağırmadır. Yaşamın ikinci yılı boyunca bir çocuk genelde annesini yeni bir biçimde çağırmaya başlar. O nedenle çağrı biçimi, annesinin nerede olduğuna ve mevcut hareketlerinin tahminine göre değişir. Ondak uzakta ya da ayrı olduğunu düşünüyorsa artar, yakın olduğunu ya da geliyor olduğunu düşünürse azalır.

Lokomosyon ve çağırma gibi hedef düzeltimli bir davranış dizisine, nadiren kollarını kaldırma ya da eliyle kavrama gibi diğer bazı bağlanma davranışlarıyla ulaşılır; bu, çocuk ve anne arasında fiziksel temasın meydana gelmesinin öngörülebilir sonucudur. Böyle bir dizi durumunda bir zincir olarak organize olduğu görülmektedir. Çocuk ve anne arasındaki mesafe belirli sınırlar içerisinde daraldığında ikinci tip eylem ortaya çıkar.

İki yaşındakilerin farklı durumlardaki tipik davranışı

Bağlanmaya aracı olan belirli davranış biçimleri ve farklı yaşlarda, farklı durumlarda görülen organize olabildikleri belirli kombinasyonlar son derece değişkendirler. Yine de belirli bir yaştan sonra, on beş ay diyelim, davranışın belirli biçimleri ve kombinasyonları oldukça sık bir şekilde meydana gelme eğilimindedir ve belirli olanları bir çocuk sınırlı sayıdaki durumların birindeyken ortaya çıkma eğilimindedir. Bu durumları tanımlamanın belli başlı yolu, annenin nerede olduğu ve hareketleri üzerindedir; diğer yolu ise çocuğun kendisini içinde bulduğu durumun tanıdık ya da yabancı olup olmadığına göredir.

Akabinde birkaç genel durumun tipik davranışını açıklamak için girişimde bulunulmuştur. Davranışı etkileyen pek çok değişken, farklı çocuklar arasındaki büyük çeşitlilik, özenli çalışmaların yetersizliğinden dolayı bir taslaktan fazla değildir.

Anne varken ve sabitken davranış

Nadiren tanıdık bir ortamdaki bir iki yaşlarında bir çocuk yarım saat ya da daha fazla oyun oynamaktan ve sabit annesini üs alıp keşfe çıkmaktan memnundur. Bu tür durumlarda yakınlığı sürdürürken aklında onun nerede olduğunu tutmaya ve lokomasyona göre ona yönelmeye güvenir. Yapışma, emme, ağlama tamamen ortadan kalkmıştır. Bakışların ve ara sıra gülümseme ya da dokunmanın değişimi, birinin diğerinin nerede olduğunu bilmesini sağlama alır.

Bir parkın ayrı bir kısmında anneleriyle birlikteyken küçük çocukların nasıl davrandıklarının gözlemleri Anderson tarafından yayınlanmıştı (1972). On beş aylık ve iki buçuk yaş arasında olduğu düşünülen çocuklar seçip, oldukça tanıdık bir yerde onların koşuşturmasına izin veren anneleri sessizce oturuyordu. Anderson her çocuğun on beş dakikalık periyotlarda annesine bağlı hareketlerinden söz etmiştir. Gözlenen otuz beş çocuğun yirmi dördü annesine yakınlık sağlayacak herhangi bir eylemde bulunmadan uzaklaşıp geri dönerek yaklaşık altmış metre mesafe içerisinde kalmıştı. Anderson, çocukların kendilerini yakın kontrolün dışına çıkartan bir mesafe oluşturarak anne yönelimli kalma becerisini yorumlar. Kalan on bir çocuğun sekizi salıncaklar ve benzer ilgi-

lerden etkilenererek daha ileri geçti. Her durumda annesi çocuğa eşlik etmek için izledi. Sadece üç çocuk çok uzağa gittiğinden ya da annenin görüşünün dışına çıktığından bulunup getirilmişti.

Tipik şekilde anne yönelimli çocuklar sürekli duraklamalarla kesilen kısa sürede hareket ederek ya doğrudan ondan uzaklaşmışlar ya da doğrudan anneye yönelmişlerdir. Anneye dönüş daha uzun sekmelerde ve dışarıyı gezmeden daha hızlı bir oranda yapılıyor gibi görünmektedir. Anneye yakın durma seyrek fakat nispeten uzun süreliydi; uzaktakilerde daha sıkı ve daha kısıydı.

Anderson, sık sık uzaklaşmanın ya da dönüşlerin açık ilişkiyi devam eden etkinliğe taşıdığını vurgular: “Annelerinden uzakta kendi başına olma isteğinden başka çok belirgin olmayan bir güdüyle özgürce ve birkaç adım giderler”; genelde anneye bir bakış atmadan dönüş yolculuğuna başlamazlar. Dönüş hareketi kırk dokuz çocuktan sadece yedisi tarafından yapılmıştı. Sadece ikisinde anneyi gerektirecek bir şeylerle ortaya çıktığı görülmüştü; ara sıra bir arkadaşla katılmışlardır.

Dönüş hareketleri anneden birkaç adım ya da ona dokunacak kadar bir mesafedeyken durabilir. Yaklaşık dörtte birinde çocuk annesinin kucağına tırmanarak, dizlerine dayanarak, elini çekerek temas kurar. Çoğunda yakın durur fakat asıl teması kurmaz. Yarisında ise uzakta durur.

Ne çocuklar ne de anneler birbirlerine yakın olmaları dışında sesli iletişimde bulunmazlar. Daha uzaktayken hafif ve sonra da kendi kendine konuşmuştur. Anneler çocuklarının kendilerine doğru gelmesine çabalarlar ve bu tür çabalar işe yarayacağı için değil beklentiyle yapılmaktadır.

Anderson tarafından sistematik olarak yayınlanmamış olmasına rağmen hareketsiz duran bir anneye yakın oynarlarken bir çocuğun genelde annesinin dikkatini çekmeye çalıştığını ve bunu sağlayana kadar memnuniyetsiz olduğunu başka kaynaklardan biliyoruz. On üç aylık bebeklerin ev ortamında anneleriyle etkileşime girme biçimini açıklamasında Appell ve David (1965) nispeten nadiren temas kuran ve etkileşimlerinin büyük ölçüde birbirlerini izleme durumu olan bir çifti tarif eder. Annenin oğlunu nasıl izlediğini ve nasıl oynayabileceği birçok şey sağladığını kaydettikten sonra devam eder:

Bob kendi kendine annesini çok fazla izlemektedir... Bakılmaya ihtiyaç duymaktadır ve annesi tüm dikkatini işine verdiğinde bunu kaldıramaz... O zaman mızımız ve sinirli hale gelir. Anne uzaklaştığında bunlar daha da artacaktır...

Bu çiftin aksine Appell ve David, görsel etkileşim kadar dokunma ile etkileşim kuran başka çiftler de görmüşlerdir.

Anne Varken ve Hareket Ederken Davranış

Hedef düzeltimli lokomasyon aracılığıyla çocuğun yaşamında hareket eden figüre yakınlık sürdürebildiği bir dönem vardır. Bu çağ yaklaşık üçüncü doğum gününde oluşur ve genelde zannedilenden oldukça sonradır. Annesi hareketsiz dururken iki buçuk yaşında bir çocuğun mükemmel bir yürüyüşü olmasına, uzun ve iyi yönelimli gezintiler becerebilmesine rağmen annesi gitmek için kalkar kalmaz çocuk kendi başına beceriksiz hale gelir. Çocuk gelişiminin bu gerçeği çok az bilinmektedir ve bunun bilinmemesi çok fazla ebeveynsel kızgınlığa yol açar. Bir kez daha tekrarlırsak daha detaylı bilgi Anderson'ın gözlemlerindedir.

Bir kural olarak Anderson'ın gözlemlediği iki yaşında çocuklu bir anne gezintinin sonunda ortaya çıktığında annesi ona işaret göndermiştir. Bu sağlanırsa o zaman çocuk bebek arabasına isteyerek çıkacaktır. Fakat anne onun yürümesini tercih ettiğinde, anne çok yavaş yürümedikçe ve elini tutmadıkça sıkıntılar hızla ortaya çıkar. Anderson, çoğunlukla annenin sabrının tükendiğini ve kollarıyla çocuğu kaldırdığını ve onu sürüklediğini belirtir.

Anne işaret olmadan hatta bir şey alıp getirmeden beklenmedik bir şekilde kalktığında çocuğun durduğu yerde çakılıp kalması oldukça muhtemeldir. Eğer anne sonradan onun kendisine katılmasını isterse oldukça sabırlı ve cesaretlendirici olması gerekmektedir aksi halde çocuk hareketsiz kalacaktır.

Çocuk arabasının dışında duran ve annelerinin parkta yürüyor olduğu aynı yaşta bir düzine çocuğun Anderson tarafından uzak-tan yapılan gözlemleri, ardından gelen davranışın etkisizliğini doğrulamıştır. Genelde çocuk annesinden biraz uzaktayken tekrar tekrar duracak ve böylelikle yaklaşık beş ila sekiz dakika boyunca anneler yürümek yerine çocuğunu bekleyerek daha fazla zaman harcayacaktır. Çocukların sekizi hiç şüphesiz gezinip geri gelmiş-

tir. Yarısından fazlası kısa gözlemleri tamamlanıncaya kadar başka bir yere gitmemiştir. Üçü kendi inisiyatifini ve üçü de annenin inisiyatifini kullanmıştır.

Anderson'un bulguları üç yaşın altındaki çocukların hareket ederken bir figüre olan yakınlığı korumasını sağlayan etkili bir hedef düzeltimli sistemle donanmadıklarını ve bu yaşa kadar anne tarafından taşınmanın insan için uyumlu bir düzenleme olduğu net bir şekilde ortaya koyar. Bu ihtimal, bu yaştaki çocukların taşıma teklifini kabul etmelerindeki şevk, taşınmak için kendilerini hareketsizleştirdikleri rahat ve etkili yol ve ayrıca bunu talep etme biçimlerinin belirli ve birden bire olmasıyla desteklenmektedir. Anderson annesinin yanında yürüyen bir çocuğun aniden nasıl kollarını yukarı kaldırarak annesinin karşısında durmak için harekete geçtiğini rapor etmiştir. Hareketi o kadar anidir ki annesinin sendelemesi hatta onu devirmesi kolaydır. Bu uygunsuz sonuçla çocuğun cesaretinin kırılmadığı gerçeği hareketin içgüdüsel olduğunu ve annesini gördüğü anda uygulandığını öne sürer.

Mevcut kanıtlar gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerde ebeveynler nereye giderlerse gitsinler üç yaşın altındaki çocuklar neredeyse daima ebeveynleri tarafından taşındığını varsayar. Batı toplumlarında bu tür taşıma genelde çeşitli türlerdeki bebek arabalarında; bununla birlikte bir ebeveyn tarafından taşınma yaygın değildir. Rheingold ve Kene (1965) tarafından yapılan bir çalışmada yaklaşık beş yüz çocuk Washington D.C'de kamusal mekanlarda erişkinler (çoğunlukla ebeveynler) tarafından taşınmaktadır. Yaklaşık yüzde seksen dokuzu üç yaşın altındadır, Üç yaşındakiler arasında oldukça eşit bir dağılım vardır. Üç yaşını bitirmiş çocuklar, taşındığı gözlemlenenlerin sadece küçük bir kısmını oluşturmaktaydı. Yüzde sekizi dört yaşındadır ve sadece yüzde ikisi bundan büyüktür.

Üçüncü yaşını doldurduktan sonra birçok çocuğun ebeveyn figürü hareket ettiğinde bile onların yakınlığı korumalarını sağlayan oldukça etkili hedef düzeltimli sistemlerle donanımlıdır. Öyle ki birkaç yıl sonra pek çok çocuk, ebeveynlerinin elini ya da giysisini tutmada veya bebek arabasını sürmede ısrar eder. Sadece yedi yaşına geldikten sonra pek çok çocuğun ebeveynlerinin elini tutmayı bırakması olasıdır fakat tümünde olduğu gibi bunda da büyük bireysel farklılıklar vardır.

Anne Giderken Davranış

On iki aydan sonra ve çoğu kez önce çocuklar annelerini giderken gördüklerinde itiraz ederler. İtiraz sızlanmaktan salya sümük ağlamaya kadar herhangi birisi olabilir. Genelde onları izlemeye kalkışır. Kesin davranış pek çok faktöre dayalı olduğunu göstermektedir. Örneğin küçük çocuğun büyüğüne göre ağlaması daha olası ancak izlemeye kalkışması daha az ihtimaldir. Diğer faktör anne ayrılırken hareket etme biçimleridir; ağır sessiz bir geri çekilmenin az itiraz ve izlemeyi ortaya çıkarması muhtemeldir, aceleyle çıkma gürültülü itiraz ve izlemek için yorucu bir çaba ortaya çıkarır. Yine de diğer faktör ortamın tanındıklığı ve yabancılığı ile ilgilidir. Tanıdık bir ortamda bırakılan çocuk nispeten hoşnut olabilir, bilinmedik bir ortamda bırakılan çocuğun ya ağlayacağı ya da izlemeye kalkışacağı bellidir.

Anneyi ayrı görmek basitçe yalnız olmasından kaynaklı oldukça farklı davranış ortaya koyar. Annesinin ayrıldığını gördüğünde itiraz eden ve izlemeye kalkışan bir çocuğa annesinin nerede olduğu ve dilediğinde ulaşabileceğini bilmesi sağlandığında kendi başına oynamaktan gayet mutlu olmaktadır. Bağlanma davranışlarından birini ya da diğerini sergilemeden önce bir iki saatlik periyotta oyun oynayabilir –bir kural olarak yaşa ve diğer faktörlere dayalı ya arar ya da ağlar.

Anne Döndüğünde Davranış

Bir çocuğun annesinin dönüşü karşısındaki davranışı, annesinin olmama zamanının uzunluğuna, annesi yeniden ortaya çıktığındaki duygusal duruma ki bu da sırasıyla annesiyle olan ilişkisinin nasıl şekillendiğine dayanır (bakınız, Bölüm 16).

Kısa, olağan yokluktan sonra bir çocuk neredeyse kesin bir şekilde annesine yönelir ve ona yaklaşır. Gülümseyebilir. Eğer ağlıyorsa durması olasıdır, özellikle kucağa alındığında. Çok fazla ağlama meydana geldiğinde ona sıkıca tutunması ve kaldırıldığında sıkıca yapışması olasıdır.

Kısa veya uzun rutin bulunmamasından sonra çocuk, annesi sonunda geldiğinde bir süre çok gergin olabilir. Böyle bir durumda onu ilk görüşünde daha az tepkisel olabilir hatta geri çekilebilir. Eğer ağlamıyorsa bir süreliğine sessiz kalır ve sonra ağlamaya

başlar. Annesiyle fiziksel temasa girer girmez ağlamanın azalması ve sonunda da durması olasıdır. O zaman sıkıca yapışması ve indirilmeye direnmesi olasıdır. Ayrıca daha fazla beslenme dışı emme de olabilir.

Birkaç gün ya da daha fazla süren ayrılıktan sonra özellikle yabancı bir ortam gerektirdiğinde çocuğun bağlanma davranışının standarttan farklı olarak ya aşırı yoğun ya da hiç belirmeme gibi olağan dışı biçimler alması muhtemeldir.

Annenin dönmesine farklı tepki biçimlerinden hangisini gösterirse gösterebilir muhtemelen diğer kısımları değilken davranışın bir kısmı açık bir şekilde hedef düzeltimlidir.

Bağlanma davranışına aracı sistemlerin aktivasyonu ve sona ermesi

Bir çocuğun bağlanma davranışının çok açık olduğu ikinci ve üçüncü yaşının gözlemi, böyle bir davranışın aktivasyon, biçim ve yoğunluk içerisinde oldukça değiştiğini göstermektedir. Çocuğun ortamını keşfetmekten memnun olduğu bir anda anne gözden kaybolabilir hatta aklından da çıkabilir. Sonrasında onu ümitsizce arar ve yüksek sesle bağıırır. Bir gün neşeli ve annesini talep etmezken diğer gün mızız ve anneci olabilir.

Tek bir çocuğun bağlanma davranışındaki bu tür değişikliklerle neden olan koşulları dikkate almak, geliştirilen teori açısından bu tür bağlanmaya aracılık eden sistemleri sonlandıran ve aktive eden koşulları dikkate almak ile aynıdır.

Bu bölümde sadece hedef düzeltimli sistemlerin ve onları etkileyen koşulların üzerinde durduk. Hedef düzeltimli olmayan sistemlerin aktivasyonuna ve sona ermesine yol açan koşulları tartışma, ontojeni üzerinde durulan bir sonraki bölüme ertelenmiştir. Aylar ve yıllarca tek bir çocuğun davranışlarındaki farklılığı ve çocuklar arasındaki farklılıkları açıklayabilen değişkenler Bölüm 16'da kısaca ele alınmıştır.

Bu çalışmanın ilk baskısında önerilen model oldukça basit bir start-stop modeliydi. Fakat özellikle Bretherton tarafından yapılan (1980) daha sonraki çalışmalar göstermiştir ki iyi bir başlangıç olmasına rağmen yetersizdir. Bununla birlikte Bölüm 19'da model değerlendirildi; bu esnada biz basit bir versiyonla başladık.

Pek çok davranış sistemindeki gibi aktive olduklarında bağlanma davranışına aracı sistemlerin aktivasyon yoğunlukları düşükten yükseğe değişebilir. Önerilen modelin birincil niteliği sonlandırıcı koşulların aktivasyon yoğunluğuna göre değişiklik göstermesidir. Sistemler hiçbir şeyi yoğun olarak aktive edemezken anneyle fiziksel temas onları sonlandırmaya hizmet edecektir. Sistemler daha az yoğunluk gösterdiklerinde annenin görünüşü hatta sesi bile aktive edebilir. İkincil bağlanma figürüne yakınlık sonradan anneye alternatif olarak yeterli olabilir. Sonlandırıcı koşullarda bu tür varyasyonların sıkıdan rahata sıralandığı söylenebilir.

Pek çok koşul bağlanma davranışını aktive eder. Muhtemelen en basiti anneden tamamen uzakta olmaktır. Bu rolü oynayan kısım, Anderson'un gözlemleriyle gösterilmiştir. Gözlemlediği çocukların bir kaçı dışındaki tamamı annesine altmış metrelik mesafe içerisinde kalmıştı. Bu mesafeden daha ileri gitmek yerine geri döndüler. Aynı türün başka koşulu zamanın geçmesi olabilir. Bununla ilgili sadece birkaç sistematik gözlem olmasına rağmen sıradan bir kreş deneyimi geçen zamanın bir rol oynayabildiğini öne sürer. Örneğin memnun bir şekilde oturan iki yaşındaki çocuk kural olarak zaman zaman annesinin nerede olduğunu kontrol edecektir. Bu tür kontroller periyodik olarak ve düşük yoğunlukta aktive olan bağlanma davranışı örnekleri olarak algılanabilir.

Bağlanma davranışını aktive ettiği, aldığı biçimlere ve yoğunluğa etki ettiği bilinen diğer koşullar, üç temel başlık altında sergilenmektedir:

1. Çocuğun durumu:

Yorgunluk	acı	kötü sağlık
Açlık	üşüme	

2. Annenin nerede olduğu ve davranışı

- Annenin yokluğu
- Annenin ayrılması
- Annenin yakınlıktan vazgeçmesi

3. Diğer ortamsal koşullar:

- Korkutucu olayların meydana gelmesi
- Diğer erişkin ve çocuklar tarafından reddedilme

Öncelikle “çocuğun durumu” kategorisinde sıralananların etkilerine bakalım.

Her anne, yorgun, aç, üşümüş, hasta ya da acı içindeki çocuğun oldukça “anneci” olabileceğini bilir. Sadece annesinin görüş alanının dışına çıkmasında isteksiz değil aynı zamanda onu dizlerinin üzerinde oturtmasını ve onu taşımasını ister. Bu yoğunluk-taki bağlanma davranışı sadece bedensel temasla sonlanır ve annenin hareketleriyle oluşan temasın kesilmesi yeni şiddetli bağlanma davranışını uyandırır -ağlama, izleme, sarılma- ta ki bunlardan ikisiyle yeniden temas kurulmasına dek. Buna karşın bir çocuk yorgun, aç, soğuk, hasta, acılı olmadığında davranışı oldukça farklıdır; bir kez daha tekrarlırsak annesi biraz uzaktayken ya da işitme mesafesi içindeyse çocuk memnundur. Böylelikle bu beş koşulun etkisi, bağlanma davranışının yüksek yoğunlukta sergilenmesine ve böylelikle koşulların uygun sertlikte sonlanmasına neden olanlar açısından anlaşılabilir.

Benzer değişimler, bir çocuk tehlike duyduğunda ya da bir erişkinden veya bir çocuktan ret aldığında -“diğer çevresel koşullar” adı altında kategorize edilen koşullarda- meydana gelir.

Bir çocuğun korku duyma olasılığı olan olaylar öncelikle; büyük bir şeye yol açanlar, özellikle parlak ışık, aniden kararma, yüksek ses gibi ani uyarıcı düzeyinin değişimi ve ikinci olarak hem onlara yabancı olan hem de beklenmedik bir bağlamda ortaya çıkan nesnelerdir. Bu biçimlerin birinden korkmuş iki yaşında ya da daha büyük bir çocuk, neredeyse daima aceleyle annesine koşar. Diğer bir deyişle bağlanma davranışı yüksek yoğunlukta ortaya çıkar ve sonlandırıcı koşullar buna uygun olarak serttir. Yaklaşmaya ilaveten ağlama ve yapışma ortaya çıkabilir. Diğer yandan çocuk biraz korktuğunda bağlanma davranışının yoğunluğu düşüktür ve sonlandırıcı koşullar serbest kalır. O zaman çocuk annesine biraz daha yakın olmak için hareket edebilir ya da başını çevirmekten daha fazlasını yapabilir, annesinin nereye gittiğini kontrol edebilir ya da ifadelerine ve mimiklerine dikkat edebilir.⁷

⁷ Rosenthal (1967) yaşları üç buçuktan dört buçuğa değişen kızlarla yaptığı bir deneyde korktuklarında test odasında hazır kim olursa olsun (bazen anneleri bazen de bir yabancı) sujelerin gözlerini kapatma eğiliminde olduklarını görmüştür. Böylece koşullar korkutucu olduğunda yakınlığı korumanın orta-

Son olarak bir annenin çocuğuna yönelik davranma biçimi bağlanma davranışının gösterildiği yoğunluğu etkileyebilir. Genelde yüksek yoğunlukta ortaya çıkan annelik davranışı katı sonlandırıcı koşullara bağlı olarak yakınlığı bozuyor ya da bunu tehdit ediyor gibi görünmektedir. Bir annenin çocuğunun yanında olmayı ya da dizine oturma isteğini reddetmesi çoğunlukla tam olarak istenene karşıt bir etkiye sahiptir –yani her zamankinden daha fazla yapışır. Benzer şekilde bir çocuk annesinin onu ardından bırakacağından şüphelenirse acımasızca yanında kalması için ısrar eder. Diğer yandan bir çocuğun annesine her yakınlık arzuladığında annesinin ona baktığını ve karşılık vermeye hazır olduğunu gözlemlediğinde mutlu olması olasıdır ve uzak mesafelere keşfe çıkabilir. Bu tür davranışlar aksi gibi görünebilse de aslında bu, bağlanma davranışının koruyucu bir fonksiyonu yerine getirdiği hipotezi temelinde düşünülmüştür. Anne ne zaman yakınlığı devam ettirmede rolünü oynamaktan memnun değil gibi görünürse çocuk uyarılır ve kendi davranışıyla yakınlığı sağlar. Diğer yandan anne yakınlığı sürdürmede kendisinin hazır olduğunu gösterirse çocuk çabalarını rahatlatır.

Pek çok küçük çocukta kollarında diğer bebeğini tutan annenin görünümü, güçlü bağlanma davranışı ortaya çıkarmaya yeterlidir. Büyük çocuk annesinin ona yakın kalmasında ya da kucağına almasında ısrar eder. Genelde bir bebekmiş gibi davranır. Bu iyi bilinen davranışın sadece annesinin ilgi eksikliği ve tepki yetersizliğine karşılık veren bir çocuğun özel durumu olması muhtemeldir. Bununla birlikte büyük çocuğun annesi ilgili ve tepkisel olmaya özen gösterdiğinde bile genelde bu şekilde tepki vermesi, daha annesinin gösterdiğinden daha fazlasının gerektiği akla getirir. Levy'nin öncü deneyleri ayrıca göstermiştir ki annenin kucağında sadece bir bebeğin bulunması, büyük çocuğun daha fazla yapışması için yeterlidir.

lama puanı, koşulların böyle olmadığından yüzde elli daha yüksektir. Buna karşın ilgi ve yardım aramanın ortalama puanı iki durum için farklı değildir.

Yaşla Gelen Değişim

Bölüm 11’de üçüncü yıldan sonra pek çok çocuğun önceki döneme göre nasıl daha az acele ve daha az sıklıkta bağlanma davranışı gösterdiği ve bağlanma davranışının asla tamamen ortadan kalkmamasına rağmen bu eğilimin nasıl bir kaç yıl daha devam ettiği açıklanmıştı. Öne sürülen teori açısından bu değişimler davranışın kendisi daha az kolaylıkta aktive olduğundan ve söz konusu koşullarda aktive olduğu yoğunluk daha düşük olduğundan dolayı büyük bir kısmının ortaya çıkması anlaşılabilir. Sonuç olarak sonlandırıcı koşullar daha rahatlatıcı olma eğilimindedir. Böylelikle büyük çocukta daha önce yüksek yoğunlukta bağlanma davranışının ortaya çıkmasına neden olan koşullar artık bunu daha az yoğunlukta ortaya çıkarır. Daha önce sadece yakın bedensel temasla sonlanırken artık muhtemelen hafif bir dokunuş ya da güven verici bir bakışla bile sonlandırılır.

Bağlanma davranışının daha zor ya da daha az yoğun aktive olmasının nedenleri bilinmemektedir. Deneyim hiç şüphe yok ki kısmi bir rol oynamaktadır, örneğin ne kadar yabancı varsa sonradan tanıdık ve o nedenle daha az korkutucu olurlar. Yine de yaşla gelen değişiklikleri etkilemede deneyimin yegâne etki olduğu olası görünmemektedir. Büyük içgüdüsel davranış sistemlerinde, örneğin cinsel davranış ya da annelik davranışında, endokrin dengesindeki değişikliklerin önemli olduğu iyi bilinmektedir. Bağlanma davranışında endokrin dengesindeki değişikliklerin birincil rol oynaması olası görünmektedir. Bağlanma davranışının erkeklere göre kadınlarda çok daha kolaylıkla ortaya çıkmaya devam ettiğinin kanıtı, eğer doğrulanırsa, bu tür bir sonucu desteklemektedir.

Bağlanma davranışının daha az sıklıkta ve daha az yoğunlukta aktive olmasına ilaveten yaşla ortaya çıkan diğer değişim bağlanma davranışının gittikçe daha genişlemiş koşullar tarafından sonlanabilmesidir ki bu koşulların bazıları tamamen semboliktir. Böylelikle fotoğraflar, mektuplar ve telefon görüşmeleri yoğunluk çok yüksek olmadıkça daha az ya da daha çok etkili temas sürdürme araçları olabilirler.

Bağlanma davranışıyla biçimlenen bu ve diğer değişimler son bölümlerde daha detaylı şekilde ele alınmaktadır.

O nedenle bu, bağlanma davranışının bir kontrol teorisi taslağıdır. İki amaç doğrultusunda gelişmiştir. İlki, bu tip bir teorinin insan yaşamının ilk yılları boyunca bağlanma davranışı ile ilgili mevcut bildiklerimizi mantıklı bir şekilde kapsayabildiğini göstermesidir. İkincisi araştırmaya teşvik etmesidir. Bu tür bir modelle davranış, biraz kesinlik ve sınanmış öngörü ile önceden söylenebilir.

KISIM IV

İNSAN BAĞLANMASININ ONTOJENİSİ

BAĞLANMA DAVRANIŞININ ESASLARI

Kalıtım önerir... gelişim düzenler.

P.B. MEDAWAR (1967)

Bağlanma Davranışında Evreler

Bir çocukta bağlanmaya aracılık eden karmaşık davranış sistemleri, çocukların büyük çoğunluğunun yetiştiği sıradan aile ortamında bu sistemlerin nispeten belirli stabil bir biçimde büyüüp geliştiğinden dolayı var olmaktadır. Bunu etkileyen değişkenler ve bu gelişim ile ilgili ne biliyoruz?

Bebek doğduğunda bir *tabula rasa* olmaktan oldukça uzaktır. Tam tersine çok sayıda aktive olmaya hazır davranış sistemleriyle donanmış olmasının yanında her sistem bir ya da birden fazla dizilerde yer alan uyarıcıyla aktive olmaya, diğer geniş dizilerde yer alan uyarıcılarla sonlanmaya ve diğer türdeki uyarıcılarla güçlenip zayıflamaya önceden eğilimlidir. Bu sistemler arasında sonraki bağlanma gelişimi için yapı tuğlası işlevini görecektir. Örneğin bunlar neonatal ağlama, emme, yapışma ve alısmaya aracılık eden ilkel sistemlerdir. Bunlara sadece birkaç hafta içerisinde gülümseme, bebeleme ve birkaç ay sonra da emekleme ve yürüme eklenir.

Bu davranış biçimlerinin her biri ilk sergilendiğinde basitçe biçimlendirilir. Bazı motor örüntülerin kendileri, sabit eylem örüntülerinde olduğundan çok daha az ayrıntılı hatlar üzerinde organize edilirler ve onları aktive eden ve sonlandıran uyarıcı sadece en katı ve en hazır biçimlerde ayırt edilmektedir. Yine de bazı ayrımlar başlangıçtan beri vardır ve ayrıca başlangıçtan itibaren genelde

insanoğlundan gelen çeşitli türdeki uyarıcıya -insan sesinden oluşan işitsel uyarıcıya, insan yüzünden oluşan görsel uyarıcıya ve insan kol ve bedeninden oluşan dokunsal ve devinduyumsal uyarıcıya- belirli biçimlerde yanıt verme eğilimi vardır. Bu basit esaslardan gelen, bebeklik ve çocuklukta -aslında yaşamın geri kalanında- oldukça ayırt edici ve karmaşık sistemler, belirli figürlere bağlanmaya aracılık ederler.

Bölüm 11’de insan-bebekte bağlanma davranışının geliştiği biçimin kaba bir taslağı verilmişti. Daha ileri bir analiz amacı doğrultusunda aralarında keskin sınırların olmadığı fark edilmesine rağmen bu gelişimin bir takım evrelere bölünmesi uygundur. Aşağıdaki paragraflarda dört tür evre kısaca tanımlanmıştır; bu ve bundan sonraki bölümlerin içeriği daha geniş bir incelemeyle şekillenmektedir.

Evre 1: Figürün Sınırlı Ayrımıyla Yönelim ve Sinyaller

Bu evre boyunca bir bebek belirli karakteristik biçimlerde insanlara yönelik davranışı gösterir fakat bir kişiyi başkasından ayırt edebilme becerisi kokusal ya da işitsel uyarıcıyla sınırlıdır. Evre doğumdan sekiz haftaya kadar sürer ve on iki haftalığa kadar da çıkabilir; elverişsiz koşullarda daha uzun süre devam edebilir.

Bir bebeğin etrafındaki bir kişiye yönelik davrandığı biçimler, bu kişiye yönelme, göz hareketlerini izleme, kavrama ve ulaşma, gülümseme ve bebeleme içerir. Genelde bir bebek bir ses duyar ve bir yüz görür görmez ağlamayı bırakır. Her türlü çocuk davranışında bakıcısının davranışından etkilenerek bebeğin bu bakıcıya yakınlık içerisinde geçirdiği zamanın artması olasıdır. Yaklaşık on iki haftalıktan sonra bu arkadaşça tepkilerin yoğunluğu artar. O zamandan sonra bebek tüm sosyal tepkilerini spontan, canlı ve sevinçle verir (Rheingold, 1961).

Evre 2: Bir ya da Birden Fazla Ayrı Figüre Yönelme ve Yöneltilen Sinyaller

Bu evre sırasında bir bebek Evre 1’deki gibi insanlara aynı arkadaşça biçimde davranmaya devam eder fakat daha belirgin olarak başkaları yerine anne figürüne yönelmektedir. İşitsel uyarıcı açısından farklı tepkiselliğin yaklaşık dört haftadan önce, görsel

uyarıcının ise on haftadan önce kolaylıkla gözlenebilmesi olası değildir. Bununla birlikte ailelerde büyüyen pek çok bebekte her ikisi de on iki haftadan sonra açık bir şekilde belirginleşir. Evre yaklaşık altıncı aya ya da koşullara göre sonrasına dek devam eder.

Evre 3: Sinyallerin yanı sıra Lokomasyon Aracılığıyla Ayrı bir Figüre Yakınlığın Korunması

Bu evre boyunca bebeğin insanlara davranış biçiminde gittikçe ayırım yapmasının yanında tepki repertuarı, giden anneyi takip etme, döndüğünde onu karşılama, keşfe çıkmak için anneyi merkez olarak kullanmayı içerecek kadar genişler. Aynı zamanda başkalarına dostça ve daha ayırt edici tepkiler azalır. Belirli başka insanlar ikincil bağlanma figürü olmak için seçilirler, diğerleri seçilmez. Yabancılarla artan bir tedbirle yaklaşılar ve er ya da geç korku ya da geri çekilme çağrıştırmaları olasıdır.

Bu evre boyunca çocuğun annesine bağlanmasına aracı bazı sistemler hedef düzeltimli bir temel üzerinde organize olurlar. Sonra anne figürüne bağlanma herkesin görebileceği kadar belirgin hale gelir.

Evre 3 genellikle altıncı yedinci ay arasında başlar fakat özellikle asıl figürle çok az bir temasa sahip olan bebeklerde ilk doğum gününe dek ertelenebilir. Muhtemelen ikinci yıl ve üçüncü yıl boyunca devam eder.

Evre 4: Hedef Düzeltimli Bir Partnerliğin Biçimlenmesi

Evre 3 boyunca bağlanma figürüne yakınlık, az çok ilkel bilişsel yapı kullanan basit bir şekilde organize olmuş hedef düzeltimli sistemler aracılığıyla bebek ve çocuklar tarafından sürdürülmeye başlar. Bu taslak içerisinde anne figürü er geç uzay ve zamanda sürüp giden, uzay zaman devamlılığında az çok öngörülebilir hareket eden, bağımsız bir obje olarak algılanmaya başlanır. Bununla birlikte kavram idrak edildiğinde bile bir çocuğun annesinin hareketlerinin ona yönelmesine ya da ondan uzaklaşmasına neyin etki ettiğinin ya da davranışını değiştirecek hangi tedbirleri alabileceğinin kavrayışına sahip olduğunu varsayamayız. Annenin davranışının kendi belirli hedefleri doğrultusunda organize olması ki

bu hem bir hayli hem de kısmen çatışmacıdır ve ne olduklarını anlama ve buna uygun hareket etme ihtimali, tutunmak için be-
beğin kabiliyetini aşma olasılığıdır.

Bununla birlikte er ya da geç bu değişir. Davranışını ve buna etki edeni gözlemleyerek bir çocuk annesinin belirli hedeflerini ve onlara ulaşmak için benimsediği planların bir kısmını anlamaya başlar. Bu noktadan itibaren dünya resmi daha karmaşık ve davranış potansiyel olarak daha esnek hale gelir. Farklı bir şekilde söylersek bir çocuğun annesinin duygu ve güdülerindeki anlayışı kabul ettiği söylenebilir. Bu meydana gelir gelmez çiftin birbiriyle benim partnerlik olarak adlandırdığım daha karmaşık bir ilişki geliştirmesi için ön hazırlık yapılır.

Bu, açık bir şekilde yeni bir evredir. Kanıtlar yine de yetersiz olmasına rağmen mevcut olanlar örneğin Bretherton ve Becghly-Smith (1981) bazı çocuklar için zaten üçüncü yaşlarının ortalarında başladığını ileri sürer. Konu, Bölüm 18'de daha detaylı bir şekilde tartışılacaktır.

Hiç kuşkusuz bir çocuğun bağlanmış olduğu evrenin ne olduğunu söylemek tümüyle keyfidir. Açık bir şekilde Evre 1'de bağlanmamıştır oysaki aynı açıklıkla Evre 3'te bağlanma meydana gelmiştir. Evre 2 boyunca bir çocuğun bağlanmış olduğunu söyleyip söylememek ya da bir ölçüye kadar söyleyebilmek, bağlanmayı nasıl tanımladığımızın konusudur.

Bu bölümün kalanında ve diğer bölümde, birbirini izleyen evreler aracılığıyla bir bebeğin davranışsal donanımının gelişmesine yol açan bazı içsel faaliyetler ve dışsal koşulların tanımlamaları yapılmaktadır. *Gelişimini izlerken önceden Bölüm 10'da ortaya konulan ontojeni prensiplerinden sürekli bahsetmemiz gerekecektir yani;*

- etkili uyarıcı dizisinin sınırlı olma eğilimi;
- ilkel davranış sistemlerin detaylandırılma ve daha karmaşık sistemlerle yer değiştirme eğilimi;
- davranış sistemlerinin işlevsiz olarak başlama ve sonradan fonksiyonel bütünlük içerisine entegre olma eğilimi.

Fakat bu ontojenik yolculuğa kalkışmadan önce kalkış noktamızı yani insan-bebekle birlikte dünyaya geldiği davranışsal donanımı incelemek için duralım.

İnsan-Yenidoğanın Davranışsal Donanımı

Yaşamın ilk ayları boyunca insan-bebeğin davranışsal donanımı üzerine birçok safsata yazılmıştır. Bir yanda yeni doğan, reaksiyonları tamamen farklılaşmamış ve gelişmemiş şeklinde tanımlanmış, diğer yandan burada Evre 4 tipi olarak kategorize edilen türlerin düşünce ve davranışı küçük bir bebeğe atfedilmiştir. Bebeğin itimat edilen öğrenme kapasitesi, neredeyse hiçten belki de üç yaşındaki bir çocuğunun eşitliğine kadar değişir.

Altmışlar boyunca bu mitler için hiçbir mazeret yoktu. Bugün seksenlerin başlarında bir gelişimsel psikologlar ordusunun özenli araştırmaları sayesinde eskiden sadece tahmin edilen konuların zengin bilgisi mevcuttur. Daha fazla öğrenmek isteyen okuyucu Osofsky (1979) tarafından düzenlenen etkileyici makale derlemesine başvurabilir. Rheingold'un on yıl önceki genelleme kehaneti ispatlandı: "İspatlanmış tekniklerle yapılan dikkatli inceleme neredeyse daima şüpheli olandan daha keskin duyarlılıkta kanıtlar verir" (1968).

Deney bir bebeğin doğumunda ya da çok kısa bir süre sonra her duyuşal sistemin çalıştığını gösterir. Sadece bu değil aynı zamanda birkaç gün içerisinde farklı bireylerin kokularını ve seslerini ayırt etmeyi becermektedir. Başını çevirerek ya da daha sık emerek annesini koku ve sesinden seçtiğini gösterir (Macfarlane 1975; DeCasper ve Fifer 1980). Kısa bir süre içinde bir ışığa gözlerini sabitleştirebilmesi ve kısaca bunu izleyebilmesine rağmen görsel olarak daha az beceriklidir ve birkaç hafta içinde örüntüyü algılayabilecektir.

Bir bebeğin uyarıcılar arasındaki farkı ayırt edebilme derecesi, hem bir seçenek sunulduğunda hem de uyarıcı değiştiğinde farklı şekilde tepki verip vermediğini gözlemleyerek açıklanır. Farklı uyarıcıya nasıl tepki verdiğine dikkat ederek bebeğin tercihleriyle ilgili değerli bilgi elde etmesi olasıdır. Bu nedenle bazı sesler onu sessizleştirirken bazıları da onu ağlatır. Bazı şeylere daha fazla dikkat gösterirken diğer şeylere daha az dikkat gösterdiği görülmektedir. Bazı tatlar emme ya da mutlu bir ifadeyi, diğerleri de itici hareketler ve bıkkın ifadeler ortaya çıkarır. Bu farklı tepkiler aracılığıyla bir çocuğun, bazı türlerin arttığı diğerlerinin de sifra azaldığı, aldığı duyuşal girdiler üzerinde önemli bir etki uyguladı-

ğı açıktır. Tekrar tekrar bu yerleşik eğilimlerin sosyal etkileşimin gelişimi lehine olduğu görülmüştür.

Bu tür deneylerin ilklerinden birinde Hetzer ve Tudor-Hart (1927) çocukları pek çok farklı sese maruz bıraktılar; bazıları gü-rültü, bazıları yumuşak bazıları insan sesi, diğerleri tıktırtı, düdük ya da çanak çömlek sesiydi. İlk günlerden beri bebekler yüksek ve yumuşak sese çok farklı tepkiler vermektedirler. Yüksek seste geri çekildiler ve hoşnutsuzluk izlenimi uyandıracak biçimde kaşlarını çatmışlardır. Fakat hafif seslere sakince ve yavaşça kollarını uza-tıp aramışlar ve mutluluk izlenimli sesler çıkarmışlardır. Üç hafta-lıktan itibaren insan sesine oldukça belirgin biçimlerde tepki gös-terilmektedir. Ses duyulduğunda bebek emmeye ve agulamaya başlamış ve mutluluk izlenimli bir ifade takınmıştır. Ses kesildi-ğinde bebek ağlamaya ve diğer mutsuzluk işaretlerini göstermeye başlamıştır.¹

Bebeğin görsel kapasitesinin gelişim oranını ve özellikle bak-mak için neyi tercih ettiklerini incelemek için daha fazla çalışma yapılmıştır. Tekrar gözden geçirme için bakınız, Cohen ve diğer-leri (1979). Pek çok deneyin bulguları, dört aylıktan önce diğer denk uyarıcılardan bir insan yüzünü ayırt etme görsel becerisine sahip olmadığı düşüncesine yol açmasına rağmen Thomas (1973) bu sonucu kusurlu bulur. Bireysel olarak bebeklerin tercihleri in-celendiğinde (pek çok tercihin ortalaması yerine) yüz benzeri uyarıcı tercihinin beş haftalık kadar önceden başladığını görmüş-tür. Çalışmaların birinde (Thomas ve Jones-Molfese, 1977) 2-9 aylık arası bebeklere dört resim gösterilmiştir. İçi boş bir oval şe-kil, bozulmuş şematik bir yüz, düzgün şematik bir yüz ve siyah be-yaz gerçek bir yüz fotoğrafı. En küçük bebekten itibaren resim yüze benzedikçe daha fazla tercih edildi.

Bunun yanında her bir yüzün ayrımının yaklaşık on dört ay-lıktan önce mevcut olmadığı görülmektedir. O dönemden sonra anne figürünün yüzünü tanıma evde büyüyen bir bebekte açık bir

¹ Hetzer ve Tudor-Hart, bebeğin sesle yiyeceği ilişkilendirmeye başlamasından dolayı üç haftalıkken bayan sesine gösterdikleri farklı tepkileri dikkate alma eğilimindedirler. Bu aynı zamanda gereksiz bir varsayımdır. Aynı dönemde biberon hazırlanmasından ortaya çıkan gürültüde hiç bir özel tepkinin ortaya çıkmadığı bulgusuyla da bu varsayım desteklenmez.

şekilde görülür. Başkasına verdiğinden daha hızlı ve daha cömert gülümsemeyle karşılayarak gösterir.

Bu nedenle bebeğin doğumda sahip olduğu bir nitelik olan seçici duyarlılıktan dolayı farklı türdeki davranışlar, farklı türdeki uyarıcılar tarafından ortaya çıkarılır ve diğer kısımlara göre ortamın bazı kısımlarına çok daha fazla dikkat gösterilir (Sameroff ve Cavenagh, 1979). Bunun yanında aynı zamanda merkezi olarak geri bildirim olduğunda davranışın bir kısmının sonuçları gelecekteki davranış üzerinde farklı etkilere sahip olduğundan diğer diziler hızlı bir şekilde azalırken (alışma) bazı davranış dizisi türleri artar (pekişme). Bu iki türdeki değişiklikler bebeklerde iki ya da üç günlükken görünebilir ve yaşamın ilk hafta ve ayları boyunca etkilerinin geniş ölçüde olabildiği açıktır.

Geçmişte bebek davranışının temel değişme biçimi, davranış sonucu olarak yiyecek alması ya da almamasıyla tasarlanmaktaydı. Yiyecek bir ödül biçiminde meşgul olma iki kötü etkiye sahiptir; neredeyse tamamen yanlış olan çok fazla spekülasyon kuramsallaşma ortaya çıkmıştır ve diğer tüm ödüllerin kötü bir ihmali olduğuna yol açmaktadır ki bunların bazıları sosyal bağlanmanın gelişiminde yiyecekten çok daha büyük bir rol oynamaktadır. Emme durumunda bile beklenmeyecek derecede yiyecek alımının bir pekiştirici olarak hareket ettiği görüldüğünden bu tepkiyi büyütme yegâne sonuç değildir. Lipsitt'in (1966) göstermiş olduğu gibi emilen nesnenin biçimi ayrıca önem taşır.

Bu bölümün geri kalanında bağlanmaya aracılık eden çeşitli davranış biçimlerine yoğunlaşmıştır. Öncelikle bebeğin algısal donanımı ve anne figürüne yönelme eğilim biçimi vardır ve böylelikle bebeğin annesini iyi tanımasını sağlar. İkinci olarak efektör donanım özellikle eller ve ayaklar, baş ve ağız, bir şans verildiğinde onu annesiyle temas halinde tutma eğilimindedirler. Üçüncü olarak onun sinyalleme donanımı, ağlama ve gülümseme, bebeleme ve kol hareketleridir ki bunlar annesinin hareketlerine ve onun davranışı üzerinde dikkat çekici bir etkiye sahiptir. Her birini göz önüne alırken özellikle yaşamın ilk ayları boyunca gelişiminin yön aldığı sürece yoğunlaşmaktayız ki bu süreçte bebek hala, "figürün sınırlı ayrımıyla birlikte yönelim ve sinyaller" evresi olan bağlanma gelişiminin ilk evresindedir. Bu süreçlere etki et-

tiği bilinen ya da şüphelenilen faktörleri tartışmak bir sonraki bölüme ertelenmiştir.

İnsanlara ilk tepkiler

Yönelim

Yeni doğanlar insanlara insan olarak tepki vermezler. Bununla birlikte önceden gördüğümüz gibi kavramsal donanım, insanlardan gelen uyarıcıyı toplama ve işleme için iyi tasarlanmıştır. Tepkisel donanım belirli biçimlerde bu tür uyarıcıya tepki vermeye eğilimlidir. Çok sık bir şekilde bebeklerin insanlardan gelen uyarıcı türlerini maksimize ettikleri biçimde davrandıkları görülür. Önceden verilen örnekler özellikle insan yüzünün örüntüsüne, en azından şekline bakma, insan sesini özellikle kadın sesini dinleme ve sona erdiğinde ağlama eğilimini içerir. İlk günlerden bugüne kadar var olan diğer eğilim, tercihen duran bir şey yerine hareket eden bir şeye bakma eğilimidir.

Sadece bebekler insanlara yönelik belirli bir biçimde davranma eğiliminde değildirler anneler de bebeklere belirli bir biçimde davranırlar. Bebeğini kendisine yüz yüze bir yönelime getirerek anne onun kendisine bakmasına fırsat verir. Onu ventro-ventral konumda kucaklayarak daha kesin bir şekilde ona yönelmesinin yanında annesinin bazı kısımlarını kavraması için ayakları, elleri ve ağzını kullanma şansı verdiği refleks tepkilerin ortaya çıkması olasıdır. Bu etkileşim içerisinde başka deneyimler arttıkça her eğilimin ilgili tepkisi daha güçlü hale gelecektir. Anne ve bebek arasındaki ilk etkileşim karşılıklı biçimde başlar.

Bebeğin görsel davranışını ve anne figürüyle etkileşim geliştirme biçimindeki eğilimini daha detaylı inceleyelim. Meme emerken tetikte ve gözleri açık olan yenidoğan genelde annesinin yüzüne gözlerini dikecektir (Gough, 1962; Spitz, 1965). Bebeğin belirli örüntü türlerinde ve öğrenmedeki tercihlerini hatırladığımızda ilk olarak yaşamın ilk haftalarında bebeğin 20-25 cm'lik nesnelere açık şekilde odaklanabilmesi (Haynes, Fantz tarafından alıntılanan, 1966) ve ikinci olarak da bir nesneye gözlerini diker dikmez başta ara sıra ve verimsiz biçimde fakat iki üç hafta geçince daha sık ve daha etkili biçimde gözleri ve başıyla bunu izleme eğiliminde olması (Wolff, 1959) oldukça şaşırtıcıdır. Bebeğini

besleyen annenin yüzünün, sabitlenmek ve izlemek için oldukça ideal konumda olduğu görülecektir.

Dört haftalık olana dek bebeğin başka objeler yerine insan yüzüne bakma eğilimi oldukça iyi tespit edilmiştir (Wolff, 1963). Bu, ayrıca görsel yönelim gelişimini inceleyen ve uygun şekilde yerleşmiş bir yüzün cansız bir objeye göre nasıl kolaylıkla yakınlık çağrıştırdığını açıklayan McGraw (1943) tarafından vurgulanmıştır. Berlyne (1958), en azından üç aylıktan sonra bebeklerin dış hatları nispeten büyük boyutlu olan bir şeye özellikle bakma eğilimini gördükten sonra onun kayda geçirdiği tercih, insan yüzünün çalıştığı diğer nesnelerden daha hatlı olması temelinde açıklanabilir. Büyük ve artan öneme sahip diğer faktör değişen ifadeleriyle bir yüzün hareketidir. Wolff (1963) iki aylıktan sonra kritik faktörün “hareket” olduğunu savunur.

Öncelikle insan yüzüne bakma tercihinin var olmasının yanı sıra yaklaşık on dört haftalıktan sonra hiç değilse belirli koşullarda başkalarının yüzüne bakmaktansa annenin yüzüne bakma tercihi vardır. Dahası on sekiz haftalıktan sonra Ainsworth Ganda bebeklerinin başkası tarafından alındığında anneleri onlardan biraz uzak olsa bile annelerine doğru yöneldikleri gözlemlendi:

Bebek annesinden uzaktrayken fakat onu görebiliyorken gözlerini sürekli biçimde ona doğru çevirmektedir. Birkaç dakikalığına bakışlarını başka tarafa çevirebilmektedir fakat tekrardan annesine döner. Başkası tarafından alındığında annesine olan motor yönelimini sürdürdüğü hissedilebilir. Onu alan erişkinle etkileşime girmeye ne hazırdır ne de kollarında rahat eder (Ainsworth, 1964).

Gelişimin bu yönünü belirlemede en az dört sürecin faaliyette olması muhtemeldir:

- tercihte belirli örüntülerde başkalarına ve hareket eden şeylere bakma yerleşik eğilimi;
- maruz kalma öğrenimi, tanıdık olanı yabancından ayırt etme;
- tanıdık olana yaklaşma (ve sonra da yabancından uzaklaşma) yerleşik eğilimi;
- sonuçların geri bildirimi, ardından belirli sonuçların çıkmasıyla davranış dizisinin artması ve başkalarının çıkmasıyla azalması.

Geleneksel olarak bebeğin davranışını arttırmada büyük bir rol oynadığı varsayılan sonuç yiyecektir. Bunun yanında yiyeceğin anneye görsel yönelimi pekiştirdiğine dair herhangi bir kanıt yoktur. Oysa bebek annesini izledikçe annesinin ona doğru hareket etmesinin, davranış göstermesinin, konuşmasının, şarkı söylemesinin, onu okşamasının ya da sarılmasının daha muhtemel olduğu açıktır. Davranışının bu sonuçlarını kontrol eden sistemlere geri bildirim, açık bir şekilde görsel yönelimi ve izlemeyi arttıran şeydir.

Anne sadece izlemek için ilgi çekici ve değerli bir nesne değil aynı zamanda dinlemek için de ilgi çekici ve değerli bir nesnedir. Kadın sesinin üç yaşındaki bebek üzerinde oldukça özel susturucu niteliği önceden açıklanmıştı. Susturucu bir etkiye sahip olmasına ilaveten duyulan bir sesin, başını çevirmesini ve ayrıca bebekten huzur seslerinin ortaya çıkmasını sağlaması olasıdır. Wolff (1959) aslında bu tür farklı tepkilerin doğumdan sonra ilk yirmi dört saat boyunca da mevcut olduğunu görmüştür:

Keskin bir gürültü sessiz bir odada uyanık hareketsiz bir bebeğe yöneltildiğinde sanki sesin kaynağını keşfedecekmiş gibi kafasını ve gözlerini sağa sola çevirmiştir... yumuşak bir ses, yüksek olana göre daha belirgin izleme hareketine neden olur.

Dahası en son çalışmalar göstermektedir ki üçüncü günle birlikte annenin sesini ayırt edebilmektedir.

Ayrıca görsel dikkat ve izleme durumlarındaki gibi bebeğin işitsel dikkati ve takibi, geri bildirim ve öğrenme süreçleriyle özendirilir ve arttırılır. Bir yandan bebeğin sese ilgisi annenin onunla daha fazla konuşmasına yol açar. Diğer yandan bebeğin annesine olan ilgisi annenin seslenmelerini arttırma etkisine sahiptir ve diğer bebek yönelimli davranışın bebeğin annenin çıkardığı seslere daha fazla dikkat göstermesine yol açması olasıdır. Bu karşılıklı pekiştirme biçiminde ikisinin arasındaki ses ve işitsel etkileşim artar.²

² Son çalışmalar özellikle Klaus ve Kennel (1976), Brazelton ve arkadaşları (1974), Sander (1977), Stern (1977) ve Schaffer (1977) sağlıklı yenidoğanın güçlü potansiyeli sosyal etkileşimin temel biçimini alması ve sıradan duyarlı anne potansiyelinin buna başarılı bir şekilde katılmasını göstermişlerdir. Zaten doğumdan sonraki iki üç hafta boyunca hareketli sosyal etkileşim evrele-

Başını Çevirme ve Emme

Bir bebeğin diğer insanlarla fiziksel temas kurduğu temel organlar baş, ağız, eller ve ayaklardır.

Bir yenidoğanın ağızı memeyle temasa girmesiyle ortaya çıkan baş hareketleri, Prechtl (1958) tarafından detaylı bir şekilde incelenmiştir. Davranışın iki temel biçimini ayırmıştır. İlk biçim için en uygun terim olmasına rağmen ikisine de “aranma” denmiştir.

İlkinin bir taraftan diğer tarafa değişen hareketin sabit bir eylem örüntüsü olduğu görülür. Ağız çevreleyen geniş bir bölge içinde herhangi bir yere uygulandığında pek çok türde dokunsal uyarıcıyla ortaya çıkabilir. Bebek açken ayrıca bir “vakum etkinliği” olarak da sergilenebilir. Sıklıkta ve büyüklükte değişmesine rağmen hareket tekbiçimlidir ve uyarıcının bulunduğu yerden etkilenmez.

Davranışın ikinci biçimi, yönelimli baş çevirme hareketi, daha karmaşık hat üzerinde organize olur. Dokunsal bir uyarıcı dudaklara ten üzerinde bitişik verildiğinde başını uyarıcının geldiği yöne çevirir. Dahası eğer uyarıcı tenin bir noktasında uzun bir süre tutulursa ve sonra hareket ederse baş takip eder. Bu, hareketin dokunsal uyarıcıyla ortaya çıkmasının yanında biçim ve yönelimin uyarıcının tam konumuyla da düzenlenmiş olduğunu gösterir.

Bir taraftan diğer tarafa sabit eylem örüntüsü yirmi sekiz haftalık ya da daha büyük prematüre bebeklerde kolaylıkla ortaya çıkabilirken yönelimli baş çevirme davranışının gelişmesi çok daha sonradır. Zamanında doğmuş yaklaşık otuz iki haftalık bebekler yönelimli baş çevirme göstermektedirler. Yapmayanların büyük bir çoğunluğu, her iki tür davranışın da sergilendiği bir evre geçirir. Bununla birlikte bir azınlıkta sabit eylem örüntüsünün kaybolması ve düzenli hareketin ortaya çıkması arasında bir ya da birkaç günlük boşluk vardır.

ri, yerini ilişki kesme evrelerine bırakır. İlk önce onunla kaynaşması için duyarlı bir anne davranışını düzenlerken bebeğin etkileşim başlatması ve etkileşimden geri çekilmesi, kendi otonom ritmini takip eder. İkinci olarak bebeğin ritimleri annenin müdahalelerine uygun olması için değişir. Bu diyalogun gelişme hızı ve verimliliği, birbirlerine açık bir şekilde vurguladıkları karşılıklı memnuniyet, birbirleriyle ilgilenme doğrultusunda adapte edilmişti. Bu çalışmaların mükemmel incelemesi için bakınız, Schaffer (1979).

Bu iki hareketin hangisi kullanımda olursa olsun bebeği evrimsel uygulanabilirlik ortamında öngörülebilir sonuca yani gıda alımına götürmesi olasıdır. Her iki durumda da bir zincir olarak organize olan davranış dizisi aşağıdaki şekillerde gözükmemektedir (Prechtl, 1958):

- a. baş hareketi bebeğin ağzının annesinin memesiyle temas halinde olmasını sağlar;
- b. dudaklar üzerinde ya da hemen bitişiğindeki bölgelerde meydana gelen dokusal uyarıcı, bebeğin ağzını açmasına ve dudaklarının memeyi kavramasına yol açar;
- c. ağız bölgesinin herhangi bir yerinde ve özellikle sert damak üzerindeki dokusal uyarıcı (Gunther, 1961), emme hareketlerini ortaya çıkarır;
- d. Ağızda sütün varlığı, yutma hareketlerini ortaya çıkarır.

Zinciri gözlemleyin; hareket eden baş, kavranan meme, emme-hepsi yiyecekten önce meydana gelir. Gunther'in vurguladığı gibi:

Acıktığından dolayı bebeğin beslendiği yaygın görüşü savunulamaz. Bebeğin ağzına boş bir şişe koyarsanız doğumdan hemen sonra bile beslenmeye çabalar. Ağızının kenarından sızarak akan bir kaşık süt (verildiğinde meydana gelen) bunun tersi olduğuna işaret eder.

Beslenme davranışının, bu tür bir dizeye bağlı zincir aracılığıyla yenidoğanda başlaması, davranışın değişim ve gelişim göstermeye başlamasından daha erken değildir. Örneğin yaşamın ilk günlerinde bebeğin emme gücünün kolaylıkla artabildiği ya da azalabildiği görülmektedir. Bu artarken yiyecek beklenen şekilde önemli bir faktör haline gelir. Bu nedenle bozuk biçimlenmiş besin veren nesne besin vermeyen aynı nesneden daha fazla emilir. Yine de besin emmeyi arttıran tek faktör olmaktan oldukça uzaktır. Emilen nesnenin biçimi oldukça alakalıdır. Biçim gelenekselse yani kauçuk bir emzikse, sadece kolaylıkla emilmez aynı zamanda hiçbir besin vermediğinde bile gittikçe artan derecede emilir. Biçim geleneksel olandan önemli derecede farklı olduğunda, mesela plastik boru, hiçbir besin vermiyorsa az emilir ve gittikçe düşer.

Yaşamın ilk günlerinde meydana gelen diğer gelişim türü bebeğin, yüz ve ağzının temasa gireceği düşüncesiyle memeye ya da

biberona yönelmeye başlamasıdır. Call (1964), dördüncü beslenme gibi erken bir tarihte meydana gelen beklentisel yönelimi gözlemlemiştir, on ikinciye kadar olağandır. Bu gelişir gelişmez bebek azını açar ve kollarını ağız bölgesine kadar getirir ve emzirme konumunu alır almaz yani annesiyle yüz aracılığıyla değil ancak bedeniyle temas kurmasıyla annesinin yakın göğsüne uzanır. Gözlemlenen birkaç bebek bu tür yönelim geliştirmekte yavaştır. Bunlar, beslenirlerken anneleriyle minimal temas kuran bebeklerdir.

Öncelikle bebeğin beklentisel hareketleri, memenin ya da biberonun görünümüyle ortaya çıkmaz ama emzirme konumuna geçtiğinde aldığı dokunsal ve/veya propriyoseptif uyarıcıyla ortaya çıkar. Üçüncü aya kadar hiçbir beklentisel hareket bebeğin gördükleriyle ortaya çıkmaz (Hetzer ve Ripin, 1930).

Precht tarafından tanımlanan yönelimli baş çevirme hareketi, bebek acıktığında ve ağzını memeye getirdikten sonra kolaylıkla ortaya çıktığından açık bir şekilde beslenmenin bütüncül bir parçasıdır. Buna ek olarak yönelimli baş çevirme, beslenme olmadığında bile bebeği anneye doğru yöneltme etkisine sahiptir. Bu noktaya Blauvelt temas etmiştir. Zaman ve hareket çalışma teknikleri kullanarak Blauvelt ve McKenna (1961) bebeğin başını uyarıcıya tepki biçiminde çevirdiğini kesin bir şekilde gösterdiler. Bu yüzden dokunsal uyarıcılar kulaktan ağza hareket ettiğinde bir bebek onunla karşılaşmak için başını çevirir. Buna karşın uyarıcı ters yönde hareket ettiğinde onu izlemek için ağzını çevirmektedir. Her iki durumda da sonuç aynıdır; yüzünü uyarıcıya çevirmektedir.

Kavrama, Yapışma ve Ulaşma

İnsan yenidoğanın yapışma ve kendi ağırlığıyla sarkma becerisi önceden açıklanmıştı ve bu davranışın insan olmayan primatların yapışma davranışıyla benzer olduğu varsayılmaktadır. Son yıllardaki araştırmalar, bu görüşü desteklemiş ve sonrasında insan bebekliğinin yönelimli yapışmasının insan yenidoğanın donanımlı olduğu belirli ilkel tepkilerinden nasıl geliştiğini oldukça aydınlatmıştır. Bu ilkel tepkilerin ikisi Moro tepkisi ve kavrama tepkisidir.

1918'de bir Alman pediatri uzmanı E. Moro ilk kez bugün daha çok Moro tepkisi olarak bilinen 'sarılma refleksi'ni (Umklammerungs-Reflex) tanımladı. Prechtl'e göre (1965) bu, çeşitli unsurlardan oluşan çok karmaşık bir örüntüydü. Bir bebek aniden sarsıldığında, yatırıldığında, kaldırıldığında ya da düşürüldüğünde ortaya çıkmaktadır. Çıkan uyarıcı kesinlikle vestibülerdir ve ayrıca bebeğin sırtından gelen propriyoseptif uyarıcı da olabilir.

Pek de küçük olmayan bir tartışma hem hareketin doğası ve dizisi üzerine hem de bir bebeğin davranışsal repertuarında tepki fonksiyonu ve konumu üzerine çıkmıştı. Tepki çoğunlukla insan bebeğin evrimsel uygulanabilirlik ortamından başka bir ortamda çalışıldığından dolayı pek çok karışıklık ve uyumsuzluğun ortaya çıkması önemlidir. Hareketler biyolojik olarak uygun bir ortamda çalışıldığında problemler açık bir şekilde görülmektedir ve çözüm net hale gelmektedir.

Geleneksel olarak Moro tepkisi bir bebeğin elleri hiçbir şey kavrayamadığında ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle tepki çoğunlukla iki evrededir. İlkinde kolları ayrıca belirli parmakları uzatma ve kaçırma vardır. İkincisinde kollarını yaklaştırma vardır ve bu arada bacaklar çok tutarlı olmayan bir sırada uzanır ve bükülür. Prechtl bir bebeğin çekme hareketinin eller ve kollar üzerinden gerçekleştiği biçimde tutunduğunu oysaki Moro tepkisi ortaya çıktığında çok farklı olduğunu ve böylelikle avuç içi kavrama refleksinin ortaya çıktığını göstermiştir. Sonra ani bir düşüşe maruz kaldığında hafif bir uzanma ortaya çıkmakta ya da hiç çıkmamaktadır. Bunun yerine güçlü bükülme ve oldukça sıkı sarılma ortaya çıkmaktadır. Prechtl, bebeğin kolları serbest kaldığında Moro tepkisinin ortaya çıkmasının, biyolojik olarak yetersiz ve anlaması zor yabancı motor örüntüye yol açan koşullarda oluştuğu sonucuna varır. İnsan Moro tepkisi primat sarılma tepkisi bağlamında görülmesiyle açıklanabilir hale gelmiştir. Prechtl, yeni bulgularla devam eder: "Yavru ayanaklı maymunlar üzerinde yapılan gözlemlerle uyumludur... yavru hayvanın annenin bedeninden düşmesinden koruyarak anne hayvanın hızlı bir hareketi yavrunun yakalanması ve kavramasında bir artış ortaya çıkarır." Diğer bir deyişle Moro tepkinin fonksiyonunun anneyi kucaklamak olduğuna inanmakta haklıydı.

İnsan bebeklerin kavranma tepkisi Halverson (1937) ve Denny-Brown (1950, 1958) tarafından çalışılmıştır. İkinci çalışma üç farklı tepki tipi ayrımında bulunur, her biri karmaşık farklı bir düzeyde organize olurlar.

En basiti, sarkıtılan bebeğin aniden boşluğa düştüğünde çekilmeye karşılık olarak el ayaklarının bükülmesinden oluşan çekilme tepkisidir. Karmaşıklık sırasına göre sonraki bir iki aşamalı bir evre olan gerçek kavrama refleksidir. El ve ayaklarının zayıf kapanışından oluşan ilk evre, avuç içinde dokunsal uyarıcıyla ortaya çıkar. Güçlü bir bükülmenin olduğu ikinci evre, ilk kapanmayla meşgul kaslarda meydana çıkan propriyoseptif uyarıcıyla görülür.

Ne çekilme tepkisi ne de kavrama refleksi boşlukta yönelimlidir. Diğer yandan birkaç hafta sonra gelişen içgüdüsel kavrama tepkisi bu tür yönelimlidir. Kavrama refleksi gibi iki aşaması vardır. Dokunsal temas kırıldığında ortaya çıkan ilk evre, el hareketinin son temas noktasına doğru yönelmesinden oluşur ve el yordamı izlenimi verir. İkinci evre avuç içi tekrardan dokunsal uyarıcı alır almaz ani bir kapanmanın meydana gelmesidir.

Sonraki düzeyde tüm bu tepki formları daha karmaşıklarla yer değiştirir. Özellikle kavrama görsel uyarının kontrolü altında geçer. Artık bebek avuç içine gelen ilk şeyi bilmeden kavramaz. Bunun yerine gördüğü ve tercih ettiği bazı objeleri seçici bir şekilde kavrayabilir.

Uzanma ve kavrama ile görsel kontrolün kapsamındaki adımlar White, Castle ve Held (1964) tarafından incelenmiştir. Bu araştırmacılar iki ay geçene dek bir insan bebeğin gördükleriyle kol ve el hareketlerini bütünleştirebildiklerini görmüşlerdir. İkinci ve üçüncü aylar boyunca bir bebek şekilli hareket eden bir nesneye doğru elini uzatır, yumruğuyla buna hızla vurur fakat onu kavrama girişiminde bulunmaz. Bununla birlikte dört aylıkken yaklaştırdığı eli açıktır, elini ona yaklaştıırken sırayla nesneye ve eline bakar ve sonunda nesneyi kavrar. İlk performansı sakar olmasına rağmen birkaç hafta sonra tüm hareketleri bütünleşik hale gelir böylece nesneye doğrudan hızlı bir hareketle ulaşır ve onu kavrar.

Artık bebek beş aylıktır. Annesini fark edebilmesinin yanı sıra ona pek çok sosyal davranış yöneltmesi olasıdır. Bununla birlikte anatomisinin kısımlarına özellikle saçla ulaşım kavraması olasıdır. Bir iki ay geçmeden ona yapışmaya başlar ki özellikle bunu korku ve rahatsızlık duyduğunda yapar. Ainsworth'un Ganda çocuklarında yapışmayı gözlemlediği en erken yaş altı aydı ve bazıları dokuzuncu aya dek göstermemişlerdi. O yaştan sonra yapışma bir yabancı görüldüğünde özellikle anne bebeği bir yabancıya vermeye kalkıştığında belirgindi.

Görsel olarak yönelimli yapışmanın gelişimi üzerine yapılan deneylerin sonuçları incelendiğinde White, Castle ve Held, nispeten farklı bir grup motor sisteminden her birinin bir katkı sağladığı sonucuna ulaşır.

Bunlar, ellerin dokunsal motor sistemlerinin yanı sıra göz-kol ve göz-el görsel motor sistemlerini içerir. Bu sistemler farklı zamanlarda gelişiyor gibi görünmekte... ve birbirlerinden göreceli olarak izole kalabilirler... derece derece ayrı kapasiteleri bütünleyen karmaşık yüksek bir sistemde koordine olurlar.

Yazarlar bu gelişimin genelde aile ortamındaki bir bebeğin meşgul olduğu bir takım spontan aktivitelere bağlı olduğunu varsayar. Bebeğin spontan bir şekilde elleriyle kavraması ve hareket sağlaması bir örnektir; bu hareketler görsel olarak izlenir. Görme ve dokunma ikili bir geri bildirim sistemiyle bağlanır. Gözler, sadece ellerin yani birbirlerinin hissettiğini görmez aynı zamanda her el eş zamanlı bir şekilde dokunur ve etkin bir şekilde dokunmuş olur. Bir bebeğin bu tip aktif bir deneyim için hiç fırsatı yoktu diğer yandan görsel olarak doğrudan uzanmaya müsaade edecek sistemlerin olağan entegrasyonu asla meydana gelmez ya da geç ve kusurlu bir şekilde meydana gelir. Bu, davranışsal donanımına rağmen belirli yönelimlerde kuvvetle gelişmeye eğimli olan, bebek hayvanın türlerin evrimsel uygulanabilirlik ortamında bakılmadıkça bu şekilde gelişmediği genel prensibinin başka bir örneğidir.

Gülümseme

İnsan bebeğin gülümsemesi oldukça sevindiricidir ve ebeveynler üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmasının Darwin'den (1872)

sonra gelen birçok araştırmacının ilgisini çektiğini görmek şaşırtıcı değildir. Geniş literatür Freedman tarafından (1964) incelenmiştir ve Ambrose tarafından (1960) detaylı bir değerlendirme yapılmıştır.

Geçmişte motor örüntü olarak bebeğin gülümsemesinin öğrenildiğine ve ayrıca bir bebeğin insana gülümsemesine yol açan temel faktörün biri tarafından besleniyor olması olduğuna inanılmaktaydı. Her iki görüş de kanıtlarla desteklenmemektedir. Bugün en iyi desteklenen görüş: (1) Gülümseme motor örüntüsü, bu kitapta içgüdüsel olarak adlandırılan kategoriye aittir; (2) gülümseme bir dizi uyarıcıyla ortaya çıkabilmesine rağmen organizma, bazı ilk uyarıcılardan diğerlerine göre daha fazla etkilenmeye meyillidir; (3) evrimsel uygulanabilirlik ortamında etkili uyarıcının canlı ya da cansız başka kaynaklardan çok ailedeki anne figüründen ve diğer insanlardan gelmesi çok daha fazla olasıdır; (4) öğrenme işlemiyle etkili uyarıcılar insan temelli özellikle insan sesi ve yüzü ile kısıtlı hale gelir; (5) öğrenmenin daha ileri süreçleriyle gülümseme, başkalarına göre tanıdık bir sesle (yaklaşık dördüncü haftada) ve tanıdık bir yüzle (yaklaşık on dördüncü haftada) vaktinde ve daha şiddetli ortaya çıkar. Nedensellik ile ilgili geniş çaplı kabul edilen bu görüşlere göre şunları ekleyebiliriz: (6) Bir bebeğin gülümsemesi sosyal duyuru biçiminde hareket eder. Bunun öngörülebilir sonucu, bebeğin annesiyle aralarındaki sosyal etkileşimi sürdüren sevecen biçimde yanıt vermesi ve gelecekte annelik davranışı sergileme olasılığının artmasıdır (bakınız, Bölüm 13) ve (7) bebeğin gülümseme fonksiyonu anne ve çocuk arasında etkileşimin artması ve birbirlerine yakınlık içerisinde sürdürmeleridir.

Yaşamın ilk yılı boyunca bir bebeğin gülümsemesi dört evrede gelişir:

- i. Ara sıra tepki gösterilen *spontane ve refleks gülümseme* evresi çok çeşitli uyarıcılardan biriyle ortaya çıkar. Fakat ortaya çıktığında geçici ve noksandır. Evre doğumla başlar ve genellikle yaklaşık beş hafta sürer. İlk üç hafta boyunca tepki, izleyiciyi tamamen kayıtsız bırakacak kadar noksandır; diğer bir deyişle fonksiyonel bir sonuca sahip değildir. Dördüncü ve beşinci haftalar boyunca, bazen daha öncesinden, yine de çok kısadır

- fakat neredeyse tamdır ve sosyal etkilere sahip olmaya başlar. Bununla birlikte bu iki hafta, ikinci evreye geçiş sürecidir.
- ii. Ortaya çıkan uyarıcının gittikçe sınırlı hale geldiği ve etkili olanların çoğunlukla insan ses ve yüzünden elde edildiği *tercihsiz sosyal gülümseme* ikinci evredir. Ortaya çıkması zor olmasına rağmen tepkinin kendisi artık tamdır ve devam etmektedir. Akranının neşeli ve sevecen biçimde bebeğe tepki vermesine yol açtığı tam bir fonksiyonel sonuca sahiptir. Pek çok bebekte evre, beş haftanın sonuna dek açık bir şekilde mevcuttur.
- iii. Bebeğin gittikçe ayırt edici olduğu üçüncü evre *tercihli sosyal gülümseme evresidir*. Zaten hayatının dördüncü haftasıyla sadece sesleri ayırt etmez ayrıca tanıdık olanlara çok daha kolaylıkla gülümser. Yaklaşık on hafta sonra tanıdık bakıcı yüzüne, daha az tanıdığı insanların yüzlerine ya da boyalı maskelere gösterdiğinden daha hızlı ve cömert bir gülümseme ortaya çıkartmaya başlar. Yüzlere bu tür farklı gülümsemeler, evde bakılan bir bebekte (on dördüncü hafta), kurumda bakılan bir bebeğe (yirminci hafta) göre daha önce başlar. Buna rağmen bir bebek altı ya da yedi haftalık olana kadar yabancı yüzlere hatta maskelere bazen isteksiz ve zayıf olsa da gülümsemenin ortaya çıkması mümkündür.
- iv. Hayatın geri kalanında sürecek olan son evre farklı sosyal tepkisellik evresidir. Artık aile figürlerine özellikle oyun ve karşılama sırasında serbestçe gülümsenirken yabancılara genellikle güvenli bir mesafede isteksiz karşılama sırasında korkulu geri çekilmeden neredeyse yarı bilinçli sosyal gülümsemeye uzanan dizinin pek çok farklı biçimden birinde davranır.

Spontane ve Refleks Gülümseme Evresi. Gülümseme ontojenisinde daha önceki adımlarla ilgili bilginin büyük çoğunluğunu önce doğum hastanelerinde sonra ailelerinde yaşamlarının ilk haftaları boyunca sekiz bebeğin davranışlarının Wolff tarafından yapılan gözlemlerinden elde edilmiştir. Haftanın beş günü dört saat ve haftada bir gün on saat Wolff hem sistematik hem de anekdotsal gözlemler yapmıştır ve ayrıca sosyallikle ilgili tüm davranış biçimleri üzerinde planlı deneyler yürütmüştür. Diğer değerli çalışma aynı cinsiyetteki yirmi ikizin sosyal tepkilerinin gelişimini inceleyen bir meslektaşıyla birlikte Freedman tarafından yapılmıştır (Freedman ve Keller, 1963; Freedman, 1965).

Doğumdan sonraki yirmi saat içinde açık bir gülümseme biçiminde zaman zaman ağızlarını çarpıtan sekiz bebek Wolff tarafından gözlemlenmiştir. Bununla birlikte görüldüğünde hareket, kısıdır ve beraberinde (köşelerde kırışma oluşturacak biçimde gözlerin etrafındaki kasların daralması nedeniyle) gözlerde tipik gülümseme ifadesi oluşmaz. Çoğunlukla hareket tek yönlüdür. Bu, çok erken, tamamlanmamış ve fonksiyonel olmayan gülümsemeler zaman zaman kendiliğinden meydana gelir ve ortaya çıkarılır. Yaşamın ilk haftalarında kendiliğinden meydana gelirlerken çoğunlukla “gözlerin kapandığı uyuklama sırasında belirgin bir anda” (Wolff, *a.g.e*) ortaya çıkar. Nefesten ileri geldiğini düşünmek için hiçbir neden yoktur ve daha fazla bilgi edinene kadar en iyisi “vakum etkinliği” olarak görülmektedir. Pek çok bebekte bu ara sıra meydana gelen spontan gülümseme-yüzünü çarpıtma yaşamın ilk aylarından sonra görülmemektedir (Freedman, 1965).

Yaşamın ilk on beş günü boyunca Wolff, bir gülümsemenin ortaya çıkabildiği neredeyse tek durumun rahatsız edilmemiş fakat düzensiz bir uykuda olduğu belirtmiştir. Bu ikinci hafta boyunca bir bebek gözleri açık fakat donuk ve durgun biçimde dalmışken iyi beslendiğinde bir gülümseme ortaya çıkabilir. Her iki durumda da küçük bir gülümseme hareketi, bebeğin yanak ya da karnını hafifçe okşayarak, gözlerine hafif bir ışık çevirerek ve düşük bir sesle bazen ortaya çıkabilir fakat tepki belirsizdir ve oldukça gecikir ve ortaya çıkar çıkmaz daha ileri bir tepki bir süreliğine oluşmaz. İlk hafta boyunca farklı türdeki seslerin aynı şekilde etkili olduğu görünmektedir. Fakat ikinci hafta boyunca bir insan sesi diğerlerinden daha etkili görünmektedir yani bir zil, bir kuş sesi ya da bir tıkırtı.

İlk iki hafta boyunca ortaya çıkan ve spontane olan tüm gülümsemeler geçici ve tamamlanmamış olduğundan seyirciler üzerinde çok az bir etkisi vardır. Başka bir deyişle fonksiyonel değildirler.

Tercihsiz sosyal gülümseme evresi. Wolff, yeni bir evre başlangıcının genellikle yaklaşık on dördüncü günde meydana geldiğini ve evrenin kendisinin beşinci haftanın sonuna kadar kurulduğunu görmüştür. İki büyük değişikliklerle başlar: (a) gülümseme, uyanık ve neşeli bir bebekte meydana gelmektedir (b) ağız hareketleri es-

kisinden daha fazladır ve gözleri kırışır. İlâveten gülümsemenin farklı olarak insan uyarıcıyla kolaylıkla ortaya çıktığı belirgindir. Yine de tepki ortaya çıkmada yavaş kalır ve kısa sürelidir.

Yaşamının üçüncü haftası sırasında çok düzenli bir şekilde ilkel sosyal gülümsemeyi üreten uyarıcı işitseldir ve özellikle tiz olan insan sesi çok daha etkilidir. Dördüncü haftanın sonuna kadar Wolff, bayan sesinin bebek ağlarken ya da emerken bir gülümseme çıkarabilecek kadar çok etkili olduğunu görmüştür. Bir bebek ağlarken annenin konuşmasının ilk evresi genellikle ağlamayı durdurur. İkinci evresi bebeği uyarır ve üçüncü evre tam bir gülümseme ortaya koyar. Bir bebek biberondan emerken ilk dakikalarında bile bir ses duyması üzerine emmeyi bırakabilir, büyük bir gülümseme verip sonra tekrar yemeğe döner.

Dördüncü haftanın sonuna dek görsel uyarıcı gülümsemede herhangi bir rol oynamaz. Tüm yaptığı insan sesini biraz daha etkili hale getirmektir. Örneğin baş sallama görüntüsü sesin etkisini arttırır fakat kendisi tamamen görülebilir bir etkiden yoksundur.

Beşinci hafta sırasında şimdiye dek en etkili uyarıcı olan ses gülümseme ortaya çıkaracak gücünün çoğunu kaybeder. Bundan sonra gülümsemeyi ortaya çıkaracak en olağan ve etkili uyarıcı insan yüzüdür ve bu artık bebeğin gülümsemesinin kendini gösterdiği mutlu görsel değişiklikler içerisindedir.

Görsel uyarıcının merkezi bir rol oynamaya başladığı neredeyse aynı dönemde propriyoseptif ve dokunsal uyarıcı daha da önemli olmaya başlar. Bu nedenle dördüncü beşinci haftalar sırasında Wolff, el çırpma oyunu kaynaklı propriyoseptif-dokunsal uyarıcının bebeğin bakıcısını görmediğinde duymadığında bile gülümsemenin meydana gelmesinde ani ve dikkate değer bir etki olduğunu görmüştür.

Bir bebek gördüklerine gülümsemeye başlamadan önce genellikle birkaç gün ya da bir hafta boyunca yüzlere dikkatle baktığı bir evreye geçer. Yaşamının ilk üç haftası boyunca bir bebek bir yüze bakabilir ve izleyebilir fakat ona odaklanıyor gibi görünmez. Üç buçuk haftaya ulaştıktan sonra gözlemciye verdiği izlenim temelden değişir. Ondan sonra Wolff, bebeğin bakıcısının yüzüne odaklanıyor, göz göze temasa giriyor gibi görüldüğünü yazar. Meydana gelen değişikliğin kesin olarak ne olduğunu belirlemek

çok zordur fakat bebeğin bakıcısının üzerindeki etkisi kolayca anlaşılabilir. Wolff'un bahsettiği iki üç gün içerisinde bebeğin bakışlarındaki bu değişim, bebeğin annesine "artık beni görebiliyor" ya da "oynarken eğleniyor" dedirtmeye başlar. Aynı zamanda anne bebeği ile oynamaya çok daha fazla zaman harcamaya başlar.³

Dördüncü hafta sırasında amaç bakışı kuraldır ve ayrıca birkaç bebekte görsel olarak ilk kez gülümsemenin ortaya çıktığı görülür. Bununla birlikte çoğunlukta beşinci haftaya dek bu meydana gelmez. Başlangıçtan itibaren bakıcının gözleri çok önemlidir.

Çocuk ilk kez saç çizgisi, ağız ve yüzün geri kalanına bakarak yüzü inceler ve sonra göz göze temas kurar kurmaz sırttır. Aynı davranışı gösteren diğer bebekler, gözlere ve gülümsemeye odaklanmadan önce yüzün geri kalanını incelemede aynı örüntüyü izlerler (Wolff, 1963).

Neredeyse beşinci haftanın sonuna dek tüm bebekler görsel gülümsemeyle meşguldür ve gülümsemeleri artan zaman uzunluklarıyla devam eder. Dahası bebeleme, kollarını sallama, tekmeleme beraberinde gelir. Bundan sonra anne, bebeğini yeni bir biçimde deneyimler.

Neredeyse tüm bebeklerde sosyal gülümsemeler mevcut olmasına rağmen ikinci ve üçüncü aylar boyunca gülümsemeler yavaş, düşük yoğunlukta ve nispeten kısa süreli olma eğilimindedir. Bununla birlikte yaklaşık on dört hafta sonra pek çok bebek çok daha fazla gülümsemeye başlar -daha kolay, daha çok ve daha uzun gülümseme (Ambrose 1961).

Görsel uyarıcıya gülümsemenin ilk olduğu andan itibaren en etkili görsel uyarıcı, hareket halindeki insan yüzüdür. Bir yüz iyi aydınlatıldığında ve bebeğe yakinken çok daha etkili hale gelir, dokunma ve sesle eşlik edildiğinde yine etkisi artar. Diğer bir deyişle ona bakan, ona yaklaşan, onunla konuşan ve onu okşayan hareketli bir figür gördüğünde en çok ve en iyi şekilde gülümser (Polak, Emde ve Spitz, 1964).

³ Aynı olaylar dizisi Robson tarafından tanımlanmıştır (1967). Bronson'un işaret ettiği değişim (kişisel görüşme) neokortikal kontrolünün başlangıcını işaret ediyor olabilir.

Bir bebeğin görsel uyarıcıya gülümseme derecesi bir yüzdenden daha belirsizdir. Spitz'in de dahil olduğu pek çok araştırmacı bebeğin biberonda gülümsemediğini yazmıştır. Diğer yandan tanıdık oyuncaklara gülümseme -küçük yün ya da selüloit topları- Piaget (1936) tarafından on haftalıktan on altı haftalığa kadar bebeklerde gözlemlenmiştir. Sonuçları gözden geçirirken Piaget, nesnelerin bebeklere tanıdık olması konusuna özellikle vurgu yapar ve şu sonuca ulaşır: Gülümseme, öncelikle önceden görülmüş olan tanıdık imgelere bir reaksiyondur. Bu sonuçtan başka bir sonuca varır: Gülümsemenin derece derece sadece insanlarla ortaya çıkıyor olmasının nedeni, bu tür yeniden ortaya çıkma ve tekrarlamaya en meyilli tanıdık nesneleri insanların oluşturmasından dolayıdır.

Piaget'nin görüşlerinde tanıdıklığın rolü üzerinde yapılan vurgu, son çalışmalarla da savunulmuştur (bakınız, Bölüm 10). Tanıdıklığın insanlara bağlı olması açısından gülümsemeye yol açan temel ya da tek faktör olduğuna inancının doğru olması pek olası değildir. Önceden de bahsedildiği gibi bir bebeğin dünyaya belirli yerleşik eğilimlerle geldiği daha muhtemel görünmektedir ki bunlardan biri diğer objeler yerine insan yüzüne bakma eğilimidir. Diğer yandan gülümseme, başka bir şeye göre çok daha kolay biçimde insan yüzünde özellikle hareket halindekielerde ortaya çıkmaktadır.

Kaila (1932), Spitz ve Wolff'un (1946) klasik çalışmalarından sonra pek çok araştırmacı bebek gülümsemelerinin çok güçlü bir tetikleyicisi haline gelen insan yüzünün ne olduğunu keşfetmeye çabalamışlardır. Bu çalışmanın açıklamasında yeterli uyarıcı ve optimum uyarıcı arasında ayırım yapılması gerekmektedir. Ara sıra bile olsa bir gülümseme üretmeyi beceren bir uyarıcı yeterli olarak ifade edilebilir. Fakat pek çok kritere göre optimumdan uzak olduğu açıktır. Genelde iyi bir uyarıcı gelmesi hızlı, uzun ve güçlü bir gülümseme ortaya çıkarır; zayıf bir uyarıcı, gelmesi yavaş, kısa ve düşük yoğunlukta bir gülümseme çıkarır (Polak ve diğerleri, 1964).

Hareket eden insan yüzünün kısa bir süre sonra optimum görsel uyarıcı olmasına rağmen ikinci aydan yedinci aya altı ay boyunca belirli şematik yüz örüntüleri, bazı gülümseme türlerinin ortaya çıkmasına yeterlidir. Öncelikle bu şemaların genelde bir

çift göz benzeri noktaları vardır. Oldukça tutarlı olan bu bulgu, Wolff'un bebeğin bakıcısının gözlerini görmesi gülümsemenin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadığı doğal gözlemiyle bağlantılıdır. Bu, ayrıca doğrulanmış olan bir yüzün profilden etkisiz olduğu bulgusuyla da tutarlıdır.

Farklı türde maskeler kullanılan bir dizi deneyde Ahrens (1954) ikinci ay boyunca bir bebeğin yüz boyutundaki bir kartın üzerindeki bir çift noktaya gülümsemediğini ve altı noktalı bir modelin iki noktalı modelden daha etkili olduğunu görmüştür. Ayrıca bir bebeğin üç ay boyunca ağız ya da çenenin olmadığı sadece göz ve kaşlardan oluşan bir maskeye gülümseyeceğini bulmuştur. Büyürken gerçek bir insan yüzünden başka hiçbir şeyin gülümsetemeyeceği sekiz aya kadar daha büyük ve daha detay sağlandığında bir maske gülümseme ortaya çıkarmaya yeterlidir.

Bu deneyimler, bebeğin yaklaşık yedi aylık olana dek onu gülümsetenlerden çok farkında olmadığını göstermesine rağmen tümüyle ayırt etmekten yoksun olduğu sonucuna ulaşamaz. Aksine Polak ve diğerleri kriter olarak gecikme, yoğunluk ve süreklilik kullanarak üçüncü ayın sonuna dek bir bebeğin doğal boyutlarında renkli bir fotoğraftan gerçek bir yüzü ayırt ettiğini ve fotoğrafın onun gülümsemesine yeterli bir uyarıcı olmaya devam etmesine rağmen bir optimum uyarıcıdan uzak olduğunu görmüştür. Bir insan yüzüne gülümsemesi daha hızlı, daha uzun ve daha güçlüdür.

Kör bebekler de gülümser ve gülümsemenin geliştiği biçimleri üzerine gözlemler, görebilen bebeklerde faal durumdaki bazı işlemlere ışık tutmaktadır (gözlemler ve literatürü gözden geçirmek için bakınız, Freedman, 1964)

Kör bebeklerde ses ve dokunma gülümsemeyi ortaya çıkartan temel uyarıcıdır ve ses tek başına oldukça etkilidir. Buna rağmen altı aylık olana dek kör bebekler normal şekilde gülümsemezler. Gören bebeklerin devam eden gülümsemeleri yerine kör bebekler yaşamlarının ilk haftası boyunca yarı uykudayken gülümsemeleri uzun süre geçici kalır. Yaklaşık altı aylıkken, gülümsemeleri devamlılık kazanmadan önce kör bebekler gülümsemelerinin hızlı refleks gülümsemeler dizisinden oluştuğu bir evre geçirirler.

Böylece gören bebeklerde sadece ilk haftalarda temel bir rol oynayan insan sesi kör bebeklerde daha sonraki bebeklik döneminde de rol oynamaya devam eder. Kör bebeklerde altı aylık olana dek yeterliyen gören bebeklerdeki devamlılığı olan gülümsemenin ortaya çıkması için ses yetersizdir. Bu, beş haftalığa ulaştıktan sonra, gören bebeklerin gözleminden elde edilen, gülümsemelerini devam ettiren şeyin ortaya çıkan görsel örüntülerin sürekli algısı olduğu görüşünü destekler. Örneğin gören bir bebek, bakıcısının tam yüzünü gördükçe gülümseme gösterebilir fakat yüz profile dönüşünce aniden durgunlaşır.

Tercihli sosyal gülümseme evresi. Dört haftalık bir bebek başkasının sesi karşısında annesinin sesini duyduğunda daha sürekli bir şekilde gülümser (Wolff, 1963). Bununla birlikte görsel uyarıcıyı çok ayıramaz durumdadır. Gerçekten de üçüncü ayın sonunda bebek bir yabancınn önünde annesinin önündeymiş gibi gülümser. Kurumlardaki bebekler beşinci ayın sonuna dek yabancı birine sanılanın aksine tanıdık biri karşısındakinden farklı bir tepki veremezler (Ambrose, 1961).

Bir bebek tanıdıktan yabancıyı ayırt etmeye başlar başlamaz daha öncekine göre yabancıya daha az gülümser. Örneğin on üç haftalıkken bir bebek bir yabancınn hareketsiz yüzüne bile serbestçe gülümseyebilir, on beş gün sonra hiç gülümsemeyebilir. Diğer yandan annesine öncesi kadar muhtemelen daha fazla serbestçe gülümser. Ambrose (1961) tepkiselliğin bu değişimi için pek çok olası açıklamayı ele almıştı. İlk yılın üçüncü ve dördüncü çeyreğinde bir yabancıda korku şüphe götürmez bir şekilde rol oynarken ikinci çeyrekte bunun temel faktör olma ihtimali pek yoktur. Bunun yerine bebeğin gülümsemesi üzerine annenin sevecen davranışı ya da basitçe tanıdık birinin varlığının temel tesir olması muhtemel görünmektedir.

Bir bebeğin gülümsemesi sevecen sosyal biçimde yanıtlandırıldığında sonrasında daha yoğun bir şekilde gülümsediğinin sağlam kanıtları vardır. Sekiz tane üç aylık bebekle deney yapan Brackbill (1958) bir bebeğe annesinin yüzünü göstererek bir gülümseme ortaya çıkardı. Bebek her gülümsediğinde ardından annesi de gülümsedi, mırıldandı, onu aldı, kucakladı. Bu tür birkaç deneyin sonucu olarak (tepki verme oranı açısından ölçüldüğünde) tüm bebekler daha gülümser oldular. Buna karşın denek yanıt vermeyi

kestiğinde gülümseme oranı sonunda yok olana dek derece derece düşer. Sonuçlar, doğru bir şekilde edimsel koşullama örüntüsüne girer. Onlar, bir bebeğin belirli bir figüre bağlanmasına yol açanla ilgili diğer pek çok gözlemden oluşurlar; bunlar sonraki bölümde ele alınmıştır.

Bir bebek gülümsediğinde aynı zamanda pek çok başka şey meydana gelir. Sadece yaklaşma figürünü göz önüne almaz aynı zamanda onun başına ve bedenine yönelir, kollarını sallar ve bacaklarını tekmeler. Ayrıca bebeler. Bu, insan bebeğin verdiği iki güçlü ve karakteristik tepkinin ikincisine yol açar ve buna sahip olması, bakıcısıyla sosyal iletişime girmesine sebep olur.

Bebeleme

Sosyal etkileşimdeki bebelemenin rolü gülümsemenininkine oldukça benzerdir. Her ikisi de bebek uyanırken ve memnunken meydana gelir ve her ikisi de bebeğin bakıcısının sosyal biçimde tepki vermesi ve onunla etkileşim zincirinde ilişki kurması öngörülebilir sonucuna sahiptirler. Dahası her ikisi de hemen hemen aynı yaşta yani beşinci haftada sosyal serbest bırakıcı olarak etkili olurlar ve aynı uyarıcıyla ortaya çıktıklarından dolayı ikisi birlikte meydana gelirler. Açık şekildeki temel fark, gülümseme ve ilgili dudak hareketleri görsel sinyallerken bebeleme işitseldir.

Bir bebek yaklaşık dört haftalıkken ilk kez agulayıp sesler çıkardığında temelde bir sese karşılık olarak bunu yapar ki bu dönemde ayrıca gülümseme de ortaya çıkar. Bir hafta kadar bir sesin hem bebeleme hem de gülümsemeyi ortaya çıkarmasına rağmen sonradan daha fazla gülümsemeye neden olmayı bırakır ve temel olarak bebelemeyi ortaya çıkarır (Wolff, 1963). Bu onu oldukça etkili kılar. Wolff, yaklaşık altıncı haftadan sonra bebeğin sesleri taklit ederek on ile on beş arasında seslendirmeleri çevirerek uğraşmasının olası olduğunu yayınlar. Wolff zaten bu dönemde anne sesinin bebeğin kendisinininkinden daha etkili olduğunu bulmuştur.

Bebeleme ayrıca görsel uyarıcıyla da ortaya çıkar. Gülümsediği kadar düzenli bir şekilde bebelemekten hareket eden insan yüzü görünce bebek gülümsemeye başladıktan sonra bebelemeye

başlar. Hareket eden bir yüz gördüğünde ve bir ses duyduğunda bilhassa bebeler.

Bu nedenle bebeleme gülümseme gibi sosyal bir bağlamda çok sık meydana gelme eğilimindedir. Bunun yanında yine gülümseme gibi başka durumlarda da meydana gelebilirler. Rheingold (1961) beş aylık bir bebek yapamazken üç aylık bir bebekte görünmesini ve tıkırtı sesine nasıl gülümseyebildiğini, aguladığını vurgulamıştır. Yanıt vermeye devam etmemesinin nedeni, muhtemelen cansız bir objenin -bakıcılarına belirgin bir karşıtlık içinde- gülümseme ve bebelemede etkili olamaması gibi görünmektedir.

Brackbill'in gülümsediği, sesler çıkardığı ve onu aldığı her zaman ona tepki vererek bebeğin gülümsemesini pekiştirmede başarılı olması gibi Rheingold, Gewirtz ve Ross (1959) benzer sosyal ödüllerle bebekteki bebeleme yoğunluğunu arttırmayı başardılar. Deneyleri üç aylık yirmi bir bebekle yapılmıştı. Araştırmacı üç dakikalık periyotlarla bebek üzerine eğilerek ve anlamsız bir ifadeyle ona bakarak bebeleme ortaya çıkardı. İlk iki gün araştırmacı sonraki bebelelemeye tepkisiz kaldı. Üçüncü ve dördüncü gün içinde bebeğin ses çıkardığı her ana ani tepki verdi -büyük bir gülümseme, üç defa "tsk" sesi, bebeğin karnını hafifçe sıkma. Beşinci ve altıncı gün tekrar tepkisizdi. Sonuçlar açıktı. Bebeğin seslenmelerine cevap verildiğinde bebek daha fazla ses çıkarmıştır: İki ödüllü günün ikincisinde ses çıkarmalar neredeyse ikiye katlanmıştı. Bebeğin seslenmelerine artık tepki verilmediğinde tekrardan azalmıştır.

Bebeğin bebelemesinin başka araçlarla artıp artmadığı ve eğer artmışsa hangi araçlarla arttığı bilinmez kalmıştır. Bebeğin bebelediği her an çalınan kapının ziline sesi artış üretmede başarsızdı (Weisberg, 1963).

Geldiğimiz şu ana kadar, açıktır ki bu sonuçlar, bebelemenin gülümseme gibi sosyal bir serbest bırakıcı olduğu ve aralarındaki sosyal değişimi destekleyerek anne figürünün bebeğe olan yakınlığını sürdürme fonksiyonuna sahip olduğu görüşü ile ilişkilidir.

Diğer sosyal tepki durumlarındaki gibi bebekler er geç başkasıyla girdikleri etkileşime göre tanıdık anne figürüyle girdikleri etkileşimden daha fazla sesler çıkarmaya başlarlar. Wolff (1963)

beş altı haftalık kadar küçük bebeklerde bunu fark etmişti. Ainsworth (1964) yirmi haftalıktan önce bunu fark etmemiştir fakat davranışın bu belirli niteliğini gözlemlemeleri sistematik olmadığına işaret eder.

Dördüncü aya kadar bebek, çok çeşitli sesler çıkarabilir. Bundan sonra diğerlerinden daha sık sesler kullanırlar ve ilk yılın ikinci yarısı boyunca bakıcılarının ses tonlama ve dalgalanmalarına belirgin seçme eğilimi gösterirler. Bu gelişimde hem bakıcı tarafından çıkarılan belirli sesleri bebeğin kopyalama eğilimi ve hem de bebek tarafından yapıldığında bakıcının aynı sesleri seçici bir şekilde pekiştirme eğiliminin önemli rol oynadığı olası görülmektedir.

Ağlama

Şimdiye kadar dikkate alınan tüm bebek tepkileri, onları ortaya çıkarmaktan ve onları cesaretlendirmekten çok mutlu olan bebek bakıcıları tarafından karşılanır. Bunun aksine ağlama bu bakıcılar tarafında hoş karşılanmaz. Meydana geldiğinde onu durdurmalarının yanında meydana gelme olasılığını da azaltmak için ellerinden geleni yapmaları muhtemeldir. Bununla birlikte ağlamanın sosyal uyarıcı rolü, arkadaşça tepkiler açısından neredeyse bunun tam tersidir. Arkadaşça tepkiler açısından sosyal uyarıcı, temel tetikleyici ve pekiştiricidir. Ağlama açısından sosyal uyarıcı temel sonlandırıcılar ve ilerde ortaya çıkma olasılığının azalması için temel ajanlar içerisinde.

Önceki bölümde ağlamanın birden daha fazla türde olduğuna işaret edilmişti. Her tür kendi derece ve örüntüsüne, kendi nedensel uyarıcısına, kendi sonlandırıcı uyarıcısına ve bebeğin bakıcısı üzerinde kendi etkisine sahip olma eğilimindedir. Bir kural olarak ağlama annenin bunu durdurma girişiminde bulunmasını sağlar. Anne bunu aniden acılı bir ağlama duyduğundaki gibi ya hemen yapar ya da derece derece artan ritmik ağlamadaki gibi kendi zamanına göre yapar. Aslında bir bebeğin ağlaması kolaylıkla göz ardı edilmez ve hoş görülmez. Ambrose, bunun temel nedeninin bir bebeğin ağlamasının ritim ve dizisindeki varyasyonların uzun olduğuna, bunun da onlara alışmanın kolay olmadığı anlamına geldiğine işaret eder.

Her annenin bildiği gibi her bebek kendi biçiminde ağlar. Ses görüngesi aslında “ağlama izleri”nin yenidoğan bebeklerin parmak izleri kadar ayırıcı olduğunu gösterir (Wolff, 1969). Bir anne kısa bir süre sonra kendi bebeğinin ağlamasını tanımaya başlar. Formby’ın (1967) çalıştığı yirmi üç anne örneğinde yarısı bebeğin doğumundan kırk sekiz saat içinde tanıyabilmişti, ardından test edilen sekizinden hiçbirisi hata yapmamıştı. Wolff da pek çok annenin kısa bir süre sonra bu yönde adapte olduğunu görmüştü. Sonrasında kendi bebeklerine annelik edip diğerlerine etmeyerek seçici bir şekilde yanıt verdiler.

İki tür ağlama önceden tespit edilmişti; dereceli başlayan ve ritmik giden ağıltıktan gelen ağlama, aniden başlayan ve ritmik olmayan acı kaynaklı ağlama. Üçüncü bir tip Wolff tarafından kısaca tanımlanmıştır (*a.g.e*); anırma sesi niteliğine sahip ve genellikle bir öfke işareti olarak yorumlandığı söylenebilir. Sadece beyin hasarlı bebekler tarafından gösterilen dördüncü tipin, ajite olma ve duymayacak kadar uzaklaşma eğiliminde olan bebek bakıcılarına özellikle dayanılmaz geldiği Wolff tarafından yayınlanmıştır.

Küçük bir bebekte en yaygın ağlama ritmiktir fakat ağıltığın yanında pek çok başka şeyden kaynaklanıyor olabilir. Örneğin oldukça ani başlar ve bu durumda bu, muhtemelen dışsal bir uyarıcıdan kaynaklanır ya da hızla başlayıp yavaşça oluşabilir. Bu durumda ya çocuktaki içsel değişimlere ya da üşümeyle oluşmuştur.

Ritmik ağlama ortaya çıkaran dışsal uyarıcılar ani sesler, aydınlatmada ya da durumda keskin değişiklikleri içerir. Ayrıca çıplaklık da dahildir: Wolff, (*a.g.e.*) özellikle yaşamın ikinci, üçüncü ve dördüncü haftalarında pek çok bebeğin giysileri çıkarıldığında ağlamaya başladığını ve tekrar giydirilince ya da bir battaniyeyle örtülünce sustuğunu belirtmiştir.

Aç ve üşümüş bebeklerin yavaşça gelişip sırasıyla yiyecek ve sıcaklıkla sonlanan ritmik ağlamayla durumuna işaret etmesi olasıdır. Bununla birlikte ritmik ağlamanın benzer bir oluşumu, kısa süre önce beslenmiş ve sıcak tutulmuş bebeklerde ortaya çıkar. Yaygın olan bu tür ağlamanın nedenleri biraz şaşırtıcılık gösterir.

Annenin bebeğin ağlamasının nedenini tespit etmesinin pek çok aracı vardır. Bu acı olduğunda ağlama tipinin ipucu vermesi olasıdır. Bu dışsal bir uyarıcıysa kendisi can sıkıcı durumu tespit

edebilir. Acıkma ya da soğuksa durum açıktır. Yiyecek ve sıcaklık temini tahminin doğruluğu için etkili bir testtir. Bunlardan hiçbirisi olmadığında anne afallayabilir.

Şimdiye kadar üzerinde düşündüğümüz nedenlerden dolayı olmayan ağlamayla ilgili durumu kesmek, doğal bir ortamda insan kökeninden olduğu neredeyse belirli uyarıcıyla etkili bir şekilde sonlandırılabilir. Bunlar sesler özellikle insan sesi, beslenme dışı emmeden ve sarsılmadan kaynaklı dokunsal ve propriyoseptif uyarıcıları kapsar. Bebeğin ağlamasının sosyal sonlandırıcılarından her birinin etkisine bakalım.

Boston'da kendi ailelerinde bakılan on dört bebeğin ilk sosyal tepkileri incelemesi sırasında Wolff, ağlama üzerine pek çok doğa tarihi gözlemleri yaptı ve pek çok deney uyguladı (Wolff, 1969). Doğumdan itibaren pek çok farklı türde sesin en azından geçici olarak ağlamanın durmasında etkili olduğuna dikkat çekti. Yaşamın ilk haftası boyunca bir tıkırtı ya da çan sesinin insan sesi kadar hatta daha bile fazla etkili olduğu görülmektedir. Bu etkililik dengesi uzun sürmez, bununla birlikte nedeni, ağlama devam ederken kendi ağlamalarının altında çan ya da tıkırtı sesinin bebek tarafından çok daha kolaylıkla duyulması olabilir. Diğer yandan bebeğin yaşamının ikinci haftasında insan sesinin ağlamasını durdurmada çok etkili bir uyarıcı ve üçüncü hafta sırasında ise kadın sesi erkek sesinden çok daha etkili olmaktadır. Birkaç hafta sonra genelde en etkili uyarıcı özellikle anne sesidir –o kadar etkilidir ki sesi sadece ağlamayı durdurmakla kalmaz devam ettiğinde gülümseme bile ortaya çıkarabilir (Wolff, 1963).

Pek çok anne yalnız emme hareketinin bebeği susturduğunu bilir ve Batı ülkelerinde kauçuk emzikler yıllardır satılmaktadır. İngiltere'nin Midlands bölgesinde çocuk bakımı üzerine geniş boyutlu bir çalışma, yeterli olarak değerlendirilmiş annelerin yüzde ellisinin bebeklerine -açık olmayan zararlı etkileriyle birlikte- emzik verdiklerini göstermiştir. Daha az gelişmiş ülkelerde bir anne sütünün yeterince olup olmadığı konusunu pek dikkate almadan genelde bebeğini göğsünün üzerine koymaktadır.

Bir bebeği susturmak için *beslenme dışı emmenin* etkisi yirmi dört ve altmış saatlik otuz bebeği gözlemleyen Kessen ve Leutzendorf (1963) tarafından yapılan deneyin konusu olmuştur.

Amaçları, alnını yumuşak bir şekilde kısa süreli okşama ile kauçuk bir emziği benzer sürede emmeyi karşılaştırarak bir bebeği susturma etkenini belirlemektir. Bebeğin el ve ayaklarının hareket boyutu ve ayrıca ağlama miktarı ölçülmektedir. Sonuçlar nettir. Emmeden yarım dakika sonra bebeğin hareketleri yarı oranda azalır ve ağlaması beşte dört düşer. Aynı süreçte okşanmasından sonra sadece bebeğin hareketleri değil aynı zamanda ağlaması ortalama olarak artmıştır (önemli olmamasına rağmen). Yazarlar, bebeklerin emme aracılığıyla diğer zamanlarda besin aldıklarından dolayı susturma etkisinin “besinle emme ve emzik ilişkisinden öğrenilen ikincil pekiştirmenin sonucu” biçiminde düşünmenin olası olduğu yorumunu yapmışlardır. Bununla birlikte bunun muhtemelen böyle olmadığının kanıtı Wolff tarafından yayınlanmıştır (1969). Bebekler yemek borusu tıkanıklığı ile doğarlar, o nedenle ağızdan yiyecek alamayabilirler, yine de emmesi için bir şey verildiğinde ağlamayı bırakırlar.

Wolff (*a.g.e*) ayrıca emilmediğinde bile dudaklar arasındaki bir emziğin varlığının bir etkiye sahip olduğuna dikkat çeker. Eğer bir bebek emzik emerken uyumaya devam ediyorsa fakat derin uykuya dalamıyorsa emziğin çıkarılması tekrar uyanmasına ve ağlamasına yol açabilir.

Bebeği sallamanın ayrıca onu sessizleştirecek iyi bir yol olduğu çocuk bakım bilgisinin uzun süredir bir parçasıdır. Son yıllarda beslenme önceliği üzerinde yanlış bir ısrar nedeniyle değeri örtülmüştür, oldukça farklı iki ortamda yaşamın ilk üç ayı boyunca bebeklerle elde edilen pratik deneyimin sonuçlarına kusur bulmanın hiçbir gerekçesi yoktur.

İlk açıklama İngiliz pediatri uzmanları tarafından yapılmıştır:

Bu süreçte ağlamanın en önemli nedeni yalnızlık ya da alınma tutkusudur. En azından bu ağlamanın nedeniye bebek alınıp okşandığında ağlaması hemen duruyor gibi görünmektedir. Birçok annenin bebeklerinin sevmek istediğinin ve kucaklanmaya ihtiyaç duyduğunun farkında olmadığı ve tüm bebeklerin acıktığından dolayı ağladığı yanlış düşüncesine kapıldığı şaşırtıcıdır. Açlık nedeniyle ağlamanın yalnızlıktan gelen ağlama arasındaki temel fark, açlık ya da rahatsız edici başka bir nedenden kaynaklı ağlamanın bebeği alarak durmamasıdır (Illingworth, 1955).

İkinci açıklama Bantu dilini konuşan Doğu Afrika topluluğu çalışmalarından bahseder:

Anneler ilk üç ay boyunca ilgilenilerek tatmin edilememe ağlama türünü tanırlar... çoğunlukla geceleri... anne ışığı açar, bebeği sırtına bağlar ve onu yukarı aşağı sallayarak evde dolaşır. Yüzünün yanıyla onun arkasından hafifçe bastırır. Bebek bu konumda sürtünerek sessizleşir. Gündüz vaktinde çocuk bakıcısı yemeği reddedip ağlayan küçük bir bebeği sakinleştirmek için ya sırtında ya da kollarında sallamayı kullanır (Levine ve Levine, 1963).

Bir kaç yıl önce Ambrose (1969 ve kişisel iletişim) bu tür koşullarda etkili olan uyarıcının deneysel analizine başladı. Vaktinde doğmuş beş günlük bebeği beslendikten ve üstü başını değiştirmesinin hemen ardından başlayarak her öğleden sonra seansı için gözlemledi. Her bebek karyolasında yatıyordu, hem bir beşik hem de bir denge ölçer olarak bir araç üzerine yerleştirilmişti. Araç, başlangıçta hareketsizdi, davranışsal ve psikolojik değişikliklerin çoklu grafiklerle kaydedildiği yaklaşık bir saat boyunca bebeğin üzerinde çalışıldı.

Bu koşullarda bebek seans boyunca ağlamadan sessizce yatabilir, uyanabilir ya da uyuyabilir. Nadiren de olsa genelde görünürde bir neden yokken er ya da geç ağlamaya başlar. Bazen başladıktan kısa bir süre sonra ağlama durur bazen de devam eder. Ağlamanın devam ettiği iki dakika boyunca bebek sallanır. Hareket, ağlamayı sonlandırmak için belirli oranların diğerlerinden daha etkili olup olmadığını görmek için farklı oranlarda uygulanır.

Ön bulgular, bu tür koşullarda her bebek beşikten vestibüler uyarıcı aldığında ağlamayı bırakır. Hareket, her iki yönde yaklaşık yedi buçuk santimlik dikey bir harekettir. Bir dakikada otuz döngü gibi yavaş bir hızda sallanmak ağlamayı durdurmada etkili değildir. Hız dakikada elli döngüye çıkar çıkmaz ağlama zayıflar ve dakikada altmış döngü ve üstündeki hızda ise her bebeğin ağlaması durur, neredeyse sürekli sessiz kalır. Bununla birlikte bu hıza ulaşır ulaşmaz kalp atışında hızlı bir düşüş olur, (ağlama sırasında dakikada 200 ve daha fazla kalp atışına ulaşabilir) nefes alma daha düzenli hale gelir, bebek rahatlamıştır. Bu gözlemin dikkate değer niteliği, oranların özgünlüğüdür. Çoğu bebek bir kaçında yetmiş gerekmesine rağmen altmış döngüde ağlamayı bırak-

tılar. Elli döngünün altı etkisizdir. Ayrıca her gün sallama bebeğin ağlamasını etkili bir durdurma aracı olmaya devam eder (kişisel gözlem); diğer bir deyişle sallama, bir bebeğin hiçbir zaman alışıyor gibi görünmediği uyarıcıdır.

Deneyler sırasında Ambrose ağlamanın sonlanması için diğer uyarıcı sınıflarının karşılaştırmalı etkilerini inceledi. Beslenme dışı emme konusunda gözlemleri, Kessen ve Leutzendorf'unikleri doğrulamakta ve genişletmektedir.

Bir bebeğin ağzına sıradan bir emzik koyarak Ambrose, bebeğin kısa süre içerisinde sustuğunu gördü. Bununla birlikte etkisi sallama kadar büyük değildi. Bu, kendisinin kalp ritmi üzerindeki etkisiyle de gösterilmiştir. Bir bebek sallandığında kalp ritmi çoğunlukla dinlenme düzeyinin yakınına gelir. Diğer yandan sallandığında ağlama tamamıyla durmasına ve kalp ritminin azalmasına rağmen beslenme dışı emme sırasında ritim yine de dinlenme düzeyinin üstünde kalır.

Gözlemler ve deneylerden elde edilen sonuçlar, bir bebek acımadığında, üşümediğinde ya da acı duymadığında ağlamanın en etkili susturucusunun sırasıyla insan sesi, beslenme dışı emme ve sallama olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, bebeklerin yalnızlıktan ya da alınma arzusundan ağladığının söylenme nedenini kolaylıkla açıklar. Bu tür duyguları yaşamın ilk aylarındaki bebeklere bağlamayı kesinlikle gerektirmemesine rağmen açıklamalar yine de küçük bir gerçeklik payından fazlasını içermez. Sallanmadıklarında ya da bebeklerle konuşulmadığında ağlayabilirler; sallandıklarında ya da konuşulduklarında ağlamayı durdururlar ve memnun olurlar. Sallamak ve konuşmak için en olası ajan, anne figürüdür.

Bu hususta bir bebeği belirli biçimde sallamanın görünürde hiç azalmayan ve eksiksiz etkinliği özellikle dikkat çekicidir. Eğer bu ağlamayı sonlandırıyor ise dakikada altmış döngüde ya da üstünde olması gereken sallama, belki de bir erişkinin yürüme oranıyla ilgili olabilir. Dakikada altmış adım aslında oldukça yavaş bir yürüyüştür ve neredeyse daima aşılır. Bu, bebek annenin sırtında ya da kalçasında taşınırken dakikada altmış döngünün altında sallanmadığı ve ağlamadığı anlamına gelir –açlık ya da acı duymadıkça. Bu mutlu sonuç değişime neden olabilir, bunun insan ev-

rimi sürecinde faaliyette olan seçici baskıların bir sonucu olduğu daha olası görünmektedir.

Bununla birlikte şu açıktır ki ritmik ağlamanın sonlandırıcısı olarak sallama beslenmeyle aynı değerdedir. Bir bebek acıktığında beslenme etkili bir sonlandırıcıdır. Aç değilken ise en etkili olan sallamadır. Koşulların aksi durumunda her ikisi de kısa bir süreden daha etkili değildir.

Bir bebeğin sallanmasının sadece ritmik ağlamanın sonlanmasında değil aynı zamanda başlamasını geciktirmede de etkili olduğu görülmüştür. Bu, Gordon ve Foss (1966) tarafından yapılan bir deneyle gösterilmiştir. Doğum hastanelerinde rutinin bir parçası olarak birkaç saatlikten on güne kadar değişen bebekler bir saatliğine ya da her öğleden sonra bakıma alınırlar. Sonunda beslenmelerinin ardından bir ikisinin dışında hepsi sakindir. On sekiz gün boyunca sessiz bebeklerden biri (rastgele) sallanması için seçilir ve yarım saatliğine karyolasında sallanır. Sonraki yarım saatte araştırmacı bakım odasında ağlamaya başlayan sessiz bebekleri (ağlarsa) not etmek için kalır. Sonuçlar göstermektedir ki sallanan bebeğin gözlem sırasında sallanmayan bebeğe göre ağlama olasılığı daha azdır.

Bir bebek büyürken ağlamayı meydana getiren ve sonlandıran durumlar değişir. Bebeğin ne gördüğü özel bir öneme sahip olmaya başlar. Beş haftalıkken pek çok bebeğin gördükleri birinin görsel alanı terk ettiğinde ağlamaya başlamaya ve kişi yeniden görüldüğü anda ağlamayı bırakmaya hazır olduklarını Wolff (1969) görmüştür. Bu dönemde ve birkaç ay sonrasına dek belirli figür az önemli ya da önemsiz görünmektedir. Bir ev hayvanının ayrılması ve yeniden belirmesi bile bir kişiyle aynı etkiye sahip olabilir. Bununla birlikte yaklaşık beş aydan sonra gelen giden belirli figür bir hayli önem arz eder.

Ainsworth'ün (1967) Ganda bebekleri raporunda yaklaşık beş aydan sonra çocuklar arasındaki değişimle birlikte bir bebek, anesi odadan çıktığında başkaları onunla kalsa bile ağlamaya başlamıştı. Yaklaşık dokuz ay sonra annesini daha etkili takip edeceğinden genelde daha az ağlar. Bu tür ağlamanın meydana gelmesi çocuktan çocuğa değişmesinin yanı sıra sahip olunan belirli koşullarla da değişir. Örneğin, anne odadan ayrıldığında on iki aylık

bir bebeğin nasıl davrandığı ve annenin hareketiyle nasıl fazlasıyla ilgilendiği evde yapılabilen bir gözlemdir. Yavaş ve sessizce bir geri çekilmede hafif bir itirazın; hızlı ve aceleyle çıkmanın yüksek ve gürültülü bir itirazın ortaya çıkması olasıdır.

İlk yıllarının sonuna doğru bebekler, yabancı yüzler ve yabancı koşulların gittikçe daha farkında ve tetikte olurlar. O zamandan sonra yabancılar, genel bir ağlama ve anneye dönme nedeni olurlar. Bağlanma davranışıyla önemli ve yakın ilişkisinden dolayı yabancı yüzler ve yabancı yerler korkusu bir sonraki bölümde daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Bebeğin bir yabancı gördüğünde ağlamaya başladığı dönemde ayrıca mutsuz edici bazı şeylerin meydana gelebileceği düşünceyle de ağlar. Birkaç hafta önce yapılan aşırı doktorun tekrarlaması için hazırladığını gördüğünde klinikteki bebeğin ağlaması, Levy tarafından kaydedilmiş bir örnektir. On bir aylık olmadan önce oldukça ara sıra bebeğin bu şekilde tepki verdiği gözlemlenir. Diğer yandan on bir ve on ikinci aylarda deneklerin dörtte biri bu şekilde davranmıştı. Bu tür davranışlar on iki aylık bir çocuğun sahip olduğu kendisiyle ilgili gittikçe daha hızlı bir şekilde kavradığı dünyanın parçası ve bölmesidir.

Doğa ve Çevre

Her biyolojik karakterin gelişiminde olduğu gibi bağlanma davranışının gelişiminde doğa ve çevre sürekli olarak birbirini etkileyen roller oynarlar. Ortam belirli sınırlar içerisinde tutulduğu sürece farklı çocukların davranışlarındaki pek çok değişimin genetik farklılıklara yüklenilmesi olası görünmektedir. Çevresel değişim gelişir gelişmez bu tür değişimin neden olduğu etkiler görmek için açıktır.

Genetik farklılıktan kaynaklandığı kesin gibi görülen değişim örneği, kız ve erkeklerin görsel dikkatindeki farklılıklardır (Lewis, Kagan ve Kalafat, 1966; Lewis ve Kagan, 1965). Bu araştırmacılar yirmi dört haftalık bebekler üzerinde çalıştılar ve erkek bebekler hiçbir tercih göstermezlerken kız bebekler yüz olmayan örüntüler yerine belirgin bir şekilde yüzlere bakma tercihi göstermişlerdir.

İlk görünen yönelim ve gülümsemenin ayrıca genetik farklılıklardan etkilendiğini öne süren kanıt Freedman tarafından tek yumurta ve çift yumurta ikizleri üzerine karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilmiştir (Freedman ve Keller, 1963; Freedman, 1965). Bu, tek yumurta ikizlerinde yönelimin ve gülümsemenin ortaya çıktığı dönemin aynı cinsiyetli çift yumurta ikizlerinde görülen dönemden daha yakın olma eğilimine sahip oldukları görülmektedir. Bu çalışmadaki her çift, aynı ailede birlikte büyümüşlerdir, çevresel değişim en düşük düzeydedir.

Farklı ortam, çocukları daha farklı hale getirince ortamın gelişim üzerindeki etkileri kısa sürede belirgin hale gelir. Aileleriyle büyüyen ve kurumlarda büyüyen çocukları karşılaştıran pek çok çalışma yapılmıştır. Bu nedenle Ambrose tarafından kullanılan deneysel durumda gülümseme aile bebeklerinde kurumdakilerden çok daha önce görülmüştür (aile bebeklerinde altı ila on hafta arasında ve kurum bebeklerinde okuz ila on dört hafta arasında). Provence ve Lipton (1962) üç ayda kurum bebeklerinin aile bebeklerine göre daha az bebelediğini yayınlamıştır. O andan sonra kurumda yoksun kalan bebeğin gelişimi aile bebeklerinden gittikçe ayrılır. Provence ve Lipton kurum bebeklerinin yüz ve maske, farklı yüzler ayırımında daha geç bulunduğunu (ayrıca Ambrose'nin yayınladığı) daha az sosyal temasa kalkıştıklarını, anlamlı hareketler repertuarının daha küçük olduğunu ve on ikinci ayda bile belirli bir kişiye hiçbir bağlanma işareti göstermediklerini yayınlamıştır. Bağlanmanın yokluğu, üzüntü duyduklarında özellikle belirgin hale gelir; o zaman bile nadiren bir erişki-ne yönelirler.

Bu geciktirici etkilerden sorumlu kurumla ilgili çok fazla tartışma vardır. Örneğin Casler (1961), geciktirici temel ajanın uyarıcı girdinin azalması olduğunu ve anne figürünün yokluğunu dâhil edenlerin ise yanıldığını iddia eder. Bu argümanlara Ainsworth (1962) yaşamın ilk ayları boyunca bebeğin anne figürünün, bebeğin aldığı herhangi bir uyarıcının temel kaynağından uzak olduğunu vurgulayarak yanıt vermiştir. Temin edilen uyarıcıya ek olarak bebeğiyle olağan bir etkileşim sırasında bir anne bebeğine hem görsel olarak hem de el yordamıyla dünyayı aktif bir şekilde keşfetme fırsatı sağlar. Bu tür fırsatların duyu motor gelişimi için önemli olduğu ilk kez Piaget (1936) tarafından ileri

sürülmüş ve White ve Held'in (1966) son deneysel çalışmalarıyla desteklenmiştir. Esirgeme kurumlarında büyüyen bir bebeğin maruz kaldığı yoksunluklar o yüzden çok yönlüdür –bazılarına isim verirse; uyarıcı girdi eksikliği, maruz kalma öğrenimi fırsatı eksikliği, güvenli biçimde şekillenmiş ortamlarda bağımlı kendiliğinden meydana gelen hareket fırsatı eksikliği.

Bununla birlikte farklı ortamlardan kaynaklanabilen gelişimdeki muazzam farklılıklar, sürekli olarak dikkate alınmalıdır. Konu, daha detaylı bir şekilde Bölüm 16'da tartışılacaktır.

BİR FIGÜRE ODAKLANMA

Ah dedi kedi, dinleyerek, ama neyi sever bebek
Yumuşak ve gıcıklayan şeyleri sever dedi Yarasa
Ilık şeyleri sever ellerinde tutmak için uykuya dalarken
Onunla oynamasını sever
Bütün bunları sever

Just So Stories – RUDYARD KIPLING

Giriş

Önceki bölümde bağlanma davranışı açıklamamamız, dört evreden ilkinin biraz dışına çıkmıştır; “sınırlı figür ayrımıyla birlikte yönelim ve sinyaller”. Bu bölümdeki ikinci ve üçüncü evreler, sıradan bir aile ortamında yetiştirilen bebeklerde meydana geldiği gibi tanımlanır. Bu evreler:

Evre 2 Ayırt edilen bir (ya da daha fazla) figüre yönelim ve sinyaller;

Evre 3 Sinyallerin yanı sıra lokomasyon aracılığıyla ayırt edilen figüre yakınlığı koruma”

Evre 4 sırasında anlama gelişiminde ortaya çıkan konular, “Hedef düzeltimli partnerliğin oluşumu” bölüm 17 ve 18’de ele alınmıştır.

Evre 2 boyunca ortaya çıkan davranış gelişimi için temel veri kaynağı Boston’da Wolff tarafından İrlanda kökenli Amerikalı bebeklerde, Yarrow (1967) tarafından Washington DC’deki bebeklerde ve Ainsworth (1967) tarafından Ganda bebeklerinde yapılan detaylı gözlemlerdir. Evre 3 sırasındaki gelişim için temel

kaynaklar Ainsworth'un Ganda bebekleri, Schaffer ve Emerson'un (1964a) Glasgow'daki İskoç bebekleri gözlemleridir.

Evre 3'teki gelişime dayanarak akla uygun şekilde karşılaştırılabilir verinin kırsal Afrika ve kentsel İskoçya olarak farklı koşullarda büyümüş olan bebeklere uygun olması özellikle bir şanstır. Davranışsal değişiklikler ne olursa olsun her iki ortamdaki bebeklerde de yaygın olduğundan başka ortamlardaki bebekler için de savunulması olasıdır. Bununla birlikte iki veri setini karşılaştırmadaki temel zorluk sürekli olarak dikkate alınması gerekliliğidir. Schaffer ve Emerson'un çalışmasında bağlanma davranışının tek ölçütü, çocuğun birisi tarafından yalnız bırakılması üzerine itirazıdır. Ainsworth'un Ganda çalışmasında buna karşın ölçüt, daha geniş bir şekilde temellenmiştir; ayrılmada itiraza ilaveten bebeğin figürü karşılaması ve incelemiden çıkan bir temel olarak figürün kullanımı bağlanma ölçütü olarak dâhil olur.

Farklı açılardan davranışa yönelen örüntüler

Önceden açıklandığı gibi davranış ontojenisi sırasında olağan bir şekilde meydana gelen ana değişim, sınırlı olması için tepkiyi ortaya çıkarmada ve sonlandırmada etkili olan uyarıcı dizisi nedeniyle. Bu, dostça tepkilerin ve bebek ağlamasının bariz gerçeğidir.

Annenin sesini duyduğunda başkaları yerine belirgin şekilde anneye yönelme ya da daha sık emme eğilimiyle gösterilen anneyi koku ve sestten ayırt etme becerisi, yaşamın ilk günlerinden itibaren hızlı bir şekilde gelişmektedir. Üstelik beş haftalıkken bazı bebeklerde gülümsemenin ortaya çıkmasında annenin sesi babanın ve gözlemcinin sesine göre sürekli olarak daha etkilidir (Wolff, 1963). Yarrow (1967), incelediği bebeklerin sadece küçük bir azınlığı olmasına rağmen ilk ayın sonunda bir yabancıyla karşılaştırıldığında anneye karşılık vermede farklılıklar gözlemlemiştir. Her yaş düzeyinde kırk bebekten daha az olmayan örnek teminde ve bebeğin bir yabancıнын görünümüne ya da sesine tercihen annenin görünümü ve sesine seçici ilgisini bir kriter olarak kullanarak yabancıya değil anneye heyecan ve olumlu etki sergilemiştir. Yarrow, bir aylık bebeklerin yüzde yirmisinde anneye açık bir tercih görmüştür. Üç aylıkken yüzde sekseni bunu gös-

termektedir ve beş aylıkken tüm bebeklerin böyle davrandıkları gözlemlenmiştir.

Ainsworth (1967) ilk yıl boyunca ve bu sırada birçok aile bebeğinde ortaya çıktığı ve özellikle belirli bir figüre yöneldiği görülen bir düzine farklı davranış türünden fazlasını listeler. Aşağıdakiler, temelde Ainsworth'un açıklamalarından özetlenmiştir. Kendisinin de vurguladığı gibi daha sistematik ve daha hassas gözlemlerle her ayırım örneğinin gözlemlerin yapıldığı doğal olarak meydana gelen durumlarda annenin gözlemleyebildiğinden haftalar hatta aylar önce görüleceğine inanmamak için hiçbir neden yoktur. Bebekten bebeğe ve bebeğin gözlemlendiği koşullara göre pek çok değişiklik ortaya çıktığından bu farklılıkların ilk belirdiği dönemde sadece kaba bir belirti göstermesi olasıdır.

Farklı Seslenme

Ölçüt, başkalarıyla girdiği etkileşim karşısında annesiyle girdiği etkileşimde daha kolay ve daha sık seslenmede bulunmasıdır. Wolff (1963) bunun ilk olarak beşinci ya da altıncı haftaya dayandığından bahseder.

Alınmasıyla Ağlamanın Farklı Durdurulması

Ölçüt, anneden başka birisi tarafından alındığında bebeğin ağlamaya devam etmesi ve annesi tarafından alındığında ağlamayı bırakmasıdır. Ainsworth tarafından bahsedilen ilk meydana gelme, çocuğun dokuzuncu haftasıdır.

Annenin Ayrılışı Üzerine Farklı Ağlama

Ölçüt, başkaları odadayken annenin odadan ayrılmasıyla bebeğin hemen ağlamasıdır. Ainsworth tarafından bahsedilen ilk ortaya çıkma, çocuğun beşinci haftasıdır.

Görsel Uyarıcıda Farklı Gülümseme

Ölçüt, bir bebeğin başkasını görmesinin yanı sıra annesini gördüğünde daha sık, daha kolay ve çok daha fazla gülümsemesidir. Ganda'da bebeklerde ilk ortaya çıkması onuncu haftadadır. Londra'da çok sayıda bebek üzerinde Ambrose'un yönettiği deneylerde bir yabancıya gülümsemenin başlangıç zamanı on üçün-

cü haftaydı. Ondan sonra bebekler en çok ya da sadece annelerine gülümseme eğilimindedirler.

Farklı Görsel-Postural Yönelim

Ölçüt, bir çocuğun başkası tarafından alındığında gözlerini başkaları yerine annesine çevirmesi ve gergin bir şekilde ona yönelmesidir. Bir çocukta ilk kez on sekiz haftalıkken görüldüğü Ainsworth tarafından belirtilmiştir.

Farklı Karşılama Tepkisi

Ölçüt, yokluğundan sonra annesini gördüğünde belirli bir biçimde annesini karşılamasıdır. Öncelikle tam bir karşılama çoğunlukla gülümseme, seslenme ve genel bedensel heyecan karışımıdır, sonra kollarını kaldırmayı içerir. Tüm tepkilerin ilk kez çocukta 21 haftalıkken görüldüğünden Ainsworth bahsetmiştir. Fakat bunun kısımlarının birkaç hafta önceden gözlemlenebileceğinden biraz şüphelenmektedir. Bir çocuk emeklemeye başlar başlamaz anneye yönelik emekleme, karşılama tepkisinin parçası olarak meydana gelir.

Diğer iki karşılama tepkisi oldukça yaygındır fakat her ikisinin de kültürel olarak belirlenmiş olduğu görülmektedir. Bunlar, Ainsworth'un yaklaşık otuz haftadan sonra oldukça yaygın olan fakat beyaz Amerikalı bebekler örneğinde gözlemlenmeyen el çırpma ve Ganda bebeklerinde gözlemlenmeyen fakat ilk yılın sonlarına doğru batılı kültürlerin bebeklerinde görülen öpme ve sarılmadır.

Farklı Yaklaşım

Ölçüt, anne ve başkalarıyla bir odadayken emeklemek için annesini seçmesidir. Bazen bu annesi yeniden göründükten ve karşıladıktan sonra meydana gelir. Bu davranışın Ainsworth tarafından ilk kez yirmi sekiz haftalık bir çocukta görüldüğü yazılmıştır.

Farklı İzleme

Ölçüt, anne odadan ayrıldığında onu izleme girişimidir fakat başkalarını izlemez. Ainsworth, bebeklerin emekler emeklemez

bunu yapma eğiliminde olduklarını, Ganda bebeklerinin pek çoğunda yaklaşık yirmi dört haftalıkken meydana geldiğini yazmıştır. Daha küçük bebekler izlemek kadar ağlama eğilimindedirler. Dokuz aydan sonra annenin hızlı hareket etmemesi sağlandığında çoğunlukla ağlamadan takip ederler.

Farklı Tırmanma ve Keşfetme

Ölçüt bir bebeğin annesine tırmanması, onu keşfetmesi ve onun yüzüyle, saçıyla, elbiseleriyle oynaması ve diğer insanlarla bunları çok az yapmasıdır. Bu tür davranış Ainsworth tarafından ilk kez yirmi iki haftalık bir çocukta bahsedilmiştir.

Yüzün Farklı Saklanması

Ölçüt hem tırmanma hem de keşfetme sırasında ya da bir keşiften dönüşte bir bebeğin annesinin kucağında ya da bir başkasında kendi yüzünü gizlemesidir. Ainsworth davranışın sadece bir çocuğun annesine yöneldiği ve asla başka kimseye yönelmediğini gözlemledi. Bu, çocuklarda ilk kez yirmi sekiz haftalıkken ya da birkaç hafta sonra görülmüştür.

Keşfetmede Üs Olarak Annenin Kullanımı

Ölçüt, bir çocuğun zaman zaman anneden ayrılıp keşif gezisi yapması ve ardından ona tekrar dönmesidir, fakat başkalarını bir dereceye kadar bu şekilde kullanır. Ainsworth bunun ilk kez yirmi sekiz haftalık bir çocukta ve çoğunlukla sekiz ay sürdüğünü gözlemlemiştir.

Güven Sığınağı Olarak Anneye Kaçış

Ölçüt, bir çocuğun tehlike hissettiğinde tehlikeli uyarıcıdan mümkün olduğunca hızla uzaklaşıp başkalarına değil annesine yönelmesidir. Bu tür davranışların Ainsworth ilk kez sekizinci ayda görüldüğünü yazmıştır. Yarrow'un çalışmasında üç aylık bebeklerin yarısı endişelendiklerinde sakinleşme beklentisiyle annelerini aramışlardır.

Farklı Tırmanma

Anneye farklı tırmanma özellikle bir çocuk tehlikede, yorgun, aç ve rahatsızken görülür. Ainsworth bunun oluşumuna dair özel bir çalışma yapmamasına rağmen özellikle ilk yılın son çeyreği boyunca belirgin olduğunu yayınlamıştır.

Bu ve diğer bulguları özetlersek; altı haftalıktan önce farklı tepkilerin nispeten birkaç tane olduğu ve sadece gözlem metotları hassasken görüldükleri, on altı ve yirmi sekiz haftalar arasındaki farklı tepkilerin hem daha çok sayıda hem de daha belirgin ve altı aylık ve üstü aile bebeklerinin büyük çoğunluğunda tümünü görmenin olağan olduğu söylenebilir.

Bağlanma Davranışının Yöneldiği Figürler

Şu ana dek tartışmada bir çocuğun bağlanma davranışının ya anne figürü ya da anne olarak bahsedilen belirli bir figüre yöneldiği vurgulandı. Kısaltma uğruna kaçınılmaz olan bu kullanım yine de yanlış anlaşılmaya sebebiyet vermektedir.¹

Ortaya çıkan sorular ve gereken cevaplar aşağıdadır:

- Çocuklar genelde birden fazla kişiye bağlanma davranışı yöneltir mi?
- Eğer yöneltiyorlarsa çok sayıdaki figüre bağlanmaları eş zamanlı olarak mı gelişir ya da bir bağlanma diğerlerinden daha önce gelir mi?
- Bir çocuk ne zaman bir figürden fazlasına bağlanır, bağlanma davranışı gösterdiği tüm figürler birbirine benzer mi veya onlardan birini tercih eder mi?
- Bir çocuğun doğal annesinden başka bir kadın temel bağlanma figürünün rolünü yeterli derecede doldurabilir mi?

Bu soruların cevapları birbirleriyle ilgili olduğundan ayrı ayrı ele almadan önce her gruba kısa bir cevap vermek daha uygun olacaktır; neredeyse başlangıçtan itibaren pek çok çocuk doğrudan bağlanma davranışı sergiledikleri bir figürden daha fazlasına sahiptirler. Bu figürlere benzer davranılmaz; çocuğun birincil

¹ Örneğin bazen anneliğin ancak çocuğun doğal annesi tarafından sağlanabileceği ve ayrıca anneliğin çeşitli figürler arasında güvenli bir şekilde dağıtılmadığı (Mead, 1962) görüşünü ifade ettiğim iddia edilmiştir. Bu tür görüşler benim tarafımdan ifade edilmemiştir.

bağlanma figürünün rolü, doğal anne dışında başkalarıyla da doldurulabilir.

Birincil ve İkincil Bağlanma Figürleri

Yaşamın ikinci yılı boyunca bebeklerin büyük çoğunluğu, ayırt edilen bir figürden fazlasına genelde bir kaçına bağlanma davranışı yöneltir. Bazı bebekler farklılık göstermeye başlar başlamaz bir bağlanma figüründen fazlasını seçerler fakat muhtemelen sonradan böyle davranmamaya başlarlar.

Schaffer ve Emerson (1964a), inceledikleri elli sekiz İskoç beğin 17'sinin (% 29) herhangi birine göstermeye başladığı zamandan itibaren bağlanma davranışını bir figürden fazlasına yönelttiğini yazdılar. Ardından dört ayda çocukların yarısı birden fazla bağlanma figürüne sahip olmalarının yanı sıra bir grup beş ya da daha fazlasına çıkacak kadar farklı bağlanma figürlerine sahipti. Bu çocuklar on sekiz aylığa ulaştığında bağlanma davranışını sadece bir figürle sınırlayanlar % 13'e düşmüştü ki bu, on sekiz aylık bir çocuğun sadece bir bağlanma figürüne sahip olması olağanüstü bir durum anlamına gelir. Ainsworth'un Ganda bulguları, karşılaştırılabilir bir ilişki durumu gösterir; dokuz on aylık neredeyse küçük bir azınlık çoklu bağlanma göstermekteydi.

Yine de on iki aylıkların çoklu bağlanma figürleri muhtemelen bir kural olmasına rağmen bu bağlanma figürlerinin her birine eşit olarak davranılmaz. Dikkate alınan her iki kültürde de bebekler açık bir ayrım göstermektedirler. İskoç örneğinde ölçek, bir çocuğun her bir figür tarafından yalnız bırakılmasına gösterdiği itiraz yoğunluğu ölçülerek tasarlanmıştır. Sonuçlar göstermektedir ki pek çok çocuk için başkası yerine bir figür tarafından bırakıldıklarında düzenli bir şekilde daha fazla itiraz mevcuttur ve çocuğun bağlanma figürleri hiyerarşik bir dizide düzenlenecektir. Daha geniş bir kriter dizisi kullanarak Ainsworth, Ganda çocuklarının bağlanma davranışının büyük kısmının belirli bir kişi üzerinde odaklanma eğiliminde olduğunu görmüştür. Yaklaşık dokuz aya kadar birden fazla bağlanma figürüyle bir çocuğun izlemeyi tek bir figür ile sınırlama eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Üstelik bir çocuk aç, yorgun ya da hastayken özellikle bu figüre dönmektedir. Öte yandan çocuk iyi bir ruh halindeyken diğer figürler

aranır. Onunla ortamda oynayan daha büyük bir çocuk böyle bir figür olabilir.

Bu bulgular, ilk dönemlerden itibaren farklı figürlerin farklı sosyal davranış örüntüleri ortaya çıkarabildiğini ve tümüne bağlanma figürü ve davranışlara da bağlanma davranışı denerek karışabildiğini ileri sürmektedir. Gelecek çalışmalarda bu farklılıklara daha fazla dikkat gösterilmesi gerekecektir; burada tanımlanan oyun arkadaşına yaklaşma ve bağlanma figürüne yaklaşmanın oldukça farklı karakteristiklere sahip olduğu ispatlanabilir. Bu, daha detaylı değerlendirmelere sonradan yönlendirilen bir sorudur. Bu arada biz Ainsworth'un sonucuna bakalım:

Gözlemlerimde bir çocuğun böyle bir fırsat karşısında bir figüre bağlanmaya çabalayacağı hipotezine ters düşecek hiçbir şey yok... bakıcı olarak uygun birkaç kişi olmasına rağmen (Ainsworth, 1964).

Birincil Bağlanma Figürü

Bir çocuğun birincil bağlanma figürü olarak seçtiği kişi ve bağlanmış olduğu diğer figürlerin büyük oranda yaşadığı evin düzeyine ve ona bakanlara bağlı olduğu açıktır. Ampirik veriye bakarsak hemen hemen her kültürde söz konusu insanların doğal anne, baba, büyük kardeş hatta büyük anne ve babanın olduğu ve bu figürler arasından çocuğun hem birincil bağlanma figürü hem de ikincil figürleri seçmesinin daha olası olduğu konusunda hiçbir şüphe yoktur.

Hem İskoç hem de Ganda çalışmasında doğal anneleriyle büyüyen çocuklar gözlem için seçilmişlerdi. Bu koşullarda, vakaların büyük bir kısmında bir çocuğun birincil bağlanma figürünün kendi doğal annesi olması şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte birkaç istisna bulunmaktaydı. Dokuz aylık biri erkek biri kız iki Ganda çocuğunun hem anne hem babasına bağlanmış olduğu söylenmişti fakat bu vakada oğlan yorgunken ya da hastayken babayı tercih etmekteydi. Üçüncü bir Ganda çocuğu, bir kız, on iki aylıkken bile annesine hiçbir bağlanma göstermemiş fakat babasına ve üvey kardeşine bağlanmıştır.

İskoç bebekleri arasında anne ilk yıl boyunca neredeyse daima birincil bağlanma figürüdür fakat bazı durumlarda ikinci yılda

çoğunlukla babayla rolü paylaşmaya başlarlar. Bununla birlikte ilk bağlanma figürünün annesi yerine başkası olduğu söylenen elli sekiz bebek içerisinde üç İskoç bebeği vardır; ikisi babayı tercih etmiştir, annesinin tam zamanlı bir işte çalıştığı üçüncüsü günün büyük bir kısmında ona bakan büyükanneyi seçmiştir. (Schaffer ve Emerson tarafından kullanılan sınırlı bağlanma kriterinden dolayı diğer bazı verilerin nasıl yorumlandığından emin olmak kolay değildir.)

Bunlar ve diğerleri gibi pek çok gözlem, çocuğun doğal annesinin birincil bağlanma figürü seçilmesi olağan olmasına rağmen rolün başkaları tarafından alınmasını gayet açık hale getirmiştir. Sahip olduğumuz bu gibi kanıtlara dayanarak, ikincil annenin çocuğa annelik biçiminde davranması koşuluyla çocuk, başka bir çocuğun doğal annesine davrandığı gibi davranacaktır. Bir çocuğa davranışın annelik biçimini neyin oluşturduğu bir sonraki bölümde ele alınmıştır. Kısaca onunla canlı sosyal etkileşim içerisinde ilgilendiği ve işaretler ve yaklaşımlara kolaylıkla tepki veriyor olduğu görülmektedir.

İkincil annenin ve pek çoğunun bir çocuğa tamamen annelik biçiminde davrandığından hiç şüphe duyulmamasına rağmen ikincil annenin annelik biçimi doğal anneninkinden daha zor olabilir. Örneğin; diğer türlerde annelik davranışının ortaya çıkardığı bilgi, doğumdan sonraki hormon düzeylerinin ve yenidoğan bebekten gelen uyarıcının her ikisi için de önemli olduğunu ileri sürmektedir. Eğer insan anneler için de bu böyleyse ikincil annenin, doğal anneyle karşılaştırıldığında bir dezavantajı olması gerekir. Bir yandan ikincil anne doğal anneyle aynı hormon düzeyleri sergileyemez diğer yandan ikincil annenin haftalar ya da aylar geçene dek annelik yapılması gereken bebekle yapacak hiçbir şeyi olmayabilir. Bu sınırlamalar nedeniyle ikincil annelik tepkisi, doğal anneninkinden daha az güçlü ve süresi daha sınırlı olacaktır.

İkinci Figürler

Bağlanma figürleri ve oyun arkadaşları arasında şimdiye dek yapılandırılan daha özenli bir ayırım yapmamız gerektiği önceden belirtilmişti. Bir çocuk, yorulduğunda, acıktığında, hastalandığında ya da tehlike algıladığında ve ayrıca bu figürün nerede olduğundan emin olmadığında bağlanma figürü arar. Bağlanma figürü

bulunduğunda ona yakın kalmak ister ve alınmayı ve kucaklanmayı isteyebilir. Bunun aksine bir çocuk bağlanma figürünün nerede olduğundan eminse ve keyfi yerindeyse bir oyun arkadaşı arar. Üstelik oyun arkadaşı bulunduğunda çocuk onunla eğlenceli bir etkileşim içerisinde olmak ister.

Eğer bu analiz doğruysa bağlanma figürünün ve oyun arkadaşının rolleri ayrıdır. Bununla birlikte iki rol birbirlerine uymadıklarından bir figürün farklı zamanlarda her iki rolü doldurması muhtemeldir. Bu nedenle bir çocuğun annesi zaman zaman hem oyun arkadaşı hem de birincil bağlanma figürü olarak hareket edebilir ve temelde oyun arkadaşı olarak hareket eden diğer kişi örneğin daha büyük çocuk, ara sıra ikincil bağlanma figürü olarak da görülebilir.

Ne yazık ki verilerimiz için yararlandığımız iki öncü çalışma, bu farklılıkları ortaya koymamaktadır. Sonuçta ikincil bağlanma figürü adı altında tanımlanmış çeşitli figürlerin her zaman bu şekilde kategorize olup olmayacağı kolaylıkla belli değildir. Bununla birlikte bulguların açıklanmasında diğer tüm figürlerden basitçe ikincil figür olarak bahsedilir. Bazılarının gerçekten ikincil bağlanma figürü olduğu varsayımında diğerleri öncelikle oyun arkadaşıdır ve bir kaç da her ikisidir.

Ganda ve İskoç bebeklerinin her ikisi için de yayınlanmış olan en yaygın ikincil figürler baba ve büyük kardeşlerdir. Diğerleri büyükanne ve büyükbaba ya da evde kalan diğer kişiler ve ara sıra bir komşudur. Her iki çalışma da ekstra ayrıcalıklı figürlerin her birinin ayrıcalıklı olmayanlardan açık bir şekilde ayrıldığı konusunda hemfikirdir. Ainsworth (1967), tanıdık insanlar arasında özgünlük... ve tercihlerdeki kesinliğin çarpıcı olduğunu belirtir. Örneğin bir kardeş daima neşeli bir şekilde karşılanırken diğerleri karşılanmaz.

Kaçınılmaz surette her çocuk için bu ilave figürlerin sayısı ve kimliği zamanla değişir. Schaffer ve Emerson belirli bir çocuk için ilave figürlerin sayısında ani bir yükselişin sonradan da muhtemelen düşüşün nasıl olabileceğini yazarlar. Her zaman olmamasına rağmen kural olarak bu tür değişiklikler o dönemde evde var olanlara açık bir şekilde yansıtılır.

Sosyal davranışın öncelikle birincil bağlanma figürüne yönelirken aynı zamanda ayırt edilen ikincil figüre mi yöneldiği yoksa kısa bir süre sonra mı ikincil figüre yönelmeye başladığı belirsizdir. Ayrılmadaki itiraz kriterlerini kullanarak Schaffer ve Emerson ilk görüşü destekleyen bulgular sunarlar. Diğer yandan Ainsworth, ikincil figüre yönelen bağlanma davranışının yönelimini, birincil figüre yönelmesinden kısa bir süre sonra meydana geldiğine inanma eğilimindedir. Bununla birlikte bu çalışmaların hiç birisi sorunun ortadan kalkmasına imkân verecek yeterli derecede arıtılmış metotlar kullanmamıştır.²

Bir çocuk birden fazla bağlanma figürüne sahip olduğunda birincil figüre bağlanmanın zayıf olabileceği ve buna karşın tek bir figüre sahip olduğunda ona bağlanmasının özellikle yoğun olabileceği sanılmaktadır. Ancak bu böyle değildir; aslında tam olarak karşıtı, hem İskoç hem de Ganda çocukları için yayınlanmıştır. Scots'un durumunda zayıf derecede bağlanmış olan bir bebeğin tüm sosyal davranışı tek bir figürle sınırlanırken birincil figüre yoğun bağlanma göstermeye başlayan bebeğin diğer ayırt edilen figürlere sosyal davranışı yönlendirmesinin çok daha olası olduğu yayınlanmıştır. Ainsworth, Ganda bebeklerinde aynı korelasyondan bahseder. Çocuğun birincil figüre bağlanma güvensizliği arttıkça diğer figürlere bağlanma geliştirme olasılığı daha da engellenir. Ainsworth'un açıklamasına ilave ya da alternatif olarak geliştirilen diğer açıklama, çocuğun güvensizliği arttıkça diğer figürlerle oyun ilişkisi geliştirmesinin daha fazla engelleniyor olduğudur.

Korelasyonun asıl açıklaması ne çıkarsa çıksın çözümü açık gibi görünmektedir; küçük çocuğun biriyle çok güçlü bir bağlanma kurmadan geçinme biçiminde bağlanmasını pek çok figür üzerinde dağıttığını ve dolayısıyla kişi uzaklaştığında bu kişiyi özlemediğini varsaymak yanlıştır. Bunun aksine hem daha eski hem de son zamanlarda elde edilen kanıtlar (Rutter, 1981; Ainsworth, 1982) daha önceki çalışmada (Bowlby, 1958) geliştirilen hipotezi yani bağlanma davranışının temelde belirli bir bireye yönelmesinde güçlü bir eğilimin var olduğunu destekler. Bu görüşün lehine,

² Ainsworth'un gözlemleri yaklaşık iki haftalık bir sürede yapılmıştı; Schaffer ve Emerson'un çalışmasının temelde dayandığı ebeveynlerden gelen raporlar dört haftalık sürede elde edilmişti.

olanak tanındığında semt kreşindeki küçük bir çocuğun belirli bir bakıcıya kendini bağlama eğiliminde olması dikkat çekicidir. *Infants Without Family*'de(1944) Burlingham ve Anna Freud bunun birçok örneğini vermiştir. Örneğin:

Bridget (2,5 yaş), oldukça düşkün olduğu Bakıcı Jean'ın ailesinin üyesiydi. Jean birkaç gün hasta olup tekrar kreşe döndüğünde sürekli olarak tekrarladı: "Jean'im, Jean'im". Lilian (2,5 yaş) da Jean'im deyince Bridget itiraz etti ve açıkladı: O, benim Jean'im, O, Lilian'ın Ruth'u ve Keith'in de Ilsa'sı var.

Bir çocuğun eğiliminden dolayı kendisini özellikle bir figüre bağlamasının, sağlam kurulduğu ve ayrıca psikopatoloji için geniş kapsamlı bir içerikliğe sahip olduğu görülmektedir. Bunun özel bir terim hak ettiğine inanıyorum. Önceki çalışmalarda bundan "monotropy" olarak bahsetmiştim.

Cansız Objelerin Rolü

Şu ana kadar bağlanma davranışının doğrudan yöneldiği farklı insan figürleriyle ilgilendik. Bunun yanında bağlanma davranışının belirli unsurlarının bazen cansız objelere de yöneldiği bilinmektedir. Beslenme dışı emme ve sarılma örnektir.

Hiş şüphesiz besleyici emmenin cansız objelere yani biberona yönelmesi oldukça yaygındır. Bununla birlikte beslenme davranışı bağlanmadan ayrı bir davranış kategorisi görüldüğünden besleyici emmenin annenin göğsünden başka objeye yönelmesi bu kitabın kapsamı dışındadır.

Bebeğin annesiyle yirmi dört saat temas halinde olduğu en ilkel toplumlarda beslenme dışı emme ve ayrıca yapışma tüm insan dışı primat türlerinde olduğu gibi doğrudan anne bedenine yönelir. Öte yandan kendimiz de dâhil diğer toplumlarda beslenme dışı emme, yaşamın ilk haftalarında bir emzik ya da başparmağa yönelmeye başlayabilir, biraz zaman geçtikten sonra genellikle ilk yıl tamamlanmadan bir çocuk bir parça kumaş ya da battaniye parçasına bağlanabilir. Yatağa onunla gitmede ısrar eder ve ayrıca günün diğer zamanlarında özellikle üzgün ya da yorgunken birlikte olmayı isteyebilir. Genellikle bu hafif eşyalara sarılmanın yanında emerler fakat bu değişmez değildir.

Sonrasında Winnicott (1953) tarafından ilgi ilk değerli görülen eşyalara çevrilmiştir. Birden fazla araştırmacı ebeveynlerden onlarla ilgili raporlar biriktirmişlerdir. Bunlar, günümüzde Birleşik Krallıkta, bu tür bağlanmaların meydana gelmesinin oldukça yüksek oranda olduğunu göstermektedir. On sekiz aylık yirmi sekiz İskoç çocuktan Schaffer ve Emerson (1964b) on birinin, üçte birinden fazlasının özel yumuşak bir objeye bağlandığını gördüler. Dahası üçte birinin de başparmak emme gösterdiği (göstериyor olduğu) söylenmişti. Yumuşak objeler edinmiş olan ya da parmağını emen neredeyse tüm çocukların ayrıca anneleri tarafından kucaklanıyor olmaktan çok hoşnut oldukları rapor edilmiştir.

Parmak ya da emzik emme çoğunlukla ilk haftalarda başlar. Belirli bir yumuşak objeye bağlanma dokuz aydan önce nadiren görülür ve genelde sonradan başlar. Böyle davranan ve yine de bu tür objelere bağlanmış olan kırk üç çocuklu bir grupta dokuzu on iki aydan önce, ilk ve ikinci doğum günleri arasında yirmi ikisi, ikinci doğum gününden sonra bir düzinesinin bağlanmış olduğu anneleri tarafından bildirilmiştir (Stevenson, 1954).

Bu hususlardan herhangi birinde erkeklerin kızlardan farklı olduklarının hiçbir kanıtı yoktur.

Alışkın olduğu belirli yumuşak objenin çocuğun rahatlığı için büyük önemi anne açısından iyi bilinmektedir. Bunun elde mevcut olması sağlandığında bir çocuk yatağa giderken memnun olur ve annesini bırakır. Bununla birlikte bir obje kaybolduğunda bulunana dek çocuk teselli olmayabilir. Bazen çocuk bir nesneden fazlasına bağlanmaktadır. Annesinin dağılmamış ilgisine daima sahip olduğu yazılan üç çocuğun en büyüğü olan Mark, bir örnektir:

Mark dört buçuk yaşına dek özellikle gergin anlarda ve geceleri parmağını emmiştir. On dört aylıktan önce sol eliyle üst battaniyesini ayarlayıp sağ başparmağını emerken battaniyeyi sol yumruğuna dolardı. Sonra uykuya dalana dek sarınmış yumruğuyla alnına vurmaktadır. Bu battaniye, onun pelerini olarak bilinmektedir ve onu her yere taşımaktadır; yatakta, tatillerde ve bunun gibi yerlerde. Üç yaşından sonra aynı zamanda ahşap bir sincap almıştı, geceleyin

“pelerininin” ucuyla sarmalayıp onu altta gizlemişti (anne tarafından rapor edilmiştir; alıntılanan Stevenson, 1954).

Cansız bir objeye bağlanmanın bir çocuk için kötüye işaret olabileceğini düşünmek için hiçbir neden yoktur, aksine bu tür bir bağlanmanın insanlarla tatmin edici ilişkilerle birleştirildiğine dair bol miktarda kanıt vardır. Aslında bazı çocuklarda yumuşak objelere ilgi yoksunluğu endişe gerekçesi olabilir. Örneğin Provence ve Lipton (1962) esirgeme kurumunda gözlemledikleri ilk yılları boyunca bakılan bebeklerden hiçbiri favori yumuşak bir objeye bağlanmamıştır. Diğer bebekler bazen yumuşak objelerden olumlu bir hoşlanmama gösterirler ve burada tekrarlırsak sosyal gelişimin yanlış bir yola girdiğini düşünmek için neden vardır. Stevenson (1954) böyle bir çocuk tanımlamıştır; ilk zamanlardan beri bebeğin yumuşak oyuncaklardan hiç hoşlanmaması çarpıcıdır. Başlangıçtan itibaren annesi tarafından reddedilmiş ve sonradan terk edilmiştir. Bazı açılardan yumuşak nesnelerden hoşlanmamasının annesinden hoşlanmamasını yansıttığını varsaymak makuldür.

Yumuşak bir objeye bağlanmanın insanlarla tatmin edici ilişkilerle tutarlı olmasının yanında, sonraki çocuklukta cansız bir objeye bağlanmayı sürdürme, genel varsayılandan çok daha yaygın olabilir. Bu bağlanmaları okul yılları boyunca devam ettiren çocuk sayısı hiç de az değildir. Bu bağlanmaların sürdürülmesi, çocuğun güvensiz hissetmesinin kolaylıkla varsayılmasına rağmen bu, kesinlikten uzaktır. Bununla birlikte çocuk cansız objeyi bir kişiye tercih ettiğinde konum farklı olabilir. Stevenson bazı örnekler vermiştir:

Roy'un annesi bana eğer Roy yere düşerse annesinden her zaman onu rahatlatmasını istemek yerine “Say” bezini istediğini söyledi. İki anne de bana oğullarının ameliyattan ayıldıklarında ilk isteklerinin nesneler olduğunu söyledi.

Bu ikisinden biri altı yaşındayken bademcikleri alınmış Mark'tı. Anesteziden ayıldıktan sonra sincabını istedi ve alır almaz sessizce uykuya daldı.

Bağlanma davranışının cansız bir objeye yönelmesi ve hiç bir kişiye yönelmemesi olabilecek yüksek ihtimalli bir durumdur. Bir süre devam eden bu durum kesinlikle gelecekteki ruh sağlığına

zararı olacaktır. Bu “yaygın görüş” bebeklik boyunca bağlanma davranışlarının yalnızca sahte bir figüre yöneldiği alyanaklı maymunlar üzerine Harlow ve Harlow’un (1965) gözlemleriyle güçlü bir şekilde desteklenmiştir. Sonrasında diğer maymunlarla yer değiştirdiklerinde bu bebeklerin tüm sosyal ilişkilerinde hayli dengesizlikler ortaya çıkmıştır.

Çocuğun cansız objelere bağlanmasının kuramsal önemi klinisyenler tarafından özellikle onları “geçiş nesneleri” olarak ifade eden Winnicott (1953) tarafından tartışılmıştır. Teorik şemanın içerisinde o, bu nesnelerin nesne ilişkileri gelişiminde özel bir yer tuttuğunu savunarak geliştirmiştir. Onların, sembolizm kullanma becerisi yetersizken bir bebeğin yine de bu yönde geliştiği bir sürece ait olduklarına inanmaktadır; bu nedenle kullanılan terim “geçiş”tir.³ Winnicott’un terminolojisi bugün geniş kesimlerce benimsenmişken dayandığı teori sorgulanmaya açıktır.

Bu cansız objelerin rolüne çok daha hassas bakma biçimi, onları basitçe “doğal” nesne mevcut olmadığından dolayı bağlanma davranışının belirli unsurlarının yönelmeye ya da yeniden yönelmeye başladığı objeler olarak görmektir. Beslenme dışı emme, meme yerine emziğe yönlendirir. Annenin bedeni, saçı ya da giysisi yerine yapışma bir battaniyeye ya da yumuşak bir oyuncığa yönelir. Bu tür objelerin bilişsel statüsünün, çocuk gelişiminin her düzeyinde birincil bağlanma figürünününe eşit olması makul bir varsayımdır; bu figür öncelikle izole bir uyarıcıdan daha fazla değerlendirilen figür, sonrasında farkına varılıp beklenebilir figür ve sonunda zaman ve uzayda süren bir figürdür. Daha fazla kanıt karara bağlanmamışken söz konusu geçiş nesnelerinin çocuğun gelişiminde, bilişsel ya da diğer, belli bir rol oynadıklarını var-

³ Winnicott’un konumunu tanımlamak kolay olmadığından dolayı en iyisi kendi kelimeleriyle sunmaktır:

...battaniye parçası (ya da her neyse) meme gibi sembolik bir parça nesnedir. Yine de aslı kadar sembolik bir değeri yoktur. Memenin (ya da annenin) olmaması bunun memenin (ya da anne) yerine geçmesi kadar önemlidir... sembolizmin zaman içindeki temeli için bir terim kullanımının var olduğuna inanıyorum, bebeğin yalnızca öznelikten nesnellığe giden yolculuğunu tanımlayan bir terim ve bu bana geçiş nesnesinin (battaniye parçası) deneyim doğrultusunda gelişim yolculuğundan gördüklerimiz olduğu izlenimini vermektedir.

saymak için hiçbir neden yoktur. Onlar için daha uygun terim basitçe geçici nesneler olacaktır.

Teorinin daha hassas tipi bu cildin ilk basımından itibaren yapılan çalışmaların bulgularıyla (Boniface ve Graham, 1979) ve ayrıca annelerinden ayrı büyüyen insan dışı primat bebek davranışlarının gözlemleriyle desteklenmiştir. İnsan bebekteki gibi maymun ve insansı maymun bebekleri yiyeceğini bir şişeden, beslenme dışı emme için emzik ya da başparmaklarını kolaylıkla alabilmektedirler. Beslenme dışı emme ayrıca bedenlerinin diğer kısımlarına da yönelebilir; genellikle ayak parmağı ve zaman zaman dişilerde kendi memesine ve erkeklerde kendi penisine. Harlow, bebek maymunların yumuşak olması sağlandığında yapışacağı bir şey olarak sahte bir anne figürüne hızlı bir şekilde gittiğini göstermiştir.

Bir insan üvey anne tarafından bakıldığında maymunlar ve insansı maymunlar onu hemen annesi sayarlar ve kararlılıkla yapışırlar. Yapışmaları sürekli olduğundan bazen geçici olarak bir parça kumaşla onları kandırmak olasıdır. Bu tür bir yeniden yönelen davranış, bir bebek şempanze büyüten Hayes (1951) tarafından açık bir şekilde tanımlanmıştır. Viki'nin yaklaşık dokuz aylıkken davranışlarını yayınlayıp şunları yazmıştır:

Viki ve ben sadık dostlar olmamıza rağmen ben sadece gergin anlarda onun üzüntü gidericisiydim. Viki'ye tutması için bir havlu vererek... onun rahat ettiğini anladım... Nereye giderse gitsin arkasında havluyu da sürüklüyordu, bir eliyle ya da yumruğuyla kavramıştı veya sırtına atmıştı... Bir oyuncaktan yorulup onu değiştirmeye karar verdiğinde güvenle arkasındaki havluya ulaşmaktadır. Onu hissetmediğinde aradı ve eğer görünürde de yoksa onu bulmak için odada çılgınca koştu. O zaman eteğimi zorla elimden aldı ve kendimi savunarak bir havlu verene dek aşağı yukarı zıpladı.

Atipik bir ortamda büyüyen primat bebeklerdeki diğer bu tür davranışlardan pek çok örnek verilebilir.

İster insan bebek ister maymun bebek olsun bağlanma davranışının doğal nesnesi ne zaman mevcut olmasa davranışın bazı ikincil nesnelere yöneldiği açık bir şekilde görülmektedir. Cansız olsalar bile böyle bir nesnenin ikincil olmasına rağmen bağlanma figürü rolünü doldurabildiği ortaya çıkmaktadır. Birincil bağlan-

ma figürüne benzer olarak cansız ikincil figür özellikle bir çocuk yorgun, hasta ya da gerginken aranmaktadır.

Figür seçimini sağlayan işlemler

Bir önceki bölümde belirli figürlere yönelen bebeğin bağlanma davranışı gelişiminin, bebekte faaliyet halindeki en azından dört işlemin ürünü olduğu varsayılmaktadır. Bu işlemlerin ilk üçü, bir bebek sıradan bir ailede büyürken neredeyse kaçınılmaz şekilde neden olduğu sonuçlarıyla birlikte aşağıda sıralanmıştır:

- a. Başkaları yerine belirli bir uyarıcı sınıfını dinleme, bakma ve ona yönelme yerleşik eğilimi, çok küçük bir bebeğin onunla ilgilenen insanlara özel bir dikkat göstermeye başlamasına sebep olur;
- b. Maruz kalma öğrenimi, bebeğin ona kimin baktığının kavramsal niteliğini öğrenmesi ve bu kişiyi diğer tüm kişi ve şeylerden ayırması sonucu doğar;
- c. Tanıdık olana yakınlaşma yerleşik eğilimi, bir bebek ayırt etmeyi öğrenirken motor donanımların uygun olmasıyla bu tür tanıdık figür(ler)e yönelmesine yol açar.

Faaliyetteki dördüncü evre, bir kısım davranışın belirli sonuçlarının geribildiriminin bir sonucu olarak davranışın çoğalmış (pekişmiş) olması sayesinde iyi bilinen öğrenme biçimidir. Şimdi şu soru sorulabilir; bağlanma davranışının ilkel biçimlerinin hangi sonuçları merkezi olarak geri bildirim olduğunda bu davranışın çoğaltıcı etkiye sahip olmasını sağlar?

Bağlanma davranışının en önemli pekiştiricisinin yiyecek olduğu ve çocuğun belirli bir figüre bağlanma nedeninin annesinin onu beslemesi ve diğer bedensel ihtiyaçları karşılaması olduğunu savunan geleneksel teoriyi destekleyen hiçbir kanıtın bulunmadığı önceden bölüm 12’de söylenmişti. Aksine bağlanma davranışının en etkili pekiştiricileri arasında bir bebeğin çevresindekilerin onun sosyal gelişimine tepki vermesi olduğuna dair bugün çok önemli kanıtlar mevcuttur. Bu kanıtlar bugün daha bütün olarak sunulmaktadır. İki kaynaktan elde edilirler; doğal gözlem ve deneyim.

Doğal gözlem kullanan çalışmalar, İskoç çocuklarla Schaffer ve Emerson’ın ve Ganda çocuklarıyla Ainsworth’un çalışmaları ve ayrıca daha az sistematik olan İsrail’deki kibutzlarda büyüyen ço-

cuklar üzerine olanlardır. Bulgular tüm yönleriyle aynı doğrultudadırlar.

Schaffer ve Emerson (1964a) on sekiz aylık bir bebeğin annelerinin kalkmasına itirazları ölçülerek annesine yüksek yoğunlukta mı yoksa düşük yoğunlukta mı bağlandığı ile alakalı olan koşulları tespit etmekle ilgilenmişlerdir. Sonuçlar otuz sekiz çocuğun verisine dayalıdır.

Geleneksel olarak bağlanma yoğunluğu ile ilgili olduğu düşünülen bir takım koşullar önemli bir bağlantı göstermemektedir. Bunlar beslenme, sütten kesme ve tuvalet eğitim metotlarıyla bağlantılı çeşitli değişkenler içerir. İlgisizliği kanıtlanmış diğer değişkenler, çocuğun cinsiyeti, doğum yöntemi, gelişim katsayısıdır. Bunun aksine annenin bebekle olan sosyal etkileşimiyle ilgili iki değişken açık bir şekilde göze çarpmıştır. Bunlar, bir annenin bebeğinin ağlamasına karşılık verme hazırlığı ve bebeği ile sosyal etkileşime girdiği boyuttur; bebeğin ağlamasına annenin verdiği karşılık kolaylaştıkça ve kurduğu etkileşim arttıkça on sekiz aylık bebeğin annesine bağlanma eğilimi güçlenecektir (annesi kalktıktan sonra itirazı ölçüldüğünde). Bu iki değişken bazı kesişimler göstermiş olmasına rağmen bağlantı derecesi istatistiksel olarak önemli değildir:

...bebeğin ağlamasına hızlı bir şekilde tepki veren... bazı anneler... nadiren kendiliğinden etkileşime girerler ve öte yandan ağlamasından yılmış bazıları yine de çocuğuyla yoğun bir şekilde etkileşim kurarlar.

Ağlama karşısında tepkisellik ve sosyal etkileşime hazırlığın en ilgili değişikliklerin arasında olduğu sonucu, Schaffer ve Emerson'un ikincil figür üzerine elde ettikleri verilerle desteklenmektedir. Bebeğin ağlamasına kolaylıkla tepki veren fakat hiçbir fiziksel ilgi göstermeyen bireyler, bebeklerin ikincil figür olarak seçtikleri kişiler olma eğilimindedirler. Oysaki bazen fiziksel ilgi gösteren fakat sosyal olarak tepkisiz olanların seçilmeleri pek olası değildir.

Doğal olarak ağlamasına hızlı bir şekilde tepki veren sosyal olarak sık etkileşim kuranlar, en elverişli olanlardır. Fakat bu da ima geçerli değildir; örneğin tüm gün elverişli olan bazı anneler, bebeklerine tepkisel ya da sosyal değildirler. Oysaki çok elverişli

olmayan bazı babalar, bebekleriyle birlikteyken çok güçlü etkileşime girerler. Schaffer ve Emerson, bu tür ailelerde çocuğun annesinden çok babasına yoğun bağlanma eğiliminde olduğunu görmüştür.

Birkaç anne... aslında “şımartmama” planının kocası tarafından bozulduğu ve annesinin yoğun ilgi gösterdiği sürece hiç talepkar olmayan bebeğin tatil dönemleri, hafta sonları ve akşamlarda babanın varlığı ve ilgisini yoğun bir şekilde talep ettiğinden şikayet etmişlerdir.

Ganda çocukları üzerine verileri analiz ederken Ainsworth, gözlemlerindeki eksikliklere özen gösterse de benzer sonuçlar çıkarmaya meyillidir. Bununla birlikte Afrika’daki deneyimleri, onu bir annenin bebeğine gösterme eğiliminde olduğu sosyal tepkilerin hız, yoğunluk ve biçiminin çok daha sistematik kayıtlarını yapmak için ikinci bir çalışmaya (Maryland’deki beyaz bebekler) yöneltmiştir. Bu çalışmanın sonuçları (Ainsworth ve diğerleri, 1978) iki değişkenin bağlanma davranışının gelişimiyle oldukça ilişkili olduklarını açık bir şekilde göstermektedir. (1) annenin bebeğin işaretlerine tepki vermedeki duyarlılığı ve (2) anne ve bebek arasında etkileşimin boyutu ve doğası. Bebeklerin en güvenle bağlandıkları anneler, bebeğin sinyallerine zamanında ve uygun şekilde cevap veren ve onlarla çok fazla sosyal etkileşim içerisinde meşgul olan annelerdir –her iki tarafın da memnuniyetine göre.

İsrail’in kibutzlarında büyüyen bebeklerde bağlanma davranış gelişiminin doğrulanmış belirli gözlemleri, geleneksel teori açısından kolaylıkla anlaşılmaz ancak bağlanma gelişimindeki sosyal etkileşim rolünü vurgulayan teoriyle açıklanır diğer yandan daha iyi bağdaşırlar.

Bazı İsrail kibutzlarında bir çocuk zamanının büyük kısmını komünal bakım evindeki bakıcıyla geçirmektedir; ebeveynleri günün tamamını birlikte geçirdikleri sebt günü hariç çocuklarına sadece günün bir iki saati bakmaktadırlar.⁴ Bu nedenle beslenme ve diğer rutin bakımın büyük kısmı bakıcı tarafından karşılanmaktaydı. Buna rağmen bir kibutz çocuğunun birincil bağlanma figür-

⁴ 1981 itibarıyla bu sistem öncesine göre daha az yaygındı.

leri ebeveynleridir; bu, tüm gözlemcilerin mutabık gibi göründükleri bir konudur. Örneğin bir kibutzda çocukların gelişimini inceledikten sonra Spiro (1954) şöyle yazmıştır:

Ebeveynler çocukların sosyalleşmelerinde ya da fiziksel ihtiyaçlarını karşılamada çarpıcı bir rol oynamamalarına rağmen... çocuğun psikolojik gelişiminde oldukça önem arz ederler... Belirli bir güvenlik ve sevgiyle çocuğun başka hiç kimseden elde edemediğini ona sağlarlar. Hatta küçük çocukların ebeveynlerine bağlanması, kendi toplumumuzdakinden daha büyüktür.

Bu genelleme, sonuçlarını kibutzda yetiştirilen bireylerle yapılan yirmi yıllık psikoterapötik çalışmaya dayandıran Pelled (1964) tarafından da tekrarlanmıştır:

Kibutz çocuğunun temel nesne ilişkisi ailesiyle -ebeveyn ve kardeşleriyle- olan ilişkileridir... hiçbir durumda metapeleth'e* güçlü ve devam eden bir bağ göremedim... Geçmişe ait olan metapeleth, konuşmalar içerisinde genellikle aralarda, önemsiz bir tonda bazen de büyük kızgınlıkla bahsedilir... Geçmişte metapeleth ile ilişkiler, bir tür geçiş, değiştirilebilir ve ihtiyaç durumu sona erdiğinde duran, ihtiyaç giderici nesne ilişkisi gibi görünmektedir.

Açıktır ki bu bulgular geleneksel teorinin önceden söylediklerinin tersidir. Öte yandan bugün gelişen teori açısından onları anlamak zordur. Komünal bakımda metapeleth ilgilenmek için birkaç çocuğa sahiptir, ayrıca onların yiyeceklerini hazırlamalıdır, giysilerini değiştirmelidir. Bu nedenle nispeten bebeğin sinyallerine cevap verecek ve onunla oynamayla geçirecek az bir zamana sahiptir. Buna karşın bir anne çocuğuyla meşgulken genellikle başka bir şeyle meşgul olmaz ve onun girişimlerine cevap vermek ve sosyal oyunlara başlamak için serbesttir. Bununla birlikte bir haftalık sürede çocuğun metapelethle olduğundan hem daha fazla sosyal etkileşimle meşgul olması hem de annesiyle daha uygun bir sınırdaki etkileşim içerisinde olması pek olası görünmemektedir. Böyle olup olmadığı hiç şüphesiz sistematik gözlem yoluyla kont-

* Metapeleth: İsrail'de kibutzlarda çocuklarla ilgilenen bakıcı annelere verilen isim -çn.

rol edilebilmektedir.⁵ Eğer kibutzda elde edilenin gerçek bir resmi ortaya koyarsa Schaffer ve Emerson tarafından yayınlanmış bazı ailelerin raporlarına bir karşılık olacaktır yani bir çocuk tüm gün ona bakan fakat onunla nadiren etkileşime giren annesinden daha az gördüğü fakat daha serbestçe cevap verdiği babasına daha fazla bağlanmıştır.

Bugüne dek yayınlanmış gözlemlerin tamamı her gün çocukların bakıldığı ortamlarda -beraberindeki gerçek yaşam sırasında yapılıyor olmanın tüm avantajları ve bu tür ortamların sergilediği bulguları yorumlamanın tüm zorluklarıyla- yapılmıştır. Bununla birlikte üç çalışmadan çıkan sonuçlar bugüne dek yapılmış (ve önceki bölümde yayınlanan) birkaç deneyin sonuçlarıyla tamamen tutarlıdır. Bu nedenle Brackbill (1958) bebeğin gülümsediği her an amaca uygun şekilde basit sosyal bir cevap vererek üç aylık bebeğin gülümsemesini arttırabildi –yani ona gülümseyerek, sesler çıkararak, onu alıp sarılarak. Rheingold, Gewirtz ve Ross (1959) oldukça benzer metotlarla aynı yaştaki bebeklerin bebelemesini arttırabildiler –bebeğin bebediği her an araştırmacı geniş bir gülümsemeyle, “tsk” sesleriyle cevap verdi ve bebeğin karnına hafifçe bastırdı.

Bağlanmada Gecikme

Bağlanma geliştirmede yavaş olan bebekler üzerine veriler, geliştirilen teori ile tutarlıdır. Pek çok çocuk dokuz ayağa kadar farklı yönelen bağlanma davranışının açık işaretlerini gösterirken bir kaçında bağlanma davranışının görünümü bazen ikinci yılına dek gecikir. Kanıtlar bunların çoğunlukla daha hızlı gelişimi olanlara göre bir ya da birkaç sebepten dolayı anne figüründen çok daha az sosyal uyarıcı deneyimleyen bebekler olduğunu öne sürmektedir.

Kişilerüstü kurumlarda büyüyen çocuklar tipik örneklerdir. Provence ve Lipton'un (1962) bulgularından önceden bahsedil-

⁵ Bu öne sürülen fikir, doğrudan gözlem kullandıkları çalışmalarında kibutzda bir çocuğun yaşamının ilk sekiz ayı boyunca metapeleth'i gördüğü sürenin en azından iki katı kadar her gün annesini gördüğünü fark eden Gewirtz ve Gewirtz'in (1968) bulgularıyla güçlü bir şekilde desteklenmektedir. Büyük olasılıkla bunun nedeni, metapeleth tarafından çocuğa ilgi gösterilen zamanın çoğunun bebeğin asıl bulunduğu zamanın dışında olmasıdır.

mişti; inceledikleri on iki aylık yetmiş beş çocuğun hiçbirinde farklı şekilde yönelmiş bağlanma davranışının hiçbir işareti olmadığını yayınladılar (çocukların tamamı beş hafta ya da öncesi yaştan itibaren enstitüde kalmaktaydılar).

Aile ortamında büyüyen Ganda çocuklarına ilişkin Ainsworth'un bulguları (1963, 1967) Provence ve Lipton'un bulguları ile benzer özellikler taşımaktaydı. Gözlemlediği yirmi yedi Ganda çocuğunun dördü bağlanma göstermede önemli derecede geciktiğinden dolayı olağan dışıdır. Onların ikisi kız kardestir (farklı anneler) ve sırayla on bir ay ve on iki ayda herhangi bir ayırt etme ve bağlanmayı zorla göstermişlerdir. Diğer ikisi gözlemler sona erdiğinde otuz yedi haftalıkken neredeyse hiçbir bağlanma davranışı göstermeyen ikizlerdi (erkek ve kız).

Bu yirmi yedi çocuğun her birinin annesi, bebeklere gösterilen ilgi miktarına ilişkin yedi noktalı ölçek üzerinde oranlandığında en düşük iki kategoride oranlanmış olan anneler bağlanmamış bebeklerin anneleriydi. Bu anneler düzenli bir şekilde uzun periyotlarla bebeklerini bırakınışlar ve kendileri uygunken bile başkalarıyla anneliği paylaşmışlardır. İster annesinden ister başkasından olsun her bebeğin aldığı ilgi miktarı dikkate alındığında bu bebekler, bağlanmış olan bebekler dışında geri kalan tümüyle karşılaştırıldığında çok düşük bir kategoride kalmışlardır.

Sonuçları tartışırken Ainsworth, bu çalışmada kullandığı "annelik bakımının" boyutunun bütünüyle belirsiz olduğunu vurgulamıştır. Önceden bahsedildiği gibi en önemlisi olduğuna inandığı annelik bakımının unsuru sosyal etkileşimdir, günlük bakım değil.

Farklı Türlerdeki Alıcıların Roller

Hem bu deneyimlerde hem de günlük ortamlarda bağlanma davranışını geliştirmede etkili olduğu yayınlanmış sosyal uyarıcı, görsel, işitsel ve dokunsal bir karışımdır ve çoğunlukla da devin-duyumsal ve kokusal uyarıcıdır. Bu nedenle şu sorular ortaya çıkar: Eğer varsa bu etkileşim modlarından hangisi bağlanmanın gelişimi için vazgeçilmezdir ve hangisi amaç doğrultusunda en güçlüdür?

Konu tartışmalarında iki eğilim göze çarpmaktadır. Çocuğun büyümesinin bir sonucu olarak bağlanmanın geliştiğini varsayan

daha önceki literatürün büyük bir kısmında vurgu dokunsal özellikle oral uyarıcılar üzerinedir. Daha sonra bu varsayıma özellikle teorik konumları burada benimsenene benzer olan Rheingold (1961), Walters ve Parke (1965) gibilere karşı çıktı. Bu araştırmacılar ilk haftalardan itibaren bebeğin gözü ve kulağının sosyal etkileşime aracılık etmede aktif olduğunu vurgulamışlar ve şimdiye dek dokunsal ve devinduyumsal uyarıcıya atfedilen özel rolün doğruluğundan şüphe etmişlerdir. Sadece gülümseme ve bebeleme değil ayrıca göz göze gelme de bebek ve anne arasındaki bağ geliştirmede özel bir rol oynuyor gibi görünmektedir (Robson, 1967).

Görsel temasın öneme sahip olması, rutin bakım sırasında bir annenin bebeğini yüz yüze temasın nadiren ortaya çıktığı biçimde tutma eğiliminde olduğu gerçeğiyle desteklenmektedir. Oysaki anne kendisini sosyal hissederken bebeğin yüzünü alışıldığı şekilde kendisine çevrili tutar (Watson, 1965). Bu gözlem, bebeğin bedensel ihtiyaçlarla ilgilenmekten daha azını yapan figürler yerine onunla sosyal olarak etkileşime giren figürlere bağlandığı sonucuyla uyumludur.

Önceki okumalarda Schaffer ve Emerson tarafından yayınlanan (1964b) dokunsal ve devinduyumsal yerine görsel uyarıcının öncelikli olduğu okşanmaktan hoşlanmayan bebeklerde bir bağlanma gelişimi çalışmasından destek gördüğü düşünülebilir. Bununla birlikte böyle bir sonuç zorlukla temin edilecektir.

Bağlanma gelişimini daha geniş çalışmanın bir parçası olan bu çalışmada (Schaffer ve Emerson, 1964a) araştırmacılar otuz yedi bebekli bir grubun içinden dokuz bebeklik bir grup belirlediler. On iki aylık olan bu bebeklerin anneleri tarafından sarılmaya aktif bir şekilde dirençli oldukları yayınlanmıştır. Bir annenin dediği gibi “buna izin vermeyecek; kurtulmak için mücadele ediyor”. Diğer on dokuz bebek sarılıyor olmaktan hoşlanırken kalan dokuzu ara konumda bulunmaktadır.⁶ Sarılmayanlar ve sarılanlar

⁶ Schaffer ve Emerson, sarılmayanların tümünün anneleri tarafından ilk haftalardan itibaren tuhafliklar gösterdikleri biçiminde tanımlandığından bahseder. Bununla birlikte Dr. Mary Ainsworth (kişisel iletişim) “o asla sevimli bir bebek değil” geçmiş bildiriminden şüphelidir. Onun Maryland örnekleriyle çalışmaları, ona en azından birkaç sarılmayan bebeğin ilk birkaç ay boyunca anneleri tarafından az tutulan bebekler olduğu izlenimi bırakmıştır:

arasında bağlanma gelişiminde bulunan farklılıklar birkaç tanedir; en önemli fark on iki aylıkken bağlanma yoğunluğunun sarılmalara göre sarılanlarda daha yüksek olduğudur. Bununla birlikte on sekiz aylıkken bu fark mevcut olsa bile artık önemli değildir. Her iki yaşta da bağlanma davranışını birkaç kişiye yönelten çocuklar arasında herhangi bir fark yoktur.

İki grup arasında çok küçük fark bulgusunun, fiziksel temas deneyiminin bağlanma gelişiminde küçük bir rol oynadığı anlamında yorumlanabilmesine rağmen neden gereklidir. Schaffer ve Emerson tarafından sarılmayan biçiminde tanımlanan bir bebeğin dokunsal ve devinduyumsal uyarıcı algılamadıklarını varsaymak ciddi bir hata olacaktır. Öte yandan sarılmayan bebekler dönmeli sıçramalı oyun oynarken eğlenmektedirler. Dahası beslenirken, tehlike hissettiklerinde annelerinin kucağına oturmaktan memnundurlar ve yüzlerini dizlerinin arasında saklamaktan ve annesinin eteğini çekmekten hoşlanırlar. Aslında onların diğer çocuklardan ayrı olarak görülmesini sağlayan tek şey sakin olmaya karşı çıkmalarıydı. Hareketlerinin sınırlandığı her kucağa alınmada itiraz etmişlerdir. Bu nedenle bu bebekler sarılanlara göre muhtemelen daha az dokunsal uyarıcı almalarına rağmen algıladıkları hiç de çok önemsiz değildir.

Kör bebeklerde bağlanma gelişimi çalışmaları oldukça belirsiz sonuçlar vermiştir. Bir yanda özgünlük ve yoğunluk açısından kör bebeklerin annelerine bağlanmaları gören bir bebeğinkilere göre önemli derecede az olduğu açıklamaları (Daniel Freedman, Selma Fraiburg ve Dorothy Burlingham'dan kişisel açıklamalar olarak Robson (1967) tarafından alıntılanmış), diğer yanda bazen kör çocuklar tarafından verilen tanıdık bağlanma figürünün tanımadık olanla kolaylıkla değişeceği izleniminin yanlış olduğu ve tanıdık figür geçici bir süre kaçırıldığında tıpkı gören bir çocuğun tehlike duyması gibi kör bir çocuğun uygun olabilen birine tırmanma eğiliminde olduğu gerçeğinden ileri geldiği (Negara ve

Asistanlarım ve ben annelerinin sarılmadıklarını söyledikleri bebekleri seçmeye özen gösterdik. Bizimleyken sarılıyorlardı. Gerçek, annenin bebeğe sarılmaktan hoşlanmamasıydı. Sonrasında bunun bebekleri sarılmaktan uzaklaştırdığını ve kucağa alındıklarında kıpır kıpır olduklarını gördük. Hiç şüphesiz bazı beyin hasarlı bebekler hipertontiktirler ve başlangıçtan itibaren sarılmayabilirler.

Colonna, 1965) düşüncesi. Görünüşe bakılırsa bu karşıt görüşlere olası çözüm, kör çocukların görenlere göre belirli bir figüre bağlanmayı daha yavaş geliştirmeleri fakat bağlanma gelişir gelişmez bunun kör çocuklarda daha yoğun olup gören çocuklardakine göre daha uzun sürmesidir.

Gerçek şu ki ortaya atılan soruları cevaplamak için yine de yeterli veri yoktur. Uzaklık alıcılarının şimdiye dek uzlaşmış olan-
dan çok daha önemli bir rol oynadığı kesindir fakat bu dokunsal ve devinduyumsal alıcıların önemsiz olduğu sonucundan çok uzaktadır. Aksine bir bebek çok fazla endişelendiğinde ister ilk aylarda ağlayan bir bebek sakinleşirken ister kısa bir süre sonra korktuğunda rahatlarken bedensel temas hayati gibi görünmektedir. Bugün alınabilecek en mantıklı konum, büyük olasılıkla sosyal etkileşimin bütün modlarının önemli bir rol oynadığıdır fakat bağlanma davranışı organizasyonunda dikkate değer fazlalık nedeniyle bir moddaki eksiklik, belki de geniş sınırlar içerisinde, diğer modlar aracılığıyla iyileştirilebilir. İçerisinde hayatta kalma gerekliliklerinin karşılanabildiği alternatif araçların fazlalığının hayvanlar âleminde oldukça yaygın olduğu bilinir.

Duyarlı evreler ve yabancı korkusu

Diğer türlerde bağlanma davranışının tercih edilen bir figüre kolaylıkla geliştirildiği bir sürecin var olduğu bugün sağlam bir şekilde yerleştiğinden doğal olarak ortaya çıkan soru aynısının insan için de geçerli olup olmadığıdır. Etolojik yönelimle çalışan pek çok araştırmacı bunun muhtemelen böyle olduğunu düşünmektedir. Kanıtlar nedir?

Artan duyarlılık Evresi için Kanıt

Gray (1958), Ambrose (1963), Scott (1963), Bronson (1965) gibi konunun çeşitli araştırmacıları yaşamın ilk beş altı haftasında bir bebeğin henüz ayırt edilen bir figüre bağlanma davranışı geliştirmek için hazır olmadığından kuşkulananmaktadırlar. Ne kavramsal kapasite ne de davranışın organize olduğu düzey, çocuğun

herhangi bir sosyal etkileşime girebilmesi için yeterlidir, bu ancak çok ilkel biçimde olabilir.⁷

Yaklaşık altı hafta sonra bir bebek gördüklerini, duyduklarını ve hissettiklerini ayırt etmeye başlar ve ilaveten davranışı daha iyi organize olur. Sonuç olarak üçüncü ayla birlikte ailelerde ve kurumlarda büyüyen bebeklerin sosyal davranışlarındaki farklılıklar belirgin hale gelir. Bunun gibi kanıtlardan ve bebeğin nörolojik donanımının hızlı gelişiminin incelenmesinden hareketle doğumdan sonraki haftalarda bağlanmanın gelişmesi için hazırlık düşerken ikinci ve üçüncü aylar boyunca arttığı tereddütlü sonucuna varılır. Altı ayın sonuna doğru bağlanma davranışı elementlerinin pek çok bebekte açık bir şekilde olduğu gerçeği, sonraki aylar boyunca -dördüncü beşinci ve altıncı- pek çok bebeğin bağlanma davranışı geliştirmek için oldukça duyarlı bir durumda olduğunu öne sürer.

Bu türün genel durumunun ötesine çıkması olası değildir. Özellikle diğer aylara göre bu aylarda duyarlılığın daha fazla olup olmadığı konusunda hiçbir kanıt yoktur.

Daha fazla kanıt olmadan örneğin Ambrose'un bebeğin belirli yüzleri ayırt etmeden önce insan yüzünün niteliklerini öğrendiği (bireysellik üstü öğrenme) altı on dört hafta arasındaki dönemin özellikle duyarlı olabildiği önerisini kabul etmek olası değildir. Sunduğu kanıtlar yetersizdir; dahası argüman parçalarına dayalı bir teori -mühürlemenin kaygı azalmasının bir ürünü olduğu (Moltz, 1960)- genelde kabul görmemektedir (bakınız, bölüm 10).

Duyarlılık Derecesinin Birkaç Ay Sürdüğünün Kanıtı

Ailede büyümüş bebeklerin büyük çoğunluğu altı aylıkken bağlanma davranışı göstermelerine rağmen bazıları göstermez. Kurumda büyüyen çocukların çoğunda ise görülmez. Bu tür çocukların büyük çoğunluğunda sonradan bağlanma davranışı geliştirmesi kesin gibi görüldüğünden duyarlılık derecesinin en azından bir süre devam ettiği açıktır.

⁷ Bununla birlikte Gray (1958) tarafından kullanılan insan bebeğin ilk altı hafta boyunca hiçbir şey öğrenemediği kesinlikle yanlıştır (bakınız, Bölüm 14).

Schaffer'in çalışmalarından biri konunun bir kısmını aydınlatmıştır. Schaffer yaşamın ilk yılının ortalarında meydana gelen uzunca ayrılıkların bağlanma davranışının başlangıcı üzerine etkilerini keşfetmeyi amaçladı. Çalışmadaki yirmi bebeğin tümü bir ya da iki kurumsal ortamda on hafta ve daha fazla süre geçirmişlerdir. Bunların hiçbirinde ayırt edilebilen bir bağlanma oluşturma fırsatına sahip olamamışlardır ve tamamı otuz ve elli ikinci haftalar arasında evlerine dönmüşlerdir. Eve döndüklerinde ayırt edici bağlanma davranışının bekleneyeceği bir yaşta olduklarından ilgi, bunu göstermede önceki ayrılma süreçleriyle ne kadar geciktirildiğini keşfetmektir.

Schaffer on iki aylık bu çocukların biri hariç hepsinin bağlanma davranışı geliştirdiğini görmüştür. Bu meydana gelirken gecikme -üç günden on dört haftalığa kadar- son derece değişkendir. Sekiz çocuk evde iki haftanın sonuna doğru bağlanma göstermekteydiler, diğer sekiz çocuk dört ile yedi hafta arasında gösterdi, kalan üçü ise on iki on dört haftayı bulmuştu.

Büyük ihtimalle değişim için dikkate alınan pek çok faktörden ikisini tespit etmek oldukça kolaydı: (1) kurumdaki koşullar ve (2) eve döndükten sonraki deneyim. Şaşırtıcı bir şekilde ne evden ayrı kalınan zamanın uzunluğu ne de döndüğündeki yaş önemli görünmektedir.

Bebekler iki gruba ayrılmışlardır. On bir bebekten oluşan ilk grup ya sosyal ya da diğer türlerde az uyarıcı aldıkları hastanede bakılmışlardı. Anne ziyaret edebilmekteydi fakat çoğu haftada bir ve bir kaç da haftada dört beş defa ziyaret edilmekteydi. Dokuz bebekli ikinci grup, aktif tüberküloz ile temastan kaçınmak için bir bebek evinde bakılmaktaydılar. Bu dokuzunun anneleri tarafından asla ziyaret edilmemelerine rağmen nispeten geniş bakıcı kadrosundan önemli derecede sosyal etkileşim deneyimlemişlerdir.

Eve döndükten sonra bebek evinde bulunan bebekler annelerine hastanede olanlardan çok daha çabuk bağlanma geliştirmişlerdir. Hastane bebeklerinin biri dışında hepsinin bağlanma göstermesi dört hafta ya da daha fazlasını almışken bebek evi bebeklerinin ikisi dışında hepsi on dört gün içinde bağlanma göstermişlerdir. Orada otuz yedi haftadan fazla kaldıktan sonra 12 aylık-

ken çıkan bir bebek evi çocuğu evde üçüncü gününde bağlanma davranışı göstermişti.

Bu bulgulardan hareketle yaşamın ilk yılının ortası ve sonrası boyunca sosyal etkileşimin fazlalığı şartıyla bir bebeğin fırsatını bulur bulmaz ayırt edici bir bağlanmayı hızlı bir şekilde geliştireceği sonucunu çıkarmak güvenilir görünmektedir. Oysaki bu tür bir sosyal uyarıcı olmadan bunu geliştirmede çok daha yavaş olacaktır. Sosyal uyarıcının genel düzeyi düşük olduğunda annenin ara sıra ziyareti konumu iyileştirmek için yeterli değildir (olmasından daha iyi olmasına rağmen).

Hiç kuşkusuz Schaffer'in çalışmasının en ilgi çekici kısmı, bebek evinde büyüyen bebeklerdeki bağlanmanın gelişme hızı ile ilgilidir. Dokuz bebekten yedisi bunu eve döndüğünün ilk on beş günü içerisinde göstermişti ve diğer ikisinden birinde gecikme nedeni neredeyse kesin bir şekilde bebeğin döndükten sonra zayıf sosyal ilgi almasıydı. Bu, bebek evinde on iki hafta kaldıktan sonra ailesine döndüğünde otuz altı haftalık olan bir oğlandı. Babası hasta ve annesi çalışmaktaydı ki bunun anlamı, çocuk babası tarafından bakılmaktadır ve annesini çok az görmektedir. Her iki ebeveynin onu sevmesine rağmen bu süre boyunca ikisi de çok fazla ilgi gösterememişlerdi ve bağlanma davranışı görülmedi. Bununla birlikte iki buçuk aydan sonra anne çalışmayı bıraktı ve kendisini ailesine adadı. Böyle yapmasından birkaç gün sonra bugün yaklaşık bir yaşında olan çocuk, daha güçlü ve belirgin bir bağlanma geliştirmiştir.

Bu veriler göstermektedir ki sosyal koşulların minimumun üzerinde olması koşuluyla bağlanma geliştirme hazırlığı, bazı bebeklerde en azından ilk yılın sonuna dek sürdürülebilir. Bununla birlikte cevaplanmamış pek çok soru mevcuttur. İlki minimal koşullar nelerdir? İkincisi, bir bağlanma daha önceki gelişenler kadar sonradan stabil ve güvenli gelişir mi? Üçüncüsü; bağlanma gelişimine hazırlık, ikinci yılda ne kadar daha sürdürülebilir? Güvenli sınır ne olursa olsun yaklaşık altı aydan sonra bağlanma gelişimi koşulları daha karmaşılaşma eğilimindedir. Bunun temel nedeni, korku tepkilerinin uyandırılmasıyla birlikte gelişen rahatlık ve dayanıklılıktır.

Yabancı Korkusu ve Azalan Duyarlılık

İnsan bebekler, diğer türlerin yavruları gibi büyürlerken insanlar da dahil yabancı bir şeyler gördüklerinde korku gösterirler. Bu tür tepkiler yaygınlaşınca ve/veya güçlenince bir bebek yaklaşma yerine geri çekilme eğiliminde bulunur. Sonuç olarak yeni bir fiğüre bağlanma kurma olasılığı azalır.

Bir bebek korkusunu göstermeden önce yabancı görünmesine olan tepkisinde üç evre geçirir (Freedman, 1961; Schaffer, 1966; Ainsworth, 1967). Bunlar:

- a. Yabancılar ve tanıdıklar arasında hiçbir görsel ayrımın gösterilmediği evre;
- b. Tanıdıklara kolaylıkla tepki vermemesine rağmen yabancılara olumlu ve oldukça kolay bir şekilde tepki verdiği çoğunlukla altıdan on haftaya kadar süren evre;
- c. Bir yabancı ve bakışlar fark ettiği genellikle dört ve altı hafta süren evre.

Sadece bunlar oluştuktan sonra tipik korku davranışı gösterirler. Örneğin; yabancıdan uzaklaşma hareketi ve yönelimi, sızlanma ya da ağlama ve yüzsel hoşnutsuzluk ifadesi.⁸

Yabancıların önünde açık korkunun ilk meydana geldiği dönem bebekten bebeğe ve kullanılan kritere göre değişir. Birkaç bebekte yirmi altı haftalık kadar erken görülmüştür; çoğunlukta sekiz aylıkken mevcuttur ve küçük bir azınlıkta başlaması ikinci yılın sonuna dek gecikebilir (Freedman, 1961; Schaffer, 1966; Ainsworth, 1967).⁹ Bir yabancı tarafından dokunulma ya da kucağa alınma korkusu, karşılaşma korkusundan daha önce meydana gelir (Tennes ve Lampl, 1964).

Yabancı karşısında bazı bebeklerde korkunun geç ortaya çıkması ele alındığında farklı araştırmacılar farklı değişkenlere dikkat çekerler. Hem Freedman (1961) hem de Ainsworth (1967)

⁸ Ambrose (1963) korku tepkilerinin bu tür açık davranışın görülmesinden önce mevcut olabildiğini ileri sürer. Görüşünü bir bebeğin yabancıya gülümseme tepkisindeki ani azalma üzerine temellendirir. On - on dört haftalık bebekleri gözlemlemiştir, yeni müdahaleci tepki... muhtemelen korku ile büyük bir ketlemeden dolayı olduğuna inanır. Kesin olmamakla birlikte bu sonuç kanıtlanmıştır; dahası eğer böyleyse tepkinin zayıf güçte olduğu ve hızlı bir şekilde alışkanlık edinildiği görülmektedir.

⁹ Yarrow (1967) bu örnek için aşağıdaki oranları yayınlamıştır; üç aylıkta yüzde 12; altı aylıkta yüzde 40; sekiz aylıkta yüzde 46.

bağlanma ne kadar sonra gelişirse yabancı korkusunun o kadar sonra geliştiğinden bahsetmişlerdir. Oysaki Schaffer (1966), bir bebeğin alışıldık şekilde karşılaştığı insan sayısı arttıkça korku başlamasının geciktiğini yayınlamıştır. Hiç şüphe yok ki bu ikisinin yanında başka değişkenler de vardır.

Bebekler büyürken yabancı korkusu yoğunlukla daha belirgin hale gelir. Tennes ve Lampl (1964) yoğunluğun en yüksek olduğu dönemi yedi dokuz ay verirken Morgan ve Ricciuti (1969) zirvenin ikinci yılda olduğuna inanmaktaydılar. Ainsworth (1967) dokuz ya da onuncu aylarda belirgin bir yükselme eğiliminin var olduğundan bahseder. Ayrıca bebekten bebeğe hayli değiştiğini ve her bebekte anlaşılmaz bir şekilde aydan aya farklılaşma eğilimi olduğunu yazmıştır.

Hem korku başlangıcı hem de en yüksek yoğunluğu belirlemede temel zorluk, bir bebekte yabancı korkusunun meydana gelmesinin koşullara göre büyük farklılıklar göstermesidir. Örneğin hem meydana gelme hem de yoğunluk büyük ölçüde yabancının ne kadar uzakta olduğuna, onun bebeğe yaklaşıp yaklaşmadığı ve başka ne yaptığına dayanır; muhtemelen bebeğin tanıdık ya da yabancı bir ortamda bulunmasına ve hasta ya da iyi olmasına, yorgun ya da canlı olmasına bağlıdır. Özellikle Morgan ve Ricciuti tarafından çalışılan diğer değişken bebeğin annesinin dizinin dibinde ya da ondan uzakta olmasıdır. Sekiz aylıktan itibaren büyük bir farklılık oluşur. Annesinden bir buçuk metre uzakta oturan bir bebek annesinin dizinde otururkenki korkudan daha fazla korku göstermektedir. Bu bulgu hiç şüphe yok ki sekiz aylıktan sonra bebeğin annesini inceleme için bir güvenlik üssü olarak kullanmaya başlamasıyla ilgilidir.

Yabancılar olumsuz tepki göstermenin artan eğilimine işaret eden diğer kanıtlar, farklı yaşlardaki bebeklerin bir anne figüründen diğerine hareket ediyor olmaya tepki gösterme biçiminde görülür. Yaşlarının altı hafta ile on iki aylık arası olduğu, ebeveynlerin koruyucu aileden evlat edinen aileye değiştiği yetmiş beş bebeklik bir çalışmanın ön sonuçları Yarrow (1963) tarafından yayınlanmıştır.

Altı ila on iki haftalık arasında değişen bebeklerin hiçbirinin üzgün olduğu gözlemlenmemiştir. Fakat üç aylıken transfer edi-

lenlerin bir kaçında gözlemlenmiştir. Sonrasında artan yaşla birlikte büyük bir kesimin rahatsız olarak kaydedilmesinin yanında rahatsızlıkların zorluğu ve sürekli hissedilme durumu oldukça büyüktü. Altı aylıkların yüzde 86'sı bozukluk göstermişti ve yedi aylık ve daha büyüklerin her biri belirgin bir bozukluk göstermekteydi. Bozuk davranış, gülümseme ve bebeleme gibi sosyal tepkilerde azalma ve ağlama ve sarılmada artış içeriyordu. Ayrıca olağan dışı ilgisizlik, yeme ve uykuda bozukluk ve önceden var olan yeteneklerin kaybını kapsıyordu.

Sonuç

Caldwell'in (1962) vurguladığı gibi duyarlı dönemlerin problemi karmaşıktır. Hinde (1963) her ayrı tepkinin muhtemelen kendi duyarlı periyoduna sahip olduğunu öne sürer. Pek çoğu ayırt edilen bağlanmanın gelişimiyle mi yoksa kurulan bozuk bağlanmanın etkileriyle mi ilgili olduğumuza bakar. Örneğin, kurulan bağlanmanın ilk doğum gününden sonraki yıllar boyunca savunmasız bir konumda olduğundan şüphe duyulmayabilir.

İlk bağlanmanın gelişimi konusunda bebeklerin ilk yılının ikinci çeyreğinin duyarlı olduğu ve ayırt edici bir bağlanma kurmaya uygun olduğu bellidir. Altı ay sonra yine böyle yapabilir fakat aylar geçerken zorluklar artar. İkinci yılla birlikte bu zorlukların büyüdüğü ve azalmadığı belirgin görünmektedir. Daha fazla kanıt Bölüm 18'de sunulmuştur.

Spitz'in konumu: bir eleştiri

Yaşamın ilk yılı boyunca nesne ilişkilerinin gelişimini dikkate alan René Spitz'in teorilerini bilen biri, onların burada sunulandan oldukça farklı olduğunu fark edecektir. Spitz'in görüşleri geniş çaplı kabul görmesine rağmen onları detaylı bir şekilde tartışmak için pek çok neden vardır.

İlk çalışmalarında (Spitz, 1950, 1955) ilk kez ana hatları çizilen Spitz'in fikirleri, *The First Year of Life* (1965) kitabında değiştirilmeden özetlenmiştir. Konumunun temel niteliği gerçek nesne ilişkilerinin sekiz aydan önce kurulmadığının savunulmasıdır.

Bu sonuca ulaşırken Spitz argümanını (burada yabancı korkusu olarak ifade edilen) “sekiz aylık anksiyete”ye dayandırır. Pozisyonu dört başlık altında özetlenebilir:

- a. Çoğunlukla yabancılardan uzaklaşmanın meydana geldiği dönemle ilgili gözlemler: Spitz, bu davranışın çoğu bebekte yaklaşıp sekiz aylıkken başladığını savunur.
- b. *Yabancılardan uzaklaşmanın korkudan kaynaklı olmayabildiği varsayımı*: Yabancı bebekte acı ya da mutsuzluğa neden olmayabilir. Spitz’in görüşünde bebeğin ondan korkmak için hiçbir nedeni olmayabilir.
- c. *Bununla birlikte yabancılardan uzaklaşmanın korkutucu bir şeyden uzaklaşma olmadığı fakat ayrı bir anksiyete biçimi olduğu teorisi*: [Bir bebeğin] yabancı ile karşılaştığında gösterdiği tepki, onun annesinin olmamasıdır; annesi “onu bırakmıştır”...(1965, s. 155).
- d. *Veri ve teoriden çıkarılan bir çocuğun anne figürünü ayırt ettiği ve gerçek bir nesne ilişkisi geliştirdiği dönemle ilgili çıkarım*: Spitz şöyle yazmıştır (1965, s. 156):

Sekiz aylık çocuktaki bu (yabancıları tespit etme) kapasitesinin çocuğun bugün gerçek bir nesne ilişkisi kurduğu ve annesinin onun libidinal nesne, sevgi nesnesi olduğu gerçeğini yansıttığını savunmaktayız. Bundan önce sevilen kişi diğerlerinden ayırt edilebilene dek hiç bir sevgi olmadığından sevgi üzerine zorlukla konuşabiliyoruz...

Spitz’in aldığı konumun savunulabilir olmadığı bu bölümdeki ayrıntılı gözlemlerden ortaya çıkacaktır.

Öncelikle ve en önemlisi Spitz, çocuğun bir kişi ya da nesne korkusunun sadece ona acı ya da mutsuzluğa sebep olmasının bir sonucu olarak geliştiğini varsayarken yanılmıştır. Korkunun genel nedeni, kendi başına yabancılıktır. Bu nedenle bir bebeğin yabancılıktan tehlike duyması yerine yabancılardan neden uzaklaştığının açıklamasını aramanın hiçbir nedeni yoktur.

İkinci olarak yabancı korkusunun ayrı bir anksiyeteden oldukça farklı bir tepki olduğunun açık kanıtları mevcuttur: Aynı zamanda annesi bebeğin karşısındayken bile bir yabancı korkusu gösterebilir. Bu itiraz ilk defa vurgulandığında Spitz (1955) bu şekilde davranan bir çocuğun bir istisna olduğu yanıtını vermişti.

Fakat bu görüş artık kabul edilmemektedir. Özenli deneysel çalışmasında Morgan ve Ricciuti (1969) ondan on iki aya kadarki bebeklerin yaklaşık yarısında (otuz ikide on üç) bu davranışın meydana geldiğini gözlemlemişlerdir.

Son olarak bebek açık bir yabancı korkusu göstermeden çok önce tanıdığı tanıdık olmayandan ayırt edebildiğinin pek çok kanıtı vardır.

Spitz'in konumunun sorgulanması göstermektedir ki temel kusur, bir yabancıyla karşılaştığında bebeğin gerçekçi bir korkuya sahip olamadığı varsayımında, gerçekçi korkunun sadece bir çocuğun önceki mutsuzluk deneyimiyle ilgili insanlar ve nesnelerle ortaya çıktığı varsayımına dayalı düşüncesindedir.

Spitz'in teorisi belirli bozuk sonuçlara sahiptir. Bunlardan biri gerçek nesne ilişkisinin ilk göstergesi olarak sekiz ay anksiyetesinden dolayı hem tanıdık figürü ayırt etme hem de bebeklerin çoğunda sekiz aya ulaşmadan çok önce bağlanma davranışının meydana geldiği şüphe götürmez bir şekilde gösteren gözlemlerden uzaklaşmıştır. İkincisi yabancı korkusunu ayrı anksiyeteye belirlemesinden dolayı ayrı tutmanın hayati olduğu iki tepki karıştırılmıştır.¹⁰

Yabancı Korkusu, Ayrılık Anksiyetesi ve Bağlanma Davranışı

Burada geliştirilen görüş, yani ayrılık anksiyetesi ve yabancı korkusunun ilişkili olmalarına rağmen iki farklı davranış biçimleri oldukları, veriyi sunan ve konunun üzerinde duranların neredeyse tamamı tarafından savunulmuştur. Bunlar; Meili (1955), Freedman (1961), Ainsworth (1963, 1967), Schaffer (1963, 1966; Schaffer ve Emerson, 1964a) Tennes ve Lampl (1964) ve Yarrow (1967).

Detaylarda uyumsuzluk olmasına rağmen tüm bu araştırmacılar çocuk gelişimi sırasında yabancı korkusu ve ayrılık anksiyetesinin birbirinden bağımsız göründüklerini savunurlar.

¹⁰ Spitz'in sekiz ay anksiyetesi" terminolojisi iki zemin üzerinde tatmin edici değildir: (a) Yabancı korkusu farklı dönemlerde başladığından farklı bebeklerde farklı süreçleri izler ve pek çok değişkenden etkilenir. Bunu yaşamın belli bir ayı ile ilişkilendirip etiketlemek yanıltıcıdır; (b) Freud'un kullanımı- nı (1926) izleyen anksiyete terimi sevilen ve arzulanan birisini özleme durumuyla sınırlandırılmıştır (S.E. 20, s. 136).

Örneğin Schaffer (kişisel bir görüşmede) yirmi üç bebeklik bir örnekte on iki bebekte yabancı korkusundan önce ayrılık anksiyetesinin geliştiğini; sekizinde her ikisi de eş zamanlı olarak geliştiğini ve üçünde ayrılık anksiyetesinden önce yabancı korkusunun geliştiğini söylemiştir. Bunun aksine Benjamin (1963), kendi örneğinde ayrılık anksiyetesinin hem başlama hem de yoğunluk zirvesi için ortalama yaşının, yabancı korkusunun ortalama yaşından birkaç ay sonrası olduğunu yazmıştır.¹¹

Bu nedenle yabancı korkusu ve ayrılık anksiyetesinin ilişkisi hakkında düşünce farklılığı olmasına rağmen hiç şüphesiz faaliyetteki pek çok değişkenlere ve kullanılan farklı kriterlere sahip olduklarından ilişkinin basit olmadığına dair genel bir anlaşma vardır. Yayınlarda iki tepkinin de eş zamanlı bir kökene ait olduğuna ya da paralel bir yönde devam ettiğine dair hiçbir kanıt yoktur.

Ayrılık anksiyetesi ve yabancı korkusunun farklı tepkiler oldukları Freud'un görüşünde de savunulmaktadır. Başlangıçtan beri Freud anksiyetenin ortamdaki uyarıcı bir nesne korkusuyla aynı şey olmadığını savunur ve iki farklı terim ihtiyacının var olduğunu düşünür. Pek çok psikanalist formülasyonunun oldukça değişken olmasına rağmen ayrımın geçerli olduğu düşüncesini paylaşırlar. Daha önceki çalışmalarda (Bowlby, 1960a, 1961a) ayrılma anksiyetesiyle özel ilişkili bu problemlerin bazılarını ele aldım ve sonraki yıllarda Freud tarafından benimsenene pek çok biçimde benzer bir şema savundum.

Bu ayrımın açıklanabildiği en basit biçim, bir yandan arada sırada tehlikeli gördüğümüz durum ya da nesneden kaçmaya ya da uzaklaşmaya çabalarız diğer yandan bize güven hissettiren bazı yerlere ya da kişilere doğru yönelmeye ve orada kalmaya çalışırız. İlk davranış tipi çoğunlukla uyarı ya da korku duygusuyla beraber

¹¹ Benjamin'in ve meslektaşlarının (Tennes ve Lampl, 1964) verisi, iki farklı davranış örüntüsünün olduğu görüşünü güçlü bir şekilde desteklemektedir. Teorisi bir uzlaşmanın sonucudur. Bir yandan Benjamin (1963) ve onu izleyen Spitz, yabancı anksiyetesinin ve ayrılık anksiyetesinin temel bir belirleyiciye yani nesneyi kaybetme korkusuna sahip olduklarını savunur. Diğer yandan Spitz'ten farklı olarak Benjamin ikisinin aynı olmadığına inanır; nesneyi kaybetme korkusu, ayrılma anksiyetesinin tek anlık dinamik belirleyicisi olurken bu sadece yabancı anksiyetesinin büyük eş belirleyicisidir... Benjamin diğer eş belirleyicinin yabancı korkusu olduğunu savunmaktadır.

hareket eder ve Freud “gerçek korku”dan bahsederken aklındaki bu davranış tipinden çok da uzak değildir (Freud, 1926, SE, s. 108). İkinci davranış tipi hiç şüphesiz burada bağlanma davranışı olarak ifade edilendir. Bağlanma figürüne yakınlık gerektiği sürece sürdürülebilir, hiçbir mutsuzluk duygusu deneyimlenmez. Bununla birlikte yakınlık, figür kaybolduğundan ve ya bazı engeller araya girdiğinden dolayı sürdürülemezse ardından araştırma ve çabalama, huzursuzluk duygusuyla ortaya çıkar, aşağı yukarı kesindir ve aynısı zarar tehdidi varken de geçerlidir. Bu ayrılma tehdidi ve huzursuzluğunu Freud sonraki çalışmalarında “anksiyeteyi anlamak için anahtar” olarak görmeye başlar (Freud, 1926, SE s. 137).

Bunlar, bu çalışmanın ikinci cildinde üzerinde durulan konulardır ve önceki çalışmaların gözden geçirilmiş versiyonları bulunmaktadır. Ayrıca bağlanma davranışıyla ilgili söylenmiş olan-
dan çok daha fazlası mevcuttur.

BAĞLANMA ÖRÜNTÜLERİ VE YARDIMCI KOŞULLAR

Kalıplanmışız ve tekrar kalıplanmışız bizi sevenler tarafından
Oysaki sevgi geçebilir

FRANÇOIS MAURIAC

Çözülmesi gereken problemler

Bağlanmanın tatmin edici gelişimi, ruh sağlığı için iddia edildiği kadar önemliyse hemen olumlu gelişimi olumsuzdan ayırt edebilme ve ayrıca her ikisini de geliştiren koşulları bilmek gereklidir. Aslında çözülmesi gereken problemler dört sınıfa ayrılmıştır:

- a. Tanımlayıcı bir şekilde belirli bir yaşta bağlanma davranışındaki değişim dizisi nedir ve boyutlar açısından en iyi tanımlanmış değişimler hangileridir?
- b. Önceki hangi koşullar her bir farklı örüntünün gelişimine etki eder?
- c. Her yaşta bir örüntü nasıl stabil olur?
- d. Her bir örüntü ile arkasından gelen kişilik gelişimi ve ruh sağlığı arasında nasıl bir bağ vardır?

Bu ve alakalı soruları cevaplamayı amaçlayan bolca çalışma olmasına rağmen sonuçlara ulaşmak zordur. Konuların oldukça karmaşık olduğu doğrudur ve hiçbir araştırmadan onların bir kısmından daha fazlasını aydınlatması beklenemez. Üstelik 1970'den önce zorlukla yürütülen çalışmalardan herhangi biri

kendilerinin hazırladığı amaçlar açısından bir şekilde yeterliydi – kuramsal ya da ampirik düzey ne olursa olsun.

Kuramsal düzeyde eski “bağımlılık” kavramı beklenen rolü doldurmada başarısızdı. Örneğin Sears’ın uzun bir araştırma programında kullandığı ve küçük çocuklardaki “açık bağımlılık davranışının” bütün bir dürtü veya alışkanlık yapısı yansıttığı varsayımına dayanan çeşitli bağımlılık ölçümlerinin pratik olarak hiçbir iç korelasyon göstermediği ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Sears bağımlılığın genel özellik nosyonunun savunulamaz olduğu sonucuna ulaşmıştır (Sears ve diğerleri, 1965). Sonradan bir davranışsal sistem tarafından yönetildiği biçimde algılanan bağlanmanın, bir dürtü ifadesi olarak algılanan bağımlılık ile ilgisi olduğunu vurgulamıştır (Sears, 1972).

Ampirik düzeyde eskiden incelemek için seçilen pek çok ön değişkenin, örneğin beslenme teknikleri, giyinme ve tuvalet eğitimi, bugün bağlanma ile doğrudan ilgisi olduğu bilinmektedir. Bundan başka bu değişkenler ve diğerleriyle ilgili bilgi, bu tür yöntemlerin ortaya çıkmasını sağlayan yanlışlar ve hatalı yorumlarla birlikte geriye dönük bir şekilde ebeveynlerin kendilerinden elde edilmiştir. O nedenle yeni bir başlangıç yapmak gereklidir.

Önceki bölümde muhtemelen bir figüre yönelik bağlanmanın gelişip gelişmediğine yardımcı açıklanan koşullar şunları içerir: (1) bebeğin sinyallerine cevap vermede bu figürün duyarlılığı ve (2) ikili arasındaki etkileşiminin doğası ve boyutu. Eğer bunlar mevcutsa sorularımıza cevap vermek için gereken temel veri, sadece anne çocuk etkileşiminin detaylı ilk elden raporlarında elde edilebilirler. Son yıllarda bu tür çok sayıda çalışmaya girişilmiştir ve çoğunlukla yaşamın birinci ve ikinci yılını kapsayan bulgular yayınlanmıştır. Büyük bir ilerleme sağlamışlardır. Bununla birlikte çocuğun bağlanma davranışıyla ilgili veriler ve bir çocuğun anesiyle kurduğu etkileşimin örüntüsü ve boyutuyla ilgili veriler her zaman belirgin olmadığından bazılarını kullanmada zorluklar meydana gelmektedir. Yine de Bölüm 13’te gördüğümüz gibi bir çocuğun bağlanma davranışı, etkileşim içerisindeki daha büyük boyutlu anne çocuk sisteminde bir unsurdur.

Buna rağmen söz konusu çalışmalar amaçları doğrultusunda değersiz olmaktan oldukça uzaktadırlar. Bağlanma davranışı

örüntülerini ve çocuklar arasında değişiklikleri ortaya çıkaran koşulları anlamak için ise bağlanma davranışının parçası olduğu daha büyük sistemi ve anne çocuk ya da başka ikililer arasındaki etkileşim örüntüsündeki değişiklikleri sürekli olarak dikkate almak gereklidir. Burada anne çocuk etkileşiminin önceki ilk ağızdan açıklamalarından bazıları örneğin David ve Apell'inkiler oldukça eğitici dirler. Öncelikle bu çalışmalar, bir dizi ikilinin karşılaştırıldığında görülen etkileşim türü ve boyutundaki sıra dışı değişiklik dizisini etkileyici biçimde belgelemektedir. İkinci olarak çocuğun ilk doğum gününe ulaşıncaya kadar her anne çocuk ikilisinin genellikle önceden oldukça karakteristik bir etkileşim örüntüsü geliştirdiğini doğruladılar. Üçüncü olarak örüntülerin en az iki üç yıl boyunca tanınabilir biçimde sürdüğünü göstermişlerdir (Appell ve David, 1965; David ve Apel, 1966, 1969).¹ Çok sayıda karşılaştırılan çiftlerden çıkarılan açıklamalar açık bir okumaya imkân vermiştir.

Muhtemelen bu ve diğer etkileşen çiftlerin portrelerini okuyan kişi için en çarpıcı husus, pek çok anne ve çocuğun on iki aydan sonra birbirlerini tanımaya başlamalarının örtüşme düzeyidir. Süreç sırasında her birinin uzun, kısa pek çok biçimde değiştiği açıktır. Çocuk, davranış biçiminde neyi bulursa bulsun birkaç istisna ile anne, tipik biçimde beklemeye ve cevap vermeye başlar. Bunun aksine anne ne karşılırsa karşılısın çocuk tipik bir biçimde beklemeye ve tepki göstermeye devam eder. Birbirlerini şekillendirirler.

Bunun nedeni çocukları farklı karakterize eden bağlanma örüntülerinin üzerinde düşünürken anneleri farklı olarak karakterize eden annelik örüntülerinden sürekli olarak bahsetmenin gerekli olmasıdır.

¹ Bahsettikleri etkileşim örüntüsünün pek çok farklılıkları arasından aşağıda sıralanan türler mevcuttur: Annesiyle etkileşime girdiği uyanık olma zamanının yüzdesi olarak ifade edildiği çocuk ve anne arasındaki alışıldık etkileşim niteliği, etkileşim zincirinin uzunluğu, onları başlatan ve sonlandıran; çiftin alışıldık etkileşim modu örneğin bakma, dokunma ve tutma, aralarında korunan tipik mesafe; çocuğun ayrılmaya tepkisi; hem anneyleken hem anne yokken çocuğun bir yabancıya tepkisi; çocuk incelemeye çıktığında ya da başkalarıyla arkadaşlık kurduğunda annenin reaksiyonu.

Bağlanma Örüntülerini Tanımlamak için Kriterler

Çocuğun bağlanma davranışını tanımlama açısından en belirgin kriterlerden biri annesi onu kısa bir süreliğine bıraktığında itiraz edip etmediği ve bunu ne kadar güçlü bir şekilde yaptığıdır. Bu, Schaffer tarafından kullanılan bağlanmanın gücü kriteridir (Schaffer ve Emerson, 1964a). Bununla birlikte Ainsworth bu kriteri tek başına yetersiz aslında yanıltıcı görür. Ganda bebekleri üzerine gözlemlerini yansıtarak şunları yazar (1963):

Annelerine iyice bağlandığı görülen... bazı bebekler annelerini hem dünyayı inceleyecekleri hem de diğer bağlanmaları içeren anlayışlarını genişletecekleri bir güvenlik üssü olarak kullanma hazırlığına rağmen annelerine bağlanma gücünü göstermek yerine küçük bir itiraz ve ayrılma anksiyetesi göstermişlerdir. Güvensiz çocuk, mutlu çocuğa göre çok daha güçlü bağlanma gösterebilirken güvenli çocukta anksiyetenin daha fazla olduğu doğru gibi görünmektedir. Fakat annesine yapışan çocuk -dünyadan ve insanlardan korkan ve diğer şeyleri ve insanları incelemeye gitmeyecek olan çocuk- daha güçlü bir şekilde mi bağlanmıştır yoksa sadece daha güvensiz midir?

Bir ya da birkaç ayırt edilen figüre bağlanmanın gücünün, faydalı olma konusunda bütünüyle fazla basit bir kavram olduğu açıktır (üniter bağımlılık dürtüsünün olduğu gibi). Yeni kavramlara ihtiyaç duyulmaktadır. Onları geliştirmek için çok sayıda belirli koşulda meydana geldiğinden çocuğun bağlanmasını davranışın farklı biçimleri açısından kaydetmek gerekir. Davranış biçimleri şunları içermektedir:

- a. anneyle etkileşimi başlatan karşılama içeren davranış: örneğin yaklaşma, dokunma, kucaklaşma, etrafında dönme, kucakta yüzünü gizleme, çağırma, konuşma, el hareketleri ve gülümseme;
- b. etkileşim sürdüren ve annenin etkileşimsel girişimlerine cevap davranış: aşağıdakilerin tümünü ve ayrıca izlemeyi içerir;
- c. ayrılıklardan kaçınma amaçlı davranış: örneğin takip etme, yapışma ve ağlamayı;
- d. gergin bir ayrılıktan sonra anneyle yeniden birleşme davranışı; sadece karşılama tepkilerini içermez aynı zamanda kaçınma, reddetme ve ikircikli tepkileri de içerir;

- e. keşif davranışı; özellikle anne figürüyle ilgili yönelmesi ve ortamdaki eşyalara dikkatini verme yoğunluğu ve devamlılığı;
- f. geri çekilme (korku) davranışı; ayrıca özellikle anne figürüne ilişkin olarak nasıl yöneldiğini.

Çocuğun davranışının gözlemlenilmesi gerektiği koşullar minimum olarak annenin nerede olduğunu ve hareketlerini, diğer kişilerin varlığı ya da yokluğu, insansız ortam durumu ve çocuğun kendi durumunu içermelidir. Aşağıdaki liste dikkate alınması gereken koşullarla ilgili bazı fikirler vermektedir:

A. Annenin nerede olduğu ve hareketleri

- Annenin varlığı
- Annenin kalkışı
- Annenin yokluğu
- Annenin dönüşü

B. Diğer kişiler

- Tanıdık kişilerin varlığı ya da yokluğu
- Yabancıların varlığı ya da yokluğu

C. İnsansız ortam

- Tanıdık
- Biraz yabancı
- Çok yabancı

D. Çocuğun durumu

- Sağlıklı, hasta ya da acı içerisinde
- Dinç ya da yorgun
- Aç ya da doymuş

Bir çocuk acı duyduğunu ya da yorgun olduğunu ortaya koyarken nasıl davrandığı önemli bir vurgudur. Sıradan bir çocuk bu anlarda neredeyse kesin olarak annesine gidecekken ne annelik ilgisinden uzun bir yoksunluğun sonucu olarak kopmuş bir çocuğun ne de otistik bir çocuğun böyle yapması olasıdır. Robertson kopmuş bir çocuğun şiddetli bir acı çekerken nasıl davrandığını (bakınız, Ainsworth ve Boston, 1952) ve Bettelheim (1967) otistik bir çocuğun durumunu yazmışlardır.

Belki de teorik olarak tamamlanmış koşullar dizisinden oldukça sınırlı bir ayırım, pratikte bir çocuğun yeterli bir resmini verebilir. Eğer böyle olması sağlanırsa çocuğun bağlanma davranışı, seçilen bir grup koşulun her birinde davranışı gösteren bir profil ile tanımlanabilecektir. Ainsworth hem kendi doğal

gözlemlerinde hem de deneylerini planlamada bu tür düşünme biçimini kullandı.

Resmi tamamlamak için hiç şüphesiz hem annenin karşılaştırılabilir bir dizi durumun her birindeki bağlanma davranışına nasıl tepki verdiği ve hem de kendisinin nasıl ve ne zaman etkileşim başlattığını içeren çocuğun annesinin nasıl davrandığının tamamlayıcı bir profilini oluşturması gerekecektir. Bu yapıldığında onlar arasındaki etkileşim örüntüsü görülebilecek ve bunun içerisindeki çocuğun rolü anlaşılacaktır.

İlk doğum gününde görülen bazı bağlanma örüntüleri

Bu bölümdeki amaç, ilk doğum günü civarında görülen bağlanma örüntüsündeki genel değişikliklerin bazılarını kısaca ele almaktır. Sadece istikrarlı bir anne figürüyle evde büyüyen çocuklarda meydana gelen örüntüler dikkate alınmaktadır; olağan dışı örüntülerin de dâhil olduğu örüntüler, sondan bir önceki bölümde kısaca üzerinde durulan uzun ve özel bir problemten oluşan ayrı kalmış ve yoksun çocuklarda meydana gelir.

Bu cildin ilk baskısında, Baltimore, Maryland'de beyaz orta sınıf aileler grubunda yaşamının ilk on iki ayında çocuğun bağlanma davranışının gelişim gözlemlerinden oluşan Mary Ainsworth ve meslektaşlarının uğraştıkları kısa dönemli araştırmanın sadece ön bulgularını vermek olasıydı. O zamandan beri çalışma, doğumdan on ikinci aya izlenen gruptaki rakamlar artarak ve oldukça detaylı analiz verisine maruz kalarak uzun bir yol aldı. Ayrıca amaca yönelik tasarlanmış Yabancı Ortam tekniği aracılığıyla 83 anne bebek çiftinden toplanan ilave örnekleri değerlendirerek on iki ayda gözlemlenen tipik bağlanma örüntüleriyle ilgili daha fazla kanıt elde ettiler. Bu önemli çalışmanın tüm detayları bugün monograf biçimde elde edilebilir (Ainsworth ve diğerleri, 1978). Belirli prosedürler ve ayrıca temel bulgular bu çalışmanın ikinci cildinde sunulduğundan (Bölüm 3 ve 21) burada sadece gerekli bir taslak verilmiştir. İkinci ve sonrasındaki yıllar boyunca çocukları izleyen, benzer ya da ilgili metotlar kullanan yeni kısa dönemli çalışmaların sonuçları Bölüm 18'de açıklanmıştır.

Yabancı ortam tekniği on iki aylık bebeklerde anneye yönelen bağlanma davranışının organizasyonunda bireysel farklılıkları değerlendirmek için tasarlanmıştır. Kısaca teknik bir yaşındaki bir bebeğin önce annesiyle, sonra annesi olmadan ve ardından annesi döndükten sonra küçük rahat fakat bol oyuncakla donanmış yabancı bir oyun odasında tamamı yirmi dakika süren üç dakikalık bir dizi bölüm içerisinde gözlemlenmesinden oluşmaktadır. Teknik, bir bebeğin keşif için bir üs olarak bakıcısını kullanması, ondan rahatlık elde edebilmesi ve bir dizi değişen durum sırasında değişen bağlanma-keşif dengesindeki kişisel farklılıkları inceleme fırsatının olduğu kümülatif bir stres ortamını sunar.

Dizinin her bölümünde bebek tarafından gösterilen davranış örüntülerinde çok fazla değişim olmasına rağmen çoğunluğunda benzerlikler herhangi bir farklılık kadar çarpıcıdır. Bunlar açıklayıcı bir örnekle Cilt 2 Bölüm 3'te ayrıntılı bir şekilde anlatıldı. Bebeğin annesiyle yalnız kaldığı ilk üç dakika boyunca neredeyse tüm bebekler yeni ortamı incelemekle meşguldürler ancak aynı zamanda annelerinden gözlerini ayırmazlar; neredeyse hiç ağlama yoktur. Yabancı gelişinin neredeyse tüm çocukların keşfini azaltmasına rağmen yine de hiç ağlama yoktur. Anne çocuğu yabancıyla bıraktığında çocuğun davranışlarının yarısından fazlası değişir ve farklı tepkiler daha belirgin hale gelir.

Sonuçları ele alırken Ainsworth, çocukları bağlanma gücünün basit doğrusal dizisinde düzenlemeye çabalama saçmalığına dikkat çeker; açıkçası büyük boyutlardaki veriye hakkını vermek gerekir.

Ainsworth'un özellikle faydalı gördüğü boyut çocuğun bağlanmasının güven boyutudur. Bu nedenle yabancı bir ortamda annesini bir güvenlik üssü biçiminde kullanarak serbestçe keşifte bulunan, annesi yokken nerede olduğunun farkında olduğunu gösteren, bir yabancınnın gelmesiyle endişeye kapılmayan, annesinin geçici yokluğunda nereye gittiği konusunda farkındalık gösteren, annesi döndüğünde onu karşılayan on iki aylık bir bebeği Ainsworth, gergin olsa da bu durumu kısa sürede üzülmekten atlatabiliyorsa güvenli bağlanma olarak değerlendirir. Karşıt kutupta aşırı derecede güvensiz olarak değerlendirilenler; annesi varken bile keşfe çıkmayan, bir yabancıyla çok fazla korkuya kapılan,

annesinin yokluğunda savunmasızlık içine düşüp üzüntüye yönelen ve döndüğünde onu karşılayamayan bebeklerdir.

Özellikle çocuğun annesine bağlanma güvenliğinin değer dizininin aslında annesinin kısa yokluğundan dönüşüne verdiği tepki biçimlerinde olduğunu ispatladı. Güvenli bir çocuk hedef düzeltimli davranışın organize sonucunu gösterir; annesini karşıladıktan ve ona yaklaştıktan sonra ya ona yapışmaya ve kucağa alınmaya ya da onu yakın kalmaya çalışır. Diğer çocuklar tarafından gösterilen tepkiler iki türdür; biri annenin dönüşünde belirgin bir ilgisizlik ve/veya onda kaçınma, diğeri yarı onu isteme yarı direnme değişken tepkisi.

Bu kriterleri bebeklerin teknik üzerindeki performans biçimine uygulama bağlanmanın üç temel örüntüsünün belirmesini sağladı. Öncelikle kliniksel bir değerlendirmeye tespit edilen örüntüler, devamında geçerliliği sağlanmış gelişmiş istatistiksel tekniklerle sınanmıştır (Ainsworth ve diğerleri, 1978). Ainsworth tarafından B, A ve C olarak isimlendirilen örüntüler aşağıdadır:

Örüntü B

Örneklerde çoğunlukta olan *anneye güvenli bağlanmış* olarak sınıflandırılan bebeklerin temel bir karakteristiği, onların oyun esnasında aktif olmaları ve kısa bir ayrılıktan sonra üzülmediğinde temas aramalarıdır. Kolaylıkla rahatlatılırlar ve kısa sürede oynadıkları oyuna dönerler.

Örüntü A

Annesine anksiyete ile bağlanma ve kaçınma olarak sınıflandırılan bebekler örneklerde yaklaşık yüzde yirmidir. Özellikle ikinci kısa ayrılıktan sonra yeniden birleşme sırasında kaçınırlar. Bir yabancıya kendi annelerine davrandıklarından daha dostça bir tavır içerisinde davranırlar.

Örüntü C

Anneye kaygılı bağlanma ve dirençli olarak sınıflandırılan bebekler, yaklaşık yüzde ondur. Yakınlık ve temas kurma ile onunla etkileşim ve temasa direnme arayışı arasında kararsızdırlar. Bazı

ları diğer bebeklere göre belirgin şekilde daha öfkelidirler; bir kaçı daha pasiftir.

Tümüyle bebeğin yabancı ortam tekniği üzerindeki performansından elde edilen bu sınıflandırmanın genel psikolojik öneme sahip olan kılavuz değişkenler olabildiğinin kanıtı, bir bebeğin davranışının evde annesiyle gözlemlendiğinde sadece yabancı bir ortamda görülen pek çok yöne benzemediği aynı zamanda onun sınıflandırıldığı gruplarınkine göre sistematik olarak farklı olduğu bulgusundan gelir. Güvenle bağlanmış olarak sınıflandırılan bebekler (Grup B) ister anksiyete ve kaçınma (Grup A) ister anksiyete ve direnme (Grup C) olsun anksiyete ile bağlanmış olarak sınıflandırılanlarla karşılaştırıldıklarında bu davranıştaki farklılıklar çarpıcıdır.

Grup B bebeklerinin temel karakteristiği, ilk yılının son çeyreğinde evdeki davranışları Grup A ve Grup C bebeklerinininkilerle karşılaştırıldığında aşağıdaki gibidir. Grup B bebeği keşifleyen ve oynarken güvenli bir üs olarak annesini kullanması olasıdır. Ondan uzaklaşma ölçüsüne göre onun hareketlerini izleyecek ve zaman zaman yeniden ona doğru yönelecektir. Görüntü keşfetme ve bağlanma arasında mutlu bir dengenin görüntüsüdür. Anksiyete ile bağlanan bebeklerin hiçbiri böyle bir denge göstermemişlerdir. Bazıları pasif olma, daha az keşfetme ve/veya daha seyrek temas kurma eğilimindedirler. Bu, stereotipik hareketlerin daha sık gözlemlendiği bebekler arasındadır. Anksiyete ile bağlanmış olanlar keşfetme ile meşgul olurlar fakat güvenle bağlanmış olandan daha kısa yaparlar ve sürekli annelerinin nerede olduğuyla ilgilenirler. Annelerine yakın kalmaya ve temas halinde olmaya daha istekli olmalarına rağmen böyle davranmak onlara mutluluk vermiyormuş gibi görünürler.

Grup B bebeği, Grup A veya Grup C bebeğinden daha az ağlamıştır. Anne odadan ayrıldığında Grup B bebeğinin üzgün olması olası değildi ve anne döndüğünde onu hemen ve mutlulukla karşılamıştı. Kucağa alınmak onu hoşnut eder ve sonra tekrar aşağıya indirildiğinde oyuna kaldığı yerden devam etmekten memnundur. İlk yılın sonuna doğru anksiyete ile bağlanmış olandan daha az ağlamasının yanında annesiyle daha çeşitli ve daha incelikli iletişim araçları geliştirmişlerdir. Dahası annesinin söyle-

diği istek ve direktifleri karşılama da daha işbirlikçidirler ve karşı çıktığında öfke ifadeleri daha az olasıdır.

Evde gözlemlendiğinde Grup A bebeklerinin, anksiyete ve kaçınma ile Grup C bebeklerinin, anksiyete ve direnme davranışları arasında çeşitli farklılıklar görülmektedir fakat farklılıklar dikkate alınanlardan daha az çarpıcıdır. Grup A'daki bebeklerin temel niteliği, anneye yakın bedensel temas kurmakla ilgili tipik yaklaşma-kaçınma uyumsuzluk belirtisiydi. Örneğin bir Grup A bebeği anneye yaklaşabilir fakat sonra durur ve ya geri çekilir ya da başka bir yöne doğru sapar. Annesi yakındayken ona dokunmama eğilimindedir ve eğer dokunmuşsa muhtemelen sadece ayak gibi periferik bir kısma dokunacaktır. Kucağa alındığında annenin bedeninde rahatlaması pek olası değildir. Fakat tekrar aşağı indirildiğinde itiraz etmesi ve tekrar alınmak istemesi diğer bebeklerden daha olasıdır. Ayrıca anne odadan çıktığında annesini izlemek olasılığı diğer bebeklerden daha yüksektir.

Bir Grup A bebeği ayrıca diğer gruplardaki herhangi bir bebekten daha fazla öfkeli davranma eğilimindedir. Uyandığında bu tür bir öfke nadiren anneye yönelir daha çok birkaç fiziksel objeye yeniden yönlendirir. Bunun yanında bir duygu gösterisi ya da belirgin bir neden olmadan anneye vurma ya da ısırma gösterdiği durumlar vardır.²

Grup C'deki bebekler anksiyete ve direnme ayrıca daha fazla uyumsuzluk gösterdiler. Anneye temastan kaçınmak yerine bu grubun bebeği bunun fazlasını istiyor ve özellikle ondan ayrı oynarken annesi onun ilgisini çekme girişiminde bulunuyorsa öfkeli ve dirençli görünümündedir. Bununla uyumlu olarak diğer çocukların aktif bir şekilde oynuyor olacağı durumlarda özellikle pasif davranabilir.

Bu gibi bulgular, bağlanma örüntülerini sınıflandırmak için Ainsworth tarafından kullanılan kriterlere güven verirler ve bu güven, bu cildin ilk baskısından beri girişilen ve bölüm 18'de yayınlanmış olan pek çok çalışmanın sonuçlarıyla ciddi bir şekilde artmıştır. Bu arada güvenlik güvensizlik boyutunun bir klinisyene

² Bu tip davranış, yaşamın ilk evrelerinde buna neden olan durumdan gelen cevabın bağlantısızlığının bir örneği gibi gözükmemektedir ki bu pek çok psikopatolojik durumda meydana gelir. Bakınız, Cilt 3, Bölüm 4 ve 14.

çok daha anlamlı geldiğinden söz etmeliyiz. Bu, Benedek'in (1938) "güven ilişkisi", Klein'in (1948) "doğru nesnenin içe yansması" ve Erikson'un (1950) "esas sorumluluk" olarak bahsettiği aynı bebek niteliğinden açık olarak bahsetmektir. Böylelikle ruh sağlığı ile doğrudan ilgili kişilik yönlerini değerlendirmektedir.

Değişime Katkı Sağlayan İlk Yılın Koşulları

Bir çocuğun bağlanma davranışının aldığı belirli örüntünün, kısmen bebeği ve anneyi partnerliğe götüren ve kısmen bu sırada birinin diğerini etkilediği şeklindeki ilk eğilimlere döndüğü açıktır. Pratikte değişmez problem, her partnerin davranışının ne kadarının ilk eğilimlerinin sonucu olduğu ve bunun ne kadarının diğerinin etkisinden sonuçlandığını belirlemektir. Olasılıkların ve sistematik araştırmaların hala gidilecek neredeyse sonsuz alanı olduğundan sadece birkaç örnek verilebilir.

Bebeğin Eğilimleri ve Anne Üzerindeki Etkisi

Moss (1967) ilk aylar boyunca uyuyarak ve ağlayarak geçirdikleri zamanda bir bebekten diğerine büyük farklılıkları ve bunun annenin davranışlarını nasıl etkilediğini göstermiştir. Bu açılardan erkekler ve kızlar birbirlerine benzemezler. Her şeyi hesaba katarsak Moss erkek bebeklerin kız bebeklere göre daha az uyuma ve daha fazla ağlama eğiliminde olduklarını görmüştür. Muhtemelen bunun sonucu olarak Moss, üç aylık erkek bebeklerin kızlara göre ortalama olarak annelerinden daha fazla sosyal etkileşim daha fazla temas aldıklarına inanmaktadır. Bunun gelecekteki etkileşimi nasıl etkilediği bilinmemektedir fakat hiçbir etkisinin olmaması şaşırtıcı olacaktır.

Bebeklerdeki eğilimlerin diğer kaynağı prenatal ve perinatal tehlikelerden kaynaklanan nörofizyolojik bozukluktur; bu tür sorunlu olan bebeklerin, sonradan gelişen bağlanma davranış örüntülerini doğrudan ya da dolaylı yoldan etkileyebilen bir takım olumsuz eğilimler gösterdiğine dair sağlam kanıtlar mevcuttur. Doğumda asfaksi geçirdiği kaydedilen yirmi dokuz erkek çocuğunun ilk beş yıl boyunca gösterdiği davranışlar bir kontrol grubunkilerle karşılaştırıldığı bir çalışmada Ucko (1965) çok sayıda önemli farklılıklar görmüştür. Asfaksi geçiren bebekler doğumdan itibaren gürültüye karşı daha duyarlıdırlar ve uykuların-

da kontrol grubundakilere göre daha dengesizdirler. Ortam değişimi onları çok daha fazla üzer; örneğin bir aile tatili ya da evin taşınmasının ya da bir aile üyesinden kısa bir ayrılmanın gerektirdiği değişim. Hem kreş hem de normal okula başlayanlar kontrol grubundakilere göre hem daha endişeli ve hem de daha yapışmacıydılar. İlk beş yıl boyunca davranışları üzerine elde edilen bilgi değerlendirildiğinde asfaksi geçirenler, kontrol grubundakilere göre “oldukça geçimsiz” ya da zamanın büyük kısmında geçimsiz” olarak değerlendirilirler (kontrol grubundan iki kişi karşısında asfaksi grubundan on üç kişi). Üstelik zarar görmüş çocukların bu ölçü üzerindeki dağılımı, orijinal olarak kaydedilen asfaksi derecesiyle önemli derecede ilintilidir.

Açıkçası bu bebeklerin doğumunda var olan davranışsal eğilim türü sadece kendi başlarına devam etmezler en azından bir dereceye kadar annenin tepki verme biçimine de etki eder. Prechtl (1963) bununla ilgili bazı kanıtlar ortaya koymuştur. Minimal beyin zararı olan bebeklerde çoğunlukla meydana geldiği düşünülen iki sendrom tanımlamıştır: (1) zayıf cevap veren ve az ağlayan hipokinetik apathetik bebek; (2) zayıf uyarıcıya aşırı tepkisel ve kolaylıkla ağlayan olmanın yanında uykulu ve zorla uyandırılan bir durumdan oldukça uyanık ve zor sakinleşen karşıt duruma ani ve tahmin edilemeyen değişim gösterme eğiliminde heyecanlı bir bebek. İki sendrom da ilk yılda gelişmesine rağmen ikisinden birini gösteren bir bebek, normal tepkisel bir bebeğin annesinin karşılaştıklarından çok daha fazla problemi annelerine karşı sergilerler. Bu nedenle apathetik bir bebek daha az inisiyatif alır ve annesine daha az karşılık verir. Bundan dolayı aşırı tepkisel ve öngörülemeyen bir bebek annesinde kızgınlığı tetikleyebilirken ihmal edilmeye meyillidir. O zaman ya anne ona çabalarında aşırı kaygılı ya da doğru şeyleri yapmada bile umutsuz olabilir ve bu nedenle onu reddetmeye yönelebilir. Her iki durumda da annenin davranış örüntüsü mevcut olandan önemli derecede değiştirilebilir. Yine de Sander’in gösterdiği gibi sakin bir anne bu ihtiyaca cevap veremeyebilir.

Başlangıç ya da en azından önceki sapmaları farklı olan bebeklerin annelik davranışının üzerindeki farklı etkilerin diğer bir kanıtı da üvey aile ve evlatlık bebekleri çalışan Yarrow’un (1963) çalışmasından alınmıştır. Aynı yaş ve cinsiyetteki bebeklerin ilk

haftalardan itibaren aynı üvey ailede birlikte olduklarında bile aktif olmaya eğilimli bir bebeğin hem bunu talep ettiği hem de buna karşılık verdiği basit bir neden için pasif olmaya eğilimli olana göre çok daha fazla sosyal ilgi alabildiğini görmüştür.

Örnek olarak Yarrow her ikisi de baştan itibaren üvey anne tarafından bakılmış altı aylık iki erkek çocuğunun davranış ve sosyal deneyimini karşılaştırmıştır. Başından itibaren biri Jack diğeri George'a göre nispeten daha aktiftir. Jack sosyal etkileşimde hiçbir girişim göstermemiştir. İnsanlarla temas kurmamış ya da yakın tepkilerde bulunmamıştı... uyanıkken zamanın büyük bir kısmını pasif bir rahatlık durumunda parmaklarını ya da başparmağını emerek geçirdi. Buna karşın George aynı yaşta istediğini talep etmede oldukça güçlüydü ve tatmin olana dek talebinde ısrar ediyordu... sosyal uyarıcılara gayet tepkiseldi ve başkalarından sosyal yanıt ararken inisiyatif kullanıyordu. Beklendiği gibi bu iki erkek çocuk oldukça farklı boyutlarda ve biçimlerde sosyal deneyimler almaktaydılar. George üvey anne, babası ve tüm çocuklarla zamanın çoğunu oynayarak ve onlarla bir arada geçirirken Jack zamanın büyük kısmını oyun alanının zemininde yatarak... yemek odasının izole bir köşesinde, aile trafik akışının dışında geçiriyordu. Her ikisinin de aldığı fiziksel ilgi miktarı göz önünde tutulunca çok fazla benzerlik mevcuttur.

Bu tür örnekler evi kendi ortamını belirlemede bebeğin kendisinin rol oynadığı bir aşamaya getirir. Bununla birlikte tanımlandığı şekliyle tüm davranışsal eğilimlerin doğumda belirlediğini varsayma gerekçesi yoktur. Aksine bazılarının aylar yıllar sonra ortaya çıkması olasıdır. Metotlar bu tür eğilimlerin varlığını belirlemek için uygun olana dek onlar üzerinde yapılan tartışmalar spekülasyon içinde bozulma eğilimindedirler.

Annenin Eğilimleri ve Bebek Üzerinde Etkileri

Bir bebeğin ilk karakteristikleri annenin onunla ilgilenme biçimine etki edebildiği gibi annenin başlangıç karakteristikleri de bebeğin ona cevap verme biçimine etki edebilir. Bununla birlikte anneyi bir duruma sokan şey çok karmaşıktır; bu sadece doğal yetenekten elde edilmez fakat ailenin temelindeki kişiler arası ilişkilerin uzun tarihinden (ve hatta diğer aile içindekilerden) ayrıca kültür pratikleri ve değerlerin uzun öğreniminden elde edilir. Bu

ilgi çekici değişkenlerin sınanması ve gördüğümüz annelik davranışı çeşitlerini nasıl birlikte ürettikleri, bu çalışmanın kapsamının dışında kalmaktadır.

Bebek doğmadan önce bir annenin bebeğine nasıl davranacağını bir dereceye kadar tahmin edilebilir olduğunu görmek şaşırtıcı değildir. Moss (1967) önceden de bahsedilen projede yaşamının ilk üç ayı sırasında bir annenin bebeğin ağlamasına cevap verip vermediği ve ne ölçüde verdiğinin annenin iki yıl önce deneyimlediği duygu ve düşüncelerle -bebekle ilgilenme ve aile yaşamıyla ilgili ve ayrıca kendisinin getireceği bir bebeğe sahip olma fikrinin yarattığı sıkıntılar ve keyif veren düşüncelerle- ilişkili olduğunu keşfetti. Yirmi üç anne ve bebeklerden oluşan çalışmada iki yıl önce "sevecen bir rolü kabullenen" ve kendisinin bir bebeğinin olmasının ödüllendirici yönlerine önem veren olarak değerlendirilen bir kadının önceden bu ölçek üzerinde daha zayıf değerlendirilen bir kadına göre sonradan bebeğinin ağlamasına duyarlı olması daha olasıdır.

Diğer kanıt tipi yani ailenin temeli içerisinde annenin deneyimi, annenin bebeğine davranacağı biçimi önceden göstermektedir. Bunun sağlam kanıtı Wolkind ve arkadaşları (1977) tarafından yayınlanmıştır.

Moss'un çalışması ve Wolkind'in bu konudaki verilerine rağmen annelerine daha fazla tepki göstermiş bebeklerin annelerine daha az tepki göstermiş bebeklere göre farklı biçimde gelişme eğiliminde olacağı ve bu farklı gelişimin devamında annenin kendilerine olan davranış biçimlerini daha fazla etkileyeceği beklenebilir. Bu şekilde kapsamlı etkileriyle dairesel süreçler harekete geçebilirler.

Bunun kanıtı, bazılarının bebeğin doğumundan önce başladığı anne ve bebeğin etkileşiminin uzun vadeli kayıtlarını gerçekleştirenler tarafından sunulmuştur. David ve Apel (1969), Sander (1964, 1969) ve Ainsworth (Ainsworth ve Witting, 1969) tarafından sunulan etkileşen çiftlerin portreler galerisinde pek çok farklı biçimde önceden eğilimli anneler ortaya çıkmıştır. Hiç şüphesiz her annenin sahip olduğu bebeğine az çok etki ettiği görülmektedir. Yine de her anne idyosenkratik biçimde davranır, biri bebeğin sosyal gelişimlerini cesaretlendirir diğeri kaçınır, biri ağ-

lamasına daha fazla ilgi gösterir diğeri daha sabırsızdır. Bir annenin çocuğuna nasıl davrandığı, kendi önceki eğilimlerinin nasıl onaylandığı, değiştiği ya da onunla yaşadığı deneyimlerle nasıl güçlendiğini yansıtan karmaşık bir sonuçtur.

İlk doğum gününe ulaşana kadar her anne çocuk çiftinin oldukça karakteristik bir etkileşim örüntüsü geliştirdiğini önceden söylemiştik. Bir çiftle diğerinin arasında farklılıkların büyüklüğü oldukça abartılı olabilir. Örneğin David ve Appell (1966, 1969) yayınladıkları bulgularda çiftler arasındaki muazzam değişim düzeyinin basitçe meydana gelen etkileşim miktarında olduğunu vurgulamışlardır –tamamıyla niteliklerindeki farklılıklardan ayrı olarak.³ Dizinin bir ucunda küçük kızının uyanık saatleri boyunca neredeyse sürekli olarak etkileşimde olan bir çift ve karşı uçta kendi ev işleriyle meşgul olan ve çoğunlukla kızına aldırmayan annenin olduğu çok zor birlikte olan bir çift. Anne ve oğlu aynı anda kendi özel aktiviteleriyle meşgul olurken sessizce birbirlerini izleyerek çok zaman geçiren bir üçüncü çift. Dördüncü çiftte hiçbir uzun süreli etkileşim yoktur, anne tarafından başlatılan uzun süreli bir yakın etkileşim ara sıra ve önceden tahmin edilemeyen şekilde kesilir.

David ve Apel, çiftler arasındaki büyük farklılıkları temelde neyin açıkladığından emin olmamız için birkaç da veri yayınlamalarına rağmen hiç şüphe yok ki bir partnerin diğerinin girişimlerine cevap verdiği ölçüde anneler bebeklerinden çok daha fazla değişmişlerdir. Bu nedenle çalışmadaki her bebek, annesinin etkileşim başlattığı neredeyse her an yanıt verdiği gözlemlenmiştir. Böylece bebekler arasında yanıtın oluşmasındaki değişim sıfıra yakındı. Buna karşın anneler arasında yanıtın oluşmasındaki değişim oldukça büyüktü. Her anne bebeğin bazı girişimlerine aldırılmaz. Yine de bir anne onların yaklaşık yarısına düzgün bir şekilde yanıt verirken zorlukla yanıt veren başkaları da vardır. Beklenil-

³ David ve Apel, Paris'te yirmi beş bebeğin ailesine iki haftada bir (ya da daha sık) üç saat süren ziyaretlerde bulundular. Bu ziyaretler sırasında anne ve bebeğin ilk yıllarında doğal ev ortamında nasıl etkileşim kurduklarının an ve an detaylı kayıtlarını oluşturdular. Bu kayıtlar bebeklerin her biri otuz aylık olana dek aylık ziyaretlerle yıl içerisinde oldukça genişledi ve on üç, on sekiz ve otuz aylıkken yapılan laboratuvar seanslarıyla güçlendirildiler. Bununla birlikte sadece kısıtlı bir veri yayınlandı ve bunlar ilk on üç aylıkla sınırlandırılmıştı.

diği gibi yanıtlayıcı anneler bebekle birlikteliklerinde eğleniyor gibi görünürlerken yanıtlayıcı olmayanlar kendilerinin etkileşim başlattıkları zamanlar hariç bunu bir yük olarak görürler.

Bu bulgular güçlü bir şekilde ilk doğum günü zamanında etkileşimin ne kadar oluştuğunu belirlemede annelerin bebeklerden daha büyük bir rol oynadıklarını varsayar. Benzer sonuç Bishop tarafından yapılan bir oyun odasında anneleriyle birlikte bir iki saat geçirerek gözlemlenen bir grup anaokulu öğrencisi çalışmasında çıkmıştır. Anne ve çocuk arasındaki etkileşim örüntüleri neredeyse sürekli etkileşimden çok aza kadar değişmektedir. Çocuğunun girişimleri ya da reddedilenlere annesinin verdiği cevap ölçüsünde temel bir değişken olduğu görünmektedir.

Annenin bebeğine yönelik ya da diğer biçimde davranmasının nedenleri ne olursa olsun biçimin sonunda geliştirdiği bağlanma örüntüsünü belirlemede öncü bir rol oynadığını varsayan çok fazla kanıt mevcuttur. Bu dolaylı kanıtlar, üvey aile ya da bakıcı ailede geçen yaşamın ilk altı ayı boyunca kırk bebeğin gelişimi çalışmasından Yarrow sayesinde sağlanmıştır. Altı ayda engelleme ve gerginlikle mücadele etme kapasitelerinin değerlendirilmeleri, aşağıdaki annelik davranışı karakteristikleriyle uyumlu görülmüştür.

Annenin oğluna gösterdiği fiziksel temas miktarı;

Annenin bebeğinin karakteristik ve ritmine göre benimsediği bebeğini tutma biçimi miktarı;

Sakinleştirici tekniklerin etkili olduğu derece;

İhtiyaçlarını ifade etmesi için ister sosyal olarak tepki verme ya da ister gelişim göstermesi için onu teşvik etme ve cesaretlendirme ölçüsü;

Bir bebeğin gösterdiği materyal ve deneyimin bireysel kapasiteye uyma ölçüsü;

Anneye, babaya ve başkalarına yönelttiği olumlu duygu ifadelerinin yoğunluğu ve sıklığı.

Her durumdaki korelasyon katsayısı +0.50 ve üstüydü, bu bir annenin bebeğinin ritmi ve gelişimine kendisini adapte ettiği ölçünün en yüksek iki belirtisidir.

Son yıllarda Ainsworth ve aynı ya da ilgili metotları kullanan diğer araştırmacılar, bir bebek ya da daha büyük bir çocukta göz-

lemlenen bağlanma örüntüsü ile o dönemlerde aldığı annelik örüntüsü arasında oldukça güçlü bir korelasyon kanıtı sunmuşlardır. (Bu kanıtları incelemek için bakınız, Cilt 2 Bölüm 21.) Sadece bu değil aynı zamanda bir çocuğun anne figürüne gösterdiği bağlanma örüntüsünün, aldığı annelik örüntüsünün yüksek orandaki sonucu olduğunun açık belirtileri vardır. Bu konunun daha detaylı ele alınışı Bölüm 18'de bulunabilir. Son bulgular aslında uzun vadeli veriler üzerinde düşündükten sonra ilk Ainsworth tarafından ana hatları çizilen güvenli bağlanmaya katkı sağladığına inanılan annelik davranışı belirtisinin geçerliliğini güçlü bir şekilde destekler.⁴ Listesi şunları içermektedir: (1) annenin bebeği tutarak gerginliğini alabilmesiyle birlikte özellikle ilk altı ay boyunca anne ve bebek arasında sık ve devam eden fiziksel temas; (2) bebeğin sinyallerine annenin duyarlılığı ve özellikle bebeğin ritmiyle uyum içerisinde müdahalelerini zamanlayabilme; (3) bebeğin kendi eylemlerinin sonuçlarından bir anlam çıkarabilecek kadar düzenlenmiş bir ortam. Listelediği belki de kendi başına bir koşul olarak yukarda verilenlerin bir sonucu olan diğer koşul, anne ve bebeğin ortaklaşa buldukları karşılıklı hazdır.

Klinik deneyimi olan bir grup farklı araştırmacı (örneğin David ve Apel, 1966, 1969; Sander, 1962, 1964; Bettelheim, 1967) çocuk gelişimi için büyük önemi olan bu çeşitli koşulları ayrıca dikkate almaya başladılar. Özellikle bahsedilen koşullar bir yanda annenin sinyallere olan duyarlılığı, müdahalelerin zamanlaması ve diğer yanda sosyal girişimlerin öngörülebilir sonuçlara neden olmasını çocuğun deneyimleyip deneyimlemediği, girişimlerinin anneye karşılıklı aktarım kurmada başarılı olma derecesidir. Tüm bu koşullar karşılandığında çiftin arasında aktif ve mutlu bir aktarım ve güvenli bir bağlanma gelişiyor gibi görünebilir. Koşullar sadece kısmen giderildiğinde karşılıklı verişimde bir dereceye kadar uyuşmazlık ve hoşnutsuzluk meydana gelir ve gelişen bağlanma daha az güvenlidir. Son olarak koşullar zar zor karşılandığında aktarım ve bağlanmada ciddi noksanlıklar oluşabilir.

⁴ Devamındaki kısım Ainsworth ve Wittig'den (1969) alıntılanan biraz kısaltılmış ve değiştirilerek yazılmıştır. Sonucu destekleyen veriler Ainsworth ve diğerlerindedir (1978).

Çocuğun anne figürünün sosyal tepkilerini öngörmede çok zorlanmasından dolayı kesinlikle etkileşim yetersizliğine bağlı bağlanma gelişiminde büyük gecikme ve muhtemelen bazı otizm biçimleri bunlar arasındadır.⁵

Bağlanma davranışı örüntülerini belirlemede bugün önemli görülen değişkenlerin doğası dikkate alındığında çocuk yetiştirme tekniklerinin etki çalışmalarının pek çok olumsuz sonuç üretmesi biraz şaşırtıcıdır (bakınız, Caldwell, 1964). Biberona karşı meme ile besleme, programa karşı kendi isteği ya da geçe karşı erken sütten kesme ile ilgili veriler doğru olsa bile bize çok ilgili görünmemektedir. Brody'nin (1956) birkaç yıl önce gösterdiği gibi memeden beslenme pratiği, bebeğin sinyallerine annelik duyarlılığı garantisini sağlamaz. Beslenme sırasında bebeği tutmak ne uyum ne de yakınlık sağlar.

Yine de beslenme sırasında tamamen ilgisiz bir şekilde meydana gelen emzirmeyi uzaklaştırmak için hiçbir neden yoktur. Özellikle ilk aylar boyunca beslenme durumu anne bebek etkileşimi için birincil nedeni oluşturur. Bu nedenle annenin bebeğin sinyallerine olan duyarlılığını, müdahalelerini onun ritmine uygun zamanlama becerisini ve bebeğin sosyal girişimlerini ölçmek için mükemmel bir fırsat sağlar –her biri sosyal etkileşimin nasıl gelişeceğini belirlemede önemli bir rol oynar. Bu şartlar dikkate alındığında annenin çocuğunu besleme biçimi, bağlanma davranışının nasıl gelişeceğini öngörüsünü sağlayabilir. Ainsworth ve diğerleri (1978) bu tezi destekleyen veriler sunmuşlardır ve Sander (1969) vaka materyali ile bunları örnekler.

Kabul edilmelidir ki koşullarla ilgili gelişmiş hipotezlerin ilk yılda yetersiz olarak sınanmış kalan bağlanma davranışının gelişimiyle ilgili olması olasıdır. Yine de Bölüm 18'in gösterdiği gibi

⁵ Bu görüş otistik çocuklar konusunda hayli deneyimli iki klinisyen tarafından ifade edilmiştir. Bettelheim (1967) otistik çocukların, öngörülebilir bir etkisi olan sosyal etkileşimde bulunma deneyimine sahip olmadıklarını ve sonuç olarak insanlarla meşgul olurlarken hedef yönelimli eylem ve ayrıca öngöründen vazgeçtiklerini savunur; bunun çoğunlukla hedef yönelimli olan ve o şekilde kalan gayri şahsi nesnelere yönelen davranışlarıyla çeliştiğini açıklar. Mahler (1965) ayrıca "ikinci otizmdeki geri çekilmenin öngörülemeyen anne bulgusundan kaynaklanabildiğini savunur. Ayrıca bakınız, Tinbergen ve Tinbergen (1982).

pek çok yeni veri onları destekler ve altmışların sonlarında ilk defa formülleştirilmesine göre bugün daha sağlam kurulmuştur. Onlar, yoğun araştırma görmeye devam edilebilirler.

Örüntülerin Sürekliliği ve İstikrarı

İlk doğum gününe kadar hem anne hem de bebek, çoğunlukla diğerine cevaben sonuçlanan, etkileşim örüntüsünün oldukça karakteristik olduğu pek çok düzenleme yapmıştır. İki unsurun yani çocuğun bağlanma davranışı ve annenin ilgi davranışının ve örüntünün istikrarının hangi derecede olduğu sorulabilir. Bu soruların cevapları karmaşıktır.

Açıkçası çift tarafından benimsenen etkileşimsel örüntünün her bir partnere verdiği tatmin arttıkça bağlılıkları daha istikrarlı hale gelir. Diğer yandan benimsenen örüntü birinde ya da ikisinde tatminsizliğe yol açıyorsa tatmin olmamış partner ya her zaman ya da zaman zaman mevcut örüntüyü değiştirmeye çalışacağından daha az istikrar olacaktır. Annedeki kişilik bozukluğundan ortaya çıkan istikrarsız örüntü örneği Sander tarafından tanımlanmıştır (1964).

Yine de partnerlere tatmin edici gelse de gelmese de çiftin hazırladığı etkileşimsel örüntü ne olursa olsun çift, ilk yıl boyunca en azından devamındaki ikinci üçüncü yılda sürdürme eğilimindedir (David ve Appell, 1966). Bunun nedeni, kısmen birinin diğerinden belirli bir biçimde davranmasını beklemesi ve bir kural olarak beklenen davranış ne olursa olsun, diğerinin alışıldık tepkisi de olsa, her ikisinin de davranış biçiminin ortaya çıkmasından kaçınmamasıdır. Bununla birlikte beklentiler kabullenilme eğilimindedirler. Bu tür işlemlerin bir sonucu olarak ister iyi ister kötü olsun etkileşen çift kendi biçiminde gelişir ve ayrı ayrı dikkate alınan her partner istikrarlı bağımsızlığına ulaşır.

Gene de anne ve çocuk arasında devam eden ve belirgin istikrarlı etkileşim örüntüleri sonraki yıllarda meydana gelen olaylarla bariz bir şekilde değişebilirler. Bir kaza ya da kronik bir hastalık bir çocuğu daha talepkar ve/veya annesini daha koruyucu hale getirebilir. Annedeki distraksiyon ve depresyon kendisini daha az tepkisel yapacaktır. Herhangi bir şey anneyi çocuğu reddetmeye

ya da ayrılma tehdidini ya da ceza olarak sevgi yoksunluğunu kullanmaya yöneltecekken bebek büyük olasılıkla daha yapışmacı olacaktır. Ya yeni bir bebeğin gelişi ya da çocuğun anneden ayrılma süreci kendi dengesizliğini yaratacaktır ve her iki durum da onların arasındaki etkileşim örüntüsünün temelde kötüye yöneldiği birinin ya da diğ erinin davranışını bazen değiştirebilir. Aksine annenin çocuğa daha anlayışlı davranması ve çocuğun bağlanma davranışını daha fazla benimsemesi, bu tür davranış yoğunluğunu azaltabilir ve böylelikle annenin de bunu daha kolay karş ılamasını sağlayabilir.

Bu nedenle prognostik öneminin büyük kısmı, bir çiftin ilk doğum gününde karakteristik bir etkileşim örüntüsü kurmasının olası oldu ğ u açıklamasından okunamaz. Pek çok çift için bunun anlamı, sürdürülmesi olası bir örüntünün o zamana kadar mevcut olmasıdır.

Son kanıtların tümü göstermektedir ki on iki aylık bir çocuğun partneri oldu ğ u çiftin etkileşim örüntüsünden ayrı kendisinin bağlanma davranışının karakteristik bir örüntüsünü gösterdiği ve bir dereceye kadar özerk süreklilik ima etti ğ i kesinlikle yanlıştır ve bu yaştaki çocuğun davranışsal organizasyonu partneri oldu ğ u çiftinkine göre çok daha az stabildir. Bireyler olarak ele alınan küçük çocukların davranışsal organizasyonundaki süreklilik ya da değişkenlik ile ilgili bugün çok az şey bilindi ğ i doğrudur. Yıllar geçtikçe esnekli ğ in azaldığı güvenli bir şekilde söylenebilir. İster avantajlı olsun ister olmasın hangi organizasyon var olursa olsun, gittikçe daha zor değişmektedir.

Çiftler arasında etkileşimsel örüntüler muhtemelen daha hızlı istikrara kavuşurlar. Bunun tek nedeni kurulan etkileşimsel örüntü ne olursa olsun karş ılıklı adaptasyonun bir sonucu olarak var olmasıdır. Bununla birlikte bunu devam ettirme baskısı artarak iki taraftan da gelir. Bu süreklilik, düzenlemenin hem gücü hem de zayıflığıdır. Örüntü her ikisinin gelece ğ i için uygunsa süreklilik onun gücü haline gelir. Bir bütün olarak örüntüdeki bir değişim, her ikisinin davranışsal organizasyonunda bir değişim gerektirir.

Çocuk psikiyatrisinde son yıllarda, pratisyenlerin tedavi etmek için uğraştıkları problemler ço ğ unlukla bireylere ba ğ lı problemler

olmayıp ikisi arasında ve çoğunlukla aile üyelerinin gelişen stabil etkileşim örüntülerinden kaynaklı olduğu giderek artan kabulünden daha önemli bir şey çıkmamıştır. Teşhis becerisi bu etkileşimsel örüntülerin ve onların sürekliliğine katkıda bulunan ailenin her bir üyesindeki mevcut eğilimlerin değerlendirilmesinde yer alır. Terapötik beceri, değişimlerin ailenin tüm üyelerinde az çok eş zamanlı olarak meydana gelmesini sağlayan tekniklerde yer alır böylelikle yeni bir etkileşim örüntüsü var olmaya ve süreklilik kazanmaya başlayabilir.

BAĞLANMA DAVRANIŞININ ORGANİZASYONUNDA GELİŞİMLER

Bağlanma davranışının çocuklukla yok olmadığını yaşam boyunca devam ettiğini defalarca söyledik. Hem eski hem de yeni figürler seçilir ve yakınlık ve iletişim onlarla devam eder. Davranışın sonucu devamlılık gösterdikçe buna ulaşma araçları farklı hale gelir.

Büyük bir çocuk ya da bir erişkin diğer kişiye bir bağlanma sürdürüyorsa bunu bağlanma davranışının temel elementlerinin ilk doğum gününde mevcut olmasının yanında ayrıca gittikçe daha karmaşık elementler dizisini değiştirdiğinden davranışını çeşitlendirerek ortaya koyar. Örneğin annesini komşunun evinde arayıp bulan ya da sonraki hafta akrabalarını ziyaret etme planına annesinin de dâhil olması için ondan rica eden bir öğrencinin eylemlerinde yatan davranış organizasyonunun derecesi ile bebekken ilk kez odanın dışındaki annesini izlemeye kalkıştığı aynı bireyselliğin organizasyon derecesini karşılaştırın.

Bağlanma davranışının daha çok yönlü bu unsurlarının tümü, belirli hedefli planlar olarak organize olurlar. Bu belirli hedeflerin ne olduğuna bakalım.

İlk yılın ilk üç çeyreğinde koşullar ne olursa olsun bir çocuğun aslında bağlanma davranışını sonlandırabilecek hiçbir girişim planlamadığı görülür. Ya memnun olduğu durumda gerekli koşulları elde ederler ya da rahatsız olduğu durumda buna kalkışmazlar. Sergilediği bağlanma davranışı ne olursa olsun yine de hedef düzeltimli değildir. Sıradan bir evde bile öngörülebilir so-

nuçlar arasında anneye yakınlık duyma oldukça muhtemel görü-
lür.

Bir çocuk sekizinci ayını geçerken ve doğum gününe yaklaşır-
ken¹ daha becerikli hale gelir. Ondan sonra rahatsızlığı yok eden
ve onlara güven hissettiren koşulları keşfediyor gibi görünürler.
Bu evrenin sonrasında davranışlarını planlamaya başlar, böylelik-
le bu koşullara ulaşılır. Sonuç olarak ikinci yıl boyunca kendine
bir amaç geliştirir.

Her çocuk için sonlandırıcı koşullar bağlanma davranışının
zaman zaman ortaya çıktığı görülen yoğunluğa göre değişir, ayrı-
ca seçtiği belirli hedefler zaman zaman değişir. Annesinin dizinde
oturup başka hiçbir şey yapmayacak olduğu bir an belirlemiştir.
Bir diğer anda da kapı girişi boyunca annesini izlemekten mem-
nundur. Normal koşullar altında bağlanma davranışını sonlan-
dırmayı gerektiren koşullar neyse benimsediği bağlanma planının
da belirli hedefinin o olduğu açıktır.

Hedef düzeltimli bağlanma planları, yapı içerisinde basit ve
hızlı bir şekilde uygulanır olmaktan, daha fazla değerlendirilir bir
takım şeyler olmaya değişebilir. Belirli bir planın karmaşıklık de-
recesi, kısmen seçilmiş belirli hedeflere kısmen kendisi ve bağ-
lanma figürü arasında elde edilen nesnenin durumuyla ilgili tah-
mine ve kısmen de durumu karşılayacak bir plan tasarlama bece-
risine bağlıdır. Plan ister basit ister karmaşık olsun, ortam ve or-
ganizmanın faaliyetlerdeki modellerinden alakasız tasarlanamaz (ba-
kınız, Bölüm 5). O nedenle çalışan modellerin yapısı ve ayrıntısı-
nın, çocuğun planlama becerisinin doğumu ve gelişimiyle eş za-
manlı olarak meydana geldiği sonucunu çıkarabiliriz.

Çocuğun bağlanma planlarının çeşitlendiği temel biçim, onla-
rın bağlanma figürünün etkili davranışını gerektirip gerektirme-
diği ve ne kadar gerektirdiğindedir. Bir bağlanma hedefi basitçe
anneyi göz önünde tutma ya da ona daha yakın kalma olduğunda

¹ Décarie (1965) tarafından Fransızca konuşan Kanadalı çocuklarla yapılan ve benzer sonuçlarla tekrarlanan Piaget'in deneyi, yedi aylık olmadan önce bir plan yapabilen olağan üstü bir çocuk göstermiştir: Çocukların büyük çoğunluğu sekiz dokuz aylıktı ve bazıları daha da büyüktüler. Üstelik bu ve daha sonraki yaşlarda plan yapabilme becerisi embriyoniktir en basit durumlarla sınırlıdır (Piaget, 1936, 1937). Flavell (1963) Piaget literatürünün geniş bir anlatımını ve rehberini yazmıştır. Piaget'nin kendisi "plan" ya da "hedef" terimlerini kullanmaz fakat "niyet" ya da "niyetlilik" terimlerini kullanır.

davranışı değiştirmek için planlanmış eyleme gerek kalmayabilir. Diğer zamanlarda bir bağlanma hedefi, annenin sadece sıcak bir şekilde cevap vermesini gerektirebilir ve tekrar çocuk tarafından planlanmış bir eyleme gerek kalmayabilir. Bununla birlikte diğer zamanlarda çocuk bağlanma hedefini anneden çok daha aktif bir şekilde talep edebilir ve sonra da plan neredeyse kesin olarak annenin arzulanmış biçimde davranmasını sağlamak için tasarlanmış tedbirler içerecektir.

Kaçınılmaz bir şekilde çocuğun partnerinin davranışlarını değiştirmek için önceki girişimleri ilkindir. Örnekler uğraştırıcı ve zorlayıcı ve “Buraya gel” ve “Uzaklaş” gibi basit istekler ve emirler olabilir. Bununla birlikte büyürken ve annesinin kendi belirli hedeflerine sahip olabildiğini, annesinin belirli hedeflerini belki de değiştirebildiğini anlarken davranışları daha da karmaşık hale gelir. Böyle olsa bile hazırladığı planlar üzücü bir şekilde yanlış yorumlanabilir, yetersiz çalışan model nedeniyle yine annesininkiler edinilir. Annesi tarafından bıçağı elinden alınmış iki yaşından küçük çocuğun annesine oyuncak ayısını sunarak onu geri almaya girişmesi bir örnektir.

Başkasının davranışının belirli hedeflerini değiştirme yönünde belirli hedefli bir plan hazırlamak için pek çok bilişsel ve model geliştirme kabiliyeti gerektirdiği doğrudur. Öncelikle hedefler ve planlar edinme kapasitesine bağlı başka bir kapasite; ikinci olarak başkalarının hedeflerinden belirlenmiş bu tür ipuçları çıkarma becerisi ve üçüncüsü başkalarının belirli hedeflerinde istenen değişmeye etki etmesi olası bir plan tasarlama becerisi gerekir.

Başkalarını hedef yönelimli olarak tanımlayabilmenin muhtemelen ikinci doğum gününe kadar oldukça iyi saptanabilmesine rağmen başkalarının hedeflerinin aslında ne olduğunu kavramada çocuğun becerisi yine de sadece embriyoniktir. Bunun temel nedeni başkalarının planlarının ve hedeflerinin ne olduğunu kavramak için durumu başkalarının gözüyle gömenin gerekli olmasıdır. Bu ancak yavaş gelişen bir beceridir.

Bu bağlamda bir çocuğun eksikleri onun sosyal ilişkilerini sınırlandırıp onun yanlış anlamasına yol açacağından kısa bir arasöz faydalı olabilir.

Benmerkezciliğin Handikabı

Küçük bir çocuğun kendisinininkinden başka bir bakış açısından gelenleri görmesindeki zorluklara ilk dikkat çeken Piaget idi ve duruma “benmerkezcilik” ismini vermişti. Üç boyutlu alpin modeli kullanarak deneylerinden çıkardığı sonuç -yedi yaşına dek şeyleri başkalarının bakış açısından görme becerisinin olmadığı (Piaget, 1924; Piaget ve Inhelder, 1948)- bir sonraki bölümde sunulan problem üzerine yapılan daha sonraki çalışmalardan ortaya çıkan bulgular karşısında oldukça kötümserdir. Buna rağmen başka insanlar karşısında ister sözel ister sözel olmayan bir düzeyde küçük çocuklar aşağıda açıklanan örnekler gibi kesinlikle erişkinlerle karşılaştırıldıklarında dezavantajlıdır.

Başkalarıyla sözel iletişimde altı yaşının altındaki bir çocuk, söylemek istediğine, söyleme biçimine ve dinleyicinin ihtiyaçlarına uygun, oldukça sınırlı girişimlerde bulunmaktadır. Onun varsayımı, herhangi bir dinleyicinin kendisinin bağlantılı olmayı istediği bir olayda hem bağlam hem de aktörlerin kendisi olacak kadar haberdar olması ve sadece yeni olan ve onu ilgilendiren detayların tanımlanması gerektiği gibi görünmektedir. Sonuç olarak dinleyici bağlam ve karakterlerle aşına olmadığına açıklama anlaşılmaz olmaktadır.

Sadece pratik alanda dünyanın başkalarına nasıl görüldüğü ve hedeflerin neler olabildiğini resmetmede aynı tür zorluk görülmektedir. Bu nedenle Flavell (1961) üçten altı yaşına kadar çocuklara basit küçük görevler vermenin sonuçlarını yayınlamıştır. İlk görev, oyuncak ördekten ruja kadar değişen doğum gününde anneye vermeye uygun nesneleri bir sıralama içerisinde seçmektir. İkincisi, bir resim göstermekti böylelikle resim karşısında oturan birine ters görünecekti. Üçüncüsü bir çubuk ile ilgiliydi, bir ucu yumuşak ve diğeri sivriydi. Yumuşak uç çocuğun elindeyken sivri uç araştırmacıdaydı. Çocuğa çubukta yumuşaklık hissedip hissetmediği (evet) sonra araştırmacının yumuşak hissedip hissetmediği soruldu. Üç yaşındakilerin yarısından azı bu görevlerin birinde, çeyreği ise birden fazla görevde başarılıydı. Altı yaşındakilerin ya tümü ya da büyük çoğunluğu hepsinde başarılıydı.

Bu görevlerde başarısız olan üç yaşındakilerden tipik bir örnek, doğum günü hediyesi olarak annesine oyuncak kamyon

vermeyi seçen bir çocuktur. Bu çocuk, oyuncak ayı sunarak annesine bıçağı geri vermesi için uğraşan küçük çocuğun üç yaşındaki kopyasıydı.

Açık bir şekilde bunlar çocuğun anne “tasvirini” detaylandırdığı yıllardır. Bununla birlikte onun çalışma modeli, ilerledikçe annenin ona yönelik davranma biçimine etki edecek planlar hazırlamasına yardım etme rolüne uygun hale gelir.

Light (1979) tarafından yapılan son çalışma, çocuğun başkasının bakış açısını kavrama kapasitesinin gelişim oranı, muhtemelen annesinin onunla ilgilenirken bebeğinin bakış açısını dikkate alıp alamadığından çok fazla etkilendiğini göstermektedir: Detaylar bir sonraki bölümde sunulmuştur.

Hiç şüphesiz Piaget’nin benmerkezci kavramının, çocuğun başka insan modellerini oluştururken sahip olduğu uygun bilişsel donanımdan ve egotizmle hiçbir ilişkisi olmadığından bahsettiğini fark etmek önemlidir. Aslında bir çocuğun yetişkinden daha fazla egoist olduğunu düşünmek için hiç bir neden yoktur. Tasdik edilmiş son çalışmalara göre (örneğin Zahn-Waxler, 1979) çocuk gerçekte başkalarının mutluluğu ile ilgili çok fazla endişe ifade edebilir ve gerçekten başkası için yapabildiği her şeyi yapar. Fakat kimin küçük bir çocuk tarafından yardım görüyor olma deneyimine sahip olduğunu herkesin bilebileceğinden sonuçlar her zaman memnuniyet verici değildir. Çocuğun başarısız olduğu nokta, ilgisini alana fayda sağlayacak hedef yoksunluğunda değil alıcının bakış açısından kaynaklı neyin faydalı olacağı anlayışındadır.

Bu konuyu daha fazla izlemek, konuyu geniş ve zahmetli bir şekilde açmak ve bir çocuğun aşamalı olarak kendi “içsel dünyasını” nasıl inşa ettiği sorularını derinlikli olarak ileri sürmektir. İlk yılın sonuna doğru başlayıp ve özellikle çok güçlü ve sıra dışı bir dil yeteneğinin kazanıldığı ikinci ve üçüncü yıl boyunca aktif hale gelmesiyle bir çocuk, fiziksel dünyanın nasıl davranmasını beklediği, annesinin ve diğer önemli kişilerin nasıl davranmasını beklediği, kendisinin nasıl davranmasını beklediği ve her birinin diğerleriyle etkileşiminin çalışma modellerini oluşturmakla meşguldür. Bu çalışma modellerinin yapısı içerisinde durumu değerlendirir ve planlar yapar. Annesinin ve kendisinin çalışma model-

lerinin yapısı içerisinde durumunun özel yönlerini değerlendirir ve bağlanma planları yapar.

Bu modeller nasıl oluşmakta ve ondan sonra nasıl bir algılama ve değerlendirme eğilimi doğmaktadır, planlama için ne kadar yeterli ve etkilidirler, tasvirlerin ne kadarı geçerli ve ne kadar bozuktur ve hangi koşullar gelişime yardımcı hangileri engeldir, tüm bunlar çocuklar büyürken bağlanma davranışının organize olduğu farklı biçimlerin anlaşılması için büyük önem arz ederler. Bununla birlikte bunlar, büyük tartışmalar kadar büyük problemler çıkartan sorulardır, üzerinde durmamız ertelenmiştir. Ortaya çıkan kanıtlar bu çalışmanın 2. ve 3. ciltlerinde incelenmiştir ve düzenlemek için tasarlanmış kavramsal bir yapı ortaya konulmuştur.

İşbirliği ve Uyuşmazlık

Bağlanma davranışı hedef düzeltimli bir temelde organize olur olmaz bir çocuk ve anne arasında gelişen ilişki çok daha karmaşıktır. İkisi arasında doğru işbirliği olasıyken sonradan zorlu bir uyuşmazlık olasılığı da ortaya çıkar.²

İki kişi birbirleriyle etkileşime girerken ve her biri planlar yaparken ortak bir amaç ve ortak bir plan paylaşımları ihtimali ortaya çıkar. Bu esnada sonuçlanan etkileşim yeni özellikler kazanır. Bir etkileşiminkilerden tamamıyla farklı olan özellikler, birbirine kenetli sabit eylem örüntüleri zincirine dayanır. Ortak bir belirli hedef paylaşarak ve bunu başarmak için birleşik bir plana katılarak partnerler ödüllendirici bir ortak amaç duygusuna sahip olurlar; ve ayrıca birbirleriyle özdeşleşmeleri olasıdır.

Bununla birlikte partnerlik bir bedel getirir. Her partner, elde etmek için kendi kişisel belirli hedeflerine sahiptir. Aralarındaki işbirliği, sadece kendisinin belirli hedefleri diğerine uygun bir hale getirmek gerektiğinde, feragat ya da en azından ayarlama sürdükçe olasıdır.

² Bir bireyin hedeflerinde değişiklikler yaparak diğer bireyin ortamını değiştirmeye çalıştığında ortaya çıkan bazı problemler MacKay (1964) tarafından kontrol teorisi açısından ele alınmıştır. İki birey de diğerinin hedeflerini değiştirmeye kalkışıyorsa “mantıken iki hedef karmaşıklığını ayırmak imkânsız hale gelebilir”. Bireyler o zaman bireyselliklerini kısmen birleştirdikleri bir ilişki elde ederler. Ayrıca bakınız, Hinde (1979).

Her iki partnerin de yaptığı düzenlemeler hiç şüphesiz pek çok faktöre bağlıdır. Sıradan anne-çocuk çiftinde birinin diğerine uygun pek çok düzenleme yapması olasıdır, ayrıca birinin zaman zaman ayak diremesi ve kendi yöntemini talep etmesi de olasıdır. Yine de mutlu bir partnerlikte sürekli uzlaşma vardır.

Bunun yanında mutlu bir beraberlikte bile belirli hedefler sıralanana dek sürekli küçük uyuşmazlıkların olması ihtimaldir. Bu nedenle bir annenin çocuğun taleplerini genelde kabul etmesinin yanında kabul etmediği zamanlar da vardır. Aslında özellikle küçük bir çocukla ve zamana karşı yarışırken bir yardımcı kullanabilir. Eğer anne anlayışlıysa çoğunlukla mantıkla ya da küçük bir anlaşmayla yani belirli hedefi değiştirmeye çalışarak sonlandırmaya uğraşacaktır.

Bağlanma taleplerinde sıradan bir gün boyunca iki yıllık bir annenin pek çok defa davranışlarının belirli hedeflerini değiştirmeye kalkışması olasıdır. Bazen uzak kaldığı için onu yakalamaya çalışabilir, örneğin erken saatlerde ebeveyninin yatağına atlaması ya da arkadaşları ziyarete geldiğinde annesinin eteğine asılması. Diğer zamanlarda sokakta ya da alışverişte birlikteyken annesi onu yakınında tutmaya çalışabilir. Cesaretlendirme ya da hevesini kırma ve bazen de söylenme, cezalandırma ya da rüşvet verme yoluyla bir anne, aralıklı olarak bağlanma davranışının belirli hedeflerini değiştirmeye kalkışarak çocuğun kendisine olan yakınlığını düzenlemeye gayret eder.

Tamamlayıcı biçimde bir çocuk arada annesinin davranışını ve ona yakınlığını değiştirmeye çabalar ve böyle yaparken en azından annesinin kullandığı metotların bazılarını benimsemesi neredeyse kaçınılmazdır. Altında hem umut hem de uyarı yatar.

Bir çocuk büyürken ve özellikle üçüncü doğum gününü geçirmişse talepleri kolaylaşma eğilimindedir. Diğer ilgileri ve aktiviteleri onu çeker ve zamanını meşgul eder. Onu korkutan şeyler azalır. Bağlanma davranışının daha az yoğunlukta ve daha az sıklıkta aktive olmasının yanında aynı zamanda artan bilişsel unsurlar özellikle uzay ve zaman açısından düşünme kapasitesinin oldukça gelişmesi sayesinde yeni biçimlerde sonlandırılabilir. Bu nedenle artan devamlılık sürelerinden dolayı bir çocuk annesini yokluğunda bile basitçe annesinin nerede olduğunu, ne zaman

döneceğini bilerek ya da onu gerçekten her istediğinde annesinin ulaşılabilir olmasını sağlayarak memnun ve güvenli hissedebilir.

Dördüncü doğum gününde pek çok çocuk için annesinin kolaylıkla ulaşılabilir olduğu bilgisinin oldukça önemli olması muhtemeldir. Buna karşın ikinci doğum gününde daha az anlam taşıması olasıdır (Marvin, 1977).

Anneliği Düzenleme

Anneler ve profesyonel kişiler tarafından sürekli öne sürülen soru; bir annenin, çocuğunun anne varlığı ve ilgisi taleplerini her zaman karşılaması akıllıca mıdır değil midir? Ona teslim olması çocuğun şımarık olmasına neden olacak mıdır? Eğer annelik üzerinden ona teslim olursa başka herhangi bir şeyde annesinin ona teslim olmasını talep etmez mi ve böyle yapmasını beklemes mi? Çocuk bağımsız mı olmalı? Gerçekte ne kadar annelik çocuk için iyidir?

Belki de aynı perspektifte en iyi görülen soru “ne kadar yemek bir çocuk için iyidir?” sorusudur. Bunun cevabı bugün iyi bilinmektedir. En iyisi ilk aylardan itibaren çocuğun yönelimini izlemektir. Daha fazla yemek istediğinde muhtemelen ona faydalı olacaktır, reddettiğinde muhtemelen zarar görmeyecektir. Metabolizmanın dengesinin bozulmaması sağlandığında bir çocuk, karar ona bırakılırsa hem nitelik hem nicelik açısından kendi gıda alımını düzenleyebilir. Bununla birlikte birkaç istisnaıyla bir anne güvenle inisiyatifi ona bırakabilir.

Aynısı özellikle ilk yıllarda bağlanma davranışı için de geçerlidir. Bir annenin çocuğuna baktığı sıradan bir ailede çocuğunun istediği kadar yanında olup ilgi gösterdiğinde ona hiçbir zarar gelmez. O nedenle annelik açısından -yemek konusunda- küçük bir çocuğun baştan itibaren karar vermesine izin verildiğinde tatmin edici bir şekilde kendi alımını/yemesini düzenleyebiliyor gibi görünmektedir. Okul yıllarına eriştikten sonra nazik heves kırma- lar için fırsatlar vardır.

Bir ebeveynin daha fazla özgüvene yönelik ne kadar baskı oluşturmamasının akıllıca olacağını ve özellikle hangi yaşta ve hangi koşullar altında olması gerektiğini bilmek zordur o nedenle araştırma gerektirir. Batılı kültürlerde muhtemelen çok fazla baskı

çok erken oluşur; Doğu kültürlerinde tersi doğru olabilir.³ İlk yıllar boyunca hem çocuk hem annenin en mutlu görüldüğü örüntü, önceki bölümlerde anılan etkileşen çiftlerin portreleriyle örneklenmiştir. Bir anne çocuğunun sinyallerini aldığı ve onlara hızlıca ve uygun bir şekilde cevap verdiğinde çocuk çok iyi gelişir ve ilişki mutlu bir hale gelir. Algılamadığında ya da cevap vermediğinde ya da istediğini ona vermeyip başka bir şey verdiğinde her şey yanlışa gider.

Bağlanma davranışının bozuklukları pek çok türdür. Batı dünyasında bana göre en yaygın olan çok az anneliğin ya da farklı insanların yerine geçmesiyle meydana gelen anneliğin sonuçlarıdır. Bu sonuçlar ortaya çıkarlar fakat çocuğun sevgi ve ilgi doyumsuzluğundan değil annesinin bunları ona vermede zorlanmasından dolayı ortaya çıkarlar. Çocuktan ipucu almak yerine yakından gözlemlendiğinde aşırı annelik yapan bir annenin tüm inisiyatifi kendisinin aldığı görülmektedir. Çocuğuna yakın olmada, ilgisini meşgul etme ve onu tehlikelerden korumada ısrar etmektedir –oğlunu yiyeceklerle doldurmada ısrarcı olduğu görülen aşırı beslenmiş bir çocuğun annesi gibi. Sonraki ciltlerde bu şekildeki ebeveyn eylemlerinin kötü etkisine daha fazla ilgi gösterilmektedir. Bunlar genelde tersine çevrilmiş bağlanma-ilgi gösterme ilişkisinden kaynaklanır (bakınız, Cilt 2, Bölüm 16, 18; Cilt 3, Bölüm 11, 12, 19).

Pek çok türü olan diğer bağlanma davranış bozuklukları en iyi çok fazla ya da çok az annelikten değil çocuğun aldığı ya da alıyor olduğu annelik örüntüsündeki bozukluklardan kaynaklandığında görülmektedir. Bununla birlikte burada bağlanma davranışının daha ileri psikopatolojisine yer vermek uygun olmayacaktır zira bir kaç paragraf konuyu fazlaca basitleştirecektir.

Bu kısa bir bölümdür ve konu için oldukça yetersizdir. Değinen gelişimsel süreçler, sadece büyük içsel bir ilgi değil ayrıca insanı diğer türlerden ayıran çeşitli faaliyetlerdir. İnsanın dilini ve diğer sembolleri kullanma kapasitesi, model planlama ve kurma kapasitesi, başkalarıyla uzun süreli işbirliği sürdürme ve sonu

³ Kriter olarak gen sağkalımını kullanan mevcut evrim teorisi (bakınız, Bölüm 3) çocuklar büyürlerken anne ve çocuk arasındaki kaçınılmaz çatışmaya işaret eder (Trivers, 1974). Bu düşüncelerin insanoğlu ailesine uygulamada hangi çıkarımlarının olabileceğinin yine de belirlenmesi gerekir.

gelmez anlaşmazlık kapasitesi, bunlar insanı insan yapan şeylerdir. Tüm bu faaliyetlerin kökeni, yaşamın ilk üç yılındadır ve tümü, bağlanma davranışının organizasyonunda kayıtlı ilk günlerden ileri gelir. Yaşamın ikinci ve üçüncü yılları boyunca meydana gelen bağlanma davranışının organizasyonunda gelişmelerle ilgili bundan daha fazla söylenecek bir şey var mıdır?

Bu çalışmanın ilk baskısında sorumu muhtemelen çok daha fazlasının var olduğu riskine girerek ve ayrıca en az çalışılan insan gelişim evresinin bir çocuğun en ayırıcı şekilde onu insan yapan her şeyi elde ettiği evre olduğunu söyleyerek yanıtladım. Bu cildin sonunda yine de cahilliğin anakarası hala fethedilememiştir. O zamandan beri hem çok sayıda hem de yetenekli araştırmacılar daha aktif oldular. Devamındaki bölümlerde onların birkaç keşfini anlatmaya çalıştım.

KISIM V

ESKİ TARTIŞMALAR YENİ BULGULAR

BAĞLANMA ÖRÜNTÜLERİNDE

İSTİKRAR VE DEĞİŞİM

Astronomiye en iyi giriş kişinin, cenneti geceleyin kendi evine ait bir sürü yıldız olarak düşünmesidir.

GEORGE ELIOT

Güvenle ya da anksiyete ile bağlanmış olarak değerlendirilen bebeklerin daha fazla bağlanması

Bölüm 16'da Mary Ainsworth'un tasarladığı, 12 aylık bir bebek tarafından anneye sunulan bağlanma örüntüsünün değerlendirildiği tekniğin açıklaması verilmiştir. Tekniğin önemli sosyoduygusal nitelikleri değerlendiriyor olduğuna duyulan güven, bu örüntülerin her birini gösteren bebeklerin evde yakından ilgili şekilde davrandıkları bulgularına ve güvenlik güvensizlik sınıflandırmasında kullanılan temel boyutun uzun süredir klinisyenler tarafından kullanılan nesne ilişkilerinin niteliği ya da güven güvenmeme olarak çeşitli şekillerde tanımlanan boyutuyla açık bir şekilde bağlantılı olduğu bulgusuna dayanır. Üstelik bir çocuk tarafından gösterilen bağlanma örüntüsünün annesinin ona davranış biçimiyle ilişkili olduğu gerçeği sadece pek çok çocuk psikiyatrisinin deneyimleriyle bağdaşmaz aynı zamanda pratik sonucun nedensel ilişkisini de öne sürer.

Bugün bu sınıflandırmanın değerine olan güven aile ortamının istikrarlı olması sağlandığında bu örüntülerin yaşamın ikinci yılında devam etme olasılığının yanında ikinci ve sonraki yıllarda da sürdüğü bulgusuyla ciddi şekilde artmıştır. Önceden de söy-

lendiği gibi anneden başka erişkinlerle ve diğer çocuklarla olan sosyal örüntüler ve oyun davranışı uyumludur. Bugüne kadar anlaşılması zor olan gelişimsel süreklilik gösteren kişilik yönlerini değerlendirme aracına sonunda ulaşılabilir olmuştur.

Ainsworth'un sınıflandırma sisteminin, 12 ve 18 ay arasındaki pek çok bebek için istikrarlı değerlendirmelerde bulunmasının kanıtı Connell (1976, Ainsworth ve başkaları tarafından alıntılanmış, 1978) ve Waters (1978) tarafından yapılan çalışmalardan gelmektedir. Connell 47 bebeği 12 aylıkken ve sonra da 18 aylıkken değerlendirmiştir. İki yaşında değerlendirilen örüntünün bebeklerin yüzde 81'inde aynı olduğunu görmüştür. Waters tarafından yapılan 50 bebeklik çalışmada yüzde 96'sının aynı örüntüyü gösterdiği bulunmuştur.

Bir bebeğin on iki aylıkken gösterdiği örüntünün sonraki aylarda sosyal ve keşifsel davranışı öngörmesinin kanıtı, yabancı bir ortamda on iki aylık olarak sınıflandırılan bebeklere dokuz ay sonra erişkin yabancıyla ve serbestçe oyun oynama fırsatı verildiği, daha önceden güvenli bağlanmış olarak sınıflandırılanların oyunun her bölümünde daha uzun süre için ilgilendikleri, oyuncaklara daha yoğun ilgi gösterip detaya dikkat verdikleri ve daha önce kaçınmacı ve ikircikli olarak sınıflandırılanlara göre daha sık gülüp eğlendikleri Baltimor'daki (Main, 1973; Main ve Townsend, 1982) ilk çalışmada ortaya çıkmıştır. Ayrıca güvenli bebekler anneleriyle ve diğer kişilerle (Londerville ve Main, 1981) daha işbirlikçiydi. Doğrulanmış bulgu olarak diğer bir örnek de Matas, Arend ve Sroufe (1978) tarafından yapılan Minnesota'dadır. Üçüncü bir grup da Berkeley'de Main ve Weston (1981) oyun sırasında bebekle ilk defa ilgilenmeye kalkışan ve sonrada gerginlik gösteren bir erişkine bebeğin tepkilerini incelemiştir. Önceden güvenli olarak sınıflandırılan bebeklerin etkileşim açısından belli bir hazırlıkla cevap vermelerinin yanında bazıları erişkinin gerginliğine ilgi göstermişlerdir. Önceden güvenli olarak sınıflandırılan bebekler aksine etkileşim için az hazırlık gösterdiler. Bu türde daha sonraki bir çalışmada (Waters, Wippman ve Sroufe, 1979) 15 aylıkken güvenli ya da anksiyete ile bağlanmış olarak sınıflandırılan bebekler W. Bronson tarafından yapılan video kayıtlarını kullanarak ikinci bir defa kreşte üç buçuk yaşında gözlemlenmişti. Annesinin de bulunmadığı bu or-

tamda güvenli bağlanmış olarak sınıflandırılan 15 aylık bebekler daha önceden güvensiz bağlanmış olarak sınıflandırılanlardan sosyal olarak daha yetenekli, oyunda daha etkili ve daha meraklı, ayrıca diğer çocukların gerginliğine daha sempatik olduklarını gösterdiler. Anaokuluna kadar güvenli bağlanmış çocukların olumlu davranış örüntüleri çocuğun kendisinin bir fonksiyonu olmaktadır ve teori önceden belirttiği gibi artık annenin varlığına bağlı değildir.

Bugüne dek bulgular sadece 12-42 aylar arasındaki dönemde tanımlanmış olmasına rağmen daha önce güvenli ya da anksiyeteli olarak sınıflandırılan çocuklar arasındaki benzer türdeki farklılıkların beşinci ve altıncı yıllar boyunca var olmaya devam ettiklerini yayınlayan Arend, Gove ve Sroufe'un (1979) bulgularıyla önemleri oldukça artmıştır. Bir çocuğun kişiliği gelişmekte olduğundan dolayı ilgili bilgiyi elde etmek için farklı teknikler ve ölçekler kullanmak gereklidir. Kullanılanların kısa bir tanımına ihtiyaç vardır: Onlar Jack ve Jeanne Block (1980) tarafından tasarlanmıştır.

Berkeley'den çok tanınan iki uzun dönemli çalışma ve ayrıca kendisinin de bir takım incelemelerinin sığıdığı otuz yıl boyunca biriktirilen veriyi kullanarak Blocks, sosyal ve kliniksel olarak değerli ve zamanla istikrarlı olduklarına inandığı iki kişilik boyutunu detaylandırdı. Birine ego-kontrol diğerine ego-esnek ismini verdi. Ego kontrol, aşırı kontrolden ortadaki optimum ile birlikte ılımlı kontrol arasından kontrol altında'ya değişir. Ego esnek üst uçtaki optimumla birlikte yüksekten düşüğe ya da kırılana değişir.

Aşırı kontrollü kişinin nitelikleri, zoraki ve ketlenmiş tepkiler zayıf duygusal ifade ve işlenen bilginin kısıtlanmasıdır. Kontrol altındaki kişinin nitelikleri arasında düşünmeden hareket etme, dikkat dağınıklığı, duyguların açık ifadesi ve işlenen bilgi üzerinde çok az kısıtlama vardır.

Ego esnek, kişinin koşullara göre kontrol düzeyini değiştirme kapasitesinden bahseder. Yüksek esnek kişinin nitelikleri arasında değişen durumlara adapte olmada beceriklilik, davranış repertuarını esnek kullanım ve rekabetçi ve çatışmacı bilgiyi işleme becerisi vardır. Buna karşın kırılğan kişi az esneklik gösterir, değişime ve stresli durumlara ya asıl tepkisini katı bir şekilde muhafaza

ederek ya da alt üst olarak tepki verir. Rekabetçi ve çatışmacı bilgi onu aşırı derecede kaygılı yapar.

Ego kontrol ve ego esnek için değerlendirme tekniklerini tasarlarken Blocks verilerini iki temel kaynaktan elde etmiştir: (a) Q-sort aracılığıyla kaydedilen kreşteki çocukları iyi bilen öğretmenlerin gözlemleri; (b) bir dizi laboratuvar testindeki çocukların performansı. Her iki sınıftaki veriler için Blocks belirtileri mümkün olan pek çok farklı kaynaktan ve benzer tipte bir veri havuzundan elde eder. Bu sayede belirtiler daha temsilci hale gelir ve tek bir kaynaktan elde edilen bir ölçüme göre daha geçerlidir.

Blocks her iki cinsiyet, bir yaş grubu, farklı örnekler ve veri toplamada çeşitli metotları kapsayan çalışmalarda iki kavramın uygulanabilirliğini ve faydalılığını gösterir; gözlemleme, test etme ve öz bildirim (Block ve Block, 1980). Oldukça geniş etnik ve sosyo-ekonomik alanda 100'den fazla çocuk üzerinde yapılan uzun vadeli çalışmada Blocks, çocuklar üç yaşındayken yapılan ile dört yıl sonra yedi yaşına geldiklerinde yapılan değerlendirmeler için sağlam bir öngörü gücünde bulunmuştur.

Arend ve diğerlerinin (1979) uzun vadeli çalışması 18 aylıktan 5. yıla kadar köprü oluşturur. Ainsworth'un 18 aylıkken sınıflandırılan beyaz orta sınıf bebekler grubunda 4 buçuk ve 5 buçuk yaşları arasındakilerin 26'sı izlendi. 12'si güvenli bağlanmış olarak, 14'ü anksiyete ile bağlanmış olarak sınıflandırıldı. Bugün üç dört yıl sonra tüm bu çocuklar yuva ya da kreşe gidiyordu. İki tekniği değerlendirmek için ego esnekliği ve ego kontrolü kullanılmaktadır; biri, çocuğu en azından sekiz aydır bilen bir öğretmen tarafından yapılan bir Q-sort; diğeri, Block'un laboratuvar tekniklerinin alt grubu. Sonuçlar öngörülerle uyumluydular. Her kaynaktan ayrı ayrı elde edilen ego-esnek için ortalama puanlar, önceden anksiyeteli bağlanmış olarak sınıflandırılan 14 çocuğa göre güvenli bağlanmış olarak sınıflandırılan 12 çocuk için her durumda önemli derecede yüksekti. Q-sort'tan gelen ego-kontrol için ortalama puanlar güvenli bağlanmış çocukların ılımlı kontrollü olduklarını, anksiyeteli ve kaçınmacı 8 çocuğun aşırı kontrollü olduklarını ve anksiyeteli ve esnek 6 çocuğun kontrol altında olduğunu göstermiştir (Laboratuvar tekniklerinden gelen ego kontrol için ortalama puanlar hiçbir farklılık göstermemiştir). Öngörü ile uyumlu diğer bulgu, üç ayrı merak ölçüsünde güvenli bağlan-

miş çocukların anksiyeteli bağlanmış çocuklardan çok daha yüksek puan almış olmalarıdır.

Vurgulanması gereken diğer bir nokta beş yaşındakilerin annelerinin olmadığı okul ve laboratuvar gibi ortamlarda performanslarından değerlendirildikleridir. Bu nedenle yeniden tekrarlasak güvenli bağlanmış çocukların performansının annelerinin varlığından bağımsız olduğunu göstermiştir. Bu ve ilgili çalışmaları incelemek için bakınız, Sroufe (1979).

Bu bulguları doğrulayıcı daha uzun vadeli çalışmanın sonuçları, kliniksel ve eğitici içerikliklerin değerli irdelenmesiyle birlikte, son dönemde Sroufe tarafından yayınlanmıştır (1982).

Bağlanma Organizasyonu: değişkenlikten istikrara

İlk bir iki yıl boyunca şimdiye dek tanımlanmış bağlanma örüntüsünün çocuğun bir partner olmasının kendi içerisindeki organizasyonundan çok çiftin bir özelliği olduğuna dair belirgin kanıtları mevcuttur. Bununla birlikte aylar geçtikçe bağlanmanın iç organizasyonu çalışan bağlanma figürü modeliyle birlikte çok daha istikrarlı olmaktadır. Sonuç olarak sadece değişime dirençli değil aynı zamanda bunu gittikçe arttırmaktadır.

Bağlanma organizasyonunun başlangıçta değişken olduğunun kanıtı çeşitli kaynaklardan gelmektedir. Örüntü istikrarının yayınlanmış olduğu önceki bölümde açıklanan çalışmalarda sujeler beyaz orta sınıf kökenliydi, ebeveynlerin evlilikleri bozulmamıştı ve her annenin çocuğuna davranış biçiminde yüksek dereceli süreklilik bulunmaktaydı. Bu tür ebeveynsel ilgi sürekliliği dezavantajlı ailelerde daha az yaygındır. Bu tür popülasyondan istifade edilen 100 süjeli bir çalışmada (Vaughn ve diğerleri, 1979) annelerin sadece yarısının evli ve çoğunun yirminin altında olduğu bir grupta on iki aylıkken değerlendirilen örüntülerin üçte birinden azı olmamak koşuluyla altı ay sonra bazıları daha iyiye bazıları daha kötüye değişmişti. On ikinci aydaki güvenli bağlanmanın on sekiz aylık olunca anksiyeteli bağlanmaya dönüştüğü on çocuğun durumunda, anneler örüntülerin güvenli olmaya devam ettiği 45 çocuğun annelerine kıyasla değişim süreci boyunca daha stresli yaşam olayları deneyimlediklerini raporlamışlardır. Değişimin anksiyeteden güvenliğe karşıt yönelimde olduğu çeşitli durumlar-

da büyükannenin gelişinin faydalı bir rol oynadığı olası görünmektedir (Egeland ve Sroufe, 1981).

Main ve Weston (1981) tarafından yapılan diğer çalışmada ilk on sekiz ay boyunca bir çocuğun her iki ebeveyniyle farklı örüntüler gösterebildiği görülmüştür. İlk on iki ay bir ebeveyniyle ikinci on iki ay diğer ebeveyniyle altmış bebek gözlenmiştir. Bir grup olarak bakıldığında babayla gösterilen bağlanma örüntülerinin kabaca aynı yüzdeli dağılımla anneye gösterilen örüntülere oldukça benzediğini görülmektedir. Fakat bireysel olarak her bir çocuğun gösterdiği örüntüler incelendiğinde bir ebeveyninin gösterdiği ile diğerinin gösterdiği örüntüler arasında hiçbir korelasyon görülmemiştir. Bir çocuğun yeni insanlara yeni görevlere yaklaşımında ebeveynleriyle ilişkilerinin rol oynadığı görülmektedir. Ebeveynleriyle güvenli ilişkisi olan çocuklar daha emin ve daha yeteneklidir; ikisiyle de güvenli ilişkisi olmayan çocuklarda bu durum asgari düzeydedir; biriyle güvenli ilişkisi olup diğeriyle olmayanlar arada kalmışlardır.

Bir çocuğun geliştirdiği bağlanma örüntüsü ile ilgili sahip olduğumuz kanıtlar, önceden Bölüm 16'da vurgulandığı gibi açık bir şekilde bakıcının etkili rolünü doğrular. Bu yönde diğer kanıtların işaret ettikleri arasında Ainsworth'ün ilk çeyrekteki ağlama miktarıyla ilk yılın son çeyreğindeki 23 çocuğun ağlama miktarını karşılaştırması vardır (Ainsworth ve diğerleri, 1978). Başlangıçta bebeğin ağlama miktarı ile annesinin ona davranma biçimi arasında hiçbir korelasyon yokken yılın sonuna doğru ağlayan bebeklerine anında müdahale eden annelerin bebekleri ağlamaya bırakan annelerin bebeklerinden çok daha az ağlamaktadırlar. Bu nedenle annelerin davranışı başladığı gibi devam ederken bebeklerinki değişir.

İlk aylardaki annelik duyarlılığı ile yirminci aydaki bağlanma örüntüsü arasındaki yakın ilişkinin benzer bulguları Egeland, Deinard ve Sroufe (bakınız Sroufe, 1982) tarafından yapılan yeni uzun vadeli çalışmada yayınlanmıştır. Üstelik bu çalışmada bebeğin pek çok boyut barındıran mizacı yenidoğan sürecinde oluşur fakat onlar bir yılda görülen son derece farklı bağlanma örüntülerini dikkate almamışlardır.

Bir çocuğun ilk deneyimlerinin bağlanma örüntüsü ve böylelikle kişilik gelişimi üzerindeki güçlü etkileri, ailesi tarafından fiziksel istismara uğramış ya da ilk yıllarını enstitüde geçiren çocukların derinden bozulmuş sosyal davranışlarından daha belirgin değildir.

George ve Main (1979) fiziksel istismara uğradıkları bilinen bir ve üç yaş arasında yeni yürümeye başlayan çocukların gözlemlerini yayınladılar ve stres yaşayan ailelerden gelen, birbirine benzer yeni yürümeye başlayan 10 çocuğun günlük bakım merkezindeki davranışlarını karşılaştırdılar. İstismar edilen çocuklarda çok sık görülen davranışlar, akranlarına saldırmak, rahatsız etme, bakıcılara saldırmak tehdidi ve dostça girişimlere ya etkileşimden kaçınarak ya da karışık kaçınma ve yaklaşma hareketleriyle karşılık vermedir. Bu şekilde çocuklar kendini izole etme ve onlara yardım eden erişkinleri uzaklaştırma eğilimindedirler bu nedenle kendi kendini yenileyebilen döngüye girerler. Benzer tipte fakat daha küçük ölçekli davranışlar normal örneklerdeki kaçınmacı bebeklerde gözlemlenmiştir ve bebeğiyle fiziksel temastan hoşlanmayan, ona öfkeli davranışta bulunan anne ile uyumludur (Main ve Weston, 1982). Bu bulgular, her partnerin diğerini etkileyen değişimin hangi derecede olduğu ve etkileşimin mevcut örüntüsünün ne kadar tarihsel ve etkileşimsel işlemin bir ürünü olduğunu gayet iyi betimler.

Tizard ve Hodges (1978) tümü ilk iki yılını bir enstitüde geçirmiş 51 çocuğun sekiz yaşındayken davranışları üzerine rapor yayınlamışlardır. Yarıları evlat edinilmişti, yirmisi 4 yaşından önce, diğerleri beşinden sonra ulaşmıştı (diğer 26'nın 13'ü ebeveynlerine geri verildi, 6'sı evlatlık verildi ve 7'si enstitüde kaldı). Evlat edinilen 25 çocuktan 20'sinin yeni aileleriyle karşılıklı yakın bir duygusal ilişki kurdukları görülmektedir fakat 5'i -önemli bir azınlık- bunda başarısız olmuştur. Sonradan evlat edinilen bu çocukların en azından yarısı okulda oldukça sıkıntı çıkarmışlardır. Huzursuz, kavgacı, itaatsizdirler, eleştiriye sinirli, öğretmenlerden ve benzeri yabancılardan erişkin ilgisine doyumsuz bir şekilde arzu duyuyor gibi görünmektedir.

Bir çocuk üvey ebeveynine bağlanmış olsa da olmasa da (bir şekilde) temelde bu ona nasıl davrandıklarına bağlıdır. Onun ilgi ve bakım arzusunun ne kadar kolay kabul ederlerse buna ayırdıkla-

rı zaman artar ve bağlanma daha fazla belirginleşir. Benimsenmemiş çocukların gelişimi aynı açık korelasyonu göstermiştir. Beklendiği gibi bağlanmamış çocukların bağlanmışlara göre “aşırı arkadaşça” olmaları daha olasıdır. Öyle olsa bile anne figürüne yakından bağlandığı söylenen pek çok çocuk fark edilmeyecek derecede dostçadır. Bağlanmanın niteliği konu içerisinde önemli konumdadır. Bu ve diğer çalışmalardan gelen bulgular (bakınız Rutter, 1981) sonrasında kapasitenin gelişimini güvenli hale getirmek ve ayırt edici bağlanmanın gittikçe daha da zorlaştığı ya da bir başka deyişle çocuğun bağlanma davranışının önceden organize olduğu örüntünün devam etme ve büyürlerken mevcut deneyimle daha zor ve gittikçe tamamen azalan değişim eğiliminde oldukları yaşamın ilk döneminde hassas bir evrenin olduğu hipotezini destekler. Bu sadece büyük pratik bir sonuç sorunu değil en son çalışmanın gösterdiği gibi bugün sistematik araştırmaya giren bir sorundur.

Alınan bakım niteliğinin gelişen bağlanma örüntüsüne etki ettiği sonucu bebeğin oynadığı rolü hiçbir şekilde dışarıda bırakmaz. Annenin bebeğine davranma biçimi kısmen kişiliğine, bebekler hakkındaki ilk düşüncelerine ve ailesinde gördüğü deneyimlere (Frommer ve O'Sea, 1973; Wolkind ve diğerleri, 1977) kısmen de bebeği tarafından gösterilen davranış tipini de içeren o anda deneyimlediklerine bağlıdır (Korner, 1979). Rahat bir yenidoğan kararsız bir annenin uygun bir ilgi örüntüsü geliştirmesine yardım edebilir. Diğer taraftan zor, öngörülemeyen yenidoğan, dengeyi diğer tarafa çevirebilir. Yine de tüm kanıtlar göstermektedir ki potansiyel olarak kolay bir bebek eğer olumsuz bir bakım görürse olumsuz bir şekilde gelişmesi olasıdır ve neyse ki sadece birkaç beklentiyle birlikte potansiyel olarak zor bir bebek hassas bir ilgi gösterildiğinde olumlu bir şekilde gelişebilmektedir (Sameroff ve Chandler, 1975; Dunn, 1979). Duyarlı bir annenin zor, öngörülemeyen bir bebeği bile benimseme ve öylelikle onu olumluya geliştirebilme kapasitesi, belki de bu alandaki son bulguların içinde en cesaretlendirici olanıdır.

Kavramsal perspektif almanın gelişimi

Bölüm 14 ve 17’de hedef düzeltimli partnerlik dediğimiz kavramın gelişimi hem kendisinden ayrı annesinin kendi hedeflerine

sahip olması gibi onu anlama hem de onu dikkate alma kapasitesine bağlıdır. Son araştırmalar (örneğin Marvin ve diğerleri, 1976) bu gelişim ile ilgili kanıtlar ortaya koymuşlardır. Üçüncü doğum gününde bu başarıya ulaşabilen çok küçük bir azınlıktı. Bununla birlikte beşinci doğum gününe kadar çoğunluk büyük bir ihtimalle bunu yapabilir. Bu dönüşümün en olası olduğu süreç, yaşamın dördüncü ve beşinci yıllarıdır.

Light (1979) mevcut fikirler üzerine faydalı bir inceleme yapmıştır. Piaget'nin benmerkezcilik çalışması onun da işaret ettiği gibi önemli bir sınırlamadır. Örneğin bulgular sadece görsel bakış açısıyla ilgilidir ve üstelik bunlar kişiler üstü bir görünümle sınırlandırılır; Piaget'nin bulguları ise farklı yaşlardaki çocukların çapraz kesişimli araştırmalarda görülen grup farklılıklarına dayanır.

Light, dördüncü doğum gününe ulaştıktan hemen sonra ve böylelikle geçiş sürecinin ortasına yakın 56 çocuklu (eşit sayıda kız ve erkek) bir grupla çalışmıştır. Kendi evinde izlenen her çocuğa sekiz görev verilmişti. En parlak bulgu yüksek puan dizisiydi. Maksimum puan olan 40 üzerinden, puanlar 9 ve 37 arasında değerler alıyordu ve ortalama puan 22 idi. Bu da, diğerleri bununla ilgili daha az fikre sahipken dört yaşındaki bazı çocukların tümüyle kavramsal perspektif becerisine sahip olduğu anlamına geliyordu. Ancak sonuçları grup ortalamalarına dayandırmanın ciddi sınırlamaları olduğu açıktır.

Test edilen çocuk grubu uzun vadeli çalışmanın parçası olduklarından (Cambridge, İngiltere'de yürütülmüş olan) çocuklar ve aileleriyle ilgili epey bir farklı bilgi vardır. Bu, Light'a kavramsal perspektif kazanma puanlarının çocukların karakteristiği mi yoksa ailelerinin karakteristiği ile mi uyumlu olduğunu keşfetme imkânı vermiştir. Çocuğun cinsiyeti ile ilgili bir ilişki ortaya çıkmadığı gibi babanın sosyal sınıfıyla da ilgili bir ilişki yoktur. Akranlarıyla en çok vakit geçiren çocuklar diğerlerinden yüksek puan da elde etmemiştir. Çocukların puanları annenin kendini çocuğunu anlayan ve ona bakan olarak tanımladığı biçimle uyumlu olduğunda aksine güçlü ve sürekli korelasyon ortaya çıkmıştır.

Her anneyle bir iki saat süren, temelde oldukça belirli durumlarla ilgili, açık uçlu soruların serbest bir sırada sorulduğu, çocuk-

lar hakkında düşüncelerle ve onları en iyi nasıl büyüttükleri ile ilgili bazı genel sorularla biten geniş bir görüşme yapıldı. Kavramsal perspektif kazanmada yüksek puan alan çocukların anneleri düşük puan alan çocukların annelerinden aşağıdaki biçimlerde farklılaşmıştır. Düşük puanlı aileler daha otoriter bir tavır takılırken yüksek puanlı anneler gerçek davranışıyla olduğu kadar çocuğun duygu ve niyetleriyle de ilgiliydiler ve durum bunu gerektirdiğinde makul tavizlerde bulunmaya hazır dılar. Bu fark, annelerin şu soruya verdiği cevaplarda açık bir şekilde ortaya çıkmıştı: “Herhangi bir şeyin ya da oyunun ortasında sizin için bir şey yapmasını istediğinizde ne yapıyor ve meşgul olduğundan dolayı yapamayacağını söylüyor mu?” Buna göre yüksek puanlı bir anne şu cevabı verebilir: “Eğer bir şeyler yaptığını söylerse ‘bitirdikten sonra yap’ diyeceğim ve o yapacaktır.” Oysaki düşük puanlı bir annenin şöyle söyleyerek cevaplaması daha olasıdır: “Şimdi yapacaksın –sana bunu yapmanı söyledim.” Böylelikle düşük puanlı anneler cezalandırmaya başvurması daha olasıyken yüksek puanlı anneler taviz verme ve antlaşma önerme eğilimindedirler. Fiziksel ceza verilen çocuklar kavramsal perspektif kazanmada özellikle zayıftılar. O nedenle çoğunlukla çocuğunu dikkate alan ve ilgilenen bir annenin onun perspektif ve ilgilerini dikkate alarak karşılık veren bir çocuğa sahip olması olasıdır – yine de bir ebeveynin ya da varsayalım bir modelden öğrenmenin güçlü etkisi bir diğer örnektir.

Bu bulgular üzerinde düşünerek Light çocukların puanlarındaki değişimin muhtemelen çocuklar arasındaki genetik farklılıkları yerine onları benimseme ihtiyacının ve perspektif farklılıklarının çocuklardaki genel farkındalık düzeyinin bir yansıması olduğu sonucuna varır. Bir erişkinin davranışını benmerkezcil olarak değerlendirirken Light, bunun çocuğun başka birisinin perspektifinin kendisinden farklı olduğu konusunda bilgisiz ve dikkate almada becerikli olmadığına işaret eder. Daha doğrusu onun mental bir kapasiteye sahip olduğunu fakat ya bunu kullanmaya asla alışkın olmadığını ya da sıkıntıya girecek kadar basit olmadığını varsayabiliriz.

Light ve diğer araştırmacılar dördüncü doğum günlerinde pek çok çocuğun kavramsal perspektif edinmeye tamamen becerikli olduğunu gördüklerinden annelerinin kendilerine uygun davran-

dığı çocuklarda bunun gelişmeye başladığı yaşı ne olduğunu sormaları doğaldır. Bretherton ve Beeghly-Smith (basım aşamasında) tarafından yapılan orta sınıf ailelerden gelen 30 çocuktaki simge gelişimi üzerine yapılan uzun vadeli çalışmadan gelen bulgular ipucu sağlamıştır. Çocuğu iki yaş dört aya ulaşmadan yaklaşık bir hafta önce (bir ev ziyareti sırasında) bir anneden çocuğunun özel bir kelime listesindeki herhangi bir kelimeyi kullanıp kullanmadığı ve eğer kullanırsa hangi bağlamda ve neden bahsettiklerinin not edilmesi istendi. Kelimeler, çocuğun kendisinin ve başkalarının kavramlarıyla, psikolojik hali, olumlu veya olumsuz etkileri, arzuları, becerileri, bilişleri, ahlaki değerleri ve zorunlulukları ile ilgiliydi. Annenin gözlemleri sonraki görüşmelerde kaydedilmişti.

Çocukların büyük bir çoğunluğu tarafından kullanılan kelimeler şöyleydi, “görmek” ve “duymak”, bir grup duygusal kelime, – sıklık sırasına göre “ağlamak” (=üzüntü), “kızgın” (=öfke), “korkmuş”, “eğlenceli”, “mutlu” ve “üzgün”– ve “bilmek”. Çocukların yüzde sekseni nedensel açıklamalar kullanmıştır ki büyük çoğunluğu rahatsızlık azaltmaya ya da rahatlığı arttırmaya tasarlanmış eylemlerden bahsederler. Kullanılan tüm kelimelerin neredeyse yüzde altmışı kendilerinin yanı sıra başkalarına da uygulanmıştır. Bu çocukların kendilerinin ya da başkalarının ruhsal düzeylerini, kendilerinin ve başkalarının bekledikleri ve geçmiş deneyimlerinin üzerinde yorumda bulundukları ve kendilerinin ya da başkalarının durumunu nasıl değiştirebildiklerini ve buna neyin sebebiyet verdiğini ele aldıklarını görmüşlerdir. Onların sonucuna göre veri, muhtemelen sadece annelerinin onlara duyarlı davrandığı çocukları almamıza rağmen başkalarının hedef ve güdülerini analiz edebilme becerisinin, çocuğun kendisiyle bağlantılı olduğundan, üçüncü yaşta oldukça iyi geliştiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, diğer primatlarda olduğu gibi insanlar için de spekülasyonları körükler (Premack ve Wodruff, 1978), kendimize ve başkalarına içsel zihin durumları atfetmek, etrafımızdaki dünyaya uzamsal nitelikler atfetmek kadar doğaldır.

İTİRAZLAR, YANLIŞ YORUMLAR VE AÇIKLAMALAR

... inandığım teoriler oluşmadan hiçbir gözlem olmayacak.

CHARLES DARVIN

Organizasyonel kavram olarak bağlanma

Bu çalışmanın ilk baskısının yayınlandığından beri geçen 12 yıl boyunca, ana hatlarıyla belirlenmiş bağlanma teorisi pek çok tartışmanın merkezinde yer almıştır. Bazıları kusurluydu bazıları da memnuniyet verici olmasının yanında aydınlatıcı ve güçlendiricidir. Gördüğümüz gibi yukarıdakilerin tümü daha ileri bir ampirik araştırmaya yol gösterecek doğru etkiyi yaratmıştır. Bu bölümün amacı bazı tartışmalı noktaları göstermek, yanlış anlaşılmalara çözmek ve değer verdiğim yazılara dikkat çekmektir.

İlk yanlış anlaşılma kaynağı, ilk baskıdaki bağlanma ve bağlanma davranışı arasındaki belirtilmesi gereken farkı açık hale getiremememden ileri gelmekteydi. Neyse ki bu eksiklik bazı arkadaşlarım özellikle birkaç yayında Mary Ainsworth tarafından önceden düzeltildi (1969, 1972 ve 1978'de ortak yazılan monografin Bölüm 1 ve 14'ü). Başka değerli, katkılarda bulunanlar, Bischof (1975), Sroufe ve Walters (1977) ve Bretherton'dur (1980).

Bir çocuğun bağlanmış olduğunu ya da bir bağlanmaya sahip olduğunu söylemek, bazıları için onun çok güçlü biçimde yakınlık arama, belirli bir figürle temas kurma, belirli durumlarda yani

korktuğu, yorgun ya da hasta olduğunda bu şekilde davranma eğiliminde olduğu anlamına gelmektedir. Bu şekildeki davranma yatkınlığı çocuğun bir niteliğidir ki bu nitelik zamanla yavaşça değişir ve anlık durumlarla etkisiz hale gelir. Buna karşın bağlanma davranışı bir çocuğun çoğunlukla elde etmek ve/veya istenen yakınlığı sürdürmek için uğraştığı çeşitli davranış biçimlerinden birini ifade eder. Herhangi bir zamanda bu tür davranış biçimlerinin bazıları olabilir ya da olmayabilir ki bu yüksek oranda o zaman elde edilen koşullara bağlıdır.

Geliştirilen bağlanma teorisi epizodik görünme ve kaybolmalarıyla birlikte hem bağlanma davranışını açıklamak hem de çocukların ve daha büyük bireylerin belirli bir figüre gösterdikleri devam eden bağlanmayı açıklama girişimidir. Bu teoride anahtar kavram davranış sistemi kavramıdır, bunun açıklaması bu ciltte Bölüm 3 ve 8'de verilmiştir.

Bu, bir çocuğun annesine ilişkin davranışını anlamamanın makul bir yolu olarak ilk kez önerildiğinde davranış kontrol sistemi ya da davranış sistemi kavramı gelişim psikologları ve benzer klinisyenler arasında beklenmedik bir şeydi. Bununla birlikte zaten diğer türde pek çok doymuş teorisinin hem bunu anlamada başarısız olmaları hem de girişimden kaçınmaları sürpriz değildi. Yine de fizyoloji bilgisine ve homeostaz kavramına sahip herhangi biri için problem olmasına gerek yoktur. Kan basıncının, beden ısısının ya da diğer bir yığın fizyolojik ölçümün belirli limitleri arasındaki süreklilikle ilgilensek de ilgilenmesek de veriyi açıklamak için gereken kavram fizyolojik kontrol sistemidir ki bu MSS içerisinde bulunan bir organizasyon olarak algılanır ve bu kitapta önceden ana hatları çizilen prensiplere göre uyumlu faaliyet gösterir.

Bir çocuğun belirli uzaklık ve ulaşılabilirlik sınırları arasında bağlanma figürüne ilgisini sürdürme biçimini açıklamak için davranışsal kontrol sistemi kavramını önerirken, içerisinde belirli sınırların organizmanın ortamın nitelikleriyle olan ilişkisiyle alakalı olduğu ve sınırlamaların fizyolojik araçlardan çok davranışsal araçlarla sürdürüldüğü farklı bir homeostaz biçimini açıklamak için bu iyi anlaşılmış prensipleri kullanmaktan başka yapacak bir şey yoktur. Bağlanma figürüyle ilişkili olarak belirli sınırlar içerisindeki çocuğun devamlılığı hiç şüphesiz sadece çevresel

homeostaz olarak adlandırılan kavramın bir örneğidir. Bölüm 5'te önceden söz edildiği gibi diğer örnekler yuva ve yumurtalarla belirli bir mesafe içerisinde kuşun kuluçkaya yatmayı ya da bir hayvanın uygulanabilirlik ortamında kalmayı sürdürmesini içerir.

Davranışsal kontrol sistemi kavramı anlaşılır anlaşılmaz sınırlar ne olursa olsun içinde organizmanın sürdürülmeye çalışıldığı belirli davranış biçimleri ikincil öneme sahip setler haline gelirler. Sadece belirli bir sona yönelen alternatif araçlardır. Bir çocuğun annesine koşarak, yürüyerek, emekleyerek, sürünerek ya da bir talidomid vakasındaki bir çocuğun yuvarlanarak gitmesi, o yüzden lokomasyonun belirli hedefine yani anneye yakınlık ile karşılaştırıldığında çok az bir öneme sahiptir. Lokomasyon metotları birbirlerine alternatif olduğundan onların pozitif uyumlu olmalarını yanlış bir şekilde bağlanma teorisinin öngörmesi gerektiğini varsayan uyarıcı tepki teorisi açısından düşünenler gibi şaşırmaya gerek yoktur. Bu varsayımın neden olduğu asılsız teori eleştirisine Sroufe ve Waters (1977) tarafından iyi bir şekilde cevap verildi.

Çocuğun bağlanma davranışının çocuk içerisinde var olan organizasyon olarak algılanan bir davranışsal sistemle kontrol edildiği önerildiğinde ilgi davranışın kendisinden çıkıp onu kontrol eden organizasyona geçer. Çocuğun kişiliğinin daimi niteliğinin gerçekte merkezi olarak algılandığı bu organizasyon asla işlevsiz değildir –Bretherton'un (1980) önemli bir yazıda vurguladığı nokta.¹ Kontrol sisteminin fonksiyonlarının etkili bir şekilde faaliyete geçmesi için olaylar hakkında bilgi verecek duyularla donanımlı olunmalıdır ve bu olaylar sürekli olarak izlenmeli ve değerlendirilmelidir. Bağlanma kontrol sisteminde izlenmekte ve değerlendirilmekte olan olaylar iki sınıfa ayrılırlar: Potansiyel tehlike ve stres varlığını (içsel ve dışsal) işaret edenler ve bağlanma fiğürünün nerede olduğu ve ulaşabilirliği ile ilgilenenler. Bu değerlendirmeler ışığında endişeli, rahatsız, güvensiz, kaygılı ya da korkma olasılığı deneyimlendiğinde yakınlığı arttırma eylemi gerekir. O zaman koşullara uygun belirli eylemlere karar verilir ve sistem duyularının çocuğun durumunun uygun bir şekilde değiş-

¹ Inge Bretherton makalesinde bu çalışmanın ilk baskısında sadece yarısı formüle edilen düşünceleri değerlendirir ve önerilen türdeki bir kontrol sisteminin nasıl organize olabildiğini blok diyagram ile örnekler.

tiğine işaret ettiği, çocuğun rahat ve güvenli hissettiği ana dek devam eder.

Diğerleri yerine belirli eylemleri kullanma kararına varırken bağlanma sistemi, bağlanma figürünün sembolik temsillerini ya da çalışma modellerini kullanma olarak algılanır; genel ortam ve kendisi de sistemde birikmiş ve elde edilebilirdirler. Bu, bilişsel unsurların varlığını kabul ederek ve bağlanma sistemi kullanarak teori, bir çocuğun bağlanma figürleriyle olan deneyimlerinin, geliştirdiği belirli biçimlerde bağlanma örüntüsüne nasıl etki ettiğini açıklamaya imkân verir.

Böylelikle bir takım üstün, belirli nitelikleri olan içsel bir organizasyonun varlığını varsayarken önerilen teorinin, birinin psikanalizim diğerinin Piagetçi olduğu yapısal teorinin çeşitli biçimlerini karakterize eden ve pek çok biçimde onları davranışçılıktan ayıran aynı temel özelliklere sahip olduğu görülebilir. Dahası, teorinin genişletilmesine, örneğin 3. Cildin 4. bölümündeki gibi, ve böylece Freud'un ilk çalışmalarından beri (1894, 1896) psikanalitik ilginin merkezine oturmuş çeşitli savunmacı faaliyetler, inançlar ve aktivitelere açıklamalar sunulabilmesine olanak veren bu yapısal özelliklerdir.

Diğer türlerdeki yakınlığı koruma davranışı

İlk baskıda yetersiz olarak ilgilenilen ve yanlış anlamaya yol açan, belirli başkasına yakınlık elde eden ve sürdüren diğer davranış biçimiyle bağlanma davranışı arasında çekilmesi gereken ayırımdır. Örneğin bir çocuk genelde oyun arkadaşına yakınlık kurmaya çabalayacaktır nasıl ki bir erişkinin görüşlerini paylaştığı bir arkadaşına yakınlık göstermeye çabalaması gibi. Her iki durumda da yakınlık, bağlanma davranışı olarak görülmemektedir. Neşeli bir çocuk annesine oyun için yaklaştığında da bu bağlanma davranışı olarak sınıflandırılmayacaktır. Bretherton (1980), bağlanma davranışını tanımlarken düşündüğüm güven düzenleyici sistem yani bireyin zarar görme riskini azaltma eğiliminde olan, artması gereken güvenlik duygusu ve yatıştırılması gereken anksiyetenin nedeni olarak deneyimlenen aktiviteler sisteminin bir sonucu olduğuna işaret ederken haklıdır.

Bu nedenle bağlanma davranışını sadece belirli bir bireye yakınlık elde etme ve sürdürme açısından tanımlamak kusurludur. Bununla birlikte bağlanma sisteminin bir kısım sonucu olan yakınlığı arttıran davranışı, diğer sistemin bir kısım sonucu olan benzer davranıştan ayırt etmemizi sağlayan birçok kriter olduğundan bundan sıkıntı duymaya gerek yoktur. Neredeyse daima farklı tür durumlarda ortaya çıkmakta ya da farklı tür durumlarla sonlanmaktadırlar, faklı türlerdeki davranış dizilerinde yer almaktadırlar ve beraberinde farklı etkileri ortaya çıkmaktadır. Hükümlerimin şüpheli bir durumda olduğuna nadiren inanmaktayım.

Bağlanma davranışını güvenlik düzenleyici sisteminin sonucu olarak tanımlarken vurgu, buna dayandırılan önemli biyolojik fonksiyon üzerindedir yani hareketli bebeği ve büyüyen çocuğu bir takım tehlikelerden koruyan, insanın evrimsel uygulanabilirlik ortamında yenmenin en büyük tehlike olması olasıdır. Etologlara göre bu tür bir öneri yeterince açıktır. Bununla birlikte ayırt edici neden ve fonksiyona, evrimsel açıdan düşünmeye alışmamış olan klinisyen ve gelişim psikologlarına göre öneri, sadece yabancı değil aynı zamanda pratik açıdan zayıf anlamlılığa sahip gibi görünmektedir.

Buna karşın bağlanma teorisinin bu yönünü vurgulamamın birincil nedeni bağlanma davranışını faydalı biyolojik bir fonksiyona dayandırmamız ya da bunu, ikincil güdü bağımlılık teorileri geleneğinde olduğu gibi, alakasız, çocuksu nitelik olarak görmemizdir, tüm yaklaşımımız insanlara çevrilmiştir.

Bir bebek, çocuk ya da bir erişkinin tercih ettiği kişiye bağlanması önerilen biçimde görüldüğünde ortaya çıkan bağlanmanın cinsel davranış ya da yeme davranışı gibi insan doğasına özgü olarak görülmesi olasıdır. Sonuç olarak bir klinisyenin itiraz, öfke, anksiyete ve umutsuzluk karışımıyla ayrılma ve kaybetme tepkisi veren bir bireyle karşılaştığında davranışının uygunsuz olsa bile söz konusu insanın içerisinde olduğu durum tipinde göstermesi beklenen doğal tepkilerden ibaret olduğunu fark etmesi olasıdır. Klinisyenin sonradan onun gücünün içinde yatan eylem türüyle ilgilenmesi ihtimal dahilindedir.

Bununla birlikte bağlanma davranışı, ayrılma ve kaybetme tepkileri, bazı öğrenme teorileri açısından bakıldığında durum oldukça farklı görünmektedir. Bir bebek yakın zamanda beslendiğinde ağlaması ilgi çekme olarak görülür ve kucağa alınmasının daha fazla ağlamasıyla sonuçlanması muhtemeldir. Bir çocuk birincil bağlanma figürünün kaybolmasına itiraz edip dönmesini isterken şımarmış gibi görülür. Bağlanma figürü kaçmasın diye endişelenen bir ergen ya da erişkin aşırı bağımlı, histerik ya da fobik olarak görülür. Klinisyenin eylemlerinin sonradan ilgisiz görünecek düzeyde reddedici olması olasıdır. Aslında ister çocuklarla ister ergenlerle isterse de erişkinlerle çalışayım öğrenme teorilerinin geleneksel formları kliniksel problemleriyle ilgili sorulara beni yönelten ve her psikiyatrin karşılaştığı klinik fenomeni anlamama yardım etmeye uygun olduğundan etolojik yaklaşımı benimsememe neden olan bu tür düşüncelerdi.

İncelemelerinde Rajecki ve diğerleri tarafından gelen itiraz, davranışın bazen koruma sağlamayan örneğin maymunlarda sahte anne ya da insanlarda favori bir battaniye ya da oyuncak gibi objelere yöneldiği koruyucu fonksiyonunu bağlanma davranışının yerine getirdiği önerisine gelmişti. Ancak bu gerçekçi bir itiraz değildi. Yavru bir hayvanın büyüdüğü ortam standarttan saptığında davranışın uygunsuz objelere yönelmesi olağandışı değildir. Örneğin cinsel davranış aynı cinsiyet üyelerine, diğer türden bir üyeye ya da bir fetişe yönelebilir. Yine de hiç kimse davranışın üremeye sonuçlanmadığı durumlarda cinsel davranışın fonksiyondan yoksun olduğu önermesini aklından geçirmez.

Bağlanma-bakma: bir sosyal bağ tipi

Bu ciltte belirli bir sosyal ilişki, -bakıcıya bağlanma- üzerinde dikkat gösterildi. Bağlanma kelimesinin çeşitli ilişkilerde genişçe kullanılma eğiliminden dolayı burada kullanılma biçimi daha kesin bir şekilde belirtilmek istenilmektedir.

Hinde (1979) ve Bretherton (1980) izlenerek, sosyal bir ilişkinin her partnerin diğeriyle paylaştığı ikili etkileşim programları oluşturduğunda iki birey arasında var olduğu söylenebilir. Bu tür ilişkiler pek çok biçime bürünürler. Örneğin paylaşılan asıl program tipi, her partnerin bunda oynadığı rolün benzer ya da tamamlayıcı olması, paylaştıkları farklı program sayıları, her bir

programın birbiriyle nasıl kesiştiği, onların ne kadar ayrıksı olduğu ve ne kadar süre devam etmeyi bekledikleri konusunda ayrılırlar. Bu nedenle satıcıdan mal almak gibi kapsamda sınırlı zamanda geçici olma olasılığı olan pek çok ilişki vardır. Çalışma ilişkisi gibi diğerleri daha geniş ve/veya daha sürekli olabilir. Yine de bir aile ilişkisi gibi diğerleri, sadece paylaşılan geniş program dizisini değil aynı zamanda her partnerin ilişkiyi belirsiz olarak sürdürme taahhüdünü de içerir. Bazı bağlayıcı sözleşme türlerini işaret ettiğinden dolayı sosyal bağ terimi, her iki tarafı da bağlayan birkaç sosyal ilişkiye uygulanabilir.

Ebeveyn çocuk ilişkileri ölüm ya da evlat edinmeyle sona ermedikçe diğerleriyle sözleşmiş olan partnerler tarafından hissedilmesinin yanında toplum tarafından çoğunlukla varsayılırlar. Buna rağmen bir çocuk gelecek anlayışına sahip olana dek kendi tarafındaki bağlılığın ebeveynler tarafından yapılan bir varsayımdan daha fazla bir şey değildir.

Diğer türdeki pek çok sosyal ilişki gibi ebeveyn-çocuk ilişkisi tamamlayıcı bir ilişkidir. Bu nedenle bir annenin davranışı çocuğunkine göre oldukça farklıdır. Yine de sıradan olaylarda birinin davranışı diğerininkinin tamamlayıcısıdır. Bu onları yeniden bağlanmaya döndürür.

Bu ciltte normal olarak paylaşılan ikili bir programın sadece yarısını inceledim, diğer yarısı annelik bakımı olmaktadır. Bağ, iki tarafın bir özelliği olduğundan dolayı meşgul olduğumuz bağın, bağlanma-bakma olarak belirlenmiş olması gerekir.²

Geçmiş yirmi yıldaki kullanıma dayanan, bağlanma teriminin çocuğun ebeveynine genel davranışı ile sınırlandırıldığının ve davranış sisteminin bundan sorumlu olduğunun; ebeveynin davranışsal sistemini ve tamamlayıcı davranışı tanımlamak için bunu kullanmaktan kaçınıyor olduğunun güçlü bir örneği mevcuttur. Bu anlaşmayı benimseyerek her iki tarafın da bağlanmış olduğu söylenebilir. Demek ki bağlanma mevcut durumla daha iyi başa çıkabilme birine normal şekilde yönelmiş davranışla sınırlıdır; oysaki bakma, daha zayıf başa çıkabilme olarak algılanan birine doğru-

² Hinde (1979) Bağlanma teriminin çocuk içerisindeki bağlanma sistemine değil aynı zamanda annesiyle yaptığı sosyal bağa da uygulanması yanlışlığına dikkat çekmiştir.

dan yönelen tamamlayıcı davranışı belirtir. Pek çok bağlanma-bakıcı ilişkisinde ve özellikle çocuk ve ebeveyninkilerde partnerlerin rolleri değişmez. Yine de rolün sürekliliği kaçınılmaz değildir. Örneğin evliliklerde rol değişimi muhtemelen yaygın ve sağlıklıdır; büyümüş erkek ya da kız çocuk yaşlı bir ebeveynine bakarken rol değişimi meydana gelebilir. Bunun aksine çocuk, ergen ve ebeveyn arasında rollerin tersine çevrilmesi çok geçici olmadıkça neredeyse her zaman ebeveyndeki bir patolojinin işareti olmasının yanında çocukta olmasının da nedenidir (bakınız, Cilt 2, Bölümler 16, 18; Cilt 3, Bölümler 11, 12, 19).

Anne ve baba arasındakinden oldukça farklı (Lamb, 1977), bir davranış sistemi olarak bakımın incelenmesi dikkat çekici bir girişimdir. Bağlanma davranışının gelişimi için burada benimsenene benzer kavramsal bir yapı içerisinde gelişimi çalışmanın verimli olacağını başka bir yerde daha önermiştim (Bowlby, 1982), yani bebekliğin sonrasında itibaren belirli bir davranış tipini geliştirecek çok güçlü genetik yanlılık ile içerisinde gelişimin meydana geldiği ortamların belirli bir dizisi arasında etkileşimin ürünü olarak.

Bir noktanın daha vurgulanması gerekir. Anne çocuk ya da baba çocuk ilişkisi paylaşılan ikili programdan fazlasını içerir. Örneğin bir partnerin davranışının diğerininkiyle tamamlayıcı biçimde kesiştiği besleyen beslenen paylaşımlı bir program vardır. Paylaşılan programın diğer tipi partnerler tarafından oynanan rollerin çoğu kez en azından görünürde benzer olduğu oyun arkadaşlığı programıdır. Ayrıca başka bir tip, tamamlayıcı tekrar, öğrenci-öğretmeninkidir. Bu nedenle bir ebeveyn çocuk ilişkisi kesinlikle sadece bir bağlanma-bakma ilişkisi değildir. O yüzden çocuk ve anne arasındaki bağdan bu şekilde bahsetmenin tek gerekçesi, en fazla öncelik verilen paylaşımlı ikili programın bağlanma-bakma programı olmasıdır.

* * *

Son olarak, önerilen kişilik gelişiminin ana hatlarını çizelim. Küçük bir çocuğun cesaretlendirici, destekleyici ve işbirlikçi anne ve daha sonra da baba deneyimi, ona değer duygusunu, başkalarının yardım severliğine inanma ve üzerinde gelecek ilişkilerin kurulduğu uygun bir model kazandırır. Bundan başka onun, çev-

resini güvenle inceleme ve etkili bir şekilde meşgul olmasını sağlayarak bu tür deneyimler ayrıca yeterlilik duygusunu geliştirir. O zamandan sonra aile ilişkisinin olumlu sürmesi sağlandığında, sadece ilk düşünce örüntüleri, hissetme ve davranış devam etmez, aynı zamanda kişilik de kısmen kontrollü ve esnek biçimlerde faaliyet göstermek için biçimlenmiş ve kötü koşullara rağmen devam etmek için kabiliyetli hale gelir. Erken dönem çocukluğun ve sonraki deneyimlerin diğer tipleri, devam etme kabiliyeti olan savunmasız yapılar ve kusurlu kontrol ve daha düşük esneklikteki kişilik yapılarına yol açan farklı türde etkilere sahiptir. Ondan sonra kişiliğin nasıl biçimlendiği, devamında gelen ve en önemlilerinin reddetme, ayrılma ve kaybetme olduğu kötü olaylara cevap verme biçimine döner.

REFERANSLAR

- Ahrens, R. (1954). 'Beitrag zur Entwicklung des Physiognomie- und Mimikerkennens.' *Z- exp- angew. Psychol*, 2, 3, 412-54.
- Ainsworth, M. D. (1962). 'The effects of maternal deprivation: a review of findings and controversy in the context of research strategy.' In *Deprivation of Maternal Care: A Reassessment of its Effects*. Public Health Papers No. 14. Geneva: WHO.
- Ainsworth, M. D. (1963). 'The development of infant-mother interaction among the Ganda.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 2, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Ainsworth, M. D. (1964). 'Patterns of attachment behaviour shown by the infant in interaction with his mother.' *Merrill-Palmer Q*, 10, 51-8.
- Ainsworth, M. D. S. (1967). *Infancy in Uganda: Infant Care and the Growth of Attachment*. Baltimore, Md: The Johns Hopkins Press.
- Ainsworth, M. D. S. (1969). 'Object relations, dependency and attachment: a theoretical review of the infant-mother relationship.' *Child Development*, 40, 969-1025.
- Ainsworth, M. D. S. (1972). 'Attachment and Dependency: A Comparison.' In J. L. Gewirtz (ed.), *Attachment and Dependence*. Washington, D.C.: Winston (distributed by Wiley, New York).
- Ainsworth, M. D. S. (1973). 'The development of infant-mother attachment'. In *Child Development and Social Policy (Review of Child Development Research, Vol. 3)*, ed. B. M. Caldwell and H. N. Ricciuti. Chicago: University of Chicago Press.
- Ainsworth, M. D. S. (1982). 'Attachment: retrospect and prospect.' In *The Place of Attachment in Human Behavior*, ed. C. M. Parkes and J. Stevenson-Hinde. New York: Basic Books, London: Tavistock Pubns.
- Ainsworth, M. D. S., and Bell, S. M. (1969). 'Some contemporary patterns of mother-infant interaction in the feeding situation.' In *Stimulation in Early Infancy*, ed. J. A. Ambrose, New York and London: Academic Press.
- Ainsworth, M. D., Blehar, M. C, Waters, E., and Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: Assessed in the Strange Situation and at Home*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Ainsworth, M. D., and Boston, M. (1952). 'Psychodiagnostic assessments of a child after prolonged separation in early childhood.' *Br. J. med. Psychol*, 25, 169-201.
- Ainsworth, M. D., and Bowlby, J. (1954). 'Research strategy in the study of mother-child separation.' *Courr. Cent. int. Enf*, 4, 105.
- Ainsworth, M. D. Salter, and Wittig, B. A. (1969). 'Attachment and exploratory behaviour of one-year-olds in a strange situation.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 4, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Barnes & Noble.
- Altmann, J. (1980). *Baboon Mothers and Infants*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- Altmann, J., Altmann, S. A., Hausfater, G., and McCluskey, S. A. (1977). 'Life history of yellow baboons: physical development, reproductive parameters, and infant mortality.' *Primates*, 18, 315-30.
- Ambrose, J. A. (1960). 'The smiling and related responses in early human infancy: an experimental and theoretical study of their course and significance.' Ph.D. Thesis, University of London.
- Ambrose, J. A. (1961). 'The development of the smiling response in early infancy.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 1, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Ambrose, J. A. (1963). 'The concept of a critical period for the development of social responsiveness.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 2, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Ambrose, A. (1969). Contribution to discussion in *Stimulation in early infancy*, pp. 103-4, ed. A. Ambrose. New York and London: Academic Press.
- Anderson, J. W. (1972). 'Attachment behaviour out of doors.' In *Ethological Studies of Child Behaviour*, ed. N. Blurton Jones. Cambridge: Cambridge University Press.
- Andrew, R. J. (1964). 'The development of adult responses from responses given during imprinting by the domestic chick.' *Anim. Behav.*, 12, 542-8.
- Appell, G., and David, M. (1961). 'Case-notes on Monique.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 1, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Appell, G., and David, M. (1965). 'A study of mother-child interaction at thirteen months.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 3, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Appell, G., and Roudinesco, J. (1951). Film: *Maternal Deprivation in Young Children* (16mm; 30 mins; sound). London: Tavistock Child Development Research Unit; New York: New York University Film Library.
- Arend, R. A., Gove, F. L., and Sroufe, L. A. (1979). 'Continuity of individual adaptation from infancy to kindergarten: a predictive study of ego-resiliency and curiosity in pre-schoolers.' *Child Development*, 50, 950-59.
- Arnold, M. B. (1960). *Emotion and Personality*. Vol. 1, *Psychological Aspects*; Vol. 2, *Neurological and Physiological Aspects*. New York: Columbia University Press; London: Cassell, 1961.
- Aubry, J. (1955). *La Carence des soins maternels*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Balint, A. (1939). *Int. Z- Psychoanal. u. Imago*, 24, 33-48. Eng. trans. (1949): 'Love for the mother and mother love.' *Int. J. Psycho-Anal.*, 30, 251-9. Reprinted in *Primary Love and Psycho-analytic Technique*. London: Tavistock Publications, 1964; New York: Liveright, 1965.
- Bateson, P. P. G. (1966). 'The characteristics and context of imprinting.' *Biol. Rev.*, 41, 177-220.
- Bayliss, L. E. (1966). *Living Control Systems*. London: English Universities Press; San Francisco: Freeman.
- Beach, F. A. (ed.) (1965). *Sex and Behavior*. New York and London: Wiley.
- Benedek, T. (1938). 'Adaptation to reality in early infancy.' *Psychoanal. Q.*, 7, 200-15.
- Benedek, T. (1956). 'Toward the biology of the depressive constellation.' *J. Am. psychoanal. Ass.*, 4, 389-427.
- Benjamin, J. D. (1963). 'Further comments on some developmental aspects of anxiety.' In *Counterpoint*, ed. H. S. Gaskill. New York: International Universities Press.

- Berenstein, L., Rodman, P. S., and Smith, D. G. (1982). 'Social relations between fathers and offspring in a captive group of rhesus monkeys (*Macaca mulatta*). *Animal Behaviour*, 30.
- Berlyne, D. E. (1958). 'The influence of the albedo and complexity of stimuli on visual fixation in the human infant.' *Br. J. Psychol.*, 49, 315-18.
- Berlyne, D. E. (1960). *Conflict, Arousal and Curiosity*. New York and London: McGraw-Hill.
- Bernfeld, S. (1944). 'Freud's earliest theories and the school of Helmholtz.' *Psychoanal. Q.*, 13, 341-62.
- Bernfeld, S. (1949). 'Freud's scientific beginnings.' *Am. Imago*, 6.
- Bettelheim, B. (1967). *The Empty Fortress: Infantile Autism and the Birth of the Self*. New York: The Free Press; London: Collier/Macmillan.
- Bielicka, I., and Olechnowicz, H. (1963). 'Treating children traumatized by hospitalization.' *Children*, 10 (5), 194-5.
- Bischof, N. (1975). 'A systems approach toward the functional connections of fear and attachment.' *Child Development*, 46, 801-17.
- Bishop, B. Merrill (1951). 'Mother-child interaction and the social behavior of children.' *Psychol. Monogr.*, 65, No. 11.
- Bishop, G. H. (1960). 'Feedback through the environment as an analog of brain functioning.' In *Self-organizing Systems*, ed. M. C. Yovits and S. Cameron. Oxford: Pergamon.
- Blauvelt, H., and McKenna, J. (1961). 'Mother-neonate interaction: capacity of the human newborn for orientation.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 1, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Block, J. H., and Block, J. (1980). 'The role of ego-control and ego-resiliency in the organization of behavior.' In *Minnesota symposium on child psychology*, Vol. 13, pp. 39-101, ed. W. A. Collins. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Bolwig, N. (1963). 'Bringing up a young monkey.' *Behaviour*, 21, 300-30.
- Boniface, D. and Graham, P. (1979). 'The three year old and his attachment to a special soft object.' *J. Child Psychol. Psychiat.*, 20, 217-24.
- Bower, T. G. R. (1966). 'The visual world of infants.' *Scient. Am.*, 215, December, 80-97.
- Bowlby, J. (1951). *Maternal Care and Mental Health*. Geneva: WHO; London: HMSO; New York: Columbia University Press. Abridged version, *Child Care and the Growth of Love*. Harmondsworth: Penguin Books, 2nd edn, '965-
- Bowlby, J. (1953). 'Some pathological processes set in train by early mother-child separation.' *J. ment. Sci.*, 99, 265-72.
- Bowlby, J. (1958). 'The nature of the child's tie to his mother.' *Int. J. Psycho-Anal.*, 39, 350-73.
- Bowlby, J. (1960a). 'Separation anxiety.' *Int. J. Psycho-Anal.*, 41, 89-113.
- Bowlby, J. (1960b). 'Grief and mourning in infancy and early childhood.' *Psychoanal. Study Child*, 15, 9-52.
- Bowlby, J. (1961a). 'Separation anxiety: a critical review of the literature.' *J. Child Psychol. Psychiat.*, 1, 251-69.
- Bowlby, J. (1961b). 'Processes of mourning.' *Int. J. Psycho-Anal.*, 42, 317-40.
- Bowlby, J. (1963). 'Pathological mourning and childhood mourning.' *J. Am. psychoanal. Ass.*, 11, 500-41.
- Bowlby, J. (1964). 'Note on Dr Lois Murphy's paper, "Some aspects of the first relationship".' *Int. J. Psycho-Anal.*, 45, 44-6.
- Bowlby, J. (1982). 'Caring for children: some influences on its development.' In *Parenthood*, ed. R. S. Cohen, S. H. Weissman, and B. J. Cohler, New York: The Guilford Press.

- Bowlby, J., Robertson, J., and Rosenbluth, D. (1952). 'A two-year-old goes to hospital.' *Psychoanal. Study Child*, 7, 82-94.
- Brackbill, Y. (1958). 'Extinction of the smiling response in infants as a function of reinforcement schedule.' *Child Dev.*, 29, 115-24.
- Brazelton, T. B., Koslowski, B. and Main, M. (1974). The origins of reciprocity in mother-infant interaction.' In *The Effect of the Infant on its Caregiver*, ed. M. Lewis and L. A. Rosenblum. New York: Wiley-Inter-science.
- Bretherton, I. (1980). 'Young children in stressful situations: the supporting role of attachment figures and unfamiliar caregivers.' In *Uprooting and Development*, ed. G. V. Coelho and P. J. Ahmen. New York: Plenum Press.
- Bretherton, I. and Beeghly-Smith, M. (in press). 'Talking about internal states: the acquisition of an explicit theory of mind.' *Developm. Psychol.*
- Brody, S. (1956). *Patterns of Mothering: Maternal Influence during Infancy*. New York: International Universities Press; London: Bailey & Swinfen.
- Bronson, G. (1965). 'The hierarchical organization of the central nervous system; implication for learning processes and critical periods in early development.' *Behav. Sci.*, 10, 7-25.
- Burlingham, D., and Freud, A. (1942). *Young Children in War-time*. London: Allen & Unwin.
- Burlingham, D., and Freud, A. (1944). *Infants without Families*. London: Allen & Unwin.
- Cairns, R. B. (1966a). 'Attachment behavior of mammals.' *Psychol. Rev.*, 73, 409-26.
- Cairns, R. B. (1966b). 'Development, maintenance, and extinction of social attachment behavior in sheep.' *J. comp. physiol. Psychol.*, 62, 298-306.
- Cairns, R. B., and Johnson, D. L. (1965). 'The development of interspecies social preferences.' *Psychonomic Sci.*, 2, 337-8.
- Caldwell, B. M. (1962). 'The usefulness of the critical period hypothesis in the study of filiative behavior.' *Merrill-Palmer Q.*, 8, 229-42.
- Caldwell, B. M. (1964). 'The effects of infant care.' In *Review of Child Development Research*, Vol. i, ed. M. L. Hoffman and L. N. W. Hoffman. New York: Russell Sage Foundation.
- Call, J. D. (1964). 'Newborn approach behavior and early ego development.' *Int. J. Psycho-Anal.*, 45, 286-94.
- Casler, L. (1961). 'Maternal deprivation: a critical review of the literature.' *Monogr. Soc. Res. Child Dev.*, 26, 1-64.
- Chance, M. R. A. (1959). 'What makes monkeys sociable?' *New Scientist*, 5 March.
- Cohen, L. B., DeLoache, J. S., and Strauss, M. S. (1979). 'Infant visual perception.' In *Handbook of Infant Development*, ed. J. D. Osofsky, pp. 393-438. New York: Wiley.
- Connell, D. B. (1976). 'Individual differences in attachment: an investigation into stability implications and relationships to structure of early language development.' Doctoral thesis, Syracuse University.
- Darwin, C. (1859). *On the Origin of Species by means of Natural Selection*. London: John Murray.
- Darwin, C. (1872). *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. London: John Murray.
- David, M., Ancellin, J., and Appell, G. (1957). 'Etude d'un groupe d'enfants ayant séjourné pendant un mois en colonie maternelle.' *Inf.-sociales.*, 8, 825-93.
- David, M., and Appell, G. (1966). 'La relation mère-enfant: Etude de cinq "pattern" d'interaction entre mère et enfant à l'âge d'un an.' *Psychiat. Infant*, 9, 445-531.

- David, M., and Appell, G. (1969). 'Mother-child relation.' In *Modern Perspectives in International Child Psychiatry*, ed. J. G. Howells. Edinburgh: Oliver & Boyd.
- David, M., Nicolas, J., and Roudinesco, J. (1952). 'Responses of young children to separation from their mothers: I. Observations of children aged 12-17 months recently separated from their families and living in an institution.' *Courr. Cent. int. Enf*, 2, 66-78.
- Dawkins, R. (1976). *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press.
- Decarie, T. Gouin (1965). *Intelligence and Affectivity in Early Childhood*. New York: International Universities Press.
- Dicarie, T. Gouin (1969). 'A study of the mental and emotional development of the thalidomide child.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 4, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Barnes & Noble.
- Decasper, A. J., and Fifer, W. P. (1980). 'Of human bonding: newborns prefer their mothers' voices.' *Science*, 208, 1174-76.
- Denny-Brown, D. (1950). 'Disintegration of motor function resulting from cerebral lesions.' *J. nerv. ment. Dis.*, 112, No. 1.
- Denny-Brown, D. (1958). 'The nature of apraxia.' *J. nerv. ment. Dis.*, 126, No. 1.
- Deutsch, H. (1919). Eng. trans.: 'A two-year-old boy's first love comes to grief.' In *Dynamic Psychopathology in Childhood*, ed. L. Jessner and E. Pavenstedt. New York and London: Grune & Stratton, 1959.
- DeVore, I. (1963). 'Mother-infant relations in free-ranging baboons.' In *Maternal Behavior in Mammals*, ed. H. L. Rheingold. New York and London: Wiley.
- DeVore, I. (ed.) (1965). *Primate Behavior: Field Studies of Monkeys and Apes*. New York and London: Holt, Rinehart & Winston.
- DeVore, I., and Hall, K. R. L. (1965). 'Baboon ecology.' In *Primate Behavior*, ed. I. DeVore. New York and London: Holt, Rinehart & Winston.
- Dollard, J., and Miller, N. E. (1950). *Personality and Psychotherapy*. New York: McGraw-Hill.
- Dunn, J. F. (1979). 'The first year of life: continuity in individual differences.' In *The First Year of Life*, ed. D. Shaffer and J. Dunn. London: Wiley.
- Egeland, B., and Sroufe, L. A. (1981). 'Attachment and early maltreatment.' *Child Development*, 52, 44-52.
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and Society*. New York: Norton; London: Imago, 1951. Revised edn, New York: Norton, 1963; London: Hogarth, 1965; Harmondsworth: Penguin Books, 1965.
- Ezriel, H. (1951). 'The scientific testing of psycho-analytic findings and theory: the psycho-analytic session as an experimental situation.' *Br. J. med. Psychol.*, 84, 30-4.
- Fabricsius, E. (1962). 'Some aspects of imprinting in birds.' *Symp. zool. Soc. Lond.*, No. 8, 139-48.
- Fagin, C. M. R. N. (1966). *The Effects of Maternal Attendance during Hospitalization on the Post-hospital Behavior of Young Children: A Comparative Study*. Philadelphia: F. A. Davis.
- Fairbairn, W. R. D. (1952). *Psychoanalytic Studies of the Personality*. London: Tavistock/Routledge. Published under the title of *Object-Relations Theory of the Personality*. New York: Basic Books, 1954.
- Fantz, R. L. (1965). 'Ontogeny of perception.' In *Behavior of Non-human Primates*, Vol. 2, ed. A. M. Schrier, H. F. Harlow, and F. Stollnitz. New York and London: Academic Press.
- Fantz, R. L. (1966). 'Pattern discrimination and selective attention as determinants of perceptual development from birth.' In *Perceptual Development in*

- Children, ed. A. J. Kidd and J. L. Rivoire. New York: International Universities Press; London: University of London Press.
- Flavell, J. H. (1961). 'The ontogenetic development of verbal communication skills.' Final Progress Report (NIMH Grant M2268).
- Flavell, J. H. (1963). *The Developmental Psychology of Jean Piaget*. Princeton, N.J., and London: Van Nostrand.
- Formby, D. (1967). 'Maternal recognition of infant's cry.' *Dev. Med. Child Neurol.*, 9, 293-8.
- Fossey, D. (1979). 'Development of the mountain gorilla (*Gorilla gorilla berengetti*): the first thirty-six months.' In *The Great Apes*, ed. D. A. Hamburg and E. R. McCown. Menlo Park, Calif.: Benjamin/Cummings Pub. Co.
- Fox, R. (1967). *Kinship and Marriage*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Freedman, D. G. (1961). 'The infant's fear of strangers and the flight response.' *J. Child Psychol. Psychiat.*, 5, 242-8.
- Freedman, D. G. (1964). 'Smiling in blind infants and the issue of innate versus acquired.' *J. Child Psychol. Psychiat.*, 5, 171-84.
- Freedman, D. G. (1965). 'Hereditary control of early social behavior.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 3, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Freedman, D. G., and Keller, B. (1963). 'Inheritance of behavior in infants.' *Science*, 140, 196-8.
- Freud, A., and Dann, S. (1951). 'An experiment in group upbringing.' *Psychoanal. Study Child*, 6, 127-68.
- Freud, S. (1894). 'The neuro-psychoses of defence (1).' *S.E.*, 3.¹
- Freud, S. (1895). *Project for a Scientific Psychology*. *S.E.*, 1.
- Freud, S. (1896). 'Further remarks on the neuro-psychoses of defence.' *S.E.*, 3
- Freud, S. (1900). *The Interpretation of Dreams*. *S.E.*, 4.
- Freud, S. (1905). *Three Essays on the Theory of Sexuality*. *S.E.*, 7.
- Freud, S. (1910). *Five Lectures on Psycho-analysis*. *S.E.*, 11.
- Freud, S. (1914). 'On narcissism: an introduction.' *S.E.*, 14.
- Freud, S. (1915a). 'Instincts and their vicissitudes.' *S.E.*, 14.
- Freud, S. (1915b). 'Repression.' *S.E.*, 14.
- Freud, S. (1920a). *Beyond the Pleasure Principle*. *S.E.*, 18.
- Freud, S. (1920b). 'The psychogenesis of a case of homosexuality in a woman.' *S.E.*, 18.
- Freud, S. (1921). *Group Psychology and the Analysis of the Ego*. *S.E.*, 18.
- Freud, S. (1922). 'Psycho-analysis.' *S.E.*, 18.
- Freud, S. (1925). *An Autobiographical Study*. *S.E.*, 20.
- Freud, S. (1926). *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*. *S.E.*, 20.
- Freud, S. (1931). 'Female sexuality.' *S.E.*, 21.
- Freud, S. (1939). *Moses and Monotheism*. *S.E.*, 23.
- Freud, S. (1940). *An Outline of Psycho-analysis*. *S.E.*, 23.
- Frommer, E. A., and O'Shea, G. (1973). 'Antenatal identification of women liable to have problems in managing their infants.' *British J. Psychiatry*, 123, 149-56.
- Fuller, J. L., and Clark, L. D. (1966a). 'Genetic and treatment factors modifying the post-isolation syndrome in dogs.' *J. comp. physiol. Psychol.*, 61, 251-7.

¹ Bu referans listesi ve metindeki S.E. kısaltması Hogarth Press Ltd, London tarafından 24 ciltte basılan *The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*'un standart baskısını ifade eder. Bu çalışmadaki bütün Freud'tan yapılan alıntılar bu edisyonndan alınmıştır.

- Fuller, J. L., and Clark, L. D. (1966b). 'Effects of rearing with specific stimuli upon post-isolation behavior in dogs.' *J. comp. physiol. Psychol.*, 61, 258-63.
- Géber, M. (1956). 'Développement psycho-moteur de l'enfant Africain.' *Courr-Cent. int. Enf.*, 6, 17-28.
- George, C., and Main, M. (1979). 'Social interactions of young abused children: approach, avoidance and aggression.' *Child Development*, 50, 306-18.
- Gesell, A. (ed.) (1940). *The First Five Years of Life*. New York: Harper; London: Methuen, 1941.
- Gewirtz, H. B., and Gewirtz, J. L. (1968). 'Visiting and caretaking patterns for kibbutz infants: age and sex trends.' *Am. J. Ortho-psychiat.*, 38, 427-43.
- Gewirtz, J. L. (1961). 'A learning analysis of the effects of normal stimulation, privation and deprivation on the acquisition of social motivation and attachment.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 1, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Goldman, S. (1960). 'Further consideration of cybernetic aspects of homeostasis.' In *Self-organizing Systems*, ed. M. C. Yovits and S. Cameron. Oxford: Pergamon.
- Goodall, J. (1965). 'Chimpanzees of the Gombe Stream Reserve.' In *Primate Behavior*, ed. I. DeVore. New York and London: Holt, Rinehart & Winston.
- Goodall, J. (van Lawick-) (1975). 'The behaviour of the chimpanzee.' In *Homini-sation und Verhalten*, ed. I. Eibl-Eibesfeld, pp. 74-136. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag.
- Goody, W. (1949). 'Sensation and volition.' *Brain*, 72, 312-39.
- Gordon, T., and Foss, B. M. (1966). 'The role of stimulation in the delay of onset of crying in the newborn infant.' *Q. J. expl. Psychol.*, 18, 79-81.
- Gough, D. (1962). 'The visual behaviour of infants during the first few weeks of life.' *Proc. R. Soc. Med.*, 55, 308-10.
- Gray, P. H. (1958). 'Theory and evidence of imprinting in human infants.' *J. Psychol.*, 46, 155-66.
- Griffin, G. A., and Harlow, H. F. (1966). 'Effects of three months of total social deprivation on social adjustment and learning in the rhesus monkey.' *Child Dev.*, 37, 533-48.
- Grodins, F. S. (1963). *Control Theory and Biological Systems*. New York: Columbia University Press.
- Gunther, M. (1961). 'Infant behaviour at the breast.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 1, ed. B. M. Foss. London: Methuen, New York: Wiley.
- Haddow, A. J. (1952). 'Field and laboratory studies on an African monkey, *Cercopithecus ascanius schmidtii* Matschie.' *Proc. zool. Soc. Land.*, 102, 297-394.
- Haldane, J. S. (1936). *Organism and Environment as Illustrated by the Physiology of Breathing*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Hall, K. R. L., and DeVore, I. (1965). 'Baboon social behavior.' In *Primate Behavior*, ed. I. DeVore. New York and London: Holt, Rinehart & Winston.
- Halverson, H. M. (1937). 'Studies of the grasping responses of early infancy.' *J. genet. Psychol.*, 51, 371-449.
- Hamburg, D. A. (1963). 'Emotions in the perspective of human evolution.' In *Expression of the Emotions in Man*, ed. P. Knapp. New York: International Universities Press.
- Hamburg, D. A., Sabshin, M. A., Board, F. A., Grinker, R. R., Korchin, S. J., Basowitz, H., Heath, H., and Persky, H. (1958). 'Classification and rating of emotional experiences.' *Archs. Neurol. Psychiat.*, 79, 415-26.
- Hampshire, S. (1962). 'Disposition and memory.' *Int. J. Psycho-Anal.*, 43, 59-68.

- Harcourt, A. (1979). 'The social relations and group structure of wild Mountain gorillas.' In *The Great Apes*, ed. D. A. Hamburg and E. R. McCown. Menlo Park, Calif.: Benjamin/Cummings Publ. Co.
- Harlow, H. F. (1958). 'The nature of love.' *Am. Psychol.*, 13, 673-85.
- Harlow, H. F. (1961). 'The development of affectional patterns in infant monkeys.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 1, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Harlow, H. F., and Harlow, M. K. (1962). 'Social deprivation in monkeys.' *Scient. Am.*, 207 (5), 136.
- Harlow, H. F., and Harlow, M. K. (1965). 'The affectional systems.' In *Behavior of Nonhuman Primates*, Vol. 2, ed. A. M. Schrier, H. F. Harlow, and F. Stollnitz. New York and London: Academic Press.
- Harlow, H. F., and Zimmermann, R. R. (1959). 'Affectional responses in the infant monkey.' *Science*, 130, 421.
- Hartmann, H. (1939, Eng. trans. 1958). *Ego Psychology and the Problem of Adaptation*. London: Imago; New York: International Universities Press.
- Hayes, C. (1951). *The Ape in Our House*. New York: Harper; London: Gollancz, 1952.
- Hebb, D. O. (1946a). 'Emotion in man and animal: an analysis of the intuitive processes of recognition.' *Psychol. Rev.*, 53, 88-106.
- Hebb, D. O. (1946b). 'On the nature of fear.' *Psychol. Rev.*, 53, 250-75.
- Hediger, H. (1955). *Studies of the Psychology and Behaviour of Captive Animals in Zoos and Circuses*. London: Butterworth; New York: Criterion Books, 1956.
- Heinicke, C. (1956). 'Some effects of separating two-year-old children from their parents: a comparative study.' *Hum. Relat.*, 9, 105-76.
- Heinicke, C, and Westheimer, I. (1966). *Brief Separations*. New York: International Universities Press; London: Longmans Green.
- Held, R. (1965). 'Plasticity in sensori-motor systems.' *Scient. Am.*, 213 (5), 84-94.
- Hersher, L., Moore, A. U., and Richmond, J. B. (1958). 'Effect of post-partum separation of mother and kid on maternal care in the domestic goat.' *Science*, 128, 1342-3.
- Hetzer, H., and Ripin, R. (1930). 'Fruehestes Lernen des Saueglings in der Ernährungssituation.' *Z- Psychol.*, 118.
- Hetzer, H., and Tudor-Hart, B. H. (1927). 'Die frühesten Reaktionen auf die menschliche Stimme.' *Quell. Stud. Jugendkinder*, 5.
- Hinde, R. A. (1959). 'Behaviour and speciation in birds and lower vertebrates.' *Biol. Rev.*, 34, 85-128.
- Hinde, R. A. (1961). 'The establishment of the parent-offspring relation in birds, with some mammalian analogies.' In *Current Problems in Animal Behaviour*, ed. W. H. Thorpe and O. L. Zangwill. London: Cambridge University Press.
- Hinde, R. A. (1963). 'The nature of imprinting.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 2, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Hinde, R. A. (1965a). 'Rhesus monkey aunts.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 3, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Hinde, R. A. (1965b). 'The integration of the reproductive behaviour of female canaries.' In *Sex and Behavior*, ed. F. A. Beach. New York and London: Wiley.
- Hinde, R. A. (1970). *Animal Behaviour: A Synthesis of Ethology and Comparative Psychology* 2nd edition. New York: McGraw-Hill.
- Hinde, R. A. (1979). *Towards Understanding Relationships*. London and New York: Academic Press.

- Hinde, R. A., Rowell, T. E., and Spencer-Booth, Y. (1964). 'Behaviour of socially living rhesus monkeys in their first six months.' *Proc. zool. Soc. Lond.*, 143, 609-49.
- Hinde, R. A., and Spencer-Booth, Y. (1967). 'The behaviour of socially living rhesus monkeys in their first two and a half years.' *Anim. Behav.*, 15, 169-96.
- Holst, E. von, and Saint Paul, U. von (1963). 'On the functional organization of drives.' *Anim. Behav.*, 11, 1-20.
- Illingworth, R. S. (1955). 'Crying in infants and children.' *Br. med. J.*, (1), 75-8.
- Illingworth, R. S., and Holt, K. S. (1955). 'Children in hospital: some observations on their reactions with special reference to daily visiting.' *Lancet*, 17 December, 1257-62.
- Itani, J. (1963). 'Paternal care in the wild Japanese monkey, *Macaca fuscata*.' In *Primate Social Behavior*, ed. C. H. Southwick. Princeton, N.J., and London: Van Nostrand.
- James, W. (1890). *Principles of Psychology*. New York: Holt.
- Jones, E. (1953). *Sigmund Freud: Life and Work*, Vol. 1. London: Hogarth; New York: Basic Books.
- Jones, E. (1955). *Sigmund Freud: Life and Work*, Vol. 2. London: Hogarth; New York: Basic Books.
- Kaila, E. (1932). 'Die Reaktion des Säugling auf das menschliche Gesicht.' *Annls. Univ. dbo.*, Series B, 17, 1-114.
- Kawamura, S. (1963). 'The process of sub-culture propagation among Japanese macaques.' In *Primate Social Behavior*, ed. C. H. Southwick. Princeton, N.J., and London: Van Nostrand.
- Kellogg, W. N., and Kellogg, L. (1933). *The Ape and the Child: A Study of Environmental Influence upon Early Behavior*. New York: McGraw-Hill (Whittlesey House Publications).
- Kessen, W., and Leutendorff, A. M. (1963). 'The effect of non-nutritive sucking on movement in the human newborn.' *J. comp. physiol. Psychol.*, 56, 69-72.
- King, D. L. (1966). 'A review and interpretation of some aspects of the infant-mother relationship in mammals and birds.' *Psychol. Bull.*, 65, '43-55.
- Klaus, M. H., and Kennell, J. H. (1982). *Parent-infant Bonding*. (Second edition). Saint Louis, Missouri: C. V. Mosby Co.
- Klein, M. (1948). *Contributions to Psycho-analysis 1921-1945*. London: Hogarth; New York: Anglobooks, 1952.
- Koford, C. B. (1963a). 'Group relations in an island colony of rhesus monkeys.' In *Primate Social Behaviour*, ed. C. H. Southwick. Princeton, N.J., and London: Van Nostrand.
- Koford, C. B. (1963b). 'Rank of mothers and sons in bands of rhesus monkeys.' *Science*, 141, 356-7.
- Korner, A. F. (1979). 'Conceptual issues in infancy research.' In *Handbook of Infant Development*, ed. J. D. Osofsky. New York: Wiley.
- Kris, E. (1954). Introduction to *The Origins of Psycho-analysis*. Letters to Wilhelm Fliess, drafts and notes: 1887-1902, by Sigmund Freud, ed. by M. Bonaparte, A. Freud, and E. Kris. London: Imago; New York: Basic Books.
- Lamb, M. E. (1977). 'The development of mother-infant and father-infant attachments in the second year of life.' *Developmental Psychology*, 13, 637-48.
- Langer, S. (1967). *Mind: An Essay on Human Feeling*. Baltimore, Md: The Johns Hopkins Press.
- Langmeier, J., and Matejcek, Z. (1963). *Psychika deprivace v detsvi*. Prague: Statni Zdravotnicke Nakladatelstvi.

- Levine, R. A., and Levine, B. B. (1963). 'Nyansongo: a Gusii community in Kenya.' In *Six Cultures: Studies of Child Rearing*, ed. B. B. Whiting. New York and London: Wiley.
- Levine, S. (1966). 'Sex differences in the brain.' *Scient. Am.*, 214 (4), 84-92.
- Levy, D. M. (1937). 'Studies in sibling rivalry.' *Res. Monogr. Am. orthopsychiat. Ass.*, No. 2.
- Levy, D. M. (1951). 'Observations of attitudes and behavior in the child health center.' *Am. J. publ. Hlth.*, 41, 182-90.
- Lewis, M., and Kagan, J. (1965). 'Studies in attention.' *Merrill-Palmer Q.*, 11, 95-127.
- Lewis, M., Kagan, J., and Kalafat, J. (1966). 'Patterns of fixation in the young infant.' *Child Dev.*, 37, 331-41.
- Lewis, W. C. (1965). 'Coital movements in the first year of life.' *Int. J. Psycho-Anal.*, 46, 372-4.
- Light, P. (1979). *Development of a Child's Sensitivity to People*. London: Cambridge University Press.
- Lipsitt, L. P. (1963). 'Learning in the first year of life.' In *Advances in Child Development and Behavior*, Vol. 1, ed. L. P. Lipsitt and C. C. Spiker. New York and London: Academic Press.
- Lipsitt, L. P. (1966). 'Learning processes of human newborns.' *Merrill-Palmer Q.*, 12, 45-71.
- Livingston, R. B. (1959). 'Central control of receptors and sensory transmission system.' In *Handbook of Physiology*, Section I. *Neurophysiology*, Vol. 1, ed. J. Field, H. W. Magoun, and V. E. Hall. Prepared by the American Physiological Society, Washington. Baltimore, Md: Williams & Wilkins; London: Bailiere, Tindall & Cox.
- Londerville, S., and Main, M. (1981). 'Security of attachment, compliance and maternal training methods in the second year of life.' *Developmental Psychology*, 17, 289-99.
- Lorenz, K. Z. (1935). 'Der Kumpan in der Umwelt des Vogels.' *J. Orn. Berl.*, 83. Eng. trans. in *Instinctive Behavior*, ed. C. H. Schiller. New York: International Universities Press, 1957.
- MacCarthy, D., Lindsay, M., and Morris, I. (1962). 'Children in hospital with mothers.' *Lancet*, (i), 603-8.
- Maccoby, E. E., and Masters, J. C. (1970). 'Attachment and dependency.' In *Manual of Child Psychology* (3rd edn), ed. P. H. Mussen. New York and London: Wiley.
- McFarland, D. J. (1971). *Feedback Mechanisms in Animal Behaviour*. London and New York: Academic Press.
- McFarlane, J. A. (1975). 'Olfaction in the development of social preferences in the human neonate.' In *Parent-infant Interaction*. Ciba Foundation Symposium 33 (new series), 103-17. Amsterdam: Elsevier.
- McGraw, M. B. (1943). *The Neuromuscular Maturation of the Human Infant*. New York: Columbia University Press; London: Oxford University Press.
- MacKay, D. M. (1964). 'Communication and meaning: a functional approach. In *Cross-cultural Understanding: Epistemology in Anthropology*, ed. F. S. C. Northrop and H. H. Livingston. New York: Harper.
- MacKay, D. M. (1966). 'Conscious control of action.' In *Brain and Conscious Experience*, ed. J. C. Eccles. Berlin: Springer Verlag.
- MacLean, P. D. (1960). 'Psychosomatics.' In *Handbook of Physiology*, Section I. *Neurophysiology*, Vol. 3, ed. J. Field, H. W. Magoun, and V. E. Hall. Prepared

- by the American Physiological Society, Washington. Baltimore, Md: Williams & Wilkins; London: Bailliere, Tindall & Cox.
- Mahler, M. S. (1965). 'On early infantile psychosis.' *J. Am. Acad. Child Psychiat.*, 4, 554-68.
- Main, M. (1973). 'Exploration, play and level of cognitive functioning as related to child-mother attachment.' Dissertation submitted to John Hopkins University for degree of PhD.
- Main, M., and Townsend, L. (198a). 'Exploration, play and cognitive functioning as related to security of infant-mother attachment.' *Infant Behavior and Development*.
- Main, M., and Weston, D. (1981). 'The quality of the toddler's relationship to mother and father: related to conflict behavior and the readiness to establish new relationships.' *Child Development*, 52, 932-40.
- Main, M., and Weston, D. (1982). 'Avoidance of the attachment figure in infancy, descriptions and interpretations.' In *The Place of Attachment in Human Behavior*, ed. C. M. Parkes and J. Stevenson-Hinde. New York: Basic Books; London: Tavistock Publications.
- Martini, H. (1955). *My Zoo Family*. London: Hamish Hamilton; New York: Harper.
- Marvin, R. S. (1977). 'An ethological cognitive model for the attenuation of mother-child attachment behavior.' In *Advances in the Study of Communication and Affect*, Vol. 3, The Development of Social Attachments, ed. T. M. Alloway, L. Krames and P. Pliner. New York: Plenum.
- Marvin, R. S., Greenberg, M. T., and Mossier, D. G. (1976). 'The early development of conceptual perspective-taking: distinguishing among multiple perspectives.' *Child Development*, 47, 511-14.
- Mason, W. A. (1965a). 'The social development of monkeys and apes.' In *Primate Behavior*, ed. I. DeVore. New York and London: Holt, Rinehart & Winston.
- Mason, W. A. (1965b). 'Determinants of social behavior in young chimpanzees.' In *Behavior of Nonhuman Primates*, Vol. 2, ed. A. M. Schrier, H. F. Harlow, and F. Stollnitz. New York and London: Academic Press.
- Mason, W. A., and Sponholz, R. R. (1963). 'Behavior of rhesus monkeys raised in isolation.' *J. psychiat. Res.*, 1, 229-306.
- Matas, L., Arend, R. A., and Sroufe, L. A. (1978). 'Continuity of adaptation in the second year: the relationship between quality of attachment and later competence.' *Child Development*, 49, 547-56.
- Mead, M. (1962). 'A cultural anthropologist's approach to maternal deprivation.' In *Deprivation of Maternal Care: A Reassessment of its Effects*. Public Health Papers No. 14. Geneva: WHO.
- Medawar, P. B. (1967). *The Art of the Soluble*. London: Methuen; New York: Barnes & Noble.
- Meier, G. W. (1965). 'Other data on the effects of social isolation during rearing upon adult reproductive behaviour in the rhesus monkey (*Macaca mulatta*).' *Anim. Behav.*, 13, 228-31.
- Meili, R. (1955). 'Angstentstehung bei Kleinkindern.' *Schweiz. Z- Psychol.*, 14, 195-212.
- Mic'ic, Z. (1962). 'Psychological stress in children in hospital.' *Int. Nurs. Rev.*, 9 (6), 23-31.
- Miller, G. A., Galanter, E., and Pribram, K. H. (1960). *Plans and the Structure of Behavior*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Moltz, H. (1960). 'Imprinting: empirical basis and theoretical significance.' *Psychol. Bull.*, 57, 291-314.

- Morgan, G. A., and Ricciuti, H. N. (1969). 'Infants' responses to strangers during the first year.' In *Determinants of Infant Behaviour* Vol. 4, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Barnes & Noble.
- Moss, H. A. (1967). 'Sex, age and state as determinants of mother-infant interaction.' *Merrill-Palmer Q.*, 13, 19-36.
- Murphy, L. B. (1962). *The Widening World of Childhood*. New York: Basic Books.
- Murphy, L. B. (1964). 'Some aspects of the first relationship.' *Int. J. Psycho-Anal.*, 45, 31-43.
- Murray, H. A. (1938). *Explorations in Personality*. New York: Oxford University Press.
- Nagera, H., and Colonna, A. B. (1965). 'Aspects of the contribution of sight to ego and drive development.' *Psychoanal. Study Child*, 20, 267-87.
- Newson, J., and Newson, E. (1963). *Infant Care in an Urban Community*. London: Allen & Unwin.
- Newson, J., and Newson, E. (1966). 'Usual and unusual patterns of child-rearing.' Paper read at annual meeting of British Association for the Advancement of Science, September.
- Newson, J., and Newson, E. (1968). *Four Years Old in an Urban Community*. London: Allen & Unwin.
- Osofsky, J. D., ed. (1979). *Handbook of Infant Development*. New York: John Wiley.
- Pantin, C. F. A. (1965). 'Learning, world-models and pre-adaptation.' In *Learning and Associated Phenomena in Invertebrates*, ed. W. H. Thorpe and D. Davenport. Animal Behaviour Supplement, No. 1. London: Bailliere, Tindall & Cassell.
- Pelled, N. (1964). 'On the formation of object-relations and identifications of the kibbutz child.' *Israel Ann. Psychiat.*, 1, 144-61.
- Piaget, J. (1924, Eng. trans. 1926). *The Language and Thought of the Child*. London: Routledge & Kegan Paul; New York: Harcourt, Brace.
- Piaget, J. (1936, Eng. trans. 1953). *The Origins of Intelligence in the Child*. London: Routledge & Kegan Paul; New York: International Universities Press.
- Piaget, J. (1937, Eng. trans. 1954). *The Construction of Reality in the Child*. New York: Basic Books. Also published under the title *The Child's Construction of Reality*. London: Routledge & Kegan Paul, 1955.
- Piaget, J. (1947, Eng. trans. 1950). *The Psychology of Intelligence*. London: Routledge & Kegan Paul; New York: Harcourt, Brace.
- Piaget, J., and Inhelder, B. (1948, Eng. trans. 1956). *The Child's Conception of Space*. London: Routledge & Kegan Paul; New York: Humanities Press.
- Pittendrigh, C. S. (1958). 'Adaptation, natural selection and behavior.' In *Behavior and Evolution*, ed. A. Roe and G. C. Simpson. New Haven, Conn.: Yale University Press; London: Oxford University Press.
- Polak, P. R., Emde, R., and Spitz, R. A. (1964). 'The smiling response to the human face: I, Methodology, quantification and natural history; II, Visual discrimination and the onset of depth perception.' *J. nerv. ment. Dis.*, 139, 103-9 and 407-15.
- Popper, K. R. (1934, Eng. trans. 1959). *The Logic of Scientific Discovery*. New York: Basic Books; London: Hutchinson.
- Prechtl, H. F. R. (1958). 'The directed head turning response and allied movements of the human baby.' *Behaviour*, 13, 212-42.
- Prechtl, H. F. R. (1963). 'The mother-child interaction in babies with minimal brain damage.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 2, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.

- Prechtl, H. F. R. (1965). 'Problems of behavioral studies in the newborn infant.' In *Advances in the Study of Behavior*, Vol. 1, ed. D. S. Lehrman, R. A. Hinde, and E. Shaw. New York and London: Academic Press.
- Premack, D., and Woodruff, G. (1978). 'Does the chimpanzee have a theory of mind?' *The Behavioral and Brain Sciences*, 1, 515-26.
- Pribram, K. H. (1962). 'The neuropsychology of Sigmund Freud.' In *Experimental Foundations of Clinical Psychology*, ed. A. J. Bachrach. New York: Basic Books.
- Pribram, K. H. (1967). 'The new neurology and the biology of emotion: a structural approach.' *Am. Psychol.*, 22, 830-8.
- Provence, S., and Lipton, R. Q. (1962). *Infants in Institutions*. London: Bailey & Swinfen; New York: International Universities Press, 1963.
- Prugh, D. G., et al. (1953). 'Study of the emotional reactions of children and families to hospitalization and illness.' *Am. J. Orthopsychiat.*, 23, 70-106.
- Pusey, A. (1978). 'Age-changes in the mother-offspring association of wild chimpanzees.' In *Recent Advances in Primatology*, ed. D. J. Chivers and J. Herbert, Vol. 1, pp. 119-23. London: Academic Press.
- Rajecki, D. W., Lamb, M. E., and Obmascher, P. (1978). 'Towards a general theory of infantile attachment: a comparative review of aspects of the social bond.' *The Behavioral and Brain Sciences*, 1, 417-64.
- Rapaport, D. (1953). 'On the psycho-analytic theory of affects.' *Int. J. Psycho-Anal.*, 34, 177-98.
- Rapaport, D., and Gill, M. M. (1959). 'The points of view and assumptions of metapsychology.' *Int. J. Psycho-Anal.*, 40, 153-62.
- Reynolds, V., and Reynolds, F. (1965). 'Chimpanzees of the Budongo Forest.' In *Primate Behavior*, ed. I. DeVore. New York and London: Holt, Rinehart & Winston.
- Rheingold, H. L. (1961). 'The effect of environmental stimulation upon social and exploratory behaviour in the human infant.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 1, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Rheingold, H. L. (1963a). 'Controlling the infant's exploratory behaviour.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 2, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Rheingold, H. L. (ed.) (1963b). *Maternal Behavior in Mammals*. New York and London: Wiley.
- Rheingold, H. L. (1966). 'The development of social behaviour in the human infant.' *Monogr. Soc. Res. Child Dev.*, 31, No. 5, 1-17.
- Rheingold, H. L. (1968). 'Infancy.' In *International Encyclopedia of the Social Sciences*, ed. David L. Sills. New York and London: Collier/Macmillan.
- Rheingold, H. L. (1969). 'The effect of a strange environment on the behaviour of infants.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 4, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Barnes & Noble.
- Rheingold, H. L., Gewirtz, J. L., and Ross, A. W. (1959). 'Social conditioning of vocalizations in the infant.' *J. comp. physiol. Psychol.*, 52, 68-73.
- Rheingold, H. L., and Keene, G. C. (1965). 'Transport of the human young.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 3, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Rickman, J. (1951). 'Methodology and research in psychopathology.' *Br. J. med. Psychol.*, 24, 1-7.
- Robertson, J. (1952). Film: *A Two-year-old Goes to Hospital* (16 mm; 45 mins; sound; guidebook supplied; also abridged version, 30 mins). London: Tavistock.

- tock Child Development Research Unit; New York: New York University Film Library.
- Robertson, J. (1953). 'Some responses of young children to loss of maternal care.' *Nurs. Times*, 49, 382-6.
- Robertson, J. (1958). Film: *Going to Hospital with Mother* (16 mm; 40 mins; sound; guidebook supplied). London: Tavistock Child Development Research Unit; New York: New York University Film Library.
- Robertson, J. (ed.) (1962). *Hospitals and Children: A Parent's-Eye View*. London: Gollancz; New York: International Universities Press, 1963.
- Robertson, J., and Bowlby, J. (1952). 'Responses of young children to separation from their mothers,' *Courr. Cent. int. Enl.*, 2, 131-42.
- Robertson, J., and Robertson, J. (1967). Film: *Young Children in Brief Separation*, No. 1: 'Kate, aged 2 years 5 months, in foster care for 27 days.' (Guide booklet.) London: Tavistock Institute of Human Relations; New York: New York University Film Library.
- Robson, K. S. (1967). 'The role of eye-to-eye contact in maternal-infant attachment.' *J. Child Psychol. Psychiat.*, 8, 13-25.
- Romanes, G. J. (1888). *Mental Evolution in Man*. London: Kegan Paul.
- Rosenblatt, J. S. (1965). 'The basis of synchrony in the behavioral interaction between the mother and her offspring in the laboratory rat.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 3, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Rosenblum, L. A., and Harlow, H. F. (1963). 'Approach-avoidance conflict in the mother surrogate situation.' *Psychol. Rep.*, 12, 83-5.
- Rosenthal, M. K. (1967). 'The generalization of dependency behavior from mother to stranger.' *J. Child Psychol. Psychiat.*, 8, 117-33.
- Rowell, T. (1965). 'Some observations on a hand-reared baboon.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 3, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Rutter, M. (1981). *Maternal Deprivation Reassessed* (second edition). Harmondsworth, Middlesex: Penguin.
- Ryle, G. (1949). *The Concept of Mind*. London: Hutchinson; New York: Barnes & Noble, 1950.
- Sade, D. S. (1965). 'Some aspects of parent-offspring and sibling relations in a group of rhesus monkeys, with a discussion of grooming.' *Am. J. phys. Anthropol.*, 23, 1-18.
- Sameroff, A. J., and Cavanagh, P. J. (1979). 'Learning in infancy: a developmental perspective.' In *Handbook of Infant Development*, ed. J. D. Osofsky, pp. 344-92. New York: Wiley.
- Sameroff, A. J., and Chandler, M. A. (1975). 'Reproductive risk and the continuance of caretaking casualty.' In *Review of Child Development Research*, Vol. 4, ed. F. D. Horowitz and others, pp. 187-244. Chicago: University of Chicago Press.
- Sander, L. W. (1962). 'Issues in early mother-child interaction.' *J. Am. Acad. Child Psychiat.*, 1, 141-66.
- Sander, L. W. (1964). 'Adaptive relationships in early mother-child interaction.' *J. Am. Acad. Child Psychiat.*, 3, 231-64.
- Sander, L. W. (1969). 'The longitudinal course of early mother-child interaction: cross-case comparison in a sample of mother-child pairs.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 4, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Barnes & Noble.

- Sander, L. W. (1977). 'The regulation of exchange in the infant-caregiver system and some aspects of the context-concept relationship.' In *Interaction, Conversation, and the Development of Language*, ed. M. Lewis and L. A. Rosenblum. New York: Wiley.
- Schachter, S. (1959). *The Psychology of Affiliation: Experimental Studies of the Sources of Gregariousness*. Stanford, Calif.: Stanford University Press; London: Tavistock Publications, 1961.
- Schaffer, H. R. (1958). 'Objective observations of personality development in early infancy.' *Br. J. med. Psychol.*, 31, 174-83.
- Schaffer, H. R. (1963). 'Some issues for research in the study of attachment behaviour.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 2, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Schaffer, H. R. (1966). 'The onset of fear of strangers and the incongruity hypothesis.' *J. Child Psychol. Psychiat.*, 7, 95-106.
- Schaffer, H. R., ed. (1977). *Studies in Mother-infant Interaction*. London: Academic Press.
- Schaffer, H. R. (1979). 'Acquiring the concept of the dialogue.' In *Psychological Development from Infancy: Image to Intention*, ed. M. H. Bornstein and W. Kessen, pp. 279-305. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Schaffer, H. R., and Callender, W. M. (1959). 'Psychological effects of hospitalization in infancy.' *Paediatrics*, 24, 528-39.
- Schaffer, H. R., and Emerson, P. E. (1964a). 'The development of social attachments in infancy.' *Monogr. Soc. Res. Child Dev.*, 29, No. 3, 1-77.
- Schaffer, H. R., and Emerson, P. E. (1964b). 'Patterns of response to physical contact in early human development.' *J. Child Psychol. Psychiat.*, 5, 1-13.
- Schaller, G. (1963). *The Mountain Gorilla: Ecology and Behavior*. Chicago: University of Chicago Press.
- Schaller, G. (1965). 'The behavior of the mountain gorilla.' In *Primate Behavior*, ed. I. DeVore. New York and London: Holt, Rinehart & Winston.
- Schaller, G. B. (1967). *The Deer and the Tiger*. Chicago: University of Chicago Press.
- Schmidt-Koenig, K. (1965). 'Current problems in bird orientation.' In *Advances in the Study of Behavior*, Vol. 1, ed. D. S. Lehrman, R. A. Hinde, and E. Shaw. New York and London: Academic Press.
- Schneirla, T. C. (1959). 'An evolutionary and developmental theory of biphasic processes underlying approach and withdrawal.' In *Nebraska Symposium on Motivation*, ed. M. R. Jones. Lincoln, Nebr.: University of Nebraska Press.
- Schneirla, T. C. (1965). 'Aspects of stimulation and organization in approach/withdrawal processes underlying vertebrate behavioral development.' In *Advances in the Study of Behavior*, Vol. 1, ed. D. S. Lehrman, R. A. Hinde, and E. Shaw. New York and London: Academic Press.
- Schur, M. (1960a). 'Discussion of Dr John Bowlby's paper, "Grief and mourning in infancy and early childhood".' *Psychoanal. Study Child*, 15, 63-84.
- Schur, M. (1960b). 'Phylogenesis and ontogenesis of affect- and structure-formation and the phenomenon of the repetition compulsion.' *Int. J. Psychoanal.*, 41, 275-87.
- Schutz, F. (1965a). 'Sexuelle Prägung bei Anatiden.' *Z. Tierpsychol.*, 22, 50-103.
- Schutz, F. (1965b). 'Homosexualität und Prägung.' *Psychol. Forsch.*, 28, 439-63.
- Scott, J. P. (1963). 'The process of primary socialization in canine and human infants.' *Monogr. Soc. Res. Child Dev.*, a8, 1-47.
- Sears, R. R. (197a). 'Attachment, dependency and frustration.' In *Attachment and Dependency*, ed. J. L. Gewirtz. New York and London: Wiley.

- Sears, R. R., Rau, L., and Alpert, R. (1965). *Identification and Child Rearing*. Stanford, Calif.: Stanford University Press; London: Tavistock Publications, 1966.
- Seay, B., Alexander, B. K., and Harlow, H. F. (1964). 'Maternal behavior of socially deprived rhesus monkeys.' *J. abnorm. soc. Psychol.*, 69, 345.
- Shipley, W. U. (1963). 'The demonstration in the domestic guinea-pig of a process resembling classical imprinting.' *Anim. Behav.*, 11, 470-4.
- Shirley, M. M. (1933). *The First Two Tears*. 3 vols. Minneapolis: University of Minnesota Press; London: Oxford University Press.
- Sluckin, W. (1965). *Imprinting and Early Learning*. London: Methuen; Chicago: Aldine.
- Sommerhoff, G. (1950). *Analytical Biology*. London: Oxford University Press.
- Southwick, C. H. (ed.) (1963). *Primate Social Behavior*. Princeton, N. J., and London: Van Nostrand.
- Southwick, C. H., Beg, M. A., and Siddiqi, M. R. (1965). 'Rhesus monkeys in North India.' In *Primate Behavior*, ed. I. DeVore. New York and London: Holt, Rinehart & Winston
- Spiro, M. E. (1954). 'Is the family universal?' *Am. Anthropol.*, 56, 839-46.
- Spiro, M. E. (1958). *Children of the Kibbutz*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: Oxford University Press.
- Spitz, R. A. (1946). 'Anaclitic depression.' *Psychoanal. Study Child*, 2, 313-42.
- Spitz, R. A. (1950). 'Anxiety in infancy: a study of its manifestations in the first year of life.' *Int. J. Psycho-Anal.*, 31, 138-43.
- Spitz, R. A. (1955). 'A note on the extrapolation of ethological findings.' *Int. J. Psycho-Anal.*, 36, 162-5.
- Spitz, R. A. (1965). *The First Tear of Life*. New York: International Universities Press.
- Spitz, R. A., and Wolf, K. M. (1946). 'The smiling response: a contribution to the ontogenesis of social relations.' *Genet. Psychol. Monogr.*, 34, 57-125.
- Sroufe, L. A. (1979). 'The coherence of individual development.' *American Psychologist*, 34, 834-41.
- Sroufe, L. A. (1982). 'Infant-caregiver attachment and patterns of adaptation in pre-school: the roots of maladaptation and competence.' In *Minnesota Symposium in Child Psychology*, Vol. 16, ed. M. Perlmutter. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Sroufe, L. A., and Waters, E. (1977). 'Attachment as an organizational construct.' *Child Development*, 48, 1184-99.
- Stern, D. N. (1977). *The First Relationship: Infant and Mother*. London: Fontana. Open Books.
- Stevenson, H. W. (1965). 'Social reinforcement of children's behavior.' In *Advances in Child Development and Behavior*, Vol. 2, ed. L. P. Lipsitt and C. C. Spiker. New York and London: Academic Press.
- Stevenson, O. (1954). 'The first treasured possession.' *Psychoanal. Study Child*, 9, 199-217.
- Strachey, J. (1962). 'The emergence of Freud's fundamental hypotheses.' (An appendix to 'The neuro-psychoses of defence'.) *S.E.*, 3.
- Strachey, J. (1966). 'Introduction to Freud's *Project for a Scientific Psychology*.' *S.E.*, 1.
- Tennes, K. H., and Lampl, E. E. (1964). 'Stranger and separation anxiety in infancy.' *J. nerv. ment. Dis.*, 139, 247-54.
- Thomas, H. (1973). 'Unfolding the baby's mind: the infant's selection of visual stimuli.' *Psychological Review*, 80, 468-88.

- Thomas, H., and Jones-Molfese, V. (1977). 'Infants and I scales: inferring change from the ordinal stimulus selections of infants for configural stimuli.' *J. of Experimental Child Psychology*, 23, 329-39.
- Thorpe, W. H. (1956). *Learning and Instinct in Animals*. 2nd edn, 1963. Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: Methuen.
- Tinbergen, N. (1951). *The Study of Instinct*. London: Oxford University Press.
- Tinbergen, N. (1963). 'On aims and methods of ethology.' *Z- Tierpsychol* 20, 410-33.
- Tinbergen, N., and Tinbergen, E. A. (1982). *About 'autistic' children and how they might be cured*. London: Allen & Unwin.
- Tizard, B., and Hodges, J. (1978). 'The effect of institutional rearing on the development of eight year old children.' *J. Child Psychol. Psychiat.*, 19, 99-118.
- Tobias, P. V. (1965). 'Early man in East Africa.' *Science*, 149, No. 3679, 22-33.
- Tomilin, M. I., and Yerkes, R. M. (1935). 'Chimpanzee twins: behavioral relations and development.' *J. genet. Psychol.*, 46, 239-63.
- Tomkins, S. S. (1962-63). *Affect, Imagery, Consciousness*. Vol. I, *The Positive Affects*; Vol. II, *The Negative Affects*. New York: Springer; London: Tavistock Publications, 1964.
- Trivers, R. L. (1974). 'Parent-offspring conflict.' *American Zoologist*, 14, 249-64.
- Turnbull, C. M. (1965). *Wayward Servants: The Two Worlds of the African Pygmies*. New York: Natural History Press; London: Eyre & Spottis-woode.
- Tustin, A. (1953). 'Do modern mechanisms help us to understand the mind?' *Br.J. Psychol.*, 44, 24-37.
- Ucko, L. E. (1965). 'A comparative study of asphyxiated and non-asphyxiated boys from birth to five years.' *Dev. Med. Child JNeurol.*, 7, 643-57.
- Vaughn, B., Egeland, B., Sroufe, L. A., and Waters, E. (1979). 'Individual differences in infant-mother attachment at 12 and 18 months: stability and change in families under stress.' *Child Development*, 50, 971-5.
- Vernon, D. T. A., Foley, J. M., Sipowicz, R. R., and Schulmans, J. L. (1965). *The Psychological Responses of Children to Hospitalization and Illness*. Springfield, 111.: C. C. Thomas.
- Vickers, G. (1965). 'The end of free fall.' *The Listener*, 28 October, p. 647.
- Walters, R. H., and Parke, R. D. (1965). 'The role of the distance receptors in the development of social responsiveness.' In *Advances in Child Development and Behavior*, Vol. 2, ed. L. P. Lipsitt and C. C. Spiker. New York and London: Academic Press.
- Washburn, S. L. (ed.) (1961). *The Social Life of Early Man*. New York: Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research, Inc.; London: Methuen, 1962.
- Washburn, S. L. (1968). Letter to the Editor 'On Holloway's "Tools and Teeth"'. *Am. Anthropol.*, 70, 97-100. (Holloway, R. L., 'Tools and teeth: some speculation regarding canine reduction.' *Am. Anthropol.*, 69, 63-7, 1967.)
- Washburn, S. L., Jay, P. C., and Lancaster, J. B. (1965). 'Field studies of Old World monkeys and apes.' *Science*, 150, 1541-7.
- Waters, E. (1978). 'The reliability and stability of individual differences in infant-mother attachment.' *Child Development*, 49, 483-94.
- Waters, E., Wippman, J., and Sroufe, L. A. (1979). 'Attachment, positive affect, and competence in the peer group: two studies in construct validation.' *Child Development*, 50, 821-9.
- Watson, J. S. (1965). 'Orientation-specific age changes in responsiveness to the face stimulus in young infants.' Paper presented at annual meeting of American Psychological Association, Chicago.

- Weisberg, P. (1963). 'Social and nonsocial conditioning of infant vocalizations.' *Child Dev.*, 34, 377-88.
- Weiss, P. (1949). 'The biological basis of adaptation.' In *Adaptation*, ed. J. Romano. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press; London: Oxford University Press, 1950.
- Weiss, R. S. (1982). 'Attachment in adult life.' In *The Place of Attachment in Human Behavior*, ed. C M. Parkes and J. Stevenson-Hinde. London: Tavistock Publications. New York: Basic Books.
- White, B. L., Castle, P., and Held, R. (1964). 'Observations on the development of visually-directed reaching.' *Child Dev.*, 35, 349-64.
- White, B. L., and Held, R. (1966). 'Plasticity of sensorimotor development in the human infant.' In *The Causes of Behavior: Readings in Child Development and Educational Psychology*, 2nd edn, ed. J. F. Rosenblith and W. Allinsmith. Boston, Mass.: Allyn & Bacon.
- Whyte, L. L. (1960). *The Unconscious before Freud*. New York: Basic Books; London: Tavistock Publications, 1962.
- Williams, G. C. (1966). *Adaptation and Natural Selection*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Wilson, E. O. (1975). *Sociobiology: the New Synthesis*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Winnicott, D. W. (1953). 'Transitional objects and transitional phenomena.' *Int. J. Psycho-Anal.*, 34, 1-9. Reprinted in *Collected Papers* by D. W. Winnicott. London: Tavistock Publications, 1958.
- Wolff, P. H. (1959). 'Observations on newborn infants.' *Psychosom. Med.*, 21, 110-18.
- Wolff, P. H. (1963). 'Observations on the early development of smiling.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 2, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Wiley.
- Wolff, P. H. (1969). 'The natural history of crying and other vocalizations in early infancy.' In *Determinants of Infant Behaviour*, Vol. 4, ed. B. M. Foss. London: Methuen; New York: Barnes & Noble.
- Wolkind, S., Hall, F., and Pawlby, S. (1977). 'Individual differences in behaviour: a combined epidemiological and observational approach.' In *Epidemiological Approaches in Child Psychiatry*, ed. P. J. Graham, pp. 107-23. New York and London: Academic Press.
- Yarrow, L. J. (1963). 'Research in dimensions of early maternal care.' *Merrill-Palmer Q.*, 9, 101-14.
- Yarrow, L. J. (1967). 'The development of focused relationships during infancy.' In *Exceptional Infant*, Vol. 1, ed. J. Hellmuth. Seattle, Wash.: Special Child Publications.
- Yerkes, R. M. (1943). *Chimpanzees: A Laboratory Colony*. New Haven, Conn.: Yale University Press; London: Oxford University Press.
- Young, J. Z. (1964). *A Model of the Brain*. London: Oxford University Press.
- Young, M., and Willmott, P. (1957). *Family and Kinship in East London*. London: Routledge & Kegan Paul; New York: The Free Press.
- Yovits, M. C., and Cameron, S. (eds.) (1960). *Self-organizing Systems*. Oxford: Pergamon.
- Zahn-Waxler, C., Radke-Yarrow, M., and King, R. A. (1979). 'Child rearing and children's pro-social initiations towards victims of distress.' *Child Development*, 50, 319-30.

DİZİN

A

açlık, 159, 161, 167, 177,
214, 260, 356, 358
Ainsworth, 9, 11, 17, 21, 28,
33, 36, 257, 258, 259, 260,
261, 266, 267, 277, 335,
342, 353, 359, 361, 363,
364, 365, 366, 367, 368,
369, 370, 372, 373, 379,
381, 384, 385, 391, 392,
395, 402, 403, 404, 405,
406, 408, 412, 414, 415,
416, 433, 434, 436, 438,
445, 455
aktarım, 11, 16, 53, 91, 93,
415
aktivasyon eşiği, 108
algı mekanizması, 59
Alp Dağları, 91
Ambrose, 33, 305, 306, 307,
343, 347, 350, 353, 357,
358, 361, 365, 387, 388,
391, 455, 456
ampirik, 33, 75, 120, 154,
227, 234, 400, 445
analoji, 81
androjen düzeyi, 215, 283
anksiyete, 25, 28, 42, 49, 161,
267, 303, 394, 395, 406,
407, 408, 433, 434, 436,
449

Anna Freud, 35, 49, 61, 276,
279, 289, 374
anne figürü, 27, 41, 62, 64,
65, 66, 67, 69, 183, 209,
233, 234, 277, 288, 301,
304, 311, 328, 329, 332,
333, 334, 343, 352, 358,
361, 368, 378, 383, 392,
394, 403, 404, 415, 416,
440
Antik Sanskrit dili, 78
argüman, 240, 388
asfaksi, 69, 409
av, 114, 184, 202, 287
ayrılma, 11, 20, 28, 30, 34,
40, 47, 48, 62, 64, 66, 70,
186, 233, 247, 272, 389,
396, 397, 402, 418, 449,
450, 453
ayrılma tehdidi, 397, 418

B

Babun, 256, 274
bağımlılık, 27, 288, 289, 400,
402, 449
Bağlanma Davranışı, 11, 106,
231, 233, 241, 244, 246,
248, 253, 254, 256, 257,
262, 269, 283, 295, 311,
327, 368, 395, 421
bağlanma figürü, 11, 233,
265, 267, 272, 276, 277,
292, 305, 320, 329, 368,

369, 370, 371, 372, 373,
377, 378, 386, 422, 437,
446, 447, 448, 450

Bağlanma ve Kayıp, 9, 15

balık kümeleri, 94

Batı Hint Adaları, 102

beden duruşu, 152

benmerkezcilik, 424, 441

beslenme, 95, 103, 133, 139,
158, 188, 210, 212, 213,
214, 235, 247, 270, 284,
286, 298, 299, 304, 308,
310, 311, 319, 339, 355,
356, 358, 359, 374, 378,
380, 381, 400, 416

beyin sapı, 133, 141, 203

bilişsel donanım, 425

bireylerarası rezonans, 12

Birincil Emilen Nesne teorisi,
234

Birincil Rahme Dönüş Arzusu,
235

biyodavranışsal, 20

Blocks, 435, 436

bölünme, 42, 48, 203

Bretherton ve Beeghly-Smith,
443

Bronson, 34, 203, 210, 347,
387, 434, 458

Brücke, 51

bulgu, 259, 286, 349, 392,
434, 436, 441

C

Cambridge, 23, 35, 441, 455,
456, 462, 464, 470, 471,
472

Charles Darwin, 9

Chiron, 19, 21

Christoph Heinicke, 28, 33,
62

cinsellik hormonu, 131

cinsiyet, 76, 102, 105, 195,
196, 218, 239, 246, 248,
291, 436, 450

Ç

çatışma, 43, 144, 146, 245,
278, 302

çift yumurta ikizleri, 361

çocuk psikolojisi, 10

D

davranış döngüsü, 136, 137

davranış örüntüleri, 42, 43,
78, 193, 221, 222, 227,
258, 291, 370, 405, 409,
435

davranışsal biyoloji, 9

Deci, 18, 22

Değerlendirme ve Seçme, 14,
151

depresyon, 40, 67, 417

Descartes, 153, 154

DeVore, 35, 105, 244, 245,
287, 459, 461, 465, 467,
469, 470

dikkat dağınıklığı, 435

dil, 78, 126, 210, 425

direnme, 406, 407, 408

dişil davranış, 194, 195

doğal habitat, 244, 246

doğal seleksiyon, 94, 95, 100,
176, 182

doğum hastaneleri, 344

dokunsal uyarıcı, 20, 109,
118, 135, 140, 337, 338,
339, 341, 346, 386

dominant, 18, 19, 20, 21, 27,
64, 143, 145, 229, 242,
250, 255, 265, 286, 287,
312
doyumsuzluk içgüdüsü, 275
dövüşme, 132
duygulanım eşzamanlılığı, 12
duygulanım senkronu, 17, 20
duyu-motor anlayış, 208
duyusal ayırım, 141, 203
duyusal girdi, 141, 142, 148,
157, 158, 159, 160, 161,
162, 163, 164, 165, 204,
331
Dünya Sağlık Örgütü, 25, 34
dürtü, 50, 55, 114, 131, 141,
164, 185, 186, 187, 212,
213, 225, 236, 269, 270,
271, 273, 277, 278, 279,
288, 289, 295, 400
düşmanlar, 206

E

ebeveyn, 16, 196, 218, 227,
237, 238, 252, 254, 262,
264, 300, 317, 382, 429,
451, 452
ego, 47, 164, 228, 284, 435,
436, 456, 457, 458, 466
egzogami, 104
emzik, 178, 310, 355, 356,
358, 374, 375, 378
emzirme, 245, 250, 339
ensest tabu, 104
entegre, 83, 211, 214, 219,
330
Erikson, 409, 459
erişkin, 10, 76, 103, 105, 122,
127, 129, 147, 193, 196,
202, 213, 217, 220, 221,

235, 239, 240, 241, 244,
245, 246, 247, 248, 249,
250, 255, 257, 265, 266,
286, 287, 290, 292, 294,
320, 421, 434, 439, 450
erken dönem, 9, 13, 16, 20,
26, 27, 29, 30, 39, 40, 53,
59, 62, 127, 207
Eski Dünya, 241, 253, 256
etobur, 208, 300
etolog, 43
etoloji, 107, 143, 229
evlatlık, 410, 439
evre, 64, 136, 157, 164, 166,
195, 201, 205, 209, 233,
239, 292, 303, 304, 328,
329, 337, 341, 344, 345,
346, 349, 379, 391, 430
evrim çizgisi, 223
evrim teorisi, 57, 105, 429
evrimsel eşikler, 14
eylem modu, 108
eylemsizlik prensibi, 52, 53,
60
Ezriel, 46, 459

F

fenomenal merkez, 10
fetiş, 188, 292
fizyolojik sistem, 83, 84, 130,
176
formülasyon, 12, 49
Fox, 102, 460
frontolimbik sistem, 18

G

Galileo, 154
Ganda kabilesi, 257
gelişimsel nörokimya, 10

gelişimsel süreçler, 9, 10, 225, 429

genel aktivasyon düzeyi, 141

geri bildirim, 59, 60, 80, 81, 85, 107, 108, 109, 117, 118, 138, 162, 209, 299, 333, 335, 336, 342, 379

geri çekilme, 66, 114, 160, 205, 280, 281, 318, 329, 337, 344, 360, 391, 403, 416

güvenlik duygusu, 263, 448

H

habitat, 86, 223

Hayes, 35, 251, 253, 378, 462

Haz İlkesi, 49

haz prensibi, 53, 54, 58, 201, 211

hedef düzeltimli, 107, 111, 112, 113, 114, 116, 119, 120, 121, 127, 207, 208, 215, 236, 307, 308, 309, 310, 312, 313, 317, 319, 329, 406, 421, 426, 440

hedef yönelimli, 80, 107, 110, 111, 207, 304, 416, 423

Hinde, 18, 34, 57, 77, 97, 113, 131, 135, 141, 190, 200, 219, 223, 224, 225, 226, 227, 241, 242, 249, 252, 280, 282, 294, 310, 393, 426, 450, 451, 455, 462, 463, 465, 467, 469, 472

hipotez, 45, 124, 162, 183, 284, 322, 373

hissetme, 152, 159, 162, 164, 165, 166, 170, 171, 453

Homeostaz, 60

hormon, 132, 133, 134, 135, 138, 139, 160, 175, 195, 196, 283, 301, 371

hormon düzeyi, 132, 133, 134, 139, 195, 283

I

Ilse Westheimer, 28, 33, 62, 70

İ

içgüdü, 55, 58, 60, 66, 75, 76, 78, 117, 118, 147, 184, 185, 186, 201, 204, 227, 229, 233

içgüdüsel davranış, 12, 13, 14, 18, 29, 55, 59, 71, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 94, 96, 99, 101, 102, 113, 127, 129, 139, 147, 151, 153, 162, 172, 173, 175, 177, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 193, 200, 201, 210, 212, 213, 215, 216, 227, 228, 229, 235, 236, 238, 292, 295, 323

içgüdüsel davranış modeli, 13, 55, 59, 71, 172

içsel dünya, 9, 125, 425

İkinci Dünya Savaşı, 61

ikincil dürtü teorisi, 235, 270, 273, 275, 277, 279, 283, 284

immatür, 195, 200, 203, 217, 239

insular korteks, 17

İspinoz, 144

izole, 211, 221, 225, 271, 272, 278, 281, 286, 342, 377, 411, 439

J

James Robertson, 25, 26, 33,
62, 64

K

kaçınma, 205, 226, 289, 402,
406, 407, 408, 439

kalıtsal, 84, 282

kan damarları, 130

kan hacmi, 130

kardiyovasküler sistem, 83,
84, 86, 95, 130, 174, 186

kas koordinasyonu, 219

kavramsallaştırma, 11, 52, 57

kaybetme korkusu, 396

kaz yuvası, 110

Kellogg, 251, 463

kemirgen, 237

Kene, 317

keşfetme davranışı, 254, 297,
298, 299, 300, 302

ketleme prensibi, 130

kılavuz, 116, 407

Kibutz, 35, 382

klinisyen, 151, 155, 416, 449

kontrast, 222

kopma, 11, 42, 65, 66, 71

korkutucu obje, 111

kortikal bağlantı, 17

kortikolimbik bölge, 17

kortikolimbik kontrol sistemi,
21

kökensel, 108

Kuhl, 18, 22

kuluçka davranışı, 114, 136,
295

kur yapma, 132, 144, 179,
294

kuraklık, 103

kurucu sosyal, 292

Kuzey Kutup dairesi, 91

kuzu, 219, 237, 272, 291

küçük patas maymunu, 252,
254, 255

L

leopar, 103, 287

Light, 425, 441, 442, 464

limbik sistem, 13, 17, 158

literatür, 343

lokomosyon, 114, 115, 308,
311, 316, 363

lokomotor hareketleri, 238

Londra, 33, 90, 91, 92, 365

Lorenz, 34, 134, 221, 222,
223, 225, 226, 227, 270,
271, 279, 280, 464

M

majör olgunluk, 17

manifold sekel, 41

Mary Main, 16

maternal, 20, 27, 35, 455,
462, 464, 465, 468, 472

maymun, 43, 104, 220, 240,
241, 242, 245, 246, 250,
251, 252, 253, 255, 256,
261, 271, 273, 274, 278,
287, 298, 309, 310, 378

Melanie Klein, 33, 35, 54

memeli hayvan sürüleri, 94

metodolojik problem, 154,
287

metot, 45, 46, 49, 95, 122

Meynert, 52

Midlands bölgesi, 355

mimik, 247

miyelinasyon, 17

modifikasyon, 53, 92
 monograf, 404
 morfolojik, 76, 77, 92, 93, 94
 Morgan ve Ricciuti, 392, 395
 Moro tepkisi, 339, 340
 Moss, 409, 412, 466
 mühürleme, 17, 18, 20, 87,
 217, 222, 223, 224, 225,
 226, 227, 270, 280, 282,
 283

N

nedensellik zinciri, 45
 nesne yükü, 289
 nevrotik hasta, 39
 nöral donanım, 127, 211
 nörobiyolojik kontrol sistemi,
 15
 nöropsikolog, 59

O

ontogenetik, 9, 10, 19, 122
 orbital alın korteksi, 17
 orbitofrontal korteks, 15, 17
 organizmal, 12, 13, 20, 125,
 126, 152, 158, 160, 260
 Orta Afrika, 246, 248
 osilasyon, 115
 otoerotik, 278

Ö

öge duygusu kavramı, 202
 ön singulat, 17
 özgüdümlü füze, 80, 116

P

partner, 218, 222, 294, 296,
 299, 306, 307, 417, 426,
 437
 patas maymunu, 251, 255
 Pelvik dürtüsü, 212
 pelvik sorun, 138
 pelvis kemeri, 79
 pençe, 272
 performans, 80, 82, 110, 111,
 113, 163, 208, 312, 406,
 437
 Piaget, 87, 208, 298, 309,
 348, 361, 422, 424, 425,
 441, 460, 466
 Pittendrigh, 190, 466
 plasental hormon, 138
 Polak, 347, 348, 349, 466
 Popper, 56, 466
 popülasyon, 94, 177, 178
 postulat, 187
 prefrontal sistem, 17
 primat, 36, 104, 145, 170,
 212, 213, 240, 241, 246,
 251, 252, 253, 269, 287,
 292, 303, 308, 310, 340,
 374, 378
 primitif, 87
 prognostik önem, 418
 propriyoseptif, 108, 109, 118,
 134, 138, 139, 339, 340,
 341, 346, 355
 propriyoseptif uyarıcı, 339,
 340, 341, 355
 psikanalist formülasyonu, 396
 psikanaliz, 29, 49, 58, 143,
 270
 psikiyatri, 10
 psikobiyolojik faaliyet, 10

psikobiyolojik mekanizma, 9,
16
psikoloji, 10, 13, 52, 57, 60,
75, 97

Q

Q-sort, 436

R

Rapaport, 50, 60, 164, 467
rastlantısal, 143
reaksiyon, 46, 66, 87, 141
refleks, 148, 208, 310, 334,
343, 349
refleks tepkisi, 310
regülatör, 80, 82
Rheingold, 262, 267, 276,
298, 300, 309, 317, 328,
331, 352, 383, 385, 459,
467
ritmik ağlama, 353, 354, 359
Rosenblatt, 136, 137, 468
rostral limbik sistem, 17
ruhsal enerji teorisi, 57
Ryan, 18, 22

S

Sabit Eylem Örüntüsü, 108
Sahara, 91
Savan babunları, 250
Schneirla, 203, 469
senkron, 12, 20
serebral korteks, 17
Shipley, 271, 470
Sigmund Freud, 9, 36, 289,
460, 463, 467
sinir düğümleri, 148

sinir sistemi, 14, 17, 18, 53,
96, 127, 148, 210
sinyalleme davranışı, 305, 308
sonlandırıcı uyarı, 139, 353
Sophie Dann, 276, 279
sosyal çevre, 9
Sör Halley Stewart Trust, 26
start-stop modeli, 319
suni dölleme, 216
süreç-yönelimli, 12

Ş

şefkat, 272, 273, 274, 292,
302, 303
şema, 33, 120, 187, 396

T

tek yumurta ikizleri, 361
teleonomik, 80, 190
terk etme, 137, 219, 277
terminoloji, 77, 142, 152,
187, 233, 238
test odası, 274, 321
Tinbergen, 34, 36, 97, 119,
120, 133, 183, 416, 471
tonlama, 353
topografik işaret, 10
travma, 30, 46, 47, 48, 179
Trieb, 229
tüple beslenme, 216

U

Uganda, 21, 33, 257, 455
uygulanabilirlik ortamı, 14,
17, 85, 86, 88, 89, 90, 91,
99, 100, 105, 118, 173,
174, 175, 176, 178, 181,
183, 186, 190, 205, 219,

221, 236, 308, 311, 312,
313, 338, 340, 342, 343,
447, 449

uzamsal ilişki, 116, 297

V

vaka, 53, 258, 416

vatanseverlik, 164, 166

Ventral ve medyal yarım küre,
17

Vernon, 63, 471

vitalist, 80

W

Walters ve Parke, 385

Washburn, 35, 105, 239, 287,
471

Washington D.C, 317

Westin, 18

Y

yadsıma, 66

yakınlık, 11, 103, 113, 191,
194, 235, 238, 252, 257,
266, 272, 289, 296, 303,
304, 311, 314, 316, 320,
322, 328, 329, 335, 343,
397, 416, 421, 422, 445,
447, 448, 449

yaklaşma davranışı, 205, 305

yapışma, 27, 70, 234, 236,
251, 258, 260, 264, 266,
275, 293, 304, 310, 321,
327, 339, 342, 374, 377,
402

yas, 29, 30, 42, 48, 65

yaşam döngüsü, 9, 193, 194,
196, 201, 202, 206, 216,
217, 222, 223, 291

yavru, 87, 137, 138, 140, 193,
196, 203, 205, 206, 207,
208, 212, 214, 216, 217,
218, 220, 222, 224, 225,
226, 227, 237, 238, 239,
240, 241, 242, 243, 244,
245, 247, 248, 249, 250,
251, 252, 253, 254, 255,
270, 271, 272, 273, 274,
275, 281, 282, 285, 287,
290, 291, 293, 294, 299,
303, 304, 310, 311, 340

yenidoğan, 334, 354, 371,
438, 440

yırtıcı, 88, 103, 105, 114,
247, 286, 287

yırtıcı kuş, 103

Young, 35, 55, 96, 123, 124,
265, 456, 458, 459, 468,
472

yönelim, 116, 117, 333, 335,
339, 361, 363

yönelme tepkisi, 298

yuva kurma, 135, 174, 176,
278, 300

yüz ifadeleri, 11, 108, 152

Z

zihinselci, 154

Zimmermann, 273, 281, 462

zincir prensibi, 119

John Bowlby

Bağlanma

Bağlanma ve Kaybetme: I

Alanındaki temel eserlerden biri olan *Bağlanma ve Kaybetme* üçlemesinin ilk cildi olan *Bağlanma*, bağlanma ilişkilerinin nasıl kurulduğunu anlatır ve çocuğun anneye olan bağlarının doğasını inceler. Bowlby, çocuklar üzerine yapılan deneysel çalışmaların ve bunlardan gelen verileri onaylayan biyolojik buluşların nasıl bazı davranış kalıplarını ortaya çıkardığını göstermeye çalışır.

Ona göre bağlanma davranışı, hayatta kalma mücadelesinde yırtıcılara karşı korunmak için ortaya çıkan, beslenme ve üreme kadar önemli olan içgüdüsel bir tepkidir.

Kitaba içgüdüsel davranış, nedenleri, işlevleri ve ontogeni tartışmalarıyla başlayan Bowlby, bağlanma davranışının nasıl geliştiği, nasıl idare edildiği, ne işlevi olduğuna dair kuramsal bir formülasyon vermeye çalışır. Bu cildin ilk basımından sonraki on beş senelik süreçte hem kuramsal hem ampirik bir çok gelişmeye ithafen ikinci baskıya iki yeni bölüm eklenmiş, ve diğer bölümler gözden geçirilmiştir. Bugün alanında hâlâ en önemli başvuru kaynaklarından biri olarak kabul edilen eserin birinci cildi olan *Bağlanma* titiz bir çeviriyle Türkçe'de...

ISBN : 978-605-5302-05-4

35 t

pinhanyayincilik.com

/pinhanyayincilik

/pinhanikitaplar